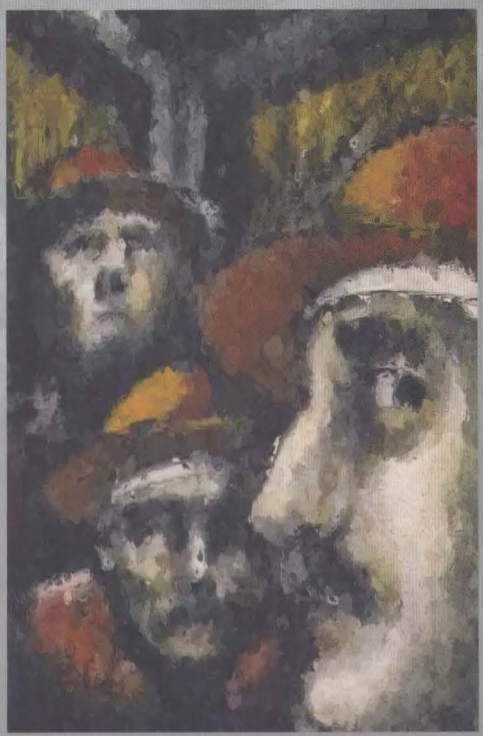
Émile Zola • Germinal

Émile Zola

Germinal

Roman

Fransızcadan Çeviren: Hamdi Varoğlu

Yordam Kitap

5. Basım

***Émile Zola** (2 Nisan 1840 - 29 Eylül 1902)*

Dünyaca ünlü Fransız yazar ve romancı. Natüralizm akımının öncüsüdür. Diğer romanları gibi, en bilinen romanı *Germinal*, uzun gözlemler sonucunda yazılmıştır.

Zola, sömürüye, adaletsizliğe, haksızlıklara karşı tutumunu edebiyatına yansıtmakla kalmamış, döneminin gelişmeleri karşısındaki açık politik tutumuyla da öne çıkmıştır. Bunun en somut örneği, Dreyfus Davası karşısında aldığı tutumdur. 1897 yılında Fransız ordusunda Yahudi olması nedeniyle askerî yargının duyarsızlığına kurban giden yüzbaşı Dreyfus'u hükümetin bütün baskılarına rağmen savunan ve Fransa devlet başkanına hitaben "İtham Ediyorum" makalesini yayınlayan Zola, baskılardan dolayı Fransa'yı terk edip bir süre Londra'da yaşamak zorunda kalmıştır.

Thérèse Raquin, Meyhane, Nana, Germinal, Toprak, yazarın romanlarından bazılarıdır.

***Hamdi Varoğlu** (1901, İstanbul - 1968, İstanbul)*

Fıkra yazarı, çevirmen. Turizm Bakanlığı'nda çalıştı, Başbakanlık Basın Yayın Genel Müdürlüğü İstanbul Müdürlüğü görevinde bulundu. Uzun yıllar *Cumhuriyet* gazetesinde köşe yazarlığı yaptı. Çok sayıda dünya klasiğinin yanı sıra "Emile Zola'nın romanlarını akıcı, büyüleyici Türkçesiyle bize kazandırmış"tır (Selim İleri). Attilâ İlhan'ın ifadesiyle, "en iyi Zola çevirmenidir".

Hamdi Varoğlu'nun *Germinal* çevirisi, eserin Türkçedeki ilk çevirisidir ve ilk olarak 1941 yılında Semih Lûtfi Kitabevi tarafından iki cilt halinde yayınlanmıştır. Bu basımda, çevirinin 1969 yılında Remzi Kitabevi tarafından basılan gözden geçirilmiş hali esas alınmıştır.

Soma Madencilerinin Anısına...

Bu kitap yayına hazırlanırken, 13 Mayıs 2014 günü, Soma'dan gelen kara bir haberle yüreklerimiz dağlandı. Özelleştirme ve taşeron sisteminin, aşırı kâr hırsının, denetimsizliğin ve göz yummanın, iktidar kayırmasının, ihmal zincirinin sonucu olarak yaşanan kömür madeni ocağı faciasında (açıklanan resmî rakamlara göre) 301 maden işçisi hayatını kaybetti.

Maden işçilerinin çetin hayatını, özlemlerini, sevinçlerini ve kavgalarını anlatan bu kitabı, kaybettiğimiz Soma Madencilerinin anısına adıyoruz. Kitabın gelirini de, babalarını kaybeden öğrenim çağındaki madenci çocuklarına bağışlıyoruz.

Yordam Kitap

GERMINAL

Émile Zola

Fransızcadan Çeviren:
Hamdi Varoğlu

Yordam Kitap: 214 • **Germinal** • Émile Zola • ISBN 978-605-4836-62-8
Fransızcadan Çeviren: Hamdi Varoğlu • *Düzeltme:* Filiz Çomuk
Kapak ve İç Tasarım: Savaş Çekiç • *Sayfa Düzeni:* Gönül Göner
Birinci Basım: Mayıs 2014 • *İkinci Basım:* Haziran 2014
Üçüncü Basım: Aralık 2014 • *Dördüncü Basım:* Ekim 2015
Beşinci Basım: Nisan 2016

Yordam Kitap Basın ve Yayın Tic. Ltd. Şti. (Sertifika No: 10829)
Çatalçeşme Sokağı Gendaş Han No: 19 Kat:3 34110 Cağaloğlu - İstanbul
Tel: 0212 528 19 10 • **Faks:** 0212 528 19 09
W: www. yordamkitap.com • **E:** info@yordamkitap. com
www.facebook.com/YordamKitap • www.twitter.com/YordamKitap

Baskı: **Yazın Basın Yayın Matbaacılık Turizm Tic.Ltd.Şti.** (Sertifika No: 12028)
İ.O.S.B. Çevre Sanayi Sitesi 8. Blok No: 38-40-42-44
Başakşehir - İstanbul
Tel: 0212 5650122

roman

GERMINAL

BİRİNCİ BÖLÜM

I

Düz ovada, mürekkep kadar koyu ve karanlık, yıldızsız bir gecede, pancar tarlalarını boydan boya bölerek Marchiennes'den Montsou'ya giden on kilometre uzunluğundaki yolda, bir adam tek başına yürüyordu. İleriyi, kara toprağı bile göremiyor; dümdüz ve uçsuz bucaksız ufkun varlığınıysa, fersahlarca bataklığı ve çıplak araziyi süpüre süpüre buz gibi soğumuş mart rüzgârının, deniz üstündeymiş gibi, enine boyuna savrulan sağanaklarından kestirebiliyordu. Gökyüzünde şekillenen hiçbir ağaç gölgesi yoktu; kaldırımlı yol, karanlığın kör edici puslu ortamında, bir dalgakıran kadar düz, uzanıp gidiyordu.

Adam, saat ikiye doğru Marchiennes'den yola çıkmıştı. Eprimiş pamuklu ceketinin ve kadife pantolonunun içinde titreyerek, geniş adımlarla yürüyordu. Kareli bir mendile sarılı küçük çıkını ona fazla geliyordu. Bu çıkını, bazen bir koltuğunun bazen de diğer koltuğunun altına alarak kalçasıyla sıkıştırıyor, gün doğusu rüzgârıyla kamçılanıp kanayan donmuş ellerinin ikisini birden ceplerine sokuyordu. Onun, işsiz ve yersiz-yurtsuz kalmış bomboş işçi kafasını meşgul eden tek düşünce, gün doğduktan sonra soğuğun azalması umuduydu. Böyle yürümeye başlayalı bir saat olmuştu ki, solunda, Montsou'dan iki kilometre uzakta, gözüne kızıl alevler ilişti. Açık havada asılı gibi duran üç büyük ateş yanıyordu. Önce kuşkuyla durakladı; sonra, ellerini biraz olsun ısıtmak isteğine, o acı dolu ihtiyaca karşı gelemedi.

Aşağı doğru inen çukur bir yola gelmişti. Ateşleri gözden kaybetti. Sağında bir şarampol, bir demir yolunu kapatan iri kalaslardan bir tahta perde vardı. Solunda otluk bir set yükseliyor, bunun üstünde de, basık ve bir örnek damlı evlerden oluşmuş bir kasaba görüntüsü veren belli belirsiz çatılar göze çarpıyordu. Adam, iki yüz adım kadar ilerledi. Birdenbire, yolun bir dönemecinde, ateşler yanı başında bir daha belirdiğinde, bunların, duman tüten aylar gibi, karanlık gökte, bu kadar yüksekte nasıl yandıklarını anlayamadı. Fakat yerdeki başka bir manzara, onu olduğu yerde durdurmuştu. Bu, kaba bir yığın, yassı bir yapı kümesiydi ve ortasından bir fabrika bacasının karaltısı yükseliyordu. Kirli pencerelerden tek tük ışıklar sızıyordu; dışarıya, kararmış tahtaları belirsiz şekilde, çok büyük sehpa ayakları halinde uzanıp giden kalas çatkılara, ölgün beş altı fener asılmıştı. Geceye ve dumana boğulmuş bu düşsel görünümün ortasından, bir tek ses, gözle görülmeyen bir buhar boşalımının derin ve uzun soluğu yükseliyordu.

O zaman, adam, buranın bir maden ocağı olduğunu anladı. Tekrar sıkıntıya kapıldı. Neye yarayacaktı? İş bulunmayacaktı ki! Sonunda, binalara doğru gideceğine, molozluğa tırmanmaya karar verdi. Çalışanları aydınlatmak ve ısıtmak için, demir sepetler içinde, üç maden kömürü ateşi orada yanıyordu. Tesviyeciler geç vakte kadar çalışmış olmalıydı ki, gereksiz toprakları hâlâ boşaltıyorlardı. Adam, şimdi, tesviyecilerin kızaklar üzerinde vagonları sürdüklerini işitiyor, her ateşin yanında, vagon boşaltan hareketli gölgeler görüyordu.

Sepetlerden birine yaklaşarak:

– Günaydın, dedi.

Arabacı, mor renkli örgü bir yün ceket giymiş, tavşan tüyü kasketli yaşlı bir adam ateşe sırtını dönmüş, ayakta duruyordu; sarı renkli, iri bir hayvan olan beygiri, yukarı çıkardığı altı arabanın boşaltılmasını, bir taş hareketsizliği içinde beklemekteydi. Tumba* makinesini kullanan kızıl saçlı, uzun boylu genç işçi, hiç acele etmeden, makinenin kolunu, gevşek bir elle işletiyordu.

* Tumba etmek: Araba veya vagonu ters çevirerek boşaltmak. (TDK)

Orada, yukarıdaysa, rüzgâr artıyor, dondurucu bir poyraz, düzenli ve geniş soluklarıyla, değdiği yeri orak gibi biçip geçiyordu.

Yaşlı adam:

– Günaydın, diye karşılık verdi.

Bir sessizlik oldu. Adam, kendine kuşkulu gözlerle bakıldığını görünce hemen ismini söyledi:

– Benim adım Étienne Lantier; makinistim... Burada iş yok mu?

Alevler yüzünü aydınlatıyordu. Yirmi bir yaşındaydı muhtemelen. Çok esmer, yakışıklı, eli ayağı ufak olmakla beraber gürbüz yapılı bir delikanlıydı.

Arabacıya güven gelmişti. Başını salladı.

– Makinist işi, hayır yok... Daha dün iki makinist başvurdu. Hiç iş yok.

Bir rüzgâr sağanağı konuşmalarını kesti. Sonra, Étienne, molozluğun aşağısındaki bina karaltılarını göstererek sordu:

– Orası ocak, değil mi?

İhtiyar, bu sefer cevap veremedi. Zorlu bir öksürükle boğuluyordu. Sonunda tükürdü ve tükürüğü, kızıl toprağın üstünde kara bir leke bıraktı.

– Evet ocak, Voreux ocağı... Bak! Hemen şurada işçi evleri var.

Bu sefer de o, kolunu uzatmış, genç adamın, damlarını fark ettiği karanlık kasabayı gösteriyordu. Ancak, altı araba boşalmıştı, kamçısını şaklatmadan, romatizmadan kaskatı kesilmiş bacaklarıyla arabaların peşinden yürüdü. İri, sarı beygir tek başına dönmüş gidiyor, esen yeni bir borayla tüyleri tersine dönerek, rayların ortasında arabaları ağır ağır çekiyordu.

Voreux ocağı, şimdi, o düşsellikten sıyrılıyordu. Ateşin karşısında, kanayan elceğizlerini ısıtmaya dalan Étienne, bakındıkça maden ocağının her kısmını seçiyor, üstüne katran sürülmüş kriblaj hangarını, kuyunun kulesini, çıkartma makinesi dairesini, tahliye pompasının dört köşe iskelesini görüyordu. Bir çukurun dibine gömülmüş olan bu ocak, tuğladan yapılma basık binalarıyla, gözdağı veren bir boynuz gibi yükselen bacasıyla, ona, dünyayı yemek üzere oraya çömelmiş, obur ve kötücül bir yaratık gibi görünüyordu.

Ocağı gözden geçirirken, bir yandan da kendisini, bir haftadan beri iş aramakla geçen serseri varlığını düşünüyordu. Çalıştığı şimendifer atölyesinde şefini tokatlayışı, Lille'den kovuluşu, her yerden kovuluşu yine gözünün önüne geliyordu. Cumartesi günü Marchiennes'e gelmişti. Orada, demirhanede iş olduğunu söylüyorlardı. Oysa ne demirhanede ne de Sonneville'de iş vardı. Pazar gününü, bir yük arabası yapım atölyesinde, kerestelerin altında geçirmek zorunda kalmış, oranın bekçisi, kendisini, gecenin saat ikisinde kapı dışarı etmişti. Meteliği kalmamıştı, bir lokma kuru ekmeği bile yoktu. Böyle, yollarda, amaçsız, rüzgârdan sığınacak bir yeri bile yokken ne yapacaktı? Evet, burası bir maden ocağıydı. Tek tük yanan fenerler ocak ağzını aydınlatıyordu. Birdenbire açılan bir kapıdan, kuvvetli bir ışıkla aydınlanan jeneratör ocaklarını görmüştü. Tulumbanın buhar atığına, canavarın hırıltılı soluğunu andıran o aralıksız, derin ve uzun solumaya varıncaya kadar, her şeyi kavrıyordu.

Tumba makinesinin başındaki işçi, sırtını kamburlaştırarak işine devam etmiş, gözlerini kaldırıp Étienne'e bakmamıştı bile. Étienne, yere düşen küçük çıkınını almaya hazırlanırken bir öksürük sesi işitti ve arabacının döndüğünü anladı. Adamın yavaş yavaş karanlığın içinden çıktığı görüldü. Sarı beygir, yeniden doldurulmuş altı tane arabayı çekerek peşi sıra geliyordu.

Genç adam:

– Montsou'da fabrikalar var mıdır? diye sordu.

Yaşlı adam, kara bir tükürükten sonra, rüzgâra karışan sesiyle cevap verdi:

– Ah! Fabrikadan çok bir şey yok. Orayı üç dört yıl evvel görmek gerekirdi! Her taraf uğultu içindeydi, işçi bulamıyorlardı, o zamana kadar hiç öyle para kazanılmamıştı... Ama şimdi, yine kemerler sıkılıyor. Memleket pek acınacak halde. Adam çıkarıyorlar, atölyeler arka arkaya kapanıyor... Belki kabahat imparatorda değil, ama o da ne diye Amerika'da* harp ediyor? İnsanlar gibi, hayvanların da koleradan ölmeleri de cabası.

---

* Ocak 1862 ile Mart 1867 tarihleri arasında 2. Fransa İmparatorluğu'nun (III. Napoléon), Meksika Cumhuriyeti'ndeki savaşı. (*Ed.*)

Sonra, kısa cümlelerle, solukları kesile kesile, ikisi de yakınmaya başladılar. Étienne, bir haftadan beri nasıl boşuna koştuğunu anlatıyordu. Demek ki açlıktan ölmekten başka çare yoktu. Yakında, yollar dilenci dolacaktı. İhtiyar:

–Evet, diyordu... Bu işsizliğin sonu kötüye varacak. Çünkü kullarının böyle sokağa fırlatıp atılmasına Allah razı gelmez.

– Her gün et yemek istemiyoruz ya.

– Ekmek olsun bulsaydık!

– Doğru, bari yavan ekmek olsun bulsaydık!

Sesleri boğuluyor, bora sağanağı, konuştukları kelimeleri iç karartıcı bir uğultuyla alıp götürüyordu.

Arabacı, güneye dönerek, çok yüksek sesle:

– İşte! dedi. Montsou orada...

Sonra, tekrar ileri uzattığı eliyle, karanlıklarda görünmez noktaları işaret ediyor, birer birer isimlerini sayıyordu. Orada, Montsou'da, Fauvelle şeker fabrikası hâlâ işliyordu, fakat Hoton şeker fabrikası, çalışanlarını azaltmıştı; Dutilleul değirmeninden ve maden ocağı kabloları yapan Bleuze halat fabrikasından başka dayanan kalmamıştı. Sonra, elinin geniş bir hareketiyle, kuzeyde, bütün bir ufkun yarısını gösterdi: Sonneville inşaat atölyeleri, her zamanki siparişlerinin üçte ikisini bile almamışlardı; Marchiennes demirhanesinin üç yüksek fırınından yalnız ikisi çalışıyordu; Gagebois cam fabrikasında da grev korkusu vardı, çünkü gündeliklerin azaltılacağı söyleniyordu.

Genç adam, onun verdiği her habere:

– Biliyorum, biliyorum, diye cevap veriyordu, oradan geliyorum.

Arabacı:

– Burada, diye ilave etti, işler şimdiki halde devam ediyor, ama ocaklar maden çıkarma işini azalttı. Karşıya bakın, Victoire'a; orada da yalnız iki takım kok fırını yanıyor.

Tükürdü; atını, boşalan arabalara koştu ve uyuklayan hayvanın peşi sıra yine döndü, gitti.

Şimdi, Étienne, tüm bölgeyi görüyordu. Zifirî karanlık sürüyordu, fakat yaşlı adamın eli, sanki o karanlığı koyu bir yoksul-

lukla doldurmuş gibiydi ve genç adam o anda, bu yoksulluğu bilinçsiz bir şekilde etrafında, her yanda, uçsuz bucaksız boşlukta hissediyordu. Mart rüzgârının bu çıplak toprakta haykırdığı şey, bir açlık çığlığı değil miydi? Fırtına sağanakları kudurmuştu, emeğin ölümünü, pek çok insanı öldürecek bir kıtlığı getiriyor gibiydi. Étienne, gözlerini oradan oraya dolaştırarak, karanlıkları delmeye uğraşıyor, görmek isteğiyle görmek korkusu arasında bocalıyordu. Her şey, karanlık gecelerin bilinmezliği içinde kayboluyordu ve genç adam, yalnız çok uzakta, eritme ocaklarıyla kok fırınlarını görüyordu. Yüz bacalık takımlar halinde dimdik yükselen bu fırınlardan, parmaklıklar gibi kızıl alevler yükseliyor; daha soldaki iki kule, kocaman meşaleler gibi gökyüzünün tam ortasında, masmavi alevlerle yanıyordu. İç karartıcı bir yangın manzarasıydı bu. Korku dolu ufuktaysa, kömür ve demir diyarlarına özgü bu gece ışıklarından başka, yükselen hiçbir yıldız yoktu.

Dönen arabacı, Étienne'in arkasından, sordu:

– Siz Belçikalı mısınız yoksa?

Bu sefer yalnız üç araba getirmişti. Hele şunlar bir devrilsindi. Asansör kafesinde bir kaza olmuş, bir cıvata kırılmış, işlerin on beş dakika durmasına sebep olmuştu. Molozluğun aşağısında bir sessizlik başlamıştı; toprak çeken arabalar kızakları artık devamlı bir gürültüyle sarsmıyordu. Yalnız, ocaktan, sac üstüne vurulan bir çekicin uzaklardan yankılanan sesi geliyordu.

Genç adam:

– Hayır, dedi. Ben Güneyliyim.

İşçi, arabaları boşalttıktan sonra, kazadan memnun, yere oturmuş, sessiz vahşiliğini bozmuyor, yalnız bu kadar çok laftan sıkılmış gibi donuk, iri gözlerle arabacıya bakıyordu. Arabacı da sahiden, her zaman bu kadar çok konuşmazdı. Yabancının yüzünden hoşlanmış olsa gerekti ki, yaşlıları bazen kendi kendisiyle bile yüksek sesle konuşturan o dertleşme ihtiyacını duymuştu.

– Ben, dedi. Montsouluyum, adım Bonnemort.

Étienne şaşkın şaşkın sordu:

– Bir lakap mı bu?

İhtiyar, keyifli ve alaylı bir gülümsemeyle Voreux ocağını gösterdi:

– Evet, evet... dedi. Beni oradan, üç defa, parça parça çıkardılar. Bir defasında saçım sakalım baştan aşağı kavrulmuştu; bir başkasında, kursağıma kadar toprak dolmuştu; üçüncü seferde karnım, kurbağa gibi sudan şişmişti... Baktılar ki gebermeye niyetim yok, alay olsun diye, adımı Bonnemort* koydular.

Neşesi arttı, iyi yağlanmamış bir makara gıcırtısına benzeyen gülüşü, sonunda korkunç bir öksürük haline geldi. Şimdi, içinde ateş yanan sepet, onun iri başını, seyrek, beyaz saçlarını, yer yer mavimtırak lekeli, kurşuniye çalan soluk, yassı yüzünü, bütünüyle aydınlatıyordu. Kısa boylu, kocaman enseli, baldırları ve topukları çıkıntılı, uzun kollu, tokaç gibi elleri dizlerine kadar inen bir adamdı. Atı, rüzgârdan etkilenmiyormuş gibi, nasıl kımıldamadan dimdik duruyorsa, o da sanki taştanmış gibi ne soğuğa ne de kulaklarında ıslık çalan rüzgâra aldırış ediyordu. Derin bir kazıntıyla boğazı sökülürcesine öksürdükten sonra, mangalın dibine tükürdüğü zaman, toprak karardı.

Étienne bir ona, bir de böylece kararttığı toprağa bakıyordu:

– Çoktan beri mi madende çalışıyorsunuz? diye sordu.

Bonnemort, kollarını alabildiğine açarak:

– Çoktan beri, evet! dedi. Maden ocağına, hem de işte bu Voreux'ye ilk defa indiğim zaman sekiz yaşında yoktum. Şimdi elli sekizindeyim. Var hesap et... Yapmadığım iş kalmadı; önce çırak, sonra araba sürecek kadar kuvvetlenince sürücü oldum; sonra on sekiz sene kazmacılık ettim. Daha sonra, bu yezit bacaklarım yüzünden beni toprak işçisi, tesviyeci, tamirci yaptılar, ta yer altından dışarı çıkarmak zorunda kaldıkları zamana kadar. Çünkü doktor, yerin dibinde ölüp kalacağımı söylüyordu. Sonunda, beş sene önce beni arabacı yaptılar... Nasıl? Kırk beş yılı yer altında olmak üzere, elli sene maden işçiliği, hoş değil mi?

---

* *Bonnemort:* Dokuz canlı.

Konuşurken zaman zaman, sepetten dışarı dökülen alevli kömür parçaları, solgun yüzünü kanlı bir yansımayla aydınlatıyordu.

– Dinlenmemi söylüyorlar, diye devam etti. Ben istemiyorum; budala zannediyorlar! Altmışıma kadar, iki yıl daha nasıl olsa dayanır, yüz seksen franklık emekli maaşımı alırım. Bugün çekilip gitsem, hemen yüz elliyi verirler. Kurnazdır keratalar! Zaten bacaklarımdan başka her tarafım sağlam. Kömür ayaklarında* ıslana ıslana vücuduma giren sudan böyle oldu. Gün olur, ayağımı oynatsam bağırırım.

Bir öksürük krizi, yine sözünü kesti.

Étienne sordu:

– Öksürük de mi yapıyor?

Arabacı başını sertçe silkerek "hayır" demek istedi. Sonra, konuşabildiğinde:

– Hayır hayır, geçen ay nezle oldum, dedi. Hiç öksürmezdim, şimdi de öksürükten kurtulamıyorum... Asıl garibi, tükürdüğüm, bu tükürdüğüm.

Boğazından bir kazıntı yükseldi ve adam, kara kara tükürdü.

Étienne sonunda cesaret edip sordu:

– Kan mı tükürüyorsunuz?

Bonnemort elinin tersiyle ağzını ağır ağır siliyordu.

– Kömür... dedi. Kaburgalarımın içi öyle kömürle dolu ki, yaksak, beni ölünceye kadar ısıtır. Oysa beş seneden beri, ocağa adım attığım yok. Galiba, farkına varmadan, içimde biriktirmişim. Adam sen de! Vücudu korur!

Bir sessizlik oldu; sesi uzaktan gelen çekiç, maden ocağının içinde düzenli aralıklarla vuruyor, rüzgâr, gecenin derinliklerinden gelen bir açlık ve yorgunluk çığlığı gibi, iniltili sesiyle esiyordu. Çırpınan alevlerin karşısında yaşlı adam, anılarını karıştırıp daha yavaş sesle anlatıp duruyordu. Evet, kendisi ve hısım akrabası madende kazma sallamaya yeni başlamış değillerdi! Bütün aile, kurulalı beri, Montsou Madenleri İşletmesi hizmetinde çalışıyordu. Bu da epey uzak bir tarihti, yüz altı sene oluyordu. O

---

* *Kömür ayağı*: Kömür ocaklarında kömürün çıkarıldığı galeri. (TDK)

tarihte on beş yaşında bir çocuk olan dedesi Guillaume Maheu, Réquillart'da taş kömürü bulmuştu. Ta uzakta, Fauvelle şeker fabrikası yakınlarında eski bir ocak olan Réquillart, işletmenin ilk ocağıydı. Bunu herkes biliyordu. İspatı da, bulunan damara büyükbabasının adıyla, Guillaume damarı denmesiydi. Kendisi onu tanımamıştı. Anlattıklarına göre iri yarı, çok kuvvetli bir adammış, altmış yaşında, yaşlılıktan ölmüş. Sonra, kendi babası, Kızıl lakabı verilen Nicolas Maheu, henüz kırk yaşında iken, o sırada kazılmakta olan Voreux ocağında kalmıştı. Bir göçük olmuş, Nicolas yamyassı ezilmiş, kayalar kanını içmiş, kemiklerini yutmuştu. Daha sonra, amcalarından ikisi ve üç erkek kardeşi, yine orada kalıbı dinlendirmişlerdi. Kendisi, Vincent Maheu ocaktan, yalnız, bacaklarının dengesi bozuk olarak aşağı yukarı kazasız çıktığı için ona açıkgöz diyorlardı. Ne yaparsın? Çalışmak lazımdı. Babadan oğula, hep bu işte çalışıyorlardı, başka bir iş de olsa yine böyle çalışacaklardı. Oğlu Toussaint Maheu şimdi ocakta didiniyordu, torunları da, karşıdaki işçi mahallesinde oturan bütün ailesi de. Yüz altı seneden beri, yaşlılardan sonra küçükler, hep aynı patron için çalışıyorlardı. Nasıl ama? Ne burjuvalar vardı ki, kendi tarihlerini bu kadar iyi bilmezlerdi!

Étienne yeniden mırıldandı:

– Yiyecek ekmek buldukça, neyse yine, dedi.

– Onu diyorum ya, yiyecek ekmeği oldukça insan yaşayabilir.

Bonnemort, gözleri birer birer ışıkları yanmakta olan işçi mahallesine çevrili, sustu. Montsou'nun çan kulesinde saat dördü çalıyor, soğuk artıyordu.

Étienne:

– İşletmeniz zengin midir bari? diye sordu.

İhtiyar, omuzlarını kaldırdı, sonra, bir para yıkıntısı altında ezilmiş gibi tekrar indirdi.

– Tabii! Tabii... Komşusu Anzin İşletmesi kadar zengin değil belki. Gene de milyonları var. Sayımakla tükenir gibi değil... On dokuz ocak var, on üçü İşletmeye mahsus, Voreux, Victoire, Crevecoeur, Mirou, Saint-Thomas, Madeleine, Feutry-Cantel, daha başkaları; sonra altı tane de boşaltma veya havalandırma ocağı

var, Réquillart gibi... On bin işçi, altmış yedi bucakta imtiyazlar, günde beş bin ton kömür çıkıyor, bütün ocakları birbirine bağlayan demir yolu, atölyeler, fabrikalar! Tabii para var, tabii var!

Kızaklar üzerinde bir araba gürültüsü oldu; koca, sarı atın kulakları dikildi.

Aşağıda asansör tamir edilmiş olmalıydı, sürücüler yeni baştan işe koyulmuştu. Arabacı, yine aşağı inmek üzere atını arabaya koşarken hayvana doğru yönelerek, yavaşça ilave etti:

– Gevezeliğe alışma, tembel! Eğer Mösyö Hennebeau, senin neyle vakit kaybettiğini bilse!

Étienne, düşünceli, karanlığa bakıyordu. Sordu:

– Demek, maden Mösyö Hennebeau'nun, öyle mi?

İhtiyar:

– Hayır, diye açıkladı, Mösyö Hennebeau sadece genel müdürdür. O da bizim gibi aylıklıdır.

Genç adam bir işaretle, uçsuz bucaksız karanlıkları gösterdi:

– Bütün bunlar kimin öyleyse?

Ancak Bonnemort bir süre yeni bir öksürük nöbetiyle boğulur gibi oldu, öyle zorlu bir öksürük ki, nefes alamıyordu. Sonunda tükürdü, dudaklarında biriken siyah köpükleri sildi ve sertliği artan rüzgârın ortasında cevap verdi:

– Ne? Bütün bunlar kimin mi? Belli değil. Onun bunun...

Böyle diyerek, eliyle karanlıklar içinde herhangi bir noktayı, Maheulerin yüzyılı aşkın süredir madeni, yararlarına kazdıkları o insanların oturduğu, ta gerilerde bilinmeyen bir yeri gösteriyordu. Sesinde bir nevi yürek korkusu vardı. Sanki hepsinin, bedenlerini kendisine yedirdikleri ve hiç yüzünü görmedikleri, tıka basa doymuş, çömelip oturan Tanrının, içinde saklı olduğu ulaşılmaz bir tapınaktan bahsediyordu.

Étienne, bir konudan ötekine geçtiği sezilmeden üçüncü defa:

– Hiç olmazsa insan, doya doya yiyecek ekmek bulsa! diye tekrarladı.

– Evet, doğru! Her zaman yiyecek ekmek bulunsa, ne iyi olurdu!

At yürümüştü, arabacı da bir sakat yürüyüşüyle bacağını sürükleyerek peşi sıra kayboldu. Tumba makinesinin başındaki

işçi, yerinden kımıldamamıştı; tostoparlak olmuş, çenesi dizleri arasına sokulu, iri, feri kaçmış gözlerini boşluğa dikmiş, oturuyordu.

Étienne, yerden çıkınını aldıktan sonra hâlâ uzaklaşmamıştı. Göğsü, kuvvetli ateşin karşısında yandığı halde, sırtının rüzgârdan donduğunu hissediyordu. Belki, her olasılığa karşı, maden ocağına başvursa iyi olurdu; yaşlı adam bilmeyebilirdi; ayrıca her şeye de razıydı, ne iş olursa olsun kabul edecekti. İşsizlikten kırılan bu memlekette nereye gidebilir, ne yapabilirdi? Serseri bir köpek gibi, bir duvar dibinde mi geberecekti? Aynı zamanda bir kararsızlık, böylesine koyu bir geceye gömülü bu düz ova ortasındaki Voreux korkusu, onu rahatsız ediyordu. Rüzgâr her sağanakta, durmadan genişleyen bir ufuktan esercesine büyüyormuş gibiydi. Ölü gökyüzünde hiçbir tan ışığı belirmiyor, sadece yüksek fırın ocakları ve kok fırınları alev alev yanıyor, bilinmezlikleri aydınlatmadan, karanlıkları kan rengine boyuyordu. Böylece Voreux ocağı, kötücül bir hayvan sinişiyle içine çöreklendiği çukurunun dibinde, gitgide daha fazla zarar veriyor, yediği insan etini güçlükle sindirir gibi sıkıntılı, daha derin ve daha uzun soluklar alıyordu.

II

Buğday ve pancar tarlaları ortasındaki İkiyüzkırklar Mahallesi, karanlık gecenin altında uyuyordu. Eşit büyüklükte bahçeler halinde bölünmüş, üç geniş caddeyle birbirinden ayrılan geometrik şekilli, birbirine paralel, kışla veya hastane binaları gibi sırt sırta küçük evlerden oluşmuş dört kocaman ada, belli belirsiz seçiliyordu. Issız düzlükteyse, yerlerinden sökülmüş tahta perde parmaklıkları arasından, esen rüzgârın çığlığından başka ses işitilmiyordu.

İkinci adanın 16 numarasında, Maheulerin evinde hiçbir hareket yoktu. Koyu karanlık, ilk kattaki biricik odayı dolduruyor, orada ağızları açık, yorgunluktan bitkin, öbekler halinde yattıkları hissedilen insanların uykusunu, sanki ağırlığı altında eziyor-

du. Dışarısının keskin soğuğuna karşın, ağırlaşmış havada canlı bir sıcaklık, insanın hayvani kokusunun sindiği en derli toplu koğuşta bile hissedilen o boğucu sıcaklık vardı.

Giriş katındaki guguklu saat dördü çaldı. Odada hiçbir kımıldanma olmadı; ince soluklar ıslık çalıyor, yanları sıra, kalın iki horultu işitiliyordu. O anda, birdenbire Catherine kalktı. Saat çanının döşeme tahtasından duyulan dört vuruşunu, yorgunluğu arasında kulak alışkanlığıyla saymış, fakat uykusunu tamamen açamamıştı. Sonra, bacaklarını yorgandan dışarı çıkardı, el yordamıyla arandı, sonunda bir kibrit çaktı ve mumu yaktı. Fakat oturduğu yerde kaldı, başı öyle ağırdı ki omuzları arasına düşüyor, yine yastığa dönmek isteğine yenik düşüyordu.

Şimdi mum, üç yatağın kapladığı, iki pencereli, kare şeklindeki odayı aydınlatıyordu. Odada bir dolap, bir masa, ceviz ağacından, eski iki tane iskemle vardı; bu iskemlelerin isli rengi, açık sarıya boyalı duvara sert bir şekilde vuruyordu. Bundan başka, çivilere asılmış pırtılar, yere konulmuş bir testi, onun yanında leğen işini gören kırmızı bir çanak, hepsi o kadar. Soldaki yatakta büyük oğlan Zacharie, yirmi bir yaşında bir delikanlı, on birini süren erkek kardeşi Jeanlin'le birlikte yatıyordu. Sağdaki yatakta biri altı, öteki dört yaşında iki küçük, Lénore ve Henri, birbirlerine sarılmışlar, uyuyorlardı. Catherine, kız kardeşi Alzire'le beraber üçüncü yatakta yatıyordu. Alzire dokuz yaşında olduğu halde öyle cılızdı ki, Catherine bu küçük, sakat kızın kamburu, kaburga kemiklerine dayanmasa, onun, yanı başındaki varlığını anlamayacaktı. Camlı kapı açıktı. Merdiven sahanlığının koridoru görülüyordu. Bu ince uzun yerdeki dördüncü bir yatakta, babayla ana yatıyordu. Sonuncu çocukları olan, henüz üç aylık Estelle'in beşiğini kendi yataklarına bitiştirmek zorunda kalmışlardı.

Catherine, umutsuzca bir çaba harcadı. Geriniyor, alnını ve ensesini kıvırcıklarla dolduran kızıl saçları arasına ellerini sokuyor, karıştırıyordu. On beş yaşına göre, narin bir kızdı. Daracık iç gömleğinin dışında, yalnız, üzerine kömürle dövme yapılmış gibi

morarmış ayakları ve narin kolları görünüyordu. Kollarının süt gibi beyaz rengi, arap sabunuyla her zaman yıkanmaktan bozulmuş solgun yüzünün yanında kuvvetle ayırt ediliyordu. Büyücek ağzını açarak son bir defa daha esnedi, kansızlıktan soluklaşmış diş etleri arasından son derece güzel dişleri ortaya çıktı. Gri gözleri, bütün vücudu yorgunluktan sızlıyormuş gibi acı ve halsiz bir görünümle, üstesinden geldiği uykunun sersemliği içinde yaşarmaktaydı.

O arada sahanlıktan bir homurtu işitildi, Maheu peltek bir sesle geveledi:

– Vay canına! Vakit gelmiş... Mumu sen mi yaktın Catherine?

– Evet baba... Aşağıda saat çaldı.

– Çabuk ol haylaz! Pazar günü daha az dans etseydin, bizi daha erken uyandırırdın... Bu ne tembellik böyle!

Ardından, azarlamaya devam etti, fakat uyku tekrar bastırmış, azarları yeni bir horultuya karışıp sönmüştü.

Genç kız, sırtındaki iç çamaşırıyla, döşeme tahtası üstünde yalın ayak yürüyor, odada dolaşıyordu. Henri'yle Lénore'un yattıkları yatağın yanından geçerken, yere düşen yorganı aldı, üzerlerine örttü. Onlar, derin bir çocuk uykusuna dalıp gitmişlerdi, uyanmıyorlardı. Alzire gözleri açık, dönmüş, hiçbir şey söylemeden ablasının sıcak yerine yatmıştı.

Catherine, yüzleri yastıkta, yatağa yapışık yatan iki erkek kardeşinin önünde ayakta duruyor:

– Haydi bakalım, Zacharie! Sen de Jeanlin, haydi bakalım! diyordu.

Büyük olanı, omzundan yakalayıp sarsmak zorunda kaldı. Sonra, o ağzının içinde geveleyerek söverken Catherine, çarşafı çekip üstlerini açmaya karar verdi. İki erkek çocuğun çıplak bacaklarıyla debelendiklerini görünce tuhafına gitti, gülmeye başladı.

Zacharie yerinden doğrulup oturunca, öfkeyle homurdandı:

– Saçmalıyorsun, bırak beni! Şakadan hoşlanmam... Kalkacağız, ha? Vay canına!

Uzun yüzü seyrek sakallarla lekeli, sarı saçlı ve bütün aile gibi kansızlıktan solmuş zayıf, sarsak bir çocuktu. Karnına doğru sıyrılan gömleğini, utandığından değil, üşüdüğü için indirdi.

Catherine:

– Aşağıdaki saat çaldı, diyordu. Haydi, yallah! Babam kızıyor.

Tekrar büzülüp yatan Jeanlin, gözlerini kapadı:

– Çek arabanı, uyuyorum!

Catherine, tekrar samimiyetle güldü. Çocuk o kadar küçük, sıracalardan şişmiş koskoca eklemli vücudu o kadar cılızdı ki, onu kucakladığı gibi kaldırdı. Fakat Jeanlin çırpınıyor, yeşil gözlü, iri kulaklarıyla genişleyen, kıvırcık saçlı, soluk maymun yüzü, kuvvetsiz olmanın verdiği öfkeyle sararıyordu. Hiçbir şey söylemedi, Catherine'nin sağ memesini ısırdı.

Catherine, kesik bir çığlık kopardı, onu yere bırakarak:

– Hınzır yumurcak! dedi.

Alzire tekrar uyumamış, yorganı boğazına kadar çekmiş, sessiz yatıyor, şimdi giyinmeye başlayan ablasıyla erkek kardeşlerini, sakatlara özgü zeki gözleriyle takip ediyordu. Leğenin başında bir başka kavga patlak verdi. Erkek çocuklar, uzun uzadıya yıkandığı için genç kızı tartakladılar. Gömlekler havada uçuyordu ve hepsi, hâlâ uyku sersemi, bir arada büyümüş köpek yavruları gibi kayıtsız ve doğal, hiç utanmadan abdest bozuyorlardı. Yine, ilk hazırlanan Catherine oldu. Madenci pantolonunu ayağına geçirdi, bezden ceketini giydi; mavi başlığını başına bağladı; bu temiz pazartesi giysilerinin içinde, genç bir erkeğe benziyordu, cinsiyetini gösteren tek şey, kalçalarının hafif hafif sallanışıydı.

Zacharie, acımasız bir şekilde:

– İhtiyar gelince, yatağı dağınık görüp memnun olacak, dedi... Görürsün bak, senin yaptığını söyleyeceğim.

İhtiyar dediği, büyükbabaları Bonnemort'du. O, gece çalışıp gündüz uyuduğu için yatak soğumaz, içinde daima horlayan birisi bulunurdu.

Catherine, cevap vermeden, yorganı çekiştirip döşeğin kenarlarına sokmaya başlamıştı. Fakat bir müddetten beri, duvarın ar-

kasından, bitişik evden gürültüler geliyordu. İşletmenin ucuza mal ederek yaptırdığı bu tuğla binalar o kadar inceydi ki, ufak bir soluk bile, öte taraftan işitiliyordu. Bu evlerde, bir baştan öbür başa kadar, dirsek dirseğe yaşanıyordu. Böylece, özel hayatın hiçbir yanı, çocuklardan bile gizli kalamıyordu. Ağır adımlar, bir merdiveni sarsmış, sonra, bir vücudun yumuşak bir yere düşüşünü andırır bir ses olmuş, arkasından, memnun bir soluk işitilmişti.

Catherine:

– Hah! dedi. Levaque indi, Bouteloup da Levaque'ın karısıyla buluşmaya gitti.

Jeanlin bıyık altından güldü, Alzire'in bile gözleri parladı. Her sabah, komşunun üçlü aile hayatıyla böyle eğlenip gülerlerdi. Adam bir kazmacıydı ve bir toprak işçisini evinde yatırıyordu. Karısı da bu suretle, biri geceye, öteki gündüze mahsus iki kocaya sahip oluyordu.

Catherine kulak kabarttı:

– Philomène öksürüyor, dedi.

Levaqueların büyük kızından söz ediyordu. On dokuz yaşında bir kız olan Philomène, Zacharie'nin metresiydi ve hatta ondan iki de çocuğu vardı. Ciğerleri o kadar zayıftı ki, maden ocağının iç kısmında hiç çalışamadığı için kriblaj kısmında bulunuyordu.

Zacharie:

– Philomène mi? dedi. Vız gelir ona, uyur o! Saat altıya kadar da uyunur mu?

Pantolonunu giyerken, birdenbire aklına bir şey geldi, bir pencere açtı. Dışarıda, karanlıklar içindeki işçi mahallesi uyanıyor, panjurların aralarından birer birer ışıklar sızıyordu. Bu da yeni bir tartışmaya neden oldu. Zacharie, karşıdaki Pierron'un evinden, onun karısıyla yattığı söylenen Voreux madeni başçavuşunun çıkıp çıkmayacağını gözetlemek için pencereden sarkıyor; kız kardeşi, Pierron'un dünden beri ocak katında gündüz servisi aldığını ve Dansaert'in bu gece, doğal olarak orada yatamadığını söylüyordu. Pencereden içeri, buz gibi bir hava giriyordu. İki kardeş birbirine kızıyor, ikisi de kendi verdiği haberin doğrulu-

ğunda diretiyordu. O sırada bir çığlık ve ardından ağlamalar duyuldu. Küçük Estelle, beşiğinde, soğuktan rahatsız olmuştu.

Maheu, o anda uyandı:

– Ne oldu bana? diye söylendi. Miskinler gibi tekrar uyumuş kalmışım!

Öyle kuvvetle sövüyordu ki, yan odada, çocuklar seslerini kestiler. Zacharie ve Jeanlin, daha şimdiden yorgun, ağır ağır yıkandılar. Alzire, gözlerini alabildiğine açmış, hâlâ bakıyordu. İki küçük, Lénore ve Henri, kucak kucağa hâlâ yatıyorlar, gürültüye karşın kımıldamadan, aynı hafif soluklarla uyuyorlardı.

Maheu:

– Catherine, diye haykırdı. Mumu bana ver!

Catherine ceketini ilikliyordu. Mumu odaya götürdü, kardeşlerini, kapıdan sızan bir parça aydınlıkta, giysilerini arar durumda bıraktı. Babası karyoladan iniyordu. Fakat o durmadı, ayağında kalın yün çorapları, el yordamıyla aşağı indi, kahve pişirmek üzere, büyük odada bir başka mum yaktı. Ev halkının bütün tahta ayakkabıları büfenin altında duruyordu.

Estelle'in hâlâ devam eden çığlıklarından kanı beynine sıçrayan Maheu:

– Susacak mısın lanet şey, diye haykırdı.

O da yaşlı Bonnemort gibi kısa boyluydu ve çok kısa kesilmiş sarı saçlarıyla, yassı soluk yüzü ve iri kafasıyla, tıknazlıkta ona benziyordu. Çocuk, tepesinde sallanan bu yumru yumru koca kollardan korkmuş, daha fazla bağırıyordu. Maheu'nün karısı yatağın ortasına uzanarak:

– Bırak şunu, dedi. Biliyorsun ki susmaz.

O da uyanmıştı ve sızlanıyordu. Kendisini hiçbir zaman bütün bir gece uyumaya bırakmıyorlardı. Gürültü etmeden gidemezler miydi sanki?

Yorganın içine gömülmüştü; yalnızca, kalın çizgili, kaba bir güzellik taşıyan, yaşadığı yoksul hayatla doğurduğu yedi çocuk yüzünden daha otuz dokuz yaşında şekli bozulan uzun yüzü açıkta kalmıştı. Kocası giyinirken o, gözleri tavanda, yavaş yavaş

konuşuyordu. Katıla katıla ağlayan küçüğü artık ne o ne de öteki işitiyordu.

– Biliyor musun, meteliğim kalmadı, daha bugün pazartesi. Ayın on beşine altı gün var... Bu böyle devam edemez. Topunuzun getirdiği para dokuz frank. Nasıl başa çıkayım? Evde on kişiyiz.

Maheu itiraz etti:

– Amma da yaptın! Dokuz frankmış! Ben ve Zacharie, üçerden, eder altı... Catherine'le babam, ikişerden, dört. Dört, altı daha, on. Bir de Jeanlin, etti on bir.

– Evet, evet, on bir, fakat pazarlarla işsiz günler var... Hiç dokuzdan fazlaya çıktığı yok, anlıyor musun?

Maheu, deri kemerini yerde aramakla uğraşıyordu, cevap vermedi. Sonra, doğrularak:

– Sızlanmayalım, dedi. Ben yine sağlamım. Niceleri var ki kırk iki yaşında tamirciliğe geçiyor.

– Olabilir dostum, ama bu bizim karnımızı doyurmaz... Şimdi ne yapacağım ben, söyle bakalım? Sende bir şeyler yok mu?

– İki meteliğim var.

– Sakla, bir bardak bira içersin... Hey yarabbi, ne yapacağım ben? Altı gün, ne bitmez şeymiş? Maigrat'ya altmış frank borcumuz var. Beni evvelki gün kapı dışarı etti. Ama yine gideceğim. Fakat inat eder, vermezse...

Ardından Maheude*, başını kımıldatmadan, mumun ölgün ışığı altında ara sıra gözlerini yumarak acı bir sesle devam etti. Büfenin boşluğunu, küçüklerin tereyağlı ekmek istediklerini, evde kahve bile kalmadığını, suyun karın ağrısı yaptığını, günlerce haşlanmış lahana yaprakları yiyerek mide bastırmaya çalıştıklarını anlatıyordu. Yavaş yavaş sesini yükseltmek zorunda kalmıştı. Çünkü Estelle'in ulumaları, sesini işittirmiyordu. Bu çığlıklar, dayanılmaz hale gelmişti. Maheu, bunları birdenbire

* *Maheude*: "Madam Maheu" ya da "Maheu Kadın" yerine kullanılan ve Toussaint Maheu'nün eşi olduğunu belirten türetilmiş soyadı. Bu türetme sadece sıradan (aristokrat veya burjuva olmayan) kişilere özel bir durumdur ve her soyadı için de uygulanabilir değildir. (*Ed.*)

işitmiş gibi göründü, kendinden geçmiş bir halde, çocuğu beşikten aldı, kızgınlıktan kekeleyerek annesinin yatağına fırlattı.

– Al şunu! Yoksa ayağımın altında ezeceğim... Amma hınzır çocukmuş! Hiçbir eksiği yok, hem memesini emiyor, hem de ötekilerden fazla sızlanıyor!

Estelle, gerçekten de meme emmeye başlamıştı. Yorganın altında kaybolmuş, yatağın ılıklığıyla sakinleşmiş, sadece dudaklarının ufacık, obur şıpırtısı işitiliyordu.

Baba, biraz sonra tekrar sordu:

– Piolaine'deki burjuvalar, gidip kendilerini görmen için sana bir şey söylemediler mi?

Kadın, cesareti kırılmış gibi, şüpheli bir tavırla dudak büktü:

– Evet, bana uğradılar, fakir çocuklara giysi veriyorlar... Neyse, bu sabah Lénore'la Henri'yi onlara götüreceğim. Hiç olmazsa yüz metelik verseler!

Tekrar sessizlik başladı. Maheu hazırlanmıştı. Bir an hareketsiz kaldı, sonra boğuk sesiyle son sözünü söyledi:

– Ne yaparsın? Böyle işte, akşam çorbası için bir çare bulmaya çalış... Konuşmanın faydası yok, iş başına gitmek daha iyi.

Karısı cevap verdi:

– Elbette. Mumu söndür, düşüncelerimin rengini görmeye ihtiyacım yok.

Maheu mumu söndürdü. Zacharie'yle Jeanlin aşağı iniyorlardı. Peşlerinden yürüdü. Tahta merdiven, yün çoraplı ayakların ağır adımları altında çatırdıyordu. Onlar çıktıktan sonra, sahanlık ve oda, yine karanlığa gömülmüştü. Çocuklar uyuyorlardı, Alzire'in bile göz kapakları kapanmıştı. Fakat ana, şimdi karanlıkta gözleri açık yatıyor; Estelle, onun, sütü çekilmiş, sarkık memesini çekiştirerek bir kedi yavrusu gibi mırıldanıyordu.

Aşağıda, Catherine, ortası ızgaralı, iki tarafı fırınlı, içinde her zaman taş kömürü yanan dökme demirden ocakta, önce ateşle uğraşmıştı. İşletme, aydan aya her aileye, yollarda toplanan sert kömürden sekiz hektolitre dağıtırdı. Bu kömür güç yandığı için genç kız her akşam ateşi küllüyor, sabahleyin sadece külleri eşeleyip dikkatle ayıklanmış yumuşak kömürden küçük parçalar ilave

ediveriyordu. Ardından, ızgaranın üstüne bir ibrik oturttuktan sonra, büfenin önüne çömeldi.

Burası, bütün zemin katı kaplayan, elma yeşili boyalı; bol suyla yıkanıp beyaz kum serpilen döşeme taşlarıyla, bütün Flaman* evleri gibi temiz, oldukça geniş bir odaydı. Eşyası, cilalı çamdan büfenin dışında, aynı tahtadan bir masayla iskemlelerden oluşmaktaydı. Duvarlara yapıştırılmış, canlı renklerle boyalı resimler, imparatorla imparatoriçenin işletme tarafından verilmiş portreleri; yaldızlarla alacalanmış asker ve azizlerin resimleri, odanın belirgin çıplaklığına çiğ bir renk katıyordu. Odada bunlardan başka süs olarak, büfenin üstündeki pembe karton kutudan ve dolgun tıkırtıları tavanın boşluğunu dolduruyormuş duygusu uyandıran, alacalı bulacalı kadranlı, guguklu saatten başka bir şey yoktu. Merdivene açılan kapının yanında, mahzene inen bir başka kapı daha vardı. İçerisinin temizliğine karşın, önceki günden beri kapalı kalan pişmiş soğan kokusu, sürekli bir maden kömürü kekremsiliğiyle dolu, ağırlaşmış sıcak havayı boğucu hale getiriyordu.

Catherine, açık duran büfenin önünde düşünüyordu. Bir parçacık ekmek kalmıştı, beyaz peynir yeterdi, fakat tereyağı pek azdı. Ne var ki, dördü için de tereyağlı ekmek hazırlamak lazımdı. Sonunda karar verdi. Dilimleri kesti, bir dilimi peynirle kapladı, ötekine tereyağı sürdü, sonra onları birbirine yapıştırdı. Bu, her sabah maden ocağına götürdükleri, çift dilimli tereyağlı ekmekti. Buna, "brike" diyorlardı. Biraz sonra, babanın iri diliminden Jeanlin'in küçük dilimine kadar, brikelerin dördü de, masanın üstüne hakça bir dağılımla sıralanmış bulunuyordu.

Tamamıyla ev işine dalmış görünen Catherine, Zacharie'nin, başçavuşla Pierronne** hakkında anlattığı hikâyeleri düşünmüş olsa gerek ki, sokak kapısını aralayıp dışarıya bir göz attı. Rüzgâr hâlâ esiyor, belirsiz bir uyanış gürültüsü yükselen işçi mahallesi-

---

* *Flaman*: Eserdeki olayların geçtiği tarihlerde, Fransa'nın kuzeyindeki Flandre Kontluğu halkı. Bugün bu kontluk arazisi, Fransa, Belçika ve Hollanda arasında paylaşılmış bulunmaktadır. (*Ed.*)

** *Pierronne*: Pierron'un karısı olduğunu belirten türetilmiş soyadı. (*Ed.*)

nin basık evlerinde daha fazla ışık görülüyordu. Şimdiden, kapılar açılıp kapanıyor, işçi gruplarının karaltıları gece karanlığında uzaklaşıyordu. Asansör yükleyicisi, saat altıda servisi almak üzere herhalde bu sırada uyuyordu; oraya erkenden gidip üşümesi budalalık olmaz mıydı? Genç kız orada duruyor, bahçenin öte tarafındaki eve bakıyordu. Kapı açılınca, merakı tekrar uyandı. Fakat bu, olsa olsa, maden ocağına giden, Pierronların küçük kızı Lydie'ydi.

Islık çalan bir buhar sesi işitip başını çevirdi. Kapıyı kapadı, seğirtti. Su kaynıyor, taşıyor, ateşi söndürüyordu. İbrikte hiç kahve kalmamıştı. Bir gün önceki telvenin üstüne sıcak su dökmekle yetinmek zorunda kaldı. Sonra, kahve ibriğine ham şeker koydu. Tam o sırada, babasıyla erkek kardeşleri de aşağı iniyorlardı.

Zacharie, kâsesine burnunu uzattı:

– Vay canına! dedi. Bu kahve pek başımıza vuracak gibi değil!

Maheu, her şeye razı omuzlarını silkti:

– Adam sen de, dedi. Sıcak ya, gene de iyidir.

Jeanlin, tereyağlı ekmek kırıntılarını toplamış, üstüne kahve döküyordu. Catherine, kahvesini içtikten sonra, kahve ibriğini teneke mataralara boşaltmıştı. Dördü de, ayakta, tüten mumun kör ışığı altında, çarçabuk atıştırıyorlardı. Babaları:

– Bitti mi? dedi. Gören de, gelir sahibiyiz zanneder.

Fakat kapısını açık bıraktıkları merdivenden bir ses geldi. Maheude sesleniyordu:

– Ekmeğin hepsini alın, çocuklar için biraz şehriyem var.

Catherine cevap verdi:

– Peki peki!

Ateşi küllemiş, ızgaranın bir köşesine artan bir miktar çorbayı koymuştu. Büyükbaba saat altıda eve gelince, onu orada sıcacık bulacaktı. Büfenin altından tahta ayakkabılarını aldılar. Mataralarının ipini boyunlarına geçirdiler ve ekmek dilimlerini sırtlarına, gömlekleriyle ceketlerinin arasına soktular. Erkekler önden yürüdüler, kız mumu söndürüp kapıyı anahtarla kilitledikten sonra arkalarından çıktı. Ev tekrar kapkaranlık olmuştu.

Bitişik evin kapısını kapayan bir adam:

– Vay! dedi. Beraber gidiyoruz ha?

Bu, Levaque'dı. Yanında, Jeanlin'in çok yakın arkadaşı olan, on iki yaşındaki oğlu Bébert vardı. Catherine hayretle, Zacharie'nin kulağına, gülerek fısıldadı:

– Ne yani? Bouteloup artık, kocanın gitmesini bile beklemiyor mu?

Şimdi, işçi mahallesinde ışıklar sönüyordu. Son olarak bir kapı daha kapandı. Her şey yeniden uykuya dalmıştı. Kadınlar ve çocuklar, daha genişleyen yataklarında, tekrar uyumaya başlamışlardı. Böylece, ışıkları sönen kasabadan, fosurdayan Voreux'ye doğru, rüzgâr sağanakları altında, ağır ağır, gölgeler akın etmeye başladı. Kömür işçileri, omuzlarını oynatarak, nereye koyacaklarını bilemedikleri kollarını göğüslerinde kavuşturarak işe gidiyordu. Hepsinin sırtında, tereyağlı ekmek dilimleri birer kambur gibi duruyordu. İnce bezden giysileriyle, soğuktan titredikleri halde adımlarını hızlandırmıyorlar; yol boyunca, sürü halinde darmadağınık yürüyorlardı.

III

Nihayet molozluktan inen Étienne, Voreux'ye girmişti. Kendilerine başvurup iş var mı diye sorduğu adamların hepsi başlarını sallıyorlar, başçavuşu beklemesini söylüyorlardı. Yarı aydınlık, kara deliklerle dolu, dairelerinin ve katlarının karmaşıklığı insana korku veren binalar ortasında onu yalnız bırakıyorlardı. Yarı yarıya yıkık, karanlık bir merdivenden çıktıktan sonra, kendini sarsak bir köprü üstünde bulmuş, sonra kriblaj hangarından geçip öyle derin bir karanlığa dalmıştı ki, bir yere çarpmamak için ellerini ileri uzatmış yürüyordu. Karşısında, birdenbire, sarı, kocaman iki tane göz, karanlıkları deldi. Kulenin altına, harmana, kuyunun ta ağzına gelmişti.

Kır bıyıklı, babacan bir jandarmayı andıran şişman bir adam, Çavuş Richomme Baba, tam o sırada, harmancının odasına doğru gidiyordu.

Étienne ona da sordu:

– Burada ne iş için olursa olsun bir işçiye ihtiyaç yok mu?

Richomme, hayır, diyecekti. Fakat toparlandı ve diğerleri gibi:

– Başçavuş Mösyö Dansaert'i bekleyin, diyerek uzaklaştı.

Oraya dört fener dikilmişti ve fenerlerin bütün ışığını kuyuya veren yansıtıcılar, demir parmaklıkları, işaret ve çengellerin kumanda kollarını, arasında iki asansörün kaydığı kılavuz kalasları güçlü bir şekilde aydınlatıyordu. Geri kısım, bir kilise içi kadar geniş bir alan, dalgalanan iri gölgelerle dolu, loşluğa bürünmüştü. Yalnız, lamba odası dip tarafta aydınlık saçıyor, harmancı odasındaysa kör bir lamba, sönmek üzere olan bir yıldız gibi yanıyordu. Çıkarma işlemi tekrar başlamıştı ve demir döşemeler üzerinde sürekli bir gök gürültüsü içinde kömür dolu arabalar durmadan işliyor, sürücü işçiler, bütün bu kımıldanan siyah ve gürültülü şeylerin hareketi içinde ayırt edilebilen, uzun ve eğri sırtlarıyla koşuşuyorlardı.

Étienne, bir an, kulakları uğultu içinde, gözleri kamaşmış, kımıldamadan durdu. Vücudu buz gibiydi, her taraftan hava akımları giriyordu. Sonra, çelik ve bakır kısımlarının parıltısını görmeye başladığı makineyi seyretmek için birkaç adım attı. Makine, kuyunun yirmi beş metre gerisinde, daha yüksek bir alandaydı ve tuğladan temelinin üstüne öyle sağlam bir şekilde oturmuştu ki, dört yüz beygirlik olanca gücüyle ve tam buharla işlediği halde, yağlı bir yumuşaklıkla dalıp çıkan koskoca kolu, duvarlara bir titreme bile vermiyordu. Makinist, hareket kolunun başında ayakta duruyor, işaret çıngıraklarını dinliyor, gösterge tablosundan gözlerini ayırmıyordu. Kuyuların başka başka katları, bu tablo üzerinde dikey bir olukla gösterilmişti ve bu oluk üzerinde, asansörleri simgeleyen, sicimlere bağlı kurşunlar gidip geliyordu. Her harekette, makine işlemeye başlayınca, beş metre yarıçapında iki kocaman tekerlekten oluşan ve göbeklerine iki çelik kablonun ters yönde sarılıp çözüldüğü iki makara öyle bir hızla dönüyordu ki, bu iki tekerlek, kül rengi bir toz gibi görünüyordu.

Dev bir merdiveni sürükleyerek götüren üç sürücü işçi:

– Dikkat! diye bağırdılar.

Étienne az kalsın çığnenecekti. Gözleri alışıyor, yukarıya bakıyor, kabloların sarılıp çözülüşlerini görüyordu. Otuz metreden fazla bu uzun, çelik şerit, bir yükselişte kuleye çıkıyor, orada tekerlekler üzerinden geçtikten sonra dimdik kuyuya iniyor, çıkarma asansörlerine bağlanıyordu. Tekerlekleri, bir çan kulesinin yüksek çatısına benzer bir demir çatı taşıyordu. Saniyede on metre hızla on iki tona kadar yük kaldırabilen bu ağır telin durmadan gidiş gelişi, gürültüsüz, sarsıntısız hızla yükselişi, bir kuş süzülüşünü andırıyordu.

Soldaki tekerleği kontrol etmek için merdiveni bu defa öte tarafa iten sürücü işçiler, tekrar:

– Dikkat dedik ya! diye bağırdılar.

Étienne yavaş yavaş harmana doğru döndü. Tepesindeki bu çok büyük uçuş onu sersemletiyordu. Hava akımları ortasında titreyerek, kulakları arabaların gürültüsüyle sağırlaşmış bir halde, asansörlerin iniş ve çıkışlarını seyre daldı. Kuyunun yanında, işaret aleti çalışıyor, kaldıraçlı ağır bir çekicin, dipten çekilen bir iple bir kütüğe vurması sağlanıyordu. Bir vuruş dur işareti, iki vuruş iniş, üç vuruş çıkış işaretiydi. İçerideki gürültüyü de bastıran, bu aralıksız tokmak vuruşlarına, çınlayan bir zil sesi eşlik ediyor; bir taraftan da, manevrayı yöneten yükleyici işçi, bir boruyla makiniste bağırarak emirler veriyor, gürültüyü arttırıyordu. Bu patırtının arasında, asansörler bir görünüp bir dalıyorlar, boşalıp doluyorlardı ve Étienne, bu karışık işlerden hiçbir şey anlamıyordu.

Yalnız, anladığı bir tek şey vardı. Kuyu, insanları yirmişer otuzar, hem de boğazından geçtiklerini hissetmediğini gösteren bir kolaylıkla yutuyordu. İşçiler, daha saat dörtte kuyuya inmeye başlıyordu. Yalın ayak, ellerinde lambalarıyla barakadan geliyorlar, ufak gruplar halinde yeter derecede kalabalık toplanıncaya kadar bekliyorlardı. Demir asansör, hiç gürültü etmeden, bir gece hayvanı gibi sinsi bir yükselişle karanlıktan çıkıyor, her biri iki araba dolusu kömür alan dört kat bölmesiyle, çengeller üstüne oturuyordu. Ayrı bölmelerden sürücü işçiler, arabaları asan-

sörden çıkarıyorlar, yerlerine, önceden maden direği yüklenmiş yahut boş başka vagonlar koyuyorlardı. İşçiler, beşer beşer, boş kömür arabalarına doluyorlar, bütün bölmeleri doldururlarsa da, bir seferde kırk kişi kadar oluyorlardı. Borudan bir emir, boğuk ve anlaşılmaz bir böğürme yükseliyor, aynı zamanda, aşağıdaki işaret ipi, bu insan eti yükünün yola çıktığını haber vermek için dört defa çekiliyor "canlı yük kampanası" çalıyordu. Sonra, hafif bir sarsıntının arkasından, asansör sessizce dalıyor, bir taş gibi düşüyor, arkasında kablonun titrek boşalışından başka bir şey kalmıyordu.

Étienne, uyuklar durumda yanı başında bekleyen bir maden işçisine:

– Derin midir? diye sordu.

Adam:

– Beş yüz elli dört metre, diye cevap verdi. Fakat üstünde dört kat daha var, birincisi üç yüz yirminci metrede.

İkisi de, gözleri tekrar yukarı çıkmaya başlayan kabloda, sustular. Étienne tekrar sordu:

– Ya koparsa?

– Ha! Koparsa...

Madenci, sözünü bir işaretle bitirdi. Sırası gelmişti, asansör o kaygan ve yorulmak bilmez hareketiyle tekrar ortaya çıkmıştı. Adam, arkadaşlarıyla beraber asansörün içine girip çömeldi, asansör tekrar daldı, dört dakika ancak olmuştu ki yine fırladı, bir öğün adamı daha yuttu. Yarım saat içinde kuyu, bu şekilde, indikleri katın derinliğine göre, az ya da çok obur bir ağızla, fakat durmadan, her zaman aç, bütün bir halkı sindirecek güçteki dev gibi koridorlarıyla, bu insanları yuttu. Kuyu doluyor, durmadan doluyor, karanlıklar boşalıyordu; asansör hep aynı açgözlü sessizlikle, boşluktan çıkmaktaydı.

Étienne zamanla, molozlukta duyduğu huzursuzluğa tekrar kapıldı. Üstelemeye ne gerek vardı? O başçavuş da kendisini, ötekiler gibi başından savacaktı. Birdenbire belirsiz bir korkuya kapıldı; oradan ayrıldı ve ancak, dışarıda, jeneratör binası önüne geldiği zaman durdu. Ardına kadar açık duran kapıdan, iki

ocaklı yedi tane kazan görünüyordu. Beyaz buharın ortasında, supapların ıslıkları içinde, bir ateşçi ocaklardan birini doldurmaya uğraşıyordu. Ocağın kavurucu sıcağı, kapının eşiğinden bile duyuluyordu. Genç adam, vücudunu ısıtabilmekten memnun yaklaşırken, kuyuya gelmekte olan yeni bir kömür işçisi grubuyla karşılaştı. Bunlar Maheulerle Levaquelardı. Étienne, başta, erkek çocuk kıyafetli sevimli haliyle Catherine'i görünce, batıl bir inançla son bir sual daha sormayı uğur saydı.

– Baksana bana arkadaş, burada, ne iş için olursa olsun bir işçi lazım değil mi acaba?

Genç kız, karanlıktan gelen bu ani sesten biraz ürkerek, şaşkınlıkla ona baktı. Fakat arkadan Maheu işitmişti, cevap verdi ve bir an konuştu. Hayır, adama hiç ihtiyaç yoktu. Yollara düşmüş bu zavallı işçi onun ilgisini çekmişti. Yanından ayrıldıktan sonra, ötekilere dedi ki:

– Nasıl? İnsan bu hale de gelebilir... Sızlanmayalım, kimsenin de işi başından aşkın değil.

Grup içeri girdi ve doğruca barakaya yürüdü. Burası, kabaca sıvanmış duvarları, asma kilitler takılı dolaplarıyla, geniş bir yerdi. Ortada demir bir ocak, bir nevi kapaksız soba kıpkızıl yanıyordu. Alev alev yanan taş kömürüyle öyle doldurulmuştu ki, çatırdayarak ayrılan parçalar toprak zemine dökülüyordu. Odada kan kırmızı parıltıları, kirli tahta kaplamalar boyunca dalgalanıp kara bir tozla kararmış tavana kadar yükselen bu ateşten başka aydınlık yoktu.

Maheuler gelirken, bu cehennem sıcağında, kahkahalar çınlıyordu. Otuz kadar işçi orada, ayakta, sırtlarını aleve vermişler, memnun bir tavırla ısınıyorlardı. Madene inmeden önce, kuyuların nemine karşı koyabilmek için, hepsi vücutlarına fazlaca sıcaklık doldurup götürmek üzere buraya gelirlerdi. Fakat o sabah daha fazla eğleniyorlar, Mouquette'le* dalga geçiyorlardı. Kocaman göğüsleri ve kıçı, ceketini ve pantolonunu patlatacak gibi geren Mouquette, vagonet sürücülüğü yapan on sekiz yaşında

* *Mouquette*: Mouque'un kızı olduğunu belirten türetilmiş soyadı. (*Ed.*)

iyi bir kızcağızdı. Seyislik yapan babası yaşlı Mouque ve arabacı olan kardeşi Mouquet'yle* birlikte, Réquillart'da oturuyordu. Ancak, iş saatleri aynı olmadığı için, maden ocağına yalnız başına geliyor ve yazın buğday tarlalarında, kışın bir duvar dibinde, o haftaki sevgilisiyle gününü gün ediyordu. Bütün maden işçileri onunla düşüp kalkardı. Gürültüsüz patırtısız, tam bir arkadaş döngüsü içinde geçinip gidiyorlardı. Bir gün, Marchiennesli bir çiviciden dolayı kendisine sitem ettiklerinde, Mouquette, öfkesinden kan beynine sıçramış bir halde, kendini bilen bir kız olduğunu haykırarak, eğer onu bir kömür işçisinden başka birisiyle görmüş olmakla böbürlenebilecek biri çıkarsa, kendisinin, bir kolunu keseceğini söylemişti.

Bir maden işçisi, bıyık altından gülerek:

– Demek artık Uzun Chaval'i bıraktın öyle mi? diyordu. O bücürü mü yakaladın? İyi ama ona da bir merdiven gerekir! Sizi, Réquillart'ın gerisinde gördüm. İspat istersen, binek taşına çıkmıştı.

Mouquette, neşeli neşeli:

– E, sonra? diyordu. Seni ne ilgilendirir? Tutup yukarı kaldırasın diye seni çağırmadım ya.

İşte, bu safça, kaba şaka, sobanın sıcaklığından yarı kavrulmuş omuzlarını kasarak genişleten işçilerin kahkahalarını arttırıyor; kendisi de sarsıla sarsıla gülen Mouquette, vücudundaki hastalık derecesinde abartılı hale gelmiş et yığınlarıyla birlikte, giysisinin rahatsızlık verici bir gülünçlükteki açık saçık görünüşünü erkeklerin ortasında sergileyip duruyordu.

Fakat neşe kayboldu. Mouquette, uzun Fleurance'ın artık madene gelmeyeceğini Maheu'ye anlatıyordu. Bir gün evvel onu yatağında kaskatı bulmuşlardı. Kimisi kalpten diyordu, kimisi de bir litre ardıç suyunu** acele içtiğinden diyordu. Maheu'nün canı sıkılmıştı. Bir talihsizlik daha gelip çatmıştı işte, vagonet sürücü kadınlardan biri daha gitmişti; hemen yerine koyacak adam da yoktu! Maheu götürü usulü çalışıyordu; dört kazmacı,

* *Mouquet*: Mouque'un oğlu olduğunu belirten türetilmiş soyadı. (*Ed.*)

** *Ardıç suyu*: Ardıç rakısı, cin, Hollanda cini. (*Ed.*)

kendisi, Zacharie, Levaque ve Chaval, aynı kömür ayağında ortaktılar. Kömür taşımak için yalnız Catherine'e kalırlarsa iş ağır gidecekti.

Maheu birdenbire bağırdı:

– Dur yahu! Şu iş arayan adam vardı hani!

Tam o sırada, Dansaert de barakanın önünden geçiyordu. Maheu meseleyi ona anlattı, adamı işe almak için müsaade istedi. İşletmenin, araba sürücülüğü işine, Anzin'deki gibi, erkek çocukları almak hususundaki arzusunu hatırlatmakta ısrar ediyordu. Başçavuş önce gülümsedi. Çünkü maden kuyusunda çalışan kadınları çıkarmak fikrini maden işçileri hoş karşılamıyordu; ahlak ve sağlık konularına pek kulak vermeyen bu adamlar, kızlarına iş bulmak kaygısına kapılıyorlardı. Nihayet, biraz duraksadıktan sonra, kararını mühendis Mösyö Négrel'e onaylattırmak koşuluyla izin verdi.

Zacharie:

– Eh, dedi. Eğer adam hâlâ gidiyorsa, koydunsa bul!

Catherine:

– Hayır, dedi. Kazan dairesinde durdu, gördüm.

Maheu:

– Ne duruyorsun, koşsana, tembel! diye haykırdı.

Genç kız seğirtirken bir işçi kafilesi de, ateşi başkalarına bırakarak kuyu girişine çıkıyordu. Jeanlin, babasını beklemeden, saf, şişman bir erkek çocuk olan Bébert'le ve on yaşındaki cılız Lydie'yle birlikte kendi lambasını almaya gitti. Onlardan önce yürüyüp giden Mouquette, karanlık merdivende haykırıyor, onlara pis yumurcaklar diye bağırıyor, çimdiklerlerse şamarlayacağını söyleyerek korkutuyordu.

Étienne, gerçekten de kazan dairesinde, ocaklara kömür dolduran ateşçiyle konuşuyordu. Yine içine dalacağı geceyi düşündükçe, vücudunda büyük bir üşüme duyuyordu. Bununla beraber, omzuna bir elin dokunduğunu hissettiği sırada, gitmeye kararlıydı.

Catherine:

– Gelin, dedi. Size bir iş var.

Étienne, önce anlamadı. Sonra, bir sevinç atılışıyla genç kızın ellerini sıktı.

– Teşekkür ederim, arkadaş, dedi... Siz ne iyi çocukmuşsunuz öyle!

Catherine, ikisini de aydınlatan ocakların kırmızı ışığı ortasında ona bakarak gülmeye başladı. Saçları başlığının altında gizlenmiş, henüz ince yapılı vücuduyla, kendisini oğlan çocuğu zannetmesi onu eğlendiriyordu. Étienne de memnun, gülüyordu. İkisi de, yanakları kıpkızıl, bir an bakışıp gülüştüler.

Maheu, barakada, sandığının önüne çömelmiş, tahta ayakkabılarını ve kalın yün çoraplarını çıkarıyordu. Étienne gelince, bütün işi dört kelimeyle ayarladılar. Günde otuz metelik alacaktı, işi yorucuydu ama çabuk öğrenecekti. Kazmacı, ona ayakkabılarını çıkarmamasını önerdi ve kendisine, kafasını koruması için, baret eskisi deri bir şapka verdi. Baba ve çocuklar bu önleme gerek duymuyorlardı. Sandıktan alet ve edevat çıkartıldı, Fleurance'ın küreği de oradaydı. Sonra, Maheu, oraya kendilerinin tahta ayakkabılarını, çoraplarını ve Étienne'in paketini koyunca, birdenbire huzursuzlandı:

– Bu Chaval keratası ne yapıyor? Mutlaka, yine kızın birini bir taş yığınının üstüne yatırmıştır! Bugün yarım saat geç kaldık.

Zacharie'yle Levaque, sakin ve ilgisizce omuzlarını ısıtıyorlardı. Zacharie, sonunda:

– Chaval'ı mı bekliyorsun? dedi... Bizden evvel geldi, gelir gelmez aşağı indi.

– Ne! Biliyorsun da söylemiyorsun ha! Haydi! Haydi! Çabuk olalım.

Ellerini ısıtmakla uğraşan Catherine, grubun peşi sıra yürümek zorunda kaldı. Étienne ona yol verdi, arkasından yürüdü. Yeniden, çıplak ayakların eski terlikler gibi yumuşak bir ses çıkardığı, karanlık merdivenlerden ve koridorlardan oluşan karışık yollardan geçiyordu. Fakat lamba odası aydınlıktı. Burası, bir gün önce kont-

rol edilmiş, yüzlerce yıkanmış Davy lambasının* kat kat dizilerek bir dua odasındaki mumlar gibi yandığı raflarla dolu, camekânlı bir odaydı. Gişeye gelen bir işçi, üzerine kendi markası vurulmuş lambayı alıyor, kendisi muayeneden geçiriyor, kapatıyordu. Markacı da, bir masanın başına oturmuş, işçinin kuyuya indiği saati deftere işliyordu. Maheu, yeni sürücüsünün lambasını almak için kendisi başvuruda bulundu. Bir önlem daha vardı; işçiler, bir kontrol görevlisinin önünden teker teker geçiyorlar, o da, bütün lambaların iyice kapatılmış olup olmadığına bakıyordu.

Catherine, titreyerek:

– Vay canına! dedi. Burası sıcak değil.

Étienne başını sallamayı yeter buldu. Yine, kuyunun önünde, hava akımlarıyla dolu büyük alandaydı. Aslında kendisini cesaretli biliyordu, fakat kömür arabalarının gürültüsü, işaretlerin tok vuruşları, ses borusunun boğuk böğürtüsü içinde ve buharın verdiği olanca güçle makinenin makaralarına sarılıp çözülen o çelik halatların sürekli uçuşmaları karşısında, yine de, hoş olmayan bir heyecan boğazını kavrıyordu. Asansörler gece hayvanları gibi kaygan, inip çıkıyor, insanları çukura daldırıyor ve kuyunun ağzı bu insanları yutar gibi oluyordu. Şimdi sıra ona gelmişti. Çok üşüyordu. Zacharie'yle Levaque'ı bıyık altından güldüren sinirli bir suskunluk içindeydi. Onlar, ikisi de, bu yabancının işe alınmasını doğru bulmuyorlardı. Hele Levaque kendi fikri sorulmadığı için kırgındı. Catherine'se, babasının delikanlıya işlerle ilgili bilgi verdiğini işitince çok sevindi.

Maheu:

– Bakın, diyordu. Asansörün üstünde bir paraşüt var. Bu demir kancalar, halat koparsa kılavuzlara gömülür. Bunlar işler, ama her zaman değil ha! Evet, kuyu yukarıdan aşağıya, kalaslarla örtülü üç bölüme ayrılmıştır. Ortada asansörler, solda merdiven bölmesi...

---

* *Davy lambası*: Başta kömür ocakları olmak üzere maden ocaklarında, yöntemine uygun olarak kullanımı koşuluyla, sıkışmış gaz patlamalarına (grizu vb.) karşı güvenli ve bu tür gazların varlığıyla oksijen azalmasının saptanması için de yararlı bir gaz lambası türü. (*Ed.*)

Sözünü yarıda kesti, homurdandı, fakat sesini fazla yükseltmeye cesaret edemedi:

– Burada ne bekliyoruz, Allah aşkına! İnsanı böyle dondurmak olur mu?

Serbest alevli lambası, şapkasının derisine bir çiviyle tutturulmuş, aşağı inmek üzere onlar gibi bekleyen Çavuş Richomme, onun yakınmalarını işitti, arkadaşlarına karşı içtenliğini kaybetmemiş eski bir madenci olarak, baba nasihati verdi:

– Dikkat et, yerin kulağı var! Bazı yönlendirmeler yapılmalı değil mi? Al, işte! Geldi, hep beraber binin bakalım.

Gerçekten de, sac şeritlerle ve ince delikli bir tel kafesle örtülü asansör, çengeller üzerinde sımsıkı duruyor, onları bekliyordu. Maheu, Zacharie, Levaque ve Catherine, dipteki bir kömür arabasına bindiler; beş kişi sığması gerektiğinden Étienne de girdi. Fakat iyi yerler tutulmuştu, genç kızın yanına sığınmak zorunda kaldı. Catherine'nin dirseği karnına batıyordu. Lambası fazla geldiği için, onu, ceketinin bir düğmesine asmasını söylediler. İşitmedi, beceriksiz bir tavırla elinde tuttu. Üst ve alt katlara, karmakarışık, hayvan yüklenir gibi, durmadan binenler vardı. Hareket edemiyorlardı, ne oluyordu? Dakikalardan beri sabırsızlanıyor gibiydi. Sonunda bir silkintiyle sarsıldı ve hepsi yere gömüldü, çevredeki her şey havalandı. Étienne, içi çekilircesine, inişin verdiği heyecanlı bir baş dönmesi hissediyordu. Bu durum, ışıklı ortamda, birbiri ardından akar gibi kaçan kalasların ortasından, harmanın iki katını geçinceye kadar sürdü. Sonra, kuyunun karanlığı içine düşünce sersemledi; duygularını, belirgin bir biçimde algılayamaz oldu.

Maheu, sakin bir şekilde:

– Haydi, gidiyoruz işte! dedi.

Hepsinin keyfi yerindeydi. Étienne, zaman zaman, yukarı mı çıktığını, yoksa aşağı mı indiğini kestiremiyordu. Asansör, kılavuzlara temas etmeden dümdüz indikçe, sanki hareketsizmiş gibi oluyor; ardından, kalasların arasında dans ediyormuş gibi ani sarsıntılar hissediliyor, bu da ona bir kaza korkusu yaşatıyordu. Aslında, yüzünü yapıştırdığı tel kafesten, kuyunun kenarlarını

seçemiyordu. Lambalar, ayaklarının dibinde çömelerek oturan vücutları az buçuk aydınlatıyordu. Yalnız, çavuşun serbest alevli lambası, yandaki arabada, bir deniz feneri gibi yanıyordu.

Maheu, onu aydınlatmak için devam ediyordu:

– Bunun çapı dört metredir. Kaplamanın yeni baştan onarılmaya ihtiyacı var, su dört taraftan sızıyor zira... İşte! Su hizasına geliyoruz. İşitiyor musunuz?

Étienne de, bu sel gürültüsünün ne olduğunu düşünüyordu. Önce asansörün damında, bir sağanak başlangıcı gibi iri birkaç damla tıpırdamıştı. Şimdi yağmur artıyor, oluk oluk akıyor, gerçek bir tufana dönüşüyordu. Galiba dam delinmiş olacaktı ki, omzuna bir su sızıntısı aktı ve etine kadar geçti. Soğuk dondurucu bir hal alıyor, karanlık bir ıslaklığa gömülüyorlardı. O sırada, bir şimşek aydınlığı ortasında hızlı bir göz kamaşmasıyla, içinde birtakım insanların kımıldadıkları bir mağara hayali önünden geçtiler ve geçmeleriyle, yokluğa tekrar dalmaları bir oldu.

Maheu:

– Bu ilk kattır, diyordu. Üç yüz yirmi metredeyiz... Hıza bakın.

Lambasını kaldırdı, bütün hızıyla giden bir trenin altındaki raylar gibi öyle akıp giden kılavuz kalaslardan birini aydınlattı; bunun ötesinde, yine bir şey görünmüyordu. Üç kat daha, aydınlıklar içinde, görünüp kayboldu. Şakırtılı yağmur, karanlıkları dövüyordu.

Étienne:

– Ne kadar derin! diye söylendi.

Bu iniş, sanki saatlerden beri sürüyordu. Étienne, oturduğu biçimsiz durumda rahatsız oluyor, hele Catherine'nin dirseği canını acıtıyor, kımıldamaya cesaret edemiyordu. Catherine tek kelime söylemiyordu. Étienne, yalnız, onun kendisine yaslandığını ve vücudunu ısıttığını hissediyordu. Sonunda asansör, dipte, beş yüz elli dört metrede durduğu zaman, inişin tam bir dakika sürdüğünü öğrendi ve şaşırdı. Fakat yerlerine oturan sürgülerin gürültüsü, sağlam bir zemin üzerinde bulunduğu duygusu, onu birdenbire neşelendirdi ve Catherine'e şakacı bir şekilde, senli benli hitap etti.

– Senin vücudunda ne var da böyle sıcaksın? Dirseğin karnıma giriyor, orası kesin de...

Bunun üzerine Catherine, bir kahkaha attı. Kendisini hâlâ oğlan çocuğu zannetmesi ne sersemlikti! Gözleri bağlı mıydı bu adamın?

– Dirseğim, asıl, gözlerine giriyor, diye cevap verdi.

Bir kahkaha fırtınası içinde verilen bu cevabın anlamını, şaşalayan genç adam kavrayamadı.

Asansör boşalıyordu; işçiler asansör katını geçtiler. Burası, kaya içine oyulmuş, tavanı kemer şeklinde örülmüş, içerisi serbest ışıklı üç büyük lambayla aydınlanan bir yerdi. Demir döşeme üzerinde yükleme işçileri, dolu kömür arabalarını gürültüyle sürüyorlardı. Duvarlardan bir mahzen kokusu, güherçileli* bir serinlik sızıyor, bitişik ahırdan gelen sıcak nefeslerle karışıyordu. Dört galerinin geniş ağızları oraya açılıyordu.

Maheu, Étienne'e:

– Bu taraftan, dedi. Farkında değilsiniz, daha hâlâ iki kilometre yolumuz var.

İşçiler ayrılıyorlar, bu karanlık deliklere grup grup dalıp kayboluyorlardı. On beş kadar işçi soldaki deliğe girmişti; Étienne en geriden, Maheu'nün peşinden yürüyor, Catherine, Zacharie, Levaque önden gidiyorlardı. Girdikleri yer, kayalık ortasından geçen bir araba yolu, geniş bir galeriydi ve o kadar sağlam bir kaya içine oyulmuştu ki, sadece bir kısmını duvarla örmek yetmişti. Hiç konuşmadan, ellerindeki lambalarının ufacık alevleriyle, teker teker, durmadan yürüyorlardı. Genç adam her adımda sendeliyor, ayakları raylara dolaşıyordu. Bir zamandan beri işitmeye başladığı boğuk bir gürültü, sertliği gitgide artan ve yerin dibinden gelir gibi olan uzak bir fırtına gürültüsü, onu endişelendiriyordu. Onları gün ışığından ayıran, tepelerindeki bu kocaman kütleyi ezmekte olan bir yıkıntının gürültüsü müydü acaba? Bir ışık, karanlığı deldi, Étienne, kayanın sarsıldığını hissetti; o da,

* *Güherçile*: Tarımda gübre, hekimlikte ilaç olarak kullanılan, barut vb. patlayıcı maddeler yapımına yarayan, beyaz renkte ve ince billurlar durumunda birleşik bir madde, potasyum nitrat (KNO3). (TDK)

arkadaşları gibi duvara yaslanıp durunca, burnunun dibinden, bir kömür arabası katarına koşulmuş iri bir beyaz beygirin geçtiğini gördü. İlk arabada, dizginler elinde, Bébert oturuyordu. Jeanlin, en gerideki arabanın kenarını elleriyle kavramış, yalın ayak koşuyordu.

Tekrar yürümeye koyuldular. İleride bir yol ayrımı vardı, iki yeni galeri daha görünüyordu. Grup tekrar bölündü, işçiler, azar azar, madenin bütün alınlarına* dağılıyorlardı. Araba galerisinin bu kısmına payandalamalar yapılmıştı, meşeden payandalar damı tutuyor, çöküntülü kayaya tahtadan bir gömlek oluşturuyordu, onun gerisindeyse mikaları parıldayan şist** tabakaları ve kum taşlarının donuk ve pürüzlü yığını görünüyordu. Yarı karanlıkta, dev adımlarla koşan belli belirsiz hayvanların gürültüyle çekip götürdüğü kimi boş, kimi dolu kömür arabası katarları durmadan geçiyor, yolda birbirleriyle karşılaşıyorlardı. Bir kör yolun çifte hattı üstünde, uzun kara bir yılan uyuyordu. Bu, durmakta olan bir katardı. Katara koşulu beygir burnundan kuvvetle soluyordu. Hayvan o kadar karanlığa gömülüydü ki, belli belirsiz sağrısı, tepeden düşmüş bir kaya parçasını andırıyordu. Havalandırma kapıları açılıyor, yavaş yavaş tekrar kapanıyordu. İleri doğru gidildikçe galeri daha darlaşıyor, daha alçalıyor, her noktada aynı yükseklikte olmayan tavanı, insanı hep eğilmek zorunda bırakıyordu.

Étienne sertçe başını çarptı. Deriden başlığı giymiş olmasa, başı yarılacaktı. Yine de, önünden giden ve karanlık silüeti, lambaların aydınlığı üzerinde ayırt edilen Maheu'nün en ufak hareketini bile dikkatle izliyordu. İşçilerden hiçbiri bir tarafa çarpmıyordu. Her tümseği, payandaların bitişme noktalarını, kayanın çıkıntılarını herhalde biliyorlardı. Genç adam, gitgide daha ıslak bir hale gelen kaygan zeminden de rahatsız oluyordu. Ara sıra gerçek gölcüklerden geçiyor, bunu da ancak ayağına dolan çamur

* *Alın*: Bir ocakta her türlü ayak, galeri, baca, kuyu ve yolun ilerletilmekte olan yüzeyi. (TDK)

** *Şist*: Kömürle karışık bütün moloz maddelerinin bilimsel adı. (TDK)

yığınından anlıyordu. Fakat onu asıl şaşkınlığa düşüren şey, sıcaklık derecesindeki ani değişikliklerdi. Kuyunun aşağısında hava çok serindi, maden ocağının tüm havasının içinde dolaşmakta olduğu araba galerisindeyse dondurucu bir rüzgâr esiyor, dar geçitlerde bu rüzgâr, fırtına kadar sertleşiyordu. Sonra, yalnız havalandırma düzeninden kendi paylarına düşen oranda faydalanan diğer yollara girildikçe rüzgâr azalıyor, ısı yükseliyor, boğucu, kurşun ağırlığında bir sıcak başlıyordu.

Maheu, ağzını bir daha açmamıştı. Arkasına dönmeden, Étienne'e sadece:

– Guillaume damarı, demiş ve sağındaki yeni bir galeriye girmişti.

Kazdıkları yer, bu damardaydı. Daha ilk adımlarda, Étienne, başını ve dirseklerini çarptı. Eğik dam o kadar alçalıyordu ki, yirmi otuz metre uzunluğunda yeri, iki büklüm yürümek zorunda kaldı. Su ayak bileklerine kadar geliyordu. Böylece iki yüz metre yürüdüler ve birdenbire, Étienne, Levaque'ın, Zacharie'nin ve Catherine'in ortadan kaybolduklarını gördü. Karşısında açılan ince bir çatlaktan havalanır gibi olmuşlardı.

Maheu:

– Yukarı çıkacağız, dedi. Lambanızı bir iliğe takın, direğe yapışın.

Maheu'nün kendisi de kayboldu. Étienne onun arkasından gitti. Damarda bırakılan bu baca madencilere mahsustu ve bütün ufak yollara çıkıyordu. Kömür tabakasının kalınlığı da, ancak altmış santimetreydi. Neyse ki, genç adam zayıftı, çünkü daha acemi olduğu için omuzlarını ve kalçalarını yassıltarak, tahtaya yapışıp bileklerinin kuvvetiyle ilerliyor, kaslarını boşuna yorarak kendini yukarı çekiyordu. On beş metre yukarıda, ufak yolların ilkine vardılar. Fakat daha yürümek gerekiyordu. Maheu ve arkadaşlarının çalıştığı ayak, altıncı yolda, kendi tabirleriyle, cehennemdeydi. Her on beş metrede bir, üst üste eklenerek çoğalan yollardan birine çıkıyorlardı. Sırtı ve göğsü tırmalayan o yarığın içinden yukarı çıkış, bir türlü bitip tükenmiyordu. Étienne, kayaların ağırlığı vücudunu ezmiş gibi hırıldıyordu, elleri yırtılmış,

ayakları çürük içinde kalmıştı. Bu arada, havasızlıktan bunalıyor, kanı vücudundan dışarı fışkıracakmış gibi oluyordu. Yollardan birinde, biri küçük biri büyük, diz çökmüş iki yaratığın kömür arabalarını ittiklerini, belli belirsiz gördü. Bunlar, çoktan işe başlamış bulunan Lydie'yle Mouquette'ti. Daha tırmanacağı iki kömür ayağı yüksekliğinde yer vardı! Ter gözlerini bulandırıyor; çevik el ve ayaklarıyla kaya üzerinde uzun sürtünmelerle kayarak ilerlediklerini işittiği diğerlerine yetişme umudunu kaybediyordu.

Catherine'in sesi:

– Dayan, geldik! dedi.

Fakat tam da ulaştığı anda, bir başka ses, kömür ayağının ta öbür ucundan haykırdı:

– E, ne oluyor? İnsanla alay mı ediyorsunuz? Ben Montsou'dan buraya kadar iki kilometre yol yürüdüğüm halde hepinizden evvel geldim!

Bu, uzun boylu, zayıf, yirmi beş yaşında, iri kemikli, keskin yüz çizgileri olan Chaval'di. Bekletildiği için kızıyordu. Étienne'i görünce küçümseyen bir şaşkınlıkla sordu:

– Bu da nesi?

Maheu, hikâyeyi anlatınca, dişleri arasından ilave etti:

– Yani, erkekler kızların kısmetini mi yiyor?

İki erkek, o birdenbire tutuşan içgüdüsel kin aleviyle dolu, birbirlerine baktılar. Étienne, neden olduğunu daha anlayamadan, aşağılamayı sezmişti. Bir sessizlik oldu, hepsi çalışmaya koyulmuşlardı. Artık, damarlar yavaş yavaş dolmuş, her katta, her yol sonunda, ayaklar çalışmaya geçmişti. Obur kuyu, gündelik insan tayınını yutmuştu. Yedi yüze yakın işçi, o saatte, bu dev gibi karınca yuvasında, toprağı her tarafından oyuyor, kurtların yediği eski bir tahta gibi delik deşik ediyordu. Ağır sessizlik ve derin tabakaların çatırtıları ortasında kayaya kulak verilip dinlense, madenin derinliklerinden, kömür asansörünü indirip çıkaran tel halatın uçuşma sesinden, kömüre saldırmakta olan aletlerin ısırık sesine kadar, hareket halindeki bu insan böceklerin bütün gürültüsü işitilebilirdi.

Étienne dönünce, tekrar Catherine'le burun buruna geldi. Fakat bu sefer, onun göğsündeki gelişkin yuvarlaklıkları hissetti ve biraz evvel içine işleyen o ılıklığın neden kaynaklandığını birdenbire anladı. Şaşkınlık içinde, mırıldandı:

– Aa, sen kız mısın?

Catherine, neşeli bir tavırla, kızarmadan cevap verdi:

– Tabii ya... Hele şükür anlayabildin!

IV

Dört kazmacı, bacanın yukarı doğru yükselen yüzü boyunca, üst üste uzanmışlardı. Çıkarılan kömürü tutmaya yarayan çengelli tahtalarla birbirlerinden ayrılmış, her biri, damarın aşağı yukarı dört metrelik bir kısmında çalışıyordu. Bu damar o kadar inceydi ki, bu noktada ancak elli santimetreyi buluyordu ve kazmacılar, orada tavanla duvar arasında yamyassı duruyorlar, dizleri ve dirsekleri üstünde sürünüyorlar, dönseler omuzları çarpıp acıyordu. Kömürü kazabilmek için boyunları kıvrık, yana yatık bir biçimde kollarını kaldırıp kısa saplı kazmayı yandan sallamak zorunda kalıyorlardı.

En altta Zacharie vardı. Levaque ve Chaval onun üstündeki katlardaydılar, en üstte de Maheu bulunuyordu. Her birisi, şist yatağını kazmayla vurarak oyuyor, sonra tabakaya yatay iki yarık açıyor, üst kısma demir bir kama sokarak topağı çıkarıyordu. Kömür yağlıydı, topaklar kırılıyor, karınlarına ve bacaklarına çarparak dağılıyor, parça parça dökülüyordu. Tahta perdenin düşmesini engellediği bu parçalar altlarında birikince, kazmacılar o daracık yarıkta gömülüp kayboluyorlardı.

En fazla sıkıntı çeken Maheu'ydü. Üstte sıcaklık otuz beş dereceye kadar çıkıyor, hava dolaşmıyor, soluma zorluğu giderek ölümcül bir hal alıyordu. Maheu, önünü görebilmek için lambasını başının yanındaki bir çiviye asmak zorunda kalmıştı; kafasını ısıtan bu lamba, kanını daha fazla kızıştırıyordu. Ancak, sıkıntısını asıl artıran şey, ıslaklıktı. Tepesindeki kayadan, yüzüne birkaç santimetre yakın yerden su sızıyor, sürekli bir şe-

kilde hızla dökülen iri damlalar, tekdüze bir aralıkla, hep aynı noktaya düşüyordu. Boynunu ne kadar kıvırsa, ensesini ne kadar bükse fayda etmiyor, damlalar ara vermeden yüzüne dökülüyor, çarpıyor, dağılıyordu. Bir çeyrek saat içinde sırsıklam olmuştu, kendi de terlemişti ve sıcak bir buğu içinde, çamaşır gibi tütüyordu. O sabah, gözüne girmekte direnen bir damla, onu sövdürüp duruyordu. Kazma işini bırakmak istemiyor, iki kaya arasında vücudunu kuvvetle sarsan vuruşlar indiriyordu. Bir kitabın iki yaprağı arasına sıkışıp kalmış, tamamıyla ezilmek tehlikesindeki bir ağaç biti gibiydi.

Bir tek kelime konuşmamışlardı. Hepsi kazma sallıyordu; bu düzensiz, anlaşılmaz, sanki uzaktan geliyormuş duygusu uyandıran vuruşlardan başka bir ses duyulmuyordu. Gürültüler boğuk bir tınlamaya bürünüyor, ölü havada bir yankı bırakmıyordu. Karanlıksa, sanki uçuşan kömür tozlarıyla koyulaşmış, gözleri etkileyen gazlarla ağırlaşmış, adı bilinmeyen siyah bir renkteymiş gibi görünüyordu. Lambaların fitilleri, tel örgülü külahları altında, ancak kırmızımtırak noktalar halinde ışık veriyordu. Göz gözü görmüyor, ocak, on kış mevsiminin isiyle içine derin bir gece karanlığı biriktirmiş yassı ve eğik, geniş bir baca gibi yukarı doğru açılıyordu. Bu bacanın içinde korkunç, hayalî şekiller kımıldanıyor, ölgün ışıklar altında bir kalçanın yuvarlaklığı, düğüm düğüm bir kol, bir suça bulaşmış gibi saldırgan bir kafa göze çarpıyordu. Ara sıra, düz veya girintili çıkıntılı kömür parçaları koparak ani bir kristal yansımasıyla ışıldıyorlardı. Sonra etraf yine kararıyor, kazmalar, kuvvetli, boğuk vuruşlarla iniyor; havanın ağırlığı ve pınarların yağmuru altında, göğüslerden çıkan solumalardan, sıkıntılı ve yorgun homurdanmalardan başka ses işitilmiyordu.

Bir gün önceki düğün eğlencesinden kollarında güç kalmayan Zacharie, payanda yapmak bahanesiyle işi çabucak bıraktı ve karanlıkta, dalgın dalgın, hafiften ıslık çalmaya başladı. Kazmacıların arkasında, damarın üç metreye yakın bir kısmı boş duruyordu. Tehlikeye aldırmadıkları ve zaman kaybetmek istemedikleri için kayayı payandalama önlemini almamışlardı.

Delikanlı, Étienne'e:

– Hey, beyzadem! Bana oradan odun ver, diye seslendi.

Catherine'den kürek kullanmayı öğrenmekte olan Étienne ocağa direk taşımak zorunda kaldı. Bir gün evvelden, bir parça yedek direk kalmıştı. Her sabah, kömür tabakasına göre ölçülüp hazırlanmış odun taşıyıp getirmek alışkanlıktı.

Zacharie, yeni sürücünün, kolları dört parça meşe odunuyla dolu, kömürlerin içinden acemice yukarı tırmandığını görünce:

– Çabuk ol be, miskin! diye yine söylendi.

Kazmasıyla bir tane tavana, bir tane de duvara yarık açtı, buralara birer odun sokarak, kayayı payandaladı. Öğleden sonra, toprak işçileri, kazmacılar tarafından galerinin içinde bırakılan toprakları alıp bir gün evvel işlenilen kısımları doldururlar, direkleri orada bırakırlar, yalnız arabaların geçmesi için yukarı yolla aşağı yola el sürmezlerdi.

Maheu'nün iniltisi kesildi. Nihayet parçayı koparmıştı. Sırsıklam yüzünü kolunun yenine sildi. Zacharie'nin arkasından, yukarı doğru, ne yapmak için çıktığına baktı.

– Bırak şunu, dedi. Yemekten sonra düşünürüz... Araba hesabını doldurmak istiyorsak, kömür çıkarmak daha akıllıca olur.

Delikanlı:

– Evet ama, dedi. İniyor. Bak, çatlak var, göçerse diye korkuyorum.

Fakat baba, omuz silkti. Laf! Göçermiş! Görülmemiş bir şey değildi ya, nasıl olsa çaresine bakılırdı. Maheu kızdı, oğlunu yine bacaya gönderdi.

Aslında hepsi uzanmışlardı. Sırtüstü yatan Levaque, düşen bir kum taşı parçasının derisini yüzüp kanattığı sol başparmağına bakarak sövgüler savuruyordu. Chaval çok kızgın, gömleğini çıkarıyor, daha az terlemek için yarı beline kadar soyunuyordu. Kömür tozundan simsiyah olmuşlardı. Bu ince toz terle karışıp eriyor, dereler gibi yüzlerinden akıyordu. Başı kayayla bir hizada, daha aşağıdan, ilk defa kazma sallamaya başlayan Maheu oldu. Şimdi, su damlası alnına öyle inatla dökülüyordu ki, kafatasının kemikleri delinir gibi oluyordu.

Catherine, Étienne'e:

– Aldırma, dedi. Her zaman böyle bağrışırlar.

Sonra, yardımsever kız, yine derse başladı. Her yüklü araba ocaktan nasıl çıkarsa maden dışına öyle varır, harmancı, sahibinin hesabına kaydedebilsin diye, özel bir markayla giderdi. Onun için, arabayı doldurmaya ve temiz kömür dışında başka bir şey koymamaya dikkat etmek gerekirdi, yoksa harmanda kabul edilmezdi.

Gözleri karanlığa alışan genç adam, onun hep beyaz olan kansız yüzüne bakıyordu. Yaşını kestiremiyor, onu o kadar çelimsiz görüyordu ki, on iki yaşında olabileceğini düşünüyordu. Bununla beraber, genç kızın daha büyük olduğunu hissediyor, erkek çocuk kadar serbest tavırlarından, safça yırtıklığından bir parça sıkılıyordu. Kız hoşuna gitmiyordu. Palyaço suratını andıran başlıklı solgun yüzüyle onu fazla çocuk buluyordu. Ancak onu şaşırtan şey, bu çocuğun oldukça fazla ustalık içeren o tez canlı kuvvetiydi. Küreğini düzenli ve hızlı kullanarak arabasını ondan önce dolduruyor, sonra, alçak kayaların altından kolayca geçerek, onu, hiç güçlük çekmeden, ağır ağır tekdüze bir itişle, varageleye* kadar götürüyordu. Étienne'se didinip yoruluyor, arabasını raydan çıkarıyor, yarı yolda kalıyordu.

Gerçekten de bu yol hiç kullanışlı değildi. Bacadan varageleye, aşağı yukarı altmış metrelik bir yol vardı; burası toprak işçileri tarafından henüz genişletilmemiş, derme çatma, tavanı birbiri ardına çıkıntılarla dolu, dar bir tüneldi. Bazı yerlerde sadece yüklü araba geçebiliyor, sürücü, başını yarmamak için iyice çömelmek, arabayı dizleri üzerinde sürmek zorunda kalıyordu. Zaten direkler de şimdiden bükülüyor ve kırılıyordu; dayanıksız koltuk değnekleri gibi renksiz, uzun çatlaklarla ortalarından yarıldıkları görülmekteydi. Bir taraflarının yüzülmemesi için bu çatlaklardan sakınmaları gerekiyordu. Böylece, bacak kalınlığın-

* *Varagele*: Bir şeyi, bir yerden bir yere çekerek götürüp getirmeye yarayan araç. (TDK) Burada, galerilerin eğik düzleminden (su terazisine göre) yararlanarak, bir yükün aşağı indirilmesinden oluşan kuvvetle bir başka yükün yukarı çekilmesini sağlayan basit bir düzenek. (*Ed.*)

daki meşe kütüklerini çatlatmakta olan bu yavaş çöküntünün altında, bir anda sırtlarının ezildiğini hissedebilecek olmanın ağır kaygısıyla işçiler, yüzükoyun sürünerek ilerliyorlardı.

Catherine gülerek:

– Yine mi? dedi.

Étienne'in arabası, en zorlu geçitte yoldan çıkmıştı. Nemli toprağa gömülen bu raylar üzerinde düzgün araba süremiyor, sövüyor, kızıyor, tekerleklerle öfkeli öfkeli boğuşuyor, aşırı çaba gösterdiği halde, onları bir türlü yerli yerine oturtamıyordu.

Genç kız:

– Dur bakalım, dedi. Öfkeye kapılırsan hiçbir zaman düzelmez.

Geri geri kayarak arabanın altına ustalıkla sırtını sokmuş ve bir bel hareketiyle arabayı kaldırmış, yerine oturtmuştu. Yük, yedi yüz kilogramdı. Étienne şaşırmış, utanmış, kekeleyerek özür diliyordu.

Catherine, bacaklarını nasıl açacağını, sağlam dayanma noktaları bulmak için ayaklarını galerinin iki tarafındaki direklere nasıl dayayacağını ona öğretmek zorunda kaldı. Arabayı, kasların, omuzların ve kalçaların bütün kuvvetiyle itebilmek için vücudun eğilmesi, kolların sertleşmesi lazımdı. Étienne, bir sefer sırasında genç kızı izleyerek onun, kalçaları gergin, sirklerde çalışan bodur hayvanlar gibi dört ayak yürüdüğü hissini verecek kadar elleri aşağıda, araba sürüşüne baktı. Catherine terliyor, soluyor, eklemleri çatırdıyor, böyle iki kat yaşamak herkese ait ortak bir sıkıntıymış gibi, alışkanlığın verdiği aldırmazlıkla bir kez olsun sızlanmıyordu. Fakat Étienne onun gibi yapmayı başaramıyor, bu şekilde, başı aşağıda yürüyünce, ayakkabıları rahatsızlık veriyor, vücudu ağrıyordu. Birkaç dakika sonra bu durum öyle acı veren bir işkence, öyle dayanılmaz bir sıkıntı haline geliyordu ki, Étienne, doğrulmak ve nefes almak için bir an olsun dizleri üzerine çöküveriyordu.

Sonra, varagelede, yeni bir çile başlıyordu. Catherine, ona, arabasını hızla doldurmayı öğretti. Katlardaki bütün ocak kömürlerinin getirilip boşaltıldığı bu varagelenin yukarısında ve aşağısında birer çırak vardı; yukarıdaki frenci, aşağıdaki de alıcıydı.

On ikiyle on beş yaş arasında olan bu haylazlar birbirlerine, ağza alınmaz sözlerle haykırıyorlardı; arabanın geldiğini kendilerine haber vermek için, daha yüksek sesle bağırmak lazımdı. Bir araba boşaltılıp da yukarı çıkarılacağı zaman alıcı işaret veriyor, frenci frenini gevşetiyor, arabacı arabasını itiyor, boş arabayı onun ağırlığıyla yukarı çıkarıyordu. Aşağıda, dipteki galeride dizilen katarları, atlar, kuyuya kadar çekip götürüyorlardı.

Bir baştan diğer başa ahşap kaplanmış, yüz metre kadar uzunlukta, kocaman bir ses borusu gibi yankılar yapan varagelede, Catherine:

– Hey! Yaramaz keratalar! diye haykırdı.

Çıraklar herhalde dinleniyorlardı, çünkü ikisi de cevap vermiyordu. Bütün katlarda, arabalar durdu. Nihayet, ince bir kız çocuk sesi:

– Bir tanesi kesinlikle Mouquette'in üstündedir, dedi.

İri kahkahalar çınladı, damardaki bütün sürücü kadınlar gülüyorlardı.

Étienne, Catherine'e:

– Kimdir bu? diye sordu.

Catherine, küçük Lydie'nin adını verdi. Haspanın bilmediği yoktu ve kolları bebek kolu kadar minimini olduğu halde, arabasını, bir kadın gibi kuvvetle itiyordu. Mouquette'e gelince, o, aynı anda iki çırakla bile birlikte olabilecek yetenekteydi.

Fakat harmancının sesi yükseldi, arabaların yürütülmesini söylüyordu. Hiç şüphesiz, aşağıdan bir çavuş geçiyordu. Katların dokuzunda da arabalar yürümeye başladı, artık çırakların düzenli seslenişlerinden ve yükü ağır kısraklar gibi buharlar salıvererek varageleye gelen sürücü kadınların solumalarından başka ses işitilmiyordu. Bir maden işçisi, beli havada, kalçaları, ayağındaki erkek pantolonunu patlatacak gibi geren bu dört ayak kızlardan birine rastladığında, kuyuda, hayvansal bir dürtü, erkeğin o ani isteği esiveriyordu.

Étienne her döndüğünde, dipte, bacanın boğucu havasıyla, kazmaların tok ve kesik ritmiyle, işe inatla sarılmış kazmacıların sıkıntı dolu, derin solumalarıyla karşılaşıyordu. Dördü de

soyunmuş, başlıklarına kadar siyah bir çamura batmış, kömürle karışmışlardı. Bir aralık, hırıldayan Maheu'nün etrafını boşaltmak, tahta perdeleri kaldırıp kömürü yola kadar indirmek gerekmişti. Zacharie ve Levaque, sertleşmeye başladığını söyledikleri damara öfkeleniyorlardı. Bu sertlik, götürü aldıkları işin şartlarını berbat edecekti. Chaval dönüyor, bir süre sırtüstü duruyor, varlığı kesinlikle canını sıkan Étienne'e sövüyordu.

– Seni gidi açıkgöz! Kız kadar kuvveti yok! Sen şu arabanı dolduracak mısın? Kollarını yormak istemiyorsun değil mi? Bir tek araba geri çevrilirse on meteliğini keserim, haberin olsun!

Genç adam, bu kürek cezasına benzer işi bulduğuna henüz son derece memnun, işçiyle usta arasındaki derece farkını kabul ediyor, cevap vermemeyi tercih ediyordu. Fakat ayakları kan içinde, kolları korkunç ağrılarla dolu, vücudu bir demir çemberin pençesinde, artık yürüyemiyordu. Neyse ki saat ona gelmişti ve işçiler öğle yemeği yemeye karar verdiler.

Maheu'nün bir saati vardı, ona bakmadı bile. Bu yıldızsız gecenin ortasında, hiçbir zaman saati beş dakika yanlış tahmin etmezdi. Hepsi gömleklerini ve ceketlerini giydiler, sonra, bacadan inip dirsekleri böğürlerinde, madencilerin, maden dışında bile alışkanlıklarını sürdürdükleri ve üstüne oturmak için bir kaldırım taşına veya ağaç kütüğüne gereksinim duymadıkları bir biçimde, topukları üzerine çömelip oturdular. Ekmeklerini çıkardılar, kalın dilimi ağır ağır ısırarak yemeye, sabahki işe dair tek tük konuşmaya başladılar. Ayakta duran Catherine, sırtını direklere verip bacaklarını rayların üstünden aşırarak, biraz daha öteye uzanmış olan Étienne'in yanına gitti. Orada, kuruca bir yer vardı.

Ağzı dolu, dilimi elinde, sordu:

– Sen bir şey yemiyor musun?

Sonra, bu çocuğun gece vakti dolanıp durduğunu, belki de parasının ve yiyecek bir lokma ekmeğinin bulunmadığını hatırladı.

– Benim ekmeğimi paylaşalım mı? dedi.

Étienne, midesinin kazınmasından sesi titreyerek, karnının aç olmadığına yemin edip teklifi reddedince, kız, neşeli bir hava içinde devam etti:

– Ha! İğreniyorsun! Ama bak, yalnız bu tarafını ısırdım, sana öbür tarafını vereceğim.

Kız, dilimi ikiye bölmüştü bile. Genç adam, kendi payı olan yarım dilimi alınca, bir lokmada gövdeye indirmemek için kendini zor tuttu. Kollarının titrediğini Catherine görmesin diye, bacaklarına dayanıyordu. Catherine, o arkadaş davranışıyla, yüzükoyun, bir eli çenesine dayalı, gelip onun yanına uzanmış, öteki eliyle tuttuğu dilimi ağır ağır yiyordu. Ortalarında duran lambaları, ikisini de aydınlatıyordu.

Catherine, bir süre sessiz sessiz onu seyretti. İnce yüzü, kara bıyıklarıyla, Étienne'i güzel bulsa gerekti. Neşeyle, hafifçe gülümsüyordu.

– Demek sen makinistsin, şimendiferinden çıkardılar öyle mi? Niçin?

– Şefimi tokatlamıştım.

Catherine, şaştı kaldı. O, soydan geçme, emir kulluğu ve sorgusuz boyun eğme düşüncesi altüst olmuştu. Étienne devam etti:

– İçkili olduğumu söylemeliyim ve içince de deli olurum, kendimi yerim, başkalarını da yerim... Evet, adam yemek ihtiyacını duymadan iki küçük kadeh bile içemem... Sonra, iki gün hasta yatarım.

Catherine, ciddi ciddi:

– İçmemelisin, dedi.

– Yo, merak etme, ben kendimi bilirim!

Böyle derken başını sallıyordu. Alkolden nefret ediyordu, hem de ayyaşlardan oluşmuş bir kuşağın son bireyi olarak nefret ediyor, alkolle dolup taşan ve dengesi bozulan bütün o soya çekimin acısını vücudunda hissediyordu; öyle ki, bir tek damla alkol bile onun için zehir haline gelmişti.

Bir lokma yuttuktan sonra:

– Sokağa atıldığıma, annemden dolayı canım sıkılıyor, dedi. Annemin hali vakti iyi değildir, arada sırada kendisine yüz metelik gönderirim.

– Annen nerede?

– Paris'te... Goutte-d'Or Sokağı'nda çamaşırcıdır.

Bir sessizlik oldu. Étienne bunları düşündüğünde, gençliğinin gücü içinde bilinmezliğini sakladığı bir yaranın kısa süreli acısı, bir kararsızlık, kara gözlerini solgunlaştırırdı. Bir an, gözleri maden kuyusunun karanlıklarına dalıp kaldı; işte şimdi, o derin yerde, toprağın ağırlığı ve boğucu havası altında çocukluğu, o zamanlar güzel ve gücü kuvveti yerinde olan annesi, babasının onu bırakması, sonra bir başka erkekle evlenince tekrar gelip alması, kadının, kendisini yiyip bitiren iki erkekle beraber yaşayışı, onlarla birlikte çirkef, şarap, pislik içinde yüzüşü gözünün önüne geliyordu. Sokağı hatırlıyor, ayrıntıları görüyordu: dükkânın ortasındaki kirli çamaşırlar, evi leş gibi kokutan sarhoşluklar, çene kemiklerini kıracak kadar kuvvetli tokatlar.

Ağır bir sesle devam etti:

– Şimdi, otuz metelikle ona nasıl yardım ederim? Yoksulluktan ölecek, kesinlikle.

Omuzlarını umutsuzca silkti, yine dilimini ısırdı.

Catherine, matarasının kapağını açarak:

– İçer misin? diye sordu. Korkma! Kahvedir, zarar vermez... İnsan böyle yutunca boğuluyor.

Étienne içmek istemedi. Kızın ekmeğinin yarısını aldığı yetmiyor muydu? Ancak Catherine, iyi kalplilikle üstelemekteydi, sonunda:

– Pekâlâ, dedi. Mademki bu kadar nezaket gösteriyorsun, evvela ben içiyorum. Ama artık geri çeviremezsin, ayıp olur.

Ardından matarasını ona uzattı. Dizleri üstünde doğrulmuştu. Étienne, onun iki lamba ışığıyla aydınlanan yüzünü, tam yakınında görmekteydi. Bu kızı niçin çirkin bulmuştu sanki? Şimdi, yüzü ince bir kömür tozuyla kararmış halde, ona, garip biçimde çekici görünüyordu. Gölgelerle dolu bu yüzde, fazlasıyla büyük ağızdaki dişler pırıl pırıl beyazlık saçıyor, gözler irileşiyor, dişi bir kedinin gözleri gibi yeşilimsi bir parıltıyla ışıldıyordu. Başlıktan fırlayıp çıkan bir tutam kızıl saç, Étienne'in kulağını gıdıklıyor, genç kızı güldürüyordu. Catherine, şimdi o kadar çocuk görünmüyordu, herhalde on dört yaşında olmalıydı.

Étienne içti ve matarayı ona uzatarak:

– Hatırın için, dedi.

Catherine ikinci bir yudum daha içti; Étienne'i de bir yudum daha içmeye zorladı, paylaşmak istediğini söyledi; bir ağızdan ötekine dolaşan bu ince matara, onları eğlendiriyordu. Étienne, birdenbire, genç kızı kucaklayıp dudaklarından öpmeyi düşündü. Renkleri, kömür karasından dolayı daha keskinleşen, soluk pembe, kalın dudakları vardı ki, Étienne'i, gitgide artan bir istekle kıvrandırıyordu. Fakat Lille'de sadece orospularla, hem de en aşağı tabakadan orospularla ilişkide bulunduğu için henüz ailesiyle birlikte yaşayan bir işçi kıza nasıl açılmak gerektiğini bilmediğinden, Catherine'in karşısında çekiniyor, buna cesaret edemiyordu.

Yine ekmeğini yemeye başladı ve kıza:

– Herhalde sen on dört yaşında olmalısın, değil mi? diye sordu.

Catherine şaşırdı, âdeta öfkelendi:

– Nasıl! On dört mü? Ben on beşimdeyim! Gerçi, iri yapılı değilim. Bizde kızlar hiç de çabuk büyümezler.

Étienne ona sual sormaya devam etti. Kız her şeyi söylüyor, ne yüzsüzlük ediyor ne de utanıyordu. Aslında Étienne'in, onun, bir çocuğun bakireliği gibi, yaşadığı yorgunluklar ve pis hava nedeniyle vücutça da olgunlaşmakta gecikmiş bir bakire olduğunu hissetmiş olmasına karşın, Catherine'in erkek ve kadın hakkında bilmediği yoktu. Étienne, onu şaşırtmak için tekrar Mouquette bahsine gelince, genç kız, sakin bir sesle ve gayet neşeli bir şekilde korkunç şeyler anlattı. Ooo! Mouquette'in yapmadığı yoktu! O arada, Étienne, Catherine'in kendisinin de bir sevgilisi olup olmadığını öğrenmek istediğinde, kız, şakacı bir şekilde annesinin sözünü kırmak istemediğini fakat günün birinde bu işin ister istemez olacağını söyledi. Omuzları eğilmişti, olaylara ve erkeklere katlanmaya hazır, uysal ve kaderine boyun eğer bir görünümle, terden sırsıklam giysileri içinde biraz da soğuktan titriyordu.

– Çünkü hep bir arada yaşayınca, insan elbette bir âşık bulur, değil mi?

– Elbette.

– Hem bunun kimseye zararı yoktur... Papaza da bir şey söylenmez.

– Oh! Papaza aldırış etmem! Fakat siyah adam var.

– Nasıl siyah adam?

– İhtiyar madenci. Kuyuya gelip yaramaz kızları boğar.

Étienne, genç kızın kendisiyle alay ettiğini zannederek, onun yüzüne bakıyordu.

– Sen bu saçma sapan şeylere inanıyor musun? dedi. Bir şey bildiğin yok mu senin?

– Nasıl yok, ben okuma-yazma bilirim... Evde işe yarıyor. Çünkü babamla annemin zamanında, okuma-yazma öğrenmezlermiş.

Bu kız hakikaten pek sevimli şeydi. Ekmeğini yiyip bitirince, Étienne onu yakalayıp kalın, pembe dudaklarından öpecekti. Bu, utangaç bir karar, boğazını düğümleyen bir sarkıntılık düşüncesiydi. Bu erkek çocuğu giysileri, kızın vücudunu örten bu ceket ve bu pantolon onu hem heyecanlandırıyor hem sıkıyordu. Étienne son lokmasını yutmuştu. Mataradan içti ve kalanı içip bitirsin diye kıza uzattı. Artık harekete geçme zamanı gelmişti, dipteki madencilerin bulundukları tarafa doğru kuşkulu bir bakış fırlattığı sırada, galerinin ağzında bir gölge belirdi.

Bir süredir Chaval, ayakta, uzaktan onlara bakıyordu. İlerledi, Maheu'nün, kendisini göremeyeceğine emin olduktan sonra, kıçüstü yerde oturan Catherine'i omuzlarından yakaladı, Étienne'in orada bulunmasına aldırmıyor gibi görünerek başını arkaya devirdi, dudaklarını kaba bir öpüşle rahat rahat öptü. Bu öpüşte bir sahiplenme, kıskançlık içeren bir tür kararlılık vardı.

Fakat genç kız isyan etmişti.

– Bırak beni, anlıyor musun?

Chaval, onun başını bırakmıyor, gözlerinin ta içine bakıyordu. Kızıl bıyıkları ve keçi gibi sakalı, kartal gagası burunlu, kara yüzünde ateş saçıyordu. Sonunda bıraktı ve hiçbir şey söylemeden çekti, gitti.

Étienne'in vücudu, bir ürperme içinde buz kesilmişti. Beklemekle budalalık etmişti. Şimdi, onu artık elbette öpemeyecekti,

çünkü Catherine, belki, ötekini örnek aldığını düşünürdü. Kırılan onuruyla gerçek bir umutsuzluk duyuyordu.

Yavaş sesle:

– Niçin yalan söylüyorsun? dedi. Sevgilin varmış işte.

Catherine:

– Hayır, vallahi değil, diye haykırdı. Aramızda öyle bir şey yok. Ara sıra böyle şaka eder... Hem o buralı değildir, daha altı ay evvel Pas-de-Calais'den geldi.

İkisi de kalkmışlardı, tekrar işe başlanacaktı. Catherine, Étienne'i o kadar soğuk görünce, üzülür gibi oldu. Şüphe yok ki, Étienne'i diğerinden daha güzel buluyordu ve belki de onu tercih ederdi. Gönül alacak, onu avutabilecek bir şey yapmak isteği içini kemiriyordu. Genç adamın, soluk, geniş bir hale yaparak mavi ışık veren lambasını hayretle muayene ettiğini görünce, onu hiç olmazsa oyalamak istedi, candan bir arkadaş tavrıyla:

– Gel, dedi. Sana bir şey göstereceğim.

Bacanın sonuna kadar gittiler, Catherine orada, delikanlıya, kömür tabakasının içinde bir çatlak gösterdi. Çatlaktan hafif bir fıkırdama, kuş sesine benzer hafif bir gürültü geliyordu.

– Elini oraya tut, rüzgârı duyuyor musun? Bu, grizu işte...

Étienne şaşakaldı. Ne var ne yok havaya uçuran o korkunç şey, bu muydu? Catherine gülüyor, lambaların alevi bu kadar mavi yandığına göre o gün fazla grizu bulunduğunu söylüyordu.

Maheu'nün sert sesi işitildi:

– Gevezeliğiniz hâlâ bitmedi mi, haylazlar? diye haykırıyordu.

Catherine ve Étienne, çarçabuk arabalarını doldurdular, vücutları gergin, yolun girintili çıkıntılı tavanı altında sürünerek varageleye doğru yürüdüler. Daha ikinci seferde, vücutları tere batmış, kemikleri tekrar çatırdamaya başlamıştı.

Bacada kazmacılar tekrar işe koyulmuşlardı. Çoğu defa, soğuk almamak için yemeklerini çabucak bitirirlerdi; işte böyle güneşten uzak, sessiz bir oburlukla yedikleri ekmek dilimleri, midelerine kurşun ağırlığıyla otururdu. Yanlamasına uzanmış, kazmalarını daha kuvvetli indiriyorlardı; kafalarında sadece daha fazla araba doldurmak saplantısı vardı. Bu kadar güçlükle

elde edilen kazanç hırsı içinde her şey unutuluyordu. Sızan ve organlarını şişiren suyu, yorucu duruşlarının yarattığı kasılmaları, mahzene konulmuş bitkiler gibi içinde sararıp soldukları karanlıkların boğuculuğunu duymaz oluyorlardı. Ancak gün ilerledikçe, sadece gece havalandırmasıyla temizlenebilecek olan içerideki hava, giderek daha fazla zehirleniyor; lambaların dumanıyla, nefeslerin ağır kokusuyla, grizunun zehriyle ısınıyor, örümcek ağları gibi gözlere engel oluşturuyordu. Onlar, o köstebek yuvasının dibinde, toprağın yükü altında, kavrulan göğüslerinde solukları kalmamacasına, durmadan kazıyorlardı.

V

Maheu durdu ve ceketinde bıraktığı saatine bakmadan:

– Saat bire geliyor... Daha olmadı mı, Zacharie? dedi.

Delikanlı, bir süredir payandalama yapıyordu. Çalışıp dururken sırtüstü, gözleri dalgın, bir gün önce yaptığı kros* maçlarını düşlemeye koyulmuştu. Kendine geldi ve cevap verdi:

– Evet, bu kadar yeter, yarın düşünürüz bakalım.

Sonra, bacadaki yerine döndü. Levaque'la Chaval de kazmayı bırakmışlardı. Bir mola verdiler. Hepsi de yüzlerini çıplak kollarıyla siliyorlar, şistli kısımları çatlayan tavandaki kayaya bakıyorlardı. Yalnız işten söz ediyorlardı.

Chaval mırıldandı:

– Çöküntülü bir toprakla karşılaşmak da başka bir şans. Pazarlıkta bunu hesaba katmadılar.

Levaque sızlanarak:

– Soyguncular! dedi. Bizi hep kafese koymaya bakıyorlar...

Zacharie gülmeye başladı. İşe filan aldırdığı yoktu, fakat İşletmeye karşı söylenen sözler hoşuna gidiyordu. Maheu, o sakin

---

* *Kros*: On ya da on iki kişilik iki takımın, kauçuk bir topu, ucu eğik sopalar aracılığıyla, karşı takımın kalesine göndermelerini esas alan, çim hokeyi benzeri bir oyun. Bu oyunun, açık arazide en az iki kişi arasında ya da eşli veya takımlar halinde bir topun belli bir hedefe ulaştırılmasını amaçlayan ve oyun kuralları oyuncular tarafından belirlenen türleri de bulunmaktadır. (*Ed.*)

tavrıyla, toprağın yapısının her yirmi metrede bir değiştiğini izah etti. Anlayışlı olmak lazımdı, bu önceden öngörülemezdi. Sonra, diğer ikisi, şeflerine karşı atıp tutmaya devam edince telaşlandı, etrafına bakındı.

– Şşşt! Yeter artık! dedi.

Levaque da sesini kısarak:

– Hakkın var, dedi. Tehlikeli şey.

Sanki hissedarlara ait bu kömürün, bu derinlikte, maden damarında bile kulakları varmış gibi, saplantı halindeki bir casus korkusu, kafalarından çıkmıyordu. Chaval, meydan okurcasına, yüksek sesle ilave etti:

– Olsun, eğer o Dansaert domuzu, bir daha bana geçen günkü dille konuşursa, karnına bir tuğla yapıştırırım... Ben onun kadife vücutlu, sarışın kızlarla eğlenmesine karışıyor muyum?

Bu sefer Zacharie coştu. Başçavuşla Pierronne'un aşkları, maden ocağında, sürekli alay sebebiydi. Catherine'in kendisi de bacanın alt kısmında, küreğine dayanmış, gülüyordu. İşittiği bir cümleyi Étienne'e söyledi. Ötede, Maheu, artık gizlemediği bir korkuyla öfkeleniyordu.

– Hey, susacak mısın sen? Başına dert açmak istiyorsan, yalnız kaldığın zaman söylen.

Daha sözünü bitirmeden, üst galeriden bir ayak sesi işitildi. O anda, hemen arkasında, işçilerin kendi aralarında Küçük Négrel adını verdikleri maden mühendisi, yanında Başçavuş Dansaert bulunduğu halde, bacanın üst başında göründü.

Maheu:

– Ben demedim mi? diye mırıldandı. Bunlar her zaman, yerden biter gibi çıkar.

Mösyö Hennebeau'nun yeğeni olan Paul Négrel yirmi altı yaşında, ince ve yakışıklı, kıvırcık saçlı, kumral bıyıklı bir gençti. Sivri burnu, keskin gözleri kendisine sevimli bir dağ gelinciği hali veriyor; kuşkucu zekâsı, işçilerle olan ilişkilerinde, sert bir otoriteye dönüşüyordu. İşçi gibi giyiniyordu; yüzü işçi gibi kömür tozuna bulanmıştı. Ayrıca, onlarda saygı uyandırmak için, canını tehlikeye atacak kadar cesaret gösteriyor, en zorlu yerler-

den geçiyor, bir göçük, bir grizu patlaması oldu muydu, en başta o koşuyordu.

– Geldik, değil mi Dansaert? diye sordu.

Kaba yüzlü, şehvetli, iri burunlu bir Belçikalı olan Başçavuş abartılı bir nezaketle:

– Evet, Mösyö Négrel, dedi... İşte bu sabah işe alınan adam bu.

İkisi birlikte bacanın ortasına kadar sokulmuşlardı; Étienne'i yukarı çağırdılar. Mühendis lambasını yukarı kaldırdı, sual sormadan Étienne'in yüzüne baktı. Sonunda:

– Pekâlâ, dedi. Yollarda dolaşan bilinmedik insanları toplamaktan hoşlanmam... Sakın bir daha yapmayın.

Çalışma gereksinimleri ve araba işlerinde kadınların erkeklerle değiştirilmesi isteği gibi kendisine yapılan açıklamaları dinlemedi bile. Kazmacılar, tekrar kazmalarına yapışırlarken, o, tavanı gözden geçirmeye başladı. Birdenbire haykırdı:

– Bana bak, Maheu, bu ne kaygısızlık? Hepiniz bunun altında kalacaksınız be adam!

İşçi, rahatça cevap verdi:

– Yok, sağlamdır!

– Nasıl sağlamdır? Kaya sıkışmaya başlamış bile, siz hâlâ gönülsüzce iki metreden fazla aralıkla odun yerleştiriyorsunuz! Ah, siz hepiniz böylesiniz, payandalamaya gerekli zamanı ayırmak için damarı bırakmaktansa, kafanızın ezilmesine razısınız! Sıcağı sıcağına, şuraya payanda yapın, bakalım. Bir misli payanda koyacaksınız, işitiyor musunuz?

Bunun üzerine işçiler, kendi hayatlarından kendileri sorumlu olduklarını söyleyerek karşı çıkmaya ve tartışmaya başlayınca, Négrel kızdı:

– Haydi, efendim! dedi. Kafanız ezildiği zaman, işin ucu size mi dokunacak? Hiçbir zaman! İşletme, size yahut karılarınıza maaş bağlamak zorunda kalacak... Tekrar söylüyorum, ne adamlar olduğunuz belli. Akşamüstü iki araba fazla yüklemiş olmak için canınızı verirsiniz.

Maheu, yavaş yavaş kafasını bürüyen öfkeye karşın, yine de sakin bir şekilde cevap verdi:

– Bize yetecek kadar para verilseydi, daha iyi payandalama yapardık.

Mühendis omuzlarını silkti, cevap vermedi. Bacanın altına inmişti, oradan sözünü şöyle bitirdi:

– Bir saat vaktiniz var, hep beraber işe başlayın. Hem haberiniz olsun, üç frank cezalısınız.

Bu sözleri, kazmacılar, derinden bir homurtuyla karşıladılar. Sırf, hiyerarşi kuvveti onları tutuyordu. O askerce hiyerarşi ki en küçük işçiden başçavuşa kadar, hepsini, birbiri altında, iki büklüm ediyordu. Ama Chaval'le Levaque, öfkeli bir jest yaptılar. Maheu, onları bakışlarıyla kendilerini tutmaya çağırdı. Zacharie, alaycı bir tavırla omuz silkiyordu. Fakat Étienne, belki hepsinden fazla titreme içindeydi. Bu cehennemin dibine girdiği zamandan beri içinde, yavaş yavaş bir isyan kabarıyordu. Catherine'in, her şeye razı, beli bükük vaziyetine baktı. Bu öldürücü karanlıkların ortasında, bu kadar yorucu bir işle yıpranıp sonra da, gündelik rızkın beş on parasını bile kazanamamak, nasıl olurdu?

Bu arada Négrel, devamlı bir baş sallamasıyla onun sözlerini beğendiğini göstermekten başka bir şey yapmamış olan Dansaert'le beraber uzaklaşmıştı. Sesleri tekrar yükseldi. Yine durmuşlar, bacanın arka tarafında, on metre uzunluğunda bir galerinin, kazmacılara verilmiş payandalama işini inceliyorlardı.

Mühendis, haykırıyordu:

– Bunların kimseye metelik verdikleri yok demiyor muyum size? Siz ne yapıyorsunuz a canım? Teftiş etmiyor musunuz?

Başçavuş:

– Ediyorum efendim, ediyorum, diye kekeliyordu. Söylemekten bıkıp usanıyorum.

Négrel, yüksek sesle çağırdı:

– Maheu! Maheu!

Hepsi indiler. Mühendis devam ediyordu:

– Şuna bakın, dayanıklı bir şey mi bu? Baştan savma yapılmış. Şu direk başlığı öyle çarçabuk konmuş ki, kazıklar tutmuyor... Boşuna değil! Onarım işinin bize bu kadar pahalıya mal olmasının sebebini anlıyorum. Sorumluluğunuz süresince dayansın

yeter, değil mi ya? Sonra hepsi çöküp gidiyor. İşletme bir ordu tamirci getirmek zorunda kalıyor... Şuraya bakın bir kere, tam anlamıyla baştan savma bir iş.

Chaval bir şey söylemek istedi, fakat Négrel onu susturdu.

– Hayır, ne söyleyeceğinizi biliyorum. Daha fazla ücret versinler istiyorsunuz değil mi? Pekâlâ! Biliniz ki müdürlüğü başka türlü harekete zorlarsınız. Evet, payandalama ücretini size ayrıca verirler ama araba parasından o derece indirirler. Bu işten kazançlı mı çıkarsınız, bilmem... Hele şu payandaları baştan bir bağlayın bakalım, yarın yine uğrayıp bakacağım.

Sonra da, bu gözdağının uyandırdığı şaşkınlık ortasında uzaklaştı.

Onun karşısında gayet alçak gönüllü olan Dansaert birkaç saniye için geride kaldı ve işçilere sertçe çıkıştı:

– Sizin yüzünüzden azar işitiyorum... Benden yiyeceğiniz ceza, üç franktan ibaret kalmaz! Gözünüzü açın!

O gittikten sonra, bu sefer de Maheu coştu:

– Hey Allahım sen bilirsin? Haksız şeye haksız derim. Sakin olmayı severim ben, çünkü anlaşabilmek için en iyi çare budur. Fakat en sonunda insanı çileden çıkartıyorlar... İşittiniz mi? Araba parasından indirirlermiş de, payandalama için ayrı ücret verirlermiş! Daha az ücret vermek için bu da bir başka yol! Hey Allahım sen bilirsin, sen bilirsin!

Çatacak adam ararken, kolları yanlarına sarkık, orada duran Catherine'le Étienne'i gördü.

– Direk versenize! dedi. Size ne oluyor? Şimdi bir yerinize bir tekme savuracağım.

Étienne direk getirmeye gitti. Bu sertliğe gücenmemişti. Şeflere karşı kendisi de o kadar öfke duyuyordu ki, maden işçilerini fazla yumuşak yapılı buluyordu.

Hoş, Levaque ve Chaval, kaba sövgüler savurarak rahat etmişlerdi. Zacharie'yle birlikte, hep beraber, öfkeli öfkeli payandalama yapıyorlardı. Yarım saate yakın, tokmakla vurularak toprağa gömülen direklerin çatırtısından başka ses işitilmedi. Ağızlarını

açmıyorlar, soluyorlar, kayaya öfkeleniyorlardı. Ellerinden gelse, iteleyecek ve omuzlarıyla abanarak yükselteceklerdi.

Maheu, öfke ve yorgunluktan bitkin:

– Artık yeter! dedi. Saat bir buçuk... Doğrusu, güzel bir gün, elli metelik bile alamayacağız! Ben gidiyorum, bu işten bıkkınlık geldi.

Daha yarım saat iş vardı, fakat giyindi. Ötekiler de onun gibi yaptılar. Ocağın sadece görüntüsü bile tepelerini attırıyordu. Catherine tekrar arabasını sürmeye başlamıştı. Onun bu didinmesine öfkelenip kendisini çağırdılar. Kömürün ayakları varsa, kendi kendine çıkar, diyorlardı. Böylece altı kişi, aletleri kollarında, yola çıktı. Sabahki yoldan kuyuya dönmek için iki kilometre yol yürüyeceklerdi.

Kazmacılar, bacadan aşağıya kayarak inerlerken, Catherine'le Étienne geciktiler. Küçük Lydie'yle karşılaşmışlardı. Kız, bir yolun ortasında durup geçmeleri için yol vermiş, onlara Mouquette'in bir burun kanaması nedeniyle yüzünü bir yerlerde yıkamak için bir saatten beri ortada olmadığını, nereye gittiğinin bilinmediğini anlatıyordu. Yanından ayrıldıklarında, çocuk, yorgunluktan perişan, çamur içinde, aşırı ağır bir yükle boğuşan zayıf bir kara karınca gibi incecik kollarını ve bacaklarını gererek arabasını tekrar sürmeye başladı. Onlarsa, alınlarının derisi yüzülmesin diye, omuzlarını yere dayayarak, sırtüstü kayıyorlardı. Bütün maden alınlarını geride bırakarak cilalı kaya boyunca öyle sert bir inişle iniyorlardı ki, ara sıra direklere tutunmak zorunda kalıyorlar, bunun da kaba etlerinin ateş almaması için olduğunu söyleyerek şakalaşıyorlardı.

Aşağıda yalnız kaldılar. Uzakta, galerinin bir dönemecinde yıldız yıldız kırmızı ışıklar kayboluyordu. Neşeleri söndü, Catherine önde, o arkada, yorgunluktan ağırlaşan adımlarla yürümeye başladılar. Lambalar isleniyordu, Étienne, dumanlı gibi bir sisin ortasında kalan Catherine'i güçlükle görebiliyordu. Onun bir kız olduğu düşüncesinden de rahatsız oluyor, onu öpemediği ve diğer adamı anımsatacak olması kendisini engellediği için budalalığına hükmediyordu. Kesinlikle kendisine yalan söylemişti. Diğer

adam onun sevgilisiydi, her kömür yığını üstünde beraber yatıyorlardı, çünkü şimdi bile, Catherine, kalçalarını bir orospu gibi kıvırıyordu. Étienne, sanki Catherine kendisini aldatmış gibi, sebepsiz yere ona somurtuyordu. Oysa genç kız, ikide bir dönüyor, yoldaki engelleri gösterip onu uyarıyor, sanki onu nazik olmaya çağırıyordu. O kadar yalnız ve herkesten uzaktaydılar ki arkadaşça ne güzel gülüp eğlenebilirlerdi! Sonunda araba galerisine çıktılar, bu çıkış, Étienne için sıkıntı çektiği kararsızlıktan bir kurtuluş olurken, Catherine, son bir defa daha, ona, umutsuz bir bakışla, bir daha ele geçiremeyecekleri bir mutluluğun özlemiyle bakmaktaydı.

Şimdi, etraflarında, yer altı hayatı uğulduyor, çavuşlar durmadan gelip geçiyor, beygirlerin çekip sürüklediği katarlar aşağı yukarı inip çıkıyordu. Yıldızlar gibi karanlığı ışıldatan lambalar sürekli dolaşıyorlardı. Étienne'le Catherine, kayaya yaslanıp durmak, önlerinden geçerken solukları yüzlerine çarpan insan ve hayvan gölgelerine yol vermek zorunda kalıyorlardı. Yalın ayak, katarının peşinden koşan Jeanlin, onlara çirkin bir laf attı, fakat tekerleklerin uğultusu arasında işitmediler. Şimdi Catherine sessizlik içindeydi. Étienne, sabahleyin geçtiği yolları ve kavşakları tanıyamıyor, genç kızın kendisini giderek yer altına daha fazla daldırdığı düşüncesine kapılıyor, durmadan yürüyordu. Étienne'in en fazla sıkıntı çektiği şey soğuktu, bacadan çıkarken vücudunu kaplayan ve kuyuya yaklaştıkça onu daha fazla titreten, gitgide artan bir soğuk... Dar duvarların arasında hava akımı tekrar fırtına sertliğiyle esiyordu. Étienne, çıkışa ulaşabilmekten umudunu kestiği sırada, birdenbire kendilerini, asansör alanında buldular.

Chaval, güvensiz bir dudak büküşüyle, onlara yan gözle baktı. Ötekiler ter içinde, buz gibi hava akımı ortasında, onun gibi susarak ayakta duruyorlar, öfkeden için için homurdanıyorlardı. Çok erken gelmişlerdi; onları yarım saatten evvel yukarı çıkarmak istemiyorlardı. Hem de bir beygiri aşağı indirmek için, birtakım karışık yönlendirmeler yapılıyordu. Yükleme işçileri, sarsılan yerin kulakları tırmalayan gürültüsü içinde hâlâ araba-

larını sürüyorlardı ve asansörler, siyah delikten dökülen şakırtılı yağmur altında havalanıp kayboluyordu. Aşağıdaki havuz, on metrelik bir çukur, bu akan sularla doluyor, o da ayrıca cıvık bir rutubet yayıyordu. Kuyunun etrafında, işçiler, giysilerini sırsıklam ıslatan bu toz halindeki su serpintisinin ortasında durmadan dolaşıyorlar, işaret halatlarını çekiyorlar, kumanda kollarına basıyorlardı. Serbest alevli üç lambanın kırmızımtırak aydınlığı, kımıldayan iri gölgeler çiziyor, bu yer altı alanına bir eşkıya mağarası, yanından sel akan bir haydut yatağı görüntüsü veriyordu.

Maheu, son bir girişimde daha bulundu. Saat altıda işe başlamış olan Pierron'a yaklaştı:

– Baksana, dedi. Bırak da yukarı çıkalım.

Fakat eli ayağı iri, yumuşak yüzlü, yakışıklı bir delikanlı olan yükleyici, korkak bir tavırla reddetti:

– Yapamam, çavuşa söyle... Bana ceza keser sonra.

Tekrar için için homurdanmalar oldu. Catherine eğildi, Étienne'in kulağına:

– Gel, ahırı gör, dedi. Orası iyidir!

Görülmeden sıvışmak zorundaydılar, çünkü oraya gitmek yasaktı. Ahır, solda, kısa bir galerinin sonundaydı. Bu yirmi beş metre uzunluğunda, dört metre yüksekliğinde, kaya içine oyulmuş, tavanı tuğla örülü yer, yirmi beş beygir alabiliyordu. Canlı hayvanlardan yayılan güzel bir ısı ve temiz tutulan taze ot yataklarından çıkan güzel bir kokuyla burası gerçekten rahattı. İçeride yanan biricik lamba, solgun bir gece lambası ışığı veriyordu. Dinlenmekte olan atlar, başlarını çevirip iri çocuk gözleriyle bakıyorlar, sonra, herkes tarafından sevilen, semiz ve sağlam işçiler gibi, ağır ağır, yeniden yemlenmeye koyuluyorlardı.

Fakat Catherine, yemliklerin üstündeki çinko tabelalarda yazılı isimleri yüksek sesle okurken karşısına birdenbire bir vücut dikilince, hafif bir çığlık attı. Bu, ortaya çıkan Mouquette'ti. İçine uzanıp uyuduğu bir saman yığınından, korkuyla fırlamıştı. Pazartesi günleri, pazar eğlenceleri yüzünden fazla yorgun olduğu zaman, burnuna kuvvetli bir yumruk indirir, su arayıp bulmak bahanesiyle çalıştığı bacadan ayrılır, oraya gelir, hayvanlarla

beraber sıcak yataklığa sokulurdu. Kızına zaafı olan babası, onun bu hallerine, başına dert açmak pahasına dayanırdı.

Tam o sırada, Mouque Baba içeri girdi. Kısa boylu, dazlak, örselenmiş bir adamdı. Fakat yine de şişmanlığını koruyordu. Bu, elli yaşında, eski bir maden işçisinde çok az görülen bir şeydi. Kendisini seyis yaptıkları günden beri o kadar fazla tütün çiğniyordu ki, ağzı simsiyahtı ve diş etleri kanıyordu. Ötekileri kızının yanında görünce hiddetlendi.

– Hep beraber burada ne arıyorsunuz? Haydi, yallah! Bir de buraya erkek alıp getirmişler, kaltaklar! Kepazelik yapacak başka yer kalmadı da bula bula benim samanlarımı mı buldunuz?

Babasının hali Mouquette'in tuhafına gidiyor, katıla katıla gülüyordu. Fakat Étienne, sıkılarak çekildi gitti, Catherine ona bakıp gülümsüyordu. Her üçü de birlikte asansör önüne döndükleri sırada, Bébert'le Jeanlin de, bir araba katarıyla oraya geldiler. Asansörlerin yönlendirilmesi için bir duraksama oldu ve genç kız, onların beygirine yaklaşarak hayvanı eliyle okşadı, arkadaşına ondan bahsetmeye başladı. Madenin en emektar hayvanı olan bu Bataille, dipte on yılı olan beyaz bir attı. On yıldan beri bu çukurda yaşıyor, ahırda hep aynı köşeyi tutuyor, hiç gün yüzü görmeksizin, karanlık galeriler boyunca hep aynı işi yapıyordu. Gayet semiz, parlak tüylü, babacan halli bir hayvandı. Yukarının gürültüsünden uzak, bu çukur yerde bir bilge hayatı yaşıyor gibiydi. Aslında, karanlıklarda, gayet şeytanlaşmıştı. İçinde çalıştığı yolu nihayet o kadar ezberlemişti ki, havalandırma kapılarını kafasıyla itiyor, fazla alçak yerlerden geçerken çarpmamak için eğiliyordu. Yaptığı seferleri de herhalde sayıyordu, çünkü kurala göre yapacağı seferler sona erince bir başka sefere çıkmayı reddediyor, yemliğinin başına dönmek istiyordu. Artık yaşlanmaya başlamıştı, kedininkini andıran gözlerini, ara sıra bir keder kaplıyordu. Belki de, karanlık düşlerinin derinliğinde, Marchiennes yakınındaki değirmeni, içinde dünyaya geldiği o Scape Nehri kenarında etrafı geniş yeşilliklerle çevrili, her zaman rüzgârlı değirmeni, belli belirsiz görüyordu. Havada bir şey, iri bir lamba yanıyor ve onun hayvan belleği, bu lambanın neyi anımsattığını

tam kavrayamıyordu. Öylece başı yerde, yaşlı bacakları üstünde vücudu titreyerek, güneşi hatırlamak için boşuna çaba sarf edip duruyordu.

Bu sırada, kuyuda hareketlenmeler sürüp gitmekteydi; işaret çekici dört defa vurmuştu, beygiri indiriyorlardı. Bu olay her zaman heyecan uyandırırdı, çünkü ara sıra hayvan o kadar korkardı ki, aşağıya ölü olarak inerdi. Yukarıda, bir ağa bağlı, deli gibi çırpınırdı. Sonra, bastığı yerin ayağının altından kaçtığını hisseder etmez taş kesilir, gözleri büyümüş, katılaşmış bir halde, derisi bile ürpermeden karanlığa gömülürdü.

O günkü at, kılavuzlar arasından geçemeyecek kadar semiz olduğu için, onu asansörün altına asarken, kafasını yana doğru çevirip bağlamak zorunda kalmışlardı. İniş, üç dakikaya yakın sürdü, makineyi bir önlem olarak yavaşlatıyorlardı. Bu yüzden, aşağıdakilerin de heyecanı artıyordu. Ne oluyordu? Hayvanı yarı yolda, karanlıkta asılı mı bırakacaklardı? En sonunda, beygir, taş gibi hareketsizliği, korkudan alabildiğine açık, dik bakışıyla gözüktü. Ancak üç yaşında, Trompette isimli, doru bir attı.

Hayvanı indirmeyle görevli Mouque Baba:

– Dikkat! diye bağırıyordu. Gelsin. Çözmeyin daha.

Biraz sonra, Trompette, demir döşemelerin üstüne bir külçe gibi serildi. Hâlâ kımıldamıyor, o karanlık, sonsuz oyuğun, gürültülerle çınlayan bu derin alanın karabasanının etkisi altında görünüyordu. Hayvanı çözmeye başladıklarında, bir süreden beri koşumları çıkarılmış olan Bataille yaklaştı, yeryüzünden inen bu arkadaşı koklamak için boynunu uzattı. İşçiler, alay ederek, açıldılar. E! diyorlardı, nasıl, güzel kokuyor mu? Fakat Bataille hareketleniyor, bu alaylar bir kulağından girip ötekinden çıkıyordu. Beygirde, herhalde, bol havanın kokusunu, güneşin otlarda bıraktığı o unutulmuş kokuyu buluyordu. Sonra, birdenbire, keskin bir kişnemeyle, içinde bir hıçkırığın kederini de barındırıyormuş gibi bir neşe çığlığı fırlattı. Bu, hoş geldin ünlemiydi. Burnuna, kokusundan bir tutam gelen eski şeylerin verdiği neşeydi; yeryüzüne, ancak ölüsü çıkacak olan bu yeni mahpusun kederiydi.

Gözdelerinin bu cilvelerinden hoşlanan işçiler:

– Ah bu Bataille yok mu? diyorlardı. Bak, arkadaşıyla konuşuyor.

Bağları çözülen Trompette hâlâ kımıldamıyordu. Vücudunda hâlâ ağın sıkıntısını duyuyormuş gibi, korkudan kıskıvrak yan yatmış duruyordu. Sonunda, bir kamçı vurdular, bütün organları büyük bir ürperti geçirerek sersem sersem kalktı. Mouque Baba da koklaşmaya başlayan iki hayvanı aldı, götürdü.

Maheu:

– E, şimdi gidiyor muyuz artık? diye sordu.

Asansörlerin boşalması lazımdı. Esasen, yukarı çıkma zamanına daha on dakika vardı. Yavaş yavaş alınlar boşalıyor, bütün galerilerden işçiler geliyordu. Oraya, elli kişi kadar birikmişti bile. Dört taraftan esen, akciğer yangısı müjdecisi hava akımlarının ortasında, sırsıklam, titreşerek bekliyorlardı. Pierron, yumuşak yüzünün aksine, kızı Lydie'yi, vaktinden önce ocaktan çıkıp gittiği için tokatladı. Zacharie, ısınmak bahanesiyle sinsi sinsi Mouquette'i çimdikliyordu. Fakat hoşnutsuzluk artıyordu. Chaval ve Levaque mühendisin gözdağını, araba ücretinin indirilip, payandalama ücretinin ayrı verileceğini anlatıyordu. Bu proje öfkeli seslerle karşılanıyor, yerin altı yüz metreye yakın derinliğindeki bu daracık köşesinde bir başkaldırı filizleniyordu. Biraz sonra, sesler artık tutulamaz oldu. Kömür tozuna bulanmış, bekleye bekleye soğuktan donan bu adamlar, İşletmeyi, işçilerinden yarısını maden kuyusunun dibinde, diğer yarısını da açlıktan öldürmekle suçladılar. Étienne, ürpertiler geçirerek dinliyordu.

Çavuş Richomme, asansörcülere:

– Çabuk olalım! Çabuk olalım! diyordu.

Ceza vermek istemediği için işitmiyor gibi davranarak asansörün yukarı çıkma manevrasını çabuklaştırmak istiyordu. Fakat gürültü o dereceye geldi ki, nihayet karışmak zorunda kaldı. Arkasından bağırıyorlar, bunun hep böyle devam etmeyeceğini ve günün birinde dükkândan eser kalmayacağını söylüyorlardı.

Richomme, Maheu'ye:

– Sen aklı başında bir adamsın, dedi. Şunları sustursana. Elden bir şey gelmeyince, insan uslu durmalı.

Fakat öfkesi geçen ve kuşkulanmaya başlayan Maheu'nün karışmasına gerek kalmadan sesler birdenbire kesildi. Denetimden dönen Négrel ve Dansaert, ikisi de ter içinde, bir galeriden çıkmışlardı. Mühendis, bir kelime söylemeden kalabalığın ortasından geçerken, disiplin alışkanlığıyla işçiler kenara çekilip yol verdi. Mühendis bir arabaya, Başçavuş başka bir arabaya bindiler; şefler hakkında söylendiği gibi, "kasaplık et" haberi vermek için, işaret beş defa vuruldu ve asansör, kasvetli bir sessizlik ortasında havalandı.

VI

Kendisini yukarı çıkaran asansöre, dört kişiyle birlikte tıkılan Étienne, yine yollara düşüp aç açına dolaşmaya karar verdi. Bu cehennemin dibine yine inip de ekmek parası bile kazanamamaktansa, hemen gebermek hayırlıydı. Üst bölmeye binen Catherine, artık yanında değildi, ona yaslanıp uyuşturucu sıcaklığını vermiyordu. Étienne de artık uygunsuz şeyler düşünmemek, uzaklaşmak istiyordu. Çünkü daha geniş bilgisiyle, o, bir sürü gibi boyun eğemiyordu, şeflerden birini günün birinde boğazlayabilirdi.

Birdenbire gözleri kamaştı. Yukarı o kadar hızla çıkmışlardı ki Étienne, bol ışıktan sersemlemiş, çabucak unuttuğu bu aydınlık karşısında gözlerini kırpıştırmaya başlamıştı. Fakat asansörün tekrar çengeller üzerine oturması, yine içini ferahlatmaktan geri kalmadı. Bir boşaltma işçisi kapıyı açtı, işçi kalabalığı arabalardan atlamaya başladı.

Zacharie, kapıyı açan işçinin kulağına fısıldadı:

– Mouquet, ne dersin, bu akşam Volkan'a gidelim mi?

Volkan, Montsou'da bir çalgılı kahveydi. Mouquet, ağzını kulaklarına kadar yaran sinsi bir gülüşle sol gözünü kırptı. Babası gibi kısa boylu, tıknaz olan Mouquet'de ertesi günü düşünme-

den, eline geçeni yiyen bir hovarda suratı vardı. Tam o sırada, Mouquette de çıkıyordu. Mouquet, kardeş sevgisiyle onun beline korkunç bir şamar indirdi.

Étienne, fenerlerin bulanık ışıkları altında, ürpertilerle gördüğü harmanın yüksek kubbesini güçlükle tanıyabildi. Burası çıplak bir yerdi. Tozlu pencerelerden bulanık bir ışık giriyordu. Ta orada, ileride, bakırdan parçalarıyla sadece makine ışıldıyordu; yağlı, çelik teller, mürekkebe batırılmış şeritler gibi kayıp gidiyordu; tepedeki tekerlekler, onların takılı bulunduğu koskoca çatı, asansörler, arabalar, bütün bu madenî eşya bolluğu, hurda demire özgü koyu gri renklerle, orayı karartıyordu. Tekerleklerin gümbürtüsü, demir döşemeleri durmadan sarsıyordu; böylece, oradan oraya dolaşan kömürden, ince bir kömür tozu yükseliyor; yeri, duvarları, kulenin kirişlerine varıncaya kadar her tarafı karartıyordu.

Fakat Chaval, harmancının camla kaplı küçük bürosundaki marka çizelgesine bir göz attıktan sonra kızgınlıkla geri döndü. Arabalardan ikisinin kabul edilmediğini görmüştü. Birinde kurala göre bulunması gereken ölçüde kömür yoktu, diğerindeyse kömür temiz değildi.

– Gün havaya gitti, diye haykırdı. Yirmi metelik daha eksildi! Kollarını, domuzun kuyruğunu kullanması gibi kullanan tembelleri aramıza alınca, böyle olur işte!

Bunu söylerken, yan gözle Étienne'e bakışı, düşüncesini tamamlıyordu. Étienne, yumrukla cevap vermek istedi. Sonra, bunun bir işe yaramayacağını düşündü. Nasıl olsa gidecekti. Bu olay, kararını büsbütün kuvvetlendiriyordu.

Maheu, ortalığı sakinleştirmek için:

– İlk gün kusursuz iş olmaz, dedi. Yarın daha iyi çalışır.

Bununla birlikte hepsi de neşesizdiler ve kavga çıkarmaya yer arıyorlardı. Lambalarını geri vermek üzere lamba odasına girdikleri zaman, Levaque lambacıyla kapıştı, lambasını iyi temizlemediği için onu suçluyordu. Barakaya girince bir parça yatıştılar. Orada hâlâ ateş yanıyordu. Hatta fazla kömür doldurmuş olacaklar ki, soba kıpkırmızı kesilmişti ve alevler duvarları o kadar kızıllandırıyordu ki, penceresiz geniş yer, alev içindeymiş

gibi görünüyordu. Neşeli homurtular işitilmeye başladı. Bütün sırtlar uzaktan kavruluyor, çorba kâsesi gibi buğu çıkarıyordu. Sırtları yanınca, karınlarını ısıtıyorlardı. Mouquette, iç çamaşırını kurutmak için, hiç çekinmeden, pantolonunu çıkarmıştı. Delikanlılar onunla alay ediyorlardı; derken kahkahalar yükseldi. Çünkü Mouquette, birdenbire onlara kıçını göstermişti. Bu, onda, küçümsemenin en aşırı düzeydeki anlatımıydı.

Aletlerini sandığa yerleştiren Chaval:

– Ben gidiyorum, dedi.

Hiç kimse yerinden kımıldamadı. Yalnız Mouquette, kendisinin de Montsou'ya gideceğini bahane ederek davrandı, peşinden acele çıktı. Fakat alay devam ediyordu, Chaval'in onu istemediğini biliyorlardı.

Catherine, düşünceli bir tavırla, babasına yavaş sesle bir şey söylemişti. Maheu şaşırarak dinledi, sonra başını sallayarak beğendi; sonra da, çıkınını geri vermek için Étienne'i çağırarak:

– Beni dinleyiniz, diye mırıldandı, eğer meteliğiniz yoksa on beş güne kalmaz geberirsiniz... Size bir yerden kredi bulmaya çalışayım, ister misiniz?

Genç adam, bir süre kararsız kaldı: Tam da otuz metelik parasını isteyecek ve gidecekti. Fakat genç kızın karşısında duyduğu utanç buna engel oldu. Catherine, durgun bir bakışla ona bakıyordu, belki de işten kaçındığını düşünebilirdi.

Maheu:

– Ama bakın söyleyeyim, diye devam etti. Söz vermiyorum. Belki de olmaz cevabı alırım.

Bunun üzerine, Étienne hayır demedi. Reddedilecekti, belliydi. Aslında bir söz vermiş olmuyordu, bir lokma ekmek yedikten sonra, ne vakit isterse gidebilirdi. Sonra, kendisine yardım etmiş olmaktan mutlu olan Catherine'in, güzel bir gülüşle, dostça bir bakışla anlattığı sevinci görünce, hayır demediğine üzüldü. Bütün bunlar neye yarayacaktı?

Tahta ayakkabılarını alıp sandıklarını kapadıktan sonra, Maheuler, vücutlarını ısıtır ısıtmaz birer birer çıkıp giden arkadaşlarının peşi sıra barakadan çıktılar. Étienne onları takip etti,

Levaque ve çocuğu da gruba katıldılar. Fakat kriblaj dairesinden geçerken, bir kavga sahnesi onları yollarından alıkoydu.

Burası, uçuşan tozlardan kararmış kirişleri ve içinden hiç durmadan bir hava akımı geçen büyük panjurlarıyla, geniş bir hangarın içindeydi. Kömür arabaları harmandan doğruca buraya geliyor, tumba makineleri vasıtasıyla bu kömürler, saçtan yapılma uzun oluklardan oluşan kalburlara dökülüyordu. Bu kalburların sağında solunda kalburcu kızlar, basamaklara çıkmışlar, ellerinde kürek ve tırmık taşları topluyorlar, temiz kömürü iterek hunilerden, hangarın altındaki demir yolunda duran vagonlara dökülmesini sağlıyorlardı.

Kan tüküren, solgun ve zayıf, koyun bakışlı kız çocuğu yüzüyle, Philomène Levaque da oradaydı. Başı mavi bir yünlü kumaşla sarılı, elleri ve kolları dirseklerine kadar simsiyah, Pierronne'un anası olacak acuzenin altında kömür eliyordu. Brûlé adı takılan bu yaşlı kadın, baykuş gözleriyle, bir cimri kesesi gibi büzülmüş ağzıyla korkunç bir yaratıktı. İkisi kapışmışlardı. Genç kadın, yaşlı kadını kendi taşlarını ayıklamakla suçluyor, on dakikada bir sepet bile dolduramadığını söylüyordu. Kadınlara sepet başına ücret verildiği için böyle kavgalar hiç eksik olmazdı. Saçlar uçuşuyor, eller, kıpkırmızı yüzlerde siyah lekeler bırakıyordu.

Zacharie, yukarıdan metresine seslendi:

– Şunun kafasına bir odun indir!

Kalburcu kadınlar hep birden kahkaha attılar. Fakat Brûlé Kadın, sert bir saldırışla delikanlıya bulaştı.

– Haydi oradan, pislik! Sen onun karnına oturttuğun iki tane piçi tanısan daha iyi edersin! Olur şey değil, daha ayakta durmasını beceremeyen on sekiz yaşında bir yumurcak!

Maheu, şu sıska karının derisinin ne renk olduğunu görmek için aşağıya inmek istediğini söyleyen oğlunu önledi. Bir gözetmen koşarak geliyordu. Tırmıklar tekrar kömürü karıştırmaya başladı. Kalburların bir başından öbür başına kadar, taşları ayıklamak için didinen kadınların yuvarlak sırtlarından başka hiçbir şey görünmüyordu.

Dışarıda rüzgâr birdenbire durmuş, kül rengi gökten rutubetli bir soğuk dökülmeye başlamıştı. Kömürcüler omuzlarını kaldırdılar, kollarını kavuşturdular ve giysilerinin ince kumaşı altında iri kemiklerini dışarı fırlatan bir yürüyüşle, darmadağın, çıkıp gittiler. Gün aydınlığında, çamurlarda yuvarlanmış bir zenci grubuna benziyorlardı. Bazıları ekmeklerini bitirmemişlerdi; ceketle gömlek arasında geri getirilen bu artık ekmek, onları kambur gösteriyordu.

Zacharie, bıyık altından gülerek:

– Hah! İşte Bouteloup geliyor, dedi.

Levaque, durmadan, kiracısıyla iki cümle konuştu. Bu kiracı, otuz beş yaşında esmer, sakin ve namuslu, şişman bir çocuktu.

– Çorba hazır mı, Louis?

– Sanırım.

– O halde kadın bugün uslu ha?

– Evet, uslu sanırım.

Daha başka toprak işçileri, yeni gruplar halinde gelip birer birer kuyuya dalıyorlardı. Bunlar saat üç vardiyasının işçileriydi, kuyu bunları da yiyordu ve bu işçi takımları araba yollarının sonundaki götürü kazma işçilerinin yerine geliyorlardı. Maden ocağı hiç boş durmuyor, pancar tarlalarının altında, altı yüz metre derinlikteki kayayı, insan böcekler, gece gündüz oyuyorlardı.

Çocuklar en önde gidiyordu. Jeanlin, Bébert'e veresiye dört meteliklik tütün alabilmek için dolambaçlı bir plan anlatıyordu. Lydie, saygıyla biraz geriden geliyordu. En arkadan Catherine, Zacharie ve Étienne geliyorlardı. Hiçbiri konuşmuyordu. Ancak Avantage Meyhanesi'nin önüne geldikleri zaman, Maheu'yle Levaque yanlarına geldiler.

Maheu, Étienne'e:

– Geldik, dedi. Girer misiniz?

Ayrıldılar. Catherine bir an olduğu yerde kalmış, kömür karalı yüzünün, billur parlaklığını daha fazla belli ettiği pınar suyu kadar duru yeşil, iri gözleriyle, genç adama son bir defa daha bakmıştı. Gülümsedi, işçi mahallesine giden yokuşta ötekilerle beraber gözden kayboldu.

Meyhane, kasabayla maden arasındaki iki yolun kesiştiği yerdeydi. İki katlı, yukarıdan aşağı kireçle badana edilmiş, pencerelerinin kenarı gök mavisi, geniş bir kenar çizgisiyle süslü, tuğla bir binaydı. Kapının üstüne çakılı, dört köşe bir tabelaya sarı boyayla şu yazılmıştı:

"Avantage, Rasseneur'un Meyhanesi."

Binanın arkasında, çalıdan çitle çevrili bir kiy* sahası uzanıyordu. Bu arada, kendi geniş arazisi içinde yer alan bu ufak toprak parçasını satın almak için başvurmadığı çare kalmayan İşletme, kırlar ortasında, tam da Voreux ocağının ağzında açılan bu meyhaneden dolayı sıkıntılıydı.

Maheu, Étienne'e:

– Giriniz, diye tekrarladı.

Meyhanenin küçük salonu, beyaz duvarlarıyla üç tane masası, bir düzine iskemlesi, mutfak büfesi büyüklüğünde çam ağacından tezgâhıyla, belirgin bir çıplaklıktaydı. İlave olarak on tane kadar bira bardağı, üç şişe likör, bir sürahi, bira koymaya mahsus pirinç musluklu, çinkodan, küçük bir kasa vardı. Bunlardan başka ne bir resim, ne bir raf, ne bir oyun takımı; hiçbir şey yoktu. Cilalı ve parlak, dökme demirden ocakta, ağır ağır, bir taş kömürü külçesi yanıyordu. Döşeme taşlarının üstünde, ince bir beyaz kum tabakası, bu sulak memleketin bitmez tükenmez nemini emiyordu.

Maheu, ara sıra gelip meyhaneyi bekleyen sarışın, tombalak komşu kızına:

– Bir bardak bira, dedi. Rasseneur burada mı?

Kız musluğu çevirirken, patronun biraz sonra geleceğini söyledi. Madenci, boğazını tıkayan tozları süpürmek için kadehin yarısını, bir dikişte, yavaş yavaş boşalttı. Arkadaşına hiçbir şey ikram etmedi. Onlardan başka bir tek müşteri daha, ıslak ve yüzü

---

* *Kiy*: Taş, konserve kutusuna benzer nesnelerle oynanan bir çocuk oyunu. (TDK) – Özellikle 19. yüzyılda yaygınlaşmış, kuralları oynandığı yere ve oyunculara göre değişebilen, çoğu kez toprağa dik olarak yerleştirilen 9 ya da 10 adet odunun, oyuncu tarafından atılan bir topla devrilmesi esasına dayalı bir tür açık hava bovlingi. (*Ed.*)

gözü karalar içinde bir başka madenci, bir masa başında oturuyor, derin düşüncelere dalmış gibi, sessizlik içinde birasını içiyordu. Üçüncü bir müşteri daha girdi, bir işaretle bira getirtti, parasını ödedi, bir kelime söylemeden çıkıp gitti.

Bu sırada otuz yaşlarında, tıraşlı, yuvarlak yüzlü şişman bir adam, babacan gülümsemesiyle içeri girdi. Bu, Rasseneur'dü. Eskiden madenlerde kazmacılık ederken bir grev sonunda üç yıl evvel İşletme tarafından işten çıkarılmıştı. Çok iyi bir işçiydi, iyi söz söylerdi, her yakınmada önayak olurdu ve sonunda, bunların önderi olmuştu. Zaten karısı da, birçok madenci karısı gibi, küçük bir meyhane işletiyordu. Adam kapı dışarı atılıp sokakta kalınca, kendisi de meyhaneci olmuş, para bulmuş ve meyhanesini İşletmeye meydan okur gibi Voreux ocağının tam karşısına oturtmuştu. Şimdi ticarethanesi büyüyor, bir merkez haline geliyordu. Rasseneur, eski arkadaşlarının yüreğine yavaş yavaş aşıladığı öfkelerle zenginleşiyordu.

O içeri girer girmez, Maheu:

– Bu çocuğu bu sabah yanıma aldım, diye anlattı. Boş bir odan var mı ve kendisine on beş gün veresiye verebilir misin?

Rasseneur'ün geniş yüzü birdenbire büyük bir güvensizlik gösterdi. Étienne'i bir bakışta süzdü ve acır görünmek zahmetine katlanmadan:

– İki odam da dolu, dedi. İmkânı yok.

Genç adam bu yok cevabını zaten bekliyordu; böyle olduğu halde acı duydu, oradan uzaklaşıp gitme düşüncesinin birdenbire canını sıkmasına şaşırdı. Ne olursa olsun, otuz meteliği alır almaz gidecekti. Diğer masada içmekte olan madenci gitmişti. Başka işçiler, birer birer geliyorlar, gırtlaklarının tozunu giderdikten sonra, aynı sallantılı yürüyüşle yine yola çıkıyorlardı. Bu, zevkten ve düşkünlükten uzak, sessiz bir gereksinimin yerine getirilmesi, sıradan bir temizlikti.

Rasseneur, birasını yudum yudum bitirmekte olan Maheu'ye, anlamlı bir ses tonuyla sordu:

– Eee, bir şey yok mu?

Maheu, başını çevirdi, orada Étienne'den başka kimse bulunmadığını gördü:

– Yeniden çekiştik, dedi. Evet, payandalama yüzünden.

İşi anlattı, meyhanecinin suratı kıpkırmızı kesilmişti. Kanlı bir öfke yüzünü şişiriyor, cildinden ve gözlerinden alev halinde fışkırıyordu. Sonunda, coştu:

– Tamam, dedi. Ücretleri indirmeye kalkarlarsa, hapı yuttular demektir.

Étienne onu huzursuz ediyordu. Bununla birlikte, ona yan gözle baka baka, devam etti. Çekinerek, üstü kapalı konuşuyor, müdür Mösyö Hennebeau'dan, karısından, yeğeni Küçük Négrel'den, isimlerini söylemeden bahsediyor; bunun böyle devam edemeyeceğini, günün birinde dananın kuyruğunun kopacağını söyleyip duruyordu. Yoksulluk çok büyüktü, kapanan fabrikaları saydı; işten çıkarılan işçileri anlattı; bir aydan beri, günde altı liralıktan fazla ekmek dağıtıyordu. Bir gün evvel, kendisine, çevredeki maden kuyularından birinin sahibi olan Mösyö Deneulin'in, bu duruma nasıl dayanacağını bilemediğini söylemişlerdi. Sonra da, Lille'den bir mektup almıştı, kaygı verici haberlerle doluydu:

– Kimden, biliyor musun? diye mırıldandı. Bir akşam burada gördüğün biri vardı, ondan.

Fakat sözü yarım kaldı. Karısı içeri girmişti. Uzun boylu, zayıf ve hırçın, uzun burunlu, elmacık kemikleri morarınış bir kadındı. Politikada, kocasından çok daha radikaldi.

– Pluchart'ın mektubu, dedi kadın. Ah! İş başında o bulunsaydı, işler yoluna girmekte gecikmezdi!

Étienne, bir süreden beri dinliyor, anlıyor, bu yoksulluk ve öç alma fikirleri karşısında heyecanlanıyordu. Birdenbire ortaya atılan bu isim onu ürpertti. İstemeyerek söyler gibi, yüksek sesle:

– Ben, dedi. Pluchart'ı tanıyorum.

Yüzüne baktılar, eklemek zorunda kaldı:

– Evet, ben makinistim, o, Lille'de benim ustabaşımdı... Yetenekli bir adam, kendisiyle birçok defa konuştum.

Rasseneur, onu yeniden süzüyordu; yüzünde çarçabuk bir değişiklik oldu, aniden bir sempati belirdi. Sonunda, karısına:

– Bu beyi bana Maheu getirdi, dedi. Onun yanında sürücüymüş; yukarıda boş bir oda var mı, kendisine on beş gün kadar kredi açabilir miyiz, diye soruyor.

Bunun üzerine sorun çabucak çözüldü. Bir oda vardı, kiracısı o sabah gitmişti. Meyhaneci de coşkuyla, daha fazla açıldı; patronlardan, sadece yapılabilecek şeyleri istediğini, birçokları gibi, elde edilmesi pek zor şeyler istemekte direnmediğini söyledi. Karısı omuzlarını silkiyor, hakkını kesinlikle istiyordu.

Maheu, konuşmaya son vererek:

– İyi akşamlar, dedi. Bütün bunlara karşı yine ocağa inilecek ve inildikçe de, bu yüzden ölen insan bulunacak... Bak, sen madenden çıkalı üç sene oluyor, o zamandan beri dipdirisin.

Rasseneur, nezaketle tasdik etti:

– Evet, toparlandım, dedi.

Étienne kapıya kadar yürüdü, giden madenciye teşekkür etti. Fakat o, sadece başını sallıyor, bir şey söylemiyordu ve genç adam, onun, işçi mahallesi yolunu güçlükle tırmandığını gördü. Madam Rasseneur, müşterilere hizmet etmekle uğraşıyordu. Bir dakika beklemesini rica etti, yüzünü gözünü yıkaması için ona odasını gösterecekti.

Acaba kalmalı mıydı? Étienne bir an duraksadı. Kocaman yollardaki özgürlüğe, güneş altındaki açlığa, kendinin efendisi olmanın coşkusuyla çekilen acıya bir özlem duyuyordu. Rüzgâr sağanakları arasında molozluğa geldiği andan, yer altında, karanlık galerilerde yüzükoyun geçirdiği saatlere kadar, burada senelerden beri yaşadığı fikrine kapılıyordu. Tekrar başlamaktan tiksinti duyuyordu. Haksız ve çok sıkıntılı bir şeydi bu. Gözü kör edilen ve ezilen bir hayvan haline gelmek düşüncesi, onun erkeklik gururunu karşı koymaya zorluyordu.

Étienne bu şekilde kendi kendine boğuşup dururken, uçsuz bucaksız ovada dolaşan gözleri, yavaş yavaş oradakileri ayırt etmeye başladı. Şaşırdı; yaşlı Bonnemort'un, eliyle işaret ederek gösterdiği, karanlıkların sonundaki ufku, o böyle düşlememişti.

Karşısında, bir arazi kıvrımında, tahta ve tuğla binaları, katran sıvalı kriblaj dairesi, kayağan taşı kaplı kulesi, makine dairesi ve soluk kırmızı, yüksek bacasıyla, çöreklenip oturmuş hain duruşlu Voreux'yü yine görüyordu. Binaların etrafında, ocak ağzının oluşturduğu sahanlık uzanıyordu ve Étienne, köprü raylarını taşıyan yüksek çatkılarla dolu; bir köşesinde, yağmaya uğramış bir orman ganimetini andıran direklerin öbeklendiği; yükselen dalgalar gibi görünen depo edilmiş kömür yığınlarıyla, sanki bir mürekkep gölüne dönen bu alanın, bu kadar geniş olduğunu düşünmemişti. Sağ tarafa doğru, eski kısmı artık otlara bürünmüş, diğer ucundaysa, şistlerin ve kum taşlarının soluk gri rengi ortasında, yüzeyinde uzun, kan kırmızısı pas lekeleri bırakan ve kalın bir dumanla bir yıldan beri için için yanan molozluk, devler için yapılmış kocaman bir engel gibi bütün görüntüyü kapatıyordu. Daha ötelerde, yılın bu mevsiminde çıplak tarlalar, o uçsuz bucaksız buğday ve pancar tarlaları; orasında burasında tek tük bodur söğüt ağacı bulunan, işe yaramaz bitkilerle dolu bataklıklar; birbirinden, cılız kavak dizileriyle ayrılmış ta uzaklardaki çayırlar, uzanıp gidiyordu. Çok daha uzakta, küçük beyaz lekeler, kuzeyde Marchiennes, güneyde Montsou şehirlerini gösteriyordu. Doğuda Vandame Ormanı, yaprakları dökülmüş ağaçlarının morumsu çizgisiyle ufku sınırlıyordu. Böylelikle, kurşuni gökyüzünün altında, bu kış ikindisinin loş aydınlığı içinde Voreux'nün tüm kara rengi, kömürün uçuşan bütün tozları ovaya dökülmüş, ağaçları karaya boyamış, yollara serpilmiş, toprağa ekilmiş gibiydi.

Étienne bakıyordu ve onu asıl şaşırtan şey, bir kanaldı; gece görememiş olduğu, kanal haline getirilmiş Scarpe Nehri'ydi. Bu kanal, Voreux'den Marchiennes'e, iki fersahlık mat bir gümüş şerit halinde, iki tarafı ağaç dikili bir cadde gibi dosdoğru uzanıyor, yeşil kıyılarının görünüşüyle, kırmızı kıçlı mavnaların kayıp gittiği bulanık suyuyla, basık arazinin üstünden, uçsuz bucaksız uzanıyordu.

Maden ocağının yanında bir iskele vardı ve bu iskeleye, köprülerdeki arabaların doğrudan doldurduğu gemiler yanaşmıştı. Sonra kanal bir dirsek yapıyor, bataklıkların yanından geçip gi-

diyordu. Bu düz ovanın bütün ruhu da, orada, maden kömürünü ve demiri taşıyıp götüren büyük bir yol gibi, ortasından geçen bu geometrik şekilli suda toplanmışa benziyordu.

Étienne'in bakışları, kanaldan, yayla üzerinde kurulmuş olan ve yalnız kırmızı kiremitlerini seçebildiği işçi mahallesine yöneliyordu. Sonra oradan Voreux'ye dönüyor, balçıklı yokuşun altında, yerinde yapılıp pişirilmiş iki kocaman tuğla yığınına takılıp kalıyordu. İşletmeye ait bir demir yolu makası, bir tahta perde arkasından geçerek maden kuyusuna gidiyordu. Toprak işçilerinin son grupları galiba ocağa inmekteydiler. İşçilerin iterek yürüttükleri tek bir vagon, acı sesler çıkarıyordu. Artık, bilinmez karanlık âlemi, nedeni açıklanamayan gök gürültüleri, bilinmeyen yıldız pırıltıları yoktu. Uzakta yüksek fırınlar ve kok fırınları şafakla beraber soluklaşmışlardı. Artık orada, sadece, tulumbanın aralıksız buhar salımı vardı. Durmadan aynı kalın ve uzun nefesle, Étienne'in, şimdi kül rengi buharlarını seçebildiği, hiçbir şekilde açlığı yatıştırılamayacak bir canavarın nefesiyle, Voreux, orada solumaktaydı.

O sırada Étienne, birdenbire kararını verdi. Yukarıda, mahallenin giriş yerinde, Catherine'in duru gözlerini tekrar gördüğünü sanmıştı. Daha doğrusu, belki de, Voreux'den bir isyan rüzgârı esmekteydi. Neden olduğunu bilmiyordu, acı çekmek ve savaşmak için tekrar madene inmek istiyor, Bonnemort'un söylediği o adamları; on bin açın, kendi etlerini yedirdikleri, tıka basa doymuş ve oraya çöreklenmiş, o hiç tanımadıkları tanrıyı, yoğun bir şekilde düşünüyordu.

İKİNCİ BÖLÜM

I

Grégoireların malikânesi olan Piolaine, Joiselle yolu üstünde, doğuya doğru, Montsou'ya iki kilometre uzaklıktaydı. Burası, geçen yüzyılın (18. yüzyıl) başında yapılmış, belli bir stili olmayan, dört köşe bir yapıydı. Eskiden binanın eklentilerinden olan geniş topraklardan, şimdi bir duvarla çevrili, bakımı kolay, otuz hektar kadar bir parça yer kalmıştı. Özellikle, o tarafların en güzel sebzelerini ve meyvelerini yetiştirmekle ünlenmişti. Bahçe yoktu, onun yerine küçük bir koru vardı. Demir kapıdan sokak kapısı merdivenine kadar üç yüz metre uzunluğunda, yapraklarla örtülü bir kemer halinde uzanan yıllanmış ıhlamur ağaçları dikili yol, Marchiennes'den Beaugnies'ye kadar olan yer içinde, büyük ağaçların parmakla gösterilecek kadar az olduğu bu çıplak ovada, görülmeye değer şeylerden biriydi.

O sabah Grégoirelar, saat sekizde kalkmışlardı. Çok ve derin uyudukları için, her zaman, bir saat sonra ancak kımıldarlardı. Fakat geceki fırtına sinirlerini germişti. Kocası, rüzgârın bir zarar verip vermediğini anlamak için, kalkar kalkmaz dışarıya çıktığı sırada Madam Grégoire da ayağında terlikleri, sırtında fanila sabahlığıyla, mutfağa inmişti. Kısa boylu, şişman, elli sekiz yaşına gelmiş bir kadın olan Madam Grégoire'ın, parlak beyaz saçları altında pembe beyaz, şaşkın bakışlı, tombul bir yüzü vardı.

Aşçı kadına:

– Mélanie, dedi. Hamur madem hazır, çöreği bu sabah yapsan. Matmazel yarım saatten evvel kalkamayacak, çikolatasıyla beraber çörek yesin... Sürpriz olur, ne dersin?

Aşçı, otuz yıldır yanlarında çalışan yaşlı, zayıf bir kadındı, gülmeye başladı:

– Sahi, ne güzel bir sürpriz olur... Ocağım yanıyor, fırın da ısınmış olmalı, hem Honorine de bir parça yardım eder.

Çocukken alınıp evde büyütülen Honorine, şimdi yirmi yaşlarında bir kızdı ve oda hizmetçiliği yapıyordu. Evde, hizmetçi olarak bu iki kadının dışında, bir de ağır hizmetlere bakan arabacı Francis vardı. Bir bahçıvan ve karısı sebzelere, meyvelere, çiçeklere ve kümese bakıyorlardı. Ev sahipleri, adamlarına babacanca ve ailedenmiş gibi yumuşak davrandıkları için, ev halkı gayet dost geçiniyordu.

Çörek sürprizini yatağında tasarlamış olan Madam Grégoire, hamurun fırına verilişini görmek için bekledi. Mutfak gayet büyüktü ve son derece temiz oluşu ve içerisini dolduran tencere, mutfak gereçleri ve kavanoz kalabalığıyla buraya verilen önemi gösteriyordu. Mutfağın içi, pek seçme yiyeceklerin güzel kokusuyla doluydu. Raflardan ve dolaplardan erzak taşıyordu.

Madam Grégoire, yemek odasına girerken:

– Çörek iyi kızarsın, e mi? diye tembih etti.

Bütün ev kaloriferle ısındığı halde, yemek odasında ışıl ışıl maden kömürü yanıyordu. Bununla beraber, lüks denecek hiçbir şey yoktu. Büyük bir sofra, iskemleler, bir etajer ve büfe. Sadece derin iki koltuk, ev sahiplerinin rahata düşkünlüğünü, yemekten sonra uzun uzun sindirimden hoşlandıklarını gösteriyordu. Salona hiç geçmezler, ailece burada otururlardı.

O sırada Mösyö Grégoire da, sırtına kaba bezden bir ceket giymiş olarak geldi. Kar gibi beyaz kıvırcık saçlarının altındaki iyi ve dürüst görünümlü geniş yüz çizgileriyle, altmış yaşında olmasına karşın, o da pembe yüzlü bir adamdı. Arabacıyı ve bahçıvanı görmüştü. Önemli bir zarar yoktu; yalnız bir ocak bacası düşmüştü. Başına dert açacak kadar büyük olmayan ve mal sa-

hibi olarak her türlü keyfinden yararlandığı Piolaine'i, her sabah bir kere gözden geçirmekten çok hoşlanırdı.

– Ya Cécile? diye sordu, bu sabah kalkmayacak mı?

Karısı:

– Bilmiyorum, dedi. Kımıldandığını duyar gibi olmuştum ama...

Sofra hazırlanmış, beyaz örtünün üstüne üç tane kâse konmuştu. Matmazelin nerede kaldığını anlaması için, Honorine'i yukarı gönderdiler. Fakat kız çabucak döndü, geldi. Sanki yukarı odada konuşuyormuş gibi, kahkahalarını zapt ederek, sesini kısarak anlatıyordu:

– Ah! Matmazeli bir görseniz! Uyuyor, ama ne uyuyuş, melek gibi... Görülecek şey, insan bakmakla doyamaz.

Anne, baba, sevecen gözlerle bakıyorlardı. Mösyö Grégoire, gülümseyerek:

– Gidip görelim mi? dedi.

Madam Grégoire mırıldandı:

– Yavrucak! Haydi gidelim.

Birlikte yukarı çıktılar. Oda, mavi ipek kumaş kaplı, mavi çizgili, beyaz lake eşyasıyla, evin tek süslü odasıydı; bu, anne ve babanın gönlünü hoş tuttuğu, şımarık bir çocuk kaprisiydi. Bir perde aralığından giren yarı aydınlık içindeki karyolanın belli belirsiz beyazlığı ortasında, genç kız, yanağı çıplak koluna yaslı, uyuyordu. Fazla gürbüz, fazla sıhhatli, daha on sekizinde olgunlaşmış bu kız, güzel değildi; fakat süt gibi beyaz ve taze, olağanüstü bir teni, kestane rengi saçları, tekerlek bir yüzü, yanakları arasında kaybolan ufacık, etli bir burnu vardı. Yorgan, üstünden kaymıştı ve genç kız o kadar hafif nefes alıyordu ki, daha şimdiden dolgunlaşmış göğsü inip kalkmıyordu bile.

Annesi yavaşça:

– O hınzır rüzgârın yüzünden galiba gece gözlerini kırpmamış, dedi.

Babası, bir işaretle onu susturdu. İkisi de eğilmiş, uzun süre istedikleri halde, geç vakit, ancak umut kestikleri bir zamanda dünyaya gelen bu kızlarının çıplak bakire yatışını, tapar gibi sey-

rediyorlardı. Gözlerine hiç fazla şişman görünmeyen, her vakit az yediğinden yakındıkları kızlarını, kusursuz güzel sayıyorlardı. Genç kız, yüzleri kendi yüzünün ta yanında olduğu halde onları hissetmiyor, hâlâ uyuyordu. Bir ara, hareketsiz yüzünden hafif bir dalgalanma geçti. Uyanacak diye korktular, ayaklarının ucuna basa basa çıktılar.

Mösyö Grégoire, kapının önüne geldikleri zaman:

– Şşşt! dedi. Eğer uyumadıysa, bırakalım uyusun.

Madam Grégoire, onu tasdik etti:

– İstediği kadar uyusun yavrucak. Bekleriz.

İndiler, yemek odasındaki koltuklara yerleştiler. Hizmetçiler, Matmazel'in derin uykusuna gülüyorlar, çikolatayı hiç sızlanmadan, ocağın üstünde bekletiyorlardı. Grégoire'sa bir gazete almıştı; karısı, büyük bir yün atkı örüyordu. Oda çok sıcaktı, sessiz evde hiç gürültü işitilmiyordu.

Grégoireların serveti olan kırk bin frank kadar gelir, tamamıyla, Montsou madenlerinde olan bir hisseden geliyordu. Bu servetin esasının, İşletmenin kuruluşunda başladığını kıvançla anlatıp dururlardı.

Geçen yüzyılın başlarına doğru, Lille'den Valenciennes'e kadar olan toprak içinde, bir maden kömürü arama çılgınlığı baş göstermişti. Daha sonra Anzin İşletmesini kurmuş olan imtiyaz sahiplerinin başarısı, bütün kafaları coşturmuştu. Her bucakta, toprağın altı araştırılıyordu. Şirketler kuruluyor, bir gece içinde, yerden biter gibi ortaya imtiyazlar çıkıyordu. Fakat o tarihteki inatla direnenler arasında, Baron Desrumaux, herhalde en yılmaz zekâ sahibi olarak ünlenmişti. Tam kırk yıl hiç durmadan engeller ortasında, hiçbir zayıflık göstermeden didinmişti: Verimsiz kalan ilk araştırmalar, aylarca süren çalışmalardan sonra yüzüstü bırakılan yeni ocaklar, çukurları dolduran göçükler, işçileri boğan ani su baskınları, toprağa atılan yüz binlerce frank; ardından hükümetin çıkardığı zorluklar, hissedarların korkuları, önce kendileriyle anlaşma yapılmadıkça, kral tarafından verilen imtiyazları tanımamaya kararlı büyük arazi sahipleriyle boğuşmalar... Sonunda Baron, Montsou imtiyazını kullanmak üzere

Desrumaux, Fauquenois ve Ortakları şirketini kurmuş ve ocaklar az bir kazanç getirmeye başlamıştı ki, civardaki iki imtiyaz, Kont dö Cougny'ye ait Cougny imtiyazıyla Cornille ve Jenard şirketine ait Joiselle imtiyazı, giriştikleri korkunç bir çekişme atağıyla onu ezecek hale geldiler. Neyse ki, 25 Ağustos 1760 tarihinde, üç imtiyaz arasında yapılan bir anlaşma, bunları bir ortaklık halinde birleştirdi. Montsou Madenleri İşletmesi, bugün de hâlâ devam etmekte olduğu şekilde kurulmuş oldu. Hisselerin dağıtımı için, İşletme varlığının tamamını yirmi dört "su"ya* ayırmışlardı. Her su da on iki "denye"ye ayrılmıştı ve toplamı iki yüz seksen sekiz denye ediyordu. Her denye on bin frank olduğundan, sermaye üç milyon franga yakın bir değerdeydi. Kaybolmak üzereyken zafer kazanan Desrumaux, hisse dağıtımında altı su ve üç denye değerinde pay almıştı.

O yıllar içinde, Baron, üç yüz hektar toprağı olan Piolaine'e sahip bulunuyordu. Hizmetinde kâhya olarak Honoré Grégoire isminde bir adam vardı. Picardieli olan bu adam, Cécile'in babası Grégoire'ın büyükbabasının babasıydı. Montsou anlaşması yapıldığı sırada, biriktirdiği elli bin frank parayı bir çorabın içinde saklayan Honoré, efendisinin sarsılmaz inancına, korka korka boyun eğdi. On bin lira çil para çıkardı, bir denyelik hisse satın aldı. Bu parayı çocuklarının hakkından çalıyormuş gibi geliyor, korkuyordu. Gerçekten, oğlu Eugène, gayet cılız bir kâr aldı. Şehirli hayatı yaşamaya başlamış ve babadan kalan mirasın geri kalan kırk bin frangını, zararla kapanan bir ortaklık işinde yemek budalalığını göstermiş olduğu için, hayli sıkıntı içinde yaşadı. Fakat hissenin getirdiği faiz yavaş yavaş artıyordu ve servet, Félicien zamanında başladı. Félicien büyükbabası eski kâhyanın, çocukluğunda beslediği bir hayali gerçekleştirmeyi başardı; bölünen Piolaine'i millî varlık olarak yok pahasına satın aldı. Ama

* *Su*: (Fr."Sou") Fransa'da 1793 yılında ondalık sistemin benimsenmesiyle 1 frangın 1/20'i değerindeki (5 santim) madenî para olup, bu tarihten önce de, ana para birimi olan 1 Fransız lirasının 1/20'i değerindeki para. Ancak bu eserdeki anlamı sadece herhangi bir birim olarak algılanmalıdır ki, bu da Montsou Madenleri İşletmesi varlığının 1/24'ine eşit olup 120 bin franklık bir değerdir. (*Ed.*)

sonraki yıllar kötü geçti, devrim yıkımlarının sonunu, sonra da Napoléon'un* kanlı düşüşünü beklemek gerekti. İşte, büyük dedesinin korkak ve çekingen bir kararla yatırdığı paradan, şaşılacak derecede fazla faydalanan Léon Grégoire oldu. O on bin frankçık, İşletmenin gelişmesiyle beraber büyüyor, artıyordu. 1820 yılında, yüzde yüz kârla on bin frank getirmişti. 1844'te yirmi bin, 1850'de kırk bin frank getirdi. Nihayet iki sene önce, kazanç elli bin frank gibi olağanüstü bir rakama yükselmişti. Lille borsasında bir milyona ulaşan denyenin kıymeti, yüzyılda yüz misline çıkmıştı.

Piyasadaki değeri bir milyonu bulduğu zaman, hissesini satmayı Mösyö Grégoire'a tavsiye etmişlerdi. Fakat o gülümser ve babacan tavrıyla bunu yapmak istememişti. Altı ay sonra, sanayi kesiminde bir kriz patlak vermiş; hisse, tekrar altı yüz bin franga düşmüştü. Fakat o hep gülümsüyor pişmanlık duymuyordu. Zira, Grégoireların, şimdi de madenlerine kuvvetli bir inançları vardı. Piyasa tekrar yükselecekti, Allah o kadar inatçı değildi. Ayrıca bu dinî inanca, yüz yıldan** beri aileyi hiçbir iş yapmadıkları halde besleyen bu hisseye karşı süregelen bir gönül borcu duygusu da karışıyordu. Onlar için bu hisse, bencilliklerinin bir tür inançla kuşattığı özel bir tanrı; onları, tembel tembel yattıkları yataklarında mışıl mışıl uyutan, obur sofralarında semizleten, aile ocağının koruyucusu gibi bir şeydi. Bu, babadan oğula sürüp geliyordu. Kaderden kuşku duyarak onun hoşnutsuzluğunu çekmeye ne gerek vardı? Bu bağlılıklarının temelinde masalımsı bir korku, bir milyonluk hisse paraya çevrilip de bir çekmeceye konulacak olursa birdenbire eriyiverirmiş gibi bir kaygı vardı. Bir sürü madencinin, kuşaklarca aç insanın, onların adına ve ihtiyaçlarına göre her gün bir miktarını çıkarttıkları hisselerini, toprağın içinde daha güvende görüyorlardı.

---

* *Napoléon*: Napoléon Bonaparte (I. Napoléon), I. Fransa imparatoru. Yazar Waterloo yenilgisinden (1815) söz etmektedir. (*Ed.*)

** Bu eserdeki olaylar 1860'lı yılların ortalarında geçmektedir. Süre hesaplamaları da bu tarih temel alınarak yapılmalıdır. (*Ed.*)

Kaldı ki, mutluluk bu eve yağmur gibi yağıyordu. Mösyö Grégoire çok genç yaşta, Marchiennesli bir eczacının kızıyla evlenmişti. Bu parasız, çirkin kızı çılgınca seviyordu, o da onu mutlu etmek suretiyle karşılık veriyordu. Evine kapanmış, kocasına tutkuyla bağlı, onun isteklerinden başka isteği olmaksızın yaşıyordu. Hiçbir zaman zevklerinde ayrılık yoktu; istekleri, aynı bolluk ve rahatlık hedefinde birleşiyor, böylece de, kırk yıldan beri karşılıklı sevgi ve saygı içinde yaşayıp gidiyorlardı. Düzenli bir hayat sürüyorlar, kırk bin frank geliri sessiz sedasız yiyorlar, artırdıkları parayı Cécile için harcıyorlardı... Bu kızın geç vakit dünyaya gelişi, bütçeyi bir parça sarsmıştı. Bugün bile, onun her hevesini yerine getiriyorlardı. İkinci bir beygir ve iki araba daha satın almışlar, Paris'ten tuvaletler getirtmişlerdi. Ancak bundan ayrı bir zevk duyuyorlar, hiçbir şeyi kızlarına yakıştıramıyorlardı; kendileriyse gösterişten o kadar nefret ediyorlardı ki, gençlik zamanlarındaki modayı hâlâ koruyorlardı. Kazanç sağlamayan her gider onlara anlamsız geliyordu.

Birdenbire kapı açıldı ve gür bir ses haykırdı:

– E! Ne o, bensiz mi kahvaltı ediliyor?

Cécile, yataktan fırlamış, gözleri uykudan şiş şiş, gelmişti. Sadece, saçlarını yukarı doğru toplamış, sırtına beyaz yünlüden bir sabahlık almıştı.

Annesi:

– Yok canım, dedi. Görüyorsun ya, seni bekliyoruz... Fırtına sana uyku uyutınadı değil mi cicim?

Genç kız, büyük bir şaşkınlıkla onun yüzüne baktı:

– Fırtına mı vardı? Haberim bile yok, gece kımıldamadan yattım.

Bu, tuhaflarına gitti, üçü birden gülmeye başladılar. Matmazelin, on iki saat aralıksız uyuması evi o kadar neşelendirmişti ki, hizmetçiler bile kahvaltıyı getirirken kahkahalarla güldüler. Çöreğin manzarası, yüzlere daha fazla sevinç verdi.

Cécile:

– Ne? diyordu. Pişti mi? Bana oyun ediyorsunuz ha? Çikolataya sıcak sıcak batırınca kim bilir ne güzel olacak?

Sonunda sofraya oturdular. Çikolata, kâselerde buram buram tütüyordu. Bir süre, çörek lafından başka bir şey konuşmadılar. Mélanie'yle Honorine orada bekliyorlar, çöreğin nasıl pişirileceğine dair açıklama yapıyorlar, sofradakilerin, ağızları dolu dolu, çörekleri atıştırmalarını seyrediyorlar, efendileri bu kadar iştahla yiyecek olduktan sonra, pasta yapmanın bir zevk olduğunu söylüyorlardı.

Bir ara, köpekler kızgınlıkla havlayınca, piyano hocasının geldiğini zannettiler. Bu kadın, her pazartesi ve cuma günü Marchiennes'den geliyordu. Bir de edebiyat hocası geliyordu. Genç kız bütün tahsilini bu şekilde, mutlu bir aymazlık ortasında, çocuk kaprisleri içinde, canını sıkan bir sualle karşılaştıkça kitabı pencereden fırlatarak, Piolaine'de yapıyordu.

Honorine, içeri girerek haber verdi:

– Mösyö Deneulin geldi.

Onun arkasından Mösyö Grégoire'in amca çocuğu Deneulin, yüksek sesle konuşarak, eski bir süvari subayı tavrıyla sert hareketler yaparak, teklifsizce girdi. Ellisini geçtiği halde, kısa kesilmiş saçları ve iri bıyıkları mürekkep karalığındaydı.

– Evet ya, ben geldim, iyi günler, dedi; rahatsız olmayın kuzum!

Ev halkı, neşeyle misafiri karşılarken, o, oturmuştu. Yine çikolatalarını içmeye başladılar.

Mösyö Grégoire:

– Bana bir diyeceğin mi var? diye sordu.

Deneulin, hemen:

– Hayır, hiçbir şey yok, dedi. Hamlık gitsin diye, beygirle bir parça dolaşmaya çıktım. Sizin kapının önünden geçerken bir uğrayıp hatır sorayım dedim.

Cécile, kızları Jeanne'le Lucie'yi sordu. İkisi de iyiydi. Biri, resimden başını kaldırmıyordu; öteki, büyük kız, sabahtan akşama kadar piyano başında sesini eğitiyordu. Deneulin'in sesinde, neşesi altında gizlediği hafif bir titreme, bir huzursuzluk vardı.

Mösyö Grégoire yine sordu:

– Madende işler yolunda gidiyor mu?

– Pek değil! Bu kör olası krizden dolayı arkadaşlarla çekişiyoruz... Ah! Bereketli senelerin acısı çıkıyor! Fazla fabrika kuruldu, fazla demir yolu döşendi, çok büyük çaplı üretim yapmak için fazla sermaye işe yatırıldı. Şimdi de para uyukluyor, bütün bunları işletmek için para bulunmuyor... Neyse ki, umut büsbütün kesilmiş değil, nasıl olsa işin içinden çıkacağım.

Amca oğlu gibi, ona da, Montsou madenlerinden miras olarak, bir denyelik hisse kalmıştı. Fakat o, büyük zenginlikler peşinde, atılımcı bir mühendis olduğu için, denye milyonu bulunca çarçabuk hissesini satmıştı. Aylardan beri bir plan tasarlıyordu. Karısına, bir amcasından küçük Vandame imtiyazı kalmıştı. Orada, açık iki tane ocak, Jean-Bart ve Gaston-Marie ocakları vardı ve bunlar, içerideki oldukça bozuk gereçlerle, öylece bırakılmış bir haldeydi ki, madenin işletilmesi, giderini ancak karşılayabiliyordu. İşte Deneulin, Jean-Bart ocağını onarmayı, makinelerini yenilemeyi, daha fazla işçi çalıştırabilmek amacıyla kuyuyu genişletmeyi tasarlıyordu. Gaston-Marie ocağını, sadece boşaltma için alıkoyacaktı. Orada, kürek kürek altın var diyordu. Fikir doğruydu. Yalnız, bu iş, milyonu yutmuştu ve büyük kârlar elde edip tam haklı olduğunu kanıtlayacağı zaman, sanayideki bu uğursuz kriz patlak vermişti. Esasen, yöneticilikte beceriksiz, işçilerine karşı tatlı sert davranan bu adam, karısının ölümünden beri soyulup duruyordu. Dizginleri de kızlarının eline bırakmıştı. Büyük kız tiyatroya gireceğini söylüyordu; küçüğünün şimdiye kadar üç peyzajını sergi geri çevirmişti. İkisi de sıkıntıları gülerek karşılamasını bilen ve yoksulluk yaklaştıkça iyi birer ev kadını olduklarını gösteren kızlardı.

Deneulin, kararsız bir sesle:

– Görüyorsun ya, Léon, dedi. Benimle aynı zamanda hisseni satmadığında hata ettin. Şimdi bütün piyasa devrilip gidiyor, işin yoksa bekle... Paranı bana emanet etseydin, Vandame'da, kendi madenimizde neler yapacaktık, görürdün!

Mösyö Grégoire, rahat rahat çikolatasını bitiriyordu. Sakince cevap verdi:

– Asla! Bilirsin ki varsayımlarla iş yapmak istemem. Rahat yaşıyorum, iş gürültüleriyle kafa patlatmak budalalık olurdu. Montsou'ya gelince, istediği kadar düşsün, yine bize yetecek kadar para getirir. Bu kadar açgözlü olmaya lüzum yok, canım! Hem, beni dinle, bir gün gelecek yine senin parmağın ağzında kalacak, Montsou tekrar yükselecek, Cécile'in torunları, yine oradan beyaz ekmek yiyecekler.

Deneulin, zoraki bir gülümsemeyle onu dinliyordu.

– Peki, diye mırıldandı. Benim işime yüz bin frank para koy dersem, kabul etmez misin?

Fakat Grégoireların endişeli yüzleri karşısında, bu kadar acele ettiğine pişman oldu, ödünç para fikrini sonraya, daha umutsuz bir zamana erteledi.

– Hayır hayır, daha o dereceye gelmedim! dedi. Şaka söylüyorum... Vallahi, belki de sen haklısın. Başkalarının sırtından kazanılan para, insanı en güvenli şekilde semirten paradır.

Lafı değiştirdiler. Cécile tekrar kuzinlerinden bahsetti. Zevkleri kendisine aykırı gelmekle beraber, yine de kafasını uğraştırıyordu. Madam Grégoire, hava açar açmaz, kızını, o sevimli yavruları görmeye götüreceğine söz verdi. Mösyö Grégoire dalgındı, konuşmaya kulak vermiyordu. Yüksek sesle ilave etti:

– Ben senin yerinde olsam daha fazla inat etmez, Montsou'yla anlaşırdım... Can atıyorlar, paranı kurtarırdın.

Montsou imtiyazıyla Vandame imtiyazı arasında öteden beri var olan kini ima ediyordu. Vandame'ın pek az önemi olmasına karşın, büyük komşusu, altmış yedi bucağının içine sokulmuş ve kendisinin olmayan bu bir fersah yerin varlığını bir türlü çekemiyordu. Onu öldürmek için boş yere uğraşmış, şimdi de can çekişirken yok pahasına almak için dolap kuruyordu. Boğuşma aralıksız sürüp gidiyordu. Her iki taraf da galerilerini, birbirinden iki yüz metre uzakta durduruyordu. Müdürler ve mühendisler, kendi aralarındaki ilişkilerde nazik ve terbiyeli davranmakla beraber, düello kıyasıya sürüyordu.

Deneulin'in gözleri ateş saçmıştı:

– Hiçbir zaman! diye haykırdı. Ben hayatta oldukça Montsou, Vandame'ı alamaz... Perşembe günü Hennebeau'nun evinde akşam yemeğindeyim, etrafımda nasıl döndüğünü gördüm. Daha geçen sonbaharda, kodamanlar yönetime geldikleri zaman bana yapmadıkları yaltaklanma kalmadı. Evet, evet... Bilirim ben o markileri, dükleri, generalleri, bakanları! Ellerinden gelse, adamın sırtındaki gömleğe varıncaya kadar soyarlar o haydutlar!

Söyleye söyleye bitiremiyordu. Aslında, Mösyö Grégoire, Montsou Yönetimini korumuyordu. 1760 anlaşması gereğince tayin edilen altı yönetici, işletmeyi despotça yönetiyorlardı, heyet üyesinden biri ölünce de, geri kalan beş kişi, yeni üyeyi, güçlü ve zengin hissedarlardan seçiyordu. Zevklerinde çok akılcı olan Piolaine sahibinin düşüncesi, bu insanların paraya karşı duydukları aşırı düşkünlükle, ara sıra ölçüyü aştıkları şeklindeydi.

Mélanie sofrayı toplamaya gelmişti. Dışarıda, köpekler yeniden havlamaya başladılar. Honorine kapıya doğru giderken, Cécile, sıcaktan ve çok yemekten bunalarak masanın başından ayrıldı.

– Hayır, bırak, dersim için gelmiş olacaklar.

Deneulin de kalkmıştı. Odadan çıkan genç kıza baktı ve gülümseyerek sordu:

– E! Küçük Négrel'le evlenme durumu ne oldu?

Madam Grégoire:

– Daha kesin bir şey yok, dedi. Sadece bir fikir... Düşüneceğiz.

Deneulin, neşeli neşeli güldü:

– Şüphesiz, dedi. Zannederim yeğenle yenge... Beni asıl şaşırtan, Cécile'e, Madam Hennebeau'nun böyle askıntı oluşu.

Fakat Mösyö Grégoire kızdı. Öyle kibar bir kadın, hem de delikanlıdan on dört yaş büyük! Olacak şey değildi bu, böyle konular üzerine şaka yapılmasını sevmezdi o. Deneulin, hep gülümseyerek onun elini sıktı ve ayrıldı.

Cécile odaya dönerek:

– Yine o değilmiş, dedi. O iki çocuklu kadın geldi, hani rast geldikti ya anne. Madencinin karısı, biliyorsun ya... Buraya mı alalım?

Karar veremediler. Üstleri başları pek kirli miydi? Hayır, fazla kirli değildi; hem tahta ayakkabılarını kapı önünde çıkarırlardı.

Anneyle baba, geniş koltuklarına gömülmüşlerdi. Yemeklerini hazmediyorlardı. Havanın değişeceği korkusuyla, sonunda kararlarını verdiler.

– Buraya al Honorine.

Bunun üzerine, Maheude ve çocukları, soğuktan donmuş, karınları aç, içeri girdiler; kendilerini, bu sıcakta, mis gibi çörek kokan salonda bulunca, korkuyla karışık bir şaşkınlık içinde kaldılar.

II

Pencereleri örtülü bırakılan odaya, gün ışığının ölgün çubukları, panjurlardan yavaş yavaş süzülüyor, tavanda yelpaze şeklini alıyordu. Kapalı kalan hava ağırlaşıyor, hepsi geceki uykularını sürdürüyorlardı. Lénore ve Henri koyun koyuna, Alzire başını yana devirmiş, kamburuna yaslanmış, uyuyorlardı. Bonnemort Baba, Zacharie'yle Jeanlin'in beraber yattıkları yatağı tek başına tutmuş, ağzı açık horluyordu. Yandaki odadan, bir nefes bile işitilmiyordu. Maheude, orada Estelle'i emzirirken, memesi bir yana sarkık, tekrar uykuya dalmış, kızı tıka basa süt emip başı anasının yumuşak göğsüne gömülü, boylu boyunca onun karnına uzanmış, orada uyumuştu.

Aşağıda, guguklu saat altıyı çaldı. İşçi mahallesindeki evlerin kapıları açılıp kapandı, sonra kaldırım taşlarında, tahta ayakkabılar takırdadı. Kalburcu kadınlar madene gidiyorlardı. Sonra saat yediye kadar süren bir sessizlik çöktü. Yedide panjurlar açıldı, duvarların öte tarafında esnemeler, öksürükler işitildi. Bir kahve değirmeni, uzun uzun gıcırdadığı halde, odada hiç kimse uyanmadı.

Fakat Alzire, birdenbire uzaktan gelen bir tokat sesi ve bağrışmalarla yerinden sıçradı, saatin ilerlemiş olduğunu kestirdi, yalın ayak koşup annesini sarstı.

– Anne! Anne! Geç kaldın. Sokağa çıkacaktın... Dikkat! Estelle'i ezeceksin.

Sarkık memelerin kocaman yığını altında yarı yarıya boğulan çocuğu oradan kurtardı.

Maheude, gözlerini ovuşturarak:

– Hey Allahım! diye söylendi. İnsan öyle yoruluyor ki bıraksalar bütün gün uyuyacak... Lénore'la Henri'yi giydir, onları da götüreceğim; Estelle'e bakarsın. Onu beraber sürükleyemem bu berbat havada, korkarım, hasta olur.

Çarçabuk kalktı, en temiz giysisi olan eski bir mavi eteklik giydi, bir gün evvel üzerine iki parça yama vurduğu, kül rengi, yünlü bir ceketi sırtına geçirdi.

Yeniden:

– Çorbayı hazırlamalı, hey Allahım! diye söylendi.

Annesi etrafı birbirine katarak aşağıya inerken Alzire, ağlamaya başlayan Estelle'i alıp odasına döndü. Fakat küçüğün yaygaralarına alışıktı; daha sekiz yaşında, onu susturacak, avutacak, sevgi dolu kadınlık hilelerini biliyordu. Onu, daha ılıklığını kaybetmemiş yatağına yavaşça yatırdı, bir parmağını ağzına verip emzirerek uyuttu. Tam zamanında uyutmuştu, çünkü o aralık bir başka patırtı başladı. Alzire, sonunda uykudan uyanan Lénore'la Henri'yi barıştırmaya koştu. Bu çocuklar hiç geçinemiyorlar, ancak uykudayken sarmaş dolaş oluyorlardı. Altı yaşında olan kız, uykudan uyanır uyanmaz, kendinden iki yaş küçük oğlanın üstüne atılıyor, o da karşılık veremeden tokat yiyordu.

İkisinin de kafası, üfürülüp şişirilmiş gibi fazla büyük, sarı saçları kabarıktı. Alzire, kız kardeşini, bacaklarından çekip, kıçının derisini yüzeceği tehdidiyle korkutmak zorunda kaldı. Sonra, el yüz yıkanırken ve giysilerinin her parçası giydirilirken tepinmeler devam etti. Bonnemort Baba'nın uykusunu dağıtmamak için panjurları açmaktan çekiniyorlardı. O ise, çocukların korkunç yaygarası ortasında horlayıp duruyordu.

Maheude:

– Tamam! diye seslendi. Siz yukarıdakiler, hazır mısınız?

Panjurları açmış, ateşi canlandırmış, taze kömür koymuştu. İhtiyarın, çorbanın tamamını içip bitirmediğini umuyordu. Fakat toprak tencereyi, silinip süpürülmüş buldu, üç günden beri yedek diye sakladığı bir avuç şehriyeyi pişirdi. Yağsız, sade suyla içeceklerdi. Bir gün evvelki yağ topağından eser kalmamış olsa gerekti. Fakat Catherine'in, tereyağlı ekmek dilimlerini hazırlarken, ceviz iriliğinde bir parça tereyağı bırakma mucizesini görerek şaşırdı. Fakat bu sefer de, büfe bomboştu. Ne bir kuru ekmek dilimi, ne erzak kırıntısı, ne sıyrılacak kemik kalmıştı. Maigrat veresiyeyi kesmekte direnirse ve Piolaine'in sahipleri yüz metelik vermezlerse halleri nice olacaktı? Erkeklerle kız madenden gelince, yemek yemeleri lazımdı. Çünkü yemek yemeden yaşamak usulü ne yazık ki daha icat edilmemişti.

Öfkeyle bağırdı:

– İnecek misiniz artık? Şimdiye kadar sokağa çıkmış olmalıydım.

Alzire'le çocuklar aşağı inince, şehriyeyi üç küçük tabağa böldü. Kendi karnı aç olmadığını söylüyordu. Catherine, bir gün evvelki telveye su katmış olduğu halde, Maheude aynı telveye tekrar su ilave etti ve iki bardak dolusu içti. Kahvenin rengi o kadar açıktı ki, paslı demir suyuna benziyordu. Ne de olsa, içini tutardı.

Alzire'i tekrar uyardı:

– Dinle, büyükbabanı uyandırma; Estelle'in, kafasını bir yere çarpmamasına dikkat et, şayet uyanır da fazla ağlarsa, al şu bir tane şekeri, eritir, kaşık kaşık verirsin... Sen uslu çocuksun, şekeri yemezsin, bilirim.

– E, okul ne olacak, anne?

– Okul mu? Ne yapalım, başka gün gidersin... Bugün bana gerekiyorsun.

– Geç kalırsan, çorbayı ben pişireyim mi?

– Çorbayı mı? Hayır, beni bekle.

Alzire, sakat kız çocuklarında görülen, vaktinden evvel gelişmiş zekâsıyla, çorba pişirmesini çok iyi biliyordu. Anlamış olacak ki, ısrar etmedi. Şimdi, bütün işçi mahallesi uyanmıştı, alay alay çocuklar, pabuçlarını sürüyerek okula gidiyorlardı. Saat

sekizi çaldı, soldan, Levaquelaın evinden, gitgide artan bir konuşma işitiliyordu. Kahve ibriklerinin başına toplanan kadınlar, yumrukları kalçalarında, dilleri, bir değirmenin taşları gibi durmadan hareket ederek, o günkü işlerine başlamışlardı. Kalın dudaklı, yassı burunlu, harap bir baş, pencerenin bir camına gelip dayandı ve haykırdı:

– Yeni haberler var, dinle!

Maheude:

– Yok yok, sonra! diye cevap verdi. Sokağa çıkıyorum.

Sonra da bir fincan sıcak kahve önerisini, dayanamayıp kabul etmek korkusuyla Lénore'u ve Henri'yi dürtükledi, ikisini de aldı, çıktı. Yukarıda, Bonnemort Baba, evin içini dolduran düzenli bir horultuyla hâlâ uyuyordu.

Dışarı çıkınca Maheude, rüzgârın artık esmediğini görünce şaşırdı. Birdenbire soğuk kırılmıştı. Gök, toprak rengi olmuş, duvarlar yeşilimtırak bir rutubetle yapış yapış, yollar o kömür diyarlarına özgü, erimiş is gibi kapkara, tahta ayakkabıların, basınca içinde kalacağı kadar kalın ve yapışkan bir çamurla doluydu. Maheude, sokağa çıkar çıkmaz Lénore'a bir şamar yapıştırmak zorunda kaldı. Zira çocuk, ayakkabılarının burnunu kürek gibi daldırarak yerden çamur toplayıp eğlenmeye başlamıştı. Mahalleden çıkınca, Maheude, molozluğun yanından geçip kanal yolunu tutmuş, kestirmeden gitmek üzere, yosunlu tahta perdelerle çevrili arsalar ortasında, eğri büğrü yollardan yürümeye başlamıştı. Hangarlar, uzun fabrika binaları, sanayi mahallesi haline gelip harap olmuş bu kırları is püskürterek kirleten yüksek bacalar, birbirini kovalıyordu. Bir kavak öbeğinin gerisinde, eski Réquillart ocağı, sadece iri çatıları duran kulesinin yıkıntısını gözler önüne seriyordu. Böylece Maheude sağa döndüğünde, kendisini büyük yolda buldu.

– Hele dur! Hele dur! Pis hınzır! diye haykırdı. Ben sana gösteririm çamurla oynamayı!

Şimdi de, Henri yerden bir avuç çamur almış, yoğuruyordu. Çocukların ikisi de, haklı haksız, tokadı yiyip yola geldiler, çamurda bıraktıkları ufacık ayak izlerine yan gözle bakarak yürü-

meye başladılar. Her adımda çamura saplanan ayaklarını kurtarmak için harcadıkları çabadan yorgun düşmüş, bata çıka gidiyorlardı.

Marchiennes tarafında iki fersah uzunluğundaki kaldırımlı yol, kırmızımtırak topraklar arasından, makine yağına batırılmış bir şerit gibi uzanıp gidiyordu. Fakat diğer tarafta, ovanın geniş dalgalı bir inişi üzerine yapılmış bulunan Montsou'nun ortasından geçerek kordon halinde aşağı iniyordu. Fabrika şehirleri arasında, tatlı dönemeçleri ve hafif inişleriyle iple çizilmiş gibi duran bu kuzey yolları, yavaş yavaş binalarla doluyor, bütün bir eyaleti bir işçi şehri haline getirmeye çalışıyordu. Doğal görünüme neşe katmak için kimi sarıya, kimi maviye, kimi de eninde sonunda bürüneceği kara rengi hemen almak için olsa gerek, siyaha boyalı, ufak tuğla evler, sağda solda, yokuşun alt başına kadar dolambaçlı bir sırayla dizilmişti. Fabrika şeflerinin oturdukları iki katlı birkaç büyük villa, dar cepheli evlerin sıkışık yüzeyleri arasında göze çarpıyordu. Yine tuğladan yapılmış bir kilise, uçuşan kömür tozlarıyla kirlenmiş dört köşe çan kulesiyle, yeni model bir yüksek fırını andırmaktaydı. Şeker fabrikaları, halat atölyeleri, un fabrikaları arasında da en fazla, balozlar*, meyhaneler, birahaneler göze çarpıyordu. Bunlar o kadar çoktu ki bin eve karşı beş yüz meyhane vardı.

Maheude, ambarlardan ve atölyelerden oluşmuş büyük bir zincir teşkil eden İşletmenin şantiyelerine yaklaştığı sırada, Henri'yle Lénore'u ellerinden tutarak birini sağına, birini soluna aldı. İleride, müdür Mösyö Hennebeau'nun konağı vardı. Bu konak, yoldan bir demir parmaklıkla ayrılmış köşkümsü, büyük bir binaydı, arkasında da cılız ağaçlı bir bahçe vardı. Tam o sırada, kapının önünde bir araba durmuş, içinden göğsü nişanlı bir erkekle kürk mantolu bir kadın inmişti. Bunlar Paris'ten Marchiennes'e trenle gelmiş ziyaretçiler olacaktı, zira Madam Hennebeau, yarı aydınlık girişte görünmüş, bir şaşırma ve sevinme çığlığı salıvermişti.

---

* *Baloz*: Gemici, işçi vb. kimselerin eğlenmek için gittikleri içkili, danslı yer. (TDK)

Maheude, çamurdan ayaklarını ayıramayan küçükleri çekerek:

– Yürüsenize, miskinler! diye azarladı.

Maigrat'nın evine gelmişti, heyecan içindeydi. Maigrat, müdürün tam yanı başında oturuyordu. Konakla onun küçük evi arasında basit bir duvar bulunuyordu. Maigrat'nın orada, uzun bir binada, camekânsız bir dükkân halinde yola açılan deposu vardı. Bu dükkânda bakkallık, kasaplık, manavlık, her şey yapıyor; ekmek, bira, tencere satıyordu. Vaktiyle Voreux'de gözetmenlik yapmış, ardından ufak bir kantinle işe başlamıştı; daha sonra, şeflerinin de koruması altında ticareti genişletmiş, Montsou perakendecilerini yavaş yavaş öldürmüştü. Malı bir elde topluyordu ve işçi mahallelerini dolduran kalabalık müşterisi, ona, daha ucuza mal satmak ve daha fazla veresiye vermek olanağı sağlıyordu. Aslında hep, küçük evini ve dükkânını yaptıran İşletmenin adamı olarak kalmıştı.

Onu, kapısının önünde, ayakta bulan Maheude, çekingen bir tavırla:

– Ben yine geldim Mösyö Maigrat dedi.

Maigrat, cevap vermeden baktı. Şişman, soğuk ve terbiyeli bir adamdı ve kararından hiç dönmemekle övünürdü.

– Beni dünkü gibi boş çevirmezsiniz değil mi? Cumartesiye kadar karın doyurmak lazım... Biliyorum, iki senedir size altmış frank borcumuz var.

Ağzından güçlükle çıkan kısa cümlelerle anlatıyordu. Son grev sırasında yaptıkları eski bir borçtu bu. Ödeyeceklerine yirmi kere söz vermişlerdi, fakat fırsat bulamıyorlardı. On beş günde bir, kırk metelik veremiyorlardı. Üstelik önceki gün başına bir felaket gelmişti, icraya verip eşyalarına haciz koyduracağını söyleyen bir ayakkabıcıya yirmi frank vermeye mecbur olmuştu. Onun için şimdi parasız kalmışlardı. Yoksa arkadaşları gibi onlar da cumartesiye kadar dayanabilirlerdi.

Maigrat, karnı dışarıda, kollarını kavuşturmuş, her yalvarışa, başıyla olmaz işareti yapıyordu.

– Yalnız, iki tane ekmek istiyorum, Mösyö Maigrat. Ben haddimi bilirim, kahve istemiyorum... Sadece, günde üç okkalık iki tane ekmek.

Maigrat nihayet, avazı çıktığı kadar:

– Olmaz! diye bağırdı.

Karısı gözüktü. Bütün günlerini, başını kaldırmaya cesaret edemeden, bir defter üstüne kapanıp geçiren zayıf bir yaratıktı. Zavallı Maheude'ün, yanık ricalarla dolu gözlerini kendisine çevirdiğini görünce korktu ve sıvıştı. Kendi yatağını, müşterileri olan sürücü kadınlara bıraktığını söylerlerdi. Herkesin bildiği bir gerçek vardı; bir madenci, kredi süresini uzatmak istiyorsa ya kızını ya da karısını göndermeliydi. Güzel olmuş, çirkin olmuş önemi yoktu, yeter ki yola gelir takımından olsundu.

Maigrat'ya hâlâ bakışlarıyla yalvaran Maheude, giysilerini soyarcasına ısrarla bakan ufacık gözlerin soluk pırıltısı karşısında sıkıldı. Bu bakış onu öfkelendirdi. Daha gençken, yedi tane çocuk doğurmadan evvel olsa, yine aklı ererdi. Ve sokakta akan suya atılmış ceviz kabuklarını toplayıp içini araştırmakla uğraşan Lénore'la Henri'yi hızla çekerek yürüdü, gitti. Ayrılırken:

– Bu sizin yanınıza kalmaz Mösyö Maigrat, dedi. Unutmayın!

Şimdi Piolaine'deki burjuvalardan başka başvurulacak kimse kalmamıştı. Eğer onlardan yüz metelik koparamazsa evcek aç yatıp gebereceklerdi. Sola sapıp Joiselle yolunu tutmuştu. Maden İdaresi, orada, yolun köşesinde, saray gibi, tuğla bir binaydı. Parisli büyük kişiler, prensler, generaller, hükümet adamları her sonbaharda gelir, o binada büyük şölenler verirlerdi. Maheude yolda giderken, yüz meteliği harcamıştı bile. Önce ekmek, sonra kahve, daha sonra çeyrek kilo tereyağı, sabah çorbasıyla akşam musakkası için bir ölçek patates, nihayet belki de bir parça domuz ezmesi alacaktı, çünkü babanın ete ihtiyacı vardı.

Montsou papazı Rahip Joire, tüylerini ıslatmaktan korkan, semiz bir kedi dikkatiyle cüppesini toplayarak geçiyordu. Yumuşak huylu bir adamdı, işçileri veya patronları gücendirmemek için, hiçbir şeyle ilgilenmez görünürdü.

– Günaydın, papaz efendi.

Papaz durmadı, çocuklara gülümseyip geçti, Maheude, yolun ortasında kalakaldı. Kadın dindar değildi, ancak, bu papazın kendisine bir şey vereceğini, birdenbire hayalinden geçirivermişti.

Böylece kara ve yapışkan çamurlar ortasında, yeniden yürümeye başladılar. Daha iki kilometre yol vardı, küçükler, artık bezginlik içinde, eğlenmiyorlar, daha fazla sürüklenerek gidiyorlardı. Yolun sağında ve solunda, yosunlu tahta perdelerle örtülü aynı boş arsalar, dumanla kararmış, yüksek bacalarla dolu aynı fabrika binaları uzanıp gidiyordu. Sonra, kırlar ortasında, uçsuz bucaksız, düz arazi başladı. İçinde tek ağaç bile görünmeyen, koyu renkli tümseklerden oluşmuş bir okyanusa benzeyen bu arazi, Vandame Ormanı'nın morumsu çizgisine kadar öyle uzanıp gidiyordu.

– Anne, beni kucağına al.

Kadın, birini bırakıp birini alarak çocukları taşıdı. Yolda su birikintileri vardı. Maheude, gidecekleri yere üstü başı kirli varmaktan korkarak eteklerini topluyordu. Bu kahrolası kaldırım o kadar kaygandı ki neredeyse üç defa düşecek gibi oldu. Sonunda, evin kapısı önüne geldiklerinde, iki kocaman köpek üstlerine atıldı. Öyle kuvvetli havlıyorlardı ki, küçükler, korkudan yaygarayı bastılar. Arabacı, eline kamçıyı almak zorunda kaldı.

Honorine:

– Ayakkabılarınızı çıkarın da girin, dedi.

Yemek salonunda, ana ve çocuklar, kımıldamadan durdular. Birdenbire karşılaştıkları sıcaktan uyuşmuş, koltuklarında uzanıp oturan bu yaşlı mösyöyle bu yaşlı madamın bakışlarından pek sıkılmışlardı.

Madam Grégoire:

– Kızım, dedi. Haydi vazifeni yap.

Grégoirelar, sadakalarını vermek vazifesini Cécile'e bırakıyorlardı. Bunu çocuklarına iyi terbiye vermenin icaplarından sayıyorlardı. Merhametli olmak lazımdı, evlerinin Allah'ın evi olduğunu kendileri söylerlerdi. Aslında, hayır yaparken şuurla hareket ettiklerini söyleyerek övünürler, aldanmaktan ve ahlaksızlığa özendirmekten hep korkarlardı. Bu yüzden, hiç ama hiç para vermezlerdi. On metelik, iki metelik bile vermezlerdi, çünkü bilinen bir şeydi, bir fakirin eline iki metelik geçti mi, bunu hemen içkiye verirdi. Onun için, sadakalarını her zaman eşya

olarak verirlerdi. Hele kışın, fakir çocuklara, sıcak tutacak giysi dağıtırlardı.

Cécile:

– Vah, zavallı yavrucaklar! diye haykırdı. Soğuktan nasıl da morarmışlar! Honorine, git, dolaptan paketi getir.

Hizmetçiler de bu zavallılara acımayla ve biraz da yiyecek derdinde olmayanların üzüntüsü içinde bakıyorlardı. Oda hizmetçisi yukarı çıkarken aşçı kadın dalmış, çörekten kalan kısmı masanın üstüne bırakmış, kolları iki yanına sarkık, orada kalmıştı.

Cécile devam ediyordu:

– Tam da iki tane yün entariyle atkım kaldı. Görürsünüz, yavrucaklar ısınacaklar!

O zaman, Maheude, lakırdı söylemeye cesaret buldu, kekeledi:

– Teşekkür ederim, Matmazel... Hepiniz iyi insanlarsınız.

Gözleri yaşla dolmuştu, yüz meteliği muhakkak alacağını zannediyor, yalnız, kendiliklerinden vermezlerse bunu nasıl isteyeceğini düşünüyordu. Oda hizmetçisi hâlâ gelmemişti, sıkıntılı bir sessizlik oldu. Küçükler, annelerinin eteğine sarılmışlar, gözlerini iri iri açarak çöreği seyrediyorlardı.

Madam Grégoire, sessizliği bozmak için sordu:

– Bu iki taneden başka çocuğunuz yok mu?

– Ne diyorsunuz Madam, yedi tane var!

Gazetesine tekrar dalan Mösyö Grégoire kızarak irkildi ve:

– Yedi çocuk mu? Ne gereği vardı, a efendim? dedi.

İhtiyar kadın da:

– Düşüncesizlik, diye mırıldandı.

Maheude, özür dilemeye benzer bir hareket yaptı. Ne yaparsın? Çocuk, isteyerek değil, kendiliğinden oluyordu. Sonra da, büyüyünce para getiriyor, evin geçimine yarıyordu. Mesela artık işe yaramaz bir hale gelen büyükbaba olmasa, geçineceklerdi. Çocuklardan yalnız iki oğlanla büyük kızı madende çalışacak yaştaydılar. Bu arada, hiçbir iş görmeyen küçükleri de beslemek, gerekiyordu.

Madam Grégoire:

– Demek ki, dedi, madende çoktan beri çalışıyorsunuz.

Maheude'ün kansız yüzünü, sessiz bir gülüş aydınlattı:

– Evet, tabii ya, dedi. Ben yirmi yaşına kadar çalıştım. İkinci çocuğumu doğurduğum zaman, doktor, madende çalışırsan ölürsün dedi, kemiklerimde hastalık yaparmış. Zaten o sırada evlenmiştim, evde de dünya kadar işim vardı... Ama kocamın tarafındakiler, ezelden beri madende çalışırlar... Ta büyük dedelerinden beri, kısacası ilk zamanlardan, Réquillart'da, maden ocağına ilk kazma darbesi vurulduğundan beri.

Mösyö Grégoire, bal mumu renkli yüzleriyle, rengini kaybetmiş saçlarıyla; yozlaşmanın bodurlaştırdığı, kansızlığın kemirdiği, yoksulluğun kaygı dolu bir çirkinlik verdiği bu içler acısı kadına ve çocuklara, dalgın dalgın bakıyordu. Tekrar bir sessizlik oldu, gaz püskürterek yanan maden kömürünün sesinden başka gürültü işitilmiyordu. Nemli salonda, içinde burjuva mutluluğunun uyuklamakta olduğu, o ağırlaşmış varlık havası vardı.

Sabrı tükenen Cécile:

– Ne yapıyor bu? diye haykırdı, Mélanie, git şuna söyle, paket, dolabın altında, solda duruyor.

Mösyö Grégoire, bu aç insanların kendisine verdiği esinle, düşüncesini yüksek sesle tamamladı:

– Bu dünyada insanlar çok acı çekerler, bu doğrudur. Fakat a kadınım, doğrusunu söylemek gerek, işçiler de hiç akıllı uslu insanlar değil... Köylülerimiz gibi, bir kenarda para artıracakları yerde, madenciler içiyorlar, borçlanıyorlar, sonunda ailelerini geçindirecek para bulamıyorlar.

Maheude, hazırlıklı bir şekilde cevap verdi:

– Mösyönün hakkı var. Her zaman dürüst hareket etmiyorlar. Haylazlar, sızlandıkları zaman ben de aynı şeyi söylüyorum... Benim kısmetime iyisi çıktı, kocam içmez. Ama bazı pazar günleri, ara sıra fazla kaçırdığı olur; fakat daha da ileri gitmez. Asıl iyi yanı, biz evlenmeden evvel, bağışlayınız lütfen, domuz gibi içermiş... Fakat kendini bilen bir adam olduğu halde, bakın, yine faydası yok. Gün olur, bugünkü gibi, evin bütün çekmecelerini boşaltsanız bir metelik bulamazsınız.

Onlara, yüz meteliği hatırlatmak istiyordu. Gevşek sesiyle devam ederek önce çekingen, sonra serbest ve canlı, o bitmez tükenmez borcu anlattı. Bir süre için, on beş günde bir, borçlarını veriyorlardı. Fakat günün birinde gecikiveriyorlardı, ondan sonra, bir daha düzelemiyorlardı. Delik gittikçe büyüyordu, erkekleri, borçlarını bile ödemeye yetişmeyen işten usanıyorlardı. Ondan sonra, ölünceye kadar, sıkıntıdan kurtulmak yoktu. Hem bir parça hak vermek lazımdı. Bir kömür işçisi, kömür tozlarını temizlemek için bir bardak bira içmek isterdi. Böyle başlıyor, sonra, üzüntüler gelip çatınca, bir daha meyhaneden çıkmıyordu. Kimseden yakınmak gibi değildi ama belki de işçilerin kazandığı para yetişmiyordu.

Madam Grégoire:

– İşletme size ev kirasıyla yakacak kömür veriyor sanıyordum, dedi.

Maheude, şöminede alev alev yanan maden kömürüne yan gözle baktı.

– Evet evet, dedi. Kömür veriyorlar, öyle iyi bir şey değil ama yine de yanıyor... Ev kirası da ayda altı franktan ibaret. Hiçbir şey değil gibi görünüyor ama, çok defa vermek zor oluyor. Mesela, bugün, kesseler iki meteliğim yok. Hiçbir şeyin olmadığı yerde hiçbir şey yoktur.

Mösyöyle madam, koltuklarına rahatça uzanmış susuyorlar, önlerine serilen bu yokluk sergisi karşısında, yavaş yavaş can sıkıntısı ve huzursuzluk duymaya başlıyorlardı. Maheude, onları gücendirmiş olmaktan korkuyordu. Pratik bir kadın gibi, dobra dobra ve sakin haliyle ekledi:

– Sakın ha, yakınmak için söylüyorum zannetmeyin. Durumu olduğu gibi kabul etmek gerekiyor. Zaten ne kadar uğraşırsak uğraşalım, herhalde çaresi yok... Yine, en iyisi, Allah insana nereyi kısmet ettiyse orada, namusuyla işine gücüne bakmaktır, öyle değil mi Mösyö, değil mi Madam?

Mösyö Grégoire onu tamamıyla haklı buldu.

– Böyle düşününce, insan her yıkımın üstesinden gelir kadınım, dedi.

Honorine ve Mélanie, nihayet paketi getirdiler. Cécile paketi açtı, iki entariyi içinden çıkardı. Bunlara atkı, hatta çorap ve yarım eldivenler ilave etti. Bunların hepsi çok işe yarayacaktı. Acelecilikle hazırlıyor, seçtiği giysileri hizmetçi kızlara paket yaptırıyordu. Çünkü piyano hocası gelmişti. Anayla çocukları kapıya doğru itiyordu.

Maheude:

– Çok sıkıntımız var, dedi. Yüz metelik paramız olsaydı...

Lakırdı, gırtlağına takılıp kaldı. Çünkü Maheudeler, gururluydular ve hiç dilencilik etmezlerdi. Cécile, kaygıyla babasına baktı. Fakat o, bir görevi yerine getirircesine kesin olarak geri çevirdi:

– Hayır, âdetimiz değil. Yapamayız.

O zaman, genç kız, ananın umutsuz yüzü karşısında üzüldü, çocuklara bir şeyler vermek istedi. İkisinin de gözü hâlâ çörekteydi. Genç kız, iki parça çörek kesti, ikisine de verdi.

– Alın! dedi. Bunlar sizin.

Sonra çörekleri aldı, bir eski gazete istedi:

– Durun, dedi. Kardeşlerinizle pay edersiniz.

Ardından, anasıyla babasının üzüntülü bakışları altında, onları kapıya doğru iterek yürüttü. Yiyecek ekmekleri olmayan zavallı çocuklar, çöreği, soğuktan koçana dönmüş elleriyle, saygıyla tutarak çıkıp gittiler.

Maheude, kaldırımda, çocuklarını çekiştirerek gidiyor, artık ne ıssız tarlaları, ne kara çamuru ne de bulanmakta olan solgun gökyüzünü görüyordu. Montsou'dan tekrar geçerken, kararlı bir şekilde, Maigrat'nın dükkânına tekrar girdi ve öyle yalvardı ki, nihayet iki ekmek, kahve, tereyağı aldı, hatta aradığı yüz metelik parayı da kopardı; çünkü adam bir hafta vadeyle borç da veriyordu. Maigrat'nın, kendisinde değil, Catherine'de gözü vardı. Erzak almak için kızını göndermesini söylediği zaman, Maheude işi anladı. Hele dur, diye düşündü. Fazla sarkıntılık ederse Catherine'den tokadı yerdi.

III

Rahip Joire'ın, pazar günleri gelip ayin yaptığı, tuğladan bir tapınak olan İkiyüzkırklar Mahallesi'nin küçük kilisesinde saat on biri çalıyordu. Yine tuğladan yapılmış olan yanındaki okuldan, dışarının soğuğuna karşı pencereleri kapalı olduğu halde, derslerini heceleyen çocukların sesleri duyuluyordu. Bir örnek dört büyük ada arasındaki evlerin oluşturduğu, sırt sırta küçük bahçelerle bölünmüş geniş yollar, ıssızdı; kışın yıkıntılarını taşıyan bu bahçelerse, son sebzelerin kamburlaştırıp kirlettiği kireçli topraklarının iç karartıcı halini gözler önüne seriyordu. Evlerde çorbalar pişiyor, bacalar tütüyordu; uzaktaki evlerden birinde bir kadın beliriyor, bir kapıyı açıyor, kayboluyordu. Yağmur yağmıyordu, fakat gök, o kadar rutubetle doluydu ki, taş döşeli kaldırımın bir başından öbür başına kadar yağmur oluklarından fışkıra sular damlıyordu. Böylece, geniş yaylanın ortasına bir çırpıda yapılmış olan, çevresi bir matem şeridi gibi kara yollarla çevrili bu kasabanın göze hoş görünen tek yanı, sürekli yağmur sağanaklarıyla ıslanan kırmızı tuğlaların düzenli çizgileriydi.

Maheude, mahalleye gelince ürününün birazını henüz elinde bulunduran bir gözetmenin karısından patates almak için dolambaçlı bir yoldan gitti. Bu düz arazinin tek ağaçları olan, bir sıra cılız kavak ağacının arkasında, her biri kendi bahçesiyle çevrili, dörder dörder yapılmış evlerden oluşan ayrı bir ada vardı. Deneme amaçlı yapılan bu evleri, İşletme, çavuşlara tahsis ettiğinden işçiler, köyün bu kısmına "İpekçoraplılar Mahallesi" adını vermişti; aynı şekilde, kendi kasabalarına da, yoksulluklarını boynu bükük kabul eden bir alayla "Borçlarınıöde Mahallesi" diyorlardı.

Maheude kucağında paketleri, çamurlara bulanmış, bacakları yorgunluktan bitmiş Lénore'la Henri'yi sokak kapısından içeri iterek:

– Ooof! Hele şükür geldik, dedi.

Estelle, ocağın karşısında, Alzire'in kucağında ağlayıp duruyordu. Alzire, yedirecek şekeri kalmadığı için onu nasıl sustura-

cağını bilemediğinden meme verme taklidi yapmayı düşünmüştü. Bu taklit, çok defa işe yarardı. Fakat bu sefer, yakasını çözüp sekiz yaşında sakat kız çocuğu göğsünü onun ağzına ne kadar yapıştırsa da, küçük, deriyi hırsla ısırıyor, süt namına bir şey bulamıyordu.

Anneleri, elindeki paketlerden kurtulur kurtulmaz:

– Ver şunu bana, diye haykırdı. Bir kelime konuşturmayacak bize.

Koynundan, tulum gibi iri ve dolu bir meme çıkardı ve yaygaracı küçük, memeye yapışıp birdenbire sesini kesti. Sonunda konuşabildiler. Evde her iş yoluna konmuştu; küçük ev kadını ateşi söndürmemiş, odayı süpürmüş, toplamıştı. Sessizliğin ortasındaysa, yukarıdan, büyükbabanın bir saniye bile ara vermemiş olan aynı tekdüze horultusu işitiliyordu.

Alzire, erzaka baktı ve gülümseyerek:

– Ne çok şey! diye mırıldandı. Anne, istersen çorbayı ben pişireyim.

Masanın üstü doluydu. İki paket giysi, iki ekmek, patates, tereyağı, kahve, hindiba ve yarım libre* domuz ezmesi vardı.

Maheude, yorgun bir şekilde:

– Aman! Çorba! dedi. Gidip kuzukulağı toplamak, pırasa koparmak lazım... Dursun, erkekler için sonra pişiririm... Sen patates haşla, biraz tereyağıyla beraber onu yeriz... Kahve de haşla ha! Kahveyi unutma!

O arada birdenbire aklına çörek geldi. Lénore'la Henri'nin ellerine baktı. Onlar, yorgunluklarını gidermiş, neşe içinde, itişip duruyorlardı. Bu oburlar, yolda gelirken çöreği sinsi sinsi yemiş olmasınlar sakın! İkisini de tokatladı. Alzire, tencereyi ocağa yerleştirirken annesini yatıştırmaya çalışıyordu.

– Bırak çocukları anne, benim içinse, biliyorsun, çöreğe aldırmam. O kadar uzun yola yaya gittiler, acıkmışlardır.

Saat on ikiyi çaldı. Okuldan çıkan çocukların ayak sesleri işitildi. Patatesler pişmişti, yarı yarıya hindibayla karışık kahve, ıs-

---

* *Libre*: Yarım kilogramlık bir ağırlık ölçü birimi. (TDK)

lıklar çalarak, iri damlalarla filtreden süzülüyordu. Masanın bir köşesini boşalttılar. Fakat orada, yalnız anneleri yedi, çocuklar, kendi dizlerinin üstünde yiyiverdiler. Sessiz bir obur olan küçük oğlan, yağlı kâğıdı iştahını kabartan domuz ezmesine, hiçbir şey söylemeden, sürekli dönüp dönüp bakıyordu.

Maheude, ellerini ısıtmak için bardağı avuçlamış, kahvesini yudum yudum içiyordu. O sırada Bonnemort Baba aşağı indi. Genellikle daha geç kalkar, yemeği ateşte hazır beklerdi. Fakat o gün, çorbanın pişmediğini görünce homurdandı. Sonra, gelini, "İnsan her istediğini her zaman yapamaz" deyince, sessiz sedasız, patateslerini yedi. Arada bir kalkıyor, temizlik olsun diye, külün içine tükürüyordu. Sonra iskemlesine çöküyor, başı eğik, gözleri sönük lokmasını ağzında yuvarlayıp duruyordu.

Alzire:

– Ha! Anne, unuttum, dedi. Komşu kadın geldi.

Annesi onun sözünü kesti:

– Can sıkıyor artık!

Bu söz, bir gün önce, ödünç para vermemek için yoksulluğundan dem vurup sızlanan Levaque'a öfkesindendi. Kiracısı Bouteloup, on beş günlüğünü peşin verdiği için, tam o günlerde paralı olduğunu da biliyordu. İşçi mahallesinde, komşular birbirine hiç ödünç para vermezlerdi.

Maheude ilave etti:

– İyi ki aklıma getirdin, bir kâğıda bir değirmen kahve koy... Pierronne'a götüreceğim. Evvelki günden borcum var.

Kız paketi hazırlayınca, Maheude, erkeklerin çorbasını pişirmek için çabucak dönüp geleceğini söyledi. Sonra, Estelle'i kucağına aldı, patateslerini ağır ağır çiğneyen yaşlı Bonnemort'u odada bırakıp çıktı. Lénore ve Henri, yere düşen kabukları yemek için dövüşüyorlardı.

Maheude, Levaque'ın kendisini çağırması korkusuyla dolaşarak gideceği yerde, bahçelerden geçerek dosdoğru yürüdü. Kendi bahçesi de tam Pierron'un bahçesine bitişikti ve iki bahçeyi birbirinden ayıran bakımsız tel çitteki bir delikten birbirlerine gidip geliyorlardı. Dört evin birden ortak kullandıkları kuyu oradaydı,

yanında, cılız leylak ağaçlarından bir kümenin arkasında, eski araç gereçle dolu, basık, kümesimsi bir yer vardı. Yortu günleri yemek için beslenen tavşanlar, teker teker burada dururdu. Saat biri çaldı. Kahve saatiydi. Ne kapılarda ne pencerelerde bir kul görünüyordu. Sadece, bir toprak işçisi, madene inme saatinin gelmesini bekleyerek, başını kaldırmadan sebzelerini çapalıyordu. Fakat Maheude, karşı tarafa, öteki adaya geçtiği zaman, kilisenin önünde bir erkekle iki kadının belirdiğini görerek şaşırdı. Bir saniye durdu ve onları tanıdı. Madam Hennebeau, o göğsü nişanlı mösyöyle kürk mantolu madama, işçi mahallesini gezdiriyordu.

Maheude, kahveyi getirip verince, Pierrone:

– A! Ne zahmet ettin? dedi. Acelesi yoktu.

Pierrone yirmi sekiz yaşında bir kadındı ve esmer teni, dar alnı, iri gözleri, ufacık ağzıyla, işçi mahallesinin en güzel kadını sayılıyordu. Aynı zamanda oynak, bir dişi kedi kadar temizdi; çocuk doğurmadığı için de göğsü, güzelliğini kaybetmemişti. Madende ölen bir kazmacıdan dul kalan annesi Brûlé Kadın, asla bir kömürcüyle evlenmeyeceğine yemin ederek kızını bir fabrikaya işe vermişti. Kızı, yaşı geçtikten sonra, Pierron'la, hem de sekiz yaşında bir kızın babası olan dul bir erkekle evlendiğinden beri bir türlü öfkesini yatıştıramıyordu. Ama bu aile, kocanın aldırmazlığıyla kadının sevgilileri üzerine öyküler ve dedikodular ortasında pek mutlu yaşayıp gidiyordu. On para borçları yoktu, haftada iki defa et yiyorlardı; ev o kadar temizdi ki, pencereler ayna gibi parlıyordu. Fazladan bir şansla, kendini koruyanların yardımıyla, İşletme ona şekerleme ve bisküvi satma izni de vermişti. O da, şekerleme ve bisküvi kavanozlarını pencerelerin arkasına, iki raf üstüne diziyordu. Günde altı yedi metelik, pazarları bazen on iki metelik bir kazançtı bu. Bu mutluluğun ortasındaysa sadece annesi, patronlardan kocasının intikamını alamayan bir yaşlı devrimci hırsıyla bağırıp çağırıyor ve ailenin bu hareketlilikleri, sık sık tokatlar halinde, küçük Lydie'nin yanına kâr kalıyordu.

Pierronne, Estelle'e agucuk yaparak:

– Nasıl da çabucak büyüdü! dedi.

Maheude:

– Aman, dedi. Neler çektiğimi sorma! Çocuğun olmadığı için mutlusun. Hiç olmazsa çevreni temiz tutabiliyorsun.

Kendi evi düzenli olduğu ve her cumartesi günü temizlik yaptığı halde, Maheude, bu tertemiz odaya, kıskanç bir ev kadını gözüyle bakıyordu. Oda, yalnız temiz değil, hatta şıktı; büfenin üstünde yaldızlı vazolar, bir ayna, çerçeveli üç tane resim vardı.

Ev halkı tümüyle madene gitmiş bulunduğundan, kahvesini yalnız başına içmekte olan Pierronne:

– Beraber bir fincan kahve içeriz, dedi.

– Hayır, teşekkür ederim, şimdi içtim.

– Ne zararı var?

Gerçekten de, ne zararı vardı? Beraberce ağır ağır içtiler. Bisküvi ve şekerleme kavanozları arasından gözleri karşıdaki evlere takılmıştı. Pencerelerindeki küçük perdelerinin çok ya da az beyaz rengi, ev sahiplerinin ne dereceye kadar ev kadını olduklarını gösteriyordu. Levaque'ın perdeleri pisti, tencere dibi silmek için kullanılmış mutfak paçavrasından farkı yoktu.

Pierronne:

– Bu pislik içinde yaşanır mı? diye söylendi.

Bunun üzerine Maheude'ün çenesi bir açıldı. Ah! Onun da bu Bouteloup gibi bir kiracısı olsaydı, evini öyle bir çevirecekti ki! İnsan, işini bildikten sonra, kiracı demek çok iyi bir iş demekti. Yalnız, onunla beraber yatmamak şartıyla. Sonra da, Levaque'ın kocası içiyor, karısını dövüyor, Montsou'daki çalgılı kahvelerin şantözleriyle düşüp kalkıyordu.

Pierronne, son derece tiksinmiş gibi bir tavır aldı. Bu şantözler insana her türlü hastalığı geçirirlerdi. Joiselle'de bir tane vardı ki, bütün bir ocak halkını zehirlemişti.

– Asıl şaştığım şey, oğlunu onların kızıyla yalnız bırakıyorsun...

– Evet ama, gel de mani ol! Bahçeleri bize bitişik. Zacharie, leylakların arkasında hep Philomène'le beraberdi, hem de kümesin üstünde, hiç çekindikleri yoktu. Kuyudan ne zaman su çekmek istesek mutlaka üstlerine gidiyorduk.

Bu, işçi mahallesinin beylik fuhuş öykülerinden biriydi. Oğlanlarla kızlar, ortalık kararır kararmaz, kümesin alçak ve eğik damına, kendi tabirleriyle kıçüstü yatıp bir arada çürüyorlardı. Bütün sürücü kızlar, Réquillart'a yahut buğdaylar içine kadar gitmek zahmetine katlanmadıkları zaman, ilk çocuklarını orada yapıyorlardı. Bunun bir zararı yoktu, sonradan evleniyorlardı; yalnız, oğlanlar erken başlarsa anaları kızıyordu, çünkü evlenen oğlan çocuk aileye artık bir şey vermez oluyordu.

Pierronne, akıllıca devam etti:

– Ben senin yerinde olsam buna bir son verirdim. Senin Zacharie, kızın karnını zaten iki defa doldurdu, daha ileriye gidip evlenecekler... Öyle de böyle de parayı unut!

Maheude, çok öfkeli, ellerini ileri uzattı:

– Bana bak, dedi. Eğer evlenirlerse ikisine de lanet okurum. Zacharie beni saymak zorunda, değil mi? Masrafla büyüdü, değil mi? Eh, önce borcunu ödesin, sonra üstüne kadın yükü alsın... Çocuklarımız, elleri ekmek tutar tutmaz başkasına yedirirlerse bizim halimiz nice olur, sorarım sana? Geberip gitmek daha iyi!

Ama öfkesi çabuk geçti:

– Ortaya söylüyorum, bu ileride düşünülecek... Kahven çok güzel. Tam kıvamında pişiriyorsun.

Bir çeyrek saat kadar da başka şeylerden konuştuktan sonra, erkeklerin çorbasını daha pişirmediğini söyleyerek savuştu. Dışarıda, çocuklar okula geri dönüyorlardı; birkaç kadın sokak kapılarının önüne çıkmış, evlerden birinin önünden geçerek işçi mahallesini el işaretiyle davetlilere açıklamakta olan Madam Hennebeau'ya bakıyorlardı. Bu ziyaret, kasabada canlılık uyandırmaya başlamıştı. Toprak işçisi, çapa işini bir saniye bıraktı, bahçelerin birinde, iki tavuk ürkerek kaçıştı.

Maheude eve dönerken, Doktor Vanderhaghen'i yolda yakalamak için dışarı çıkmış olan Levaque'la burun buruna geldi. İşletmenin bu doktoru aceleci, işten bunalmış, hastalarını yolda muayene eden, ufak tefek bir adamdı.

– Mösyö, dedi. Uyku uyuyamıyorum, her tarafım ağrıyor... Ama anlatmak lazım.

Doktor, herkesle senli benli konuşurdu, durmadan cevap verdi:

– Çek arabanı! Fazla kahve içiyorsun.

Bu sefer Maheude:

– Benim kocamı da gelip muayene etmeniz lazım Mösyö, dedi, bacaklarının ağrısı devam ediyor.

– Sen adamı çok yoruyorsun, çek arabanı!

İki kadın, oldukları yerde, uzaklaşan doktorun arkasından bakakaldılar. Komşusuyla karşılıklı, umutsuzca bir omuz silktikten sonra Levaque Kadın:

– Girsene, dedi. Yeni haberler var... Hem bir kahve içersin, taze kahve.

Maheude çabaladı, fakat elinden kurtulamadı. Hatır kırmamak için bir yudum kahve içecekti artık. İçeri girdi.

Oda koyu bir pislik içindeydi, döşeme tahtası ve duvarlar yağ lekeleriyle dolu, büfe ve masa kir içindeydi. Bakımsız evlere özgü ağır bir koku, soluk almayı zorlaştırıyordu. Ateşin yanında, dirseklerini masaya dayamış, burnu tabağına gömülü, otuz beş yaşında olduğu halde genç gösteren bir adam, Bouteloup, iri yapılı vücuduyla, sakin sakin bir haşlama artığını bitirmekle uğraşıyordu. Philomène'in ilk çocuğu, üç yaşına basan Achille ona yaslanmış ayakta duruyor, açgözlü bir hayvan gibi, sessiz ve yalvaran görünümüyle ona bakıyordu. Uzun, kara sakalıyla gayet sevecen görünen kiracı, etinden, arada sırada onun ağzına da bir lokma sokuyordu.

Levaque, çekilmiş kahveyi kahve ibriğine koyarak:

– Dur, dedi. Şeker koyayım.

Bouteloup'dan altı yaş büyük olan Levaque, memeleri karnında, karnı dizlerinde, üstü kırçıl tüylerle dolu yassı burnu, hiç taramadığı saçlarıyla, iğrenç, bakımsız bir yaratıktı. Bouteloup, içinde saçlar bulduğu çorbası, çarşafı üç ay değişmeyen yatağı gibi, onu da fazla incelemeden, olduğu gibi kabul etmişti. O da pansiyona dâhildi, kocası doğru hesabın dostluğu artırdığını her zaman söyler dururdu.

Kadın, konuşmaya devam etti:

– Sana onu söyleyecektim, dün akşam Pierronne'u, Basde-Soie tarafında dolaşırken görmüşler. O bildiğin mösyö, Rasseneur'ün arka tarafında onu bekliyormuş, ikisi beraber kanal tarafına gitmişler... Nasıl? Beğendin değil mi? Evli bir kadın!

Maheude:

– Adam sen de! dedi. Pierron, onu almadan evvel çavuşa tavşan veriyordu; şimdi karısını ödünç vermek daha ucuza gelir.

Bouteloup, ağız dolusu bir kahkaha attı ve etin suyuna batırdığı bir ekmek içini Achille'in ağzına soktu. İki kadın, Pierronne'u çekiştirmeye devam ediyorlardı. Süse fazla düşkündü, hem de öyle pek güzel değildi. Fakat vücudunun delik deşik yerlerini durmadan kurcalar, yıkanır, pudralar sürerdi. Her neyse, kocası böylesinden hoşlanıyorsa, bu onun bileceği şeydi. Öyle hırslı insanlar vardı ki, şeflerinden sırf bir teşekkür kelimesi duymak için, onların altlarını bile yıkamaya hazırdılar.

Bir komşu kadın, dokuz aylık bir bebekle beraber geldiği zaman ancak sustular. Bu küçük, Philomène'in ikinci çocuğu Désirée'ydi. Philomène öğle yemeğini kriblajda yediğinden, çocuğunun oraya getirilmesi için bu kadınla anlaşmıştı; böylece, bir an olsun kömürlerin üstünde oturup onu emzirebiliyordu.

Maheude, kucağında uyuyan Estelle'e bakarak:

– Benimkini bir dakika yalnız bırakamıyorum, dedi. Hemen ağlamaya başlıyor.

Ancak bir süreden beri Levaque'ın gözlerinde okumakta olduğu uyarıyı önleyemedi:

– Bana bak, bu işe artık bir son vermek gerek.

İki ana, daha önce bu mesele hakkında konuşmak gereksinimi bile duymadan, evlilik yapılmaması konusunda anlaşmışlardı. Zacharie'nin anası, oğlunun on beş günlük gündeliklerini olabildiği kadar uzun zaman almayı nasıl istiyorsa, Philomène'in anası da, kızının gündeliklerini bırakmak düşüncesine öyle sinirleniyordu. Acelesi yoktu, hatta Philomène'in anası, çocuk sayısı birden yukarı çıkmadığı müddetçe onu kendi yanına almayı bile tercih etmişti. Fakat büyümeye başlayan çocuk, artık ekmek yiyordu ve bir çocuk daha gelmişti. Şimdi zarardaydı, artık para-

sını sokağa atmak istemeyen bir kadın olarak, evlilikte kesinlikle direniyordu.

– Zacharie kurasını çekti, diye devam etti, Artık bu işin önüne durulmaz... E, söyle bakalım, ne zaman?

Maheude, can sıkıntısıyla:

– Bahara bırakalım, dedi. Üzücü şeyler bunlar! Sanki birleşmek için evleninceye kadar bekleyemezlermiş gibi! Vallahi, sana bir şey söyleyeyim mi? Eğer Catherine'nin böyle bir densizlik yaptığını haber alayım, boğarım.

Levaque, omuz silkti:

– Geç canım, o da ötekiler gibi, o yolun yolcusu!

Bouteloup, kendi evindeymiş gibi, rahat rahat büfeyi karıştırdı, ekmek aradı. Levaque'ın çorbasına konulacak olan sebzeler, patatesler ve pırasalar, yarı yarıya ayıklanmış, sonu gelmez dedikodular ortasında on defa alınıp yine bırakılmış, masanın bir ucunda sürüklenip duruyordu. Kadın, yine bu işe başlamıştı ki, yeniden bıraktı, pencerenin önüne dikildi.

– O ne? Bak, Madam Hennebeau, birileriyle beraber Pierronne'un evine giriyor.

İkisi birden, yine Pierronne'u dillerine doladılar. İşletme, ziyaretçilere işçi mahallesini gezdirecek oldu mu, doğru onun evine götürürdü. Çünkü ev temizdi. Bu ziyaretçilere, başçavuşla olan bitenlerin hikâyesi herhalde anlatılmıyordu. İnsanın, hediyeler bir yana, evi bedava, yakacağı bedava, üç bin frank kazanan âşıkları olursa, elbette temiz olurdu. Dışı temizdi ama, içi hiç de temiz değildi. Öylece, ziyaretçilerin karşıda kaldıkları kadar, onlar da ağızlarına geleni söylediler.

Sonunda, Levaque Kadın:

– İşte çıkıyorlar, dedi. Dolaşıyorlar... Bak hayatım, galiba senin eve gidiyorlar.

Maheude korktu. Acaba Alzire masayı silmiş miydi? Kendisi de daha çorbayı hazırlamamıştı! Çarçabuk bir, "Allaha ısmarladık" dedi, fırladı, etrafa bakmadan koştu, eve girdi.

Fakat her taraf gıcır gıcırdı. Alzire annesinin gelmediğini görünce, gayet ciddi, önüne bir bez yaymış, çorbayı hazırlamaya

başlamıştı. Bahçeden son pırasaları koparmış, kuzukulağı toplamış, tam da sebzeleri ayıklıyordu. Ateşte, büyük bir kazanda, erkeklerin madenden dönüp geldikleri zaman yıkanmaları için su ısınıyordu. Henri ve Lénore, eski bir yıllığı yırtmakla pek oyalandıkları için, neyse ki uslu oturuyorlardı. Bonnemort Baba, sessiz sedasız piposunu içiyordu.

Maheude, tam soluk soluğa içeri girmişti ki Madam Hennebeau kapıyı vurdu:

– İzin verirsiniz değil mi kadınım?

Uzun boylu, kırk yaşının verdiği görkemli olgunluğun içinde biraz lapalaşmış bir kadındı. Siyah kadifeden kolsuz bir mantoya bürünmüş, bronz rengi ipek tuvaletinin lekelenmesinden korktuğunu fazla belli etmeden, sevimli görünmeye çalışarak gülümsüyordu.

Misafirlerine:

– Giriniz, giriniz, diyordu. Kimseyi rahatsız etmiyoruz... Nasıl? Temiz değil mi? Hem de bu kadıncağızın yedi tane çocuğu var! Bütün evler böyledir işte... İşletmenin bu evlerden ayda altı frank kira aldığını söylüyordum. Giriş katında bir büyük oda, yukarıda iki oda, bir mahzen, bir de bahçe var.

Paris treninden o sabah inen göğsü nişanlı mösyöyle kürk mantolu madam, gözlerini şaşkınlıkla açıyorlardı. Yüzlerinde, bu tahmin etmedikleri şeyleri yadırgadıklarını gösteren bir şaşkınlık vardı.

Misafir madam:

– Bir de bahçe ha... diye tekrarladı. İnsan burada pekâlâ yaşar, çok güzel! Madam Hennebeau devam etti:

– Gereksinmelerinden fazla kömür veriyoruz. Haftada iki defa, doktor evlerine gider. Gündeliklerinden kesinti yapılmadığı halde, yaşlılıklarında emekli maaşı alırlar.

Misafir mösyö, hayran hayran söylendi:

– Ne sakin bir yer! Bir bolluk ülkesi sanki...

Maheude koşup bir iskemle getirmişti. İstemediler. Madam Hennebeau usanmaya başlamıştı; yaşadığı sürgün hayatında, bu hayvan göstericisi rolüyle avunmaktan bir an hoşlanmış, fakat

dolaşacağı evleri en temizlerinden seçtiği halde, yoksulluğun yavan kokusundan hemen tiksinmişti. Aslında, yanı başında yokluk ve ıstırap çeken bu işçi kalabalığıyla fazla ilgilenmeden, kulağına çarpan cümle kırıntılarını tekrarla yetiniyordu.

Misafir madam:

– Ne güzel çocuklar! dedi.

Oysa ki, saman renkli, karmakarışık saçlarıyla, çok iri kafalarıyla, onları gayet çirkin buluyordu.

Maheude, çocukların yaşlarını söyledi. İncelik olsun diye Estelle hakkında da kendisine sorular sordular. Bonnemort Baba, saygıyla piposunu ağzından çıkarmıştı. Fakat maden kuyusunun dibinde geçirdiği kırk senenin çöküntüsüyle, kaskatı bacakları, çürümüş kemikleri, toprak rengi yüzüyle, yine de kaygı konusu olmaktan uzak değildi. Kuvvetli bir öksürük geldiğini anlayınca, kara renkli tükürüğü oradakileri rahatsız eder düşüncesiyle, tükürmek üzere dışarıya çıkmayı doğru buldu.

En büyük başarıyı Alzire kazandı. Önündeki bulaşık beziyle, ne güzel bir küçük ev kadınıydı! Yaşına göre bu kadar akıllı uslu bir küçük kıza sahip olduğu için anasını tebrik ettiler. Hiç kimse onun kamburundan söz etmiyor, üzüntü ve acıma dolu bakışlar, durmadan zavallı sakat çocuğa dönüyordu.

Madam Hennebeau:

– Artık, dedi, Paris'te, işçi mahallelerimiz hakkında size sual sorarlarsa cevap verebilirsiniz... Hiçbir zaman bundan fazla gürültü işitilmez, yaşayış tarzları sakindir, hepsi, gördüğünüz gibi mutlu, sağlıklıdır. Bu havası güzel, sakin yere gelip bir parça dinlenmelisiniz.

Misafir mösyö, son bir heyecan atağıyla haykırdı:

– Olağanüstü! Olağanüstü!

Garip yaratıkların sergilendiği bir barakadan çıkar gibi sevinç içinde çıktılar ve onlar, yüksek sesle konuşarak yavaş yavaş giderlerken, kendileriyle beraber olan Maheude, eşikte kaldı. Sokaklar kalabalıklaşmıştı, bu ziyaret haberini evden eve taşıyan ve merakla toplanan kadın grupları arasından geçmek zorundaydılar.

Tam o sırada, Levaque Kadın, merak ederek koşan Pierronne'u, kapısı önünde durdurmuştu. İkisi de kötü niyetli bir şaşkınlık gösteriyordu. E? Ne oluyordu? Bu adamlar, Maheudelerde mi yatacaklardı? Aslında o kadar da matah bir yer değildi.

– O kadar para kazanıyorlar, yine metelikleri yok. Tabii, insan ahlaksız olunca!

– Bu sabah, Piolaine'deki burjuvaların evine gidip dilenmiş diye haber aldım; Maigrat da ekmek vermek istememiş, sonra vermiş... Maigrat, parasını nasıl alır, belli.

– Maheude'den almamıştır. Zannetmem... Mide ister... Catherine'den alır o.

– Aman, dinle, biraz evvel eğer Catherine bu işi yaparsa boğarım demesin mi? Sanki Uzun Chaval, çoktan beri kümesin damında, onun sırtını yere getirmemiş gibi!

– Şşşt! Geliyorlar.

O zaman, Levaque ve Pierronne, sessiz sessiz, terbiyesizce bir merak göstermeden, ziyaretçilerin çıkışlarını göz ucuyla seyretmekle yetinmişlerdi. Sonra, Estelle'i hâlâ kucağında taşıyan Maheude'ü, bir işaretle acele çağırdılar. Üçü de kımıldamadan, Madam Hennebeau'yla davetlilerinin, güzel giysilerle örtülü sırtlarının uzaklaşmasını seyrettiler. Onlar otuz adım kadar uzaklaşınca, dedikodu eskisinden daha güçlü bir şekilde yeniden başladı.

– Üstlerinde epey para gezdiriyorlar, giysileri kendilerinden fazla para eder belki.

– Ooo, elbette! Ötekini tanımıyorum ama, buradaki, ne kadar şişman olursa olsun, ciğeri on para etmez. Neler söylüyorlar, neler...

– Ne? Neler söylüyorlar?

– Erkeklerle düşüp kalkıyormuş canım! En başta, mühendis...

– Şu sıska çocuk mu? O pek ufak tefek ayol, yatağın içinde kaybolur.

– Hoşuna gidiyorsa, bundan ne çıkar? Ben, öyle tiksinir gibi haller takınan, bulunduğu yerden hiç hoşlanmaz görünen kadın-

lardan şüphe ederim... Bak işte, hepimizi küçük görür gibi sırtını nasıl çevirip gidiyor! Bu yakışır mı?

Ziyaretçiler, aynı ağır adımlarla, hep konuşa konuşa gidiyorlardı. O sırada, yol üstünde, kilisenin önünde bir araba durdu. Kırk sekiz yaşlarında, siyah fraklı, gayet esmer, otorite sahibi ve dürüst yüzlü bir mösyö indi.

Levaque Kadın, müdürün, emrindeki on bin işçiye aşıladığı korku içinde, sanki işitecekmiş gibi, sesini alçaltarak:

– Kocası! diye mırıldandı. Bu adamda gerçekten de boynuzlu suratı var!

Şimdi, bütün işçi mahallesi sokaklara dökülmüştü. Kadınların merakı artıyor, gruplar birbirine yaklaşıyor, bir kalabalık halinde toplanıyordu; alay alay sümüklü çocuklar, ağızları bir karış açık, kaldırımlarda oyalanıyorlardı. Okulun duvarı üstünden ayaklarına basarak yükselen öğretmenin solgun yüzü de bir an için göründü. Bahçelerin ortasında çapayla uğraşan adam, ayağı çapasında, gözlerini tostoparlak açmış, duruyordu. Dedikodu mırıltısı, kuru yapraklara çarparak esen rüzgâr gibi, kaynana zırıltısı şeklinde gitgide artıyordu.

Kalabalık, en çok Levaque'ın kapısı önünde birikmişti. Önce iki kadın, sonra on, sonra yirmi kadın birikmişti. Şimdi, dinleyen kulaklar çoğalınca, Pierronne ihtiyatla susmuştu. En aklı başındakilerden biri olan Maheude de bakmakla yetiniyordu. Uyanıp ağlamaya başlayan Estelle'i susturmak için de durmadan akan sütünden uzamış gibi görünen sarkık ve gülünç memesini, yavrusunu besleyen bir hayvan gibi güpegündüz ortaya çıkarmıştı. Mösyö Hennebeau, kadınları arabanın iç tarafına oturtup da araba Marchiennes yönüne doğru yola çıkınca, geveze sesler son bir atakla yükseldi. Bütün kadınlar, ellerini ve kollarını kımıldatarak, kargaşalı bir kalabalığın gürültüsü içinde, burun buruna konuşuyorlardı.

Fakat saat üçü çaldı. Bouteloup ve öteki toprak işçileri hep gitmişlerdi. Birdenbire, kilisenin köşesinden doğru, yüzleri kapkara, giysileri sırsıklam, kollarını kavuşturmuş, sırtlarını kam-

burlaştırmış, madenden dönen ilk kömür işçileri sökün etti. O zaman, kadınlar arasında bir dağılma oldu. Fazla kahve ve fazla dedikodu yüzünden işleri yarıda kalmış ev kadınlarının hepsi aceleyle koşuyor, hepsi evine dönüyordu. Her taraftan, sadece kavga öncüsü şu kaygılı bağırtı işitiliyordu:

– Eyvah! Çorba! Çorba hâlâ hazır değil!

IV

Maheu, Étienne'i Rasseneur'e bırakıp eve döndüğü zaman Catherine, Zacharie ve Jeanlin sofranın başında, çorbalarını bitirmeye çalışıyorlardı. Kuyu dönüşü o kadar aç oluyorlardı ki, daha yıkanmadan, ıslak giysileri üzerlerinde olduğu halde karınlarını doyuruyorlardı. Kimse kimseyi bekleyemezdi, sofra sabahtan akşama kadar hazır durur, orada, iş saatinin icabına göre, çorbasını içmekle uğraşan birisi her zaman bulunurdu.

Kapıdan girer girmez, Maheu erzakı gördü. Hiçbir şey söylemedi, fakat tasalı yüzü aydınlandı. Bütün gün büfenin boşluğu, evin kahvesizliği ve tereyağsızlığı onu üzmüş, ocağın içinde havasızlıktan bunalarak damara kazma indirmekle uğraştığı sürece, ani sıkıntılar halinde onu hep rahatsız etmişti. Acaba kadın ne yapmıştı? Ya elleri boş döndüyse ne olacaktı? Oysa işte her şey vardı. Karısı bunu sonra anlatırdı. Maheu keyfinden gülüyordu.

Catherine ve Jeanlin kalkmışlar, kahvelerini ayakta içiyorlardı. Zacharie'yse, midesini çorbayla yeteri kadar dolduramamış, iri bir dilim ekmek kesmiş, üstüne tereyağı sürüyordu. Tabaktaki domuz ezmesini görüyor, fakat el süremiyordu. Bir kişilik et bulunduğu zaman onu babaları yerdi. Hepsi, çorbalarının üstüne, koca bir bardak soğuk su içmişlerdi. On beş günün sonunda içilen, berrak, temiz bir içkiydi bu.

Maheu sofraya oturunca karısı:

– Bira yok, dedi. Biraz para artırayım dedim... Ama istiyorsan, küçük koşsun, bira alıp gelsin.

Maheu, memnun, ona bakıyordu. Nasıl? Parası da vardı ha!

– Hayır hayır, dedi. Bir bardak içtim, yeter.

Maheu, tabak vazifesi gören toprak çanağa tepeleme doldurulmuş ekmek, patates, pırasa ve kuzukulağı paparasını ağır ağır kaşıklayarak mideye indirmeye koyuldu. Maheude, Estelle'i kucağından bırakmadan Alzire'e yardım ediyor, kocasının bir eksiği kalmaması için çalışıyor, tereyağıyla domuz etini önüne itiyor, kahvesini iyice ısınsın diye ateşe oturtuyordu.

Bu arada, ateşin yanında, tekne şeklinde konulmuş bir yarım fıçı içinde, yıkanma faslı başlamıştı. İlk yıkanan Catherine, bu fıçıya ılık su doldurmuştu ve teklifsizce soyunuyor, başlığını, ceketini, pantolonunu, hatta iç çamaşırını çıkarıyordu. Sekiz yaşından beri buna alışıktı ve bunu ayıp görmeyen bir terbiyeyle büyümüştü. Yalnız arkasını döndü, karnını ateşe verdi, sonra arap sabunuyla vücudunu kuvvetle keseledi. Hiç kimse ona bakmıyordu. Lénore'la Henri bile onun vücudunun ne biçim olduğunu artık merak etmiyorlardı. Temizlenince, ıslak çamaşırını ve öteki giysilerini yerde yığın halinde bırakarak, çırçıplak yukarı çıktı.

Şimdi, iki erkek kardeş arasında bir kavga çıkmıştı. Jeanlin, Zacharie'nin daha yemek yediğini bahane ederek tenekenin içine dalmıştı. Zacharie onu tartaklıyor, sıranın kendisinde olduğunu söylüyordu. Catherine'in en önce yıkanmasına müsaade ediyordu ama, serserilerden kalan batakta da yıkanamazdı. Hem de Jeanlin'in, içinden çıktığı suyla okuldaki hokkaları doldurmak işten değildi. Nihayet, ikisi de yüzlerini ateşe dönüp bir arada yıkandılar, hatta birbirlerine yardım ettiler, birbirlerinin arkasını keseledi. Sonra, kız kardeşleri gibi, çırçıplak merdivenden çıktılar.

Maheude, asıp kurutmak için yerden giysileri alarak:

– Ortalığı amma da kirletiyorlar ha, diye söylendi, Alzire, yerleri bir parça kurula, e mi?

Fakat duvarın öte tarafından gelen bir gürültü, lafını yarıda kesti. Bir erkek sesi sövgüler savuruyor, kadın ağlamaları, dövüş tepinmeleri, içi boş bir helvacı kabağına vurulur gibi öten boğuk vuruşlar işitiliyordu.

Maheu, çanağın dibini kaşıkla kazıyarak, sakince:

– Levaque papara yiyor, dedi. Garip şey, Bouteloup çorbanın hazır olduğunu iddia ediyordu...

Maheude:

– Tamam, dedi. Hazır olacak! Sebzeleri masanın üstünde gördüm, ayıklanmamıştı bile.

Yaygaralar artıyordu; duvarı sarsan korkunç bir itme oldu, sonra derin bir sessizlik. Bunun üzerine madenci, son kaşık çorbasını da içerek, sakin bir hava içinde, adaletli görüşünü açıkladı:

– Çorba hazır değilse, hak veririm.

Bir bardak su içtikten sonra, domuz eti ezmesine girişti. Dört köşe parçalar kesiyor, bıçağının ucunu batırıp ekmeğinin üstüne koyuyor, çatalsız yiyordu.

Babaları yemek yerken ev halkı konuşmazdı. Kendisi de yemek yerken konuşmazdı. Bu yediği, Maigrat'nın her zamanki domuz ezmesi tadında değildi, başka bir yerden alınmış olacaktı. Ama karısına hiçbir şey sormuyordu. Yalnız, yaşlı adamın hâlâ yukarıda uykuda olup olmadığını sordu. Hayır, büyükbabaları her günkü gezintisini yapmak üzere dışarı çıkmıştı. Sonra sessizlik yine başladı.

Fakat dökülmüş sularla yerde ırmaklar çizerek eğlenen, Lénore'la Henri, etin kokusunu duyup başlarını kaldırmışlardı. Küçük önde, ikisi beraber gelip babalarının yanına dikildiler. Gözleri her lokmayı izliyordu, tabaktan ayrılışına umut dolu bakıyorlar, ağza dalıp kayboluşunu umutsuzca seyrediyorlardı. Nihayet babaları, çocukların yüzlerini sarartan ve dudaklarını nemlendiren obur arzuyu gördü.

– Çocuklara bundan verdin mi? diye sordu.

Karısı tereddüt edince:

– Bilirsin ki ben böyle haksızlıkları sevmem, dedi. Böyle etrafıma toplanıp bir lokma yemek dilendiklerini görünce, iştahım kesilir.

Maheude, öfkelendi:

– Tabii verdim! diye haykırdı. Sen onlara bakarsan, kendi hisseni de verirsin, başkalarınınkini de patlayıncaya kadar yerler... Alzire, ezmeden hepimiz yedik değil mi?

Bu gibi hallerde, büyük adam gibi kuvvetli yalan söyleyen küçük kambur:

– Tabii yedik anne, diye cevap verdi.

Lénore'la Henri, kendileri doğruyu söylemedikleri zaman dayak yedikleri halde, böyle bir yalancılık karşısında hayretten donakalmışlardı. Küçücük kalpleri isyan ediyordu; itiraz etmek, ötekiler yerken kendilerinin orada bulunmadıklarını söylemek için büyük bir istek duyuyorlardı.

Anneleri, onları odanın öbür ucuna doğru kovarak:

– Çekilin şuradan! diyordu. Gözünüz, boyuna babanızın tabağında, utanmıyor musunuz? Eti yalnız o yese bile ne çıkar? Çalışıyor o! Siz, haylazlar sürüsü, yalnız masrafınız var. Ya! Hem de boyunuzdan büyük!

Maheu, çocukları yine yanına çağırdı. Lénore'u sol dizine, Henri'yi sağ dizine oturttu, sonra domuz ezmesini onlarla beraber paylaşarak bitirdi. Ufacık lokmalar keserek onlara kardeş payı yapıyordu. Çocuklar memnun, atıştırıyorlardı.

Bitirince karısına;

– Dur, kahvemi verme, dedi. Önce yıkanacağım... Hele şu pis suyu dökelim, bana yardım et.

Teknenin kulplarından tutup kapının önünden akan çirkefe boşaltırlarken Jeanlin, arkasında kuru giysilerle aşağıya indi. Kardeşinin sırtında geze geze rengi atmış, kendi vücuduna fazla bol gelen bir yün pantolon ve ceket giymişti. Annesi, onun, açık kapıdan sinsi sinsi süzüldüğünü görünce, durdurdu:

– Nereye gidiyorsun?

– Oraya.

– Oraya, nereye? Dinle, bu akşam için hindiba salatası toplayacaksın. İşitiyor musun beni? Eğer salata getirmezsen yuvanı yaparım senin.

– Peki! Peki!

Jeanlin, elleri cebinde, tahta ayakkabılarını sürüyerek, on yaşında kavruk çocuk kalçalarını yaşlı bir madenci gibi çalkalayarak gitti. Şimdi de Zacharie, daha itinalı giyinmiş olarak iniyordu. Üzerinde beyaz çizgili siyah bir yün örgü ceket vardı. Babası,

geç gelmemesi için bağırarak onu uyardı ve Zacharie başını salladı, piposu ağzında, cevap vermeden çıktı.

Tekneye, tekrar ılık su doldurulmuştu. Maheu, ağır ağır ceketini çıkarıyordu. Bir göz işareti üzerine, Alzire, Lénore'la Henri'yi, dışarıda oynamaya götürdü. Babaları, işçi mahallesinin başka birçok evinde olduğu gibi, aile arasında yıkanmaktan hoşlanmazdı. Hoş, kimseyi ayıplamıyor, ancak bir arada yıkanmanın çocuklar için olduğunu söylüyordu.

Maheude, merdivenden seslendi:

– Yukarıda ne yapıyorsun sen?

Catherine cevap verdi:

– Dün yırtılan robumu tamir ediyorum.

– Pekâlâ, aşağı inme, baban yıkanıyor.

Sonra Maheu'yle Maheude yalnız kaldılar. Kadın, Estelle'i bir iskemleye oturtmuştu. Çocuk, nasılsa, ateşin yanından hoşlanmış, ağlamıyor, kafası işlemeyen bir küçük yaratık gibi manasız bakışlı gözlerini anasıyla babasına çevirmiş, bakıyordu. Maheu, çırçıplak, teknenin önüne çömeldi, evvela başını suya daldırıp yüzyıllardan beri kullanıla kullanıla bütün bir neslin saçlarını renksizleştiren ve sarartan arap sabunuyla yıkandı. Sonra suya girdi, göğsünü, karnını, kollarını, bacaklarını sabunla yıkadı, iki eliyle kuvvetli kuvvetli duruladı. Karısı ayakta, ona bakıyordu.

– Bana bak, dedi. Eve geldiğin zaman gözlerine dikkat ettim... Üzülüyordun değil mi? Erzakı görünce üzüntün geçti. Ne dersin, Piolaine burjuvaları bana bir metelik bile vermediler. Yoo! Doğrusu iyi insanlar, küçükleri giydirdiler, ben de yalvarmaya utandım. Kimseden bir şey isteyemiyorum, kelimeler boğazıma takılıp kalıyor.

Bir saniye sustu, Estelle'i, iskemlesinden düşer korkusuyla yerine iyice oturttu. Maheu, durmadan vücudunu ovuşturuyor, ilgilendiği bu hikâyenin sonunu dinlemek için acele edip sual sormuyor, karısı anlatsın diye sabırla bekliyordu.

– Maigrat bir şey vermek istemedi, ama kesinlikle! Sokağa köpek fırlatır gibi kovdu... Vaziyet kötüydü, anlıyorsun ya! Yün giysiler sıcak tutar ama karın doyurmaz, öyle değil mi?

Maheu, yine bir şey söylemeden başını kaldırdı. Karısı Piolain'den bir şey alamamıştı, Maigrat'dan bir şey alamamıştı, o halde? Fakat Maheude, her zamanki gibi, onun sırtını ve eli yetişmeyen yerlerini yıkamak için kollarını sıvamıştı. Hem Maheu, karısının vücudunu sabunlamasından, bilekleri kopuncaya kadar her tarafını ovuşturmasından haz duyardı. Maheude eline sabunu aldı, onun omuzlarını kuvvetle ovuşturdu; Maheu sarsılmamak için vücudunu geriyordu.

– Nihayet, yine Maigrat'ya gittim, ağzıma geleni söyledim, ama neler demedim ki! İnsanda vicdan olmalı, dedim, eğer adalet varsa bunun acısı çıkar, dedim... Sıkılıyor, başını çeviriyordu, elinden gelse sıvışacaktı...

Maheude, şimdi, sırttan kaba etlere inmişti, gayrete gelmiş, daha ötelere, girintili yerlere kadar gidiyor; vücudun ovuşturulmamış bir noktasını bırakmıyor, cumartesi günü, büyük temizlik yaptığı zamanlar, üç tenceresini parlattığı gibi onu da parlatıyordu. Yalnız, kollarının bu korkunç git gel hareketiyle kendisi de yorulduğu için terliyor, nefes nefese kalıyor, kesik kesik konuşuyordu.

– Nihayet bana, sırnaşık acuze dedi... Cumartesiye kadar ekmeğimiz var; asıl güzel tarafı, bana yüz metelik ödünç verdi... Yine ondan tereyağı, kahve, hindiba aldım; hatta sucukla patates bile alacaktım ama, baktım ki söyleniyor... Yedi meteliklik domuz ezmesi, on sekiz meteliklik patates aldım; bir yahni, bir de sebzeli et parası, üç frank yetmiş beş santim param kaldı... Nasıl? Günümü boş geçirmemişim değil mi?

Şimdi onu bir bezle siliyor, kurumayan yerlerini kuruluyordu. Maheu durumdan hoşnut, borcun yarınını düşünmeden bol kahkahalarla gülüyor, karısını kucaklıyordu.

– Bırak aman, sen de! Sırsıklamsın, beni de ıslatıyorsun... Yalnız, korkarım, Maigrat'nın bir amacı var...

Catherine'den bahsedecekti, sustu. Adamı üzmek neye yarayacaktı? Artık sorun olurdu bu. Maheu:

– Ne gibi bir amacı? diye sordu.

– Ne amacı olacak, kazık atmak! Catherine'in hesabı iyice gözden geçirmesi lazım.

Maheu onu bir kere daha yakaladı ve bu sefer bırakmadı. Banyo hep böyle biter, Maheude'ün, vücudunu bu kadar kuvvetli ovuşturması, sonra her tarafını bezle kurulaması, kollarının ve göğsünün kıllarını kaşındırır, Maheu'yü canlandırırdı. Aslında, işçi mahallesindeki arkadaşların evinde de bu zaman, istenildiğinden fazla çocuk yapıldığı aptalca davranışlar zamanıydı. Gece, insanın baş ucunda, diğerleri vardı. Karısını masaya doğru itiyor, günün yegâne rahat dakikasından istifade eden babacan adam haliyle gülüp şakalaşarak, buna, yemek sonrası meyve, hem de bedavaya mal olan bir meyve diyordu. Maheude, sarkık vücudu ve memeleriyle, laf olsun diye debeleniyor:

– Deli misin, a canım, ne yapıyorsun? diyordu. Estelle bize bakıyor! Dur, çocuğun başını öteye çevireyim.

– Ooo! Amma yaptın ha! Üç aylık çocuk bundan ne anlar?

Maheu ayağa kalkınca, sadece ayağına kuru bir pantolon geçiriverdi. Vücudu temizken ve karısıyla oynaştıktan sonra, zevki, bir süre yarı beline kadar çıplak oturmaktı. Kansız bir kız vücudu gibi beyaz cildinde çizikler ve kömür sıyrıkları, madencilerin "aşı" yerleri dedikleri izler bırakmıştı. Bununla iftihar ediyor, mavi damarlı bir mermer gibi parıldayan iri kollarını, geniş göğsünü sergiliyordu. Yazın bütün madenciler bu vaziyette kapılarının önüne çıkarlardı. Hava nemli olduğu halde, Maheu bir süre kapıya bile çıktı, bahçelerin ötesinde kendi gibi göğsü çıplak bir arkadaşa, dokunaklı bir söz attı. Daha başka işçiler de ortaya çıktılar. Kaldırımlarda oyalanan çocuklar başlarını kaldırıyorlar, güpegündüz sergilenen bütün bu yorgun işçi vücutlarının haline onlar da gülüyorlardı.

Maheu, daha arkasına gömlek giymeden kahvesini içerken, mühendisin, payandalama nedeniyle nasıl öfkelendiğini, karısına anlattı. Yatışmış, sinirleri gevşemişti. Bu işlerde büyük bir sağduyu gösteren karısının akıllıca öğütlerini, başıyla beğenme işareti yaparak dinliyordu. Maheude, İşletmeyle çatışmakta bir fayda olmadığını her zaman söylerdi. Sonra ona, Madam Hennebeau'nun

ziyaretini anlattı. İkisi de bundan övünç duyuyor, fakat birbirlerine bir şey söylemiyorlardı.

Catherine, merdivenin üst başından seslendi:

– İnebilir miyim?

– Evet evet, baban kurulanıyor.

Genç kızın arkasında, pazar günleri giydiği, kat yerleri solmuş ve yıpranmış, mavi poplinden, eski bir rop vardı. Başına, sadece siyah tülden bir başlık takmıştı.

– Ay! Giyinmişsin... Nereye gidiyorsun?

– Montsou'ya gidiyorum, başlığım için bir kurdele alacağım... Eskisini çıkardım, pek kirlenmişti.

– Sende para var demek, öyle mi?

– Hayır, Mouquette bana on metelik ödünç vermeyi vadetti.

Annesi gitmesine izin verdi. Fakat kapıdan geri çağırdı:

– Bana bak, kurdeleyi Maigrat'dan alma... Kazık atar, para içinde yüzüyoruz zanneder.

Boynunu ve koltuklarını daha çabuk kurutmak için ateşin önüne çömelen Maheu, sadece şu sözü eklemekle yetindi:

– Gece vakti sokaklarda sürtmemeye gayret et.

Maheu öğleden sonra bahçesinde çalıştı. Oraya patates, fasulye, bezelye ekmişti. Bir gün evvelinden, lahana ve marul fidesi hazırlamıştı, onları daldırmaya başladı. Bu bahçecik, sebze gereksinimlerini karşılıyordu, yalnız patates hiç yetmiyordu. Maheu tarımdan gayet iyi anlıyor, hatta enginar bile yetiştiriyordu. Komşular buna gösteriş diyorlardı. O, fidelerini dikerken, Levaque da kendi bahçesine çıktı ve o sabah Bouteloup'nun diktiği top salatalara bakarak piposunu içmeye koyuldu. Bahçe kiracının gayretiyle bellenmese, orada ısırgandan başka bir şey bitmezdi. Kafesli tahta perdenin üstünden konuşmaya başladılar. Karısını dövmekten usanan ve aşka gelen Levaque, Maheu'yü Rasseneure'e götürmeye boşuna uğraştı. Bir bardak biradan mı korkuyordu? Bir parti kiy oynarlar, arkadaşlarla beraber bir parça dolaşırlar, sonra akşam yemeğine eve dönerlerdi. Ocaktan çıktıktan sonra hayat yalnız buydu. Gerçi, bunda bir zarar yoktu, fakat Maheu direniyordu. Marul fidelerini daldırmayacak olursa,

ertesi gün hepsi sararırdı. Gerçekteyse, karısından yüz meteliğin artan kısmından para istememek için akılcı davranarak, bu öneriyi geri çeviriyordu.

Saat beşi çalarken Pierronne geldi ve Lydie'nin, Jeanlin'le beraber mi sıvıştığını sordu. Levaque, galiba öyle olduğunu, çünkü Bébert'in de ortadan kaybolduğunu söyledi. Bu yaramazlar, birlikte hep pis işler yapıyorlardı. Maheu hindiba salatasından söz ederek onları sakinleştirince, o ve arkadaşı, sıcakkanlılıkla açık saçık konuşarak genç kadına takılmaya başladılar. Pierronne kızıyor, fakat açık şakalardan için için zevk duyduğundan oradan gitmiyor, elleri karnında çığlıklar atıyordu. Öfkeyle kekeleyerek konuşması tavuk gıdaklamasını andıran zayıf bir kadın onun imdadına yetişti. Uzakta daha başka kadınlar, yapmacıktan utanıyorlardı. Şimdi okul kapanmış, bütün çocuklar sokağa dökülmüştü. Bağrışa çağrışa yerlerde yuvarlanıyorlar, dövüşüyorlardı. Meyhaneye gitmemiş olan babalar, üçer dörder toplanıp bir duvar dibine, maden kuyusunda olduğu gibi topukları üstüne oturmuşlar, tek tük söz söyleyerek pipolarını içiyorlardı. Levaque, Pierronne'un bacağı sert mi, değil mi diye kontrol etmeye kalkışınca, kadın çok kızarak çekildi, gitti; Levaque da, Rasseneure'e yalnız gitmeye karar verdi. Maheu hâlâ fide daldırıyordu.

Gün birdenbire alçaldı, Maheude, hem kızın hem oğlanların dönmediğine öfkeli, lambayı yaktı. Bahse girse kazanırdı. Hiçbir zaman sofra başında hep birlikte toplanamıyorlar, tek bir yemeği bile beraberce yiyemiyorlardı. Ayrıca hindiba salatasını da beklemekteydi. Yezit çocuk, bu koyu karanlıkta, bu saatte, dışarıda ne arardı? Ağır ateşte tıkırdamaya bıraktığı kavrulmuş soğanlı, salçalı patates, pırasa, kuzukulağı yemeği, salatayla ne güzel gidecekti. Bütün ev kavrulmuş soğan kokuyordu. Çabuk ağırlaşan bu güzel koku, işçi mahallelerinin tuğla duvarlarına öyle ağır bir şekilde sinerdi ki, mahallenin varlığı, bu fakir mutfağının keskin kokusundan, kırlarda dolaşırken bile, uzaktan sezilirdi.

Gece karanlığı çöktükten sonra, Maheu bahçeden içeri girince bir iskemleye oturdu, başı duvara dayalı, hemen içi geçti. Akşamları, bir yere oturur oturmaz uyuyordu. Guguklu saat

yediyi çalıyordu, Henri ve Lénore, sofrayı hazırlamaya uğraşan Alzire'e ille yardım etmek istedikleri sırada bir tabak kırmışlardı. O sırada Bonnemort Baba, herkesten önce eve döndü. Yemeğini yiyip madene gitmek için acele ediyordu. O zaman Maheude, Maheu'yü uyandırdı.

– Yiyelim bari! dedi. Koskoca çocuklar, evin yolunu bulurlar elbette. Salata gelmedi, o kötü işte!

V

Rasseneur'ün dükkânında bir çorba içtikten sonra Étienne, tavan arasında, Voreux'ye karşı, oturacağı daracık odaya çıkmış, yorgunluktan bitkin bir halde, giysilerini çıkarmadan kendini yatağa atmıştı. İki günde dört saat uyku uyumamıştı. Alaca karanlıkta uyandığı zaman, nerede bulunduğunu anlayamadı. Bir an, sersem sersem durdu. Ve öyle bir halsizlik, başında öyle bir ağırlık duyuyordu ki, akşam yemeği yiyip gece uykusuna yatmadan önce hava almak düşüncesiyle, güçlükle ayağa kalktı.

Dışarıda hava gitgide yumuşuyor, havanın rutubetli ılıklığından yaklaştığı anlaşılan, o sürekli kuzey yağmuruyla dolu kurum rengi gök bakırlaşıyordu. Gece, ovanın sonsuzluklarını örten büyük bulutlar halinde çöküyordu. Bu kırmızımtırak toprakların oluşturduğu uçsuz bucaksız okyanusun tepesinde, bulutları alçalan gökyüzü, kara bir tozla karışmış gibi görünüyor; bu saatte, karanlıkları hareketlendirecek en hafif bir rüzgâr bile esmiyordu. Bu, bir cenaze töreninin beti benzi atmış, ölümcül kederiydi sanki.

Étienne, silkinip ayılmaktan başka hedefi olmadığı için rastgele yürüdü. Çukurunun içinde karanlıklara gömülen ve henüz tek feneri yanmayan Voreux'nün önünden geçerken, gündelikli işçinin çıkışını seyretmek için bir süre durdu. Herhalde saat altıyı çalmıştı; arabacılar, yükleyiciler, seyisler, karanlıkta gölge gibi görünen neşeli, kalburcu kızlarla karmakarışık, diziler halinde çıkıp gidiyorlardı.

Önce Brûlé Kadın'la damadı Pierron çıktılar. Brûlé Kadın, taş hesabı için bir gözetmenle aralarında çıkan tartışmada, kendi tarafını tutmadığından dolayı damadına çıkışıyordu:

– Haydi oradan, lapacı sen de! Erkek olan adam, hakkımızı yiyen bu alçakların karşısında öyle miskin miskin durur mu?

Pierron cevap vermeden, ilgisiz, rahat rahat, onun peşinden gidiyordu. Sonunda:

– Şefin üstüne mi atlasaydım dersin? Eksik olma! Başıma bela almaya vaktim yok!

Kadın:

– Kıçını dön öyleyse! diye haykırdı. Ah! Kızım, benim sözümü dinleseydi! Kocamı öldürdükleri yetmiyor da, bir de eyvallah mı diyeyim istiyorsun? Ben sana bir şey söyleyeyim mi, canlarını alacağım onların!

Sesler kesildi. Étienne, onun kartal burnuyla, uçuşan beyaz saçlarıyla, öfkeli öfkeli kımıldayan zayıf kollarıyla uzaklaşıp gittiğini gördü. O sırada, arkasından iki delikanlının koştuğunu işitip kulak kabarttı. Orada bekleyen Zacharie'yi ve yanına gelen, arkadaşı Mouquet'yi tanımıştı. Mouquet:

– Geliyor musun? diye sordu. Bir dilim tereyağlı ekmek yiyip Volkan'a gidelim.

– Birazdan, işim var.

– Ne işi o?

Arabacı arkasına döndü ve kriblajdan çıkan Philomène'i gördü. Anlar gibi olmuştu.

– Ha! Tamam, dedi. O halde ben önden gidiyorum.

– Evet, ben sana yetişirim.

Mouquet giderken, yolda, babasıyla, Voreux'den çıkan yaşlı Mouque'la karşılaştı. Birbirlerine sadece iyi akşamlar dediler, oğlu büyük yola saptı, babası kanal boyunca ilerledi.

Zacharie, Philomène'i, direnmesine karşın bu sapa yola doğru itiyordu. Kızın acele işi vardı, "başka zaman" diyor, gitmek istemiyordu ve eski evliler gibi kavga ediyorlardı. Birbirini hep dışarıda görmek, hele kışın, toprak ıslakken ve üstüne uzanıp yatılacak buğday başakları yokken, hiç de keyifli bir şey değildi.

Zacharie sabırsızlandı:

– Yok canım, öyle değil, dedi. Sana bir şey söyleyeceğim.

Kızı belinden kavramış, yavaş yavaş yürütüyordu. Sonra, molozluğun gölge tarafına geldikleri zaman, parası olup olmadığını sordu. Kız:

– Niçin sordun? dedi.

O zaman delikanlı şaşaladı, iki frank borcu olduğundan söz etti, bu borç evdekilere üzüntü olacaktı.

– Sus! Ben Mouquet'yi gördüm, yine Volkan'a gidiyorsun, o pis, şantöz karılara.

İnkâr etti, göğsüne vurdu, namusu üzerine yemin etti. Sonra, kızın omuz silktiğini görünce, birdenbire:

– İstersen bizimle beraber gel, dedi. Görüyorsun ya, gelirsen bana engel olmuş olmuyorsun. Şantözlerden bana ne? Geliyor musun?

Kız:

– Çocuğumu ne yapayım? diye cevap verdi. Durmadan ağlayan bir çocuk, insan yerinden kımıldayabiliyor mu? Bırak eve döneyim, eminim ki evde kıyamet kopmuştur.

Fakat Zacharie onu bırakmadı, yalvardı. Mouquet'ye söz vermişti de, ondandı; onun yanında aptal vaziyetinde kalmak istemiyordu. Bir erkek her akşam, tavuk gibi yatamazdı. Philomène nihayet kanmış, eteğinin bir ucunu kaldırmış, kenar dikişinin ipliğini tırnağıyla koparmış, bir köşesinden on meteliklik paralar çıkarıyordu. Madendeki fazla çalışma ücretlerini, annesi çalar korkusuyla oraya saklıyordu.

– Görüyorsun ya, beş tane on metelik var, dedi. Üçünü sana veriyorum... Yalnız, anneni evlenmemiz için kandıracağına yemin et. Bu avare hayat artık yeter! Sonra annem, her lokmamı kafama kakıyor... Yemin et, önce yemin et.

Tutkusuz, sadece hayatından bezmiş, hastalıklı bir kız gibi gevşek bir sesle konuşuyordu. Oğlan yemin etti; bunun söz verilmiş, kutsal bir şey olduğunu söyledi. Sonra, paraları eline alınca onu öptü, gıdıkladı, güldürdü ve eğer Philomène olmaz demeseydi, bundan hiç zevk almayacağını söylemeseydi, artık yıllanmış

karı koca hayatlarının kışlık odası olan bu molozluğun dibinde Zacharie, işi sonuna kadar götürecekti. O, arkadaşına yetişmek için, tarlalar arasından kestirmeden giderken, kız, mahalleye yalnız başına döndü.

Étienne, sıradan bir randevu sanarak, anlamadan, onları uzaktan, öylesine izlemişti. Madende kızlar, vaktinden evvel açılıyorlardı. Étienne, fabrikaların arkasında beklediği Lilleli işçi kızları, yoksulluğun bezginliği içinde, daha on dört yaşında yoldan çıkan, o sürüyle kızı hatırlıyordu. Ancak bir başka rastlantı onu daha çok şaşırttı. Durdu.

Molozluğun dibinde, iri taşların yuvarlanıp kaldığı bir çukurda, küçük Jeanlin, biri sağında biri solunda oturan Lydie'yle Bébert'e çıkışıyordu:

– Ne? Anlamadım! Dayatırsanız, ikinize de birer tokat çakarım... Bunu evvela kim düşündü, söyleyin bakalım?

Gerçekten, Jeanlin bir şey tasarlamıştı. Ötekilerle birlikte kanal boyunca, bir saat, otların arasında yuvarlanıp hindiba topladıktan sonra, bu salata yığınına bakıp bu kadar şeyi evdekilerin yiyip bitiremeyeceğini düşünmüştü. Sonra, mahalleye döneceği yerde Montsou'ya gitmiş, Bébert'i gözcülük etsin diye alıkoymuş, Lydie'ye burjuvaların kapılarını çaldırarak hindiba sattırmıştı. Deneyimlerine güveniyor, kızların istedikleri her bir şeyi sattıklarını söylüyordu. Satışın hızıyla, bütün salata yığınını elden çıkarmışlardı; fakat küçük kız, on bir metelik kazanmıştı. Şimdi, bütün salatalar bitmişti, üçü bir olmuşlar, kazancı paylaşıyorlardı.

Bébert:

– Bu haksızlık! dedi. Üçe bölmek lazım... Sen yedi metelik alırsan, bize ikişer metelikten fazla bir şey kalmıyor...

Jeanlin, hiddetlenerek cevap verdi:

– Niçin haksızlık oluyormuş? Hem, ben sizden fazla salata topladım!

Beriki, her zaman korkak bir hayranlıkla ve kendisini sürekli zararlı çıkaran bir saflıkla boyun eğerdi. Yaşça daha büyük, daha kuvvetli olduğu halde, tokat bile yediği oluyordu. Fakat bu sefer, bütün bu paranın varlığı onu direnmeye sürüklüyordu.

– Değil mi ama Lydie, hakkımızı yiyor... Eğer parayı bizimle paylaşmazsa, annesine söyleriz.

Jeanlin hemen yumruğunu onun burnuna dayadı:

– Bir daha söyle bakayım. Asıl ben gider, sizin eve, annemin salatasını sattığınızı söylerim... Hem, enayi dümbeleği, on bir meteliği nasıl üçe taksim edeyim? O kadar akıllıysan, sen yap şu işi de görelim, bakalım... İşte ikinize de ikişer metelik. Alacaksanız alın, yoksa tekrar cebime koyarım ha!

Bébert yenilmişti. İki meteliği aldı. Titremekte olan Lydie, hiçbir şey söylememişti. Çünkü, Jeanlin'in karşısında, dayağa alışık bir kadın korkusu ve bağlılığı duyuyordu. Jeanlin iki meteliği ona verirken, kız, boyun eğer bir gülüşle elini uzattı. Fakat oğlan, birdenbire caydı.

– Sen bu paraları ne yapacaksın? İyi saklayamazsan, annen mutlaka aşırır... Ben saklayayım daha iyi. Para lazım olursa benden istersin.

Sonra da dokuz metelik ortadan kayboldu. Kızın ağzını kapatmak için gülerek onu yakalamış, beraber, yerlerde yuvarlanıyorlardı. Lydie onun küçük karısıydı, evlerinde, bölmelerin arkasından, kapıların çatlaklarından işitip gördükleri aşk sahnelerini, karanlık köşelerde beraberce deniyorlardı. Her şeyi biliyorlardı, fakat çok küçük oldukları için, yaptıkları şey, ancak soysuz köpek yavruları gibi, saatlerce, el yordamıyla oynadıkları bir oyundan daha ileri gitmiyordu. Jeanlin buna "analık babalık oyunu" adını takınıştı ve Lydie'yi sürükledikçe, kız, dörtnala koşuyor, içgüdünün verdiği zevkli titremeyle ona teslim oluyor, çok defa canı sıkılıyor, fakat her zaman bir şey bekleyerek boyun eğiyor, o beklediği şey bir türlü gelmiyordu.

Bébert bu oyunlara kabul edilmediği ve Lydie'nin tadına bakmak istedikçe muşta yediği için, ötekiler, onun varlığına kulak asmadan eğlenirlerken o sıkılıyor, öfke ve üzüntü içinde kalıyordu. Tek yapabildiğiyse, onları gören birilerinin olduğunu bağırarak bu ikisini korkutmak, rahatsız etmekti.

– Hapı yuttunuz, bir adam size bakıyor!

Bu sefer yalan söylemiyordu. Bu bakan adam, yoluna devam etmek kararını veren Étienne'di. Çocuklar fırladılar, kaçtılar ve Étienne, bu çapkınların korkusuna gülerek, molozluğun yanından dolaştı, kanal boyunca geçti, gitti. Şüphesiz ki bu, yaşlarına göre, daha pek zamansızdı. Fakat ne yapılabilirdi ki? Öyle şeyler görüyorlar, öyle kepazelikler dinliyorlardı ki, tutmak için onları bağlamak gerekirdi. Bu arada Étienne, için için bir şeylere üzülür gibiydi.

Yüz adım ötede, yine çiftlere rastladı. Réquillart'a geliyordu ve orada, yıkıntı halindeki eski maden kuyusunun etrafında, bütün Montsou kızları, sevgilileriyle beraber dolaşıyorlardı. Burası sürücü kızların, kümes damı üstüne çıkmaya cesaret edemedikleri zaman, ilk çocuklarını yapmaya geldikleri, uzak ve ıssız bir köşe, bir genel buluşma yeriydi. Devrilen tahta perdeler, yıkılan iki hangarın kalıntısıyla ve ayakta kalan büyük sehpaların iskeletleriyle tıkanmış, boş bir arsa haline gelen eski ocak, ağzını herkese açık tutuyordu. Kullanılmaz hale gelen eski kömür arabaları yerlerde sürünüyor; yarı yarıya çürümüş eski kalaslar yığınlar halinde duruyordu. Kaba bir yeşillik, bu toprak parçasını bürüyor, gür otlar halinde etrafa yayılıyor, daha şimdiden sertleşmeye başlamış fidanlar halinde fışkırıyordu. Burada her kız, kendisini evinde sayıyordu. Hepsine yetecek kadar gizli delik vardı. Sevgilileri, kızları kalasların üstüne, direklerin arkasına, kömür arabalarına yatırıyorlardı. Yine de herkes yanı başındakine aldırış etmeden, dirsek dirseğe, yerleşiyordu. Sanki, çalışmayan bir makinenin çevresinde, kömür boşaltmaktan usanmış bu kuyunun yanı başında, yaratılış öç alıyor; serbest aşk, içgüdünün kamçısı altında, yeni kadın olmuş bu kızların karnına çocuklar oturtuyordu.

Bununla birlikte, burada bir bekçi oturuyordu. Bu bekçi, yaşlı Mouque'tu. İşletme ona, harap kulenin hemen hemen altında iki oda bırakmıştı; ancak son kalan çatı direklerinin her zaman yıkılabilecek durumda olması, bu yeri sürekli bir ezilme tehlikesi altında bulunduruyordu. Hatta Mouque, tavanın bir kısmını desteklemek zorunda kalmıştı ve orada, kendisiyle Mouquet bir

odada, Mouquette öteki odada, ailece, pekâlâ yaşıyorlardı. Pencerelerde bir tek cam kalmadığı için onları, tahtalar çakarak örtmüştü. İçerisi aydınlık değildi, fakat sıcaktı. Esasen bu bekçinin bir şeye bekçilik ettiği de yoktu. Sadece Voreux'deki atlarına bakıyor, Réquillart harabeleriyle hiç uğraşmıyordu. Harabede, bitişikteki kuyuya hava veren bir ocağa baca vazifesini gören kuyu korunuyordu sadece.

İşte Mouque Baba, aşk sahneleri ortasında, böylece yaşlanıp duruyordu. Mouquette daha on yaşından hemen sonra harabelerin her köşesinde sırtüstü yatmaya başlamıştı. Hem de Lydie gibi, ürkek ve tecrübesiz bir haylaz kız çocuğu olarak değil, bıyıkları terlemiş delikanlılara yarar, eti budu yerinde bir kız olarak. Babasının buna bir diyeceği yoktu, çünkü Mouquette saygılı davranıyor, evine hiçbir zaman zampara almıyordu. Ayrıca yaşlı adam, bu hallere alışıktı. Voreux'ye giderken, yahut gelirken, kovuğundan her çıkışta, ayağını uzattığında, mutlaka otlara uzanmış bir çiftin üstüne basardı. Arsanın öteki ucundan, çorba pişirmek için tahta toplamaya, yahut tavşanına dulavrat otu koparmaya gittiği zaman, iş daha berbattı. O zaman, bütün Montsou kızlarının açgözlü burunlarını birer birer havaya kaldırdıklarını görüyor, bir yandan da yol üstüne uzanmış bacaklara çarpmamak için dikkat etmek zorunda kalıyordu. Aslında bu rastlantılar, giderek hiç kimseyi rahatsız etmez olmuştu; ne Mouque Baba'yı, ne kızları. Yaşlı adam, sadece düşmemeye çaba harcıyor, kızları rahat rahat işlerini bitirmekte serbest bırakıyor, doğa olayları karşısında, aldırış etmez, babacan bir adam tavrıyla, çekingen, ufak adımlarla uzaklaşıyordu. Yalnız, şimdi kızlar onu nasıl tanıyorlarsa, o da onları, bahçelerdeki armut ağaçlarında çiftleşen sıra sıra saksağanlar gibi gitgide tanımıştı. Ah! Bu gençler, ne de doymaz, ne de bıkmaz usanmaz şeylerdi! Ara sıra, karanlıklar ortasında, fazla yüksek sesle soluyan, patırtıcı kahpelere rast geldikçe öteye dönüyor, sessiz acınmalarla başını sallıyordu. Yalnız bir şey vardı ki canını sıkıyordu. İki sevdalı, kendi odasının duvarına dayanıp kucaklaşmayı kötü bir alışkanlık haline getirmişlerdi. Bu hal, onun uykusuna engel oluyor

değildi; fakat öyle kuvvetle dayanıyorlardı ki yavaş yavaş duvarı döküyorlardı.

İhtiyar Mouque, her akşam yemekten önce hep aynı gezintiyi yapan dostu Bonnemort Baba'nın ziyaretini kabul ederdi. Bu iki yaşlı adam fazla konuşmazlar, bir arada geçirdikleri yarım saat zarfında ancak on kelime söyleşirlerdi. Fakat böyle oturmak, konuşmak gereğini duymadan beraberce akıllarından geçirdikleri eski şeyleri düşünmek, onlara zevk veriyordu. Réquillart'da bir kalasın üstünde yan yana oturuyorlar, bir kelime söylüyorlar, sonra burunları aşağıda, hayale dalıp gidiyorlardı. Hiç şüphesiz, gençleşiyorlardı. Etraflarında âşıklar, sevgililerinin eteklerini kaldırıyorlardı; hafiften öpüşmeler ve gülüşmeler işitiliyordu, çiğnenen otların tazeliği içinden kızların sıcak kokusu yükseliyordu. Bundan kırk üç sene evvel, Bonnemort Baba, kendi karısına maden kuyusunun arkasında sahip olmuştu. Öyle ufak tefek bir sürücü kızdı ki, Bonnemort, onu rahat rahat kucaklayabilmek için bir kömür arabasına oturtmak zorunda kalmıştı. Ah! O günler geçmişti! Sonunda ikisi de başlarını sallayarak, çok kere birbirlerine iyi akşamlar bile demeden ayrılırlardı.

Ancak o akşam, Étienne oraya gelirken, işçi mahallesine dönmek üzere, oturduğu kalasın üstünden kalkan Bonnemort Baba, Mouque'a:

– Gecen hayırlı olsun, ihtiyar! diyordu. Bana bak, sen Roussie'yi tanıdın mıydı?

Mouque bir an sustu, omuzlarını ileri geri salladı, sonra:

– Allah rahatlık versin, Allah rahatlık versin, ihtiyar! diyerek evine girdi.

Étienne geldi, o da kalasın üstüne oturdu. Neden olduğunu bilmeden üzüntüsü artıyordu. Uzaklaşırken arkasından baktığı yaşlı adam, ona, o sabahki oraya gelişini, azgın rüzgârın, bu sessiz adamın ağzından dökülen bir sürü lafı alıp götürüşünü anımsatmaktaydı. Ne biçim bir yoksulluktu bu? Hele yorgunluktan bitkin düştükleri halde, akşamları çocuk yapacak ve çalışmaya, acı çekmeye zorunlu yaratıklar yetiştirecek kadar budala olan bu kızlar, karınlarını hep böyle açlık çekecek yaratıklarla

doldurdukça, bu işin sonu hiç gelmezdi! Aksine, kötü bir son yaklaşıyormuş gibi, karınlarını tıkayıp bacaklarını kapatmaları gerekmez miydi? Belki de bu hırçın fikirleri kafasında dolaştırıp durması, bu saatte, başkaları çifter çifter zevk sürmeye giderken, yalnız kalmanın verdiği can sıkıntısından ileri gelmekteydi. Ağır hava onu bir parça bunaltıyor; yine seyrek yağmur damlaları, alev alev yanan ellerine düşüyordu. Evet, bütün bu kızların sonu buydu, akıl para etmiyordu.

Tam Étienne, karanlıkta hareketsiz oturup dururken, Montsou'dan inen bir çift, onu görmeden yakınından geçip Réquillart arsasına girdi. Herhalde bakire olan bir kız, alçak sesle, fısıltılarla yalvarıyor, direniyordu. Erkek, böyle olduğu halde, onu, hiç ses çıkarmadan, altında eski, küflü kalaslar yığılı duran hangarın, sağlam kalmış, karanlıklarla dolu bir köşesine doğru itiyordu. Bunlar, Catherine'le Uzun Chaval'di. Ancak Étienne onları, yanından geçerken tanımamıştı ve gözleriyle izlemekteydi; düşüncelerinin akıntısını değiştiren bir şehvet duygusuna kapılmış, bu serüvenin sonunu bekliyordu. Neden karışacaktı? Kızların "hayır" demelerinin sebebi, önceden itilip kakılmaktan hoşlanmalarıydı.

Catherine, İkiyüzkırklar Mahallesi'nden çıktıktan sonra, kaldırım boyunca Montsou'ya gitmişti. On yaşında, hayatını maden ocağında kazanmaya başladığından beri, madenci ailelerinin tam serbestliği içinde, memleketi yalnız başına dolaşır dururdu. On beş yaşına geldiği halde, hiçbir erkeğin kendisine sahip olmamış bulunmasını, hâlâ beklediği ergenliğinin geç uyanmasına borçluydu. İşletmenin şantiyeleri önüne gelince, yolu karşıdan karşıya geçti ve bir çamaşırcının dükkânına girdi. Mouquette'i orada bulacağına emindi. Çünkü Mouquette orada, sabahtan akşama kadar birbirine kahve ikram eden kadınlarla beraber yaşardı. Fakat canı sıkıldı. Mouquette tam da kendi ikram sırasını yeni savmış, bu yüzden de vadettiği on meteliği ona ödünç verememişti. Kendisini avutmak için sıcak bir fincan kahve ikram edildiyse de boşunaydı. Arkadaşının, bir başka kadından borç almasını bile istemedi. Ona, bir tutumlu olma fikri gelmişti; bu, bir tür batıl

korku, eğer şimdi alırsa o başlık şeridinin, kendisine uğursuzluk getireceği inancıydı.

Tekrar işçi mahallesinin yolunu tuttu. Montsou'nun son evlerinin önüne geldiği zaman, Piquette kahvesinin kapısı önünde duran bir adam kendisine seslendi:

– Hey! Catherine, nereye böyle acele acele?

Bu seslenen, Uzun Chaval'di. Kızın canı sıkıldı. Chaval hoşuna gitmiyor değildi, fakat şimdi havasında değildi.

– Gir, bir şey iç canım... Bir kadeh tatlı şarap içmez misin?

Catherine incelikle geri çevirdi. Gece oluyordu, evde beklerlerdi. Chaval ilerlemiş, sokağın ortasında, alçak sesle ona yalvarıyordu. Uzun zamandır amacı, onu, Piquette kahvesinin birinci katında tuttuğu odaya çıkmak için kandırmaktı. İçinde iki kişilik büyük bir karyolası bulunan, güzel bir odaydı bu. Her zaman geri çevirdiğine göre, demek ki kendisinden korkuyordu. Catherine gülüyor, çocuk yapılmayan hafta içinde odaya çıkacağını söylüyordu. Sonra laf lafı açtı ve Catherine nasıl olduğunu bilemeden, satın alamadığı mavi şeritten bahsetti.

– Ben sana bir tane hediye edeyim, diye Chaval haykırdı.

Catherine kızardı, şeride sahip olmak isteğini için için kuvvetle duymakla beraber, bu öneriyi geri çevirmenin uygun olacağını hissediyordu. Ödünç almak fikri aklına geldi, Chaval'in kendisi için sarf edeceği parayı, geri vermek şartıyla sonunda kabul etti. Bu, aralarında yine şakalaşmaya yol açtı. Onunla yatmazsa, Catherine'in parayı geri vermesi kararlaştırıldı. Fakat Chaval, Maigrat'nın dükkânına gitmeyi önerdiğinde, başka bir güçlük daha çıktı.

– Hayır, Maigrat'dan almam, annem oraya gitme, dedi.

– Bırak canım, gittiğin yeri söylemene ne gerek var? Montsou'da en iyi kurdele onda bulunur.

Maigrat, Uzun Chaval'le Catherine'in, düğün hediyelerini satın alan iki sevdalı gibi dükkânına girdiklerini görünce kıpkırmızı oldu, kendisiyle alay edilen bir insan kudurganlığıyla, mavi kurdelelerini çıkarıp gösterdi. Gençlere istedikleri malı sattıktan sonra, kapının önüne dikilip onların, alaca karanlıkta

uzaklaşmalarını seyretti. O sırada karısı, çekingen bir sesle bir şey sormaya gelince Maigrat ona saldırdı, hakaret etti; hepsi yerlere kapanıp ayaklarını öpecekleri yerde, nankörlük eden bu pis insanları, günün birinde yaptıklarına pişman edeceğini bağıra bağıra söyledi.

Uzun Chaval, yolda Catherine'e eşlik ediyordu. Kollarını sallaya sallaya yanı sıra yürüyordu. Yalnız, onu kalçasıyla itiyor, belli etmeden, istediği tarafa götürüyordu. Catherine, birdenbire, kaldırımdan ayrıldıklarını ve birlikte, dar Réquillart yoluna girdiklerini gördü. Fakat kızmaya vakit bulamadı. Chaval onu belinden kavramıştı bile; aralık vermeden konuşuyor, onu kelimelerle okşayarak sersemletiyordu. Korkacak ne vardı? Böyle cici, ipek gibi yumuşak bir kıza fenalık edebilir miydi? Öyle tatlı bir kızdı ki, âdeta yiyeceği geliyordu. Bu şekilde, kulağının arkasından, ensesinden üfleyerek konuşuyor, bütün vücuduna ürpertiler veriyordu. Catherine,heyecandan boğuluyor, verecek cevap bulamıyordu. Chaval hakikaten kendisini sever görünüyordu. Catherine, cumartesi akşamı, mumu söndürdükten sonra, Chaval kendisini bu şekilde yakalarsa acaba ne olur, diye de düşünmüştü. Sonra, uykuya daldığı sırada, artık "hayır" demediğini ve zevkten tamamen gevşediğini, rüyasında görmüştü. Bugün aynı fikir, ona niçin bir tiksinti, pişmanlığa benzer bir hal veriyordu? Chaval bıyıklarıyla onun ensesini, gözlerini kapattıracak kadar tatlı bir şekilde gıcıklarken bir başka erkeğin, o sabah gördüğü delikanlının hayali, kapalı göz kapaklarının karanlığı içinden geçiyordu. Catherine birdenbire etrafına bakındı. Chaval kendisini Réquillart'ın yıkıntılarına getirmişti ve kız, yıkık hangarın karanlıkları karşısında, titreyerek geriledi.

– Hayır hayır! diye mırıldandı. Yalvarırım, bırak beni!

Erkek korkusu, genç kızların, erkeklerin üstünlüğüyle sonuçlanacak yakınlaşmayı sezdiklerinde, kendileri istekli olsalar bile, bir savunma içgüdüsüyle kasları geren o korku, Catherine'i ele geçirmişti. Her şeyi bilen bir bakire olmasına karşın, henüz acısını bilmediği bir vuruşun, bir yaranın tehdidi altındaymış gibi, ödü patlıyordu.

– Hayır hayır, istemem! Çok küçüğüm, diyorum sana... Vallahi! Daha sonra, hiç olmazsa vücudum büyüsün.

Chaval boğuk bir sesle homurdandı:

– Budala! Korkacak bir şey yok... Ne oluyorsun?

Fakat daha fazla bir şey söylemedi. Onu sıkı sıkı kavramış, hangarın altına fırlatmıştı. Kız, oraya, eski halatların üstüne sırtüstü düştü, debelenmekten caydı; kendi akranı olan genç kızları, daha çocuk yaşlarından başlayarak açık havada yerlere seren o kalıtımsal baş eğişle, vaktinden evvel, erkeğe vücudunu teslim etti. Korkak kekeleyişleri söndü, artık erkeğin ateşli nefesinden başka bir şey işitilmiyordu.

Étienne kımıldamadan dinlemişti. İşte bir kız daha gürültüye gitmişti. Şimdi, artık komediyi gördüğü için kalktı. İçini bir üzüntü, öfkeyle karışık bir tür kıskançlık doldurmuştu. Artık aldırış etmeden, kalasların üstünden atlayarak yürüyordu. Çünkü berikiler, şu anda, çevreye aldırmayacak kadar fazla iş üstündeydiler. Onun için, yolda yüz adım kadar ilerledikten sonra, arkasına dönüp baktığı zaman onları ayağa kalkmış ve kendisi gibi, işçi mahallesine döner görünce şaşırdı. Erkek, kızın beline tekrar sarılmış, onu, sanki teşekkür eder gibi sıkıştırıyor, sürekli ensesinde konuşuyordu. Kızsa telaşlı, eve çabuk dönmek istiyor, en çok da geç kaldığı için canı sıkılmışa benziyordu.

O zaman Étienne bir istek duydu, onların yüzünü görmek istedi; budalaca bir şeydi bu ve bu isteğe kendini kaptırmamak için adımlarını hızlandırdı. Fakat ayakları kendiliğinden yavaşlıyordu ve sonunda, ilk rastladığı fenerde, gölgeye gizlendi. Yanından geçerlerken, bunların Catherine'le Uzun Chaval olduklarını görünce, şaşkınlıktan dondu, kaldı. Önce karar veremiyordu. Bu koyu mavi roplu, bu başlıklı genç kız, gerçekten o muydu? Başında bezden başlıkla, ayağında pantolonla gördüğü kir pas içindeki çocuk muydu bu? Demek ki, yanından geçtiği halde, tanımamasının nedeni buydu. Fakat artık kuşkusu kalmamış, onun gözlerini, o çok duru ve çok derin pınar suyunun yeşilimtırak saflığını yine görmüştü. Gidi orospu! Şimdi Étienne onu aşağılıyor, hiç yoktan ondan öç almak için çılgınca bir gereksinim duyuyordu. Bir de kız kıyafeti ona yakışmıyordu; çok çirkindi!

Catherine ve Chaval, ağır ağır geçmişlerdi. Bu şekilde gözetlendiklerini bilmiyorlardı. Chaval onu durduruyor, kulağının arkasından öpüyor, kız, bu okşamalarla duraklıyor, gülüyordu. Étienne geride kalmış, onların arkasından gitmek zorunda kalıyor, yolu kapatmalarına kızıyor, kendisini öfkelendiren bu davranışlarını yine de izliyordu... Demek ki bu sabah Catherine'in yemin ederek söylediği doğruydu. Daha hiç kimsenin metresi olmadığını söylemişti. Oysa kıza inanmamış, diğer adam gibi davranmamak için kendisini ondan yoksun bırakmıştı. Kızın, tam da burnunun dibinde bir başkasına kendisini verişine tanık olmuş, bu budalalığı, onları seyrederek pis pis eğlenecek kadar ileri götürmüştü! Bu onu deli ediyordu, yumruklarını sıkıyordu, öldürmek gereksinimiyle gözlerini kan bürüdüğü anlarından birinde bu adamı çıtır çıtır yiyecekti.

Gezinti yarım saat sürdü. Chaval ve Catherine, Voreux'ye yaklaştıkları zaman daha yavaşladılar, kanal kıyısında iki molozluk boyunca üç kere durdular; şimdi çok neşeliydiler ve sevişip oynaşıyorlardı. Étienne de görülmek korkusuyla durmak, aynı yerlerde beklemek zorunda kalıyordu. Kaba bir pişmanlıktan başka bir his beslememeye çalışıyordu. Uslu davranıp kızlara dokunmamanın cezasını çekiyordu. Sonunda da, Voreux'den sonra, Rasseneur'ün meyhanesine gidip yemeğini yiyebilecek kadar serbest kalmasına karşın onların arkasından yürüdü, işçi mahallesine kadar beraber gitti; orada, karanlıkta ayakta durdu, Chaval'in, Catherine'i evine bırakmasını bir çeyrek saat bekledi. Böylece, artık ikisinin beraber olmadıklarına iyice inandıktan sonra tekrar yürüdü, Marchiennes yolu üzerinde, çok uzağa kadar gitti. Ayağını yerlere vuruyor, hiçbir şey düşünmüyor, odaya kapanamayacak kadar fazla sıkıntı, üzüntü duyuyordu.

Étienne, ertesi sabah saat dörtte kalkmak için yemeğini yiyip yatmak gerektiğini düşünerek, ancak bir saat sonra, dokuza doğru, tekrar işçi mahallesinden geçti. Kasaba, gecenin ortasında, koyu karanlıkta uykuya dalmıştı bile. Kapalı panjurlardan bir tek ışık sızmıyor, binaların uzun cepheleri, horlayan kışlaların ağır uykusu içinde, uzanıp gidiyordu. Yalnız, boş bahçelerden aşarak,

bir kedi fırladı. Gün bitmiş, işçiler, yorgunluktan ve yemekten yıkılmış halde, sofradan yatağa düşmüşlerdi.

Rasseneur'ün dükkânında, aydınlık salonda, bir makinistle iki gündüz işçisi bira içiyorlardı. Fakat Étienne içeri girmeden önce durdu, karanlıklara son bir göz attı. Sabahleyin, fırtına ortasında geldiği zamanki aynı karanlık sonsuzluğu yine görüyordu. Karşısında Voreux, o kötücül hayvan havasında, belirsiz bir halde, orasında burasında birkaç fener ışığıyla çörekleniyordu. Molozluktaki üç ateş, kan kırmızı aylar gibi havada yanıyor, zaman zaman Bonnemort Baba'nın ve sarı beygirinin, gereğinden fazla büyüyen gölgelerini açığa çıkarıyordu. Ötelerdeyse gölgeler, düz ova içerisinde, Montsou'yu, Marchiennes'i, Vandame Ormanı'nı, geniş pancar ve buğday okyanusunu, her şeyi örtmüştü. Orada, uzak deniz fenerleri gibi, yalnız, yüksek fırınların mavi alevleriyle, kok fırınlarının kırmızı alevleri yanıyordu. Yavaş yavaş, gece boğulmaktaydı; yağmur şimdi, ağır ve sürekli bir biçimde yağıyor, bu hiçliği, tekdüze akışının dibine batırıyordu. Artık sadece bir tek ses, gece gündüz soluyan, tulumba makinesinin kalın ve ağır nefesi işitiliyordu.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

I

Ertesi gün, ondan sonra gelen günler, Étienne, ocaktaki işine devam etti. Alışıyordu; varlığı, başlangıçta kendisine çok yorucu görünen bu işe, bu yeni alışkanlıklara uymaya başlıyordu. İlk on beş günün tekdüzeliğini sadece bir olay bozdu. Geçici bir ateşlenme, onu kırk sekiz saat yatakta tuttu. Vücudu kırık dökük, başı ateşler içinde yanarak, yarı sayıklama halinde, kömür arabasını fazla dar bir yolun sonuna sürdüğünü, vücudunun o dar yere sığmadığını rüyasında görüyordu. Bu sadece, acemiliğin verdiği kırıklıktan, aşırı derece yorgunluktan başka bir şey değildi, çabucak da geçti.

Ardından günler birbirini izledi, haftalar, aylar geçti. Şimdi, diğer arkadaşları gibi o da saat üçte yataktan kalkıyor, kahvesini içiyor, Madam Rasseneur'ün bir gün önce hazırladığı çift dilimli, tereyağlı ekmeği alıp gidiyordu. Sabahları madene vardığında, düzenli olarak, yatmaya giden yaşlı Bonnemort'a rastlıyor; öğleden sonra madenden çıkarken, işe gelen Bouteloup'yla karşılaşıyordu. Şimdi onun da başlığı, pantolonu, bez ceketi vardı; o da titriyor, barakada bol ateşin karşısında sırtını ısıtıyordu. Sonra yalın ayak, kuvvetli hava akımlarıyla dolu harmanda bekleme sırası geliyordu. Fakat ne bakır parçalarla karışık kalın çelik parçaları, yukarıda, karanlıkta parlayan makine; ne gece kuşu gibi kara ve sessiz kanat çırpıntılarıyla havalanan kablolar;

ne de işaretlerin, haykırılarak verilen emirlerin, demirden yeri sarsan kömür arabalarının gürültüsü ortasında, durmadan dalıp çıkan asansörlerle oyalanıyordu. Lambası kötü yanıyordu, bu sersem lambacı onu temizlememiş olmalıydı. Uyuşukluğu ancak, Mouquet'nin, kıçlarında şaklayan şakacı vuruşlarla, kızların hepsini asansöre bindirdiği zaman geçiyordu. Asansör kalkıyor, bir kovuğun içine, taş düşer gibi iniyordu ve o, başını çevirip de gün ışığının nasıl kaybolduğuna bile bakmıyordu. Bir düşme olabileceği hiç aklına gelmiyordu ve şakır şakır yağan yağmur altında, karanlıklara daldıkça, kendisini evindeymiş gibi hissediyordu. Aşağıda, Pierron, ikiyüzlü yumuşak tavrıyla, asansörden onları çıkarınca, hepsi aynı sürü deprenişiyle yürüyorlardı; herkes adımlarını sürüyerek kendi ocağına gidiyordu. Étienne artık, madenin galerilerini Montsou sokaklarından daha iyi tanıyor; şurada dönmek, ileride eğilmek, daha ötede bir su birikintisine dikkat etmek gerektiğini biliyordu. Yer altındaki bu iki kilometre yola öyle alışmıştı ki, lambasız, elleri cebinde yürüyebilirdi. Her defasında da aynı karşılaşmalar oluyordu. Bir çavuş, yoldan geçerken işçilerin yüzlerini aydınlatıyor; Mouque Baba bir beygir götürüyor; Bébert öksürüklü Bataille'ı çekiyor; Jeanlin hava bölmelerini örtmek için kataron arkasında koşuyor, şişman Mouquette, sıska Lydie arabalarını sürüyorlardı.

Étienne, bacanın rutubetinden ve havasızlığından, giderek daha az acı duymaya başlamıştı. Baca, yukarı çıkmak için ona gayet kullanışlı geliyordu. Sanki erimişti ve evvelce bir elini uzatmaya cesaret edemeyeceği yarıklardan şimdi geçebiliyordu. Kömür tozlarını rahatsız olmadan teneffüs ediyor, gözleri karanlıkta gayet iyi seçiyor, vücudunda sabahtan akşama kadar sırsıklam giysilerle dolaşmaya alıştığı için terden etkilenmiyordu. Öte yandan, boş yere kuvvet harcamıyordu; çarçabuk, bütün işçileri şaşırtan bir ustalık kazanmıştı. Üç hafta içinde, kendisini, madenin en iyi sürücüleri arasında saymaya başlamışlardı. Hiç kimse arabasını varageleye kadar onun gibi kuvvetle yürütemiyor, sonra onun kadar düzgün boşaltamıyordu. Kısa boyu her tarafa sokulmasını kolaylaştırıyor; kolları, bir kadın kolu kadar ince ve be-

yaz olmakla beraber, öyle sağlam çalışıyordu ki, duyarlı derisinin altında demirdenmiş gibi görünüyordu. Yorgunluktan soluduğu zaman bile, onurundan olacak, hiçbir zaman sızlanmıyordu. Yalnız, şakadan anlamamasından yakınıyorlardı. Bir takılan oldu muydu, hemen kızıyordu. Bunun dışında, onu her gün biraz daha makineleştiren bu başarısının etkisiyle kendisini kabul ediyorlar, gerçek bir madenci yerine koyuyorlardı.

Özellikle Maheu, Étienne'e karşı dostluk duymaya başlıyordu. Çünkü iyi yapılmış işi severdi. Sonra, ötekiler gibi o da, bu çocuğun, kendisinden fazla bilgi sahibi olduğunu hissediyordu. Onun okuduğunu, yazdığını, ufak tefek planlar yaptığını görüyor, kendinin, varlığını bile bilmediği şeyler konuştuğunu işitiyordu. Buna şaşmıyordu; maden işçileri, makinistlerden daha kalın kafalı, kaba saba insanlardır. Fakat bu delikanlının açlıktan ölmemek için kömür işine atılışındaki cesarete şaşıyordu. İşi bu kadar benimseyen, gelişigüzel alınmış ilk işçiydi. Kazma işi sıkışıp da bir kazmacıyı yerinden ayırmak istemediği zaman, Maheu, payandalama işini delikanlıya veriyor, çünkü onun yapacağı işin temizliğine ve sağlamlığına güveniyordu. Şefler, onu, hep bu belalı payandalama işinden dolayı rahatsız ediyorlardı ve Maheu, her an, Mühendis Négrel'in, peşinde Dansaert olduğu halde çıkıp gelerek bağıracağından, tartışacağından, işi yeni baştan yaptıracağından çekiniyordu. Bu adamların, hiçbir zaman hoşlanma belirtisi göstermeyen hallerine ve İşletmenin, günün birinde köklü bir önlem alacağını söylemelerine karşın, sürücüsünün yaptığı payandaları daha çok beğendiklerini görmüştü. İşler sürüp gidiyor, ocakta derin bir hoşnutsuzluk mayalanıyor, Maheu, kendisi bile o kadar sakin bir adam olduğu halde, yumruklarını sıkmaya başlıyordu.

Önce, Zacharie'yle Étienne arasında bir yarış başlamıştı. Bir akşam, birbirlerini tokatla tehdit etmişlerdi. Fakat Zacharie iyi çocuktu ve kendi zevki dışındaki şeylere pek kulak asmadığı, dostça bir bardak bira ikram edilince hemen yatıştığı için çok geçmeden, yeni gelenin üstünlüğü karşısında boyun eğmek zorunda kalmıştı. Levaque da şimdi Étienne'le iyi geçiniyor, bildiği bazı

şeyler var, dediği sürücüyle, politikadan konuşuyordu. Götürü işçileri arasında Étienne, kendisine karşı, sadece Uzun Chaval'in sinsi bir düşmanlık beslediğini hissediyordu. Birbirlerine surat eder görünmek şöyle dursun, aksine iyi arkadaş olmuşlardı. Yalnız, şakalaştıkları zaman, birbirlerini bakışlarıyla yiyorlardı. İkisi arasında Catherine, bezgin ve kendisini olacakların akışına bırakmış kız halini yine takınmış, sırtını eğerek arabasını sürüyor; şimdi ona yardım sırası kendisinde olan iş arkadaşıyla hep sevimli ve dost geçiniyor, öte taraftan, sevgilisinin isteklerine boyun eğiyor, okşamalarını hoş karşılıyordu. Bu kabul edilmiş bir durumdu; ikisi arasındaki ilişki aile tarafından da biliniyor, göz yumularak karşılanıyordu. O kadar ki, Chaval her akşam, kızı, molozluğun arka tarafına götürüyor, sonra evinin kapısına kadar getiriyor, orada son bir defa daha, bütün işçi mahallesinin gözü önünde öpüyordu. Artık bu durumu kabullendiğini düşünen Étienne, çok kere bu gezintilerden dolayı Catherine'e takılıyor, maden ocaklarında, oğlanlarla kızlar arasında konuşulan açık saçık türden sözler söyleyerek onunla şakalaşıyordu. Kız da ona aynı şekilde karşılık veriyor, sevgilisinin kendisine yaptığı şeyi, meydan okumak için söylüyor, fakat genç adamın gözleri kendi gözleriyle karşılaşınca şaşalıyor, rengi atıyordu. İkisi de başlarını çeviriyorlar, ara sıra bir saat konuşmuyorlar, kalplerine gömdükleri ve hiç sözünü etmedikleri şeylerden dolayı birbirlerinden nefret eder haller takınıyorlardı.

İlkbahar gelmişti. Étienne bir gün ocaktan çıkarken, nisan ayının ılık nefesi, taze toprağın, yumuşak yeşilliğin, bol, saf havanın güzel kokusu yüzüne çarpmıştı. Şimdi de, yerin dibindeki sonu gelmez kış ortasında, hiçbir yazın, hiçbir zaman yok edemediği o rutubetli karanlıklarda on saat çalıştıktan sonra her çıktığında, bahar daha güzel kokuyor, vücudunu daha fazla ısıtıyordu. Günler daha fazla uzamaktaydı; mayısta, güneş doğarken kızaran gökyüzü, Voreux'yü sarımsı saydam bir tozla aydınlatırken, o da, egzoz çıkışlarından atılan beyaz buharların pespembe yükselmekte olduğu ocağa iniyordu. Artık titreme kalmamıştı, ovanın sonsuzluklarından ılık bir nefes geliyor, tarla kuşları çok

yükseklerden ötüyorlardı. Sonra, saat üçte, Étienne'in gözleri, yakıcı hale gelen, ufku tutuşturan, kömür tozları altındaki kiremitleri kızıllaştıran güneşle kamaşıyordu. Haziranda buğdaylar yükselmiş, pancarların kara yeşili üzerinde maviye bakan yeşil bir renkle fark ediliyorlardı. En hafif rüzgârda dalgalanan bu sonsuz denizin, her gün biraz daha gelişip büyüdüğünü görüyor, ara sıra akşamları, yeşilliğini sabaha göre daha fazla artmış bularak şaşırıyordu. Kanaldaki kavak ağaçlarının tepesi yapraklarla örtülmekteydi. Molozluğu otlar bürüyor, çayırları çiçekler kaplıyor; bu toprağın altında, ta orada, yoksulluk ve yorgunluk inim inim inlerken, aynı toprağın üstünde bütün bir hayat filizleniyor, fışkırıyordu.

Şimdi, Étienne akşamları gezinirken, sevdalıları ürküttüğü yer, artık sadece molozluğun ardı değildi. İzlerini buğday başakları içinde sürüyor, çiftleşme düşkünü kuşlar gibi yaptıkları yuvaları, sararan başakların ve iri, kırmızı gelinciklerin dalgalanmalarından kestiriyordu. Zacharie ve Philomène, eski bir çift alışkanlığıyla buralara geliyorlardı; hiç durmadan Lydie'nin peşinde gezen Brûlé Kadın, onu ikide bir Jeanlin'le bir arada yakalıyordu. İkisi birlikte öyle gömülüyorlardı ki, kalkmalarını sağlamak için üstlerine basmak lazım geliyordu. Mouquette'e gelince, o her tarafta yatabilirdi. Hangi tarladan geçseniz, kesinlikle onu başı aşağılarda, sırtüstü devrilmiş, yalnız ayakları görünür bir halde bulurdunuz. Tabii bütün bunlar olmakta serbestti; delikanlı, sadece Catherine'le Chaval'e rastladığı akşamlar, bu işi bir kabahat sayıyordu. İki defa, yanlarına yaklaşırken onların yere atıldıklarını gördü, sonra başaklar, ölü gibi hareketsiz durdular. Bir başka defa, dar bir yoldan gittiği sırada, Catherine'in parlak gözlerini, başakların hizasında bir gördü, bir kaybetti. Artık, uçsuz bucaksız ova ona çok ufak görünüyordu; geceyi Rasseneur'ün Avantage'ında geçirmeyi daha uygun bulmaktaydı.

– Madam Rasseneur, bana bir bardak bira verin... Hayır, bu akşam çıkmayacağım, bacaklarım ağrıyor.

Sonra da, her zaman dipteki masada, başı duvara dayalı oturan bir arkadaşına döndü:

– Souvarine, bir tane de sen içmez misin?

– Teşekkür ederim, bir şey istemem.

Étienne, Souvarine'i, orada yan yana yaşamakta oldukları için tanımaktaydı. Bu adam Voreux'de makinistti ve yukarıda, kendi odasına bitişik olan mobilyalı odayı tutuyordu. Otuz yaşlarında görünen, zayıf, sarışın, uzun saçlar ve hafif bir sakalla çevrili ince yüzlü bir adamdı. Beyaz ve sivri dişleri, zarif ağzı ve burnu, teninin pembeliği, ona bir kız hali, inatçı bir uysallık havası veriyor; çelik bakışlı gözlerinin gri yansıması, bu uysallığı parıltılarla vahşileştiriyordu. Fakir işçi odasında, yalnız bir sandık kitap ve kâğıt vardı. Rus'tu. Kendisinden hiç söz etmez, hakkında söylentiler dolaşmasına ses çıkarmazdı. Yabancılara karşı çok güvensiz olan madenciler, ufak, şehirli ellerine bakıp onun başka bir sınıftan olduğunu sezinlemişler; önce bir aşk macerasından, bir cinayetin cezasından kurtulmak için kaçtığını zannetmişlerdi. Sonra cebindeki bütün ufaklıkları, işçi mahallesi çocuklarına dağıtarak onlara karşı öyle kardeşçe, o kadar kibirsiz davranmıştı ki, ağızdan ağza dolaşan siyasi mülteci sözünün yarattığı güven duygusuyla, şimdi onu aralarına kabul etmeye başlamışlardı. Bu belirsiz sözde, cinayet için bile bir özür anlamı, bir acı yoldaşlığı buluyorlardı.

İlk haftalar Étienne, onda vahşi bir çekingenlik görmüştü. Onun için macerasını sonradan öğrenebildi. Souvarine, Toula* yönetim bölgesinde, soylu bir ailenin en son çocuğuydu. Saint-Petersburg'da doktorluk öğrenimini yaparken, o zaman bütün Rus gençliğini harekete geçiren sosyalizm fırtınası, halk arasına karışmak, halkı tanımak ve kardeşçe yardım etmek üzere onu bir sanat öğrenmeye teşvik etmiş, o da makinistlik öğrenmişti. Rus çarına karşı düzenlenip başarısızlığa uğrayan bir suikasttan sonra kaçmış, şimdi, işte o sanat sayesinde yaşıyordu. Bir ay bir meyvecinin mahzeninde yaşamış, her an binayla beraber havaya uçmak tehlikesi içinde, yolun altına lağım kazmış, bombalar doldurmuştu. Ailesi tarafından tanınmamış, parasız kalmış, kendi-

* *Toula*: Moskova'nın yaklaşık 200 km. güneyinde, en eski Rus sanayi şehirlerinden biri. (*Ed.*)

sini casus zanneden Fransız atölyeleri tarafından mimlenmiş; açlıktan ölecek hale geldiği sırada, Montsou İşletmesi, işçi sıkıntısı çektiği bir anda, sonunda onu işe almıştı. Bir yıldan beri orada çalışıyordu. İyi, ılımlı, sessiz bir işçiydi. Bir hafta gündüz, bir hafta gece çalışıyordu ve işine öyle düzgün devam ediyordu ki, şefler onu örnek olarak gösteriyorlardı.

Étienne gülerek ona sorardı:

– Sen hiç susamaz mısın kuzum?

O, hemen hemen vurgusuz, yumuşak sesiyle cevap verirdi:

– Ben yemek yerken susarım.

Arkadaşı onunla, kızlarla ilgili de şakalaşır, İpekçoraplılar Mahallesi tarafında, onu, buğday tarlasında, sürücü kızlarla beraber gördüğünü yeminle söylerdi. O zaman Souvarine, umursamaz bir ilgisizlikle, omuzlarını silkerdi. Sürücü kız mı? Ne gereği vardı? Kadın, bir erkekteki kardeşliğe ve cesarete sahip olduğu zaman onun gözünde bir erkek çocuk, bir arkadaştı. Yoksa, insanın kalbine kötülük sokmakta ne yarar vardı? Ne kadın, ne dost, hiçbir bağ istemiyordu, serbestti ve başkalarını da bağlamak istemiyordu.

Her akşam saat dokuza doğru meyhane boşalınca Étienne, böylece Souvarine'le oturur, konuşurdu. Étienne yudum yudum birasını içer, makinist, dumanı gitgide ince parmaklarını sarartmış olan sigaraların birini söndürüp birini yakardı. Dalgın, gizemli gözleri, dumanı bir düş içinde izlerdi. Eli, iş yapmak dürtüsüyle, boşlukta sinirli sinirli aranır, çoğunlukla da evcil bir tavşanı dizlerine oturturdu. Bu her zaman gebe, koca anaç tavşan, evin içinde başıboş, özgürce gezerdi. Adını Polonya koyduğu bu dişi tavşan ona bayılıyordu. Gelir, pantolonunu koklar, dikilir, ayaklarıyla tırmalar, bir çocuk gibi, dizlerine çıkıncaya kadar uğraşırdı. Sonra ona sokulur, kulaklarını indirir, gözlerini kapardı. Souvarine, bu ılık ve canlı yumuşaklık kendisini sakinleştiriyormuş gibi bıkıp usanmadan, bilinçsiz bir okşayışla elini tavşanın ipek gibi gri tüyleri üzerinde durmadan gezdirirdi.

Bir akşam Étienne:

– Biliyor musunuz? dedi. Pluchart'dan bir mektup aldım.

Orada Rasseneur'den başka kimse yoktu. Son müşteri gitmiş, uykuya yatan işçi mahallesine dönmüştü.

Meyhaneci, iki müşterisinin karşısında ayakta durarak:

– Ya! diye bağırdı. Ne durumdaymış Pluchart?

Étienne iki aydan beri, Lille'deki makinistle devamlı surette mektuplaşıyordu. Ona, Montsou'ya girdiğini yazmayı düşünmüştü. Pluchart, Étienne'in madenciler arasında yapabileceği propagandayı düşünmüş, şimdi ona gerekli bilgileri veriyordu.

– Dernek çok iyi yürüyormuş. Her taraftan üye olanlar varmış.

Rasseneur, Souvarine'e sordu:

– Sen ne dersin bunların derneğine?

Polonya'nın başını tatlı tatlı kaşıyan Souvarine, bir duman salıvererek, o umursamaz tavrıyla:

– Yine budalalık! dedi.

Fakat Étienne kızışıyordu. Deneyimsizliğinin ilk düşleri ortasında, büyük bir isyan yeteneği, onu, emeğin sermayeye karşı savaşımına özendiriyordu. Konuştukları şey, uluslararası işçiler derneği, şu Londra'da kurulan ünlü Enternasyonal'di. Görkemli bir çaba, sonunda adaletin üstün geleceği bir savaşım değil miydi bu? Artık sınır yoktu, bütün dünya emekçileri, işçiye, hakkı olan ekmek parasını sağlamak üzere ayaklanıyor, birleşiyorlardı. Hem de ne sade, ne büyük bir kuruluştu. En altta, komünü temsil eden şube vardı; sonra, aynı eyalet şubelerini bir araya toplayan federasyon geliyordu; sonra ulus ve nihayet onun üstünde insanlık, her ulusu bir sekreterle temsil eden bir genel konsey vardı. Altı aya varmadan bütün dünyayı ele geçirecekler, patronlar hayır derlerse, onlara kurallarını zorla kabul ettireceklerdi.

Souvarine:

– Budalalık! dedi. Sizin Karl Marx bu işleri hâlâ normal kuvvetlerle yapmak fikrinde. Politika yok, entrika yok, öyle mi? Her şey açık açık yapılacak ve sadece gündeliklerin artması için... Geç efendim, bırakın şu evrimi! Şehirlerin dört bir ucunu tutuşturun, halkı doğrayın, her şeyi dümdüz edin ve bu kokmuş dünyadan hiçbir eser kalmazsa belki o zaman daha iyi bir dünya ortaya çıkar.

Étienne gülmeye başladı. Arkadaşının sözlerini pek anlamıyor, bu yok etme kuramı ona yapmacık gibi görünüyordu. Rasseneur daha uzlaşmacı ve işi yolunda bir insanın sağduyusuyla, öfkelenmeye gerek görmedi. Yalnız, durumu açıklığa kavuşturmak istiyordu.

– Yani? Montsou'da bir şube açmaya mı kalkacaksın?

Kuzey Federasyonu sekreteri olan Pluchart'ın da istediği buydu. Madenciler günün birinde grev yapacak olurlarsa, derneğin onlara yapacağı hizmetler üzerinde özellikle duruyordu. Étienne de, aslında grevin yakında patlak vereceğini sanıyordu. Payandalama işi kötü sonuçlanacaktı, İşletmenin bu konuda direnmesi, bütün ocakların başkaldırmasına yeterdi.

Rasseneur, akıllı bir tavırla:

– İşin can sıkan tarafı aidatlar, dedi. Genel sermaye için yılda elli santim, şube için de iki frank, bu göründüğü kadar kolay değil işte; pek çokları bunu vermek istemeyecektir, bahse girerim.

Étienne:

– Kaldı ki, burada evvela bir yardımlaşma sandığı kurmak gerekir. Gerektiğinde bu sandığı direniş için kullanırız... Her neyse, bu işleri düşünmenin zamanı gelmiştir. Başkaları hazırsa ben hazırım, dedi.

Bir sessizlik oldu. Petrol lambası tezgâhın üstünde tütüyordu. Ardına kadar açık kapıdan, makinenin bir ocağına kömür dolduran bir Voreux ateşçisinin kürek sesi iyice işitilmekteydi.

O sırada içeri giren ve her zamanki kara giysisinin içinde daha da büyümüş gibi, tasalı bir tavırla dinleyen Madam Rasseneur:

– Her şey ateş pahası, dedi. Biliyor musunuz, yumurtalara yirmi iki metelik verdim... Artık bu işin patlak vermesi lazım.

Bu sefer, erkeklerin üçü aynı fikirde oldular. Biri susup biri söylüyor, aynı umutsuz sesle konuşuyorlardı, derken sızlanmalar başladı, işçi bu duruma karşı koyamıyordu, devrim, yoksulluğu artırmaktan başka işe yaramamıştı; 89'dan* beri burjuvalar öyle oburca yiyip şişiyorlardı ki, işçiye, yalayacak çanak dibi bile bı-

* 1789 Fransız Devrimi. (*Ed.*)

rakmıyorlardı. Yüz yıldan beri varlığın ve bolluğun aşırı artışından, işçiye akla uygun bir pay verilmiş miydi? Söylesinler bakalım! Serbestsiniz demişler, onunla alay etmişlerdi. Evet, açlıktan gebermekte serbest. İşçi de bunda kusur etmiyordu. İş başına geçtikten sonra yoksulları, kendi eski pabuçları kadar bile düşünmeyen ve rahatına düşen herifler için oy vermek karın doyurmuyordu. Yok, şu veya bu şekilde, ister kanunlar yaparak, dostça anlaşarak, ister vahşiler gibi her şeyi yakıp birbirini yiyerek buna bir son vermek lazımdı. Bunu yaşlılar görmese bile çocuklar herhalde göreceklerdi, çünkü yüzyıl sona ermeden bir devrim daha olacaktı; bu defa işçilerin devrimi, toplumu yukarıdan süpüren, sonra daha temiz, daha adaletli bir şekilde yeniden kuran bir hareket olacaktı.

Madam Rasseneur, kuvvetle tekrar etti:

– Patlak vermesi lazım.

Üçü de haykırdılar:

– Evet evet, patlak vermesi lazım.

Souvarine şimdi, Polonya'nın kulaklarını okşuyor; hayvan, burnunu zevkle oynatıyordu. Gözleri dalgın, kendi kendine konuşur gibi hafif sesle:

– Gündeliği artırmak olanağı var mıdır? dedi. Acımasız bir düzen, bu gündeliği olabilecek en düşük düzeyde, işçinin kuru ekmek yiyip çocuk yapmasına kıtı kıtına yetecek kadar hesaplamıştır... Eğer çok aşağı düşerse işçiler açlıktan ölür ve yeni işçiye talep gündeliği yükseltir. Eğer fazla yükselirse, daha fazla olan arz karşısında, iner... Bu aç midelerin dengesi, ömür boyu açlığa mahkûmiyettir.

O, okumuş sosyalistlere mahsus konulara girerek böyle alıp yürüdüğü zamanlar, Étienne'le Rasseneur, sıkıntıya kapılıyorlar, onun umut kırıcı sözleriyle şaşırıp ne cevap vereceklerini bilemiyorlardı.

Souvarine her zamanki sessizliğiyle, onların yüzlerine bakarak:

– İşitiyor musunuz, dedi. Her şeyi yok etmek lazım, yoksa açlık tekrar ürer. Evet! Anarşi gerekli, hiçbir şey kalmamalı,

yeryüzü kanla yıkanmalı, yangınla temizlenmeli! Sonrası düşünülür...

Devrimci saldırganlığıyla Madam Rasseneur, büyük bir incelik göstererek:

– Evet, dedi. Mösyö'nün hakkı var.

Étienne, bilgisizliğine canı sıkılarak, fazla tartışmak istemedi. Kalktı:

– Haydi yatalım, dedi. Bütün bunlar, yarın sabah üçte yataktan kalkınama engel değil.

Souvarine dudaklarına yapışan izmariti üfledikten sonra, iri tavşanı karnından yavaşça tutup yere bırakmıştı bile. Rasseneur dükkânı kapatıyordu. Üzerine kafa yordukları önemli işlerle kulakları uğultu dolu, kafaları şişmiş gibi sessizce ayrıldılar.

Böylece her akşam, meyhanenin çıplak salonunda, Étienne'in bir saatte boşalttığı biricik bira bardağı etrafında, hep bunlara benzer şeyler konuşuluyordu. Étienne'in kafasında uyuşup kalmış, belirsiz fikirlerden oluşan bir yığın kımıldıyor, genişliyordu. Öğrenme gereksinimiyle kıvranarak, komşusundan ödünç kitap almak için uzun zaman düşünmüştü. Onda da, ne yazık ki, yalnız Almanca ve Rusça kitaplar vardı. Sonunda, ondan kooperatif şirketlerden bahseden Fransızca bir kitabı ödünç olarak aldı. Souvarine bunlara saçma şeyler diyordu. Bir de Cenevre'de yayınlanan ve düzenli olarak Rusya'ya gelmekte olan, *le Combat* adında tek yapraklı bir anarşist gazeteyi okumaktaydı. Her gün buluştukları halde Étienne, onu, hayata geçici olarak tutunurmuş gibi, her türlü çıkardan, her türlü duygudan ve her türlü maldan uzak, her zaman aynı kapalı haliyle görüyordu.

Étienne'in durumu temmuzun ilk günlerine doğru düzeldi. Madenin hep tekrarlanan bu tekdüze hayatı içinde bir terslik ortaya çıkmıştı. Guillaume damarının kömür alınlarında bir karışıklık oluşmuş, yatağın içinde bir fayın yakın olduğunu kesin şekilde gösteren başkalaşımlar görülmüştü. Ardından, mühendislerin, araziyi çok iyi bilmelerine karşın daha varlığından haberli olmadıkları bu fay, çok geçmeden kendini göstermişti. Bu durum maden ocağını altüst ediyor, damarın kaybolduğundan, herhalde

daha aşağıya, fayın öte yanına doğru kaydığından başka bir şey konuşulmuyordu. İhtiyar madenciler kömürün peşine salınmış, cins av köpekleri gibi, burun deliklerini açmışlardı bile. Fakat bu arada kömür alınlarında çalışanlar, kollarını kavuşturup duramazlardı, İşletmenin, yeni ocakları açık arttırmaya çıkaracağını haber veren duvar ilanları asıldı.

Bir gün Maheu, madenden çıkarlarken Étienne'le beraber yürüdü ve ona, başka bir alına geçen Levaque'ın yerine, kendi götürü ocağında kazmacılığa girmesini teklif etti. İş, genç adamdan çok hoşnut oldukları görülen başçavuş ve mühendisle zaten halledilmişti. Étienne de, Maheu'nün kendisine gittikçe daha fazla değer vermesinden dolayı sevinçli, bu çabuk ilerleyişi kabul ediverdi.

Hemen o akşam, ilanları okumak üzere maden ocağına döndüler. Artırmaya çıkarılan ocaklar, Voreux'nün kuzey galerisinde, Filonnière damarındaydı. Bu ocaklar pek kârlı görünmüyordu. Delikanlı, artırma şartlarını okurken, madenci başını sallıyordu. Gerçekten, ertesi gün kuyuya inip Étienne'le birlikte damarı yokladıkları zaman, Maheu ona, asansör katının uzaklığını, toprağın göçüğe uygun olduğunu ve kömürün, derinliğinin az ve sert olduğunu gösterdi. Ama karın doyurmak için çalışmak lazımdı. Onun için, ertesi pazar, barakada yapılan artırmaya gittiler. Kısım mühendisi bulunmadığı için ocak mühendisi, başçavuş da hazır olduğu halde, artırmayı yönetiyordu. Orada, bir köşeye oturtulmuş olan küçük peykenin* karşısında beş altı yüz kömürcü vardı ve artırma öyle kızışmalı ilerliyordu ki, sadece boğuk seslerden oluşan bir uğultu işitiliyor, yüksek sesle söylenen rakamları, başka rakamlar susturuyordu.

Maheu, bir an geldi ki, İşletmenin artırmaya çıkardığı kırk ocaktan bir tanesini alamayacağından korktu. Bütün katılımcılar kriz söylentilerinden kuşkuya kapılmış, işsiz kalmak korkusuyla fiyat kırıyorlardı. Mühendis Négrel bu üstelemeler karşısında acele etmiyor, fiyatın olabildiği kadar aşağıya düşmesini bekliyor; işi büsbütün aceleye getirmek isteyen Dansaert'se

---

* *Peyke*: Genellikle eski iş yerlerinde bulunan, duvara bitişik, alçak, tahta sedir. (TDK)

şartların çok iyi olduğu hakkında yalan söylüyordu. Maheu, elli metrelik yer koparabilmek için, kendisi gibi üsteleyen bir arkadaşla çekişmek zorunda kaldı. Sırayla ikisi de, araba başına birer santim kırıyorlardı. Sonunda pazarlık kendi üstünde kaldı. Fakat gündeliği o kadar indirmişti ki, arkasında ayakta duran çavuş Richomme, dişleri arasından mırıldanıp kızıyor, onu dirseğiyle dürterek, bu fiyatla işin içinden çıkamayacağını söylüyor, öfkeyle homurdanıyordu.

Dışarı çıktıklarında Étienne, sövüp durmaktaydı. O sırada, kayınbabası ciddi işlerle uğraşırken Catherine'le beraber aylak aylak gezerek buğday tarlalarından gelen Chaval'i görünce coştu:

– Allah Allah! Buna adam boğazlamak denir yahu! Artık işçiyi, işçinin hakkını yemeye zorluyorlar!

Chaval öfkelendi. Kendisi olsa, fiyatı hiç kırmazdı! Merakla yanlarına gelen Zacharie, bunun iğrenç bir şey olduğunu söyledi. Fakat Étienne onları, sinsi bir sertlik ifade eden bir el hareketiyle susturdu:

– Bunun da sonu gelecek, dedi. Günün birinde efendilik bize geçecek!

Artırmadan beri ağzını açmayan Maheu, kendine gelir gibi oldu:

– Efendilik... Ah! Canına yandığım hayat! Olacaksa olsa artık!

II

Temmuzun son pazarı, Montsou'nun panayır günüydü. Daha cumartesi akşamından, işçi mahallesindeki temiz ev kadınları, alt odalarını bol suyla yıkamışlar, yerlere ve duvarlara kovalar dolusu su dökerek etrafı sellere boğmuşlardı. Bu fakir keseleri için pahalı bir lüks olan beyaz kum serpildiği halde, yer hâlâ kurumamıştı. O gün hava çok sıcak olacak gibi görünüyordu; gökyüzü, sonsuzluğa kadar çıplak ve dümdüz uzanıp giden Kuzey kırlarını yaz aylarında bunaltan, fırtına yüklü, ezici, ağır bulutlarla doluydu.

Pazar günleri Maheulerin evinde, uyanma saati altüst olurdu. Saat beşten sonra yatakta deliye dönen babaları kalkıp gittiğinde, çocuklar, dokuza kadar sabah keyfi yaparlardı. O gün, Maheu bahçesine çıkıp bir pipo içti; sonra geri geldi ve diğerlerini beklerken, tek başına bir dilim tereyağlı ekmek yedi. Sabahı, böylece, ne yapacağını pek bilmeden geçirdi. Sızıntı yapan teknenin çatlağını onardı, guguklu saatin altına, küçüklere verilmiş olan veliaht prensin bir portresini yapıştırdı. Bu arada, ötekiler birer birer iniyorlardı. Bonnemort Baba güneşe oturmak için bir iskemle almıştı. Alzire'le anası hemen mutfağa girmişlerdi. Catherine, giydirdiği Lénore'la Henri'yi önüne katmış, çıkageldi. Saat on biri çalıyordu; patatesle beraber kaynayan tavşanın kokusu bütün evi bürümüştü. O sırada Zacharie ve Jeanlin, gözleri şiş, esneye esneye en son olarak indiler.

Bütün mahalle, gruplar halinde Montsou'ya gitmek için öğle yemeğini erken yemeye hazırlanıyor, panayırın sevinciyle neşe içinde uçuyordu. Alay alay çocuklar koşuşuyorlar, ceketsiz, arkalarında yalnızca gömlekleriyle erkekler, dinlenme günlerinin tembel yürüyüşleriyle, ayaklarında ökçesiz pabuçlarını sürüklüyorlardı. Güzel hava nedeniyle ardına kadar açık kapılardan ve pencerelerden neşe, hareket, yaygara dolu, içinde aile bireyleri kaynaşan, sıra sıra odalar görünüyordu. Ve binaların bir başından öbür başına kadar hep tavşan kokusu yayılıyor ve bu zengin yemek kokusu, o gün, o kökleşen, kavrulmuş soğan kokusuna baskın çıkıyordu.

Maheuler tam öğleyin yemek yediler. Kapıdan kapıya sohbetler, komşu kadınların aralıksız seslenmeleri, cevapları, birbirlerinden öteberi alıp vermeleri, bir tokatla kovulan yahut yakalanıp içeri alınan çocuk gürültüleri arasında, onların fazla sesi çıkmıyordu. Aslında, Zacharie'yle Philomène'in evlilik konusundan ötürü, üç haftadan beri, komşuları Levaquelarla aralarına soğukluk girmişti. Erkekler görüşüyorlar, fakat kadınlar, artık birbirlerini tanımıyorlarmış gibi davranıyorlardı. Bu dargınlık, Pierronne'la ilişkilerini daha sıkı fıkı bir hale getirmişti. Yalnız Pierronne, Pierron'la Lydie'yi anasına bırakarak, o günü

Marchiennes'de bir kuzininde geçirmek üzere, sabahleyin erkenden gitmişti. Bununla da alay ediyorlardı. Çünkü kuzinin kim olduğu biliniyordu; bıyıkları vardı, Voreux'de başçavuştu. Maheude, panayıra rastlayan bir pazar günü ailesini böyle yüzüstü bırakmanın hiç de doğru olmadığını söyledi.

Maheulerin sofrasında, bir aydan beri kümeste besledikleri tavşanın patatesli etinden başka, yağlı çorba ve dana eti vardı. On beş günlük ücretin verilmesi tam da bir gün evveline rastlamıştı. Hiç böyle bir ziyafete konduklarını hatırlamıyorlardı. Hatta, son Sainte-Barbe'da, herkesin üç gün hiçbir iş görmediği o madenciler yortusunda bile, tavşan bu kadar yağlı ve lezzetli değildi. Onun için, dişleri çıkmaya başlayan küçük Estelle'den, dişleri dökülmeye başlayan yaşlı Bonnemort'a kadar, on çift çene öyle bir istekle işliyordu ki, kemikler bile kayboluyordu. Et güzel bir şeydi; fakat yüzünü pek seyrek gördükleri için güç sindiriyorlardı. Ne varsa yediler, akşam için bir parça haşlama kaldı. Doymazlarsa, üstüne biraz da tereyağlı ekmek yerlerdi.

Ortadan ilk kaybolan Jeanlin oldu. Bébert onu okulun arkasında bekliyordu. Böylece Lydie'yi baştan çıkarıncaya kadar uzun zaman dolaştılar. Brûlé Kadın sokağa çıkmamaya karar vermiş, onu yanında alıkoymak istiyordu. Çocuğun kaçtığını görünce yaygarayı bastı, sıska kollarını salladı, Pierron'sa bu gürültüden canı sıkılmış; karısının da kendi eğlencesinde olduğunu bildiğinden, pişmanlık duymadan eğlenen bir koca havasıyla rahat rahat dolaşmaya çıkmıştı.

Sonra, yaşlı Bonnemort çıktı; Maheu de hava almaya karar verdi, giderken karısına oraya gelip gelmeyeceğini sordu. Hayır, gelmeyecekti, çocuklarla beraber çekilir şey değildi. Ama belki de gelirdi, düşünecekti, gelirse herhalde orada buluşurlardı. Maheu evden çıkınca tereddüt etti, sonra, Levaque'ın hazır olup olmadığını anlamak üzere komşulara girdi. Fakat orada Philomène'i bekleyen Zacharie'yi buldu; Levaque Kadın tekrar evlenme hikâyesini açmış, kendisine aldırış edilmediğini, Maheude'le son bir defa daha konuşacağını bağıra bağıra anlatıyordu. Kızı, sevgilisiyle düşüp kalkarken, onun babasız çocuk-

larına bakmak çekilir şey miydi? Philomène hiç aldırış etmeden başlığını giydikten sonra, Zacharie onu aldı götürdü. Çıkarlarken, annesi isterse kendisi sevinerek evleneceğini söyledi. Levaque da daha evvel savuşmuştu ve Maheu, komşu kadını karısının yanına yolladı, kendisi de çıktı. Dirsekleri masanın üstünde, önündeki peynir dilimini bitirmekle meşgul Bouteloup, onun ikram etmek istediği bir bardak birayı inatla reddetti. İyi bir koca gibi evde kalacaktı.

Mahalle yavaş yavaş boşalıyor, erkekler birbirinin peşi sıra gidiyorlar; kızlar, kapı önlerinde durup etrafı gözledikten sonra, sevgililerinin kolunda, aksi tarafa doğru uzaklaşıyorlardı. Babası kilisenin köşesini dönerken, Catherine, Chaval'i gördü, yanına koştu, birlikte Montsou yolunu tuttular. Her biri bir tarafa giden çocukların arkasından yalnız kalan anaysa, iskemlesinden kalkmaya güç bulamayıp bardağına ikinci defa kaynar kaynar kahve koymuş, yudum yudum içmekteydi... İşçi mahallesinde, yalnız kadınlar kalmıştı. Birbirlerini çağırıyorlar, üzerinde hâlâ yemeklerin sıcaklığı ve yağları duran sofraların etrafında, kahve ibriklerinin son damlalarını süzüyorlardı.

Maheu, Levaque'ın Avantage'da olduğunu sezinlemişti ve yavaş yavaş Rasseneur'ün dükkânına indi. Gerçekten, Levaque, dükkânın arkasında, etrafı çitle kapalı dar bahçede, arkadaşlarıyla kiy oynuyordu. Bonnemort Baba'yla yaşlı Mouque, oyuna katılmadan ayakta durup topu gözleriyle takip ediyorlardı. O kadar dalmışlardı ki, dirsekleriyle birbirlerini dürtmeyi bile unutuyorlardı. Yakıcı bir güneş, tepeden vuruyordu, sadece meyhane boyunca, çizgi halinde bir gölge vardı. Étienne orada, bir masanın başında birasını içmekle meşguldü; Souvarine'in, kendisini yalnız bırakıp odasına çıkmasına canı sıkılmıştı. Hemen her pazar makinist odasına kapanır, yazar yahut okurdu.

Levaque, Maheu'ye:

– Oynuyor musun? diye sordu.

Fakat Maheu oynamak istemedi. Hava çok sıcaktı, susuzluktan ölüyordu.

Étienne:

– Rasseneur! diye seslendi. Bir bardak bira getirsene.

Sonra Maheu'ye dönerek:

– Benden ha! dedi.

Şimdi, hepsi senli benli konuşuyorlardı. Rasseneur ağırdan alıyordu, üç defa çağırmak zorunda kaldılar; ılık biraları getiren de Madam Rasseneur oldu. Delikanlı, sesini alçaltmış, dükkândan yakınıyordu. Şüphesiz, iyi niyetleri olan insanlardı; yalnız, bira bir işe yaramazdı ve çorbalar da berbattı! Eğer Montsou yolundan yılmasaydı, şimdiye kadar on defa yer değiştirmiş olacaktı. Günün birinde nasıl olsa, işçi mahallesinde bir aile yanında yer alacaktı. Maheu ağır ağır konuşarak:

– Tabii, diyordu, Tabii, bir aile yanında daha rahat edersin.

O sırada bağırtılar işitildi. Levaque, bir vuruşta bütün dikili kiyleri devirmişti. Mouque ve Bonnemort, burunları yerde, bu gürültü ortasında, beğeni dolu derin bir sessizlik içindeydiler. Hele oyuncular çitin üstünden bakan Mouquette'in neşeli yüzünü gördüklerinde coşkunlukları, alaylı sözler halinde taşkınlaştı. Kız, bir saattir oralarda dolaşıyordu, gülüşmeleri işitince yaklaşmak cesaretini göstermişti.

Levaque:

– Ne o! Yalnız mısın? dedi. Sevgililerin nerede?

Kız, utanmaksızın, bol bir neşeyle cevap verdi:

– Sevgililerimi arabalığa bağladım. Yeni bir tane arıyorum.

Hepsi kendilerini peşkeş çektiler, açık saçık sözlerle onu kızıştırdılar. Kız başıyla hayır diyor, daha fazla gülüyor, cilve yapıyordu. Babası, devrilen kiylerden gözünü ayırmadan, bu şakalaşmaya şahit oluyordu.

Levaque, Étienne'e doğru bir göz atarak:

– Haydi kızım! diye devam etti. Senin kimi gözüne kestirdiğin belli! Onu da zorla sürüklemek lazım.

O zaman Étienne keyiflendi. Gerçekten, sürücü kız onun etrafında dönüyordu. Ama Étienne, olmaz, diyor; kızı zerre kadar istememekle beraber, bu iş hoşuna da gidiyordu. Mouquette birkaç dakika daha çitin arkasında dikilip durdu. İri gözlerini

dikerek ona baktı. Sonra, kızgın güneşten yanmış gibi, yüzünü birdenbire ciddileştirerek, ağır ağır yürüdü gitti.

Étienne, Montsou kömürcülerinin bir yardımlaşma sandığı kurmalarının gerekliliği üzerine Maheu'ye yaptığı uzun açıklamaya, tekrar alçak sesle devam etti:

– Mademki İşletme bizi serbest bıraktığını iddia ediyor, neden korkuyoruz? İşletmenin emekliliğinden başka bir şey yok, bizden hiç kesinti yapılmadığına göre, onu da canı istediği gibi dağıtıyor. Böyle olunca, onun bu kendi isteğine kalmış işin yanı sıra, karşılıklı bir yardım birliği kurmamız akıllıca bir hareket olur. Hiç olmazsa, acele gereksinimler karşısında bu birliğe güvenebiliriz.

Sonra da ayrıntıları açıklıyor, örgütü anlatıyor, bütün işi üzerine alacağına söz veriyordu.

Sonunda aklı yatan Maheu:

– Ben seve seve kabul ederim, dedi. Yalnız, ötekiler var... Ötekileri kandırmaya çalış.

Levaque oyunu kazanmıştı. Kiyleri bırakıp bira içmeye geldiler. Fakat Maheu bir bardak daha içmek istemedi. Sonra düşünürüz, diyordu, daha gün bitmemişti. Pierron aklına gelmişti: Pierron nereye gitmiş olabilirdi? Herhalde Lenfant Kahvehanesi'ndeydi. Étienne'le Levaque'ı kandırdı, Avantage'ın kiy bahçesine, bir başka grup dolarken onların üçü birlikte, Montsou'ya gittiler.

Yolda önce Casimir Meyhanesi'ne, sonra Gelişim Kahvehanesi'ne girmek gerekti. Açık kapılardan arkadaşlar sesleniyorlardı. Hayır denemezdi. Her defasında birer bardak, kendileri de ikram etmek inceliğini gösterince, ikişer bardak bira içtiler. Her yerde on dakika kalıyorlar, biraz laflıyorlar, biraz daha ötede tekrar başlıyorlardı. Karınlarını şişirebilecekleri biranın miktarını bildikleri için gayet akıllı davranıyorlar; içtikçe, çabucak, berrak pınar suları gibi işeyip çıkaracak olmanın dışında başka sıkıntı duymuyorlardı. Lenfant Kahvehanesi'nde, tam Pierron'un üstüne geldiler. İkinci kadehini bitiriyordu, kadeh tokuşturmayı geri çevirmemek için üçüncü bir kadeh daha içti. Ötekiler, tabii kendi biralarını içtiler. Şimdi dört kişiydiler, Zacharie'nin Tison

Kahvehanesi'nde olup olmadığını görmek için çıktılar. İçerisi boştu, onu bir parça beklemek için birer bira istediler. Sonra Saint-Eloi Kahvehanesi akıllarına geldi, orada Çavuş Richomme'un içkisini kabul ettiler; ondan sonra, hiç maksatsız, sadece gezmek için meyhaneden meyhaneye dolaştılar.

Kızışan Levaque, birdenbire:

– Volkan'a gitmeli, dedi.

Ötekiler duraksayarak gülmeye başladılar, sonra panayırın gitgide artan kalabalığı arasında, arkadaşlarıyla birlikte gittiler. Volkan'ın dar ve uzun salonunda, dip tarafa yapılmış kalastan bir peyke üstünde, Lille orospularının en işe yaramazlarından beş şantöz, dekolteleriyle, birer acayip yaratık gibi hareket ederek dolaşıp duruyordu. Müşteriler de, bunlardan birini canları çektiği zaman, on metelik verip peyke kalaslarının arkasına götürüyorlardı. Hele sürücülerden on dört yaşındaki çıraklara varıncaya kadar, maden ocaklarının bütün gençleri oradaydı; biradan çok, ardıç suyu içiyorlardı. Birkaç yaşlı madenci de bunların arasına karışmıştı. Bunlar işçi mahallesinin, karıları çirkefe düşen zevk düşkünü kocalarıydı.

Grup küçük bir masanın etrafına yerleşir yerleşmez, Étienne, yardımlaşma sandığı düşüncesini anlatmak için Levaque'ı yakaladı. Onda, kendilerine görev yaratan, din değiştirmişlerin yılmayan propagandacılığı vardı.

– Her üye ayda yirmi metelik verebilir, diye anlatıyordu, Toplanacak olan bu yirmişer metelik, dört beş sene içinde epeyce bir şey olur; para kuvvettir, öyle ya! Herhangi bir fırsatta... Ha, ne dersin?

Levaque dalgın bir tavırla:

– Ben hayır demem, diye cevap veriyordu. Konuşuruz.

İri yarı sarışın bir kadın, pek hoşuna gitmekteydi; Maheu'yle Pierron, biralarını içtikten sonra, ikinci bir şarkıyı beklemeden gitmek istedikleri zaman o, kalmakta direndi.

Onlarla beraber çıkan Étienne, dışarıda, peşlerinden gelir gibi görünen Mouquette'i yine gördü. Hep orada, üzerine diktiği iri gözleriyle ona bakıyor, saf gülüşüyle gülüyor, o haliyle sanki "İs-

ter misin?" diyordu. Delikanlı alay etti, omuzlarını silkti. O zaman kız, öfkeli bir hareket yaptı ve kalabalığa karışıp kayboldu.

Pierron:

– Chaval nerede yahu? diye sordu.

Maheu:

– Sahi, dedi. Herhalde Piquette'te olacak... Piquette'e gidelim.

Böylece üçü birlikte Piquette Kahvehanesi'ne vardıkları zaman, kapının önünde bir kavga patırtısı onları durdurdu. Zacharie, bodur ve soğukkanlı, Valonlu bir çiviciyi yumruğuyla tehdit ediyordu. Chaval de, elleri cebinde, bakıyordu.

Maheu, soğukkanlılıkla:

– Al! İşte Chaval burada, dedi. Catherine'le beraber.

Beş uzun saatten beri, sürücü kızla sevgilisi, panayır kalabalığı arasında geziniyorlardı. Montsou yolu boyunca, o bodur ve renk renk evlerle dolu, kordon gibi inen geniş caddede, güneş altındaki ovanın düz çıplaklığı içinde, kaybolmuş karınca sürüsünü andıran bir insan akını vardı. Bitmez tükenmez kara çamur kurumuş; yerden kara bir toz kalkıyor, bir fırtına bulutu gibi uçuşuyordu. Her iki yanda, meyhaneler insanlarla dolup taşıyor, masalarını kaldırıma kadar uzatıyorlardı, Kaldırımlarda, iki sıra seyyar satıcı, açık havadaki tezgâhlarında, şekerleme, bisküvi gibi çerezlerin yanı sıra, kızlar için omuz atkısı ve aynalar, erkek çocuklar için bıçak ve kasketler satıyorlardı. Kilisenin önünde ok atışı yapılıyordu. Şantiyelerin karşısında top oyunları vardı. Joiselle Sokağı'nın köşesinde, Maden İdaresi'nin yanında, etrafı tahta perde çevrili arsa, horoz dövüşü seyretmek için gelenlerle tıklım tıklım dolmuştu. Demir mahmuzlarla donatılmış iki iri kırmızı horoz, delinen boğazlarından kanlar akarak dövüşüyorlardı. Daha ötede, Maigrat'nın dükkânında, bilardo oynayıp önlükler, pantolonlar kazananlar vardı. Ara sıra uzun bir sessizlik oluyor, kalabalık içiyor, ses çıkarmadan tıkınıyordu; açık havada cızırdayan kızartma maltızlarının* arttırdığı sıcaklığın ortasında bira ve kızarmış patatesi hazımetmeye çalışıyorlardı.

* *Maltız*: Çoğunlukla yemek pişirmekte kullanılan, içinde ızgarası bulunan, ayaklı ve taşınır ocak. (TDK)

Chaval, Catherine'e on dokuz meteliğe bir ayna ve üç franga bir omuz atkısı satın aldı. Her dönüşte Mouque'la Bonnemort'a rastlıyorlardı. Onlar da bayram yerine gelmişler, yan yana, uslu uslu, ağırlaşan bacaklarıyla, bir baştan öbür başa dolaşıyorlardı. Fakat bir başka rastlantı canlarını sıktı, Jeanlin'in, bir arsa kenarında kurulmuş seyyar bir meyhaneden, ardıç suyu şişelerini çalmaları için Bébert'le Lydie'yi kışkırttığını gördüler. Catherine, ancak kardeşini tokatlayacak vakit bulabildi; küçük kız bir şişe kapmış, tabanları kaldırmıştı bile. Bu baş belası çocuklar en sonunda hapishanelere düşeceklerdi. Tête Coupée Meyhanesi'nin önüne geldikleri zaman, Chaval, sekiz günden beri kapı önünde duyurulan bir ispinoz yarışmasını seyretmek üzere sevgilisini oraya sokmayı düşündü.

Marchiennes çivi fabrikalarından on beş çivici, her biri bir düzine kafesle davete gelmişti ve içinde, ispinozların, gözleri hiçbir şey görmeden, hareketsiz kaldıkları, karanlık, küçük kafesler, meyhanenin avlusunda, bir tahta perdeye asılmış durmaktaydı. Bir saat içinde aynı şakımayı en fazla tekrar edecek olan kuş yarışmayı kazanacaktı. Her çivici, elinde bir taş, tahta kafeslerinin yanında duruyor, öteki kuşçuları gözlüyor, kendisi de gözleniyordu. Artık ispinozlar ötmeye başlamışlardı. Daha kaba sesli "chichouïeux"ler, ince sesli "batisecuics"ler* önce ağırdan, aralıklı ezgilerle başlamışlar, sonra birbirlerini özendirerek, gitgide hızlanmışlar ve sonunda öyle bir yarış hırsıyla ötmeye koyulmuşlardı ki, içlerinde düşüp ölenler bile olmaktaydı. Çiviciler, onları, seslenerek kışkırtıyorlar, Valon diliyle haykırarak bir parça daha, bir parça daha ötmelerini söylüyorlardı. Öte tarafta, yüz kadar seyirci, düzensiz aralıklarla, hepsi aynı ezgiyi yineleyen yüz seksen ispinozun bu cehennem müziği ortasında, sessiz, heyecan

* *Chichouïeux* ve *batisecuics*: Birçok türü bulunan ispinoz kuşlarının gerek ötüşlerinden gerekse büyüklükleri ya da tüy renklerinden esinlenerek yöre halkı (Kuzey Fransa) tarafından yapılmış, benzetmeye dayalı bir sınıflandırma olup, bu iki kelimenin hiçbir dilde karşılığı bulunmamaktadır. Bu ötücü kuşlar, yurdumuzda "çingencik", "alaganat", "barak", "bokçu", "dingilcik" vb. gibi yöresel isimlerle de tanınmaktadır. (*Ed.*)

içinde oturuyorlardı. Birinciliği bir "batisecuics" kazandı ve dövme demirden bir kahve ibriği aldı.

Zacharie'yle Philomène girdikleri zaman Catherine ve Chaval oradaydılar. Eller sıkıldı ve birlikte oturdular. Fakat arkadaşlarıyla birlikte, merakla oraya gelmiş olan bir çivicinin, kız kardeşinin bacaklarını çimdiklediğini görünce, Zacharie birdenbire öfkelendi. Catherine kıpkırmızı kesilmiş, Chaval'in, kendisinin çimdiklenmesine engel olması durumunda bütün bu çivicilerin, genç adamın üstüne atlayarak onu öldüreceklerini düşünerek korkuyla titriyor, kardeşini susturmaya çalışıyordu. Çimdiği hissetmiş, fakat bir önlem olarak sesini çıkarmamıştı. Aslında, sevgilisi bıyık altından gülmekle yetiniyordu; dördü de çıktılar ve mesele kapanır gibi oldu. Fakat bir bardak bira içmek için Piquette Meyhanesi'ne henüz girmişlerdi ki, adam yine gözüktü; onlara meydan okuyor, kışkırtıcı tavırlarla burunlarının dibinde dolaşıyordu. Aile duygusuyla ölçüyü kaçıran Zacharie, küstah herifin üstüne atılmıştı.

– O benim kız kardeşim, teres! Dur, ben sana gösteririm ona saygılı davranmasını!

Aralarına girdiler. Chaval gayet sakin, durmadan:

– Bırak canım, diyordu. Bu iş beni ilgilendirir... Vız gelir diyorum sana!

Maheu arkadaşlarıyla beraber geliyordu. Ağlamaya başlayan Catherine'le Philomène'i yatıştırdı. Şimdi herkes gülmeye başlamış, çivici ortadan kaybolmuştu. Bu işi unutturmak için Piquette Meyhanesi'nde ev sahibi durumunda olan Chaval, bira ikram etti. Étienne, Catherine'le kadeh tokuşturmak zorunda kaldı ve nezaketle, "Herkesin şerefine!" diyerek, baba, kız, sevgilisi, oğul ve metresi, hep beraber içtiler. Sonra, Pierron, kendisi ikramda bulunmak için ısrar etti. Pek uzlaşmış bir haldeydiler ki, Zacharie, arkadaşı Mouquet'yi görerek yine öfkeye kapıldı. Gidip çivicinin yuvasını yapacağını söyleyerek onu çağırdı.

– O herifi gebertmeliyim! Bana bak! Chaval, sen Philomène'le Catherine'e dikkat et. Ben şimdi geliyorum.

Şimdi de Maheu bira ikram ediyordu. Oğlan, kız kardeşinin öcünü almak istiyorsa, bu, nihayet fena bir hareket değildi. Fakat Philomène, içi rahat etmişken, Mouquet'yi gördüğünden beri başını sallıyordu. Muhakkak bu iki çapkın Volkan'a gitmişlerdi.

Panayır günleri eğlenti, Bon-Joyeux Balozu'nda biterdi. Bu balozu, dul Désir Kadın işletiyordu. Elli yaşında olan bu kadın fıçı gibi yuvarlak, fakat öyle dinçti ki hâlâ altı tane sevgilisi vardı. Kendi dediğine göre, bunların her birisi haftanın bir günü içindi ve pazar günleri de altısı bir araya geliyordu. Désir Kadın, kömürcülere, otuz yıldan beri sunduğu dereler gibi birayı düşündükçe coşuyor, hepsine çocuklarım diyor, hiçbir sürücü kızın, evvela kendi meyhanesinde, bacaklarının uyuşukluğunu gidermeden gebe kalmadığını söyleyerek övünüyordu. Bon-Joyeux iki salondu: Tezgâhın ve masaların bulunduğu meyhane kısmı; sonra, oradan doğruca geniş bir camlı kapıyla geçilen, sadece ortası tahtayla döşeli, etrafı tuğlayla çevrili dans pisti. Burası, tavanın bir köşesinden öbür köşesine kadar çaprazlama uzanan, halka halka kâğıttan çiçeklerle süslüydü. Bu çaprazın ortasında, aynı çiçeklerden bir çelenk vardı. Duvarlar boyunca asılı yaldızlı levhalarda, demir işçilerinin koruyucusu Saint-Éloi, ayakkabıcıların koruyucusu Saint Crépin, madencilerin koruyucusu Sainte Barbe gibi aziz veya azizelerin isimleri, bütün esnaf derneklerinin takvimi yazılıydı. Tavanı o kadar alçaktı ki, üç çalgıcı, bir vaiz kürsüsü kadar ufak tribünde, başlarını tavana çarpıyorlardı. Akşamları, aydınlatma için balozun dört köşesine de petrol lambaları asılıyordu.

O pazar günü, saat beşten hemen sonra, pencerelerden giren aydınlık ortasında dansa başlanmıştı. Fakat salonlar yediye doğru doldu. Dışarıda bir bora çıkmıştı, siyah toz bulutları uçuşuyor, gözlere doluyor, kızartma maltızlarında çıtırtılar yapıyordu. Oturmak için giren Maheu, Étienne ve Pierron, Bon Joyeux'de Chaval'i tekrar buldular. Catherine'le dans ediyordu ve Philomène, yapayalnız, onlara bakıyordu. Ne Levaque ne de Zacharie bir daha görünmüştü. Dans pistinin etrafında otura-

cak yer bulunmadığı için, Catherine, her danstan sonra babasının masasına gelip dinleniyordu. Philomène'i çağırdılar, fakat o, ayakta daha rahat ediyordu. Ortalık kararıyordu, üç çalgıcı coşmuştu, salonda, bir kol kalabalığı ortasında, kalçaların ve göğüslerin hareketinden başka bir şey görünmüyordu. Getirilen dört lambayı bir çığlık karşıladı ve birdenbire her şey aydınlandı; kızarmış yüzler, tarazlanmış, cilde yapışmış saçlar, ter içinde çiftlerin keskin kokusunu dağıtan, dalgalanan etekler ortaya çıktı.

Maheu, sıska ve uzun bir yükleme işçisinin kollarında hızlı hızlı dönen, bir domuz yağı tulumu gibi yuvarlak ve yağlı Mouquette'i, Étienne'e gösterdi. Kız galiba durumunu kabullenip bir erkek bulmuştu.

Nihayet saat sekizde, Maheude, kucağında Estelle, peşinde Alzire, Henri ve Lénore olduğu halde çıkageldi. Kocasını orada bulacağına emin, dosdoğru gelmişti. Mideleri kahveyle dolmuş, birayla ağırlaşmış olduğundan kimsenin karnı aç değildi, yemeği geç yerlerdi. Daha başka kadınlar da geliyorlardı. Maheude'ün arkasından, yanında Bouteloup olduğu halde Levaque Kadın'ın girdiği görülünce fısıltılar oldu. Bouteloup, Philomène'in çocukları Achille'le Désirée'yi ellerinden tutmuş getiriyordu. İki komşu kadın da gayet kafadar görünüyorlardı, biri dönüp ötekiyle konuşuyordu. Yolda, karşılıklı geniş tartışmalar olmuş, Maheude, Zacharie'nin evlenmesine razı gelmişti. Büyük oğlunun kazancını elden kaçıracağına üzülüyor, fakat onu yanında daha ziyade alıkoyarsa haksızlık olacağını düşünerek boyun eğiyordu. Onun için, bir yandan neşeli görünmeye çalışırken, bir yandan da, gelirinin en esaslı kısmı elden gitmeye başladığına göre, şimdi işin iki ucunu nasıl bir araya getireceğini düşünen bir ev kadını olarak, yüreğinde üzüntü duyuyordu. Maheu'nün, Étienne ve Pierron'la birlikte içtikleri masanın yanında bir başka masa göstererek:

– Şuraya otur, komşu dedi.

Levaque Kadın:

– Kocam sizinle beraber değil mi? diye sordu.

Arkadaşları onun birazdan geleceğini söylediler. Bouteloup, çocuklar, hepsi çökmüş oturuyorlardı. Fakat içenlerin doldurdukları bu dar yerde öyle sıkışık bir haldeydiler ki, iki masa ancak bir masa vazifesini görüyordu. Bira ısmarladılar.

Philomène annesiyle çocuklarını görünce yaklaşmıştı. Uzatılan iskemleyi aldı, sonunda evleneceğine sevinmiş göründü. Sonra, Zacharie'yi sordukları zaman, o gevşek sesiyle:

– Onu bekliyorum, dedi. Şu tarafa gitti.

Maheu'yle karısı bakıştılar. Demek ki razı oluyordu, öyle mi? Yüzü ciddileşti. Ses çıkarmadan sigarasını içti. O da analarını babalarını yoksulluk içinde bırakıp birer birer evlenecek olan bu çocukların iyilik bilmezliği karşısında, gelecek günleri kaygıyla düşünmeye başlamıştı.

Hâlâ dans sürüyordu. Bir kadril* sonu, balozu, kızıl bir toza boğuyordu. Duvarlar çın çın ötüyor, bir trompet, zora düşmüş bir lokomotif gibi, keskin ıslık sesleri çıkartıyordu; dans edenler durdukları zaman, beygirler gibi buhar salıyorlardı.

Levaque Kadın, Maheude'ün kulağına eğilerek:

– Hatırlıyor musun? dedi. Catherine densizlik yaparsa boğarım, diyordun.

Chaval Catherine'i, aile efradının oturduğu masaya getirmişti. İkisi de kızın babasının arkasında, ayakta, biralarını içtiler.

Maheude, boynu eğik bir şekilde:

– Adam sen de! dedi. Laf diye söyleniyor, işte... Ama teselli bulduğum bir taraf varsa, Catherine'in çocuğu olamaz. Buna kesinlikle eminim! İster misin o da doğursun da onu da evlendirmeye mecbur olayım? Biz ne yeriz sonra?

Şimdi, trompet bir polka çalıyordu; uğultu yeniden başlarken, Maheu, gayet yavaş sesle, karısına fikrini sordu: Niçin eve bir kiracı almıyorlardı? Mesela Étienne bir pansiyon arıyordu. Mademki Zacharie ayrılıyordu, demek ki yer açılacaktı ve o ta-

---

* *Kadril*: Salon danslarından biri. (TDK) – 18. yüzyıl sonlarında, Paris dans salonlarına İngiliz aristokrasisi tarafından getirilmiş, çiftlerin karşılıklı çiftlerle dans etmeleri şeklinde yapılan, ayak hareketleri ve adımların ön planda olduğu folklorik bir dans. (*Ed.*)

raftan kaybedecekleri parayı, kısmen öte yandan kazanacaklardı. Maheude'ün yüzü aydınlanıyordu; Bu, hiç kuşkusuz, fena bir fikir değildi, bunun bir yoluna bakmalıydı. Açlıktan bir kere daha kurtulmuş gibiydi ve o kadar neşelendi ki, herkese birer bira daha ısmarladı.

Bu sırada Étienne, Pierron'u örgütlemeye çalışıyor, ona yardımlaşma sandığı düşüncesini anlatıyordu. Ondan, sandığa girmek sözünü koparmıştı ki, asıl amacını belirtmek yanlışlığına düştü:

– Şayet grev yapacak olursak, bu sandığın ne kadar yararlı olacağını anlıyorsundur. İşletme vız gelir, ona karşı koymak için ilk sermayeyi o sandıktan sağlarız... Ne diyorsun? Kabul mü, varsın değil mi?

Pierron, benzi atarak gözlerini yere indirmişti. Kekeledi:

– Düşüneceğim... İnsan dürüst davrandığında, en sağlam yardımlaşma sandığı odur.

O sırada Maheu, Étienne'i yakaladı ve ona, ulu orta, içtenlikle, kiracısı olmayı teklif etti. Arkadaşlarla daha fazla bir arada bulunacağını düşünerek, işçi mahallesinde oturmayı pek isteyen delikanlı, teklifi aynı şekilde kabul etti. Konuyu çabucak hallettiler, Maheude, çocukların evlenmesini beklemek gerektiğini söyledi.

Tam o sırada Zacharie, nihayet yanında Mouquet'yle Levaque bulunduğu halde geliyordu. Üçüne de Volkan'ın kokuları sinmişti; nefesleri ardıç suyu, üstleri başları temizlik yoksunu orospuların kekreliği kokuyordu. Çok sarhoştular. Çok neşelilerdi, birbirlerini dirsekleriyle dürtüyorlar, bıyık altından gülüşüyorlardı. Zacharie evlendirileceğini öğrenince öyle gülmeye başladı ki neredeyse boğuluyordu. Philomène sakin bir şekilde, onu ağlar görmektense, güler görmeyi yeğlediğini söyledi. Başka iskemle kalmadığı için Bouteloup bir parça geri çekilmiş, kendi iskemlesinin yarısını Levaque'a vermişti. Böylece Levaque, bütün ailenin hep bir arada orada bulunduğunu görerek birdenbire pek duygulandı, bir kere daha bira getirtti.

– Allah Allah! Sık sık eğlendiğimiz yok! diye bağırıyordu.

Saat ona kadar kaldılar. Durmadan kadınlar geliyor, erkekleriyle buluşuyorlar, onları alıp götürüyorlardı; peşleri sıra, dizi dizi çocuklar geliyordu; analar, umursamadan, yulaf çuvalı gibi uzun ve sarışın memelerini çıkarıyorlar, şiş yanaklı çocukların yüzlerini süte buluyorlar; yürümeye başlamış küçükler, mideleri tıklım tıklım bira dolu, masaların altında dört ayak dolaşıyorlar, sıkılmadan işiyorlardı. Dul Désir Kadın'ın fıçıları açılıyor, bira seller gibi akıyor, karınları şişiriyor, burundan, gözlerden, her bir yerden fışkırıyordu. Kalabalıkta vücutlar öyle yayılıyordu ki, herkesin ya bir omzu ya bir dizi yanındakinin vücuduna batıyordu; herkes de yanındakinin dirseğini böyle kendi vücuduna batar duymaktan hoşnut, sevinç içindeydi. Sürekli bir gülüşle açık ağızlar, kulaklara varıyordu. İçerisi fırın gibi sıcaktı, herkes pişiyor, soyunuyor, pipoların koyu dumanının çevrelediği çıplak vücutları ortada, oturuyordu; tek sakıncaysa yerinden kalkmaktı. Kızlardan biri ara sıra kalkıyor, dipteki tulumbanın yanına gidiyor, eteklerini kaldırıyor, sonra dönüp geliyordu. Boyalı kâğıttan süslerin altında, dans edenler öyle terliyorlardı ki, birbirlerini görmüyorlardı. Bu da çıraklara, rastgele çarparak sürücü kızları devirmek cesareti veriyordu. Fakat kızlardan biri, üstünde bir erkekle yere yuvarlanınca, trompet, onların tekerlenişini çılgın sesiyle örtüyor; ayakların teptiği hora, sanki bütün salon halkı üstlerine yığılmış gibi, düşenleri yerde yuvarlıyordu.

Oradan geçen birisi, kızı Lydie'nin, kapı önünde kaldırıma uzanmış, uyuduğunu Pierron'a haber verdi. Çaldığı şişeden kendi hissesine düşeni içmiş, sarhoş olmuştu. Pierron da kızını omzuna vurup götürmek zorunda kaldı. Jeanlin ve Bébert ondan daha dayanıklı, arkadan geliyorlar, bu görünüşü pek eğlenceli buluyorlardı. Bu, kalkış işareti oldu. Aileler Bon Joyeux'den çıktılar. Maheuler ve Levaquelar mahalleye dönme kararı verdiler. O arada Bonnemort Baba'yla yaşlı Mouque da, anılarının sürekli sessizliğine gömülü, uyurgezer adımlarıyla Montsou'dan ayrılmışlardı. Hep birlikte döndüler, panayır yerinden ve kızartma maltızlarının soğuduğu, son bardaklardaki biraların yolun ortasına kadar dereler gibi aktığı meyhanelerin önünden, son bir

kere daha geçtiler. Havada hâlâ fırtına işaretleri vardı. Aydınlık evlerin civarından uzaklaşıp karanlık kırlara dalar dalmaz, kahkahalar yükseldi. Olgun başaklardan kızgın bir nefes yükseliyordu. O gece herhalde pek çok çocuk yapıldı. İşçi mahallesine darmadağın vardılar. Ne Levaquelar ne Maheuler akşam yemeğini iştahla yiyebildiler; Maheuler gündüzden kalan haşlamayı yerken uyukluyorlardı.

Étienne, Chaval'i, tekrar içmek için Rasseneur'e götürmüştü. Arkadaşı yardımlaşma sandığı işini anlatınca, Chaval:

– Ben bu işte varım! dedi. Ver elini, sen iyi çocuksun!

Bir sarhoşluk başlangıcı, Étienne'in gözlerini tutuşturuyordu. Haykırdı:

– Evet, kaynaşalım... Biliyor musun, ben hakkaniyete her şeyi feda ederim, içkiyi de, kadını da. Kalbime kuvvet veren bir tek şey var, burjuvaları süpüreceğimiz inancı.

III

Ağustos ortalarına doğru evlenen Zacharie, İşletmeden, Philomène'i ve iki çocuğunu oturtmak üzere, işçi mahallesinin boş bir evini alabilince, Étienne, Maheulerin yanına yerleşti; ancak ilk günlerde delikanlı, Catherine'in karşısında bir sıkılganlık duydu.

Her dakika içli dışlı yaşıyorlardı, Étienne her yerde büyük erkek kardeşin yerini tutuyor; büyük ablanın karyolası önünde, Jeanlin'le koyun koyna yatıyordu. Yatarken, kalkarken, Catherine'in yanında soyunup giyiniyor, onun da soyunup giyindiğini görüyordu. Üstündeki son eteklik çıkınca, genç kız, solgun bir beyazlıkla, kansız sarışın kızların o saydam kar rengi teniyle ortaya çıkıyordu. Étienne de, elleri ve yüzü şimdiden bozulmuş olan bu kızı, topuklarından boynuna, yanık çizgisinin, kehribar bir gerdanlık gibi keskin gözüktüğü noktaya kadar, süte batırılmış gibi bembeyaz gördükçe, sürekli bir heyecan duyuyordu. Başını çevirir gibi yapıyordu; fakat onu yavaş yavaş ezberlemişti.

Önce, yere indirdiği gözlerine çarpan ayaklar; sonra, Catherine yatağa girerken gözüne ilişiveren bir diz kapağı; sonra, sabahleyin yüz tasına doğru eğilir eğilmez ortaya çıkan sert, ufak memeli göğüs Catherine'se ona bakmadan, çarçabuk soyunuyor, on saniyede giysilerini çıkarıyor ve bir yılan gibi öyle çevik hareketlerle Alzire'in yanına uzanıyordu ki, daha Étienne ayakkabılarını çıkarmadan o, yorganın altında kaybolmuş, yalnız, gür saçlarını açıkta bırakarak sırtını dönmüş bulunuyordu.

Aslında Catherine'i darıltacak hiçbir şey olmuyordu. Étienne bir tür saplantıyla, kızın yatağa gireceği anı, elinde olmadan gözlüyorsa da, şakalaşmaktan, tehlikeli el şakalarına girişmekten çekiniyordu. Anasıyla babası yanlarındaydılar ve bunun da ötesinde Catherine'e karşı yarı dostluk, yarı dargınlık içeren öyle bir duygu besliyordu ki, tuvalette, yemeklerde, iş zamanında, en gizli ihtiyaçlara varıncaya kadar birbirlerinden saklı hiçbir şeylerinin kalmadığı, ortak hayatlarının serbestliği ortasında, bu duygu Étienne'in, ona, arzu duyulan bir kızmış gibi davranmasına engel oluyordu. Ailenin bütün namus anlayışı, her günkü yıkanma işiyle sınırlı kalmıştı. Şimdi, erkekler, birbiri arkasından aşağıda yıkanıyorlardı; genç kız, yukarıdaki odada, yalnız başına temizleniyordu.

Bir ay sonraysa, Étienne'le Catherine, akşamları, mumu söndürmeden evvel, odanın içinde, soyunmuş oldukları halde dolaşırlarken, artık birbirlerini görmüyor gibiydiler. Genç kız acele etmeyi bırakmıştı; eski alışkanlığını yeniden kazanmış gibi yatağının kenarına oturup kolları havada, gömleğini baldırlarına kadar sıyırarak, saçlarını bağlıyordu. Étienne de pantolonsuz, ara sıra ona yardım ediyor, kaybettiği firketeleri arıyordu. Alışkanlık, çıplak bulunmanın utancını öldürüyordu. Bu hali doğal karşılıyorlardı, çünkü fena bir şey yaptıkları yoktu ve bu kadar kalabalığa bir tek oda olması da onların suçu değildi. Ama yine hiçbir kötülük düşünmedikleri anda, birdenbire şaşaladıkları oluyordu. Étienne günlerce, akşamları genç kızın solgun vücudunu görmüyor, sonra birdenbire onu bembeyaz fark ediyor, bu beyazlık delikanlıyı bir titremeyle sarsıyor, kıza sahip olmak iste-

ğine yenilmiş olmak korkusuyla, başını öteye çevirmek zorunda kalıyordu. Bazı akşamlar da Catherine, görünürde hiçbir neden yokken bir utanç duyuveriyor, delikanlının ellerinin vücudunu yakaladığını hissetmiş gibi kaçıyor, yorganın altına sokuluyordu. Sonra, mum sönünce, yorgun oldukları halde uyumadıklarını, birbirlerini düşündüklerini anlıyorlardı. Ertesi gün endişeli ve somurtkan oluyorlardı. Çünkü arkadaşça, çekinmeden soyundukları rahat akşamları daha iyi buluyorlardı.

Étienne sadece Jeanlin'in, dizlerini bükerek yatmasından yakınmaktaydı. Alzire hafif hafif nefes alıyordu. Lénore'la Henri'yi, akşamdan nasıl yatırdılarsa, sabahleyin yine öyle sarmaş dolaş buluyorlardı.

Karanlık evin içinde, Maheu'yle Maheude'ün, demirci körüğü gibi, düzgün aralıklarla duyulan horultularından başka gürültü işitilmiyordu. Kısacası, Étienne burada, Rasseneur'ün meyhanesinden daha rahattı; yatak fena değildi, yatak çarşaflarını da ayda bir defa değiştiriyorlardı. İçtiği çorba da daha iyiydi; yalnız etin azlığından sıkıntı çekiyordu. Fakat herkes aynı durumdaydı; Étienne, kırk beş frank pansiyon parası karşılığında, her yemekte tavşan eti isteyemezdi. Bu kırk beş frankın aileye bir yardımı oluyor, geriye daima ufak tefek borçlar bırakarak, iki ucu bir araya getirebiliyorlardı. Böylece Maheuler, kiracılarından çok hoşlanıyorlar, çamaşırlarını yıkıyorlar, söküğünü, düğmelerini dikiyorlar, eşyasını derli toplu tutuyorlardı. Kısacası Étienne, etrafında bir kadın temizliği ve titizliği hissediyordu.

Étienne, kafasının içinde uğuldayan fikirlerin o anda farkına vardı. O zamana kadar, arkadaşların için için kaynaşmaları ortasında, sadece içgüdüsel bir başkaldırı sezmişti. Aklında bin türlü karmaşık soruyla karşı karşıyaydı. Niçin bazı kimseler yoksuldu? Niçin diğerleri varlıklıydı? Niçin bazı kimseler diğer bazılarının ayakları altında çiğneniyorlar ve onların yerini almak umuduna hiçbir zaman sahip bulunamıyorlardı? Böylece Étienne'in ilk aşaması, kendi bilgisizliğini anlamak oldu. O andan başlayarak, gizli bir utanma, saklı bir acı onu kemirmeye başladı. Hiçbir şey bilmiyordu; bütün insanların eşitliği, yeryüzü nimetlerinin in-

sanlar arasında hakça paylaşımı gibi, kendisini heyecanlandıran şeylerden söz etmeye cesareti yoktu. Onun için, bilim düşkünü bilgisizlerin yöntemsizliğiyle, öğrenmeye koyuldu. Şimdi, daha bilgili ve sosyalist hareketle çok ilgilenen Pluchart'la düzenli mektuplaşıyordu. Ondan kitaplar getirtti, bunları okudu, iyice kavrayamadığı için büsbütün heyecanlandı. Hele *Madencinin Sağlığı* isimli bir kitap vardı ki, içinde, Belçikalı bir doktor, kömür madeni işçilerini öldüren hastalıkları toplamıştı. Ondan başka, anlaşılmaz derecede kuru bir teknikle yazılmış ekonomi kitapları, onun aklını altüst eden anarşist broşürler, okuduktan sonra, ilerideki olası tartışmalar sırasında gerekli olabilir diye, kesin kanıtlar gibi sakladığı eski gazete sayıları vardı. Souvarine de kendisine kitap veriyordu. Kooperatif şirketleri üzerine olan eser, onu bir ay boyunca, parayı kaldırıp tüm sosyal yaşamı emek esasına dayalı, bir evrensel değiş tokuş oluşumu haline getirmeyi düşlemeye zorlamıştı. Bilgisizliğinden duyduğu utanç kayboluyordu; düşündüğünü fark etmeye başladığından bu yana, ona bir gurur gelmişti.

Bu ilk aylar içinde Étienne, bir işe yeni başlayanların coşkusu içine yuvarlanıp durdu; kalbi, ezenlere karşı öç duygusuyla dolup taşıyor, ezilenlerin yakında başarıya ulaşacakları umuduna dört elle sarılıyordu. Okuduğu şeylerin karmaşıklığı içinde, daha kendisine bir sistem kurabilmiş değildi.

Rasseneur'ün basit hak arayışları, kafasında, Souvarine'in yıkıcı kaba kuvvet taraftarlığıyla karışıyordu ve Étienne, hemen her gün İşletmeye karşı atıp tuttuğu Avantage Meyhanesi'nden çıktığı zaman, bir cam kırılmadan, bir damla kan akmadan insanların yeni bir hayata kavuşmalarını düşlüyordu. Uygulama yöntemleri hakkında bir fikri yoktu; işlerin hep yolunda gideceğini umut etmeyi yeğliyordu, çünkü bir yeniden yapılanma programı çizmeye kalktığı anda aklı karışıyordu. Hatta gayet ılımlı ve tutarsız davranıyor, ara sıra, sosyal sorunlardan politikayı kovmak lazımdır diyordu. Bir yerde okuduğu bu cümle, ona, içinde yaşadığı sessiz sedasız madenciler çevresinde söylenmesi yararlı gibi geliyordu.

Şimdi, Maheulerin evinde her akşam, yukarı çıkıp yatmadan evvel yarım saat oturuluyordu. Étienne her zaman aynı şeyi konuşuyordu. Karakteri geliştikçe işçi mahallesinin gelişigüzel yaşamı onu daha fazla yaralıyordu. Tarlalar ortasında böyle üst üste yaşamak, gömlek değiştirirken kıçını yanındaki görecek kadar sıkışıklık içinde ömür geçirmek için hayvan olunmalıydı! Bu, sağlık için ne de iyiydi ya; kızlarla oğlanlar, ister istemez bir arada, nasıl da çürüyorlardı!

Maheu de:

– Öyle ya, diyordu. Para ne kadar fazla olursa, o kadar fazla rahat edilir. Böyle üst üste yaşamanın, kimseye yararı olmadığı da çok açık. Sonunda erkekler ayyaş oluyor, kızlar gebe kalıyor.

Tüm aile de buradan konuşmaya katılıyor, herkes kendi düşüncesini söylüyordu; petrol lambası, kavrulmuş soğan kokusuyla zaten bozulan odanın havasını, büsbütün kirletiyordu. Hayır, kesinlikle bu hayat, hoşa gidecek bir şey değildi. Eski zaman kürek cezasına benzeyen bir işte, tam anlamıyla hayvanlar gibi çalışıyorlardı; çok kere, daha sırası gelmeden, orada can veriyorlardı, bütün bunlara karşılık da akşamları sofrada et bile bulamıyorlardı. Kuşkusuz çorba vardı, karın doyuyordu, fakat o kadar az yiyorlardı ki, ölmüyorlar ama sürünüyorlar, borç içinde yüzüyorlar, yedikleri ekmeği sanki çalmışlar gibi sürekli izleniyorlardı. Pazar günü geldiğinde de yorgunluktan uyuyorlardı. Tek eğlence sarhoş olmak yahut karısına bir çocuk yaptırmaktı. Kaldı ki, bira adamın karnını fazla şişiriyor; çocuk da, ileride size kulak asmıyordu. Hayır hayır, hiç hoşa gidecek bir şey değildi bu.

O arada, Maheude lafa karışıyordu:

– Kötü olan da, bunun değişemeyeceğini anlamak. İnsan gençken mutluluğa erişeceğini sanıyor, bir şeyler umuyor, sonra, yoksulluk sürdükçe, onun içinde sıkışıp kalıyor. Ben kimsenin kötülüğünü istemem, fakat zaman zaman, bu haksızlığın beni de kışkırttığı oluyor.

Bir sessizlik oluyordu; hepsi bu kapalı ufkun tanımsız acısı içinde bir an soluyorlardı. Yalnız, Bonnemort Baba, eğer oradaysa, gözlerini şaşkınlıkla açıp bakıyordu; çünkü onun zamanında

böyle üzüntüler olmazdı; kömürün içinde dünyaya gelinir, damara kazma sallanır, fazlası düşünülmezdi; oysa şimdi, kömürcülere yeni özlemler aşılayan bir hava esiyordu.

– Yediğine tükürmemeli, diye söyleniyordu. İyi bir bira, iyi bir biradır. Şefler çok defa kötü insanlardır; ancak şefler hep olacaktır, öyle değil mi? Bu işleri düşünüp kafa patlatmak boşuna...

O zaman Étienne, hemen coşuyordu. Nasıl! İşçinin düşünmesi yasak mıydı? İşte, işçi şimdi düşünmeye başladığı için işlerin rengi yakında değişecekti ya! İhtiyarın zamanında, madenci, ocakta bir hayvan gibi, bir kömür çıkarma makinesi gibi, hep toprak altında, kulakları ve gözleri dışarıda olanlara karşı kapalı yaşardı. Onun için yönetimi ellerinde tutan zenginler rahat rahat anlaşıyorlar, etini yemek için onu alıp satıyorlardı. İşçiler bunun farkında bile değildi. Fakat şimdi madenci, kuyunun dibinde uyanıyor, gerçek bir tohum gibi toprak altından filiz veriyordu. Günün birinde de, tarlaların ortasında öyle bir ürün yetişecekti ki! Evet, insanlar yetişecekti, adaleti yeniden kuracak olan bir insan ordusu! Devrimden* beri bütün vatandaşlar eşit değil miydi? Mademki hep beraber oy veriliyordu, işçi, kendisine ücret veren patronun esiri mi kalmalıydı? Büyük işletmeler makineleriyle her şeyi eziyorlardı ve onlara karşı, bir örgüt halinde toplanmış aynı meslekten insanların, kendilerini koruyabildikleri eski devrin güvenceleri bile kalmamıştı. Günün birinde, işte bu yüzden ve daha birçok nedenlerle, örgütlenmeyle, olaylar patlak verecekti. Şu işçi mahallesine bir bakmak yeterdi. Büyükbabalar isimlerini yazamazlardı, babalar yazabiliyorlardı, oğullarsa, öğretmenler gibi okuyup yazıyorlardı. Evet! Yetişiyordu, azar azar, bir insan ürünü yetişiyor, güneşte olgunlaşıyordu! Artık insan tüm varlığı süresince, olduğu yere çakılı kalmadığına, yanındakinin yerini ele geçirmek gayretini gösterebileceğine göre, en kuvvetli olmaya çalışmak için ne diye yumruk sallamamalıydı?

Maheu, içine kurt düşmekle beraber, yine çok güvensiz davranıyordu.

* *Devrim*: 1789 Fransız Devrimi. (*Ed.*)

– Bir parça kıpırdadın mıydı, adamın eline çalışma karnesini veriyorlar, diyordu. İhtiyarın hakkı var, madenci hep güçlük çekmek zorunda, hem de ara sıra ödül olarak bir but yemek umudundan yoksun olmak koşuluyla!

Bir süreden beri sessiz oturan Maheude, bir rüyadan uyanır gibi lakırdıya karışıyordu:

– Bari papazların dediği gibi, bu dünyada fakir yaşayanların ötekinde zengin olacakları doğru olsa!

Bir kahkaha sözünü kesiyor, çocuklar bile omuz silkiyorlardı. Hepsi, dışarıda esen havayla, hiçbir şeye inanmaz olmuşlar, maden kuyusundaki hortlaklar karşısında duydukları gizli korkuyu unutmamakla birlikte, boş gökle alay ediyorlardı.

Maheu:

– Bırak şu papazları! diyordu. Buna onlar inansalardı, öteki tarafta kendilerine iyi bir yer ayırmak için daha az yerler, daha çok çalışırlardı... Yok yok, öldüysen, ölmüşsündür!

Maheude derin derin içini çekiyordu:

– Ah, Yarabbi! Ah, Yarabbi!

Sonra, ellerini dizlerine bırakarak, büyük bir yeisle söyleniyordu:

– O halde biz sahiden mahvolduk, desenize!

Hepsi birbirlerine bakıyorlardı. Bonnemort Baba mendiline tükürüyor, Maheu sönmüş piposunu ağzında unutuyordu. Alzire, masanın kenarına dayanıp uyuyakalan Lénore'la Henri'nin arasında, dinliyordu. Fakat Étienne inancını anlatır, sosyal düşlerinin büyülü geleceğini gözler önüne sererken, çoğunlukla Catherine, çenesi avucuna dayalı, iri, parlak gözlerini ondan ayırmıyordu. Çevrelerinde işçi mahallesi uyuyor, bir çocuğun uzaktan uzağa ağlamasından, geç kalmış bir sarhoşun kavgasından başka bir şey işitilmiyordu. Odada guguklu saat yavaş yavaş işliyor, boğucu havaya rağmen, kumlu taş döşemelerden serin bir rutubet yükseliyordu.

Delikanlı:

– Nasıl fikirler, bunlar! diyordu. Mutlu olmak için bir koca Allah'a ve onun cennetine mi ihtiyacınız var? Yeryüzünde kendi kendinize mutluluk yaratamaz mısınız?

Coşkulu bir sesle durmadan anlatıyordu. Kapalı ufuk birdenbire parlıyor, bu fakir insanların sıkıntılı hayatında aydınlık bir pencere açılıyordu. Sonu gelmeyen yoksulluk, hayvan gibi çalışma, yünü didilen ve boğazlanan bu hayvanlaştırılmış insan sürüsünün kaderi, bütün bu yıkım, kuvvetli bir güneş ışığı altında kaybolur gibi silinip süpürülüyordu. Sonra da, göz kamaştırıcı bir peri diyarı parıltısı içinde, gökten adalet iniyordu. Mademki Allah ölmüştü, adalet, eşitliği ve kardeşliği üstün kılarak, insanların mutluluğunu sağlayacaktı. Yeni bir topluluk, düşlerde olduğu gibi, bir gün içinde yerden bitiyor, serap görkemliliğindeki çok büyük bir şehirde, her vatandaş kendi çalışmasıyla yaşıyor, ortak mutluluklardan payını alıyordu. Eski, kokuşmuş dünya toz olmuş; suçlarından arınmış genç bir insanlık, tek bedende, bir işçi ulusu halinde toplanmıştı. Bu kitlenin sloganı şuydu: Herkes kendi yeteneğine ve her yetenek kendi başarısına yaraşır bir yerde olacaktır. Bu düşse, durmadan genişliyor, güzelleşiyor, kendi olanaksızlığı içinde, yükseldikçe çekicileşiyordu.

Önce Maheude, için için korkuya kapılarak, bunlara kulak vermek istemiyordu. Hayır hayır, aşırı derecede güzel bir şeydi bu, böyle düşlere kapılmamak gerekirdi, zira sonra hayat, dayanılmaz bir hale geliyor, o zaman da mutlu olmak için insan her şeyi öldürecek oluyordu. Maheu'nün etkilenerek aklı yatmış bir halde gözlerinin parladığını görünce endişeye düşüyor, bağırıyor, Étienne'i susturuyordu:

– Dinleme kocacığım! Görüyorsun ya, masal okuyor... Hiç burjuvalar bizim gibi çalışmaya razı olurlar mı?

Fakat yavaş yavaş bu çekiciliğe o da kapılıyordu. Umudun bu olağanüstü dünyasına girince onun da düşleri uyanıyor, o da sonunda gülümsüyordu. Acı gerçeği bir saat için unutmak öyle tatlı bir şeydi ki! Başı yerde, hayvanlar gibi yaşayanlara, hiçbir zaman elde edemeyecekleri şeylerle avunacakları yalanlar gerekmekteydi. Maheude'ü asıl etkileyen, onu genç adamla uyuşturan, adalet fikriydi.

– Bak, bunda hakkınız var! diyordu. Bir işte doğruluk oldu muydu, boynum kıldan incedir... Evet gerçek bu; bizim de, hak ettiğimiz payı almamız en doğrusudur.

O zaman Maheu'ye cesaret geliyor, o da coşuyordu:

– Vallahi billahi! Zengin değilim ama, bunları görmeden ölmemek için seve seve yüz metelik veririm... Ne eylem değil mi? E, yakında olacak mı bu? Nasıl yapılacak bu iş?

Étienne de tekrar anlatmaya başlıyordu. Eski toplumun çatırdamakta olduğu, birkaç aydan fazla dayanmayacağı iddiasını açık açık ileri sürüyordu. Uygulama yöntemlerinde daha belirsiz davranıyor, okuduğu şeyleri birbirine karıştırıyor, bu bilgisizlerin karşısında, kendisinin de içinden çıkamadığı açıklamalara girişmekten çekinmiyordu. Bütün yöntemler, kolayca elde edilecek bir başarıya, sınıflar arasındaki anlaşmazlığa son verecek evrensel bir kucaklaşmaya olan inançla yumuşatılmış olarak, bu açıklamanın içinde yer alıyordu; ama patronlar ve burjuvalar arasında kötü düşünenlerin bulunabileceğini, belki de bunları yola getirmek için güç kullanmak zorunda kalınacağını hesaba katmıyordu. Maheulerse anlar gibi görünüyorlar, yeni inananların körü körüne imanıyla, tıpkı Kilise'nin ilk devirlerindeki Hristiyanların, eski dünya gübresi üzerinde, gelişmiş bir toplum yetişmesini beklemeleri gibi, bu olağanüstü çözümleri onaylayıp kabul ediyorlardı. Küçük Alzire kelimelere takılıyor, mutluluğu, içinde çocukların, istedikleri kadar yiyip istedikleri kadar oynadıkları, gayet sıcak bir ev görüntüsüyle kafasında canlandırıyordu. Catherine kımıldamadan, çenesi hep avuçlarında, gözleri Étienne'e dikili, öylece duruyor, o sustuğu zaman, üşümüş gibi benzi soluk, hafif bir ürperme geçiriyordu.

Fakat Maheude, saate bakıyor:

– Saat dokuzu geçmiş, ne yapıyoruz biz? Yarın sabah kolay kolay kalkamayacağız, diyordu.

Böylece Maheuler yürekleri kuruntulu, umutsuz, masanın başından ayrılıyorlardı. Zengin olmuşlar, sonra birdenbire eski yoksulluklarına geri dönmüşler gibi geliyordu. Bonnemort madene gitmek üzere çıkarken, bu masallar karın doyurmaz diye söyleniyordu; ötekiler peş peşe yukarı çıkarlarken, duvarların nemini, havanın boğucu, pis kokusunu fark ediyorlardı. Yukarıda, işçi mahallesinin ağır uykusu içinde, Étienne, en son yatağa ya-

tan Catherine'in, mumu söndürdükten sonra, uyuyuncaya kadar sinirli sinirli döndüğünü işitiyordu.

Çok defa bu konuşmalara komşular da katılıyordu. Levaque varlıkların paylaşımı konusunda coşkuluydu. Pierron İşletmeye karşı konuşulmaya başlanır başlanmaz, kendince önlem alır, gider yatardı. Pek seyrek olarak Zacharie, bir anlığına uğrar, ancak politikadan sıkıldığı için Avantage'a inip bir bardak bira içmeyi yeğ tutardı. Chaval'e gelince, o işi daha ileri götürmekteydi; kan istiyordu. Hemen her akşam Maheulerde bir saat vakit geçiriyordu, bu devamlılıktaysa açıklanamayan bir kıskançlık, Catherine'in elinden alınması korkusu vardı. Usanmaya başladığı bu kız, yanında, gece vakti ona sahip olabilecek bir erkek yatmaya başladığından bu yana, gözünde değer kazanmıştı.

Étienne'in etkisi artıyor, yavaş yavaş bütün işçi mahallesini devrime sürüklüyordu. Bu, sinsi bir propagandaydı ve herkesçe benimsendiği için daha güvenliydi. Maheude, ölçülü bir ev kadını olarak güvensizlik gösterdiği halde, Étienne'e, hesabını düzgün ödeyen, içkisi, kumarı olmayan, başını kitaptan kaldırmayan bir genç olarak değer veriyor, komşulara, onu, eğitimli bir çocuk diye tanıtıyordu, onlar da, mektuplarını yazmasını rica ederek delikanlının bu ününü kötüye kullanıyorlardı. Étienne mektup yazmada görevli, önemli durumlarda ev kadınları tarafından görüşü alınan bir tür iş adamı gibiydi. Bu arada eylül ayı geldiğinde, sıkça sözü edilen yardımlaşma sandığını, sonunda kurmuş bulunuyordu. Sandık henüz pek zayıftı ve işçi mahallesi halkından başka da üyesi yoktu. Ancak İşletme ilgisiz kalır, kendisini daha fazla rahatsız etmezse, bütün ocaklardaki kömür işçilerini kaydetmeyi umuyordu. Kendisini, birliğin yazmanlığına atamışlardı; hatta yaptığı kayıtlar için ona ufak bir ücret de veriyorlardı. Bu onu oldukça zengin etmişti. Evli bir maden işçisi iki ucu bir araya getiremiyorsa da, hiçbir yükü olmayan, tutumlu bir bekâr adam para biriktirebilirdi.

O andan sonra Étienne'de yavaş yavaş bir değişiklik olmaya başladı. Fakirliği içinde uyuşup kalan süs ve rahatlık duyguları canlandı, kumaş giysiler satın aldı. Şık bir çift ayakkabı edindi

ve hemen şef yerine kondu, bütün mahalle çevresine toplandı. Öz saygısını doyuran duygular tattı, ünlü olmanın ilk mutluluklarıyla sarhoş oldu. Bu kadar genç ve daha dün basit bir işçiyken başa geçmek, emrediyor olmak onu kibirlendiriyor, içinde rol alacağı, yakın gelecekteki devrim düşlerini genişletiyordu. Yüzü değişti, ciddileşti, sözlerini tartarak söylemeye başladı. Yeni doğmaya başlayan tutkuları, kuramlarına coşku katıyor ve onu çatışma fikrine doğru sürüklüyordu.

Bir yandan sonbahar ilerliyordu, ekim soğukları, işçi mahallesinin ufacık bahçelerini çoraklaştırmaya başlamıştı. Cılız leylak ağaçlarının arkasında çıraklar, kümes damının üstüne sürücü kızları yatıramaz olmuşlardı; bahçelerde de sadece kış sebzeleri, üzerlerinde beyaz kırağılar pırıldayan lahanalar, pırasalar ve konservelik salatalar kalmıştı. Yağmur sağanakları yine kırmızı kiremitleri dövüyor, olukların altındaki fıçılara, sel gürültüleriyle dökülüyordu. Her evde, içi maden kömürü dolu soba hiç sönmüyor, kapalı odanın havasını zehirliyordu. Yine büyük yoksulluk mevsimi başlamıştı.

Ekimin o buz gibi soğuk gecelerinden birinde Étienne, aşağıda konuşa konuşa fazla ısınmış olduğu için uyuyamadı. Catherine'in yorganın altına girdiğini, sonra mumu söndürdüğünü görmüştü. Genç kız da heyecanlı görünüyordu. Ara sıra onu telaşa sürükleyen ve örtüneceği yerde büsbütün açılmasına yol açacak kadar beceriksizleştiren o utanma hali, yine üzerindeydi. Karanlıkta ölü gibi hareketsiz yatıyordu; fakat Étienne, onun da kendisi gibi uyuyamadığını anlıyor, kendisi nasıl onu düşünüyorsa, genç kızın da kendisini düşündüğünü hissediyordu. Varlıklarının bu karşılıklı düşleri, hiçbir zaman onları bu kadar şaşkına çevirmemişti... Dakikalar geçti, ne o ne öteki kımıldıyordu, yalnız, tutmak için harcadıkları gayrete rağmen, nefesleri daralıyordu. Étienne, iki defa hemen kalkıp ona sahip olacak hale geldi. Birbirlerini bu kadar özleyip de birbirine hiç doymamak budalalıktı. İsteklerine ne diye böyle yüz çeviriyorlardı? Çocuklar uyuyordu, Catherine onu hemen yanında istiyordu. Étienne, kızın, nefesi kesilerek kendisini beklediğine, ses çıkarmadan, dişlerini

sıkarak onu kolları arasında sıkacağına emindi. Bir saate yakın zaman geçti. Étienne, onun yanına gitmedi, o da delikanlıya seslenirim korkusuyla öte tarafa dönmedi. Yan yana ne kadar fazla yaşıyorlarsa, utanmalar, isteksizlikler, dostluk gereği incelikler, aralarındaki, kendilerine bile açıklayamayacakları bir engeli o kadar yükseltiyordu.

IV

Maheude kocasına:

– Bana bak, dedi. Mademki para almaya Montsou'ya gidiyorsun, bana yarım kilo kahveyle bir kilo şeker getir bari.

Maheu, onarım parası vermemek için ayakkabılarının bir tekini kendisi dikmekle uğraşıyordu.

Elindeki işini bırakmadı:

– Peki! diye mırıldandı.

– Kasaba da uğrasan iyi olur... Bir parça dana alırsın, ha? Çoktandır yüzünü görmedik.

Bu sefer, Maheu başını kaldırdı:

– Sen beni avuç dolusu para alacak sanıyorsun galiba... Sürekli işi durdurmak yüzünden verdikleri on beş günlük ücret çok az.

İkisi de sustular. Ekim sonunda bir cumartesi günü, öğle yemeğinden sonraydı. İşletme, ödemenin bir karışıklığa yol açmış olması nedeniyle, o gün yine, bütün ocaklarda çıkarma işini tatil etmişti. Kötüleşen sanayi krizinden kaygıya düşmüş, aslında fazla olan stoğunu artırmak istemediğinden en küçük nedenlerden yararlanıyor, on bin işçisini işsizliğe zorluyordu.

Maheude:

– Biliyorsun ya, dedi. Étienne seni, Rasseneur'de bekliyor. Onu al, beraber götür, çalıştığınız saatleri saymak istemezlerse, o, işin içinden daha kurnazca çıkar.

Maheu, başıyla tasvip etti:

– Babanın işini de konuş şu adamlarla bari. Doktor müdürlükle anlaşıyor... Öyle değil mi, ihtiyar? Doktor aldanıyor, daha çalışabilirsiniz, değil mi?

Bonnemort Baba on günden beri, kendi deyimiyle ayakları uyuşmuş, iskemlesine mıhlanmış, oturuyordu. Maheude, sorusunu tekrar etmek zorunda kaldı. İhtiyar homurdandı:

– Tabii çalışırım. Bacaklarımız ağrıyorsa ölmedik ya! Bütün bunlar, yüz seksen frank emekli maaşı vermemek için uydurulmuş masallar.

Maheude, yaşlı adamın kazandığı kırk meteliği ve bu parayı belki bir daha hiç getiremeyeceğini düşünüyordu. Umutsuzlukla bağırdı:

– Aman Yarabbi! Bu böyle giderse, hepimiz yakında öleceğiz.

Maheu:

– İnsan öldükten sonra, açlık duymaz, dedi.

Ayakkabısına çiviler çaktı ve gitmeye hazırlandı. İkiyüzkırklar Mahallesi'nin parası, ancak saat dörde doğru dağıtılacaktı. Onun için erkekler acele etmiyorlar, ağırdan alıyorlar, teker teker çıkıp gidiyorlardı; kadınlar peşlerinden koşuyor, hemen dönüp gelmeleri için yalvarıyorlardı. Meyhanelerde takılıp kalmamaları için, çoğu, erkeklerine öteberi sipariş ediyordu.

Étienne, Rasseneure'e havadis almaya gelmişti. Kuşkulu haberler dolaşıyordu, İşletmenin payandalama işleri nedeniyle hoşnutsuzluğunun giderek arttığı söyleniyordu. İşçileri durmadan para cezasına boğuyorlardı; bir anlaşmazlık kaçınılmaz görünüyordu. Hoş, bu durum, patırtının açıklanan tarafıydı, altında bir sürü karışıklıklar, gizli ve kötü nedenler vardı.

Tam Étienne oraya geldiği zaman, Montsou dönüşü bira içmekle vakit geçiren bir arkadaşı, veznedarın odasına bir duyuru yapıştırılmış olduğunu söyledi. Fakat bu ilanda ne yazılı olduğunu bilmiyordu. Bir ikinci arkadaş, sonra bir üçüncüsü girdi. Her gelen bir başka haber getiriyordu. Ama İşletmenin bir karara varmış olduğu kesin olarak görünüyordu.

Étienne, üzerinde bir paket tütünden başka içilecek bir şey bulunmayan bir masaya, Souvarine'in yanına oturdu:

– Sen ne dersin buna? diye sordu.

Makinist cevap vermekte acele etmedi, sigarasını sardı:

– Bunu kestirmek kolaydı, derim. Sizi bıktırmak istiyorlar.

Durum analizi yapabilecek kadar zeki, bir o vardı. Durgun bir görünüşle açıkladı. Krizden zarar gören İşletme, yıkılmamak için giderini kısmak durumundaydı. Doğal olarak, kemerleri sıkmak zorunluluğu da işçiye düşüyordu; İşletme herhangi bir bahane uydurarak gündelikleri kırpacaktı. İki aydan beri kömür, ocak ağzında kalıyordu; hemen hemen bütün fabrikalar duruyordu. İşletme de araç-gereçlerin atıl kalmasından korkarak işi durdurmaya cesaret edemediğinden, ikisinin ortası bir çare arıyor, belki de işçi kalabalığını sindirecek ve daha az ücretle çalışmaya zorlayacak bir grev hayal ediyordu. Aslında, yeni kurulan yardımlaşma sandığı da İşletmeyi endişelendiriyor, gelecek için bir tehlike olarak görülüyordu. Oysa bir grev, sermayesi henüz pek az olan bu sandığı boşaltır, İşletmeyi ondan kurtarırdı.

Rasseneur, Étienne'in yanında oturuyordu, ikisi de can sıkıntısıyla dinliyorlardı. Yüksek sesle konuşabiliyorlardı, orada, tezgâhtaki Madam Rasseneur'den başka kimse yoktu.

Meyhaneci:

– Yok artık! dedi. Bu kadar patırtıya ne gerek var? İşletme, grevden hiçbir şey kazanmaz, işçiler de öyle. En iyisi anlaşmaktır.

Bu çok akıllıca bir sözdü. Rasseneur her zaman akıllıca isteklerden yanaydı. Hatta eski kiracısının çarçabuk ün sahibi olduğu zamandan beri, bu yavaş yavaş gelişme sistemine aşırı derecede taraftarlık gösteriyor, bir anda her şeye sahip olmak istenince hiçbir şey elde edilemeyeceğini söylüyordu. Birayla beslenmiş bu şişman ve saf adam, Voreux işçilerinin, içki içmek ve sözlerini dinlemek için eskisinden daha az devam ettikleri meyhanesinin issızlaşması yüzünden artan, gizli bir kıskançlık duyuyordu. Öyle ki ara sıra, işinden kovulmuş eski bir madenci olarak duyduğu kini unutuyor, İşletmeyi savunduğu bile oluyordu.

Madam Rasseneur, tezgâhtan ayrılmadan, haykırdı:

– Yani sen greve karşı mısın?

Kocası kuvvetle:

– Evet, deyince, kadın onu susturdu:

– Bana bak, sen yüreksiz bir adamsın, bırak şu beyleri, konuşsunlar!

Étienne, Madam Rasseneur'ün getirdiği bira bardağına bakarak düşünüyordu. Sonunda başını kaldırdı.

– Arkadaşın anlattıkları olabilecek şeylerdir, dedi. Zorlarlarsa bu greve boyun eğmek zorundayız... Pluchart da bu konuyla ilgili bana çok akıllıca şeyler yazıyor. O da grevin karşısında, çünkü patron kadar işçi de sıkıntı çekiyor, sonunda kesin bir şey elde edilmiyor. Yalnız, bizim adamların, kendi büyük derneğine girmelerini sağlamak için bunun çok iyi bir fırsat olacağını söylüyor... Mektubu da zaten burada.

Gerçekten de Montsou madencilerinin, Enternasyonal'e gösterdikleri güvensizliğe üzülmekte olan Pluchart, bir anlaşmazlığın, bunları İşletmeyle boğuşmak zorunda bırakması durumunda, hepsinin birden derneğe gireceklerini umuyordu. Étienne bütün çabalarına karşın, bir tek üye kartı satamamıştı. Aslında, etkisinin en büyük kısmını, daha iyi karşılanan kendi yardımlaşma sandığı için kullanıyordu. Fakat bu sandık daha o kadar fakirdi ki, Souvarine'in dediği gibi, sermayesi çabucak tükenirdi. O zaman grevciler, bütün başka memleketlerdeki kardeşleri kendi yardımlarına gelsin diye, ister istemez, işçilerin bu birliğine koşacaklardı.

Rasseneur:

– Kasada kaç paranız var? diye sordu.

Étienne:

– Topu topu üç bin frank, diye cevap verdi. Biliyorsunuz, müdürlük evvelki gün beni çağırdı. Doğrusu, çok efendi adamlar, işçilerinin bir güvence parası biriktirmelerini engellemediklerini tekrarladılar. Fakat iyice anladım ki sandığı kendi denetimleri altına almak istiyorlar... Herhalde bu yüzden bir gürültü kopacak.

Meyhaneci hafife alır gibi, ıslık çalarak dolaşmaya başlamıştı. Üç bin frank? Bu kadarcık parayla ne iş görülürdü? Altı günlük ekmek parası bile değildi. Hele yabancılara, İngiltere'de oturan adamlara güveniyorlarsa, hemen sırtüstü yatıp öteki dünyayı boylamak daha uygun olurdu. Yok, bu grev pek budalaca olacaktı!

O zaman sermayeye karşı duydukları ortaklaşa kin nedeniyle, her zaman bir anlaşmaya varan bu iki kişi arasında, ilk defa olarak acı sözler söylendi. Étienne, Souvarine'e döndü:

– Söyle bakalım, sen ne diyorsun? diye bir daha sordu.

Souvarine, her zamanki küçümseyen cevabını verdi:

– Grev mi? Budalalık!

Sonra ortadaki öfkeli sessizliğin içinde, hafif sesle ilave etti:

– Ama canınız istiyorsa, yapmayın demem. Bir taraf yok olur, öbür taraf ölür, bu da yeteri kadar temizlik demektir... Yalnız, bu hızdaki bir gidişle dünyayı değiştirmek bin yıl ister. Siz ilkin, içinde hep birlikte geberdiğiniz şu zindanı havaya uçurun bakalım!

İnce eli, açık kalan kapıdan bakınca binaları gözüken Voreux'yü gösteriyordu. Fakat beklenmedik bir facia, onun sözünü kesti. Bir aralık dışarı çıkan Polonya ismindeki o evcil, iri tavşan, bir çırak kalabalığının fırlattığı taşlardan kaçarak bir sıçrayışta içeri girmiş, korkudan kulakları düşük, kuyruğu kıvrık, Souvarine'in bacakları arasına sığınmış, kucağına alsın diye yalvarıyor, ayaklarını üstüne sürtüyordu. Souvarine onu dizlerine yatırdı, iki eliyle korumaya alarak, bu yumuşak ve ılık tüyle okşadığı zamanlardaki, o düş dolu uyuşukluğuna daldı.

Tam o sırada Maheu içeri girdi. Birasını, ikram eder gibi satan Madam Rasseneur kibarca üzerine düştüğü halde bir şey içmek istemedi. Étienne kalkmıştı. Birlikte Montsou'ya gittiler.

İşletme şantiyelerine ödeme yapılan günlerde, Montsou, panayıra denk gelen pazar günlerinde olduğu gibi bir bayram havasına bürünürdü. Bütün işçi mahallelerinden yığın yığın işçi gelirdi. Veznedarın odası çok küçük olduğu için kapıda beklemeyi daha doğru bulurlar, grup grup kaldırıma toplanırlar, insanları durmadan değişen bir dizi halinde yolu kapatırlardı. Seyyar satıcılar bu fırsattan yararlanırlar, tekerlekli tezgâhları üzerinde, çanak çömleğe ve et ürünlerine varıncaya kadar her şeyi satarlardı. Fakat asıl kazananlar kahvehaneler ve meyhanelerdi. Çünkü madenciler, para almazdan evvel, gidip tezgâhların önünde vakit geçirirler, sonra paralarını ceplerine koyar koymaz, ıslatmak için

tekrar oraya gelirlerdi. Aldıklarını Volkan'da tüketmezlerse, yine uslu hareket etmiş sayılırlardı.

O gün Maheu ve Étienne, grupların ortasında ilerledikçe, için için bir öfkenin yükselmekte olduğunu hissettiler; her zamanki gibi, paralarını alıp bir kısmını meyhanelerde bırakacak olmanın kaygısından farklı bir durumdu bu. Yumruklar sıkılıyor, ağızdan ağza sert sözler dolaşıyordu.

Maheu, Piquette kahvesinin önünde karşılaştığı Chaval'e:

– Söyledikleri doğru mu? diye sordu, Yapacaklarını yaptılar mı?

Ancak Chaval, Étienne'e yan gözle bakarak öfkeli bir homurtuyla yetindi. Götürü anlaşması yenilendiğinden beri Chaval başkalarıyla ortaklık ediyor, şeflik tasladığını ve bütün mahalle halkının ayaklarını öptüğünü söylediği bu sonradan gelme arkadaşa karşı gitgide kıskançlık beslemeye başlıyordu. Bu kıskançlık duygusuna bir de sevgili kavgası katılıyordu. Chaval, Catherine'i, çirkin sözlerle, anasının kiracısıyla yatmakla açık açık suçlamıyorsa da, onu artık Réquillart'a yahut molozluğun arkasına götürmüyordu. Sonra, kıza karşı yeniden bir vahşi istek duyuyor, onu öldürürcesine hırpalayarak okşuyordu.

Maheu ona bir başka sual sordu:

– Voreux'un sırası geldi mi?

Chaval, bir baş işaretiyle evet dedikten sonra arkasını dönünce, iki arkadaş, şantiyeye girmek üzere yürüdüler.

Vezne, ortadan bir kafesle ikiye bölünmüş bir odaydı. Duvarlara bitişik sıralar üstünde beş altı madenci oturmuş bekliyor; veznedar, bir görevlinin yardımıyla, gişe önünde, elinde kasketi, ayakta duran bir başka işçiye para veriyordu. Soldaki sıranın üstünde, duvarın isli rengi ortasında yeni yapıştırılmış sarı bir duyuru afişi görülüyordu. Sabahtan beri, işçiler, hep buradan gelip geçiyorlardı. İkişer veya üçer kişilik gruplarla giriyorlar, dikilip duruyorlar, sonra hiçbir şey söylemeden, sanki belleri kırılmış gibi bir omuzlarını silkerek çıkıp gidiyorlardı.

Tam o sırada, duyurunun önünde, biri aptal suratlı bir genç, diğeri, yüzüne yaşının budalalığı çökmüş, gayet zayıf, yaşlı bir

adam, iki kömür işçisi vardı. İkisi de okuma bilmiyorlardı. Genci, dudaklarını kımıldatarak heceliyor, yaşlısı, yalnız, aptal aptal bakıyordu. Birçoğu, böylece, sırf görmek için giriyor, anlamadan bakıyordu. Pek okuması olmayan Maheu de arkadaşına:

– Oku bakalım şunu, dedi.

Étienne duyuruyu okumaya başladı. Bu, İşletmenin, bütün ocaklardaki işçilere bir duyurusuydu ve İşletme, payandalama işinde gösterilen özensizlikten dolayı boş yere para cezaları vermekten usandığından, kömür çıkarma işi için yeni bir ödeme biçimi uygulamaya karar verdiğini söylüyordu. Bundan böyle, iyi iş çıkarmak için gerekli olan miktar esasına dayanarak, madene indirilen ve kullanılan direğin metreküpü başına, payandalama işi için ayrı bir ücret verilecekti. Doğal olarak da çıkarılan kömür için araba başına verilen ücret, ocakların türüne ve uzaklığına göre, elli santimden kırk santime indirilecekti. Bu on santimlik azalmanın payandalama ücretiyle tamamen karşılanacağı da, oldukça karışık bir hesapla açıklanmak isteniyordu. Bu arada İşletme, bu yeni ödeme biçiminin sağlayacağı yararı herkesin kavrayabilmesine yetecek bir süre tanımak istemesinden ötürü, kararı, ancak 1 Aralık Pazartesi gününden başlamak üzere uygulayacağını duyuruya ekliyordu.

Veznedar:

– Biraz daha yavaş sesle okusanız, diye bağırdı. Ne konuştuğumuzu anlayamıyoruz.

Étienne, uyarıya kulak asmadan, duyuruyu okudu, bitirdi. Sesi titriyordu; bitirdiği zaman, hepsi, gözleri duyuruda, kalakaldılar. İhtiyar madenciyle genç, hâlâ bekliyor gibiydiler. Sonra, omuzları düşük, çıkıp gittiler.

Maheu:

– Vay canına! dedi.

O ve arkadaşı oturmuşlardı. Sarı kâğıdın karşısında, işçiler geçip dururken onlar, dalgın, başları yerde, hesap yapıyorlardı. Onlarla alay mı ediyorlardı? Payandalama ücreti, hiçbir şekilde, kömür arabalarından düşürülen on santimin yerini tutamazdı. Çok çok sekiz santim alacaklardı. İşletme iki santimlerini çalı-

yordu, özenli iş yapmak için harcayacakları zaman da cabaydı. Demek ki istenen buydu, dolaylı bir şekilde, ücretleri indirmekti! Voreux, kendi madencilerinin cebinden para birikimine gidecekti.

Maheu başını kaldırarak:

– Vay canına! diye tekrarladı. Bunu kabul edersek, enayilik etmiş oluruz.

O aralık gişenin önü boşalmıştı, parasını almak için yaklaştı. Götürü şefleri vezneye yalnız başına başvuruyorlar, sonra adamlarına kendileri dağıtıyorlardı. Bu da vakit kazandırıyordu.

Görevli:

– Maheu ve arkadaşları, dedi. Filonnière damarı, yedi numaralı baca.

Çavuşların, her gün ve her kömür alını başına, çıkarılan araba adedini kaydettikleri cüzdanlar üzerinden düzenlenen listelerde ismi arıyordu. Sonra, yine:

– Maheu ve arkadaşları, Filonnière damarı, yedi numaralı baca... Yüz otuz beş frank! dedi.

Veznedar parayı verdi. Şaşkınlık içinde kalan kazmacı:

– Affedersiniz beyim, diye kekeledi. Yanılmadığınıza emin misiniz?

Kalbine doğru akan hafif bir ürpermeyle donmuş, bu azıcık paraya elini sürmeden bakıyordu. Gerçi az para alacağını kestiriyordu, fakat bu kadar az olamazdı ya da hesabını yanlış yapmış olmalıydı. Zacharie'nin, Étienne'in ve Chaval'in yerine gelen diğer arkadaşın hisselerini verdikten sonra, kendisinin, babasının, Catherine'in ve Jeanlin'in hissesine topu topu elli frank kalacaktı.

Görevli:

– Hayır hayır, yanılmıyorum, dedi. İki pazarla dört işsiz günü çıkarmak lazım. Demek oluyor ki dokuz gün çalışmışsınız.

Maheu bu hesabı takip ediyor, yavaş sesle toplama yapıyordu. Dokuz gün, kendisine takriben otuz frank, Catherine'e on sekiz, Jeanlin'e dokuz frank getiriyordu. Bonnemort Baba'nınsa üç gündeliği vardı. Ne olursa olsun, buna Zacharie'yle öteki iki arka-

daşın doksan frangını ekleyince, herhalde daha çok tutuyordu. Görevli:

– Para cezalarını da unutmayın, dedi. Kötü payandalama yaptığınızdan dolayı yirmi frank cezanız var.

Kazmacı umutsuz bir hareket yaptı. Yirmi frank ceza, dört işsiz gün! O halde hesap tamamdı. Bonnemort Baba'nın çalıştığı ve Zacharie'nin daha evlenmediği sıralarda, yüz elli franga kadar on beş günlük gündelikler aldığını düşünüyordu.

Veznedar sabırsızlanarak haykırdı:

– Şu parayı alacak mısınız? Görüyorsunuz ya, başka bekleyen var... İstemiyorsanız, haber verin.

Maheu titreyen koca eliyle parayı almaya uzanırken, görevli onu alıkoydu.

– Durun, dedi. Şurada isminiz yazılı. Toussaint Maheu değil mi? Genel sekreter sizinle görüşmek istiyor. Girin, yanında kimse yok.

Şaşalayan işçi, kendini, soluk yeşil kumaş kaplı eski maun eşyayla döşeli bir odada buldu. Böylece, genel sekreterin sözlerini beş dakika dinledi. Bu soluk benizli iri adam, masanın üstündeki kâğıtların başından kalkmadan konuşuyordu. Fakat Maheu'nün kulaklarındaki uğultu, işitmesine engel oluyordu. Babasından söz edildiğini, şöyle böyle bir şekilde anladı. Yaş elli, hizmet süresi kırk yıl hesabıyla, yüz elli frank emeklilik işi incelenecekti. Sonra, genel sekreterin sesinin daha sertleştiğini hisseder gibi oldu. Bu sefer dinlediği bir azardı. Kendisini politikayla uğraşmakla suçluyorlardı. Kiracısına ve yardımlaşma sandığına değindi. Sonunda, madenin en iyi işçilerinden biri olduğu için bu delice işlerle kendisini lekelememesi öneriliyordu. Karşı koymak istedi, başladığı kelimeleri bitiremedi, kasketini titreyen parmakları arasında çevirdi.

– Tabii, Bay Sekreter... İnanın ki Bay Sekreter... diye kekeleyerek çekildi.

Dışarıda, kendisini bekleyen Étienne'le buluşunca coştu:

– Enayinin biriyim ben, cevap vermeliydim! Hem yiyecek ekmek bulama hem de saçma sapan şeyler dinle! Evet, senden

şikâyetçi, bütün işçiler zehirlenmiş, dedi. Ne yaparsın? Allah kahretsin! Belimizi büküp, eyvallah diyeceğiz. Adam haklı, en doğrusu bu.

Maheu hem öfkeli hem korku içinde, sustu. Étienne tasalı tasalı düşünüyordu. Yine yolu kapatan gruplar arasından geçtiler. Öfke artıyordu; bu, güç gösterisi içermeyen sakin bir halk öfkesi, kalabalık insan yığınının tepesinde, ürkütücü, yaklaşan bir fırtınanın uğultusuydu. Sayı saymasını bilen birkaç kişi hesap yapmıştı ve İşletmenin, payandalama işlerinden kazandığı iki santim ağızdan ağza dolaşıyor, en kalın kafaları bile öfkelendiriyordu. Fakat asıl öfkelendikleri şey bu eksik ödemeydi; işsizliğe ve para cezalarına karşı açlık başkaldırıyordu. Zaten bir şey yedikleri yoktu, gündelikler daha indirilirse durumları nice olurdu? Kahvehanelerde yüksek sesle öfkeli öfkeli konuşuluyordu; bu öfke gırtlakları öyle kurutuyordu ki, ele geçen bir parçacık para da tezgâhlarda kalıyordu.

Montsou'dan işçi mahallesine gelinceye kadar, Étienne'le Maheu bir kelime konuşamadılar. Maheu içeri girince, evde çocuklarla yalnız olan Maheude, onun ellerinin boş olduğunu hemen gördü.

– Aşk olsun sana! dedi. Hani kahvem, hani şekerim, et nerede? Bir parça dana eti alsan iflas mı ederdin?

Maheu, üstesinden gelmeye çalıştığı bir acıyla boğuluyordu, cevap vermedi. Sonra, maden işlerinde pişmiş bu sert erkek yüzünde bir umutsuzluk şişkinliği oldu, gözlerinden iri yaşlar fışkırdı, ılık bir yağmur gibi dökülmeye başladı. Bir iskemleye yığılmış, elli frangı masanın üstüne fırlatmış, çocuk gibi ağlıyordu.

– Al! diye kekeledi. İşte getirdiğim para bu kadar... Hepimizin kazancı bu.

Maheude, Étienne'e baktı, onu da susmuş ve bitkin gördü. O zaman, o da ağlamaya başladı. Dokuz kişi, on beş gün elli frankla nasıl yaşayacaklardı? Büyük oğlan onları bırakıp gitmişti; yaşlı adam artık bacaklarını oynatamıyordu. Ölümleri yakındı.

Alzire anasının ağladığını görünce üzüldü, onun boynuna atıldı.

Estelle haykırıyor, Lénore'la Henri hıçkırıyorlardı.

Az sonra bütün işçi mahallesinden aynı yoksulluk çığlıkları yükseldi. Erkekler evlerine dönmüşlerdi ve her ev, bu eksik paranın yol açtığı yıkım karşısında ağlaşıyordu. Kapılar açıldı, kadınlar dışarı çıktılar, sızlanmaları kapalı evlerin tavanlarına sığmıyormuş gibi, dışarıda haykırdılar. İnce bir yağmur dökülüyordu, fakat onlar bunu hissetmiyorlar, kaldırımlardan birbirine sesleniyorlar, kocalarının aldıkları parayı avuçlarında birbirlerine gösteriyorlardı.

– Bakın! Verdikleri şu paraya bakın. İnsanla alay etmek değil mi bu?

– Bakın şuna! Ben bununla on beş günlük ekmek parasını bile veremem.

– Ya ben? Bir hesap edin, üstelik gömleklerimi de satmalıyım.

Maheude de onlar gibi sokağa çıkmıştı. Hepsinden fazla haykıran Levaque Kadın'ın etrafında kalabalık birikti. Kocası olacak ayyaş gözükmemişti bile; az veya çok, aldığı paranın Volkan'da eriyeceğini kestiriyordu. Zacharie paraya dokunmasın diye, Philomène, Maheu'yü gözlüyordu. Yalnız Pierronne oldukça sakin görünüyordu. O Pierron olacak ikiyüzlü ne yapıp ediyor, çavuşun defterine, arkadaşlarından daha çok saat yazdırmayı her zaman başarıyordu. Fakat Brûlé Kadın damadının bu hareketini alçaklık sayıyor, isyan edenlerle birlik oluyor, kalabalığın ortasında, sıska ve dik vücuduyla, yumruğunu Montsou'ya doğru uzatıyordu.

Hennebeaulerın ismini söylemeden:

– Bu sabah hizmetçilerini, arabaya binmiş giderken gördüm! diye haykırdı. Evet, aşçı kadın iki atlı arabada, kesinlikle Marchiennes'e balık almaya gidiyordu.

Bir çığlık yükseldi, öfkeli sesler yine başladı. Komşu şehrin pazar yerine efendilerinin arabasıyla giden bu beyaz önlüklü hizmetçi, kızgınlık uyandırıyordu. İşçiler açlıktan ölürken, onlar hâlâ balık mı düşünüyorlardı? Balığı belki her zaman yiyemeyeceklerdi. Fakirlerin de sırası gelecekti. Şimdi, Étienne'in serptiği fikirler meyve veriyor, bu başkaldırı çığlıkları ortasında genişli-

yordu. Söz verilen altın çağına karşı duyulan sabırsızlık, bir mezar gibi kapalı bu yoksulluk ufkunun ardındaki mutluluktan payını almak için duyulan acelecilikti bu. Haksızlık iyice artıyordu; mademki ağızlarından lokmaları alınıyordu, onlar da elbet bir gün gelip haklarını isteyeceklerdi. Hele kadınlar, içinde artık hiç kimsenin yoksul olmayacağı o kusursuz gelişmişlik beldesine hemen, hücum ederek girmek istiyorlardı. Neredeyse gece karanlığı çökmüş, yağmur artmış olduğu halde, onlar, ciyak ciyak bağrışan çocuk kalabalığı ortasında, hâlâ mahalleyi gözyaşlarıyla dolduruyorlardı.

Gece Avantage'da grev kararı verildi. Rasseneur artık karşı çıkmıyor, Souvarine de, bunu, ilk adım olarak kabul ediyordu. Étienne, durumu bir kelimeyle özetledi. İşletme, eğer gerçekten de grev istiyorsa, istediği olacaktı.

V

Bir hafta geçti; iş, patırtıyı bekler halde, kuşku ve sıkıntı içinde sürüp duruyordu.

Maheulerin de bu on beş günlük ücreti daha cılız olacak gibi görünüyordu. Onun için Maheude, ölçülü ve sağduyulu olmasına karşın öfkesi burnundaydı. Kızı Catherine bir gece eve gelmeyivermişti. Ertesi sabah bu serüvenden öyle yorgun, öyle hasta dönmüştü ki, madene gidememişti. Ağlıyor, hatanın kendisinde olmadığını söylüyordu. Chaval bırakmamış, giderse dayak atacağını söyleyerek gözünü korkutmuştu. Kıskançlıktan deli oluyor, ailesinin, kendisini, Étienne'in yatağında yatırdığını bildiğini söylüyor, oraya dönmesini istemiyordu. Maheude son derece hiddetlendi, bu kaba herifle bir daha konuşmayı kızına yasak etti, Montsou'ya gidip onu tokatlayacağını söyledi. Fakat ne olursa olsun, o günkü gündelik gitmişti ve kız, şimdi bir sevgili bulmuşken, onu bırakıp başka bir tane aramak istemiyordu.

İki gün sonra başka bir olay oldu. Pazartesi ve salı günleri Voreux'de uslu uslu işiyle uğraştığını sandıkları Jeanlin kaç-

mış, Bébert ve Lydie'yle birlikte, bataklıklarda ve Vandame Ormanı'nda gezmeye gitmişti. İkisini de baştan çıkarmıştı, üçünün beraber, ne yağmasına gittikleri, yaşlarına göre hangi mevsimsiz oyunla vakit geçirdikleri hiç öğrenilemedi. Jeanlin adamakıllı dayak yedi, anası, dışarıda, kaldırım üstünde, korkudan ödü patlayan bütün mahalle çocukları ortasında onu bir temiz dövdü. Görülmüş şey değildi! Doğdukları günden beri masraf kapısı olan bu çocuklar, şimdi elleri ekmek tutacakken bu nasıl işti? Bu feryatta, zorlu gençliğinin anıları, her doğan çocuğu ileride ekmek parası kazanacak bir araç yapan atadan gelme bir yoksulluk vardı.

O sabah, erkeklerle kız madene gittikten sonra, Maheude yatağından doğrularak, Jeanlin'e:

– Bana bak, dedi. Bir daha yaparsan, seni gebertirim, hınzır yumurcak!

Maheu'nün yeni alnında iş çok güçtü. Filonnière damarının bu kısmı o kadar inceliyordu ki, kazmacılar, duvarla tavan arasına sıkışmış bir halde çalışıyorlar, kömür çıkarırken dirseklerini paralıyorlardı. Ayrıca nem de artıyordu; her an su fışkırmasından, kayaları patlatan, insanları alıp götüren o ansızın bastıran sellerden birinin gelmesinden korkuluyordu. Bir gün evvel Étienne, kazmasını sertlikle vurup çekince, yüzüne su fışkırmıştı. Fakat bu bir uyarı işaretiydi; su sadece, ocağı daha fazla ıslatmakla ve sağlığa daha zararlı hale getirmekle kalmıştı. Aslında Étienne, kaza olabileceğini hiç düşünmüyor, tehlikeye aldırmadan, arkadaşlarıyla birlikte orada işe dalıp kalıyordu. Grizu içinde çalıştıkları halde, onun, göz kapaklarındaki ağırlığını, kirpiklere ördüğü örümcek ağını hissetmiyorlardı. Ara sıra, lambaların alevi solup maviliği artınca grizu akla geliyor, bir madenci kulağını damara dayıyor, gazın her çatlakta fıkırdayan hava kabarcıkları halinde çıkardığı hafif gürültüyü dinliyordu. Fakat asıl sürekli tehlike göçüklerdeydi, zira her zaman çarçabuk yapılan payandalamanın yetersizliğinden de öte, sularla ıslandıkları için topraklar da tutmuyordu.

Maheu, o gün üç defa direkleri sağlamlaştırmak zorunda kalmıştı. Saat iki buçuktu. İşçiler ocaktan çıkmak üzereydi. Étienne yan yatmış durumda, bir kaya parçasını kazmakla uğraşıyordu ki, uzaktan gelen gök gürültüsünü andırır bir uğultu, bütün madeni sarstı.

Étienne kazmasını bıraktı:

– Ne oluyor? diye haykırdı ve dinledi.

Arkasında, ocağın yıkıldığını sanmıştı. Fakat Maheu, ocağın eğik yolu üzerine kendini koyuvermişti:

– Göçük var... Çabuk, çabuk! diyordu.

Hepsi, kaygılı bir kardeşlik duygusuyla, kendilerini aşağı doğru koyuverdiler. Ortalığı kaplayan ölüm sessizliği içinde, ellerindeki lambalar sallanıyordu. Dört ayak gider gibi iki büklüm, yollar boyunca peş peşe koşuyorlar ve adımlarını yavaşlatmadan birbirlerine sorular soruyorlar, kısa cevaplar veriyorlardı. Gürültü nereden gelmişti? Ocaklardan olmasın? Hayır, aşağıdan gelmişti! Belki de araba yolundan! Bacaya varınca hızla daldılar, vücutlarının berelenmesine kulak asmadan üst üste düştüler.

Jeanlin, bir gün evvel yediği dayaktan vücudu hâlâ kıpkırmızı, o gün madenden sıvışmamıştı. Katarının arkasından yalın ayak koşuyor, hava bölmelerinin kapılarını birer birer kapıyordu. Bazen de bir çavuşla karşılaşmak korkusu olmadığı zaman, içinde uyur kalır diye binmesini yasak ettikleri son arabaya atlıyordu. Fakat en büyük eğlencesi, katar, bir başka katara yol vermek üzere durduğu zaman, en önde dizginleri tutan Bébert'in yanına gitmekti. Lambasını almadan sinsi sinsi gelir, arkadaşını, morartacak gibi kuvvetle çimdikler, sarı saçları, iri kulakları, karanlıkta parıldayan ufacık yeşil gözlerin aydınlattığı sıska yüzüyle, maymun gibi, türlü maskaralıklar yapardı. Hastalıklı bir erken gelişmeyle, aslı olan hayvanlığa geri dönmüş, doğası özürlü bir çocuğun kötücül zekâsına ve çevikliğine sahipmiş gibiydi.

Öğleden sonra Mouque, nöbet sırası gelen Bataille'ı çocuklara getirmişti. Hayvan bir kör yolda solumaya başlayınca, Bébert'in yanına sokulan Jeanlin:

– Bu miskin, niçin böyle birdenbire duruyor? diye sordu. Bacaklarımı kıracak.

Bébert cevap vermedi, diğeri katarın yaklaşmasıyla neşelenen Bataille'ı sıkıca tutmaya çalıştı. Hayvan, uzaktan, arkadaşı Trompette'in kokusunu almış, madene indirildiği günden beri büyük bir sevgi duyduğu bu hayvanı tanımıştı. Kendi boyun eğişini ve dayanma gücünü ona geçirerek genç bir dostun acılarını hafifletmek isteyen yaşlı bir filozofun, sevgiyle karışık acımasını andıran bir hali vardı. Zira Trompette bir türlü alışamıyor, arabalarını isteksiz çekiyor, başı yerde, gözleri karanlıkta kamaşarak durmadan güneşin hasretini duyuyordu. Onun için Bataille, ona her rastlayışında başını uzatır, kişner, cesaret verici bir okşamayla onu ıslatırdı.

Bébert:

– Hay Allah! dedi. Yine öpüştüler!

Sonra, Trompette geçip gidince, Jeanlin'in Bataille hakkındaki sualine cevap verdi:

– Moruk takıntılıdır yahu! Böyle durursa bil ki yoluna bir şey çıkmıştır, bir taş yahut bir delik; onun için dikkatli yürür, bir yerini kırmak istemez... Bugün sorunu şuradaki kapıyla; nesi var bilmem. Kapıyı itiyor, çakılıp kalıyor... Sen bir şey hissettin mi?

Jeanlin:

– Hayır, dedi. Su var, diz kapaklarıma kadar çıkıyor.

Katar tekrar yürüdü. Bir sonraki seferde de Bataille, hava bölmesini bir kafa vuruşta açtıktan sonra yine ilerlemek istemeyerek kişnedi, titredi. Sonunda kararını verdi, hızla yürüdü.

Kapıyı kapamakla uğraşan Jeanlin geri kalmıştı. Eğildi, içinde bata çıka yürüdüğü su birikintisine baktı; sonra lambasını yukarı kaldırdı, direklerin sürekli bir su sızıntısıyla bel vermiş olduğunu gördü. Tam o sırada bir kazmacı, Chicot takma adıyla çağrılan Berloque adında birisi, çalıştığı alından çıkmış, lohusa olan karısını görmek için acele acele gidiyordu. O da durdu, payandaları kontrol etti. Tam da Jeanlin, katarına yetişmek üzere fırlayacağı anda, birdenbire korkunç bir çatırtı işitilmiş, çöken tavan adamı da çocuğu da yutmuştu.

Büyük bir sessizlik oldu. Çöküşün rüzgârıyla uçuşan kalın bir toz bulutu, yollarda yükseliyordu. Madenciler gözleri körelmiş, nefesleri tıkanmış bir halde en uzak alınlara varıncaya kadar her taraftan iniyorlardı, ellerinde sallanan fenerleri, o köstebek yuvaları içinde koşuşan bu kara adamları güçlükle aydınlatıyordu. İlk gelenler göçükle karşılaşınca, haykırarak arkadaşlarını çağırdılar. Dipteki ocaktan gelen ikinci bir kafile, galeriyi tıkayan toprak yığınının öte tarafındaydı. Damın, en çok on metre kadar bir alan içinde yıkıldığı hemen anlaşıldı. Zarar önemli değildi. Fakat yıkıntı altından bir ölüm hırıltısı işitilince, yürekler sıkıldı.

Bébert, katarını bırakmış, haykıra haykıra koşuyordu:

– Jeanlin altında kaldı! Jeanlin altında kaldı!

Tam o sırada Maheu, yanında Zacharie'yle Étienne olduğu halde bacadan iniyordu. Umutsuzluğun verdiği bir öfkeye kapılarak sövmeye başladı. Sadece:

– Hay Allah belasını versin! Hay Allah belasını versin! Hay Allah belasını versin! diyor, başka şey söylemiyordu.

Catherine, Lydie, Mouquette, onlar da koşa koşa gelmişler, kazanın artırdığı korkunç kargaşa ortasında hıçkırmaya, korkudan haykıra haykıra ağlamaya başlamışlardı. Susturmaya çalışanlar oldukça büsbütün kendilerini kaybediyorlar, her işitilen hırıltıda daha yüksek perdeden ağlaşıyorlardı.

Çavuş Richomme koşa koşa gelmişti. Hem mühendis Négrel'in hem de Dansaert'in madende bulunmamasına üzülüyordu. Kulağını kayalara dayayıp dinledikten sonra, iniltinin çocuk sesi olmadığını söyledi. Orada muhakkak bir büyük adam vardı. Maheu, belki yirmi defa Jeanlin'e seslenmişti. Hiçbir nefes işitilmiyordu. Çocuk ezilmiş olmalıydı.

Ama hırıltı, tekdüze devam ediyordu. Kazazedeye sesleniyorlar, adını soruyorlar, hırıltıdan başka cevap alamıyorlardı.

Kurtarmayı düzenleyen Richomme:

– Çabuk olalım! diyordu. Sonra konuşuruz.

Madenciler kazma ve küreklerle göçüğü iki baştan kaldırmaya koyuldular. Chaval hiç ağzını açmadan Maheu'yle Étienne'in yanı başında çalışıyor; Zacharie toprak taşıma işini yürütüyordu.

Madenden çıkma saati gelmişti, kimse bir şey yememişti. Fakat arkadaşlar tehlike içindeyken, hiçbiri çorba içmeye gitmiyordu. Bu arada, eve giden olmazsa, mahalle halkının kuşkulanacağı düşünüldü, kadınların eve yollanması önerildi. Ne Catherine ne Mouquette ne de Lydie oradan uzaklaşmak istiyordu. Öğrenmek isteğiyle oraya çakılıp kalmışlar, toprak kaldıranlara yardım ediyorlardı. O zaman Levaque, yukarı çıkıp göçüğü haber vermek ve ufak bir kazadan ibaret olan bu yıkıntının onarımına çalışıldığını söylemek görevini kabul etti. Saat dörde geliyordu, işçiler, bir saatten az bir zaman içinde bir günlük iş görmüşlerdi. Tavandan, daha başka kayalar yuvarlanmamış olsaydı, toprağın yarısı o zamana kadar kaldırılmış olacaktı. Maheu öyle bir öfkeyle çalışıyordu ki, bir başkası, bir süre onun yerine çalışmak için yaklaşacak olsa, korkunç bir el hareketiyle itiyordu.

Richomme, nihayet:

– Yavaş! dedi. Yaklaştık... Büsbütün öldürmeyelim.

Gerçekten de hırıltı gitgide daha açık işitiliyordu. İşçileri gayrete getiren bu sürekli hırıltıydı. Şimdi, kazmaların hemen altından gelir gibi duyuluyordu. Birdenbire kesildi.

Karanlıklarda, ölümün soğuk dokunuşunu hissedip titreşerek, hepsi sessiz, bakıştılar. Kan ter içinde, kasları kopacak gibi gergin, hep kazma sallıyorlardı. Bir ayak gözüktü, o zaman toprağı elleriyle kazmaya başladılar ve bedenin diğer kısımları birer birer ortaya çıktı. Başa bir şey olmamıştı. Lambalar yüzünü aydınlatıyordu ve Chicot ismi ağızdan ağza dolaştı. Vücut sıcaktı; bel kemiği bir kaya altında kalmış, kırılmıştı.

Çavuş emir verdi:

– Bir örtüye sarın, bir arabaya yatırın. Şimdi çocuğu kurtaralım, çabuk!

Maheu son bir kazma indirdi, bir delik açıldı, göçüğü öbür baştan temizlemekle uğraşanlarla karşılaştılar. Onlar bu tarafa seslendi, Jeanlin'i baygın bir halde bulmuşlardı, iki bacağı kırılmıştı, daha nefes alıyordu. Çocuğu, babası kucağına alıp kaldırdı; çenesi kısık, acısını anlatmak için, hâlâ, "Hay Allah belasını

versin!" diyor, başka bir şey söylemiyordu. Catherine ve öteki kadınlar, tekrar ağlaşmaya başlamışlardı.

Çabucak toplaştılar. Bébert, Bataille'ı çekip getirmişti, hayvanı iki arabanın önüne koştular. Birinci arabada Étienne'in tutmakta olduğu Chicot'nun cesedi yatıyordu. İkinci arabaya Maheu oturmuş; bir hava bölmesinden çekip koparılan bir yün parçasına sarılı, baygın bir halde yatan Jeanlin'i dizlerine yatırmıştı. Yavaş bir yürüyüşle hareket ettiler. Her arabada, kırmızı bir yıldız gibi, bir lamba yanıyordu. Geriden madenciler, art arda elli kadar gölge, dizi halinde ilerliyordu. Şimdi, yorgunluktan bitkin, ayaklarını sürüyorlar, salgına uğramış bir sürünün üzüntülü yası içinde, çamura bata çıka yürüyorlardı. Asansör önüne gelinceye kadar yarım saate yakın zaman geçirdiler. Toprak altında, koyu karanlıklar içinde, ikiye ayrılan yollar, dönemeçler, kıvrıntılarla dolu galeriler boyunca ilerleyen bu dizinin sonu gelmiyordu.

En başta yürüyen Richomme asansör önüne gelince, boş bir asansör gözü ayrılması emrini vermişti. Pierron arabaların ikisini de hemen yükledi. Birinde Maheu, dizlerindeki yaralı yavrusuyla kaldı; ötekine Étienne bindi. Chicot'nun cesedini, arabadan düşmemesi için, kucağında tutmak zorundaydı. İşçiler öteki gözlere dolduktan sonra asansör yükseldi. Yukarı çıkış iki dakika sürdü. İç kaplama tahtaları arasından sızan sular çok soğuktu; işçiler, yeniden aydınlığa kavuşmanın sabırsızlığı içinde, havaya bakıyorlardı.

Neyse ki Doktor Vanderhaghen'e gönderilen bir çırak onu bulmuş, almış geliyordu. Jeanlin ve ölü, içinde bütün yıl büyük bir ateş yanan çavuşların odasına götürüldü. Ayak yıkamak için hazır duran sıcak su kovalarını duvarın kenarına çektiler ve yere iki döşek serdikten sonra, üzerlerine cenazeyi ve çocuğu yatırdılar. İçeri yalnız Maheu ve Étienne girmişlerdi. Dışarıda sürücü kızlar, madenciler, koşup gelen çıraklar toplanmış, alçak sesle konuşuyorlardı.

Doktor, Chicot'ya bir göz atar atmaz, mırıldandı:

– İşi bitmiş! Yıkayabilirsiniz.

İki gözetmen ölüyü soydu, sonra, kömür tozuyla kapkara olmuş, üzerinde hâlâ çalışmanın kirli teri bulunan bu cesedi süngerle yıkadı.

Jeanlin'in döşeği önünde diz çöken doktor:

– Başta bir şey yok, diyordu, Göğüste de yok... Ha! Bacaklar ezilmiş.

Çocuğu kendi soymaya başlamıştı. Bir sütnine ustalığıyla başındaki başlığı çözüyor, ceketi alıyor, pantolonu ve gömleği çıkarıyordu. Ardından, bir böcek kadar zayıf, ufacık vücut, kara tozlar, sarı topraklar, yer yer kanlı lekeler içinde ortaya çıktı. Hiçbir şey görülemiyordu. Onu da yıkamak zorunda kaldılar. O zaman, süngerin altında daha zayıflar gibi göründü. Teni o kadar renksiz, o kadar saydamdı ki, kemikleri görünüyordu. Bir yoksullar kuşağının soyu bozulmuş bu son insanı, kaya yığınları altında yarı yarıya ezilmiş, acı çeken bu parmak kadar çocuk yürekler acısıydı. Vücut temizlenince bacaklardaki ezikler, beyaz cilt üzerinde, kırmızı iki leke halinde göründü.

Baygınlıktan sıyrılan Jeanlin inledi. Maheu döşeğin ayak ucunda, ayakta, kolları yanlarına sarkık, ona bakıyordu. Gözlerinden iri yaşlar yuvarlandı.

Doktor başını kaldırarak:

– Ne o? dedi. Babası sen misin? Ağlama, görüyorsun ya ölmemiş... Ağlayacağına bana yardım et.

Doktor, basit iki kırık buldu. Fakat sağ bacağından biraz kaygılanıyordu: Herhalde kesmek gerekecekti.

O arada kendilerine haber gönderilen Mühendis Négrel ve Dansaert, yanlarında Richomme olduğu halde, sonunda geldiler. Mühendis kızgın bir tavırla, çavuşun anlattıklarını dinliyordu. Köpürdü: Ne çıkarsa hep bu uğursuz payanda işinden çıkıyordu! Altında kalacaksınız diye yüz defa söylememiş miydi? Bir de bu sersem herifler, daha sağlam payandalamaya zorlanırlarsa grev yapmaya kalkışıyorlardı! İşin kötüsü, zararı şimdi İşletme ödeyecekti. Mösyö Hennebeau bundan çok hoşlanacaktı!

Bir çarşafa sarmakla meşgul oldukları cesedin karşısında sesiz duran Dansaert sordu:

– Kimdir bu?

Başçavuş cevap verdi:

– Chicot, iyi bir işçiydi. Üç çocuğu var... Zavallı adam!

Doktor Vanderhaghen, Jeanlin'in hemen evine götürülmesini söyledi. Saat altıyı çalıyordu, akşam karanlığı çökmeye başlamıştı, cenazeyi de götürmek uygun olurdu. Mühendis, furgonun* koşulması ve bir sedye getirilmesi emrini verdi. Yaralı çocuk sedyeye yatırıldı; ölüyü de döşekle birlikte furgona koydular.

Kapıda sürücü kızlar hâlâ duruyorlar, sonunu görmek üzere bekleyen kömür işçileriyle konuşuyorlardı. Çavuşların oda kapısı yine açıldığı zaman, kalabalık arasında bir sessizlik oldu. Yeniden bir kortej oluştu, furgon önde, sedye arkada, en geride işçi kalabalığı, yürüdüler. Ocak ağzından çıktılar, işçi mahallesinin yokuşunu ağır ağır tırmandılar. Gece, kasımın ilk soğuklarıyla çıplaklaşan uçsuz bucaksız ovayı, solgun gökyüzünden inen bir kefen gibi, ağır ağır örtmekteydi.

Étienne, bu olayın ağırlığını hafifletmek için Maheu'ye, Catherine'i gönderip Maheude'ü durumdan haberdar etmesini kısık sesle öğütledi. Bitkin bir halde sedyenin peşinden gelen baba, bir işaretle gitmesine izin verdi. Genç kız da koşa koşa gitti. Zira eve varmak üzereydiler. Fakat furgonun, herkesin iyi tanıdığı bu iç karartıcı sandığın, gelmekte olduğu haberi duyulmuştu bile. Kadınlar çılgın gibi kaldırımlara dökülüyorlardı; üç dört tanesi, başları açık, kuşku içinde koşmaya başladı. Çok geçmeden sayıları otuzu buldu, sonra elli kişi oldular; hepsi de aynı korkunun soluk kesici acısı içindeydi. Bir ölü mü vardı? Kimdi? Levaque'ın anlattığı olay hepsini yatıştırmışken, şimdi onları, abartılı bir karabasana boğuyordu. Ölen bir değil on kişiydi ve araba, hepsini böyle birer birer getirecekti.

Catherine annesini, bir içe doğuşun heyecanı içinde buldu. Daha ağzını açar açmaz, Maheude:

– Baban öldü! diye haykırdı.

* *Furgon*: Yolcu katarlarına eklenen yük vagonu. (TDK) – Eşya veya hayvan taşımakta kullanılan uzun ve kapalı yük arabası veya römorku. (*Ed.*)

Genç kız aksini iddia ediyor, Jeanlin'den söz ediyor, fakat dinletemiyordu. Maheude onu duymadan dışarı fırlamıştı. Kilisenin önünden doğru gelen arabayı görünce içine baygınlık çökmüş, benzi sapsarı kesilmişti. Kapı önlerinde kadınlar, şaşkın, dilleri tutulmuş, başlarını uzatıyorlar, bazıları da kortejin hangi kapı önünde duracağı kaygısıyla ürpermeler geçirerek, arabanın peşinden geliyorlardı.

Araba geçti ve Maheude, onun arkasından, sedyenin yanı sıra yürüyen Maheu'yü gördü. Sonra, bu sedyeyi kapının önüne koyduklarında Maheude, Jeanlin'in hayatta ve iki bacağının kırık olduğunu gördü. O zaman, bu, onun üzerinde öyle bir tepki yarattı ki, öfkeden boğula boğula, kuru gözlerle kekelemeye başladı:

– İşte bu! Şimdi de çocuklarımızı sakat ediyorlar! İki bacağı birden, aman Yarabbi! Şimdi ben bunu ne yapayım?

Jeanlin'in yaralarını sarmak için beraber gelen Doktor Vanderhaghen:

– Sus, dedi. Ölseydi daha mı iyiydi?

Fakat Maheude, Alzire'in, Lénore'un ve Henri'nin gözyaşları arasında, daha fazla coşuyordu. Yaralıyı yukarı çıkarmaya yardım ederken ve doktora istediği şeyleri verirken, bir yandan da kadere lanet ediyor, sakatları beslemek için nereden para bulacağım, diye söyleniyordu. İhtiyar yetmiyormuş gibi, şimdi, çocuk da topal kalmıştı! O durmadan söylenirken, komşu evlerin birinden de ağlamalar, yürek paralayıcı feryatlar işitiliyordu. Chicot'nun karısıyla çocukları, cenazenin üstüne kapanmış ağlıyorlardı. Gece karanlığı çökmüştü; yorgunluktan bitkin düşen madenciler, gamlı bir sessizliğe gömülen, içinde bu çığlıklardan başka bir ses duyulmayan işçi mahallesinde, sonunda çorbalarını içmekteydiler.

Aradan üç hafta geçti. Jeanlin'in bacağını kesilmekten kurtarmışlardı; çocuğun iki bacağı da yerinde duruyordu, yalnız, topal kalacaktı. Bir soruşturmadan sonra, İşletme, nihayet elli frank yardım parası vermeye razı olmuştu. Ayrıca, sakat kalan küçük iyi olur olmaz, kendisine bir gündüz işi bulunacağına da söz verilmişti. Böyle olduğu halde, yine yoksulluk artmıştı. Çün-

kü, Maheu bu olayda öyle sarsılmıştı ki, ağır bir ateşle hastalanıp yatmıştı.

Perşembe gününden beri Maheu tekrar işe gitmeye başlamıştı ve günlerden pazardı. O akşam Étienne, 1 Aralık'ın yaklaştığından söz açtı. İşletmenin, tehdidini yerine getirip getiremeyeceğini merak ediyordu. Saat ona kadar yatmadılar, Chaval'le beraber, geç dönecek olan Catherine'i beklediler. Fakat gelmedi. Maheude hiçbir şey söylemeden, kapıyı öfkeyle sürmeledi. Étienne, içinde Alzire'in pek az yer tuttuğu o boş yataktan dolayı üzgün, uzun süre uyuyamadı.

Ertesi gün, yine gelen giden olmadı. Ancak öğleden sonra Maheuler, Chaval'in Catherine'i alıkoyduğunu öğrendiler. Onunla öyle korkunç kavgalar ediyordu ki, kız Chaval'le beraber yaşamaya karar vermişti. Kırgınlıklardan kurtulmak için Chaval birdenbire Voreux'yü bırakmış, Mösyö Deneulin'in Jean-Bart kuyusuna kapılanmış, peşinden Catherine de sürücü olarak oraya girmişti. Ama yeni çiftler, hâlâ Montsou'da, Piquette'in yerinde oturuyordu.

Önce Maheu, gidip herifi tokatlamak, kızı da tekmeleye tekmeleye eve getirmekten söz etti. Ardından, kabullenir gibi bir hareket yaptı. Ne faydası vardı? Bu her zaman böyle olurdu. Kızlar bir erkeğe bağlanmayı akıllarına koydular mıydı, önüne geçilemezdi. Ses çıkarmadan evlenmelerini beklemekten başka yol yoktu. Fakat Maheude o kadar kolay kabullenmiyordu.

Karşısında benzi sapsarı, sessizlik içinde kendisini dinleyen Étienne'e haykırıyordu:

– Bu Chaval'i bulduğu zaman dövdüm mü ben onu? Cevap verin bakalım! Siz ki aklı başında bir kimsesiniz. Serbest bıraktık değil mi? Çünkü, ne yaparsın, bütün kızlar hep aynı geçitten geçiyorlar. Mesela ben, kocam beni aldığı zaman gebeydim. Fakat anamın, babamın evinden kaçmadım, gündeliğimi, ihtiyacı olmayan bir adama götürüp vermek pisliğini dünyada yapmazdım... Biliyor musunuz, iğrenç bir şey bu! Böyle giderse kimse çocuk doğurmaz olacak.

Étienne, hâlâ başını sallayarak cevap vermemekle yetindiğinden, Maheude devam etti.

– Her akşam, gönlünün istediği yere gidiyordu şu kız! Derdi neydi? Yardım edip bizi şu durumdan kurtardıktan sonra kendi elimle kocaya vermemi bekleyemez miydi? Doğal değil mi bu, ha? Kız doğurduk, çalışsın diye... Ama, işte, yumuşak davrandık, bir erkekle eğlenmesine müsaade etmeyecektik. Yüz verince astar istiyorlar.

Alzire başıyla evet diyordu. Lénore ve Henri, bu fırtına karşısında korkmuşlar, sessiz sessiz ağlıyorlardı; anaları, şimdi, başlarına gelen felaketleri birer birer sayıyordu: Evvela Zacharie'yi evlendirmek gerekmişti; sonra yaşlı Bonnemort tutuk ayaklarıyla, orada iskemlesine çakılıp kalmıştı; sonra, kemikleri fena kaynayan Jeanlin, on günden evvel odadan çıkamayacaktı; en sonunda da bu son darbe, o Catherine olacak kaltak, bir herife kaçmıştı! Bütün aile dağılıyordu. Madende çalışan, bir babaları kalıyordu. Estelle'i saymamak şartıyla yedi kişi, babanın üç frank parasıyla nasıl yaşayacaktı? Hep birlikte kendilerini kanala atıp kurtulmak daha iyiydi.

Maheu, boğuk bir sesle:

– Kendi kendini yemenin yararı yok, dedi. Belki de bütün umutlar daha yok olmamıştır.

Bakışları yere dikilmiş duran Étienne, başını kaldırdı ve gözleri, gelecekteki bir görüntüye dalarak mırıldandı:

– Eee! Zamanı geldi! Zamanı geldi!

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

I

O pazartesi günü, Grégoirelarla kızları Cécile, Hennebeaulara davetliydiler. Geniş bir programları vardı; yemekten sonra Paul Négrel davetlilere, büyük harcamalarla yeniden yapılan Saint-Thomas ocağını gezdirecekti. Ancak bu davet güzel bir bahaneydi ve Cécile'le Paul'ün evlenmelerini çabuklaştırmak için, Madam Hennebeau'nun fikriydi.

Tam da o pazartesi, sabahın saat dördünde, birdenbire grev patlak vermişti. 1 Aralık'ta, işletme yeni ücret sistemini uygulayınca, madenciler sessizliği bozmamışlardı. On beşinci gün, ücretler ödenirken, hiçbirisi en ufak bir istekte bulunmamıştı. Bütün çalışanlar, müdürden en küçük gözetmene kadar herkes, yeni ücretlendirmenin benimsendiğini sanıyordu. Bu nedenle, güçlü bir yönetimin varlığını ortaya koyan bir yöntemle ve bütünlük içinde yapılan bu savaş ilanı, sabahtan beri, büyük bir şaşkınlık uyandırmıştı.

Saat beşte Dansaert, Mösyö Hennebeau'yu uyandırarak Voreux'ye bir tek işçi inmediğini haber vermişti. İçinden geçtiği İkiyüzkırklar Mahallesi, pencereleri ve kapıları kapalı, derin bir uykuya dalmıştı. Müdür uyku sersemliğiyle, gözleri fal taşı gibi açık, yataktan atlar atlamaz bunalmaya başladı. Her çeyrek saatte bir haberciler koşup geliyor, telgraflar masasının üstüne dolu gibi yağıyordu. Önce, başkaldırının sadece Voreux'yle sı-

nırlı kaldığını umdu. Ancak haberler, her dakika daha kötüleşiyordu. Ne Mirou'da ne Crévecoeur'de ne Madenleine'de seyislerinden başka hiç kimse görünmemişti. En iyi disiplinli iki ocak olan Victoire'da ve Feutry-Cantel'de, ocaklara inen işçiler üçte bir kadar azalmıştı. Yalnız Saint-Thomas ocağının bütün işçileri tamamdı ve bu ocak, grev hareketinin dışında kalmış görünüyordu.

Müdür saat dokuza kadar telgraflar yazdırdı, Lille valisine, İşletmenin yöneticilerine, her tarafa telgraflar gönderdi, resmî yerlere haber vererek emirler istedi. Kesin bilgiler almak üzere, Négrel'i, yakındaki madenleri dolaşmaya göndermişti.

Mösyö Hennebeau'nun aklına birdenbire öğle yemeği geldi. Arabacıyı Grégoirelara gönderip davetin başka güne bırakıldığını haber vereceği sırada, az önce, bir iki kısa cümleyle bir asker gibi, çarpışacağı savaş alanını hazırlayan bu adam, bir kararsızlık içinde durakladı. Bir oda hizmetçisinin, tuvalet salonunda saçlarını düzeltmekle meşgul olduğu Madam Hennebeau'nun yanına çıktı.

Karısının fikrini sorduğu zaman o, umursamadan cevap verdi:

– Ya! Grev mi yaptılar? Eee? Bize ne? Aç duracak değiliz ya?

Böylece direnmeyi sürdürdü. Mösyö Hennebeau yemeğin tadının kaçacağını, Saint-Thomas gezmesinin yapılamayacağını ne kadar söylediyse de dinletemedi. Karısı her şeye bir cevap buluyordu. Ateşe çoktan oturtulmuş bir yemeği ne diye ziyan edeceklerdi? Ocağı gezme konusuna gelince, eğer bu gerçekten de dikkatsizce bir hareket olacaksa, bundan vazgeçebilirlerdi.

Oda hizmetçisi dışarı çıkınca:

– Hem, diye ekledi. Bu misafirleri niçin istediğimi biliyorsunuz. Bu evlenme, sizi, işçilerinizin budalaca hareketlerinden fazla ilgilendirmelidir... Kısaca, ben böyle istiyorum, bana karşı çıkmayın.

Hennebeau, hafif bir titremeyle vücudu ürpererek karısına baktı; sert ve hislerini gizleyen otoriter yüzü, bu defa, yaralı bir kalbin gizli acısını sergilemekteydi. Madam Hennebeau çıplak omuzlarıyla, fazla olgun, fakat sonbahar güneşiyle ışıldayan bir

bereket tanrıçası gibi bedeniyle hâlâ güzel ve arzu edilir bir haldeydi. Bir an onu kucaklamak, içerisinde kışkırtıcı bir koku dolaşan, ateşli bir kadının gizli seçimleriyle dolu bu odada, başını onun iki memesi arasına sokmak isteğine kapıldı. Fakat geriledi, on yıldan beri, karı koca, odalarını ayırmışlardı. Yanından ayrılırken:

– Pekâlâ, dedi. Kararı değiştirmeyelim.

Mösyö Hennebeau, Ardennes'de doğmuştu. Paris kaldırımlarına atılmış yetim ve fakir bir çocuktu. Gençliği sıkıntı içinde geçti. Maden okulunda tahsilini güçlükle yaptıktan sonra, yirmi dört yaşında, Sainte-Barbe kuyusu mühendisi olarak Grand-Combe'a gitti. Üç yıl sonra, Pas-de-Calais'de Marles kuyularında kısım mühendisi oldu. Orada da evlendi. Maden mühendisleri için kural haline gelen bir şansla Arraslı zengin bir iplik fabrikatörünün kızını aldı. Karı koca, on beş sene, aynı küçük eyalet kasabasında oturdular, hiçbir olay, hayatlarının tekdüzeliğini değiştirmedi, hatta bir çocukları bile olmadı. Paraya taparak büyüyen Madam Hennebeau, orta derecede bir maaşı zorlukla kazanan ve okulda düşlediği kibirli isteklerinin hiçbirisini karşılayamayan bu kocayı durmadan küçümsüyor ve ondan, durmadan artan bir kızgınlıkla uzaklaşıyordu. Hennebeau son derece namusluydu, hiç değişiklik düşünmeden, görevi başında bir asker gibi duruyordu. Anlaşmazlık büyüdükçe büyümüş, en ateşli insanları bile soğutan o garip ten uyuşmazlığı yüzünden büsbütün tehlikeli bir hal almıştı... Hennebeau karısını çıldırasıya seviyordu. Karısı, azgın bir sarışın kadının cinsel istekleriyle doluydu. Fakat birbirlerine çok çabuk darılıyorlardı; rahatsız olup odalarını ayırmışlardı bile. Madam Hennebeau, o zaman bir sevgili edindi; kocası bunu bilmiyordu. Sonunda, karısının hoşlanacağı umuduyla Pas-de-Calais'den ayrıldı, Paris'e geldi, bir büro görevi aldı. Fakat Paris aralarındaki ayrılığı kesinleştirdi. Madam Hennebeau, ilk bebek oynamaya başladığı günden beri özlediği Paris'te, sekiz gün içinde, bütün eyalet hayatından sıyrılmış, birdenbire şıklaşmış, o devrin görkemli yaşam deliliklerine bütünüyle dalıvermişti. Orada geçirdiği on sene, herkesin gözü önünde, büyük bir

aşkla dolu geçti. İlişkide bulunduğu erkeğin kendisini bırakmış olması az daha onu öldürecekti. Bu defa kocası bilgisizlik içinde değildi, korkunç kavgalardan sonra, mutluluğunu nerede bulursa orada tadan bu kadının rahat davranışları karşısında, boynunu büküp sustu. O erkekle ilişkisi kesildikten sonra, karısını hasta ve umutsuz gördüğü zaman Montsou madenleri müdürlüğünü kabul etmiş, onu orada, o siyah diyarın ıssızlığı içinde yola getirmeyi ummuştu.

Hennebeaular Montsou'da yaşamaya başladıkları günden beri, evliliklerinin ilk zamanlarındaki öfkeli can sıkıntılarına dönmüşlerdi. Önce kadın, bu derin sessizlik içinde bir huzur duymaya başlamıştı. Artık bitmiş bir kadın gibi dünyadan elini, eteğini çekiyor, şişmanlamaktan bile üzüntü duymayacak kadar dünyayla ilgisi kesilmiş, kalbi ölmüş gibi davranıyordu. Sonra, bu aldırmazlık içinde son bir ateşlenme, bir yaşama isteği patlak verdi. Bu istek onu, müdürlüğe mahsus konak yavrusunu zevkine göre düzeltmek ve döşemekle altı ay oyaladı. Binanın berbat bir şey olduğunu söylüyor, onu, şöhreti Lille'e kadar yayılan halılarla, biblolarla, seçkin sanat eşyalarıyla dolduruyordu. Şimdi, bu memleket, sonsuz uzayıp giden bu aptalca tarlalar, dikili tek ağacı olmayan bu bitmek bilmeyen kara renkli yollar, o yollarda kaynaşan ve ona tiksinti ve korku veren berbat halk, sinirine dokunuyordu. Yine sürgün hayatından sızlanmalar başladı. Kocasını, evin geçimine ucu ucuna yetişen ufacık bir paraya, aldığı kırk bin frank maaşa kendisini feda etmekle suçluyordu. Başkaları gibi yapması, bir hisse istemesi, hisse senetleri alması, kısaca bir başarı göstermesi gerekmez miydi? Bu şekilde, aileye varlığı kendisi getirmiş olan bir mirasyedi acımasızlığıyla, bu düşüncesinde direniyordu. Kocası her zaman aynı dürüstlüğünü koruyor, bir yöneticinin yapmacık soğukluğuna bürünüyor, fakat bu kadına sahip olmak isteğiyle yanıp tutuşuyordu. Bu, yaş ilerledikçe artan, çok güçlü, gecikmiş bir istekti. Ona bir sevgili gibi hiçbir zaman sahip olamamıştı, kafasında durmadan dolaşan bir düş vardı: Onu, başka bir erkeğe kendini verdiği şekilde, bir defa olsun elde etmek! Her sabah onu, o akşam elde etmeyi kuruyor;

sonra, karısı, o soğuk gözleriyle ona baktığında, bütün varlığıyla kendisinden uzaklaştığını hissederek elini eline değdirmekten bile çekiniyordu. Bu, aile yaşamında mutluluğu bulamayan yumuşak huylu bir adamın sert duruşu altında saklı, çaresi olmayan bir acısıydı. Altı ay sonra, konağın döşenmesi tamamıyla bitince, Madam Hennebeau artık bununla da ilgilenmez oldu, can sıkıntısının verdiği bir uyuşukluğa kapıldı, bu sürgün hayatının kendisini öldüreceğini ve bu yüzden öleceği için de mutlu olduğunu söyleyerek boynu bükük bir görünüme büründü.

Tam o sırada Paul Négrel, Montsou'ya gelmişti. Taşralı bir kaptandan dul kalan ve Avignon'da ufacık bir gelirle yaşayan annesi, onu politeknik* okuluna kadar gönderebilmek için kuru ekmek ve suyla geçinmişti. Oradan kötü bir dereceyle çıkmıştı ve amcası Mösyö Hennebeau ona istifasını verdirmiş, kendisini Voreux'ye mühendis olarak almayı teklif etmişti. O andan itibaren evin çocuğu oldu, üstelik kendisine bir oda verildi, orada yiyip içti, orada yaşadı, bu sayede üç bin franklık maaşının yarısını annesine yollayabiliyordu. Mösyö Hennebeau bu iyiliği gizlemek için, maden mühendislerine ayrılan küçük köşklerden birinde kendisine bir ev açmanın bir genç için ne kadar güç olduğunu ileri sürüyordu. Madam Hennebeau hemen iyi bir yenge rolü almış, yeğeniyle senli benli konuşmaya, onun rahatıyla ilgilenmeye başlamıştı. Hele ilk aylar, en ufak konularda bile öğütler vererek abartılı bir analık sevgisi göstermişti. Böyle olduğu halde yine kadınlığında kalıyor, kişisel konular üzerine onunla dertleştiği oluyordu. Çok genç, çok becerikli, boş olmayan bir zekâya sahip, aşk hakkında filozofça kuramları bulunan bu çocuk, sivri burunlu ince yüzünü daha da keskinleştiren bir karamsarlığın verdiği sertlikle, onun hoşuna gidiyordu. Doğal olarak, bir akşam onun kolları arasına atıldı; bunu da sırf iyilik olsun diye yaptığını, artık kendisinde kalp diye bir şey kalmadığını, onunla sadece dost olmak istediğini söylüyordu. Gerçekten de kıskanç olmadı.

* *Politeknik okulu*: Teknik konularda yüksek eğitim veren okul (burada, teknik üniversite, madencilik yüksek okulu, maden mühendisliği okulu vb. gibi) veya teknik meslek okulu. (*Ed.*)

Négrel'in pek berbat şeyler olduklarını söylediği sürücü kızlar hakkında onunla şakalaşıyor, kendisine, delikanlılara mahsus açık saçık şeyler anlatmadığından dolayı sanki surat ediyordu. Sonra Négrel'i evlendirmek isteğine kapıldı, özveride bulunarak onu kendi eliyle, zengin bir genç kızla evlendirmeyi düşledi. İlişkileri devam ediyordu; Négrel, onun gözünde, yapacak bir şeyi kalmamış, ruhu ölmüş bir kadının son sevgi kırıntılarını ortaya koyduğu, vakit geçirilecek bir oyuncaktı.

Aradan iki yıl geçmişti. Bir gece Mösyö Hennebeau, kendi oda kapısının önünde bir çıplak ayak sesi duyarak şüpheye düştü. Fakat kendi evinde, bu anayla oğul arasındaki yeni bir macera onu isyan ettiriyordu. Ancak ertesi gün, karısı, yeğeni için Cécile Grégoire'ı seçtiğinden bahsetmişti. Bu evlenme için öyle canla başla uğraşıyordu ki, Hennebeau, o anormal şüphelerinden dolayı kendi kendinden utandı. Yalnız, geldiği günden beri evin eskisi kadar sıkıcı olmamasından dolayı, delikanlıya karşı gönülden borçlu olduğunu hissetti.

Mösyö Hennebeau, tuvalet odasından aşağı inerken, tam o sırada dönen Paul'le holde karşılaştı. Delikanlı bu grev olayından pek memnun görünüyordu.

Amcası:

– E, neymiş? diye sordu.

– İşçi mahallelerini dolaştım. Çok sakin görünüyorlar... Yalnız, sanırım, sana heyet gönderecekler.

Fakat o sırada Madam Hennebeau, birinci kattan seslendi:

– Sen misin, Paul? Gel, bana yeni haberler ver. Bu adamlar delirmiş mi? Rahat rahat yaşayıp dururlarken!

Karısı, kendisine haber getiren Négrel'i elinden alınca müdür, daha fazla bilgi istemekten vazgeçti. Üstünde yeniden bir yığın telgraf birikmiş yazı masasının başına geçti, oturdu.

Saat on birde, Grégoirelar geldikleri vakit, kapıda nöbet bekleyen oda hizmetçisi Hippolyte'in, yolun iki başına merakla baktıktan sonra, kendilerini ite kaka içeri aldığını görünce şaşırdılar. Salonun perdeleri kapalıydı, davetlileri doğruca çalışma odasına aldılar. Mösyö Hennebeau oradaydı, kendilerini bu şekilde kabul

ettiğinden dolayı özür diledi; salonun sokağa bakması nedeniyle, halka meydan okur gibi davranmaya gerek olmadığını söyledi.

Sonra, onların şaşırdıklarını görünce:

– Nasıl? dedi. Bilmiyor musunuz?

Mösyö Grégoire grevin en sonunda patlak verdiğini işitince, o sakin davranışıyla omuz silkti. Adam sen de! diyordu, önemi yoktu, adamlar namusluydu. Madam Grégoire başını sallıyor, kömürcülerin yüzyıllık boyun eğmişliklerine karşı kocasının beslediği güveni doğru buluyordu. Cécile de o gün çok neşeliydi. Koyu turuncu bir tuvaletin içinde sağlıklı ve güzel, işçi mahallelerine yapılan ziyaretleri, sadaka dağıtışlarını kendisine hatırlatan grev kelimesi karşısında gülümsüyordu.

O sırada Madam Hennebeau, baştan aşağı siyah ipekliler giymiş olarak göründü. Arkasından Négrel geliyordu.

Daha kapının eşiğinden:

– Görüyor musunuz? diye haykırdı. Ne can sıkıcı şey. Bir parça bekleseler ne olurdu sanki bu adamlar? Paul bizi Saint-Thomas'a götürmek istemiyor.

Mösyö Grégoire, nezaketle cevap verdi:

– Burada otururuz, daha iyi.

Paul, Cécile'le annesini selamlamakla yetinmişti. Yengesi onun bu ilgisizliğine içerledi, bir bakışta onu genç kızın yanına gönderdi ve gülüşerek konuştuklarını işitince, ikisini de bir ana bakışıyla kucakladı.

Bu sırada Mösyö Hennebeau telgrafları okuyup bitirmiş, birkaç cevap yazmıştı. Yanında konuşuyorlardı, karısı, bu çalışma odasıyla meşgul olmadığını söylüyordu. Sahiden de buranın soluk duvar kâğıtları, ağır akaju mobilyası, kullanılmaktan yıpranmış evrak kutuları, olduğu gibi kalmıştı. Üç çeyrek saat geçti, sofraya oturacakları sırada oda hizmetçisi, Mösyö Deneulin'in geldiğini haber verdi. Deneulin heyecan içinde odaya girdi ve Madam Hennebeau'nun önünde eğildi. Sonra Grégoireları görünce:

– Vay! Burada mısınız? dedi.

Sonra, birdenbire müdüre döndü:

– Sonunda oldu öyle mi? dedi. Mühendisimden öğrendim... Bizim işçilerin hepsi bu sabah madene indiler. Fakat bulaşabilir. İçim rahat değil... Eee, ne durumdasınız?

Ata binip hızla gelmişti ve kaygılı durumu, onu, emekli bir süvari subayına benzeten yüksekten konuşmasından ve sert jestlerinden anlaşılıyordu.

Mösyö Hennebeau ona, durumu olduğu gibi anlatmaya başlarken Hippolyte, yemek odasının kapısını açtı. Bunun üzerine durdu:

– Yemeği birlikte yiyelim, dedi. Üst tarafını yemekten sonra anlatırım.

Deneulin kendi düşünceleriyle o kadar doluydu ki, hemen kabul etti:

– Hay hay, nasıl isterseniz, diye cevap verdi.

Ama saygısızlık ettiğini düşünerek Madam Hennebeau'ya döndü, özür diledi. Madam Hennebeau gayet kibar davrandı. Sofraya yedinci bir takım koydurttuktan sonra, misafirlerini yerlerine oturttu. Madam Grégoirela, Cécile, kocasının yanına oturdular; Mösyö Grégoirela Deneulin'i kendi sağına ve soluna aldı, sonunda da Paul'ü genç kızla babasının arasına yerleştirdi.

– Kusura bakmayın, dedi. Size istiridye ikram etmek istiyordum... Pazartesi günleri, biliyorsunuz ya, Marchiennes'e Ostendes istiridyeleri gelir, aşçı kadını arabayla oraya göndermeyi düşünmüştüm. Fakat taşlarlar diye korktu...

Hepsi neşeli kahkahalarla gülerek sözünü kestiler. Bu hikâyeyi pek garipsemişlerdi.

Mösyö Hennebeau yolu gören pencerelere, can sıkıntısıyla bakarak:

– Şşşt! Bu sabah evimizde davetliler olduğunu halkın bilmesine gerek yok, diyerek onları engelledi.

Mösyö Grégoire da:

– Herhalde, şu sucuk kangalından yemeleri de olası değil, dedi.

Tekrar fakat bu sefer daha yavaş sesle gülüştüler. Duvarları Flaman kumaşlarıyla süslü, meşe ağacından dolaplarla döşeli bu

salonda, davetliler büyük bir rahatlık içindeydiler. Raflı dolapların camekânları arkasında, gümüşten takımlar pırıldıyordu; tavanda asılı, kırmızı bakırdan, büyük avizenin parlak ve yuvarlak kısımları, İtalyan çinisi vazolarda yeşeren bir palmiyeyle bir aspidistranın* görüntüsünü yansıtıyordu. Dışarıda, kuzeydoğudan sert bir rüzgâr esiyordu, buz gibi bir aralık havası vardı. Ancak içeriye en ufak bir esinti sızmıyor, salondaki ılık bir sera havası, kristal bir tabağın içine dilimlenmiş ananasın kokusunu etrafa yayıyordu.

Grégoireları korkutmaktan hoşlanan Négrel:

– Perdeleri kapasak, önerisinde bulundu.

Uşağa yardım eden oda hizmetçisi bunu bir emir sayarak perdelerden birini çekti. Hemen ardından, sonu gelmez şakalaşmalar başladı. Herkes elinden bardağını veya çatalını bırakırken bir tür önlem alıyor; her yemek, ele geçirilmiş bir şehirde, yağmadan kurtarılmış bir mal gibi karşılanıyor; bu zorlama neşenin altındaysa, için için bir korkunun var olduğu, sanki bir aç insanlar ordusu sokaktan yemek masasını gözetliyormuş gibi, içgüdüsel bir dürtüyle dışarıya yönelen bakışlardan belli oluyordu.

Mantarlı omletten sonra sofraya, tatlı su alabalığı geldi. Konu, on sekiz aydan beri gittikçe kötüleşen sanayi krizine gelmişti.

Deneulin:

– Bu kaçınılmazdı, dedi. Son yılların aşırı zenginliği bizi bu noktaya getirecekti... İşlemez olan koskoca sermayeleri, trenleri, limanları, çılgınca yatırımlara gömülen bütün paraları bir düşünün. Sadece bizim buralarda, sanki eyalet üç pancar hasadı yapılıyormuş gibi şeker fabrikaları kuruldu. Geçmiş olsun! Şimdi de para azaldı, harcanan milyonlar getiri sağlayıncaya kadar beklemek lazım. Bu da, ölümcül bir tıkanma ve sonunda da, işlerin durgunlaşması demektir.

Mösyö Hennebeau bu kuramı benimsemedi, fakat bolluk yıllarının işçiyi şımarttığını kabul etti.

* *Aspidistra*: Zambakgillerden, genellikle saksıda yetiştirilen, yaprakları doğrudan doğruya topraktan çıkan bir süs bitkisi. (TDK)

– Şu adamların, bizim ocaklarda, günde altı franga kadar, yani şimdiki kazançlarının iki katı para kazandıklarını düşünüyorum da! diye haykırdı. İyi yaşıyorlardı, lükse alışıyorlardı... Bugün doğal olarak, eski fakirliklerine dönmek onlara ağır geliyor.

Madam Hennebeau sözü yarıda kesti:

– Mösyö Grégoire, dedi. Rica ederim, şu alabalıktan bir parça daha alınız... Hafif, değil mi?

Müdür devam ediyordu:

– Fakat doğrusunu söylemeli, suç bizde mi? Biz de ağır darbeler yedik... Fabrikalar birer birer kapanmaya başlayınca da stoğumuzu elden çıkarmak için çekmediğimiz zorluk kalmıyor. Talep gitgide azalınca, biz de, doğal fiyatı düşürmek zorundayız... İşçiler bunu anlamak istemiyor işte.

Bir sessizlik oldu. Uşak sofraya, keklik palazı kızartması getirmişti, hizmetçi kadın da misafirlerin bardaklarına Chambertin* dolduruyordu.

Deneulin, kendi kendine konuşuyor gibi, hafif sesle:

– Hindistan'da bir kıtlık oldu, dedi. Amerika demir ve dökme demir siparişlerini kesmekle, yüksek fırınlarımıza ağır bir darbe indirmiş oldu. Her şey birbirine bağlı, uzakta bir çarpışma bütün dünyayı sarsmaya yetiyor. Oysa imparatorluk, sanayinin bu yoğun işleriyle nasıl da övünüyordu!

Tabağındaki kekliğe girişti. Sonra sesini yükselterek:

– Asıl kötüsü, doğal fiyatı indirmek için kesinlikle üretimi artırmak lazım. Böyle olmazsa gündelikleri indirmek gerekir, işçi de zararı kendisi ödediğini söylemekte haklı olur.

Deneulin'in içtenliğinden kaynaklanan bu açıklama bir tartışmaya neden oldu. Kadınlar sıkılıyorlardı. Aslında, ilk iştah atılışıyla, hepsi tabaklarıyla uğraşıyorlardı. Uşak dışarıdan odaya girdiği sırada bir şey söylemek ister gibi oldu, sonra durakladı.

Mösyö Hennebeau:

– Ne var? diye sordu. Telgraf geldiyse, ver... Cevap bekliyordum.

---

* *Chambertin*: Bir tür kırmızı şarap. (*Ed.*)

– Hayır efendim, Mösyö Dansaert gelmiş, dışarıda bekliyor... Fakat rahatsız ederim, diye korkuyor.

Müdür, misafirlerinden özür diledi ve başçavuşu içeri aldı. Dansaert yemek masasından birkaç adım ötede, ayakta durdu. Herkes, haber getirmek için soluk soluğa kalan bu iri yarı adamı görmek için dönmüştü. Mahalleler sakindi. Yalnız, karar vermişlerdi, bir heyet gelecekti. Belki birkaç dakikaya kadar burada olacaklardı.

Hennebeau:

– Peki, teşekkür ederim, dedi. Sabah akşam rapor isterim, anlıyor musunuz?

Dansaert odadan çıkar çıkmaz şakalar yine başladı. Rus salatasına giriştiler, bitirilmesi isteniyorsa bir saniye kaybetmemek lazım geldiğini söylüyorlardı. Fakat Négrel'in oda hizmetçisi kadından ekmek istemesi üzerine, kadıncağız, arkasında sanki mal ve ırz düşmanı bir haydut çetesi varmış gibi korkarak, gayet hafif sesle "peki efendim" cevabını verince, artık, neşeleri sınır tanımaz oldu.

Madam Hennebeau, yumuşak bir şekilde:

– Konuşabilirsiniz, dedi. Daha gelmediler.

Müdür, kendisine getirilen bir deste mektup ve telgraf arasından seçtiği bir mektubu yüksek sesle okumak istedi. Mektup Pierron'dan geliyordu. İşçi bu mektupta, arkadaşları tarafından hırpalanmamak için onlarla birlikte grev yapmak zorunda kaldığını saygılı bir dille anlatıyor; hatta heyete katılmaktan bile kaçınamadığını ancak, bu girişime de karşı olduğunu ekliyordu.

Mösyö Hennebeau:

– İşte, çalışma hürriyeti! diye haykırdı.

Sonra, tekrar grev konusuna döndüler, onun fikrini sordular.

– Adam sen de! diye cevap verdi. Biz ne grevler gördük... Son defa olduğu gibi, bir hafta, çok çok on beş gün sürecek bir tembellik. Meyhanelerde sürtecekler, sonra fazla aç kalınca, tekrar madene dönecekler.

Deneulin başını salladı:

– Benim için rahat değil, dedi... Bu sefer daha iyi örgütlenmiş görünüyorlar. Bir yardımlaşma sandıkları var değil mi?

– Evet, içinde üç bin frank var, yok. Bu parayla ne kadar dayanırlar ki? Étienne Lantier isminde birisi var. Elebaşlarının o olduğunu zannediyorum. İyi bir işçidir, kovmak zorunda kalırsak üzülürüm. Vaktiyle şu Rasseneur de böyle yapmıştı. Hâlâ Voreux'yü fikirleriyle ve birasıyla zehirleyip duruyor... Her neyse, sekiz gün sonra işçilerin yarısı tekrar işe başlar, on beş gün sonra da on bini birden ocaktadır.

Emindi. Tek korkusu Maden İdaresi'nin grev sorumluluğunu kendisine yüklemesi halinde gözden düşmesi olasılığıydı. Bir süreden beri eskisi kadar saygınlığı kalmadığını hissediyordu. Onun için kaşığa doldurduğu rus salatasını bırakarak Paris'ten gelen telgrafları bir daha okudu, cevapların her kelimesini iyice kavramaya çalıştı. Misafirleri kendisini hoş görüyordu; yemek, ilk silah seslerinden evvel, bir savaş alanında yenen asker yemeğine benzemeye başlamıştı.

Kadınlar da artık, lafa karıştılar. Madam Grégoire aç kalacak olan bu zavallı adamlara acımaya başladı. Cécile de et ve ekmek kuponları dağıtmaya hazırlanıyordu. Fakat Madam Hennebeau Montsou kömür işçilerinin yoksulluğundan söz edildiğini işitince şaşırmıştı: Bunlar pek mutlu insanlar değil miydi? Evlerini, yakacakları kömürü, bakımlarını İşletme sağlamıyor muydu? Bu insan sürüsüne karşı olan ilgisizliği yüzünden, onların hakkında sadece derslerden öğrendiği kadarını biliyordu. Madeni gezmeye gelen Parislileri, bu bilgisiyle hayran bırakıyordu. Buna kendisi de sonunda inanmıştı, işçilerin bu iyilik bilmezliğine kızıyordu.

Bu sırada Négrel, Mösyö Grégoire'ı korkutup duruyordu. Cécile hoşuna gitmiyor değildi ve yengesinin gönlünü yapmak için onunla evlenmeye hazırdı. Fakat kendi dediği gibi, artık coşkuya kapılmayan deneyim sahibi bir genç olarak, bu işe sıkı sıkı sarılmıyordu. Cumhuriyetçi olduğunu iddia ediyor, fakat bu, işçilerine son derece sert davranmasına ve kadınların yanında, onlarla inceden inceye alay etmesine engel olmuyordu.

– Ben amcam kadar iyimser değilim, diye devam etti. Tehlikeli bir kargaşa çıkacağından korkuyorum... Onun için Mösyö Grégoire, size öneriyorum, Piolaine'in kapılarını sürgüleyin... Yağmaya uğrayabilirsiniz.

Mösyö Grégoire yumuşak yüzünü aydınlatan gülümsemeyi bırakmadan, madencilere karşı baba sevgisi beslemek konusunda karısıyla yarış ediyordu.

Şaşırarak, haykırdı:

– Yağma mı? Benim evimi niçin yağmalasınlar?

– Montsou'da hissedar değil misiniz? Bir iş gördüğünüz yok, başkalarının çalışmasıyla yaşıyorsunuz. Kısacası alçak bir sermayedarsınız, bu yeter... Emin olunuz ki devrim zafer kazanırsa, bütün varlığınızı çalınmış para gibi geri vermek zorunda bırakacaklardır.

– Benim varlığım mı çalıntı para? Büyük dedem, zamanında bu işe yatırdığı parayı alnının teriyle kazanmış değil miydi? İşin bütün tehlikelerine biz göğüs germedik mi? Ben bugün, gelirimi kötü kullanıyor muyum?

Madam Hennebeau ana kızın da korkudan benizleri attığını görünce telaşa düştü, çabucak işe karıştı:

– Paul şaka ediyor, Mösyö.

Fakat Mösyö Grégoire coşmuştu. Uşak bir tabak yengeç gezdiriyordu. Ne yaptığını bilmeden üç tane aldı ve hayvanın bacaklarını dişleriyle kırmaya başladı.

– Evet, aksini iddia etmiyorum, kötü kullanan hissedarlar var. Mesela, İşletmeye hizmetlerinden dolayı rüşvet olarak bazı bakanların Montsou hisseleri aldıklarını bana anlattılar. Mesela, ismi lazım değil, bizim hissedarların en kodamanı olan şu dükün hayatı utanmazca bir savurganlık; kadın, yeme içme, gereksiz lüks uğruna, milyonları sokağa atıyor. Fakat bizler, fakat bizler ki kimseye zararı dokunmayan insanlarız ve gürültüsüz, patırtısız yaşıyoruz, vurgunculuk yapmıyoruz, kazandığınızla yetiniyor, fakirlerin de payını ayırarak temiz temiz geçinip gidiyoruz! Haydi, canım! İşçileriniz ne yaman haydutlar olmalı ki, bizim evimizden bir toplu iğnemizi çalsınlar!

Onun öfkesiyle pek neşelenen Négrel, onu kendisi yatıştırmak zorunda kaldı. Yengeçler hâlâ gezdiriliyordu, böcek kabukları hafif çıtırtılarla kırılırken, konuşma politikaya dayandı. Mösyö Grégoire her şeye rağmen hâlâ ürpererek, kendisinin liberal olduğunu söylüyordu ve Louis Philippe*'i özlüyordu. Deneulin'e gelince, o, kuvvetli bir hükümet yanlısıydı, İmparator'un** tehlikeli ödünler vererek uçuruma doğru kaydığını söylüyordu.

– 89'u hatırlayınız, dedi. Suç ortaklığıyla ve felsefi yeniliklere olan tutkusuyla devrimi olanaklı hale getiren, soylulardır... İşte, burjuva sınıfı da bugün, liberalizm çılgınlığıyla, yok etme hırsıyla, halka dalkavukluk ederek aynı aptalca hareketi yapıyor... Evet, bizi paralasın diye canavarın dişlerini biliyorsunuz. O da paralayacaktır, kuşkunuz olmasın!

Kadınlar onu susturdular ve kızlarının hatırını sorarak lafı değiştirmek istediler. Lucie Marchiennes'deydi, bir arkadaşıyla beraber şarkı söylüyordu. Jeanne, yaşlı bir dilenci portresi yapıyordu. Fakat Deneulin bunları dalgın bir şekilde söylüyor; davetlilerini unutup telgraflarına dalan müdürden gözlerini ayırmıyordu. Bu ince kâğıt yapraklarının arkasında Paris'i, grev hakkında kararlar verecek olan yöneticilerin emirlerini hissediyordu. Böyle olunca da kafasını uğraştıran düşünceye tekrar kapılmaktan kendini alıkoyamadı. Birdenbire:

– Peki, ne yapacaksınız? diye sordu.

Mösyö Hennebeau irkildi, sonra belirsiz bir sözle işin içinden çıktı:

– Bakalım.

Deneulin, yüksek sesle düşüncelerini söylemeye başladı:

– Öyle ya, sizin sırtınız kuvvetli, bekleyebilirsiniz. Fakat grev Vandame'a geçerse ben yıkılırım. Jean-Bart'ı yeniden kurdum ama, bir tek ocakla işin içinden çıkabilmek, ancak aralıksız

* *Louis Philippe*: Fransa Kralı I. Louis Philippe (1830-1848). (*Ed.*)

** *İmparator*: II. Fransa imparatoru, III. Napoléon (1852-1870). Esas adı Louis-Napoléon Bonaparte olup, imparator olmadan önce Fransa Cumhuriyeti başbakanıdır (1848-1852). III. Napoléon adını imparator olunca almıştır. Fransa'nın ilk başbakanı ve son imparatoru olma özelliğine sahiptir. (*Ed.*)

üretim yapmakla olur... Ah! Durumu hiç iyi görmüyorum, emin olun!

Bu istemeden yapılan itiraf, Mösyö Hennebeau'nun dikkatini çekmiş göründü. Dinliyor, dinledikçe kafasında bir plan hazırlıyordu. Grev kötüye gidecek olursa bundan niçin yararlanmamalı; durumun komşuyu batırıncaya kadar bozulmasına göz yumduktan sonra, elindeki imtiyazı niçin ölü fiyatına satın almamalıydı? Yıllardan beri Vandame'ı ele geçirmeyi kuran yöneticilerinin beğenisini kazanmak için en sağlam yol buydu.

Gülerek:

– Jean-Bart sizi bu kadar üzüyorsa, onu niçin bize satmıyorsunuz? dedi.

Fakat Deneulin söylediklerine pişman olmuştu bile:

– Hayatta olmaz! diye haykırdı.

Onun bu tepkisine gülüştüler ve sonunda, sofraya tatlı gelince grevi unuttular. Bu kaymaklı elma kompostosu pek beğenildi. Sonra, ananasın da pek güzel olduğu söylendi ve kadınlar birbirlerine ananas tarifi verdiler. Üzüm ve armuttan oluşan meyve ikramı da, bu bol kepçe öğle yemeğinin verdiği gevşekliği tamamladı. Uşak, sıradanlığına karar verilen şampanyanın yerine bardaklara Rhin şarabı doldururken, hepsi birden, ateşli ateşli konuşmaya başlamışlardı.

Böylece yemek sonunun bu duygudaşlığı içerisinde, Paul'le Cécile'in evlenme konusu, kuşkusuz önemli bir adım oldu. Yengesi, Négrel'e öyle özendirici bakışlar atmıştı ki, delikanlı, haydut hikâyeleriyle kendilerinden geçen Grégoireları, sokulgan davranışlarıyla yeniden elde etmişti. Mösyö Hennebeau, karısıyla yeğeninin bu çok sıkı fıkı anlaşmaları karşısında, sanki bu bakışlarda bir ilişki sezmiş gibi, o iğrenç kuşkunun bir an için tekrar uyandığını hissetmişti. Fakat oracıkta, gözünün önünde yapılan bu evlenme sözü ona yeniden güven verdi.

Hippolyte kahve verdiği sırada, oda hizmetçisi kadın aceleyle koştu, geldi:

– Mösyö, Mösyö, geliyorlar!

Gelenler delegelerdi. Kapılar açılıp kapandı, bitişik odalardan bir korku esintisi duyuldu.

Mösyö Hennebeau:

- Salona alın, dedi.

Sofranın etrafında davetliler, kuşkulu bir duraksamayla bakışmışlardı. Bir sessizlik oldu. Sonra yeniden şakalaşmak istediler. Artan şekerleri ceplerine koyar gibi yaptılar; sofra takımlarını ortadan kaldırmaktan bahsettiler. Fakat müdür ciddi duruyordu, gülüşmeler bitti, içeri alınan delegelerin ağır adımları bitişik salondaki halı üzerinde duyulurken, sesler fısıltı haline geldi.

Madam Hennebeau, sesini alçaltarak kocasına:

- Kahvenizi içeceksiniz değil mi? diye sordu.

- Tabii, beklesinler.

Sinirliydi, fincanından başka bir şey düşünmüyormuş gibi davranıyor, fakat gürültülere kulak veriyordu.

Paul ve Cécile sofradan kalkmışlardı, Hennebeau onlara, anahtar deliğinden içeriyi gözetletti; gülmemek için kendilerini zorluyorlar, çok yavaş sesle konuşuyorlardı.

- Yüzlerini görüyor musunuz?

- Evet... Biri şişman, arkasında iki kısa boylu adam var.

- Yüzleri korkunç mu?

- Yok canım, gayet sevimli.

Mösyö Hennebeau kahvenin fazla sıcak olduğunu, sonra içeceğini söyleyerek birdenbire iskemlesinden kalktı. Odadan çıkarken parmağını dudaklarına götürerek özenli olmalarını tembihledi. Hepsi yine yerlerine oturmuşlardı ve ağızlarını açmadan, kımıldamaya kalkışmadan, masanın başında kaldılar; kulak kabartarak, uzaktan gelen bu kalın erkek seslerini üzüntü içinde dinlediler.

II

Bir gün öncesinden Rasseneur'ün meyhanesinde yapılan bir toplantıda, Étienne ve birkaç arkadaşı, ertesi gün müdürlüğe

gidecek olan delegeleri seçmişlerdi. Gece, Maheude, kocasının bunlar arasında olduğunu öğrenince canı sıkıldı. Sokağa mı atılmak istediğini sordu. Maheu de bu görevi istemeyerek üzerine almıştı. İkisi de, harekete geçmek zamanı geldiği halde, haksız yoksulluklarına karşın yarını düşünerek korkuyorlar, her zamanki boyun eğme alışkanlığıyla, iki büklüm olmayı yeğ tutuyorlardı. Maheu hep olduğu gibi, yaşamlarını ilgilendiren konularda, akıllıca düşünen karısının yargılarına göre davranırdı. Fakat bu sefer, karısının kuşkularına gizlice ortaklık ettiği için öfkelendi. Yatağa yattı ve arkasını dönerek:

– Beni rahat bırak, anladın mı? dedi. Arkadaşlarımı yarı yolda bırakacak değilim! Ben üzerime düşeni yapıyorum.

Maheude de yattı. Ne o ne öteki bir şey söylüyordu. Uzun bir sessizlikten sonra kadın cevap verdi:

– Haklısın, devam et. Yalnız, bu sefer işimiz bitik, dostum.

Saat on ikiyi çalarken öğle yemeğini yediler. Çünkü saat birde Avantage'da buluşacaklar, oradan Mösyö Hennebeau'nun evine gideceklerdi. Yemekte patates vardı. Ufacık bir parça tereyağı kaldığı için kimse el süremedi. Akşama tereyağlı ekmek yiyeceklerdi.

Étienne, birdenbire Maheu'ye:

– Sana güveniyoruz ha, sen konuşacaksın, dedi.

Maheu afalladı, heyecandan sesi kesildi. Maheude haykırdı:

– Yoo! Bu kadarı fazla! Gitmesini ben de istiyorum ama, baş olmasına izin veremem... Hem niçin başkası değil de o?

O zaman Étienne, inandırıcı konuşmasıyla anlattı. Maheu ocağın en iyi, en sevilen, en sayılan, aklı başında diye övülen işçisiydi. Onun için, madencilerin istekleri onun ağzından söylenirse, kesin bir ağırlık kazanacaktı. Aslında, kendisinin konuşması gerekiyordu. Fakat pek az zamandan beri Montsou'da bulunuyordu. Eskilerden biri söylerse, sözü daha fazla dinlenirdi. Sonunda arkadaşları da, çıkarlarının korunmasını, bu işe en yaraşır kişiye bırakıyorlardı. Bunu geri çeviremezdi, alçaklık olurdu.

Maheude, umutsuzca bir hareket yaptı:

– Peki peki, kocacığım, başkaları için kendini ateşe at bakalım. Ben de katılıyorum, ne yapalım!

Maheu:

– İyi ama, ben asla beceremem. Saçmalarım, dedi.

Étienne, onu inandırdığına memnun, omzuna vurdu:

– İçinden ne geliyorsa onu söylersin, çok da iyi olur.

Bacaklarının şişi inmeye başlayan Bonnemort Baba ağzı dolu, başını sallayarak dinliyordu. Bir sessizlik oldu. Çocuklar patates yerlerken, boğazlarına kaçmasın diye çok uslu dururlardı. İhtiyar, lokmasını yuttuktan sonra, ağır ağır söylendi:

– Ne istersen söyle, sanki hiçbir şey söylememişsin gibi olur... Ah! Ben böyle ne işler gördüm, ne işler! Bundan kırk yıl evvel, bizi müdürün kapısından kovarlardı, hem de kılıçla! Bugün, sizi belki kabul ederler, fakat şu duvardan cevap alırsınız, onlardan alamazsınız... Tabii! Paraları var, aldırış ederler mi?

Sessizlik yeniden çöktü; Maheu ve Étienne ev halkını, boş tabakların başında, üzüntü içinde bırakarak sofradan kalktılar. Evden çıktıktan sonra Pierron'la Levaque'ı yanlarına aldılar. Dördü birlikte Rasseneur'ün yerine gittiler. Civar mahallelerin delegeleri de ufak gruplar halinde geliyorlardı. Delege heyeti olan yirmi üye toplanınca, İşletmenin koşullarına karşı ileri sürülecek talepler saptandı.

Montsou'ya doğru yola çıkıldı. Keskin kuzeydoğu rüzgârı, kaldırımı süpürüyordu. Vardıkları zaman saat ikiyi çalmaktaydı.

Evvela uşak, kapıyı yüzlerine kapadı, beklemelerini söyledi. Sonra döndü, onları salona aldı, perdeleri açtı. İçeriye tüllerden süzülerek zayıf bir gün ışığı girdi. Yalnız kalan madencilerse kararsızlık içinde, oturmaya cesaret edemediler. Hepsi çuha giysiler giymişler, sabahtan tıraş olmuşlar, sarı saçları ve bıyıklarıyla, tertemizdiler. Kasketlerini ellerinde evirip çeviriyorlar, antika düşkünlüğünün neden olduğu, o karmakarışık, her stili içinde barındıran ev eşyasına yan gözle bakıyorlardı. II. Henri stili koltuklar, XV. Louis stili sandalyeler, on yedinci yüzyıldan bir İtalyan büfesi, on beşinciden bir İspanyol yazı masası, şöminenin önüne konulmuş bir mihrap parmaklığı, kapı perdelerine dikil-

miş papaz harmanisi sırmaları, bu eski yaldızlar, bu kızıl renkli eski ipekler, bütün bu değerli kilise eşyaları, onları, saygıyla karışık bir sıkıntıya sokmuştu. Doğu halıları uzun tüyleriyle, ayaklarına sarılıyor gibiydi. Fakat asıl etkilendikleri, sıcaklıktı; yolun rüzgârıyla yanakları donmuş halde, dört bir yanlarını sarmalayarak onları şaşırtan, her köşede aynı eşitlikteki kalorifer sıcaklığı. Beş dakika akıp gitmişti. Her tarafı rahatlık dolu bu zengin odanın huzuru içinde, sıkılganlıkları artıyordu.

Nihayet Mösyö Hennebeau içeri girdi. Önü, asker stili düğmelenmiş, frakının yakasına nişanının düzgün şeridi iliştirilmişti. İlk defa söze o başladı:

– Hah! Buradasınız işte! Başkaldırıyormuşsunuz...

Sonra, sertlik içeren bir incelikle ilave etti:

– Oturun, konuşmayı ben de isterim.

Madenciler arkalarına döndüler, gözleriyle oturacak yer araştırdılar. Birkaçı iskemlelere oturdu, diğerleri işlemeli ipeklilere değmekten çekinerek ayakta durmayı yeğlemişlerdi.

Bir sessizlik oldu. Koltuğunu şöminenin önüne çeken Mösyö Hennebeau, onları çarçabuk gözden geçiriyor, yüzlerini anımsamaya çalışıyordu. Son sıraya saklanmış olan Pierron'u tanımıştı. Gözleri, tam karşısında oturan Étienne'e takıldı.

– Söyleyin bakalım, dedi. Bana diyeceğiniz nedir?

Söze genç adamın başlayacağını tahmin ediyordu ve Maheu'nün öne çıktığını görünce o kadar şaşırdı ki, şu sözleri eklemekten kendini alamadı:

– Nasıl? Siz ha! Her zaman o kadar aklı başında hareket eden iyi bir işçi; ailesi, ilk kazma vurulduğu günden beri kuyuda çalışan, eski bir Montsoulu olan siz ha! Ah! Bu çok kötü, hoşnutsuzların başında bulunmanız canımı sıktı!

Maheu gözlerini indirmiş, dinliyordu. Sonra kararsız, boğuk bir sesle konuşmaya başladı:

– Müdür Bey, aslında, kendi halinde, eleştirilecek yanı olmayan bir adam olduğum için arkadaşlar beni seçtiler. Bu da size göstermelidir ki durum, gösterişçilerin, kargaşalık çıkarmak isteyen başıbozukların ayaklanmasıyla ilgili değildir. Biz yalnız

adalet istiyoruz, aç yaşamaktan usandık ve hiç olmazsa her gün yiyecek ekmek bulabilmemiz için anlaşma zamanının artık geldiğini düşünüyoruz.

Sesi kuvvetleniyordu. Gözlerini kaldırdı, müdürün yüzüne bakarak devam etti:

– Siz de iyi biliyorsunuz ki, yeni sisteminizi kabul edemeyiz... Kötü payandalama yaptığımız söyleniyor. Doğrudur, bu işe gerektiği kadar zaman ayırmıyoruz. Eğer ayıracak olursak, gündeliğimiz daha da inecek; zaten bizi geçindirmeye yetmediği gibi, bu sefer her şeyin sonu olacak, işçilerinizi kökünden silip götürecek. Ücretimizi artırın, daha iyi payandalama yapalım. Para getirecek tek iş olan kazmacılığa kendimizi vereceğimiz yerde, payanda için gerektiği kadar zaman ayıralım. Başka çare yok, işin görülmesi için ücretinin verilmesi gerekir... Oysa siz bunun yerine ne yaptınız? Aklımızın alamadığı bir şey! Araba ücretlerini indiriyorsunuz, sonra bu indirmeyi payandalama için ayrı ücret vererek karşıladığınızı ileri sürüyorsunuz. Bu doğru bile olsa, yine hakkımız yeniyor demektir, çünkü payandalama yine fazla zaman alacak. Fakat asıl bizi çileden çıkaran şey, bunun doğru olmaması. İşletmenin hiçbir şeyi karşıladığı yok, sadece araba başına, cebine iki santim indiriyor, o kadar!

Öteki delegeler, Mösyö Hennebeau'nun susturmak ister gibi sert bir hareket yaptığını görerek:

– Evet evet, doğru, diye söylendiler.

Aslında Maheu, müdürün sözünü kesmişti. Artık coşmuştu, kelimeler dudaklarından kolaylıkla dökülüyordu. Ara sıra, sanki onun diliyle başka birisi konuşuyormuş gibi, şaşırarak susuyordu. Yüreğinde biriken, kendisinin bile oradaki varlıklarından haberinin olmadığı, kalbinin bir taşkınlığıyla dışarı fırlayan şeylerdi bunlar. Çektikleri yoksulluklardan, ağır çalışma koşullarından, yaşadıkları hayvan hayatından, kadınların, çocukların evde açlıktan yakınmalarından söz ediyordu. Son eksik ödemeleri, gözyaşları içindeki ailelerine götürdükleri, para cezaları ve işsiz günlerle tırtıklanmış, o gülünç, on beş günlük ücretlerini anlattı. Onları yok etmeye mi karar vermişlerdi?

Maheu, sözünü şöyle bağladı:

– Onun için müdür bey, mademki açlıktan ölmek var, çalışmadan ölmeyi seçiyoruz, demeye geldik. En azından yorulmamış oluruz. Kuyudan çıktık, ancak, İşletmenin isteklerimizi kabul etmesi durumunda tekrar ineceğiz. İşletme, araba ücretlerini indirmek, payandalama için ayrı ücret vermek istiyor. Bizse eski halin devamını, fazla olarak araba başına beş santim daha verilmesini istiyoruz... Artık, adaletten ve emekten yana mısınız, karar vermek size kalmış bir şey.

Madenciler arasında sesler yükseldi:

– Tamam... Hepimizin düşüncesini söyledi... Bizim hakkımızdan başka bir şey istediğimiz yok.

Bazıları da hiçbir şey söylemeden, başlarını sallayarak onaylıyorlardı. Süs içindeki oda, yaldızları ve işlemeleriyle, esrarengiz antika yığınlarıyla, gözlerinden silinmişti. Hatta kaba ayakkabıları altında çiğnedikleri halıyı bile hissetmiyorlardı.

Nihayet öfkelenen Mösyö Hennebeau:

– Susun da cevap vereyim, diye bağırdı. Öncelikle, İşletmenin, araba başına iki santim kazandığı doğru değil... Rakamları gözden geçirelim.

Karmakarışık bir tartışma başladı. Müdür, aralarına ayrılık sokmak için Pierron'a hitap ettiyse de, o kekeleyerek kaçındı. Levaque'sa aksine, en saldırganların başında, işi karıştırıyor, bilmediği olaylardan söz ediyordu. Seslerin kaba mırıltısı, bu sıcak sera havası içinde, döşemelerin ve perdelerin ortasında boğulup kalıyordu.

Mösyö Hennebeau:

– Hepiniz aynı anda konuşursanız, birbirimizi asla duyamayız, dedi.

Bir emir alan ve o emri uygulamak isteyen bir yönetici olarak, kabalaşmadan, sakinliğini, sert görünüşlü inceliğini yine takınmıştı. Söze başladığından beri Étienne'i gözden kaçırmıyor, genç adamı içine gömüldüğü sessizlikten çekip çıkarmak için kurnazlık yapıyordu. Onun için, iki santim tartışmasını bırakarak konuyu birdenbire daha genişletti.

– Haydi, dedi. Gelin doğruyu söyleyin, hepiniz çirkin kışkırtmalara uyuyorsunuz. Şimdi, bütün işçilerin tepesinde esen, en iyilerini bile bozan bir salgın var... Hayır! Kimsenin günah çıkarmasına bile gereksinmem yok; gayet iyi anlıyorum, ilk zamanlar, öylesine kendi halinde insanlar olan sizleri değiştirdiler. Size ekmekten daha fazla tereyağı vadettiler, efendilik sırasının size geldiğini söylediler... Kısacası sizleri de, o ne olduğunu çok iyi bildiğimiz Enternasyonal'e, toplumu yok etmeyi düşleyen o haydut sürüsüne kattılar, öyle değil mi?

O zaman Étienne, müdürün sözünü kesti:

– Aldanıyorsunuz, Müdür Bey, dedi. Daha bir tek Montsou kömürcüsü üye yazılmamıştır. Fakat zorlanırlarsa, bütün ocaklar buna katılacak. Bu, İşletmeye bağlı.

O andan sonra, sanki öteki madenciler artık orada değillermiş gibi, savaş, Mösyö Hennebeau'yla onun arasında devam etti.

– İşletme, işçileri için bir koruyucudur, onu korkutmakla hata ediyorsunuz. Bu yıl işçi mahallelerinin yapımına üç yüz bin frank harcadığı halde, bu paranın yüzde ikisini alamıyor. Verdiği emekli maaşlarından, kömürden, dağıttığı ilaçtan da bahsetmiyorum. Siz ki zeki görünüyorsunuz, birkaç ay içinde en iş bilen işçilerimiz arasına girdiniz, kötü anılan insanlarla düşüp kalkarak kendinizi yok edeceğiniz yerde bu gerçekleri yaysanız daha iyi olmaz mı? Evet, ocaklarımızı sosyalist çürümeden kurtarmak için kendisinden ayrılmak zorunda kaldığımız Resseneur'den söz ediyorum. Sizi hep onun yerinde görüyorlar, sizi şu yardımlaşma sandığını kurmaya özendiren de kesinlikle odur. Eğer bu sandık, sadece bir biriktirme sandığı olsaydı, ona seve seve izin verirdik. Oysa bu sandığın, bize karşı bir silah, savaş harcamalarını karşılamak için bir yedek akçe olduğunu sezinliyoruz. Bu nedenle şunu da ekleyeyim ki, İşletme, bu sandık üzerinde bir denetim kurmak istiyor...

Étienne, gözleri Müdür'ün gözlerinde, dudakları sinirli bir oynayışla titreyerek konuşmasını dinliyordu. Son cümle üzerinde gülümsedi, sakince cevap verdi:

– Demek ki yeni bir istek daha var; çünkü Müdür Bey, şimdiye kadar bu denetimi istememiştiniz... Tersliğe bakın ki, bizim isteğimiz de, İşletmenin bizimle daha az uğraşması ve koruyucu rolü oynayacağı yerde sadece adaletli davranarak hakkımızı, ortak çıktığı kazancımızı bize vermesinden ibaret. Her krizde, hissedarların kârlılığını sağlamak için işçileri açlıktan öldürmek dürüst bir hareket midir? Müdür Bey, ne derseniz deyiniz, yeni sistem, ücretlerin örtülü bir şekilde düşürülmesinden başka bir şey değildir, bizi başkaldırmaya iten de budur. Zira, İşletme eğer giderleri kısmak istiyorsa, bunu sırf işçi üzerinden sağlamakla çok fena yapıyor.

Mösyö Hennebeau:

– Hah! İşte! diye haykırdı. Ben de tam, insanları aç bırakıp onların alın teriyle yaşamak suçlamasını bekliyordum! Sizler sanayiye, örneğin madenlere yatırılan sermayelerin ne büyük tehlikelerle karşı karşıya olduğunu bilmeniz gerektiği halde, böyle saçmalıkları nasıl söyleyebiliyorsunuz? Bugün, tüm araç ve gereçleriyle bir maden ocağı bir buçuk, iki milyon franga mal olur. Bu yatırılan paradan ortalama bir kâr almak için ne zorluklara katlanılıyor! Fransa'daki maden işletmelerinin neredeyse yarısı batıp gidiyor... Kaldı ki, başarılı olanları da acımasızlıkla suçlamak saçma bir şeydir. İşçileri sıkıntı çektiği zaman onlar da sıkıntı içindedir. Sanıyor musunuz ki, bugünkü krizde İşletmenin zararı da sizinki kadar değildir? Gündeliklere İşletme egemen değildir, batmamak için piyasa koşullarına uyuyor. Olaylara küsün, ona değil... Fakat dinlemek istemiyorsunuz, anlamak istemiyorsunuz!

Genç adam:

– Anlıyoruz, dedi. Gayet iyi anlıyoruz ki, işler bugünkü gibi devam ettikçe, bizim durumumuzun düzelmesine olanak yoktur. Aslında bundan dolayıdır ki işçiler, günün birinde, işlerin başka türlü yürümesi için önlemlerini alacaklardır.

Görünürde ılımlı olan bu söz, gözdağı verircesine titrek ve alçak bir sesle, öyle kesin bir inançla söylenmişti ki, derin bir sessizlik oldu. Salonun sessizliği ortasında bir sıkıntı, bir korku

havası esti. Öteki delegeler, pek iyi anlayamadıkları halde, arkadaşlarının, bu bolluk ortasında kendi paylarını istediğini hissediyorlardı. Böylece sıcak döşeme kumaşlarına, rahat koltuklara, en önemsizinin bile bir aylık çorba paralarını karşılamaya yeteceği bütün bu gösterişliliğe, yan gözle bakmaya yeniden başlıyorlardı.

Düşünceye dalan Mösyö Hennebeau, sonunda, onları uğurlamak için kalktı. Hepsi onu izlediler. Étienne hafifçe, Maheu'nün dirseğini dürtmüştü. Dili dolaşmaya başlayan Maheu, becerıksizce ekledi:

– Demek ki Mösyö, cevabınız bundan ibaret... Öteki arkadaşlara, şartlarımızı geri çevirdiğinizi söyleyelim.

Müdür:

– Ben mi, dostum? diye bağırdı. Benim bir şey geri çevirdiğim yok! Ben de sizin gibi ücretli biriyim burada, en küçük bir işçi çırağından fazla değerim yok. Bana emirler verirler, tek görevim o emirlerin en iyi şekilde uygulanmasına çalışmaktan başka bir şey değildir. Ben, size söylenmesi gerektiğine inanmış olduğum şeyleri söyledim fakat karar vermekten çekinirim. Siz bana isteklerinizi söylüyorsunuz, bunları yönetime bildireceğim. Sonra onların cevabını size ileteceğim.

İşe ait tartışmalarda taraf tutmaktan çekinen o yüksek memur dürüstlüğüyle, basit bir yönetim sözcüsü olarak, kibar bir kurulukla konuşuyordu. Şimdiyse madenciler ona güvensizlikle bakıyorlar, neyin nesi olduğunu, yalan söylemekte ne çıkarı olabileceğini, kendileriyle asıl patronlar arasına böylece girerek neler çalabileceğini düşünüyorlardı. Bir işçi gibi ücret alan ve bu kadar iyi yaşayan bu adam, belki de bir dolandırıcıydı!

Étienne, bir kere daha cesaretlendi:

– Bakınız Müdür Bey, dedi. Davamızı bizzat savunamayışımız ne kadar can sıkıcı bir şey. Birçok şeyi açıklar, sizin gözünüzden zorunlu olarak kaçan birçok neden bulurduk... Kime başvuracağımızı bilseydik!

Mösyö Hennebeau buna hiç kızmadı, hatta gülümsedi:

– Ooo! Bana güveniniz yoksa, o zaman işler karışır, dedi. Oraya gitmek gerekir.

Delegeler onun belirsiz işaretini, pencerelerden birine doğru uzanan elini, gözleriyle takip etmişlerdi. Orası, neresiydi? Kuşkusuz Paris'ti. Fakat bunu iyice bilmiyorlardı; orası, korkunç bir uzaklığa, kendi tapınağında çöreklenip oturan, bilinmeyen bir tanrının erişilmez, bir din ülkesine doğru uzanıp gidiyordu. Onu hiçbir zaman göremeyeceklerdi. Onu, sadece uzaktan Montsou'nun on bin kömürcüsünü ezen bir güç olarak hissetmekteydiler. İşte, Müdür konuşurken de, arkasında gizlenmiş duran ve emirler yağdıran o kuvvet vardı.

Cesaretleri kırıldı. Étienne, en iyisinin çekilip gitmek olduğunu anlatmak için omuz silkti. Mösyö Hennebeau dostça bir tavırla Maheu'nün koluna dokunuyor, Jeanlin hakkında bilgi istiyordu.

– Bu acı derse rağmen, kötü yapılmış payandaları yine siz savunuyorsunuz! Düşüneceksiniz arkadaşlar ve anlayacaksınız ki, grev, herkes için bir yıkım olacaktır. Bir haftaya kalmaz, açlıktan ölürsünüz. Başka ne yapabilirsiniz ki? Aslında ben, sağduyunuza güveniyorum ve en geç pazartesi günü işe başlayacağınıza eminim.

Hepsi gidiyordu; bu boyun eğme beklentisine cevap olarak tek kelime söylemeden, sırtlarını kabartarak, bir sürü adımla salondan çıkıyorlardı. Onlarla beraber çıkan müdür, konuştuklarını özetlemek zorunda kaldı. Bir tarafta İşletmenin yeni tarifesi vardı, öte tarafta işçiler, araba başına beş santim ücret artırımı istiyorlardı. Bir yanılsamaya kapılmamaları için koşullarının, yönetim tarafından kesinlikle geri çevrileceğini önceden bildirmeyi uygun gördü.

Sessizliklerinden kuşkulanarak:

– Bir budalalık yapmadan önce düşünün, diye tekrarladı.

Antrede Pierron, yerlere kadar eğilerek selam verirken Levaque, kasketini giyer gibi yapıyordu. Maheu, ayrılmak için kelime arıyordu; o sırada Étienne, onu tekrar dirseğinden dürttü. Sonra hepsi, bu ürkütücü sessizlik içinde, çekilip gittiler. Sadece kapı büyük bir gürültüyle kapandı.

Mösyö Hennebeau yemek salonuna döndüğü zaman, davetlilerini likör kadehleri karşısında kıpırdamadan, suskunluk içinde buldu. İki kelimeyle durumu haber verdiği Deneulin'in yüzünü büsbütün kuşku bürüdü. Sonra, o, soğuyan kahvesini içerken, başka şeylerden konuşmaya çalıştılar. Fakat Grégoirelar grev konusuna döndüler, işçilerin, işlerini bırakmalarını önleyen yasalar bulunmamasına şaşıyorlardı. Paul Cécile'in içini rahatlatıyor, jandarmaların geleceğini ileri sürüyordu.

Sonunda, Madam Hennebeau, uşağı çağırdı:

– Hippolyte, dedi. Biz salona geçmeden evvel pencereleri açın da içeriyi havalandırın.

III

Aradan on beş gün geçmişti; üçüncü haftanın pazartesi günü müdürlüğe gönderilen yoklama kâğıtları, ocaklara inen işçi sayısında yeni bir azalma gösteriyordu. O sabah işin tekrar başlayacağı umuluyordu, fakat yönetimin direnmesi madencilerin kızgınlığını artırıyordu. Çalışmayan ocaklar sadece Voreux, Crèvecoeur, Mirou ve Madeleine değildi. Victoire ve Feutry-Cantel ocaklarında da inenlerin sayısı, şimdi ancak toplam işçi sayısının dörtte biri kadardı. Grev, Saint-Thomas ocağına da atlamıştı, yavaş yavaş genelleşiyordu.

Voreux'de ocak ağzı, ağır bir sessizlik içindeydi. Burası, içinde kimsenin bulunmadığı, boş çalışma alanlarıyla emeğin uykuya gömüldüğü, ölü bir fabrikaydı. Aralık ayının gri renkli göğü altında, yüksek köprüler boyunca unutulup kalmış üç dört kömür arabası, çevrenin sessiz üzüntüsü içinde duruyordu. Aşağıda, kızakların ince ayakları arasında, kömür stoğu, yerini kara ve çıplak toprağa bırakarak tükenirken, direk yığınları da yağmur altında çürüyordu. Kanal iskelesinde yarı yarıya yüklü bir mavna, bulanık suda uyuklar gibi kalmıştı. Ayrışmış sülfürleri yağmura karşın tüten molozlukta, bir yük arabası oklarını üzgün bir şekilde yukarı kaldırmış duruyordu. Fakat en çok binalar, pen-

cereleri kapalı kriblaj dairesi, içinde artık harmanın gürültüleri işitilmeyen kule, soğuyan jeneratör dairesi, yükselen seyrek dumanlar için artık fazla geniş gelen dev baca, uyuşuk haldeydiler. Çıkarma makinesi ancak sabahları çalıştırılıyordu. Seyisler hayvanların yemlerini aşağı indiriyorlar; çavuşlar, tekrar işçi haline gelmiş, ocakta yalnız onlar çalışıyorlar; bakımları yapılmayınca yolları hemen bozmaya başlayan göçükleri dikkatle gözden geçiriyorlardı. Sonra, saat dokuzdan başlayarak, işin geri kalan kısmı merdivenlerle yapılıyordu. Artık, siyah tozdan kefene bürünüp ölü yatan bu binaların üstünde ocak hayatından artakalan tek şey, kalın ve uzun nefesiyle hâlâ soluyan tulumbaydı. O nefes duracak olsa, sular ocağı mahvederdi.

Karşıda, yaylada, İkiyüzkırklar Mahallesi de ölmüş gibiydi. Lille valisi koşup gelmiş, jandarmalar yollarda devriye gezmişti. Fakat grevcilerin sakinliği karşısında, vali de jandarmalar da, geldikleri yere dönmüşlerdi. Geniş ovada işçi mahallesi, hiçbir zaman bu kadar güzel bir davranış örneği vermemişti. Erkekler meyhaneye gitmemek için bütün gün uyuyorlardı; kadınlar kahveyi hesapla içtikçe daha aklı başında, gevezeliğe ve kavgaya daha az istekli oluyorlardı. Çocuklar bile durumu anlar görünüyorlar ve öyle uslu davranıyorlardı ki, sürü sürü, yalın ayak koşuyorlar, birbirlerini gürültüsüzce tokatlıyorlardı. Ağızdan ağza dolaşarak tekrar edilen parola şuydu: "Sakin olmamız isteniliyor."

Bununla beraber Maheulerin evi durmadan gelip gidenlerle doluyordu. Étienne yazman olarak, yardımlaşma sandığının üç bin frangını, orada, en yoksul aileler arasında bölüştürmüştü. Sonra başka başka yerlerden, yardım olarak birkaç yüz frank gelmişti. Fakat şimdi, bütün kaynakları kurumuştu; madencilerin grevi devam ettirecek paraları kalmamıştı ve açlık tehlikesi gelmiş çatmıştı. Maigrat on beş günlük veresiyeye söz vermiş, sekiz gün sonra birdenbire vazgeçerek erzakı kesmişti. Her zamanki gibi, İşletmeden emir alırdı; belki de İşletme, işçi mahallelerini aç bırakarak işi çabucak sonuçlandırmak istiyordu. Esasen Maigrat dakikası dakikasına uymayan bir zorba gibi davranıyor, ana ve babalarının erzak almaya gönderdikleri kızların yüzlerine göre,

ekmeği ya veriyor ya da vermiyordu. En çok da kininden dolayı, kapısını Maheude'e karşı kapalı tutuyor, Catherine'i elde edemediği için onu cezalandırmak istiyordu. Yoksulluğa tuz biber eken, dondurucu bir soğuk vardı. Kadınlar kömürlerinin azaldığını görüyorlar, erkekler tekrar işe başlamadıkça ocaktan bir daha kömür alamayacaklarından korkuyorlardı, Açlıktan öldükleri yetmiyormuş gibi, bir de soğuktan öleceklerdi.

Maheulerin evinde her şey eksikti. Levaquelar henüz, Bouteloup'nun ödünç verdiği yirmi frangı yiyorlardı. Pierronelara gelince, onlarda hâlâ para vardı; fakat ödünç para isteyen olur korkusuyla, herkes gibi aç görünmek için Maigrat'dan veresiye alışveriş ediyorlardı. Pierronne eteğini açsa, Maigrat dükkânında ne var ne yok, doldurmaya hazırdı.

Daha cumartesi günü birçok aile, yemek yemeden yatmıştı. Ancak başlayan bu korkunç günlerin karşısında bir tek sızlanma duyulmuyor, herkes sakin, cesur, parolaya boyun eğiyordu. Her şeye karşın bu, kesin bir güven, dindarca bir iman, inançlı bir toplumun körü körüne teslim oluşuydu. Mademki kendilerine bir adalet çağı söz verilmişti, evrensel mutluluğu elde etmek için acı çekmeye hazırdılar. Açlık, kafaları eğitiyordu; kapalı ufkun ötesi, bu yoksulluk tutsaklarına, hiçbir zaman bu kadar geniş ölçüde açılmamıştı. Gözleri güçsüzlükten bulandığı zaman, uzakta, düşlerinin ideal beldesini görüyorlardı. İşte şimdi, bu belde, ortaklaşa ekmek ve emeğin bu altın çağı içinde, kardeşlerden oluşan halkıyla, sanki gerçekmiş gibi yakındı. Oraya sonunda gireceklerine olan güvenlerini hiçbir şey sarsamıyordu. Sandıkta para tükenmişti, İşletme boyun eğmeyecek, her gün durumu kötüye götürecekti; ancak onlar umutlarını koruyorlar ve olayları gülümseyerek karşılıyor, hafife alıyorlardı. Ayaklarının dibinde yer yarılsa, doğaüstü bir olayın kendilerini kurtaracağına inanmışlardı. Bu inanç ekmeğin yerini tutuyor, karınlarını ısıtıyordu. Maheuler ve diğerleri, sade suya çorbalarını fazla çabuk sindirince, işte böyle yarı sersem, daha mutlu bir hayatın, kurbanlarını hayvanların önüne atan coşkusu içinde, yerden yükselmekteydiler.

Artık, Étienne, herkes tarafından kabul edilen tek şefti. Okuduklarıyla yoğrulup her konuda ustalaştıkça, akşamları yapılan konuşmalarda da büyük kararlar veriyordu. Gecelerini okumakla geçiriyor, dışarıdan, gittikçe daha fazla mektup alıyordu. Hatta Belçika'da çıkan sosyalist bir gazete olan Vengeur'e abone olmuştu. Böylelikle, işçi mahallesine giren bu ilk gazete sayesinde arkadaşlardan, çok büyük bir itibar görmeye başlamıştı. Gitgide artan saygınlığı, onu her gün daha fazla ateşli bir hale getiriyordu. Geniş ölçüde bir haberleşmeyi yönetmek, eyaletin dört köşesindeki işçilerin geleceğini tartışmak, Voreux madencilerine akıl vermek, hele bir odak olmak, dünyanın kendi etrafında döndüğünü hissetmek, elleri yağlara ve karalara bulanmış bu eski makinist ve kazmacının gururunu durmadan kabartıyordu. Bir basamak yükseliyor, bilinci ve rahatlığı doyuma ulaşmış bir halde, kendi kendine itiraf edemediği arzularıyla o tiksinti duyulan burjuva dünyasına giriyordu. Bir tek üzüntüsü vardı, eğitimsizliğini biliyor, fraklı bir mösyöyle karşılaşınca şaşalıyor, utanıyordu. Öğrenmeye devam ediyor, ne bulursa harıl harıl okuyor, fakat yöntem eksikliği nedeniyle, okuduğunu pek yavaş özümseyebiliyor ve aklı öyle karışıyordu ki, sonuçta, anlamadığı şeyleri bilir duruma geliyordu. Onun için, sağduyulu düşündüğü bazı saatlerde, amacından kuşkuya kapılıyor, beklenen adamın kendisi olmamasından korkuyordu. Belki de arkadaşları sakıncalı durumlara sokmamak için, konuşmaya ve uygulamaya yetkin bir avukata, bir bilgine ihtiyaç vardı. Fakat bu durum çok sürmüyor, bir başkaldırı duygusu, onu yeniden canlandırıyordu. Hayır hayır, avukatlara gerek yoktu! Onlar hep alçak adamlardı, kendi bilgilerinden yararlanarak insanların hakkını yiyip besleniyorlardı! Olduğu kadar olacaktı, işçiler, kendi işlerini, kendi aralarında halletmeliydiler. Böylece Étienne, halk önderliği düşüyle yeniden avunuyordu. Montsou'yu ayaklarına kapanmış görüyor, Paris'i uzakta, sisler ortasında seçebiliyordu. Kim bilir, belki de günün birinde millet vekilliği, seçkin bir salonun kürsüsü vardı önünde. Étienne bu kürsüden, parlamentoda bir işçi tarafından yapılan ilk konuşmada, burjuvalara ateş püskürdüğünü görüyordu.

Étienne birkaç günden beri şaşkın durumdaydı. Pluchart mektup üstüne mektup yazıyor, grevcileri yüreklendirmek için Montsou'ya gelmeyi teklif ediyordu. Özel bir toplantı düzenleyecek, bu toplantıya makinist başkanlık edecekti. Bu projenin altında da grevi kullanmak, o zamana kadar çekingen davranan maden işçilerini Enternasyonal'e sokmak fikri vardı. Étienne gürültü çıkmasından korkuyordu; gene de Rasseneur, Pluchart'ın bu işe karışmasına kuvvetle karşı koymasaydı, onun gelmesini kabul edecekti. Genç adam bütün gücüne karşın, daha eski hizmetleri olan ve müşterileri arasında dostları bulunan meyhaneciyi hesaba katmak zorundaydı. O yüzden, kararsızlık içinde, henüz ne cevap vereceğini bilmiyordu.

Pazartesi günü saat dörde doğru, Étienne aşağı odada Maheude'le yalnız otururken, Lille'den yeni bir mektup geldi. Maheu işsizlikten sıkılmış, balığa çıkmıştı. Şansı yardım eder de kanal kapısı altında irice bir balık yakalayabilirse satıp parasıyla ekmek alacaklardı. İhtiyar Bonnemort ve küçük Jeanlin, onarılan bacaklarını denemek üzere sıvışmışlardı; küçükler molozlukta, saatlerce kömür kırıntısı toplamakla vakit geçiren Alzire'le beraber gitmişlerdi. Artık, üzerine kömür ilavesine cesaret edemedikleri cılız ateşin başında oturan Maheude göğsünü çözmüş, korsajından çıkan ve karnına kadar düşen memesiyle Estelle'i emziriyordu.

Genç adam, mektubu katladığı zaman, sordu:

– İyi haber var mı? Bize para gönderecekler mi?

Étienne, işaretle hayır dedi ve Maheude devam etti:

– Bu hafta ne yapacağız, bilmem... Neyse dayanacağız. İnsan haklı olunca cesaretleniyor, kuvvetleniyor, değil mi?

Maheude artık, akıllıca olmak koşuluyla grev yanlısıydı. İşi bırakmadan, İşletmeyi adaletli davranmaya zorlamak daha iyi olurdu. Fakat mademki iş bırakılmıştı, haklarını almadan tekrar işe başlamamaları gerekirdi. Bu olayda Maheude, kararlı bir çaba gösteriyordu. Haklı olunduğu zaman haksızmış gibi görünmektense, ölmek daha iyiydi.

Étienne:

– Ah! diye haykırdı. Bir kolera çıksa da, bütün şu İşletme sömürücülerinden bizi kurtarsa!

Maheude:

– Yok yok, dedi. Kimsenin ölümü için dua etmemeli. Bize faydası olmaz, yerlerine başkaları gelir... Ben, yalnız, bu şimdikilerin daha anlayışlı düşünmelerini istiyorum, hem de bunu umuyorum, çünkü dünyanın her tarafında iyi insanlar vardır... Biliyorsunuz ya, ben sizin politikanızdan yana değilim.

Gerçekten, Maheude sert sözleri her zaman eleştirir, bunu kavgacılık sayardı. İşin değerine göre ücret istemeyi haklı buluyordu; fakat bir sürü şeyle, burjuvalarla ve hükümetle uğraşmanın ne gereği vardı? Başkalarının işine karışıp zarardan başka bir şey elde etmemekte bir anlam var mıydı? Fakat Maheude, Étienne'i yine de beğeniyordu. İçki içmiyordu ve kırk beş frank pansiyon ücretini düzenli olarak ödüyordu. Bir erkek kararlılık sahibi olunca, artık üst tarafı için göz yumulabilirdi.

O zaman Étienne, herkese ekmek yedirecek olan cumhuriyetten söz açtı. Fakat Maheude başını salladı. 48 senesini* hatırladı. O uğursuz yıl evliliklerinin ilk zamanlarında, karı koca, ikisini de çırçıplak bırakmıştı. Kızı Estelle memeyi ağzından bırakmadan dizlerinde uykuya daldığı bir sırada, o, gözleri dalgın, göğsü açık, üzgün bir sesle, o yıl çektiklerini anlatıp duruyordu. Étienne de dalmış, gevşek beyazlığı, bitkin yüzünün sararmış rengiyle bir zıtlık oluşturan bu kocaman memeye gözlerini dikmiş, bakıyordu.

Maheude:

– Beş parasızdık, diye mırıldanıyordu. Ağza atacak lokma yoktu. Bütün ocaklar durmuştu. Kısaca bugünkü gibi, fakir fukara açlıktan ölüyordu!

Fakat tam o sırada kapı açıldı, Catherine'in içeri girdiğini görünce, şaşkınlıktan ikisinin de nutku tutuldu. Catherine Chaval'e kaçtığından beri mahallede gözükmemişti. O kadar şaşkın bir haldeydi ki, kapıyı kapamayı unuttu. Titriyor ve susuyordu. An-

---

* Kral I. Louis Philippe'in işçi hareketleri sonucunda tahtı bıraktığı ve 2. Cumhuriyet'in kurulduğu 1848 yılı. (*Ed.*)

nesini yalnız bulacağını umduğu için Étienne'i orada görünce, yolda hazırladığı cümleyi unutmuştu.

Maheude, yerinden bile kalkmadan haykırdı:

– Burada ne arıyorsun? Seni istemiyorum artık, defol git!

O zaman Catherine, söyleyeceği sözleri hatırlamaya çalıştı.

– Anne, kahveyle şeker getirdim... Çocuklara... Onları düşündüm de, fazla çalıştım...

Cebinden yarım kilo kahveyle yarım kilo şeker çıkardı, masanın üstüne bıraktı. Kendisi Jean-Bart'da çalıştığı halde Voreux'nün grev yapması onu üzüyordu ve çocukları düşünmek bahanesiyle, anasına babasına bir parça yardım etmek için bu yolu bulabilmişti. Fakat onun iyi kalpliliği annesini yumuşatmamıştı, cevap verdi.

– Şeker getireceğin yerde evde oturup ekmek parası kazansaydın, daha iyi ederdin.

Bir aydan beri kızın arkasından bütün söylediklerini yüzüne karşı tekrar ederek onu hırpaladı ve içi rahat etti. Sıkıntı içinde bir ailesi varken, on altı yaşında bir kız, erkeğe kaçar, yamanır mıydı? Böyle yapabilmek için insan ahlaksızların en aşağılık cinsinden olmalıydı! Bir çılgınlık affedilebilirdi, fakat bir ana, böyle bir kötülüğü dünyada unutamazdı. Kendisini sıkmış olsalardı bari! Hiç de değil, fazlasıyla serbestti. Sadece akşamları gelip evde yatmasından başka bir şey istendiği de yoktu.

– Söyle bakayım! Bu yaşta, zorun nedir senin?

Catherine masanın yanında kımıldamadan duruyor, başını eğmiş, dinliyordu. Gelişememiş, zayıf genç kız vücudu bir ürpermeyle titriyor ve kesik kesik cümlelerle cevap vermeye çalışıyordu.

– Bana kalsa, bundan hoşlanıyor muyum sanki! O istiyor. İsteyince ben de kabullenmek zorundayım, değil mi? O benden kuvvetli çünkü... İnsan, başına geleceği bilir mi? Neyse, olan oldu, artık bu işten dönmek olası değil. Şimdi, ha o olmuş, ha başkası. Benimle evlenmek zorunda.

Catherine, erkeği vaktinden evvel tanıyan genç kızlara özgü o yazgısına boyun eğme duygusuyla, karşı koymaksızın kendini

savunuyordu. Genel kural bu değil miydi? Molozluğun ardında tecavüze uğrayıp on altı yaşında çocuk doğurmak, ardından sevgilisi onunla evlenirse de sürdüreceği aile hayatındaki yoksulluk; hiçbir zaman da bundan başka bir şey düşlediği olmamıştı. Yüzünün kızarması da utancından değildi, böyle altüst olmasıysa, oradaki varlığından bunaldığı ve umutsuzluğa düştüğü bu delikanlı karşısında kendisine, orospuymuş gibi davranılmış olmasındandı.

Étienne konuşmalarına engel olmamak için yerinden kalkmış, yarı yarıya sönen ateşi karıştırır gibi yapıyordu. Fakat göz göze geldiler. Étienne genç kızı solgun, yorgun görüyordu; fakat rengi bozulmaya yüz tutmuş yüzündeki o çok parlak gözleriyle yine de güzeldi. Garip bir his duydu; öfkesi geçmişti, onun, kendisine yeğ tuttuğu o erkeğin yanında mutlu olmasından başka dilediği yoktu. Montsou'ya gidip berikini, kıza karşı şefkatli davranmaya zorlamak arzusu, yine onunla ilgilenmek gereksiniminden ileri geliyordu. Ancak Catherine, delikanlının kendisine karşı her zaman gösterdiği bu sevgiyi acıma olarak algıladı, onu böyle süzmesi, herhalde bir çeşit aşağılama olmalıydı. O zaman yüreği öyle sıkıldı ki, boğulacak gibi oldu, özür dilemek için başka söz bulamadı.

Maheude, acımasızca devam etti.

– Evet, susarak daha iyi ediyorsun. Kalmak için geldinse içeri gir. Yoksa hemen git. Hem dua et ki kucağımda çocuk uyuyor, yoksa bir taraflarına tekmeyi yerdin.

Bu tehdit birdenbire gerçekleşmiş gibi, Catherine, kıçından, alabildiğine savrulmuş kuvvetli bir tekme yedi, can acısı ve şaşkınlıktan sersemledi. Chaval, açık duran kapıdan bir sıçrayışta içeri girmiş, kindar bir hayvan gibi tekmeyi savurmuştu. Bir dakikadan beri dışarıdan onu gözetliyordu.

– Ah, kaltak, diye bağırdı. Seni izledim, buraya onunla doya doya fingirdemeye geldiğini biliyordum. Üste sen para veriyorsun değil mi? Benim paramla ona kahve ikram ediyorsun!

Şaşıran Maheude ve Étienne, yerlerinden kımıldamıyorlardı. Chaval öfkeyle Catherine'i kapıya doğru itti.

– Çıksana be, ne duruyorsun?

Ve kız bir köşeye sinerken, o, bu defa anasına saldırdı:

– Orospu kızın yukarıda bacaklarını havaya kaldırırken evde gözcülük etmek de kötü iş değil hani!

Sonra, Catherine'i bileğinden yakaladı, tartakladı ve dışarıya sürükledi. Kapıda durdu, iskemlesine çakılıp kalan Maheude'e tekrar döndü. Kadın şaşkınlıktan, memesini içeri sokmayı bile akıl edememişti. Estelle, başı aşağıya kaymış, yün etekliğin içinde uyumuştu ve Maheude'ün iri memesi, anaç bir inek memesi gibi, serbest ve çıplak sarkıyordu.

Chaval:

– Kızı yokken anası kendini vurduruyor, dedi. Haydi, çıplak vücudunu göster! Kiracın olacak pis herif bıkmamıştır!

Étienne o anda, Chaval'i tokatlamak istedi. Catherine'i elinden çekip almaktan onu alıkoyan şey, kavga çıkarıp işçileri kaygılandırmak korkusuydu. Fakat şimdi, büyük bir öfkeye kapılmıştı. İki erkek gözleri kanlı, yüz yüze geldiler. Eski bir kin, çoktandır açıklanamayan bir kıskançlık patlak vermişti. Artık, ikisinden biri, ötekini yemek zorundaydı.

Étienne, dişleri sıkılı, kekeledi:

– Dikkat et! Seni gebertirim.

Chaval:

– Hele bir dene bakayım! diye cevap verdi.

Birkaç saniye daha bakıştılar. Birbirlerine o kadar sokulmuşlardı ki ateşli nefesleri, yüzlerini yakıyordu. O sırada Catherine yalvararak, sevgilisini elinden tutup sürükledi. Onu mahalleden dışarı çekiyor, başını çevirmeden kaçıyordu.

Étienne, kapıyı hızla kapatarak:

– Hayvan herif! diye söylendi.

Vücudu öfkeden öyle titriyordu ki oturmak durumunda kaldı.

Maheude hiç kımıldamamış, onun karşısında oturuyordu. Eli, geniş bir hareket yaptı ve söylemedikleri şeylerle dolu bir sessizlik oldu. Étienne istemeye istemeye, yine onun göğsüne, bu beyaz ve sarkık et yığınına bakıyor ve onun beyazlığından, şimdi rahatsız oluyordu. Gerçi kadın kırk yaşındaydı ve fazla çocuk do-

ğuran cins bir dişi gibi, vücudu büzülmüştü; fakat bu enine boyuna gürbüz, kızlığında güzel olduğu anlaşılan, iri ve uzun yüzlü kadını, hâlâ arzu edenler çoktu. Maheude iki eliyle memesini tutmuş, aldırmadan yavaş yavaş göğsüne yerleştiriyordu. Pembe bir kenar takılmış, girmiyordu; onu parmağıyla dürterek soktu, sonra göğsünü ilikledi, eski giysisinin içinde, sarkık ve gevşek, simsiyah oturdu.

Nihayet:

– Domuz herif, dedi. Bu kadar iğrenç şeyler düşünmek için, insan onun kadar pis bir domuz olmalı... Bana vız gelir! Cevap vermeye değmezdi.

Sonra, gözlerini Étienne'den ayırmadan, sakin bir sesle devam etti:

– Kusursuz değilim doğrusu, fakat bu kusurum yok... Bana ancak iki erkek eli değmiştir. Vaktiyle, on beş yaşındayken, madende bir sürücü, sonra Maheu. O da beni öteki gibi silkeleyip atsaydı, ne olurdu pek bilemem. Evlendiğimizden beri ona karşı sadık kaldığım için iftihar etmiyorum. Çünkü kötülük yapmamak, çok defa fırsat bulamamaktan ileri gelir... Yalnız ne var ki, ben hiç olmazsa bunu söyleyebiliyorum; öyle komşular bilirim ki bu kadarını da söyleyemezler, öyle değil mi?

Étienne ayağa kalkarak:

– Orası öyle, diye cevap verdi.

Ve çıktı. Maheude uykuya dalan Estelle'i, iki iskemle üstüne yatırarak ateşi yakmaya koyuldu. Kocası bir balık tutup satarsa, kuşkusuz çorba pişecekti.

Dışarıda gece olmaya başlamıştı. Buz gibi soğuk bir gece. Étienne, başı önünde, derin bir üzüntüye gömülü, yürüyordu. Artık, erkeğe karşı öfke, hırpalanan zavallı kıza acıma değildi bu. O kaba sahne gözünün önünden siliniyor, kayboluyor, onu yine genel acıya, yoksulluğun iğrençliklerine doğru götürüyordu. Yine, ekmeksiz işçi mahallesini, akşama aç kalacak olan kadınları, çocukları, savaşımlarını boş mideyle sürdüren bütün bu halkı düşünüyordu. Ve ara sıra içine düşmekte olduğu kuşku, alaca karanlığın üzüntü veren ürkütücülüğü içinde yeniden uyanıyor,

o zamana kadar hiç bu derece etkisinde kalmadığı bir acı ona işkence ediyordu. Ne korkunç bir sorumluluk yüklenmişti! Şimdi ne para ne de veresiye kalmadığı halde; onları hâlâ direnmeleri için zorlayacak mıydı? Eğer hiçbir yardım gelmezse ve açlık cesaretlerini kırarsa, bu işin sonu ne olacaktı? Birdenbire, yıkımı görür gibi olmuştu. Çocuklar ölüyor, analar hıçkırıyor; erkekler solgun ve sıska, yine ocaklara iniyorlardı. Étienne durmadan yürüyor, ayakları taşlara çarpıyordu; İşletmenin daha güçlü çıkacağı ve kendisinin, arkadaşlarının yenilgisine neden olacağı düşüncesi, onu dayanılmaz bir sıkıntıya sokuyordu.

Başını kaldırdığı zaman, Voreux'nün önünde bulunduğunu gördü. Kara binalar yığını, gitgide artan karanlıklar ortasında daha koyulaşıyordu. Büyük, hareketsiz gölgelerle örtülü ıssız ocak ağzının ortası, terk edilmiş bir kale köşesi hissini veriyordu. Çıkarma makinesi durur durmaz hayat, duvarlarından çıkıp gidiyordu. Gecenin bu saatinde, orada, ne bir fener ne bir ses, canlı hiçbir şey kalmıyordu; ve bütün ocağın bu sönüklüğü içinde, tulumbanın sesi bile, nereden geldiği bilinemeyen, uzaklardan duyulan bir hırıltıdan başka bir şey değildi.

Étienne bakıyor, yüreğine kan hücum ediyordu. İşçiler açlık sıkıntısı çekiyorlardı ama İşletme de kendi milyonlarından yiyordu. Emeğin paraya karşı açtığı bu savaşta, İşletme niçin kuvvetli taraf olsundu? Her halde de, zafer ona pahalıya mal olacaktı. Ardından, verdiği kurbanların cesetleri sayılacaktı. Yeniden savaş öfkesine, bedeli ölüm bile olsa, yoksulluğa, barbarca son verme isteğine kapılmıştı. Açlıktan, adaletsizlikten azar azar ölmeye devam kaderse, işçi mahallesinin toptan ölmesi daha iyiydi. Özümseyemeden okuduğu şeyler aklına geliyor, düşmanı durdurmak için şehirlerini tutuşturan ulusların örneklerinden, çocuklarının kafasını yerlere çarpıp kırarak onları tutsaklıktan kurtaran analardan, acımasızların ekmeğini yememek için aç kalıp ölen insanlardan söz eden belirsiz öyküler hatırlıyordu. Bu, onu coşturuyor, kapkara dertlerinin bunalımı içinden kızıl bir neşe fışkırıyor, kuşkularını uzaklaştırıyor, o bir saatlik korkusundan dolayı onu utandırıyordu. İnancının bu uyanışı or-

tasındaysa, gurur esintileri yeniden beliriyor; zafer akşamında, gücünün büyüklüğü düşleri, başkan olmanın ve özverilerde bulunularak sözünün dinlendiğini görmenin coşkusu, onu daha da yükseklere taşıyordu. Şimdiden basit bir büyüklük sahnesi düşlüyordu, egemen olduğu zaman yönetim katını geri çeviriyor, yetkiyi halkın eline veriyordu.

Ancak Maheu'nün sesini duyunca irkildi. Arkadaşı, şansının yerinde olduğunu, çok güzel bir alabalık tutup üç franga sattığını anlatıyordu. Çorba içebileceklerdi. Étienne arkadaşını mahalleye yalnız gönderdi, arkadan geleceğini söyledi. Sonra, Avantage Meyhanesi'ne girip bir masaya oturdu. İçeride bir müşteri vardı. Onun gitmesini bekledi, sonra hemen gelmesi için Pluchart'a mektup yazacağını Rasseneur'e açıkça söyledi. Kararını vermişti, özel bir toplantı düzenleyecekti. Çünkü Montsou kömürcüleri hep birlikte Enternasyonal'e girerlerse, başarı ona kesin görünüyordu.

IV

Özel toplantı perşembe günü, saat ikide, dul Désir Kadın'ın Bon-Joyeux Meyhanesi'nde yapılacaktı. Çocukları gibi olan bu kömürcülere yapılan kötülüklere son derece sinirlenen kadın, hele meyhanesine müşteri gelmez olduğundan beri öfkesini bir türlü yenemiyordu. Hiçbir grev bu kadar içkisiz geçmemişti, içkiciler, sakin olmak parolasına aykırı davranmak korkusuyla, evlerine kapanıyorlardı. O yüzden panayır günleri kalabalıkla kaynaşan Montsou'nun geniş caddesi, sıkıntılı bir hal içinde, sessiz ve üzgün, uzanıp gidiyordu. Tezgâhlardan ve insan karınlarından artık bira taşmıyordu. Sel yolları kurumuştu. Kaldırımın üstünde, Casimir Meyhanesi'nde ve Gelişim Kahvehanesi'nde, yolu gözetleyen meyhaneci kadınların solgun yüzlerinden başka bir şey görülmüyordu. Montsou'da da, Lenfant Kahvehanesi'nden Tison Kahvehanesi'ne kadar, Piquette Kahvehanesi ve Tête Coupée Meyhanesi de içinde olmak üzere, yol boyunca sıra sıra

bütün dükkânlar bomboştu. Yalnız, çavuşların gittiği Saint Eloi Kahvehanesi birkaç bardak bira satıyordu. Issızlık Volkan'a kadar ulaşıyor, şarkıcı kadınlar, işlerin kesatlığı dolayısıyla, fiyatı on metelikten beş meteliğe indirdikleri halde müşterisizlikten boş oturuyorlardı. Bütün memleketi canevinden vuran gerçek bir yastı bu.

Dul Désir Kadın, iki eliyle bacaklarına vurarak:

– Allah kahretsin, kabahat jandarmalarda, diye haykırmıştı. İsterlerse beni hapse atsınlar, uğraşacağım şu adamlarla!

Ona göre bütün devlet kurumları, bütün patronlar jandarmaydı. O, hepsini içine alan küçümseyici bir söz olarak kullandığı bu kelimeyle bütün halk düşmanlarını anlatmak istiyordu. Onun için, Étienne'in istediğini canla başla kabul etmişti. Ticarethanesini baştan başa madencilere ayırdığını, balo salonunu bedava vereceğini ve mademki kanun öyle emrediyordu, davetiyeleri kendi dağıtacağını söyledi. Eğer kanun bu işten hoşlanmıyorsa daha iyiydi! Suratı ne hale gelecekti bakalım! Hemen ertesi gün Étienne, imzalanmak üzere kendisine elli kadar mektup getirdi. Bu mektupları işçi mahallesindeki yazı yazmayı bilen komşulara kopya ettirmişti. Bu mektupları ocaklara, güvendikleri delegelere ve işçilere gönderdiler. Gündem güya, grevin devamı tartışmasıydı. Fakat gerçekte Pluchart bekleniyor, Enternasyonal'e toplu olarak katılımı sağlamak için onun yapacağı bir konuşmaya güveniliyordu.

Perşembe sabahı Étienne, çarşamba akşamı orada bulunacağına telgrafla söz veren eski ustabaşısının gelmediğini görünce endişelendi. Ne oluyordu acaba? Toplantıdan önce onunla görüşüp anlaşamamış olduğuna üzülüyordu. Makinist, belki Voreux'de durmadan doğruca Montsou'ya geçmiştir düşüncesiyle, daha saat dokuzda oraya gitti.

Dul Désir Kadın, onun sorusuna:

– Hayır, diye cevap verdi. Arkadaşınız görünmedi. Fakat her şey hazır, gelin, görün.

Onu balo salonuna götürdü. Tavanda renkli kâğıtlardan bir çelengi tutan kâğıt halkalardan, duvarlar boyunca, üstünde aziz

ve azizelerin isimleri yazılı yaldızlı karton levhalardan yapılma süsler olduğu gibi duruyordu. Yalnız, çalgıcıların tribünü yerine, bir köşeye bir masayla üç sandalye konulmuştu. Yan tarafa da peykeler dizilmiş, salon hazırlanmıştı.

Étienne:

– Çok güzel, dedi.

Dul kadın:

– Hem, tekrar edeyim, kendi evinizdesiniz. Canınız istediği kadar bağırın... Jandarmalar gelirlerse, beni çiğner de öyle geçerler.

Désir Kadın, bir tanesini bir erkeğin kucaklayabileceği bir çift memesiyle, Étienne'e, öyle geniş göründü ki, yüzüne bakınca, üzüntülü olduğu halde gülümsemekten kendini alamadı. Onun bu iriliği, hafta boyunca kabul ettiği altı sevgilisini ikişer ikişer kullandığı lafının çıkmasına yol açmıştı.

Étienne, Rasseneur'le Souvarine'in içeri girdiğini görerek şaşırdı. Dul kadın, onların üçünü boş salonda yalnız bırakıp gidince de:

– Vay! Geldiniz mi? dedi.

Makinistler grev yapmamış oldukları için gece Voreux'de çalışan Souvarine, sırf merak yüzünden gelmişti. Rasseneur'se iki günden beri üzüntülü görünüyordu iri, yuvarlak yüzü, babacan gülüşünü kaybetmişti.

Étienne:

– Pluchart gelmedi, çok merak ediyorum, diye ilave etti.

Meyhaneci başını öteye çevirdi, dişleri arasından cevap verdi:

– Buna şaşırmadım, zaten gelmesini beklemiyorum.

– O ne demek şimdi?

O zaman meyhaneci kararını verdi, dik dik ötekinin yüzüne bakarak cesur bir tavırla:

– Çünkü anlayacağın varsa, ben de ona bir mektup yolladım ve mektubumda, gelmesin diye rica ettim... Evet, benim fikrimce, yabancılara başvurmadan kendi işimizi kendimiz görmeliyiz.

Étienne kendinden geçmiş bir halde, öfkeden titreyerek, gözleri arkadaşının gözlerinde, kekeliyor, durmadan:

– Bu işi yaptın ha! Bu işi yaptın ha! diyordu.

– Bu işi yaptım, hem de nasıl! Hâlbuki Pluchart'a güvenim olduğunu da bilirsin! Hem kurnaz hem azimli bir adamdır, beraber çalışılabilir... Fakat sana bir şey söyleyeyim, sizin fikirleriniz bana vız gelir! Politika, hükümet falan, bunlara aklım ermez! Benim istediğim, madencilere iyi davranılması. Ben yirmi yıl maden kuyusunda çalıştım, orada öyle yoksulluk öyle yorgunluk çektim ki, hâlâ orada çalışan zavallıları bir parçacık rahata kavuşturmaya yemin ettim. Biliyorum ki bu tuttuğunuz yolla hiçbir şey kazanamayacaksınız, işçileri daha da yoksul hale getireceksiniz... Aç kalıp da tekrar kuyuya inmek zorunda kalınca, daha fazla baskıya uğrayacaklar, İşletme de, kaçan köpeği kulübeye tekrar sokar gibi, gündeliklerini sopa atarak verecek... İşte ben bunu önlemek istiyorum, anlıyor musun?

İri bacakları üstünde dimdik, karnı ileride, yüksek sesle konuşuyor; akıllı ve sabırlı bir adam olduğu, çaba sarf etmeden ağzından akıcı bir şekilde dökülen, anlaşılır cümlelerden belli oluyordu. Bir hamlede dünyayı değiştirmenin, işçileri patronların yerine geçirmenin, parayı bir elma bölüştürür gibi dağıtmanın kolay olabileceğine inanmak budalalık değil miydi? Belki bu, binlerce ve binlerce yıl sonra gerçekleşebilirdi. Onun için olamayacak şeylerden söz açıp da can sıkmaya gerek yoktu! Başarısızlığa uğramamak için en akıllıca davranış dosdoğru yürümek, yapılabilecek iyileştirmeleri istemek, kısaca işçinin hayatını her fırsatta düzeltmekti. Eğer kendisi bu işle uğraşsa, İşletmeyi, daha iyi koşullar uygulamaya ikna edeceğine kuvvetle inanıyordu. Oysa inat ederlerse, hepsi açlıktan geberecekti.

Étienne kızgınlıktan dili tutulmuş, bir şey söylemeden onu dinliyordu. Sonra, bağırdı:

– Tanrı aşkına! Senin damarlarında hiç kan yok mu yahu?

Bir saniye daha geçse onu tokatlayacaktı; bu duyguya kapılmamak için de geniş adımlarla salonun içine boydan boya yürüdü ve öfkesini peykelerden alarak, ite kaka, bunların arasından kendisine yol açtı.

Souvarine:

– Hiç olmazsa kapıyı kapayın, diye ikaz etti. Dışarıdan duyulmasına gerek yok.

Gidip kapıyı kendi kapattıktan sonra, masanın yanındaki iskemlelerden birine rahatça oturdu. Bir sigara sarmış, dudaklarında ince bir gülümseme, tatlı ve kurnaz bakışlı gözleriyle diğerlerine bakıyordu.

Rasseneur, haklı olarak:

– Öfkelenmenin faydası yok, diye devam etti. Ben önceleri, seni aklı başında bir adam sandım. Arkadaşlara sakin olmalarını önermek, evlerinden çıkmamaya zorlamak, kısaca düzeni korumak için gücünü kullanmak, iyi bir şeydi. Ama şimdi onları çıkmaza sokacaksın!

Étienne, peykelerin arasında dolaşıp döndükçe meyhaneciye doğru geliyor, onu omuzlarından tutup silkiyor, suratına karşı haykırarak cevap veriyordu:

– Be adam, sakinliği ben de istiyorum. Evet, onları bir düzene soktum! Evet, hâlâ kımıldamamalarını öneriyorum! Ancak, bizimle de alay edilmemeli, sonunda! Sen sakin kalabiliyorsun, ne mutlu! Ben, öyle anlarım oluyor ki, aklımı kaçıracak gibi oluyorum!

Bu da onun açısından bir günah çıkartmaydı. Kardeş olmuş insanlar arasında, yakın bir zamanda adaletin egemen olacağı bir kent yaratmak konusundaki acemi kuruntularına, dinî düşlerine kendi de gülüyordu. İnsanların kıyamete kadar, kurtlar gibi birbirlerini yediklerini görmek idiyse istenen, kolları kavuşturup beklemek, gerçekten iyi bir yoldu. Hayır! Buna karışmak lazımdı, yoksa adaletsizlik dünyanın sonuna kadar sürecek, zenginler her zaman fakirlerin kanını emecekti. Onun için Étienne, daha önce, sosyal sorunlardan politikanın kovulması gerektiği gibi budalaca bir söz sarf etmiş olduğundan dolayı kendini affedemiyordu. O zaman bir şey bilmiyordu, sonradan okumuş, araştırmıştı. Şimdi fikirleri olgundu, bir sisteme sahip olmakla övünüyordu. Ancak bunu, birini bırakıp diğerine geçtiği hemen tüm kuramları içeren, peş peşe, karışık cümlelerle kötü bir şekilde dile getiriyordu. En tepede, dipdiri, Karl Marks'ın şu fikri duruyordu; sermaye,

soygunun ürünüydü, bu çalınmış serveti yeniden ele geçirmek, emeğin görevi ve hakkıydı. Uygulamada önceleri, Proudhon gibi, aracıları ortadan kaldıracak olan geniş bir takas bankasına, karşılıklı kredi düşlerine kapılmıştı; ardından, sermayeleri devletçe verilmiş ve toprağı azar azar tek bir sanayi kentine dönüştürecek olan Lassalle'in kooperatif şirketleri, kontrol güçlüğü karşısında bunlardan tiksineceği güne kadar onu heyecanlandırmıştı. Kısa bir zamandan beri de kolektivizme yönelmişti; bütün iş araçlarının ortak kullanıma açılmasını istiyordu. Ancak bu fikir belirsiz duruyordu. Duygularının ve aklının kuruntuları henüz engel olduğu için, bu yeni düşü nasıl gerçekleştireceğini bilemiyordu. Sadece, öncelikle ülke yönetimini ele geçirmek gerektiğini söylüyordu. Sonrası düşünülürdü.

Tekrar meyhanecinin karşısına gelip dikildi, kızgınlıkla devam etti:

– İyi ama ne oluyor sana? Niçin burjuvaların tarafına geçiyorsun! Sen kendin söylüyordun, artık bunun patlak vermesi gerekir, diye.

Rasseneur hafifçe kızardı:

– Evet, söyledim. Patlak verirse de göreceksin ki, korkak bir adam değilim... Yalnız, iyi bir yer kapmak için işi büsbütün bulandıranlarla birlik olmak istemiyorum.

Şimdi, kızarmak sırası Étienne'deydi. İkisi de aralarındaki çekişmenin yarattığı soğukluk içinde, küskün ve kindar, artık bağırmıyorlardı. Birini abartılı devrimciliğe, diğerini gösterişli ılımlılığa sürükleyerek, kendi seçmedikleri bu rollerin yıkıcılığı içinde, her ikisini de kendi gerçek fikirlerinin ötesine taşıyıp sistemleri aykırılaştıran da aslında bu çekişmeydi. Onları dinlemekte olan Souvarine'in sarışın bir kızı andıran yüzünde sessiz bir küçümseme belirdi; şehitlik onurunu bile göz ardı ederek, silik bir şekilde, hayatını vermeye hazır bir insanın ezici küçümsemesi...

Étienne:

– Yani bunu benim için mi söylüyorsun? diye sordu. Kıskanıyor musun?

Rasseneur:

– Neyi kıskanacağım? diye cevap verdi. Ben büyüklük taslamıyorum, Montsou'da bir şube açıp sekreter olmaya çalışmıyorum ki!

Beriki onun lafını kesmek istedi, fakat Rasseneur ilave etti:

– Açık söyle! Senin Enternasyonal'e aldırdığın yok, sadece başımıza geçmek, o ünlü Kuzey Federal Meclisiyle haberleşen büyük adam olmak için yanıp tutuşuyorsun!

Bir sessizlik oldu. Étienne, titreyerek devam etti:

– Pekâlâ... Suçlanacak bir şeyim olduğunu sanmıyorum. Her zaman senin fikrini alıyordum, çünkü senin benden çok evvel burada uğraş vermiş olduğunu biliyordum. Fakat mademki yanında başka bir kimseye dayanamıyorsun, bundan böyle tek başıma çalışırım... Öncelikle, sana şunu haber vereyim ki, Pluchart gelmese de toplantı yapılacaktır ve arkadaşlar, sen istemesen de, Enternasyonal'e katılacaklardır.

Meyhaneci:

– Yok! dedi. Katılmakla işbitmez... Aidat vermeye razı etmek lazım.

– Hiç de değil. Enternasyonal, grevdeki işçilere süre tanıyor, aidatı sonra ödeyeceğiz, o şimdiden bize yardım edecek.

Rasseneur, bunun üzerine köpürdü.

– Pekâlâ! Görürüz... Toplantına ben de geleceğim ve konuşacağım. Evet, arkadaşların zihnini çelmene izin vermeyeceğim, gerçek çıkarlarını onlara anlatacağım. Bakalım otuz yıldan beri tanıdıkları beni mi, yoksa bir yıldan daha az bir zaman içinde, burada her şeyi altüst eden seni mi dinlemek isteyecekler, göreceğiz... Hayır! Hayır! Çekil önümden! Şimdi artık, kim kimi ezerse!

Ve kapıyı vurup çıktı. Kâğıt süsler tavanda titremişti, yaldızlı levhalar duvarlara çarptı. Sonra, koca salon, yeniden ağır sessizliğine gömüldü.

Souvarine masanın başına oturmuş, o uysal haliyle sigarasını içiyordu. Étienne bir süre sessizlik içinde dolaştıktan sonra, uzun uzun içini dökmeye başladı. Bu koca tembeli kendi üzerine salıyorlarsa suç onda mıydı? Şöhret peşinde koşmuş olmayı da ka-

bul etmiyordu; bütün bunların nasıl olduğunu, işçi mahallesinin dostluğunu, madencilerin birleşmesini, şu anda onların üzerindeki etkisini nasıl kazandığını bile bilmiyordu. Hırs yüzünden işi çıkmaza götürmekle suçlanmasına kızıyor, göğsünü dövüyor, kardeşlik duygularından söz ediyordu.

Birdenbire Souvarine'in karşısında durdu, haykırdı:

– Sana bir şey söyleyeyim mi, bir dostumun bir damla kanının akmasına neden olacağımı bilsem, hemen Amerika'ya çeker giderim!

Makinist omuz silkti ve dudakları tekrar, bir gülümsemeyle inceldi.

– Adam sen de, diye mırıldandı. Kandan ne çıkar? Toprağın kana ihtiyacı vardır.

Étienne yatışmıştı; bir iskemle aldı ve masanın öbür tarafına gitti, dirseklerini dayayıp oturdu. Dalgın gözleri ara sıra kızıl bir parlaklıkla vahşileşen bu sarışın yüz onu kaygılandırıyor, kişiliği üzerinde garip bir etki yapıyordu. Arkadaşı konuşmadığı halde bu sessizliğin, kendisini ele geçirerek yavaş yavaş içine işlediğini hissediyordu.

– Söyle bakalım, diye sordu. Benim yerimde olsan ne yapardın? Harekete geçmekte haklı değil miyim? En iyisi bu derneğe girmemizdir, öyle değil mi?

Souvarine, ağır ağır, bir nefes duman salıverdikten sonra, her zamanki cevabını verdi:

– Evet, budalaca işler! Fakat şimdilik yapacak başka bir şey yok... Aslında, bu Enternasyonal işi yakında düzene girecek. O ilgileniyor.

– Kim bu?

– O!

Bu kelimeyi, doğuya doğru bir bakışla ve dindarca bir saygıyla, hafif sesle söylemişti. Üstattan, yok edici Bakunin'den söz ediyordu.

– Balyozu yalnız o vurabilir, diye devam etti. Senin bilginler evrim teorileriyle, korkak heriflerden başka bir şey değil... Üç yıla kalmaz Enternasyonal, onun emri altında, eski dünyayı ezecektir.

Étienne çok dikkatle kulak kabartıyordu. Makinistin, sanki gizemini kendine saklamak istiyormuş gibi belirsiz, tek tük kelimelerle bahsettiği bu yok etmek inancını anlamak, öğrenmek için sabırsızlanıyordu.

– Peki, bana da açıklasana. Amacınız nedir?

– Her şeyi yok etmek. Ne millet, ne hükümet, ne varlık, ne Allah, ne din.

– Anlıyorum. Yalnız, bu sizi nereye götürecek?

– İlkel ve şekilsiz topluma, yeni bir dünyaya, her şeyin yeni baştan kuruluşuna.

– Ya uygulama araçları? İşe nasıl başlamayı düşünüyorsunuz?

– Ateşle, zehirle, kamayla. Haydut, kitaplardan cümleler toplayarak olma değil, gerçek kahramandır, halkın intikamcısıdır, iş başındaki devrimcidir. Korkutucu bir suikastlar dizisinin güçlü insanları ürkütmesi ve halkı uyandırması lazım.

Souvarine konuşurken korkunç oluyordu. Bir kendinden geçiş onu iskemlesinden kaldırıyor, renksiz gözlerinden gizemli bir alev fışkırıyor, ince elleri masanın kenarını kıracakmış gibi kavrıyordu. Étienne korkuya kapılmış ona bakıyor, kendisinden yarım yamalak, gizli şekilde dinlediği öyküleri hatırlıyordu: Çarın sarayları altına dolduran patlayıcılar; yaban domuzu gibi, bıçakla vurulup öldürülen polis müdürleri; tek sevdiği kadın olan ve yağmurlu bir sabah Moskova'da asılan metresi; onun, kalabalık içinde, kadını son defa olarak gözleriyle öpüşü...

Étienne, bu korkunç görünümleri uzaklaştıran geniş bir el hareketiyle:

– Hayır! Hayır! dedi. Daha biz o dereceye gelmedik. Cinayet, yangın, asla! Canavarca bir şey, haksızlık olur bu. Bütün arkadaşlar suçluyu boğmak için ayaklanırlar!

Sonra, hâlâ anlayamıyordu; benliği, dünyanın bir çavdar tarlası gibi biçilip yerle bir hale getirilerek yok edilmesi gibi, bu karanlık düşüncelere karşı koyuyordu. Ardından ne olacaktı, halklar yeniden nasıl yetişecekti? Bir cevap arıyordu.

– Programını anlat bana. Bizler nereye gittiğimizi bilmek istiyoruz.

O zaman, Souvarine, dalgın ve düşlerle dolu bakışıyla, sakin sakin şu sonuca vardı:

– Gelecek için karar vermek suçtur, çünkü tam yok etmeyi engeller ve devrimin ilerlemesine engel olur.

Étienne bu cevabın, bedenini soğuk bir esintiyle ürpertmesine karşın, güldü. Aslında, ürkütücü sadeliği kendisini çeken bu düşüncelerin akla yatan bir yanı olduğunu da kabul ediyordu. Yalnız, arkadaşlarına böyle şeyler anlatılacak olursa, Rasseneur'ü haklı çıkarmış olacaktı. Akılcı olmak lazımdı.

Dul Désir Kadın, yemek yemelerini önerdi. Kabul ettiler ve balo salonundan, hafta içi günlerde oynar bir bölmeyle ayrılan meyhane kısmına geçtiler. Omletlerini ve peynirlerini bitirince makinist gitmek istedi. Öteki onu alıkoymak isteyince Souvarine:

– Neye yarar? dedi. Boşu boşuna saçma laflar söylediğinizi dinlemek için mi? Ben bunları çok gördüm, İyi akşamlar! Dudaklarında bir sigara, yumuşak ve inatçı davranışıyla çıktı gitti.

Étienne'in üzüntüsü artıyordu. Saat birdi, Pluchart sözünde durmamıştı. Saat bir buçuğa doğru delegeler gelmeye başladılar. Gelenleri kendisi karşıladı, çünkü İşletmenin her zaman olduğu gibi ajanlarını gönderebileceği korkusuyla, girenlere bakmak istiyordu. Her davetiyeyi inceliyor, sahiplerini gözden geçiriyordu. Aslında birçoğu davetiyesiz giriyorlardı; kapı açılıp bunların içeri alınmaları için Étienne'in tanıması yetiyordu. Saat ikiyi çalarken Rasseneur'ün geldiğini gördü. Meyhaneci telaşsız, tezgâhın önünde konuşarak piposunu bitirdi. Bu alaycı sessizlik onu büsbütün sinirlendirdi. Fazla olarak Zacharie, Mouquet ve daha başka alaycılar, sırf eğlence olsun diye gelmişlerdi. Bunların greve aldırdıkları yoktu ve hiçbir iş görmemek hoşlarına gidiyordu. Masaların başına oturmuşlar, son meteliklerini biraya veriyorlar, can sıkıntısından patlayacak olan arkadaşlarıyla birlikte, bu işe inanmış olanlarla alay ediyorlardı.

Bir çeyrek saat daha geçti. Salonda sabırsızlık işaretleri baş göstermişti. O zaman umudunu kaybeden Étienne, kararlı bir hareket yaparak tam içeri girmeye hazırlanıyordu ki, dul Désir Kadın başını dışarı uzattı ve haykırdı:

– İşte sizin mösyö geliyor!

Bu, gerçekten de Pluchart'dı. Soluğanlı bir beygirin çekmekte olduğu bir arabayla gelmişti. Hemen kaldırıma atladı. İnce, kendini güzel sanan, köşeli ve fazla iri kafalı; siyah çuha frakının içinde, paralı bir işçinin pazar günkü kıyafetini taşıyan bir adamdı. Beş yıldan beri bir tek eğeye bile el sürmemişti; giyimine dikkat ediyor, kürsüdeki başarısıyla gururlandığı için en çok da saçlarını özenle tarıyordu. Fakat elleri ve ayakları sertliğini muhafaza ediyor, demirle kemirilen iri tırnakları uzamıyordu. Çok aktifti; fikirlerini aşılamak için eyaleti durmadan dolaşıyor, tutkusuna hizmet ediyordu.

Sorulara ve sitemlere yol açmadan:

– Sakın beni suçlamayın! dedi. Dün sabah Preuilly'de konferans, akşam Valençay'da toplantı. Bugün Marchiennes'de Sauvagnat'yla beraber öğle yemeği... Sonunda bir araba bulabildim. Bitkin bir haldeyim, sesimden anlıyorsunuzdur. Ancak zararı yok, ben yine de konuşurum.

Bon Joyeux'nün eşiğine ayak attığı sırada, aklına bir şey geldi.

– Hay Allah! Kartları unutuyordum! Tamam olurdu!

Arabacının ahıra çekmekle uğraştığı arabaya döndü, sandıktan kara bir tahta kutu çıkardı, koltuğunun altına aldı.

Étienne durumdan hoşnut, onun peşi sıra yürüyor, Rasseneur'se bezginlik içinde, ona elini uzatmaya cesaret edemiyordu. Pluchart onun elini aldı, sıktı ve mektuptan şöylece, bir kelimeyle söz etti. Ne garip bir düşünce! Bu toplantıyı niçin yapmamalı? Fırsat bulunca her zaman toplantı yapmak gerekir. Dul Désir Kadın bir şey içmesini önerdi, ancak o reddetti. Gerek yoktu! İçmeden konuşurdu. Yalnız, acelesi vardı, çünkü akşama Joiselle'e kadar gitmek fikrindeydi. Orada Legoujeux'yle anlaşmak istiyordu. Sonra hepsi birden balo salonuna girdiler. Geç kalan Maheu ve Levaque, onların arkasından yürüdüler. Kapı, dışarıdan kimse girmesin diye kilitlendi. Bunun üzerine Zacharie, Mouquet'ye seslenerek içeridekilerin kendilerine belki de birer çocuk yapacaklarını söyleyince, alaycılar daha yüksek perdeden gülüştüler.

Salonun kapalı havası içinde döşemelerden yükselen, son balonun sıcak kokuları ortasında, peykelere yüz kadar madenci oturmuş bekliyordu. Yeni gelenler boş yerlere otururlarken fısıltılar dolaştı, başlar çevrildi. Lille'den gelen kişiye bakıyorlardı, siyah frak, şaşkınlık ve rahatsızlık uyandırıyordu.

O sırada, Étienne'in teklifi üzerine başkanlık divanı seçimine başlandı. Étienne birtakım isimler sayıyordu, ötekiler ellerini kaldırarak onaylıyorlardı. Pluchart başkanlığa seçildi, Maheu'yle Étienne yardımcılıklara seçildiler. İskemleler kımıldadı, başkanlık kurulu yerine yerleşiyordu. Bir an, masanın arkasında, ortadan kaybolan başkanı aradılar. Beriki elinden bırakmadığı çekmeceyi masanın altına yerleştirmekle uğraşıyordu. Tekrar ortaya çıktığı zaman, sessizlik istemek için yumruğunu hafifçe masaya vurdu; sonra, kısık bir sesle başladı:

– Vatandaşlar...

Ufak kapı açıldı, konuşmacı sözünü kesmek sorunda kaldı. Dul Désir Kadın mutfaktan dolaşmış, bir tepsi üstünde altı kadeh bira getirmişti.

– Rahatsız olmayın, diye mırıldandı. Konuşurken insana ateş basar.

Maheu tepsiyi onun elinden aldı ve Pluchart devam etti. Montsou işçilerinin gösterdiği iyi karşılamadan pek duygulandığını söyledi, geciktiği için özür diledi, yorgunluğunu ve boğazından hasta olduğunu anlattı. Sonra yerini, söz isteyen vatandaş Rasseneur'e bıraktı.

Rasseneur masanın yan tarafına, bira bardaklarının yakınına yerleşmişti. Tersine çevrilmiş bir iskemle, kürsü vazifesi görüyordu; Rasseneur pek heyecanlı görünüyordu, öksürdü ve avazı çıktığı kadar seslendi:

– Arkadaşlar...

Onun maden işçilerine sözünü dinletebilmesi, kolay söz söylemesinden, hiç yorulmadan, saatlerce, babacan bir şekilde konuşabilmesinden ileri geliyordu. Hiçbir el hareketi yapmıyor, ağır ve gülümser, onları lafa boğuyor, sersemletiyordu ve sonunda hepsi birden: "Evet evet, doğrudur, haklısın!" diye haykırıyorlardı.

Ama o gün, daha ilk kelimelerde, için için bir karşıtlık sezmişti. Onun için dikkatlice ilerliyordu. Sadece grevin devamını tartışıyor, Enternasyonal'e saldırmadan önce alkışlanmayı bekliyordu. Evet, doğrusu, İşletmenin dayatmalarını kabullenmeye onurları engeldi; fakat daha uzun zaman dayanmak gerekirse ne yoksulluklarla ne korkunç bir gelecekle karşılaşacaklardı! Böylece, boyun eğmek gerektiğinden söz etmeden yürekliliklerini yumuşatıyor, işçi mahallelerinin açlıktan ölüşlerini betimleyerek direniş yanlılarının hangi kaynaklara güvendiklerini soruyordu. Üç dört arkadaş onu onaylamaya kalkıştılar; fakat bu, çoğunluğun soğuk sessizliğine, cümleleri dinleyenlerin giderek artan öfkeli hoşnutsuzluğuna neden oldu. Bunun üzerine, onları kendi tarafına çekmekten umudunu keserek öfkeye kapıldı, dışarıdan gelen kışkırtmalara kapılırlarsa başlarına kötülükler geleceğini haber verdi. Oturanların üçte ikisi ayağa kalkmıştı; işçileri, kendi kendini yönetmekten yoksun çocuklar yerine koyarak küçük düşürdüğü için Rasseneur'e kızıyorlar, onun daha fazla konuşmasını engellemek istiyorlardı. O, üst üste bira içiyor, gürültü ortasında yine konuşuyor, görevini yerine getirmekten kendisini alıkoyacak kabadayının henüz dünyaya gelmediğini bütün gücüyle haykırıyordu.

Pluchart ayaktaydı. Önünde çıngırak bulunmadığından masaya yumruğuyla vuruyor, kısık sesiyle durmadan:

– Vatandaşlar... Vatandaşlar... diyordu.

Nihayet bir parça sessizlik sağlandı ve oylarına başvurulan oradakiler, Rasseneur'den sözü geri aldı. Müdürle yapılan konuşmada ocakları temsil eden delegeler, hepsi açlıktan kudurmuş, kafaları yeni fikirlerle dolu, diğerlerini sürüklüyorlardı. Oylar önceden hazırlanmıştı.

Levaque, Rasseneur'e yumruğunu sallayarak:

– Sana vız geliyor! Senin karnın tok! diye haykırdı.

Bu ikiyüzlü nutukla kendini kaybederek kıpkırmızı kesilen Maheu'yü yatıştırmak için Étienne, başkanın arkasından doğru eğilmişti.

Pluchart:

– Vatandaşlar, dedi. Söz almama müsaade ediniz.

Derin bir sessizlik oldu. O, konuştu. Sesi güçlükle ve kısık çıkıyordu. Fakat o, buna alışıktı; daima oradan oraya dolaşır, programıyla beraber boğaz yangısını da gezdirirdi. Yavaş yavaş sesini yükseltiyor, dokunaklı bir hava yaratıyordu. Kolları açık, duraksamalar sırasında omuzlarını sallıyor, vaazı andırır bir düzgünlükle konuşuyor, cümle sonlarını dinî bir havayla yavaş bir sesle getiriyor, bu tekdüze gösterişle de her zaman dinleyenleri inandırıyordu.

Konuşmasını Enternasyonal'in büyüklüğü ve yararları üzerine kurdu. İlk defa olarak konuştuğu yerlerde, söze hep böyle girişirdi. Enternasyonal'in, işçileri özgür kılacak amacını açıkladı; en altta komün, ondan sonra eyalet, daha sonra halk ve en üstte insanlık olan o görkemli yapısını anlattı. Kolları ağır ağır kımıldıyor, saydığı katları üst üste yığıyor, gelecekteki dünyanın en gösterişli katedralini yükseltiyordu. Sonra, iç yönetimden söz etti. Tüzüğü okudu, kongrelerden bahsetti, eserin gitgide artan önemini, ücretlerin tartışmasıyla başlayıp şimdi sosyal arınmaya el atan ve sonunda, ücretliliği ortadan kaldıracak olan programın nasıl geliştiğini açıkladı. Milliyet diye bir şey yoktu; bütün dünya işçileri, ortak bir adalet gereksiniminde birleşiyorlar, çürümüş burjuvalığı süpürüyorlar, çalışmayanın ürün almayacağı, özgür toplumu sonunda kuruyorlardı! Artık gürlüyordu; basıklığıyla sesinin yankılarını aşağı doğru iten isli tavandaki renkli kâğıttan çiçekler, onun soluğuyla ürpermekteydi.

Başlar, bir dalgalanmayla hareketlendi; bazıları bağırdılar.

– Tamamdır! Bu işte varız!

O devam ediyordu. Üç yıla varmadan dünyayı ele geçireceklerdi ve şimdiye kadar katılmış olan halkları sayıyordu. Yazılmak için başvurular, dört bir yandan yağıyordu. Hiçbir yeni din, çevresine bu kadar inananı toplamamıştı. Sonra, egemenliği ele alınca, patronlara yasalar bildirilecekti, bu sefer sıkışma sırası onlara gelecekti.

– Evet! Evet! Kuyuya onlar inecekler!

Pluchart bir hareketle sessizlik istedi. Şimdi, grevler konusuna geliyordu. Aslında greve karşıydı; grev, işçinin halini kötüleştiren, fazla yavaş bir araçtı. Fakat zorluk karşısında, daha iyi bir şekil buluncaya kadar bunu yeter bulmak gerekirdi, çünkü sermayenin düzenini bozmak gibi bir yararı vardı ve bu gibi hallerde Enternasyonal'i grevciler için bir koruyucu olarak gösteriyor, örnekler sıralıyordu; Paris'te bronzcular grevinde Enternasyonal'in yardım gönderdiği haberiyle korkuya kapılan patronlar, işçilerin isteklerini bir kerede karşılamışlardı. Londra'da, bir maden sahibinin çağırdığı Belçikalı işçi grubunun masrafını Enternasyonal, kendi cebinden ödeyerek grubu memleketine geri göndermiş, bu suretle de maden ocağının işçilerini kurtarmıştı. Enternasyonal'e girmek yeterdi. İşletmeler korkudan titriyordu; işçiler, kapitalist toplumun tutsağı olarak kalmaktansa, birbirleri için ölmeye kararlı bu büyük işçi ordusuna giriyorlardı.

Alkışlar sözünü yarıda kesti. Maheu'nün kendisine uzattığı bira bardağını geri çevirerek mendiliyle alnını sildi. Konuşmaya devam etmek istediğinde, alkışlar yeniden sözünü kesti.

Pluchart, Étienne'e, acele:

– Tamam! dedi. Usandılar... Çabuk! Kartlar!

Masanın altına dalmıştı, siyah tahta çekmeceyle ortaya çıktı. Gürültüyü bastıran sesiyle:

– Vatandaşlar, diye haykırdı. İşte üye kartları. Delegeleriniz yaklaşsınlar vereyim, size dağıtırlar... Gerisini sonra ayarlarız.

Rasseneur atıldı, tekrar karşı çıktı. Diğer yandan Étienne de, konuşma yapmak isteğiyle kıvranıyordu. Büyük bir karışıklık oldu. Levaque dövüşecek gibi, yumruklarını ileri doğru sallıyordu. Maheu ayakta bir şeyler söylüyor, fakat bir kelimesi bile duyulmuyordu. Bu artan gürültü ortasında, yerden yükselerek uçuşan geçmiş baloların tozu, sürücü kızların ve işçi çıraklarının keskin kokusuyla havayı kirletiyordu.

Birdenbire küçük kapı açıldı ve dul Désir Kadın, boşluğu karnı ve göğsüyle doldurarak gümbürtülü bir sesle haykırdı:

– Susun yahu! Jandarmalar geldi!

Bucak komiseri, iş işten geçtikten sonra, tutanak düzenlemek ve toplantıyı dağıtmak üzere geliyordu. Yanında dört jandarma vardı. Dul kadın beş dakikadan beri onları kapıda tutuyor, oranın kendi evi olduğunu, dostlarını evine toplamaya kesinlikle hakkı bulunduğunu söylüyordu. Fakat kendisini itip kakmışlardı, o da çocuklarını uyarmaya gelmişti.

– Buradan kaçın, diye devam etti. Bahçede nöbet bekleyen bir miskin jandarma var. Her neyse, benim küçük odunluğun, sokağa kapısı var... Çabuk olun, haydi!

Komiser kapıyı yumruklamaya başlamıştı; açılmayınca, kapıyı kıracağını söyleyerek korkuttu. Herhalde ajanlardan biri haber vermiş olacaktı ki, toplantının yasal olmadığını, birçok madencinin oraya davetiyesiz geldiğini söylüyordu.

Salonda kargaşalık artıyordu. Bu şekilde dağılmak olamazdı, ne Enternasyonal'e girmek için ne de grevin devamı için oy verilmişti. Hep bir ağızdan konuşmakta ısrar ediyorlardı. Nihayet başkan oy toplamadan karar almayı düşündü. Eller havaya kalktı. Delegeler hazır bulunmayan arkadaşlar adına Enternasyonal'e katıldıklarını aceleyle söylediler. Böylelikle de Montsou'nun on bin kömür işçisi, Enternasyonal'e üye oldu.

Bu arada kaçışmalar başlıyordu. Dul Désir Kadın bu kaçışmayı kollamak için gidip kapıya yaslanmıştı. Jandarmaların dipçikleri, arkasındaki kanatları sarsıp duruyordu. Madenciler peykelerin üstünden atlıyorlar, dizi halinde, mutfaktan ve odunluktan kaçıyorlardı. Rasseneur, ilk kaçanlarla beraber kayboldu, Levaque da sarf ettiği küçültücü sözleri unutmuş, kendisine gelmek için bir kadeh birasını içmek isteğiyle, onun peşinden çıkmıştı. Étienne çekmeceyi yakalamış, en son olarak çıkmak şerefini almaya karar veren Pluchart ve Maheu'yle beraber bekliyordu. Onlar giderken sürgü koptu, komiser, göğsü ve karnı hâlâ yollarını kesen dul kadınla karşı karşıya geldi.

Désir Kadın:

– Dükkânımı kırıp dökmek ne işinize yarıyor sanki? dedi. Görüyorsunuz ya, kimseler yok.

Patırtıdan hoşlanmayan ağır bir adam olan komiser, onu, sadece hapse götürmekle korkuttu ve yanındaki dört jandarmayla birlikte tutanak düzenlemeye gitti. Zacharie'yle Mouquet, arkadaşların oynadığı oyunu pek beğenmişler, jandarmaların arkasından alay ediyorlar, silahlı kuvvete aldırış etmiyorlardı.

Dışarıda, ara sokakta Étienne, kolunda çekmece koşuyor, arkasından diğerleri geliyorlardı. Birdenbire aklına Pierron geldi, onun niçin gözükmediğini sordu. Maheu de bir yandan koşarken, diğer yandan ona cevap verdi, Pierron'un hasta olduğunu söyledi. Lekelenmek korkusuyla yalandan hastalanmıştı. Pluchart'ı alıkoymak istiyorlardı. Fakat o koşmaya devam ederek hemen Joiselle'e gideceğini, Legoujeux'nun orada beklemekte olduğunu söyledi. Bunun üzerine kendisine iyi yolculuklar dilediler. Hızlarını azaltmıyorlar, hepsi, Montsou sokaklarında, tabana kuvvet koşuyor, soluksuz kalan göğüslerinden kesik kesik çıkan kelimelerle konuşuyorlardı. Étienne ve Maheu, artık başarıdan kuşkusuz, güvenle gülüyorlardı. Enternasyonal kendilerine yardım gönderince işe tekrar başlamaları için İşletme onlara yalvaracaktı. Bu umut pırıltısında, yolun kaldırım taşlarında tınlayan iri ayakkabıların bu koşusunda, başka bir şey daha, karanlık ve vahşi bir şey; rüzgârıyla, memleketin dört ucundaki işçi mahallelerini tutuşturacak bir acımasızlık vardı.

V

Bir on beş gün daha geçti. Ocak ayının ilk günleriydi, soğuk sisler uçsuz bucaksız ovayı uyuşturuyordu. Yoksulluk daha artmıştı. İşçi mahalleleri giderek artan açlıkla, saatten saate can çekişiyordu. Londra'dan Enternasyonal'in gönderdiği dört bin frank, üç günlük ekmek parası bile olmamıştı. Sonra hiçbir şey gelmemişti. Ölen bu büyük umut, cesaretleri kırıyordu. Kardeşleri de onları terk ettiğine göre, şimdi kime güvenebilirlerdi? Kendilerini koca kışın ortasında kaybolmuş, dünyadan soyutlanmış hissediyorlardı.

Salı günü İkiyüzkırklar Mahallesi'nde hiç yiyecek kalmamıştı. Étienne delegelerle beraber çırpınıp duruyordu. Yakın şehirlerde, hatta Paris'te bile, yeni yeni kayıtlar açılıyordu; yardımlar toplanıyor, konferanslar düzenleniyordu. Bu çabalar hiçbir sonuç vermiyordu. Önceleri etkilenen kamuoyu, grevin çok sakin, büyük yıkımlara sahne olmadan uzayıp gittiğini görünce ilgilenmez olmuştu. Ancak en fakir ailelere destek olacak kadar cılız sadakalar veriliyordu. Diğerleriyse eski giysilerini rehine koyarak, ev eşyasını birer birer elden çıkararak geçiniyorlardı. Şiltelerin yünü, mutfak takımları, mobilyaya varıncaya kadar her şey eskici dükkânlarına gidiyordu. Bir aralık, kurtulduklarını sandılar. Maigrat'nın yok ettiği Montsou'daki ufak perakendeciler, onun elinden müşterilerini geri almak çabasıyla veresiye vermeyi önermişlerdi ve bir hafta süreyle bakkal Verdonck, iki fırıncı, Carouble ve Smelten, gerçekten de gelene gidene mal verdiler fakat veresiye verdikleri bu mallar tükeniyordu. Üçü de veresiyeyi durdurdular. Buna icra memurları sevindi, zira bu işin sonunda, madencileri uzun zaman ezecek olan bir borç yığını birikmişti. Artık hiçbir tarafta kredi, satılacak bir tek eski tencere kalmamıştı. Bir köşeye uzanıp uyuz köpekler gibi gebermekten başka çare yoktu.

Étienne canını vermeye razıydı. Aylığından vazgeçmişti, Marchiennes'e gitmiş, Maheulerin tenceresini yine kaynatabileceğinden dolayı mutlu, pantolonunu ve çuha frakını rehine koymuştu. Yalnız, çizmeleri duruyordu. Ayakları sağlam kalsın diye onları elden çıkarmadığını söylüyordu. Canını sıkan taraf, yardımlaşma sandığını doldurmaya vakit kalmadan, grevin çok erken patlak vermiş olmasıydı. Bu yıkımın tek nedeni olarak kendisini görüyordu. Zira işçiler direniş için gerekli parayı yardımlaşma sandığında buldukları gün, kesinlikle patronların hakkından geleceklerdi. Étienne sandığın ilk sermayesini yok etmek için, İşletmeyi, grevi özendirmekle suçlayan Souvarine'in sözlerini hatırlıyordu.

İşçi mahallesinin, bu ekmeksiz ve ateşsiz kalmış zavallı insanların durumu onu altüst ediyordu. Sokağa çıkıp uzun gezintiler

yaparak kendini yormayı yeğ tutmaktaydı. Bir akşam eve dönerken Réquillart yakınından geçtiği sırada, yol kenarında, bayılmış yaşlı bir kadın gördü. Hiç kuşkusuz açlıktan ölüyordu. Kadını yerinden kaldırdıktan sonra, tahta perdenin öte tarafında gözüne ilişen bir kıza seslenmeye başladı. Sonra, bunun Mouquette olduğunu görünce:

– Ay! Sen misin? dedi. Yardım et de şuna bir şey içirelim.

Mouquette, üzüntüsünden gözleri yaşararak, babasının, yıkıntı arasında kurduğu sarsak kulübeye, evine koştu. Girmesiyle, elinde ardıç suyu ve ekmek olduğu halde çıkması bir oldu. İhtiyar kadın ardıç suyuyla kendine geldi ve hiç ses çıkarmadan, ekmeği aceleyle yemeye koyuldu. Bir madencinin anasıydı. Cougny civarındaki işçi mahallelerinden birinde oturuyordu. Joiselle'de oturan kız kardeşinden on metelik ödünç istemeye gitmiş, boş dönmüş, oradan geçerken yere yıkılıvermişti. Ekmeği yedikten sonra sersem sersem yürüdü gitti.

Étienne, yıkık hangarları çalılıklar arasında kaybolan Réquillart arsasında kalmıştı.

Mouquette gülerek sordu:

– Haydi! Girip bir kadeh bir şey içmez misin?

Ve onun durakladığını görünce:

– Demek ki hâlâ benden korkuyorsun ha? dedi.

Onun bu gülüşü Étienne'i razı etmişti. Peşinden yürüdü... Ekmeği cömertçe verişi onu duygulandırmıştı. Mouquette onu babasının odasına almak istemedi, kendi odasına götürdü ve hemen iki kadehe ardıç suyu koydu. Bu oda gayet temizdi, Étienne, kızı bundan dolayı kutladı. Aslında, aile hiçbir şeyden mahrum değil gibi görünüyordu. Babası Voreux'deki seyislik işine devam ediyordu; kız da bomboş oturmamak için çamaşırcılık yapıyor, günde otuz metelik kadar kazanıyordu. Erkeklerle eğleniyordu ama tembellik etmesi için bu bir sebep değildi.

Birdenbire, cana yakın bir davranışla onu belinden kavradı, yavaş sesle:

– Söyle bakayım, dedi. Niçin beni sevmek istemiyorsun?

Mouquette bu sözü öyle şirin bir tarzda söylemişti ki, Étienne de kendini tutamadı, güldü.

– Öyle bir şey yok, seviyorum ya, diye cevap verdi.

– Hayır hayır, benim istediğim gibi değil... Biliyorsun ki beni sevmeni çılgınca istiyorum. Ha? Ne olursun! Öyle sevineceğim ki!

Doğruydu, bunu altı aydan beri istiyordu. Étienne hâlâ ona bakıyordu. Kız kendisine sarılıp titreyen kollarıyla vücudunu sıkı sıkı kavramış, yüzüne öyle bir aşk yalvarışıyla bakıyordu ki, genç adam çok duygulanmıştı. Yuvarlak, iri yüzünde, kömürün aşındırdığı sararmış teninde hiçbir güzellik yoktu; ancak gözlerinde bir alev parlıyordu ve cildinden öyle bir çekicilik yayılıyor, öyle bir arzu titremesi geçiyordu ki, o yüzü pembeleşiyor, gençleşiyordu.

O zaman Étienne, kızın bu kadar gösterişsiz ve bu kadar ateşli kendisini sunuşu karşısında, hayır cevabı vermeye cesaret edemedi.

Kız, son derece hoşnut bir durumda, kekeledi:

– Evet, sen de istiyorsun! Sen de istiyorsun!

Ve sanki ilk defa oluyormuş gibi, sanki o zamana kadar erkek görmemiş gibi, el değmemiş bir kız acemiliği ve baygınlığı içinde kendini ona verdi. Sonra, Étienne giderken, iyilikbilir bir coşkuyla dolup taşan yine genç kız oldu; ona teşekkür ediyor, ellerini öpüyordu.

Étienne, ayağına gelen bu kısmetten bir parça utandı. Mouquette'e sahip olmakla övünülmezdi. Giderken, bir daha bu işi yapmamaya yemin etti. Ama ondan, yine dostça bir anıyla ayrılıyordu; iyi kalpli bir kızdı.

Ayrıca, mahalleye döndüğünde aldığı önemli haberler, başından geçenleri ona unutturdu. Delegelerin, müdüre yeniden başvurmaları durumunda, İşletmenin belki bir ödün verebileceğine ilişkin sözler dolaşıyordu. Daha doğrusu, bu sözü çıkaranlar çavuşlardı. Gerçek şuydu ki, bu savaşta maden yönetimi, işçilerden daha fazla zarardaydı. İnat, her iki tarafı da bitiriyordu. Emek açlıktan ölürken, sermaye de kendi kendini yemekteydi. Duran her makine, ölü bir makine demekti. Alet edevat ve gereçler bo-

zuluyor, işlemez durumdaki para, kumun içtiği su gibi, eriyordu. İşletmenin elindeki ufak stok bitmeye başladığından beri alıcılar, Belçika'ya başvurmaktan söz ediyorlardı. Bu, gelecek için bir gözdağıydı. Fakat İşletmeyi asıl korkutan ve büyük bir dikkatle gizlenen şey, galerilerde ve ocaklarda, giderek artan bozulmalardı. Çavuşlar onarıma yetişemiyorlardı, direkler her tarafta kırılıyor, her an çöküntüler oluyordu. Derken, zarar o dereceye gelmişti ki, kömür çıkarma işi başlamadan evvel, aylarca onarım yapmak gereği ortaya çıkmıştı. Tüm çevrede, birtakım sözler dolaşıyordu. Crèvecoeur'de üç metre uzunluğunda bir yol, olduğu gibi çökerek, Cinq-Paumes damarı ağzını tıkamıştı; Madeleine'de Mougrétout damarı parçalanıyor ve suyla doluyordu. Müdürlük bunları açıklamak istemiyordu, fakat birdenbire, üst üste gelen iki kaza, onu doğruyu söylemek zorunda bırakmıştı. Bir sabah Piolaine yakınında, bir gün evvel çöken Mirou'nun kuzey galerisi üstüne rastlayan toprak, çatlamış bir halde görüldü; ertesi gün Voreux'de bir iç yıkıntı oldu, mahallenin bir ucunu tamamıyla sarstı. O derecede ki, iki ev neredeyse yıkılacaktı.

Étienne ve delegeler, yönetimin amacını öğrenmeden herhangi bir davranışta bulunmak istemiyorlardı. Dansaert'e sordular, yanıtlamaktan kaçındı. Anlaşmazlığa kuşkusuz üzülüyorlardı, bir anlaşma yapmak için elden gelen çaba gösterilecekti; ancak belirgin bir şey söylemiyordu. Sonunda, haklılıklarını korumak için Mösyö Hennebeau'yu ziyarete karar verdiler. Çünkü İşletmeye, hatalarını kabul etmesi olanağı tanımadıklarından dolayı, ileride suçlanmak istemiyorlardı. Yalnız, hiçbir konuda geri adım atmayacaklarına, ne olursa olsun, tek adaletli koşul olan kendi koşullarında direneceklerine yemin ettiler.

Görüşme, mahallenin kara yoksulluğa düştüğü gün, salı günü sabahı yapıldı ve ilk görüşmeden daha az içtenlikle geçti. Maheu tekrar söz aldı, yönetimin, kendilerine söyleyeceği yeni bir şey var mı, yok mu diye arkadaşları tarafından gönderildiğini anlattı. Önce Mösyö Hennebeau şaşırmış göründü. Hiçbir emir almamıştı; madenciler, bu çok kötü direnişlerini sürdürdükçe durumun değişmesine olanak yoktu. Bu emredercesine sert

davranış olumsuz bir etki yarattı, öyle ki, eğer delegeler uzlaşmak düşüncesiyle gelmiş olsalardı, gösterilen bu karşılama şekli, onları daha da uzlaşmaz hale getirmeye yeterdi. Sonra, müdür, karşılıklı ödün verilebilecek bir ortak nokta aradı. İşçiler payandalama ücretinin ayrıca verilmesini kabul edeceklerdi, İşletme de bu ücreti, kendisi faydalanmakla suçlandığı iki santim kadar artıracaktı. Aslında bu öneriyi kendi üzerine alıyordu, daha bu konuda hiçbir karar olmadığını, ama bu özveriyi Paris'e kabul ettireceğine emin olduğunu söylüyordu. Fakat delegeler bunu geri çevirdiler ve isteklerinde direndiler. Eski sistem korunacak, araba başına beş santim zam yapılacaktı. O zaman müdür, kendileriyle hemen anlaşabileceğini bildirdi, açlıktan ölen karıları ve çocukları adına kendi önerisini kabul etmeleri için üsteledi. Onlar, gözleri yerde, kafaları yabani bir sallantı içinde ayak dirediler ve hayır dediler, hep hayır dediler.

Birbirlerinden sertçe ayrıldılar. Mösyö Hennebeau kapıları hızla çarpıyordu. Étienne, Maheu ve diğerleri, sabrı tükenmiş yeniklerin sessiz öfkesi içinde, iri ökçelerini kaldırıma vura vura gidiyorlardı.

Saat ikiye doğru mahallenin kadınları da Maigrat'ya yeniden başvurmayı denediler. Bu adamı yumuşatıp, elinden bir haftalık daha veresiye koparmaktan başka umutları kalmamıştı. Bu girişim, insanların iyi kalpli olduklarına bazen herkesten fazla inanan Maheude'ün fikriydi. Brûlé'yle Levaque Kadın'ı kendisiyle beraber gelmeye razı etti. Pierronne'sa özür diledi, hastalığı bir türlü geçmeyen Pierron'u yalnız bırakamayacağını söyledi. Bu gruba daha başka kadınlar da katıldı, yirmi kişi kadar oldular. Montsou burjuvaları, onların, üzgün ve yoksul, yolun bütün genişliğini kaplayarak geldiklerini görünce kuşkuyla başlarını salladılar. Kapılar kapandı, bir madam, gümüş takımlarını sakladı. Onları bu şekilde ilk defa görüyorlardı ve bundan daha kötü bir belirti olamazdı. Kadınlar böyle yollara düşünce, işlerin kötüleşmesi bir kuraldı. Maigrat'nın dükkânında korkunç bir gürültü koptu. Önce bıyık altından gülerek borçlarını vermeye geldiklerini sanmış gibi yaparak onları içeri almıştı. Parayı, böyle toplu-

ca getirmek için el birliği yapmalarından pek hoşlandığını söyledi. Sonra, Maheude söze başlar başlamaz, öfkelenir gibi yaptı. Adamla dalga mı geçiyorlardı? Yine veresiye istiyorlardı; kendisini, bir kuru tahta üzerinde mi bırakmak niyetindeydiler? Hayır, bir tek patates, bir ekmek kırıntısı veremezdi! Ve mademki artık, bakkal Verdonck'dan, ekmekçi Carouble'dan ve Smelten'den alışveriş ediyorlardı, yine oraya gitsinlerdi. Kadınlar onu, korkak ve aşağılanmış, dinliyorlar, özürler diliyorlar, yumuşayıp yumuşamayacağını anlamak için gözlerine bakıyorlardı. Maigrat tekrar şakalaşmaya başladı, Brûlé Kadın, kendisini sevgili olarak kabul ederse dükkânını ona bağışlayacağını söyledi. Öyle bezgin hale gelmişlerdi ki, hepsi de bu şakaya güldüler. Levaque Kadın da, daha ileri giderek, bu öneriyi seve seve kendisinin kabul ettiğini söyledi. Fakat Maigrat hemen kabalaştı, onları kapıya doğru itti. Üstelemeye, yalvarmaya başladılar; o zaman, içlerinden birini tartakladı. Diğerleri kaldırımdan, onu satılmışlıkla suçladılar. Maheude öçle dolu, tiksinir gibi bir hareketle, iki kolunu havaya kaldırmış Azrail'i çağırıyor, böyle bir adamın yiyecek bir şeye hakkı olmadığını haykırıyordu.

Mahalleye dönüş çok dokunaklı oldu. Kadınlar evlerine elleri boş dönünce, erkekler onlara bakarak başlarını eğdiler. Artık bitmişti; o gün bir kaşık çorba içmeden geçecekti; öteki günlerse tek umut ışığı parlamayan, donuk bir karanlık içinde uzanıp gidiyorlardı. Bunu, kendileri böyle istemişlerdi, hiçbirisi yenilgiyi kabullenmek niyetinde değildi. Bu aşırı derecedeki yoksulluk onları daha fazla direnmeye sürüklüyordu, etrafı kuşatılmış hayvanlar gibi susuyorlar, inlerinden çıkmaktansa, onun dibinde ölmeye karar vermiş bulunuyorlardı. Boyun eğmekten söz etmeye ilk olarak kim cesaret edebilirdi? Hepsi birlikte dayanmaya, arkadaşlarla beraber ant içmişlerdi ve ocakta bir göçük olduğu zaman nasıl dayanıyorlarsa, öylece dayanacaklardı. Bunu böyle yapmak görevleriydi, maden, onlara katlanmayı öğreten iyi bir okuldu. On iki yaşından beri ateş ve su yutan insanlar, sekiz gün dişlerini sıkabilirlerdi. Böylece, tıpkı bir askerin onuru gibi, kendini işlerine adamış bu insanların duydukları gurura, ölüme kar-

şı her gün verdikleri bu savaştaki özverilerinden kaynaklanan bir övünç ekleniyordu.

Maheulerin evinde, o gece çok kötü geçti. Hepsi, içinde son kömür kırıntılarının tüttüğü, sönük ateşin karşısına oturmuş, susuyorlardı. Şilteleri avuç avuç boşalttıktan sonra, iki gün evvel, guguklu saati üç franga satmışlardı ve alışık oldukları saat tıkırtısı kaybolduğundan beri oda çıplak ve ölü gibi görünüyordu. Şimdi, büfenin üstünde, Maheu'nün eski bir hediyesi olan ve Maheude'ün bir mücevher gibi kıymet verdiği pembe kutudan başka süs kalmamıştı. İki güzel iskemle gitmişti, Bonnemort Baba ve çocuklar, bahçeden getirilen yosunlu peyke üstünde sıkışıp oturuyorlardı. Çökmekte olan akşam karanlığı da soğuğu artırıyor gibiydi.

Maheude, ocağın köşesine çömelmiş:

– Ne yapmalı? diye söylendi.

Étienne ayakta, imparatorla imparatoriçenin duvara yapışık portrelerine bakıyordu. Eğer aile insanları, süs olsun diye bunları korumasalar, Étienne çoktan çekip koparacaktı. Onun için dişlerini sıkarak söylendi:

– Bizim açlıktan gebermemizi seyreden şu enayilerden iki metelik çıkmayacağını düşünüyorum da!

Kadın, bir duraklama geçirdikten sonra, benzi sapsarı:

– Kutuyu götürsem mi acaba? dedi.

Masanın kenarına oturup bacaklarını sallandıran, başı göğsüne düşmüş Maheu, doğruldu.

– Hayır, istemiyorum!

Maheude zorla ayağa kalktı ve odada dolaştı. Bu derece yoksulluğa düşmek olacak şey miydi Yarabbi? Büfede bir tek kırıntı kalmamıştı, satacak hiçbir şey yoktu, ekmek almak için bir çare bile düşünemiyorlardı! Ateş de sönmek üzereydi! Sabahleyin molozluktan kömür kırıntısı toplamaya gönderdiği Alzire'in, İşletme, kırıntı toplamayı yasak ediyor diye elleri boş dönmüş olmasına kızdı. İşletmeye kulak asan var mıydı? Sanki işe yaramaz kömür kırıntılarını toplamak hırsızlıkmış gibi! Küçük, üzüntü içinde, bir adamın, kendisini tokatla korkuttuğunu anlatıyordu.

Sonra, ertesi gün, dayak yiyecek bile olsa, kömür toplamaya yine gideceğini söyledi.

Anası bağırdı:

– O Jeanlin olacak haylaz nerede kaldı? Salata getirecekti. Hiç olmazsa, hayvanlar gibi ot yerdik! Göreceksiniz, gelmeyecek. Dün de dışarıda geceledi. Neler beceriyor bilmiyorum, ama keratanın midesi her zaman dolu gibi görünüyor.

Étienne:

– Belki, dedi. Sokakta para topluyordur.

Maheude, kendinden geçmiş bir halde, iki yumruğunu havaya kaldırdı:

– Bunu bir bilsem! Benim çocuklarım dilenecek ha? Onları da öldürürüm, kendimi de.

Maheu tekrar masanın kenarına çökmüştü. Yemek yenmemesine şaşıran Lénore'la Henri vızıldamaya başlıyorlardı; yaşlı Bonnemort, açlığını avutmak için, dilini ağzında dolaştırmakla yetiniyordu. Artık hiçbirisi konuşmuyordu. Vücudunda ödemler oluşturan romatizmaları yine tutmuş, öksüren, kara balgam tüküren büyükbaba; nefes darlığına tutulmuş, diz kapakları su toplamış baba; kalıtımsal sıraca ve kansızlıkla kemirilen ana ve küçükler, hepsi, acılarının bu artışı karşısında uyuşup kalmışlardı. Kuşkusuz bu, işlerinin gereğiydi ve ancak, gıdasızlık canlarına büsbütün okuduğu zaman bu durumdan yakınırlardı. Mahalle halkı sinek gibi düşmeye başlamıştı. Ne olursa olsun yiyecek şey bulmak lazımdı. Ne yapmalı, nereye gitmeliydi, Yarabbi?

O arada, odayı büsbütün loş hale getiren akşamın üzüntü veren alaca karanlığında, bir süredir kararsız kalan Étienne, yüreği parçalanarak birdenbire kararını verdi:

– Beni bekleyin, dedi. Bir yere bakacağım.

Ve çıktı. Mouquette aklına gelmişti. Herhalde onda bir ekmek bulunurdu ve kendisine memnuniyetle verirdi. Réquillart'a yeniden bu şekilde gitmek zorunda kalması canını sıkıyordu. Kız, sevdalı bir hizmetçi gibi, onun ellerini öpecekti; fakat dostları acı içinde bırakmak olmazdı, gerekirse Mouquette'in yine gönlünü yapacaktı.

Maheude:

– Ben de gidip bir yere bakacağım, dedi. Bu kadarı olmaz!

Étienne'in arkasından o da kapıyı açtı, hızla vurup çıktı. Ötekiler, Alzire'in yaktığı bir mum parçasının cılız aydınlığında, yerlerinden kımıldamadan, sessiz kalakaldılar. Maheude dışarıda durup kısa bir düşünce devresi geçirdi. Sonra Levaquelara girdi.

– Baksana, dedi. Sana geçen gün bir ekmek ödünç vermiştim. Onu verir misin bana?

Ancak durdu, gördükleri cesaret verecek gibi değildi. Evin içinde, kendi evindekinden daha fazla yoksulluk hissediliyordu.

Levaque Kadın gözlerini dikmiş, sönük ateşe bakıyor, çivicilerin içirip içirip sarhoş ettikleri kocası Levaque, boş midesiyle masanın başında uyuyordu. Bouteloup, biriktirdiği paraları yenen ve kemerini sıkmak zorunda kalan saf bir adam şaşkınlığıyla, sırtını duvara vermiş, omuzlarını sürtüp duruyordu.

Levaque Kadın:

– Ekmek mi, dedi. İlahi kardeş! Ben de senden bir ekmek daha istemeyi düşünüyordum.

Sonra, kocasının, uyku arasında can acısından homurdandığını işitince, onun suratını masaya sürterek:

– Sus, domuz! dedi. Bağırsaklarını kavurduğuna memnun oluyorum! Başkalarından içki içeceğine, bir ahbabından yirmi metelik isteyemez miydin?

Girişteki taşlık bölümden dayanılmaz bir koku yayılıyordu. Uzun zamandan beri bakılmayan evin pisliği ortasında, söverek içini boşalttı ve devam etti. İsterse dünya yıkılsın, umurunda değildi. Oğlu olacak o Bébert hergelesi, sabahtan beri ortalarda yoktu; bir daha dönüp gelmezse, ondan da böylece kurtulmuş olacağını haykırıyordu. Sonra, yatmaya gideceğini söyledi. Hiç olmazsa vücudu ısınırdı. Bouteloup'yu tartakladı.

– Haydi, yürü! Çıkalım! Ateş söndü, boş tabakları görmek için mumu yakmaya gerek yok... Gelecek misin Louis? Yatacağız diyorum sana. Birbirimize sokuluruz, rahatlarız... Bu sarhoş herif de burada, kendi kendine, soğuktan gebersin!

Maheude oradan çıkınca, Pierronlara gitmek için bahçelerden kestirme yürüyüverdi. Gülüşmeler işitiliyordu. Kapıyı vurdu, birdenbire sesler kesildi. Neden sonra açtılar.

Pierrone, çok şaşırmış gibi:

– Ay! Sen misin? dedi. Doktor geldi sanmıştım.

Konuşmasına fırsat vermeden devam etti, bol bir kömür ateşi karşısında oturan Pierron'u göstererek:

– Ah! dedi. Hasta, hâlâ hasta. Yüzü iyi görünüyor ama sıkıntısı karnından. Sıcaklık gerekiyor, ne var ne yok yakıyoruz.

Gerçekten de Pierron, canlı teni, etli kanlı vücuduyla, sağlıklı durumdaydı. Hasta görünmek için boş yere hırıltıyla soluyordu. Aslında Maheude, içeri girince, keskin bir tavşan eti kokusu duymuştu. Hiç şüphe yok, yemeği ortadan kaldırmışlardı. Masanın üstünde ekmek kırıntıları vardı. Tam orta yerdeyse, unutulmuş bir şarap şişesi gördü.

Pierronne devam etti:

– Annem, bir ekmek bulmak için Montsou'ya gitti. Onu bekleyip duruyoruz.

Fakat konuşması boğazına tıkandı; komşusunun bakışlarını takip etmiş, kendi gözü de şişeye takılmıştı. Hemen toparlandı, olayı anlattı: Evet, şaraptı; Piolaine'deki burjuvalar, doktorların, Bordo şarabı içmesini önerdikleri kocasına bu şişeyi getirmişlerdi. Ve Pierronne, sonu gelmez teşekkürlere başladı. Ne iyi kalpli burjuvalardı bunlar! Hele kızları ne kibirsizdi. İşçi evlerine giriyor, sadakalarını kendi dağıtıyordu.

Maheude:

– Biliyorum, dedi. Tanırım onları.

İyilik, hep daha az ihtiyacı olanlara yapılıyor, diye düşünüyor, yüreği sıkışıyordu. Bu kural hiç şaşmazdı. Piolaine sahipleri boşuna uğraşıyorlardı. Nasıl olmuş da onları mahallede görmemişti? Belki de ellerinden bir şey koparmaya muvaffak olurdu.

Nihayet itiraf etti:

– Acaba sizin ev bizden daha iyi durumda mı diye sormaya gelmiştim, dedi... Geri vermem koşuluyla bana bir parça şehriye olsun verebilir misin?

Pierronne, işi gürültüye getirerek sızlandı:

– Ne gezer kardeşim, bir irmik tanesi bile yok... Annemin hâlâ gelmediğine bakılırsa, o da bir şey yapamadı galiba. Yemek yemeden yatacağız.

O sırada, mahzenden bir ağlama sesi işitildi ve Pierronne öfkelendi. Kapıyı yumrukladı. Bütün gün sürttükten sonra saat beşte eve dönen Lydie serserisini ceza olsun diye oraya kapattığını söylüyordu. Artık başa çıkamıyorlardı, boyuna kaçıp kaçıp gidiyordu.

Maheude bir türlü gidemiyor, ayakta duruyordu. Bu bol ateş, vücudunu, acı veren bir rahatlıkla kaplıyor, orada yemek yendiği düşüncesi, midesini daha fazla kazındırıyordu. Tavşanı zıkkımlanmak için yaşlı kadını sokağa göndermişler, çocuğu da hapsetmişlerdi. Ne derlerse desinler, bir kadın yoldan çıktı mıydı, eve bereket giriyordu.

Birdenbire:

– İyi geceler, dedi.

Dışarıda gece olmuştu. Ay bulutların arkasından, yere kaypak bir ışık serpiyordu. Maheude tekrar bahçelerden geçeceğine yolu dolaştı; canı sıkılıyordu, eve girmeye cesaret edemiyordu. Fakat evlerin ölü yüzleri boyunca, bütün kapılardan açlık sızıyor, boşluk çınlıyordu. Bu kapıları çalmak neye yarardı? Onlar da sefalet içindeydi. Haftalardan beri kimse yemek yemediği için, işçi mahallesini ta uzaktan, kırlardan gelirken belli eden o keskin soğan kokusu bile kaybolmuştu. Şimdi, mahallede, eski mahzenlerin kokusundan, içinde bir şey bulunmayan kovukların rutubetinden başka bir şey duyulmuyordu. Belli belirsiz gürültüler, zorla tutulmuş gözyaşları, boşuna sövgüler işitiliyordu ve gitgide ağırlaşan sessizliğin ortasında, açlığın verdiği uykuyla yataklara serilen vücutlar, boş midelerin karabasanı altında ezilip kalıyordu.

Maheude kilisenin önünden geçerken, bir gölgenin, hızla gittiğini gördü. Bir umutla, adımlarını hızlandırdı, Montsou papazını, pazar günleri, mahalle kilisesinde ayin yapan Rahip Joire'ı

tanımıştı. Herhalde bir iş için kilise giysiliğine gelmiş, oradan çıkıyordu. Sırtını kamburlaştırmış, herkesle iyi geçinmek isteyen, rahatını seven, yumuşak ve sessiz bir adam tavrıyla koşuyordu. İşini geceye bırakmasının sebebi, madencilerin içinde görünüp lekelenmemek isteği olsa gerekti. İşinde yükseldiği de söyleniyordu. Hatta yerine gelecek olan zayıf, kızıl kora benzeyen gözlü bir papazla beraber dolaşmıştı.

Maheude:

– Papaz efendi, papaz efendi, diye kekeledi. Fakat rahip durmadı.

– İyi akşamlar, iyi akşamlar kadınım.

Maheude yine evinin önüne gelmişti. Bacaklarında güç kalmamıştı, içeri girdi.

Hiç kimse yerinden kımıldamamıştı. Maheu hâlâ masanın kenarında, bitkin, oturuyordu. İhtiyar Bonnemort ve çocuklar, daha az üşümek için peykenin üstünde birbirlerine sokulmuşlardı. Hiçbir kelime konuşmamışlardı, yalnız mum yanıp durmuştu. O da o kadar ufak bir mum parçasıydı ki, neredeyse ışıksız kalacaklardı.

Kapıyı duyunca çocuklar başlarını çevirdiler, fakat analarının bir şey getirmediğini görünce, yine yere baktılar; azar işitmekten korktukları için, duydukları büyük ağlama isteğini içlerine atıyorlardı. Maheude, sönmekte olan ateşin yanındaki yerine yine çöktü. Ona hiçbir şey sormadılar, sessizlik sürdü. Hepsi anlamıştı, konuşmak zahmetine girmeyi gereksiz bulmuşlardı. Şimdi, bitkin, bezgin bir bekleme başlamıştı. Son olarak Étienne'in, belki bir yerlerden bulabileceği yardımı bekliyorlardı. Dakikalar geçiyordu, artık ondan da umutlarını kesmek üzereydiler.

Étienne döndüğü zaman, elinde, bir beze sarılı, pişmiş ve soğumuş on kadar patates vardı.

– İşte ancak bunu bulabildim, dedi.

Mouquette'te de ekmek yoktu. Onu canı gönülden öperek, kendi yiyeceğini bu beze sarıp zorla eline vermişti. Payına düşeni kendisine uzatan Maheude'e:

– Teşekkür ederim, dedi. Ben orada yedim.

Yalan söylüyor, yiyeceğe saldıran çocuklara üzgün gözlerle bakıyordu. Babayla ana da, küçüklere daha fazla kalsın diye kendilerini tutuyorlardı; fakat yaşlı adam, ne bulduysa hepsini tıkınıyordu. Alzire'e vermek için, bir patatesi elinden geri almak zorunda kaldılar.

O sırada Étienne, birtakım haberler işittiğini söyledi; grevcilerin ayak diremelerine öfkelenen İşletme, bu işte suçu bulunan işçilere yol vermek istiyordu. Besbelli savaşmaya karar vermişti. Ayrıca daha kötü bir söylenti de dolaşmaktaydı; İşletme, birçok işçiyi tekrar ocaklara inmeye razı ettiği iddiasıyla böbürleniyordu. Ertesi gün, Victoire ve Feutry-Cantel ocakları tam takım çalışacaktı; hatta Madeleine'de ve Mirou'da, işçilerin üçte biri hazır bulunacaktı. Maheuler fena halde öfkelendiler. Maheu:

– İhanet eden olursa, icabına bakmak lazım! diye haykırdı. Ve acısının verdiği öfkeye kapılarak, ayakta, devam etti:

– Yarın akşam, ormanda! Mademki Bon-Joyeux'de toplanıp konuşmamıza mani oluyorlar, ormana gideriz, orası bizimdir.

Bu bağırtı, oburluğu sonucu uyuklamaya başlayan yaşlı Bonnemort'u uyandırmıştı. Bu ses, eski toplantı davetiydi; vaktiyle, madencilerin, kralın askerlerine karşı koymak için gidip ağız birliği ettikleri toplantı yerine çağrıydı.

– Evet evet, Vandame'a! dedi. Eğer oraya gidiyorsanız, ben de gelirim!

Maheude kararlı bir hareketle:

– Hepimiz gideriz, dedi. Artık bitsin bu haksızlık, bu ihanetler!

Étienne, ertesi akşam için, bütün işçi mahallelerinin davet edilmesine karar verdi. Ancak ateş, Levaqueların evindeki gibi kararmış, mum birdenbire sönmüştü. Artık ne kömür vardı ne petrol; vücutlarını ısıran şiddetli soğukta, el yordamıyla yürüyerek yatmak zorunda kaldılar. Küçükler ağlıyorlardı.

VI

Jeanlin artık iyi olmuş, yürüyordu; fakat kemikleri o kadar fena kaynamıştı ki hem sağ ayağıyla hem soluyla topallıyordu. Zararlı ve hırsız bir hayvan ustalığıyla, eskisi kadar hızlı, ördek gibi koşması görülecek şeydi.

O akşam alaca karanlıkta, Réquillart yolu üstünde, Jeanlin, yanında hiç ayrılmadığı Bébert'i ve Lydie'si olduğu halde pusudaydı. Bir patikanın köşesine, verevine oturtulmuş, tek oda bir bakkal dükkânının karşısındaki tahta perdenin arkasına, geniş bir arsaya sinmişti. Neredeyse kör denilecek yaşlı bir kadın, oraya, tozdan kararmış üç dört çuval mercimek ve fasulye koymuş, satıyordu. Kapıda, sinek tersiyle benek benek, köhne bir morina balığı kurusu asılıydı.

Jeanlin, keskin gözleriyle, onu gözlüyordu. Bu balığı kapıp getirmesi için Bébert'i iki defa saldırtmıştı. Fakat her defasında, sokağın köşesinden biri çıkmıştı. Hep iş bozucular vardı, insanın işini engelliyorlardı!

Köşeden atlı bir adam gözüktü ve çocuklar, bunun, Mösyö Hennebeau olduğunu görerek, tahta perdenin dibine çöktüler. Grevden bu yana, onun, yollarda, başkaldırmış mahalleler arasında, tek başına dolaştığı ve memleketin halini, kendi gözüyle, sessizce, incelediği görülüyordu. Hiçbir zaman, kulaklarının dibinde bir taş ıslık çalmamıştı; sadece, kendisini ağır ağır selamlayan sessiz insanlara rast geliyor; çoğu, politikaya aldırış etmeyen ve köşe bucakta kendi zevkleriyle uğraşan sevgililerle karşılaşıyordu. Kimseyi rahatsız etmemek için başı yukarıda, kısrağının tırıs adımlarıyla geçip gidiyor, bu serbest aşk oburluğu ortasında, yüreği, doyuma ulaşmamış bir açlıkla kabarıyordu.

Küçük haşarıların, oğlanın üstte, kızın altta teşkil ettikleri yığını eksiksizce görmüştü. Piç kurularına varıncaya kadar hepsi yoksullukların ortasında kaynaşarak zevk aramakla uğraşıyorlardı! Gözleri yaşarmıştı, eyerinin üstünde dimdik, frakı asker usulü ilikli, gözden kayboldu.

Jeanlin:

– Kahrolası talih! dedi. Sonu gelmeyecek bunun... Koş Bébert! Kuyruğuna yapış!

Fakat iki kişi daha geliyordu. Çocuk, alçak sesle bir sövgü daha savurdu. Tam o esnada kardeşi Zacharie'nin sesini işitti. Karısının etekliğine dikilmiş kırk meteliği nasıl ortaya çıkarttığını Mouquet'ye anlatmaktaydı. Birbirlerinin omuzlarına vurarak, keyifli keyifli gülüşüyorlardı. Mouquet, ertesi gün, büyük bir kros partisi yapmayı düşündü. Saat ikide Avantage'dan çıkacaklar, Marchiennes yakınındaki Montoire tarafına gideceklerdi. Zacharie kabul etti. Grevle onların kafalarını ne diye şişirip duruyorlardı? Mademki hiçbir iş gördükleri yoktu, eğlenilmeliydi o zaman! Ve tam yolun köşesini dönerlerken, kanaldan doğru gelen Étienne onları durdurdu ve konuşmaya başladılar.

Jeanlin fena halde öfkelenmişti:

– Burada mı yatacaklar bunlar? dedi. Gece oldu, kocakarı çuvallarını içeri alıyor.

Bir başka madenci Réquillart'a doğru iniyordu. Étienne onunla beraber uzaklaştı. Tahta perdenin önünden geçerlerken, çocuk, onların ormandan bahsettiklerini işitti. Bütün mahallelere bir günde haber verememek korkusuyla, randevuyu ertesi güne bırakmak zorunda kalmışlardı.

İki arkadaşına, yavaş sesle:

– Bana bakın, dedi. Büyük alay, yarın olacak... Gitmeli. Öğleden sonra fırlarız, ha?

Ve yol nihayet boşalınca, Bébert'i saldırttı:

– Haydi bakalım! Kuyruğuna yapış, çek! Ama dikkat et, kocakarının süpürgesi elinde.

Neyse ki gece karanlığı basıyordu. Bébert bir sıçrayışta balığa asılınca, ip kopmuştu. Balığı bir uçurtma gibi sallayarak tabanları yağladı, ötekiler peşinde, üçü birlikte kaçmaya başladılar. Bakkal kadın bir şey anlayamamış, dükkânından dışarı çıkmış, karanlıklarda kaybolan bu sürüyü ayırt edemeden bakıyordu.

Bu haylazlar memleketin başına bela olmaya başlamışlardı. Bir yabani sürü gibi, her tarafı yavaş yavaş kaplamışlardı. Önce, Voreux madeninin ocak ağzını yeter buluyorlar, kömür stoğu

içinde boğuşuyorlar; oradan zenci renginde çıkıyorlar, direk yığınları ortasında saklambaç oynuyorlar; bu yığınların arasında, el değmemiş bir ormanın içine dalar gibi kayboluyorlardı. Sonra, molozluğa askıntı olmuşlardı; içerisindeki yangından hâlâ ateş gibi olan çıplak kısımlarda, kıçüstü oturup kayıyorlar; eski kısımları örten çalılıklara dalıyorlar, bütün gün orada saklanıp, arsız fareler gibi sessiz sedasız oyunlar çıkarıyorlardı. Böylece, ele geçirdikleri alanlarını durmadan genişletiyorlar; tuğla yığınları ortasında, vücutlarını kanatacak derecede dövüşüyorlar; kırlarda dolaşıp her türlü sütlü otları ekmeksiz yiyorlar, kanal kıyılarını araştırıp çamurların içinde balık tutuyorlar, çiğ çiğ yutuyorlar; daha uzaklara, kilometrelerce uzaklara, Vandame Ormanı'na kadar gidiyorlar, baharda çilek, yazın fındık ve yaban mersini tıkınıyorlardı. Çok geçmeden, uçsuz bucaksız ovaya, baştan başa sahip olmuşlardı.

Ancak, onları, kurt yavrusu gözleriyle, kır yollarını teperek Montsou'dan Marchiennes'e böyle koşturan şey, gitgide artan bir çapulculuk isteğiydi. Jeanlin bu hareketin kumandanıydı; grubunu her türlü ava saldırtıyor, soğan tarlalarını yoluyor, yemiş bahçelerini soyuyor, sergilere hücum ediyordu. Bu işlerden grevci maden işçisi suçlu görülüyor, geniş ölçüde bir çete kurulmuş olduğundan söz ediliyordu. Hatta bir gün, Lydie'yi, annesinden hırsızlık etmeye zorlamış, kıza, Pierronne'un penceresi altındaki raflardan birinde, bir kavanozda sakladığı iki düzine akide şekerini çaldırtmıştı. Lydie ondan o kadar korkuyordu ki, dayaktan canını çıkardıkları halde onu ele vermemişti. Asıl kötüsü, Jeanlin'in, aslan payını kendine ayırmasıydı. Bébert de elde edileni ona teslim etmeye mecburdu ve kumandan, kendisini tokatlamadığı ve ne var ne yok kendisine alıkoymadığı zaman mutlu oluyordu.

Bir süreden beri Jeanlin işi azıtmıştı. Nikâhlı karısını döver gibi Lydie'yi dövüyor, Bébert'in saflığından yararlanarak onu kötü serüvenlere sürüyor, kendisini bir yumrukta yere serecek kadar kuvvetli, bu koca oğlanı eşek yerine koymaktan büyük bir zevk duyuyordu. İkisini de küçük görüyor, onlara köle gibi dav-

ranıyor, karşısına çıkmayı hak etmedikleri bir prenses metresi bulunduğunu söylüyordu. Gerçekten de, sekiz günden beri, onlara, sert bir şekilde, mahalleye dönmelerini emrettikten sonra, bir sokağın başında, bir patikanın kıvrımında, nerede bulunursa bulunsun, birdenbire gözden kayboluyordu. Elde edilenleri de, önceden cebine indiriyordu.

O akşam da öyle oldu. Üçü birlikte, Réquillart yakınında, bir yolun dönemecinde durdukları zaman, arkadaşının elinden balık kurusunu:

– Ver, diyerek çekip aldı.

Bébert itiraz etti:

– Bana bak, ben de isterim. Onu ben çaldım.

Jeanlin:

– Ne? Ne dedin? diye haykırdı. Ben verirsem alırsın, ama herhalde bu akşam değil. Artarsa, yarın.

Lydie'yi tartakladı, ikisini de hazır ol vaziyetinde askerler gibi bir hizaya getirdi. Sonra arkalarına geçerek:

– Şimdi, dedi. Hiç arkanıza dönmeden, beş dakika burada duracaksınız... Eğer dönerseniz, hayvanlar sizi yer... Sonra, dosdoğru eve gideceksiniz. Yolda, Bébert, Lydie'ye dokunacak olursa, ben haber alırım, ikinizi de tokatlarım.

Bunu söyledikten sonra, karanlıklara öyle çeviklikle daldı ki, çıplak ayaklarının sesi bile işitilmedi. İki çocuk, görünmez bir yerden bir tokat yemek korkusuyla, beş dakika, arkalarına bakmadan, kımıldamadan durdular. Ortak korkuları ortasında, ikisi arasında, yavaş yavaş, büyük bir yakınlık doğmuştu. Bébert Lydie'yi kucaklamayı, başkalarından gördüğü gibi onu kolları arasında kuvvetle sıkmayı daima düşünüyordu; kız da buna seve seve razıydı, çünkü bu şekilde sevilerek okşanmak onun için bir yenilik olacaktı. Fakat ne o ne de öteki, söz dinlememeye cesaret edebiliyordu. Yolda giderlerken, gecenin koyu karanlığında bile öpüşmediler; birbirlerine dokunacak olurlarsa, kumandanın, arkadan tokat indireceğine emin oldukları için, üzgün ve umutsuz, yan yana yürüdüler.

Étienne aynı saatte, Réquillart'a girmişti. Bir gün evvel, Mouquette gene gelmesi için ona yalvarmıştı. İşte, Étienne de, kendisine bir Mesih gibi tapan bu kıza karşı, açıklayamadığı bir eğilim içinde, utanarak, yine ona geliyordu. Hoş, bu seferki gelişi, ilişkiyi bitirmek içindi. Kızı görecek, arkadaşlardan dolayı artık peşinde gezmemesi gerektiğini ona anlatacaktı. Eğlenmenin zamanı değildi; insanlar açlıktan ölürken, kendini böyle zevke vermek namussuzluk olurdu. Mouquette'i evinde bulamayınca da beklemeye karar verdi; yoldan geçen gölgeleri gözlüyordu.

Yıkıntı halindeki kulenin altında, eski kuyunun, yarı tıkalı ağzı görünüyordu. Üstünde bir dam parçası taşıyan dimdik bir direk, karanlık kuyunun üzerinde bir darağacı gibi duruyordu. Ve kuyu bileziğinin çatlamış duvarları içinden, yerin dibinden fışkırır gibi, biri üvez, biri çınar, iki ağaç yükseliyordu. İlkbaharda, üzerlerinde çalı bülbüllerinin yuva yaptıkları yabani erik ve muşmula ağaçları yükselen, otlar bürümüş, türlü bitkilerle sarılı bir mağara girişine benzeyen, içi köhne tahtalarla dolu bu yer, yabani bir bırakılmışlık içindeydi.

İşletme, daha fazla koruma ve bakım giderinden kaçınmak için, on yıldan beri bu ölü ocağı doldurmak düşüncesindeydi: Fakat Voreux'ye bir vantilatör koyuncaya kadar bekliyordu. Çünkü birinden ötekine geçilebilen iki kuyunun havalandırma ocağı, Réquillart'ın kenarındaydı ve onun eski boşaltma ağzı, bu ocağa baca vazifesi görüyordu. Yüzeydeki kaplama direklerini çapraz payandalarla takviye etmekle yetinmişler, çıkarma yolunu tıkamışlar ve yalnız, dipteki galeriyi denetim altında tutarak, üst galerileri kullanılmaz duruma getirmişlerdi. Dip galeride o cehennem ocağı, o kocaman maden kömürü ateşi yanıyor ve öyle hava çekiyordu ki, bitişik ocağın bir başından diğer başına kadar rüzgâr, bir fırtına gibi esiyordu. Önlem olarak, inilip çıkılmaya devam edilebilmesi için, merdiven bölmesinin korunması emri verilmişti. Yalnız, bununla kimse ilgilenmiyor, merdivenler nemden çürüyordu; şimdiden yıkılmış basamaklar vardı. Yukarıda, büyük bir çalılık, merdiven bölmesini tıkıyordu ve ilk merdivenin birkaç basamağı eksik olduğundan, oraya basabilmek

için üvez ağacının bir köküne tutunmak, sonra, karanlığa rastgele atlamak gerekirdi.

Étienne, bir çalılık arkasına gizlenmiş, beklerken, dallar arasında uzun bir sürtünme sesi işitti. Bunu önce, ürküp kaçan bir yılan sandı. Fakat birdenbire çakılan bir kibritin ışığı onu şaşkınlığa düşürdü ve genç adam, Jeanlin'in bir mum yakarak toprağın içine daldığını gördü. Öyle merak etti ki, deliğe yaklaştı. Çocuk gözden kaybolmuştu, üçüncü sahanlıkta hafif bir ışık görülüyordu. Bir an durakladı, sonra köklere tutunarak kendini kovuğa bıraktı, kuyunun derinliği olan beş yüz yirmi dört metreye kadar yuvarlanacağını sandı, ama ayağı sonunda bir basamağa değdi ve yavaşça indi. Jeanlin herhalde hiçbir şey işitmemişti; Étienne, ışığın, dibe doğru durmadan daldığını görmekteydi; çocuğun gölgesi, sakat bacaklarının yalpalı adımlarıyla, dev gibi ve korkunç bir manzara içinde, zıplaya zıplaya gidiyordu. Ayağının altında basamağa rastlamayınca ellerini, ayaklarını, çenesini bir maymun çevikliğiyle kullanarak sıçrıyor, tutunuyordu. Kimisi daha sağlam, kimi bastıkça çatırdayan, yıkılmaya hazır yedişer metrelik merdivenler birbirini takip ediyordu. Arka arkaya sıralanan sahanlıklar öyle küflenmiş, öyle çürümüştü ki, basıldıkça, yosun üstünde yürüdüğü hissini veriyordu; aşağıya doğru inildikçe de boğucu bir sıcak, bir fırın sıcağı hissediliyordu. Bu sıcak, ikinci bölmeden geliyordu, neyse ki burası, grevden sonra, eskisi gibi yoğunlukla çalışmıyordu. Madenin işlediği zamanda, ocak günde beş bin kilogram kömür yuttuğu devirlerde, buradan içeri girmeye kalkışacak olanın tüyleri kavrulurdu. Sıcaktan boğulur gibi olan Étienne:

– Vay uğursuz kurbağa vay, diye sövüyordu. Acaba nereye gidiyor böyle?

İki keredir, neredeyse düşecekti. Ayakları, nemli tahtada kayıyordu. Hiç olmazsa elinde, çocuğunki gibi bir mum olsaydı; her an bir yere çarpıyordu, önünden kaçan ölgün ışıktan başka, yolunu gösterecek bir şey yoktu. Belki yirminci merdivene geldiği halde, iniş hâlâ sürüyordu. O zaman yirmi bir, yirmi iki, yirmi üç diye saymaya başladı; aşağı doğru gömülüyor, durmadan gömü-

lüyordu. Aşırı bir ısı başını şişiriyor, bir fırına düşer gibi oluyordu. Nihayet bir kata vardı ve mumun, bir galerinin dibine doğru daldığını gördü. Otuz merdiven inmişti, bu, aşağı yukarı iki yüz on metre tutuyordu.

– Acaba beni çok dolaştıracak mı? diye düşündü. Mutlaka ahırda saklanıyor.

Fakat ahıra giden sol taraftaki yolu, bir göçük tıkamıştı. Daha güç, daha tehlikeli bir yolculuk başladı. Ürken yarasalar uçuşuyorlar, ocak katının tavanına yapışıyorlardı. Işığı gözden kaybetmemek için adımlarını hızlandırdı, aynı galeriye daldı; fakat çocuğun, yılan gibi süzülerek girdiği yerlerden kendisi, güçlükle geçiyordu. Bu galeri, bütün eski yollar gibi, toprağın sürekli baskısıyla daralmıştı ve her gün biraz daha daralıyordu; bazı yerlerde, daracık bir sıçan yolu kadar kalmıştı, bu yollar da sonunda tıkanacaktı. Toprağın bu sıkışma hareketiyle çatlayan, yarılan tahtalar tehlikeli bir hale geliyor, kılıç gibi sivri uçlu kıymıklarıyla, onu, vücudunu yırtmak, yanlarından geçerken bir yerine batmak tehlikesiyle baş başa bırakıyordu. Dizleri üstünde yahut yere sürtünerek, karanlıkta ileriyi eliyle yoklayarak dikkatle ilerliyordu. Birdenbire, bir fare sürüsü, ensesinden ayaklarına doğru koşarak üstünden geçti ve kaçıştı.

Étienne, beli ağrılar içinde, nefes nefese söylendi:

– Hay Allah belasını versin! Hâlâ gelmedik mi?

Gelmişlerdi. Bir kilometre ileride, sıçan yolu genişliyor, yolun gayet güzel korunmuş bir kısmına varılıyordu. Burası, kaya içine oyulmuş, doğal bir mağarayı andıran, eski araba yolunun sonundaydı. Étienne durmaya mecbur olmuştu. Uzaktan çocuğu görüyordu. Jeanlin mumu iki taşın arasına yerleştirmiş, evine gelmekten hoşnut bir adam tavrıyla, huzurlu ve neşeli, rahatına bakmakla meşguldü. Galerinin bu son kısmı, tam anlamıyla, rahat bir konut haline getirilmişti. Bir köşede, yerde, bir saman yığını, yumuşak bir yatak yerini tutuyordu; masa biçimi verilerek yere kakılmış eski direklerin üstünde ekmek, patates, bir kısmı içilmiş ardıç suyu şişeleri, her şey vardı. Yağma edilip haftalardan beri biriktirilmiş eşyayla, hatta sırf hırsızlık olsun diye ça-

lınmış sabun, ayakkabı boyası gibi gereksiz şeylerle, burası, gerçekten bir haydut iniydi ve çocuk, bu hırsızlık eşyası ortasında yapayalnız, bencil bir haydut gibi, bunlara sahip olmanın zevkini sürüyordu.

Étienne bir zaman nefes aldıktan sonra.

– Bana bak, diye haykırdı. Sen insanla alay mı ediyorsun? Biz yukarıda açlıktan geberirken, sen burada keyif mi çatıyorsun?

Jeanlin şaşkınlık içinde titriyordu. Fakat Étienne'i tanıyınca, çabucak rahatladı.

– Benimle beraber yemek yer misin? dedi. Ha? Bir parça kızarmış tuzlu balık? Bak şimdi...

Balığını elinden bırakmamıştı. Üzerinde sloganlar yazılı, kemik saplı, küçük kamalar türünden, yepyeni güzel bir bıçakla, sinek pisliklerini iyice kazımaya başlamıştı. Bu bıçağın üstünde sadece "Aşk" kelimesi yazılıydı.

Étienne:

– Bıçağın güzel, dedi.

Jeanlin:

– Lydie'nin hediyesi, diye cevap verdi, fakat bu bıçağı, kendi emriyle, Lydie'nin, Montsou'da, Tête Coupée Meyhanesi önünde duran bir işportacıdan aşırdığını söylemeye gerek görmedi.

Sonra, bir yandan balığı kazırken, diğer yandan da gururlu bir şekilde ekledi:

– Nasıl, benim ev rahat, değil mi? Yukarıdan biraz daha sıcak, hem de daha güzel kokuyor!

Étienne, onu konuşturmak ve dinlemek isteğiyle oturmuştu. Artık öfkesi kalmamıştı; ahlaksızlıkta çok gözü pek ve çok üretken olan bu düzmeci oğlana karşı bir ilgi duymaya başlıyordu. Ve hakikaten bu kovuğun dibinde bir rahatlık hissediyordu. Isı burada fazla değildi. Sert bir aralık soğuğu, dışarıdaki zavallıların cildini çatlatırken, burada, mevsimlerle ilgisi olmayan tatlı bir sıcaklık, bir hamam ılıklığı bulunmaktaydı. Galeriler eskidikçe, zararlı gazlardan temizleniyordu. Hiç grizu kalmamıştı ve şimdi, küflenmiş eski tahtalardan, bir diş karanfil ilavesiyle keskinleşmiş gibi kuvvetli, ince bir eter kokusundan başka bir şey

duyulmuyordu. Üstelik bu tahtalar, sararmış mermer gibi solgun renkleriyle, onları, beyazımtırak tırtıllarıyla, ipekli ve incili şeritlerle çevrilmiş gibi gösteren pamukçuklarıyla, görülecek şeydi. Bazılarının üstü de mantar doluydu. Ve etrafta beyaz kelebekler, kar renginde sinekler ve örümcekler, güneşin varlığından tamamen habersiz, renksiz bir kalabalık dolaşıyordu. Étienne:

– Peki, korkmuyor musun? diye sordu.

Jeanlin ona baktı, şaşkınlıkla:

– Kimden korkacağım? Burada yalnızım.

Balığın kazınması sonunda bitmişti. Jeanlin tahtalarla bir küçük ateş yaktı, koru yaydı ve balığı kızarttı. Sonra bir ekmek alıp ikiye böldü. Korkunç şekilde tuzlu bir balıktı, fakat sağlam mideler için yine pek güzel bir yemekti. Étienne kendi payını kabul etmişti.

– Biz hepimiz zayıflarken senin semirmene şimdi şaşırmıyorum, dedi. Böyle zıkkımlanmanın ayıp olduğunu biliyor musun? Ya ötekiler, onları düşünmüyor musun?

– Eh! Onlar da o kadar aptal olmasınlar.

– Aslında, saklanmakta haklısın; baban hırsızlık ettiğini haber alırsa, sana iyi bir ayar çeker.

– Sanki burjuvalar bizden çalmıyorlar! Sen her zaman söylüyorsun. Benim Maigrat'dan yürüttüğüm bu ekmeği, o herhalde bize borçluydu.

Étienne ağzı dolu, şaşırarak sustu. Bu sivri burunlu, yeşil gözlü, iri kulaklı çocuğa, bu karanlık zekâlı, bir yabani kadar düzenci, yavaş yavaş eski hayvanlığına dönen, vakitsiz doğmuş, soysuzlaşmış yaratığa bakıyordu. Onu yaratan maden, bacaklarını kırmak suretiyle işini tamamlamış bulunuyordu.

Étienne tekrar sordu:

– Ya Lydie? Onu ara sıra buraya getiriyor musun?

Jeanlin küçümseyerek güldü:

– Kızı mı? Yok canım, olur mu hiç! Kadınların çenesi düşük olur.

Ve Lydie'yle Bébert'e karşı duyduğu sonsuz bir aşağılamayla, gülmeye devam ediyordu. Bu kadar aptal çocuklar görülmüş şey

değildi. Bütün palavralarını yuttuklarını ve kendisi sıcak sıcak balığını yerken, onların, elleri boş, çekilip gittiklerini düşündükçe, keyfinden dört köşe oluyordu. Sonra, bir küçük filozof havasıyla şu karara vardı:

– Yalnız olmak daha iyi, her zaman uygunsun.

Étienne ekmeğini bitirmişti. Bir yudum ardıç suyu içti. Jeanlin'i kulağından tutup yukarı çıkarmayı, her şeyi babasına haber vereceğini söyleyip onu bir daha hırsızlıktan alıkoyarak, konukseverliğine iyilikbilmezlikle karşılıkta bulunmayı bir an aklından geçirdi. Fakat bu derin, gizli yeri gözden geçirdikçe, kafasında bir fikir canlanıyordu. Kim bilir, yukarıda işler bozulursa, arkadaşları veya kendisi için belki de buraya gereksinmesi olabilirdi. Çocuğa, ara sıra yaptığı gibi, saman yatağında uykuya dalıp geceyi evden dışarıda geçirmeyeceğine yemin ettirdi ve bir mum parçası alarak oradan çıktı; çocuğu, rahat rahat evinin düzeniyle uğraşır bıraktı.

Mouquette sert soğuğa karşın, bir kalas üstüne oturmuş, umutsuzluk içinde bekliyordu. Étienne'i görünce boynuna atıldı ve genç adam, kendisini bir daha görmek istemediğini söylediği zaman, kalbine bir bıçak saplanmış gibi oldu. Peki, ama niçin? Étienne'i yeterince sevmiyor muydu? Étienne de, kızın evine girmek arzusuna kapılmaktan korkarak onu yola doğru sürüklüyor, kendisini arkadaşlarının gözünde lekelediğini, politika davasını tehlikeye attığını, olabildiği kadar yumuşak bir şekilde anlatıyordu. Mouquette şaşırdı. Bunun politikayla ne ilişkisi vardı? Sonra, Étienne'in, kendisiyle ilişkide bulunmaktan utanması olasılığını düşündü. Hoş, bundan dolayı kırılmış değildi, bunu gayet doğal karşılıyordu; ilişkilerini kesmiş görünmek için, herkesin yanında, kendisine bir tokat atmasını önerdi. Fakat arada sırada, bir kerecik bile olsa, kendisini görmeye devam edecekti. Mouquette deli gibi yalvarıyor, bunu kimseye belli etmeyeceğine, onu beş dakika bile alıkoymayacağına yemin ediyordu. Étienne son derece üzgün, hep geri çeviriyordu. Bu gerekliydi. Sonra, ayrılırlarken, Étienne, kızı hiç olmazsa öpmek istedi. Adım adım, Montsou'nun ilk evlerine varmışlardı, geniş ve yuvarlak ayın altında sarmaş

dolaş oldukları sırada, bir kadın, sanki bir taşa çarpmış gibi, ani bir irkilmeyle yanlarından geçti. Étienne endişeyle sordu:

– Kimdi o?

Mouquette:

– Catherine, diye cevap verdi. Jean-Bart'dan geliyor.

Şimdi, genç kadın, başı eğik, bacakları zayıf, gayet yorgun bir yürüyüşle gidiyordu. Étienne'se, onun tarafından görüldüğüne üzülerek, yüreği nedensiz bir sıkıntı içinde, arkasından bakıyordu. Catherine bir erkekle yaşamıyor muydu? Bu Réquillart yolunda, kendisini o erkeğe sunduğu zaman, ona da aynı acıyı vermiş değil miydi? Fakat ona aynıyla karşılık vermek ne olursa olsun kendisini üzmekteydi.

Catherine gittikten sonra, Mouquette, gözyaşları içinde mırıldandı:

– Sana bir şey söyleyeyim mi? Mademki beni istemiyorsun, o zaman bir başkasında gönlün var.

Ertesi gün, çok iyi bir hava vardı. Gökyüzü, dondurucu havalara özgü bir duruluktaydı. Güzel bir kış günüydü, sert toprak bastıkça kristal gibi ses çıkarıyordu. Saat bire gelir gelmez, Jeanlin sıvışmıştı. Fakat kilisenin arkasında Bébert'i beklemek zorunda kaldı. Annesi Lydie'yi yine mahzene hapsettiği için, az kalsın onsuz gideceklerdi. Sonra Lydie'yi oradan çıkarmışlar, koluna bir sepet vermişler, hindiba doldurup getirmezse, bütün gece, farelerin arasına hapsedileceğini söylemişlerdi. Kız korkudan, hemen salata toplamaya gitmek istiyordu. Jeanlin onu vazgeçirdi; sonra düşünecekti. Rasseneur'ün iri tavşanı Polonya çoktan beri onun aklını kurcalıyordu. Tam Avantage'ın önünden geçerken, tavşan, yol üstüne çıktı. Jeanlin bir sıçrayışta onu kulaklarından yakaladı, kızın sepetine tıktı ve üçü birden tabanları yağladılar. Tavşanı köpek gibi, ormana kadar koşturup bir güzel eğleneceklerdi.

Fakat yolda durup Zacharie'yle Mouquet'yi seyrettiler. Onlar, diğer iki arkadaşla birlikte birer bardak bira içtikten sonra, büyük kros partisine başlamışlardı. Rasseneur'e emanet edilen bir yeni kasketle kırmızı bir boyun atkısına oynuyorlardı. Dört

oyuncu, Voreux'den Paillart çiftliğine kadar olan uzaklığı ikişer ikişer pazarlığa koydular ve Zacharie kazandı. Mouquet'nin sekiz vuruş istemesine mukabil, o, yedi vuruşa bahse giriyordu. Top vazifesi gören, şimşir ağacından küçük yumurtayı, bir ucu dikine gelmek üzere kaldırıma koymuşlardı. Üstüne sıkı sıkı sicim sarılmış uzun saplı, ucu eğri demirli sopalarını, hepsi ellerinde tutuyorlardı. Oyuna başladıkları zaman saat iki olmuştu.

Zacharie üç vuruşluk bir seri olan ilk oyununa, ustaca bir vuruşla başladı ve topu, pancar tarlalarının içine doğru, dört yüz metreden fazla uzağa fırlattı; zira kasabalarda ve yollar üstünde top sektirmek yasaktı, bu yüzden biri ölmüştü. Mouquet de aynı kuvvetle topa öyle vurdu ki, bir tek vuruşta, yumurtayı yüz elli metre geriye gönderdi. Ve bir taraf yumurtayı ileri, öteki taraf geri fırlatarak oyun devam etti. Ayakları, bellenmiş tarlaların donmuş topraklarına çarpıp zedelenerek, hep koşar adım gidiyorlardı.

Önce Jeanlin, Bébert ve Lydie, olanca kuvvetle savrulan topu görünce coşarak oyuncuların peşinden koşmuşlardı. Sonra, sepetin içinde sarsa sarsa götürdükleri Polonya akıllarına geldi. Ve hızlı koşup koşmadığını merak ederek, kır ortasında, oyunu bir yana bırakıp tavşanı sepetten çıkardılar. Tavşan fırladı, arkasından atıldılar, tabana kuvvet, bir saat koştular, durmadan sağa sola sapıyorlar, hayvanı korkutmak için bağrışıyorlar, onu yakalamak için kollarını açıyorlar, fakat boşluğu kucaklıyorlardı. Polonya gebeliğin ilk devresinde olmasaydı, onu hiç ele geçiremeyeceklerdi.

Nefes nefese koşarlarken, birtakım sövgüler işitip başlarını çevirdiler. Yine kros oyunu alanına girmişlerdi. Zacharie az kalsın, kardeşinin kafasını yaracaktı. Sövgüyü savuran oydu. Oyuncular dördüncü turu oynuyorlardı. Paillot çiftliğinden Quatre-Chemins'e koşmuşlar, oradan Montoire'a gitmişlerdi. Şimdi, Montoire'dan, altı vuruşla, Pré-des-Vaches'a gidiyorlardı. Bir saatte iki buçuk fersah yol yürümüş oluyorlardı; fazla olarak da, Vincent kahvesinde ve Trois-Sages Meyhanesi'nde, birkaç bardak bira içmişlerdi. Bu sefer, el, Mouquet'deydi. İki el

oyunu daha kalmıştı ve kazanacağı muhakkaktı. O sırada, sıra kendisine gelen Zacharie bıyık altından gülerek, topu öyle ustalıkla geriye doğru attı ki, yumurta, derin bir hendeğe yuvarlandı. Mouquet'nin ortağı topu oradan çıkaramadı, tam bir fiyaskoydu. Dördü de bağrışıyordu. Oyun kızıştı, çünkü durum berabereydi. Baştan başlamak gerekiyordu. Pré-des-Vaches'dan Des-Harbes-Rousses burnuna kadar olan uzaklık iki kilometre yoktu. Bu yolu beş vuruşta aşacaklardı. Orada, Lerenard'da, birayla serinleyeceklerdi.

Bu arada, Jeanlin'in aklına bir şey gelmişti. Onlar gittikten sonra cebinden bir sicim çıkardı, Polonya'nın arka sol ayağına bağladı. Bu, pek eğlenceli oldu. Tavşan, üç haşarının önü sıra koşuyor, bacağını çekerek öyle acınacak bir seksek adımıyla yürüyordu ki, hiç bu kadar güldüklerini anımsamıyorlardı. Sonra, dörtnala koşsun diye, sicimi boynuna bağladılar. Polonya yoruldukça yüzüstü, sırtüstü, tıpkı bir küçük araba gibi çekip sürüklüyorlardı. Bu, bir saatten fazladır böyle devam ediyor, tavşan can çekişiyordu. Cruchot Korusu yanında, tekrar sahaları içine girdikleri oyuncuların sesini işiterek hayvanı, çabucak sepete koydular.

Şimdi Zacharie, Mouquet ve ötekiler, kilometreler aşıyorlar, varacakları yere ulaşmak için bütün meyhanelere uğrayarak bira içecek kadar zaman bir yana, hiç dinlenmiyorlardı. Des Herbes-Rousses'dan, Buchy'ye, Croix-de-Pierre'e, oradan Chamblay'e gitmişlerdi. Buz üzerinde seken yumurtanın peşinden durmadan koşuyorlardı ve toprak, seğirten ayakları altında çıtırdıyordu. Hava iyiydi, ayaklar toprağa gömülmüyordu, yalnız, bacakların kırılması tehlikesi vardı. Kuru havada değneklerin sert vuruş sesleri, tabanca gibi patlıyordu. Kaslı eller, sicim sarılı sapı kavrıyor; gövde, bir öküze vuracakmış gibi, tümüyle ileri atılıyordu. Ve bu, ovanın bir ucundan diğer ucuna kadar, hendeklerden, çitlerden atlayarak, yollardaki engellerden, bahçe duvarlarından aşarak, saatlerce böyle devam etti. İnsanın göğsünde sağlam körükler, dizlerinde demir menteşeler olması gerekirdi. Kazmacılar, madenin verdiği hamlığı, bu oyunda, hırsla gideriyorlardı.

Yirmi beş yaşında öyle hırslılar vardı ki on fersah uzaklığı aşıyorlardı. Kırkına gelince, artık kros oyunu oynanmıyordu, vücut fazla ağırlaşıyordu.

Saat beşi çaldı, ortalık kararıyordu. Kasketle boyun atkısını kimin alacağını anlamak üzere Vandame Ormanı'na kadar bir tur daha yapacaklardı; Zacharie, o alaycı ilgisizliğiyle, politikayla dalga geçmekteydi; ormanda, arkadaşlarla karşılaşıvermek tuhaf olacaktı. Jeanlin'se, mahalleden çıktığından beri, kırlarda dolaşır gibi görünmekle beraber, amacı ormana gitmekti. Üzüntü ve korku içinde kıvranarak, hindiba toplamak üzere Voreux'ye gideceğini söyleyen Lydie'yi, öfkeli bir hareketle korkuttu. Toplantıya gitmeyecekler miydi? Kendisi, yaşlıların ne söyleyeceklerini işitmek istiyordu. Bébert'i itti, yolun ağaçlara kadar olan kısmını, eğlene eğlene yürümek için, Polonya'nın ipini çözüp onu taşla kovalamayı önerdi. Asıl gizli amacı, tavşanı öldürmekti. Onu alıp Réquillart'daki kovuğuna götürmek ve yemek arzusu duymaya başlamıştı. Tavşan, burnunu oynatarak, kulakları düşük, tekrar koşmaya başladı. Bir taş, sırtının tüyünü yoldu; başka bir taş, kuyruğunu kopardı; ve eğer haşarılar, ormanın bir açıklığında, Étienne'le Maheu'nün ayakta durduğunu görmeselerdi, hayvan gitgide artan karanlığa karşın orada ölüp kalacaktı. Aceleyle hayvanın üzerine atıldılar. Onu tekrar sepete tıktılar. Hemen aynı dakikada Zacharie, Mouquet ve öteki iki oyuncu, toplarını son bir vuruşla fırlatarak oraya kadar geldiler. Top, açıklığın birkaç metre ilerisine düştü. Hepsi birden, toplantı yerine gelmiş bulunuyorlardı.

Her yanda, yollarda, düz ovanın patikalarında, akşamın alaca karanlığından beri, teker teker yahut gruplar halinde, uzun bir kalabalık, sessiz gölgelerden oluşan bir akıntı, ormanın morumsu ağaçlarına doğru gidiyordu. Her mahalle boşalıyor, kadınlar ve çocuklar bile geniş, dupduru gök kubbenin altında, gezmeye gider gibi yola çıkıyorlardı. Şimdi yollar kararıyordu, aynı yere doğru kayan bu yürüyüş halindeki kalabalık görülmüyor, yalnız, gölge halinde, aynı ruhla sürüklenerek yolları teptiği hissediliyordu. Çitlerin arasında, çalılıkların ortasında,

sadece zayıf bir sürtünme, gecenin seslerinden oluşan belirsiz bir uğultu vardı.

Kısrağına binmiş, tam o saatte eve dönen Mösyö Hennebeau, uzaktan gelen bu gürültülere kulak kabartıyordu. Bu güzel kış akşamı çiftlere, ağır ağır yürüyen, gezmeye çıkmış birçok insana rastlamıştı. Bunlar, yine, dudak dudağa, duvarlar arkasında meşk etmeye giden sevgililerdi; bunlar, her zaman rast geldiği gibi, her hendeğin içine yatan kızlar, bu tek bedava zevki bol bol tadan baldırı çıplaklar değil miydi? Ve bu sersemler, tek mutluluk olan sevişmeye, kucak dolusu sahip oldukları halde bir de hayattan yakınıyorlardı. Çakıl taşları üstünde, bütün vücudu ve bütün kalbiyle kendini ona verecek bir kadınla, hayata yeniden başlayabilse, onlar gibi açlıktan ölmeye çoktan razıydı. Avunamadığı bir üzüntü içindeydi, bu yoksullara imreniyordu. Başını eğmiş, beygirinin ağır adımlarıyla eve dönüyor, içinde sadece öpüşme seslerini duyduğu, karanlık vadinin sonunda kaybolan o sürekli gürültüleri umutsuzca dinliyordu.

VII

Plan-des-Dames'da, bir ağaç kesimiyle açılan o geniş boşlukta toplanmışlardı. Burası, tatlı bir iniş halinde uzanıyor, dik ve düzgün gövdeleri, likenlerle* yeşillenmiş beyaz sütunları andıran görkemli kayın ağaçlarının oluşturduğu yüksek bir kümeyle çevrili bulunuyordu. Kesilip yere devrilmiş dev gibi iri ağaç gövdeleri, hâlâ otların içinde yatıyor, sola doğru, doğranmış odunlardan bir yığın küpler şeklinde duruyordu. Ortalık karardıkça soğuk artıyor, donan yosunlar ayaklar altında çatırdıyordu. Aşağıda koyu bir gece karanlığı vardı, yüksek dallar, solgun gökyüzünde resimler çiziyor, dolunay, ufuktan yükseliyor, yıldızları söndürmeye hazırlanıyordu.

Üç bin kadar kömürcü, randevu yerine toplanmıştı. Erkekler, kadınlar ve çocukların kaynaştığı bir kalabalık, uzaklara, ağaçla-

* *Liken*: Bir mantarla bir su yosununun ortak yaşamasıyla ortaya çıkan bitkilerin genel adı. (TDK)

rın altına doğru yayılıyor, ormanın bu ağaçsız yerini yavaş yavaş dolduruyordu. Geç kalanlar durmadan geliyorlar, karanlıklara gömülü başlar, dalgalar halinde, yakın fundalıklara doğru genişliyordu. Bu hareketsiz ve donmuş ormanda, bu kalabalıktan, fırtına sesine benzer bir uğultu yükseliyordu.

Yukarıda, inişi gören bir noktada Étienne, yanında Rasseneur ve Maheu olduğu halde duruyordu. Bir tartışma çıkmıştı, ani yükselişlerle çıkan sesleri işitiliyordu. Yanlarında, onları dinleyenler vardı. Levaque yumruklarını sıkıyor, Pierron hastalık yalanına daha fazla sığınamadığından dolayı pek gergin, arkasını dönmüş duruyordu; Bonnemort Baba'yla yaşlı Mouque da oradaydılar, bir ağaç kütüğüne yan yana oturmuşlar, derin derin düşünüyorlardı. Sonra da, arkalarında, dalga geçmek için gelen Zacharie, Mouquet ve daha başkaları vardı. Kadınlarsa aksine, kilisedeymişler gibi ciddi ve dikkatli, bir araya toplanmışlardı. Maheude ağzını açmıyor, Levaque Kadın'ın hafif sesle ettiği sövgüleri başını sallayarak dinliyordu. Philomène, kış geleli bronşiti azmış, öksürüyordu. Sadece, Brûlé Kadın'ın, kızına davranış biçimi hoşuna giden Mouquette, içtenlikle gülüyordu. Brûlé Kadın, kızının, tavşan yemek için annesini sokağa gönderen bir ahlaksız, kocasının pısırıklığıyla semiren bir satılmış olduğunu söylemekteydi. Jeanlin odun yığınının üstüne çıkmış, Lydie'yi de çekerek çıkarmış, Bébert'i peşinden gelmeye zorlamıştı; üçü birden, orada, tepede, herkesten yüksekte duruyorlardı.

Kavgayı çıkaran Rasseneur'dü. Kurallara uygun bir başkanlık divanı seçimi istiyordu. Bon-Joyeux'de uğramış olduğu bozgun onu korkutuyordu. Öç almaya yemin etmişti, zira delegelerle değil, asıl madencilerle karşılaşınca otoritesini tekrar ele alacağına güveniyordu. Étienne, bu ormanda, bir başkanlık divanı seçimini saçma buluyor, kızıyordu. Mademki kendilerini kurtlar gibi kovalıyorlardı, o halde, devrimci gibi daha sert hareket etmek lazımdı.

Kavganın sonu gelmediğini görünce birdenbire, bir ağaç kütüğüne çıktı, kalabalığa doğru haykırdı:

– Arkadaşlar! Arkadaşlar!

Kalabalığın uğultusu, uzun bir soluk halinde sönerken, Maheu de Rasseneur'ün karşı çıkışlarını engellemişti. Étienne yüksek sesle devam ediyordu.

– Arkadaşlar, mademki bizi söz söylemekten alıkoyuyorlar, mademki haydutmuşuz gibi, peşimizden jandarmaları gönderiyorlar, burada konuşup anlaşmamız gerekiyor! Burada serbestiz, kendi evimizdeyiz. Kuşları ve hayvanları susturmak nasıl kabil değilse, bizi de burada hiç kimse susturamaz.

Haykırışmalar, bağrışmalardan oluşan bir uğultu, bu sözlere karşılık verdi:

– Evet evet, orman bizimdir. Burada konuşmaya elbette hakkımız var... Söyle!

O zaman, Étienne, ağaç kütüğü üstünde, bir an hareketsiz kaldı. Ufukta, henüz pek alçakta olan ay, ancak yüksek dalları aydınlatabiliyordu; yavaş yavaş durulan, sessizleşen halksa, karanlıklara gömülü, beklemekteydiler. Kendisi de karanlıkta olan Étienne, kalabalığın üstünde, yokuşun tepesinde, gölgeden bir çizgi halindeydi.

Ağır bir hareketle kolunu kaldırdı, söze başladı. Fakat sesi artık homurdanmıyor, hesap veren bir milletvekilinin soğuk havasını taşıyordu. Sonunda, polis komiserinin Bon-Joyeux'de yarıda kestiği konuşmasını yapıyordu. Olanlardan, sadece olanlardan söz açarken, bilimsel şekilde konuşmaya özenerek, grevin kısa bir geçmişiyle işe girişti. İlkin, grevden hoşlanmadığını söyledi. Grevi isteyen madenciler değildi, müdüriyet payandalama işiyle ilgili yeni tarifeyle bu greve yol açmıştı. Sonra, delegelerin, Müdür nezdinde yaptıkları ilk girişimi, yönetimin kötü niyetini, ardından yaptıkları ikinci girişimde, İşletmenin iş işten geçtikten sonra verdiği ödünü, haklarını çalmaya kalkıştıktan sonra geri verdiği on santimi anlattı. Şimdi bu noktada bulunuyorlardı. Étienne yardımlaşma sandığının boşluğunu, dışarıdan gönderilen yardım parasının nerelerde kullanıldığını rakamlarla açıklıyor, Enternasyonal'in, Pluchart'ın ve diğerlerinin, dünyayı ele geçirmek için sarf ettikleri çabalar ortasında, kendilerine daha fazla yardım edemediklerinden dolayı, onları anlayışla karşıla-

dığını, birkaç cümleyle anlatıyordu. Onun için, durum günden güne kötüleşiyor, İşletme işçileri işten çıkarıyor, Belçika'dan işçi getireceğini söyleyerek gözdağı veriyordu. Üstelik zayıfları korkutuyordu; bazı madencileri tekrar işe başlamaları için kandırmıştı. Étienne, sanki bu kötü haberler üzerinde üsteler gibi, hep aynı düzenli sesle konuşuyor, açlığın galibiyetinden, umudun ölümünden, bu savaşımda cesaret ateşinin son sınırlarına varıldığından söz ediyordu. Sonra da birdenbire, sesini yükseltmeden, şu sonuca vardı:

– İşte arkadaşlar, bu akşam, bu koşullar altında, kararınızı vereceksiniz. Grevin devamını istiyor musunuz? Ve bu durumda, İşletmeye baskın gelmek için ne yapmayı düşünüyorsunuz?

Yıldızlı gökyüzünden derin bir sessizlik indi. Görünmeyen kalabalık, yüreğini sıkan bu sözün ağırlığı altında, karanlıkta susuyordu. Ağaçların arasından, yalnız, onların umutsuz soluğu işitiliyordu. Fakat Étienne, şimdi, değişmiş bir sesle konuşuyordu. Artık, konuşan, birliğin yazmanı değil, çetenin başkanıydı; gerçekleri bildiren önderdi. İçlerinde, sözlerinden dönecek alçaklar var mıydı? Bir aydan beri boş yere mi sıkıntı çekmiş olacaklardı, başları önde yine madene mi döneceklerdi ve değişmez yoksulluk yine mi başlayacaktı? Hemen ölmek, böylece de, işçiyi aç bırakan sermayenin bu baskısını yok etmeye çalışmak daha iyi değil miydi? Hep açlığa boyun eğiyorlardı, sonuç olarak açlık, en sessiz insanları bile ayaklanmaya sürüklerdi. Bu durum, artık daha fazla sürdürülemeyecek, aptalca bir oyun değil miydi? Étienne, maden işçilerinin nasıl sömürüldüğünü, krizlerin zararlarını sadece onların çektiklerini, ticari çekişmeler sonucu doğal fiyatlar düşer düşmez açlığa nasıl tutsak olduklarını anlatıyordu. Hayır! Payandalama tarifesi kabul edilemezdi, bu işte el altından yapılmış bir kısıntı vardı, her işçinin günde bir saatini çalmak istiyorlardı. Artık bu kadarı fazlaydı, sabrı tükenen yoksulların, adaleti yerine getirmelerinin zamanı geliyordu.

Étienne, kolları havada durdu. Kalabalık, bu adalet sözü üzerine, uzun bir ürpermeyle sarsılmış, kurumuş yapraklar gibi gürültü çıkaran bir alkış gürültüsü kopmuştu.

– Adalet! Adaletin zamanıdır! sözleri yükseliyordu.

Étienne yavaş yavaş kızışıyordu. Onda, Rasseneur'ün bol ve kolay söz söyleme yeteneği yoktu. Kelimelerini çok kere bulamıyor, cümlelerini eğip büküyor, tamamlamak için çabalıyor, aynı zamanda omzunu silkiyordu. Yalnız, bu sürekli zorlanması içinde, herkesin anlayabileceği canlı betimlemeler buluyor, dinleyenleri kavrıyordu; aynı zamanda, iş başında bir işçi gibi yaptığı hareketler, dirseklerini içeri doğru çekişleri; sonra uzanarak yumruklarını ileri doğru fırlatışları; çenesinin, ısırmak ister gibi, birdenbire dışarı çıkışı, bütün bunlar da, arkadaşları üzerinde, olağanüstü bir etki yapıyordu. Herkes söylüyordu, o, büyük değildi, ama sözü dinleniyordu.

Étienne daha gür bir sesle devam etti:

– Ücret, tutsaklığın yeni bir şeklidir. Deniz nasıl balıkçının, toprak nasıl köylününse, maden de madencinin olmalıdır... İşitiyor musunuz? Maden sizindir, malınızdır, yüz yıldan beri onu bu kadar kan ve yoksullukla ödemiş olan sizlerin malıdır.

Ulu orta, anlaşılmaz hukuk konularına girişti, kendisi de içinden çıkamadığı, madenlere ait özel yasalar dizisine daldı. Yerin altı da üstü gibi, halkın malıydı. Yalnız, iğrenç bir imtiyaz, bunun tekelini işletmelere vermişti. Ayrıca, Montsou için bu imtiyazların sözüm ona geçerliliği, önceki Hainaut* uygulamasına göre, eski feodal arazi sahipleriyle yapılan antlaşmalarla çatışıyordu. Bundan dolayı, madencilerin, kendi mallarını geri almaktan başka yapacakları bir şey yoktu. Böylece Étienne, ellerini uzatmış, ormanların ötesinde ülkenin bütününü gösteriyordu. O sırada, ufuktan yükselen ayın ışığı yüksek dallardan aşağı kayarak onu aydınlattı. Henüz karanlıkta olan kalabalık, onu böyle, ışıklar içinde bembeyaz, açık elleriyle zenginlik dağıtır durumda görünce, yeniden, uzun uzun ellerini çırparak alkışladı:

– Evet evet, hakkı var, bravo!

---

* *Hainaut*: Bugün toprakları Fransa ve Belçika arasında paylaşılmış ve tarihi çok eskilere dayanan, genellikle Valonların, kısmen de Flamanların yerleştikleri bir kontluk arazisi olup Marchiennes (gerçek) ve Montsou (hayali) şehirlerinin bulunduğu bölge. (*Ed.*)

O andan sonra Étienne, en önem verdiği işi, sertliğinden çok hoşlandığı bir cümleyle, her zaman tekrar ettiği, iş aletlerinin ortaklaşmaya verilmesi konusunu ele almıştı. Artık o anda tam bir olgunluğa varmıştı. Hristiyanlığa yeni girenlerin duygu dolu kardeşliğinden, ücretliliği yeniden düzenleme gereğinden başlayıp sonunda da, onu ortadan kaldırmayı amaçlayan politik fikre varmıştı. Henüz kafasında duran ve kelimelere dökülmemiş bulunan kendi kolektivizm anlayışı, Bon-Joyeux toplantısından beri her maddesini bilimsel bir biçimde tartıştığı, karışık bir program halinde genişlemişti. Önce, özgürlüğün, ancak devletin yok edilmesiyle elde edilebileceğini söylüyordu. Ardından, halk, yönetimi ele geçirdikten sonra, ilkel komün sistemine dönüş; ahlakçı ve baskıcı sınıfın yerine, eşitlikçi ve özgür bir sınıf getirilmesi; sivil, politik ve ekonomik konularda salt eşitlik; iş aletlerine ve bunların üretimlerine tam erişim sayesinde bireysel bağımsızlığın kazanılışı; sonunda da, kollektivite tarafından bedeli ödenecek, ücretsiz meslek eğitimi gibi düzeltmeler başlayacaktı. Bütün bunlar, kokuşmuş eski toplumun, tepeden tırnağa onarılması demekti; evliliğe, vasiyet haklarına saldırıyor, herkesin parasal varlığını kurallara bağlıyor, kolunun, hep aynı geniş hareketiyle, olgunlaşmış ürünü biçen bir tırpancı gibi, geçmiş yüzyılların adaletsizlik anıtını biçip deviriyordu. Sonra, diğer eliyle onu yeniden yapıyor, geleceğin insanlığını, yirminci yüzyılın doğuşu içinde büyüyen, gerçeklik ve adalet kurumunu yükseltiyordu. Bu akıl tutulması içinde, yargılama yeteneği bocalıyor, ortada hoşgörüsüzlüğün saplantılı düşüncelerinden başka bir şey kalmıyordu. Duyarlılığının ve sağduyusunun kuşkuları ortadan kalkıyor, bu yeni dünyanın gerçekleştirilebilmesinden daha kolay bir şey görmüyordu. Her şeyi hesaplamıştı ve bu işten söz ederken, iki saat içinde kuruvereceği bir makineyi anlatır gibiydi; bununsa ne ateşi ne kanı, kendisine hiçbir bedeli olmayacaktı. Son bir haykırışla:

– Sıramız gelmiştir! dedi. Güç ve zenginlik, artık bizimdir!

Bir alkış sesi, ormanın derinliklerinden koparak, ona kadar akıp geldi. Şimdi ay, ormandaki açıklığın tamamını aydınlatıyor, dalgalanan başları, kül rengi kocaman ağaç gövdelerin arasından

gözüken fundalıkların ta uzaktaki bulanık yığınlarına kadar, keskin çizgilerle gösteriyordu. Bu dondurucu hava içinde, yüzlerin, parlak gözlerin, açık ağızların coşkunluğu, ellerinden alınmış o eski zenginliklerinin haklı yağmasına soyunmuş aç erkeklerden, kadınlardan, çocuklardan oluşan bütün bu halkın, azgınlığı görülüyordu. Soğuğu artık hissetmiyorlardı. Bu ateşli sözler, onların içini ısıtmıştı. Dinsel bir heyecan, yakında gelecek adalet devrini bekleyen ilk Hristiyanların umut dolu ateşliliği gibi, onların ayaklarını yerden kesiyordu. Birçok belirsiz cümleyi anlayamamışlardı, bu teknik ve soyut akıl yürütmeleri hiç, ama hiç kavrayamıyorlardı; ancak bu belirsizlik ve bu soyutluk, verilen sözlerin alanını daha da genişletiyor, gözlerini kamaştırıyordu. Efendi olmak, sıkıntılardan kurtulmak, sonunda da mutluluğa kavuşmak! Bu nasıl bir düş olmalıydı!

– Tabii! Sıra bizim! Kahrolsun sömürücüler!

Kadınlar coşmuşlardı; Maheude sakinliği bırakmıştı, açlıktan başı dönüyordu; Levaque Kadın bağırıyordu; yaşlı Brûlé kendinden geçmiş, kollarını sallıyordu, Philomène bir öksürük nöbeti geçiriyordu. Mouquette öyle ateşlenmişti ki, konuşmacıya sevdalı sözler haykırıyordu. Erkeklerin arasında Maheu, aklı Étienne'in sözlerine yatmış, titreyen Pierron'la çok konuşan Levaque'ın arasında, öfkeyle haykırmıştı; alaycı Zacharie'yle Mouquet, keyifleri kaçmış, arkadaşın, hiçbir şey içmeden böyle uzun uzadıya konuşmasına şaşıyorlar, gülüşmeye yelteniyorlardı. Fakat asıl fazla gürültü eden yine odun yığınının üstündeki Jeanlin'di. Bébert'le Lydie'yi de özendirerek, içinde Polonya'nın serilmiş yattığı sepeti sallıyordu.

Alkış tekrar başladı. Étienne ünlü olmanın sarhoşluğunu tadıyordu. Bir kelimeyle yüreklerini çarptırdığı bu üç bin göğüste nesnelleşmiş tek şey, kendi kudretiydi. Souvarine gelmek alçak gönüllülüğünde bulunsaydı, o konuşurken, sözlerinde kendi fikirlerini tanıyarak alkışlayacak, öğrencisinin anarşideki ilerlemelerini görerek sevinecek, öğretim işine dair kısmın dışında, programı beğenecekti. Bu kısım budalaca duygusallığının bir kalıntısıydı sadece, çünkü insanlar, yeniden, o kutsal ve sağlık-

lı, bilgisizlik banyosunda yıkanacaklardı. Rasseneur'e gelince, o, küçümseme ve hiddetle omzunu silkiyordu. Étienne'e haykırdı:

– Bırak, ben de konuşacağım!

Étienne ağaç kütüğünden indi:

– Konuş, bakalım dinleyecekler mi, görürüz.

Rasseneur hemen onun yerine çıkmış, susulması için eliyle işaret yapıyordu. Gürültü kesilmiyor, ismi, kendisini tanıyan ilk sıralardan kayın ağaçları altında kaybolan son sıralara kadar dolaşıyordu. Ve onu dinlemek istemiyorlardı; Rasseneur devrilmiş bir puttu; yüzünü görmek bile eski kullarını öfkeleniyordu. Bir zamanlar onları büyülemiş olan, sade ve düzgün sözü, akıcı ve babacan anlatışı, şimdi, korkakları uyuşturmaya yarayan, ılık bir ilaç gibi karşılanıyordu. Gürültü ortasında, boş yere söz söylemeye uğraştı, her zaman yaptığı sakinlik konuşmasını, dünyanın yasalarla değiştirilmesine olanak bulunmadığını, sosyal evrimin tamamlanması için gereği kadar beklemenin zorunluluğunu yinelemeye çalıştı; onunla alay ediyorlar, ıslık çalıyorlardı; Bon-Joyeux'deki bozgunu daha da kötüleşiyor, çaresiz hale geliyordu. En sonunda suratına, donmuş yosun fırlattılar; bir kadın, keskin bir sesle:

– Kahrolsun hain! diye haykırdı.

Dokuma tezgâhının dokumacının malı olması gibi, madenin, maden işçisinin malı olamayacağını anlatıyor, kâra ortak olma şeklinin, işçinin, evin bir çocuğu sayılarak hisse sahibi olmasının daha iyi olduğunu söylüyordu.

Bir yandan taşlar vızıldayarak uçarken, bir yandan da bin ağızdan:

– Kahrolsun hain! sesleri yükseldi.

O zaman Rasseneur sarardı, gözleri umutsuzluktan yaşla doldu, hayatı yıkılıyor, yirmi yıllık doymak bilmeyen arkadaşlık, bu kalabalığın iyilikbilmezliği karşısında yerlere seriliyordu. Yüreği yaralı, söze devam gücü kalmamış bir halde, kütükten indi.

Üstünlükten sevinen Étienne'e:

– Gülüyorsun, diye kekeledi. Öyle olsun, dilerim senin de başına gelir... Üstelik gelecek de, anlıyor musun?

Ardından tüm sorumluluğu, daha önceden kestirdiği yıkımların içine atmak ister gibi, geniş bir el hareketi yaptı, sessiz ve bembeyaz kırlara doğru, yalnız başına uzaklaştı.

Yuhalama sesleri yükseliyordu. Bir aralık Bonnemort Baba'nın ağaç kütüğü üstünde ayakta durduğunu, gürültü ortasında söz söylediğini görerek herkes şaşırdı. O ana kadar Mouque ve o, hep eski şeyler düşündükleri duygusu uyandıran bir hava içinde, dalgın dalgın oturmuşlardı. Kuşkusuz, ara sıra içinde geçmişi güçlü bir şekilde canlandıran ve anılarını saatlerce dudaklarından döken o ani gevezelik krizlerinden birine yakalanmıştı. Büyük bir sessizlik olmuştu, ay ışığı altında bir hayalet kadar solgun görünen bu yaşlı adamı dinliyorlardı. Konuyla doğrudan ilişkisi olmayan şeyler, hiç kimsenin anlamadığı öyküler anlatmaya başladığı için de, şaşkınlık artmıştı. Kendi gençliğinden söz ediyor, Voreux'de ezilen iki amcasının ölümünü anlatıyor, sonra karısını götüren akciğer yangısına geçiyordu. Ama fikrinden uzaklaşmıyordu. Bu işler hiçbir zaman iyi gitmemişti ve hiçbir zaman da gitmeyecekti. Örneğin bir zamanlar, kral, çalışma saatlerini azaltmak istemediği için, ormanda, şimdiki gibi toplanmışlardı; ancak kısa kesti, bir başka grevi anlatmaya başladı. Ne grevler görmüştü! Hepsi bu ağaçların altında sonuçlanıyordu. Burada, Plan-des-Dames'da, öteki Charbonnerie'de, daha ötede Saut du Loup'da hava ya don oluyordu ya sıcak oluyordu. Bir akşam öyle yağmur yağmıştı ki, hiçbir şey konuşamadan dönüp gitmişlerdi. Ve kralın askerleri geliyor, iş tüfek ateşiyle bitiyordu.

– Elimizi şöyle kaldırıyorduk, kuyuya tekrar inmeyeceğimize ant içiyorduk... Ah! Ne antlar içtim. Evet, ne antlar içtim.

Halk, ağzı bir karış açık, üzüntüyle dinliyordu. Sahneyi izleyen Étienne, birdenbire kütüğün üstüne çıktı ve yaşlı adamı yanı başında durdu. İlk sırada, dostlar arasında, Chaval'i görmüştü. Catherine'in de orada bulunabileceği düşüncesi onu yeniden alevlendirmiş, kızın karşısında alkışlanmak gereksinimiyle harekete geçirmişti.

– Arkadaşlar, işittiniz ya, işte yaşlılarımızdan biri ve işte neler çektiği. Eğer hırsızların ve acımasızların yaptıklarına bir son vermezsek, çocuklarımız da aynı acıyı çekecekler.

Ürkütücüydü; hiç bu kadar sertlikle konuşmamıştı. Bir eliyle yaşlı Bonnemort'u tutuyor, onu, intikam isteyen bir yas ve yoksulluk bayrağı gibi açıyordu. Kısa cümlelerle, ta ilk Maheu'ye kadar uzanıyor, madende yıpranan, İşletme tarafından kemirilen, yüz sene çalıştıktan sonra, eskisinden daha aç kalan bütün bu aileyi gösteriyor, hemen bunun yanına da, yönetimin, parayla tıklım tıklım dolu midesini; yüz yıldır hiçbir iş görmeden, yalnız, bedenlerinin keyfini süren, fahişeler gibi başkalarının parasıyla yaşayan hissedarlar ordusunu koyuyordu. Korkunç bir şey değil miydi bu? Bakanlara rüşvet verilecek diye, nesiller boyu beyzadeler ve burjuvalar, ziyafetler çekecek yahut ateşin karşısında yan gelip oturacak diye, bütün bir halk, babadan oğla, kuyuların dibinde ölmekteydiler. Madencilerin hastalıklarını incelemişti, korkunç ayrıntılarla, bunların hepsini bir bir sıralıyordu. Kansızlık, sıraca, kara bronşit, boğucu nefes darlığı, kötürüm eden romatizma. Bu zavallıları makinelere yem diye atıyorlar, hayvanlar gibi işçi mahallelerine yığıyorlardı; böylece de, büyük işletmeler, bin kadar tembele servet sağlamak için, bir milletin bütün işçilerini, bu milyonlarca kolu, denetim altına alıp tehlikeye atıyor, tutsaklığı kurallara bağlayarak, onları azar azar yutuyordu. Fakat artık, madenci, toprağın dibinde ezilen bilgisiz, kaba saba yaratık değildi. Kuyuların derinliklerinden bir ordu fışkırıyordu ve filiz vermekte olan bu yurttaşlar ürünü, bol güneşli bir günde, toprağı delip çıkacaktı. Kırk yıl hizmeti olan, tükürdükçe ağzından kömür tozu gelen, bacakları ocakların suyuyla şişmiş altmış yaşında bir yaşlıya, yüz elli frank emekli maaşı vermeye cesaret edilip edilemeyeceği o zaman görülecekti. Evet! Emek, sermayeden hesap soracaktı, tapınağının gizemi içinde bilinmeyen bir yere çömelip oturan, oradan, kendisini besleyen aç insanların hayatını emen, o kişiliği olmayan ve işçinin tanımadığı Tanrı'dan hesap soracaklardı. Oraya gideceklerdi; sonunda, yangınların aydınlığıyla, onun yüzünü kesinlikle görecekler, bu iğrenç domuz

yavrusunu, insan etiyle tıklım tıklım dolu bu dev gibi putu, kan içinde boğacaklardı.

Sustu; fakat hâlâ boşluğa uzanmış duran kolu, orada, dünyanın bir ucundan öbür ucuna kadar uzanan, neresi olduğunu bilmediği bir yerde, düşmanı işaret ediyordu. Bu sefer, kalabalığın çığlığı o kadar yüksek olmuştu ki, Montsou burjuvaları, pek korkunç bir göçük olduğunu sanarak kuşkuya düştüler ve Vandame tarafına baktılar. Ağaçların tepesinden, apaçık göğe doğru gece kuşları yükseliyordu.

Étienne hemen sonuca ulaşmak istedi:

– Arkadaşlar, kararınız nedir? Grevin devamına oy veriyor musunuz?

Sesler yükseldi:

– Evet! Evet!

– Ne gibi önlemler düşünüyorsunuz? Eğer korkaklar yarın tekrar madene inerlerse yenileceğimiz kesindir.

Sesler yine fırtına gibi uğuldadı:

– Kahrolsun korkaklar!

– Şu halde, onları göreve çağırmaya, ettikleri yemini tutmaya zorlayacaksınız... Yapacağınız şey şudur: Madenlere gideriz, hainleri göreve çağırırız, hepimizin aynı fikirde olduğumuzu ve boyun eğmektense öleceğimizi İşletmeye gösteririz.

– Tamam, madenlere! Madenlere!

Étienne, konuşmaya başladığından beri, karşısında uğuldayan solgun yüzler arasında Catherine'i aramıştı. Herhalde orada değildi. Fakat Chaval oradaydı; kıskançlık içini kemiriyor, Étienne'in sahip olduğu ünün bir parçasını kazanabilmek için kendini satmaya hazır, omuzlarını silkerek alay eder gibi bir durum takınıyordu.

Étienne devam etti:

– Arkadaşlar, aramızda ajanlar varsa, kendilerini sakınsınlar, çünkü onları tanıyoruz... Evet, kuyularını bırakmayan Vandame kömürcüleri görüyorum...

Chaval meydan okurcasına sordu:

– Benden mi bahsediyorsun?

– Senden ve başkalarından... Fakat mademki sordun, bilesin ki, karnı tok olanların açlarla bir ilgisi yoktur. Sen Jean-Bart'da çalışıyorsun...

Alaycı bir ses işe karıştı:

– Ne çalışması... Onun yerine çalışan bir kadın var.

Chaval kıpkırmızı kesildi.

– Allah Allah! Çalışmak yasak mı?

Étienne:

– Evet, diye bağırdı; Arkadaşlar herkesin çıkarı için yoksulluk çekerlerken, patronlardan yana olup bencillik ve iki yüzlülük etmek yasaktır. Eğer grev genel olsaydı, çoktan istediğimizi alırdık... Montsou işi bırakmışken, Vandame'da bir tek işçinin bile çalışması doğru mu? İş, bütün memlekette, burada, Mösyö Deneulin'in madeninde de dursaydı, asıl önemli şey o olurdu... Anlıyor musun? Yalnız Jean-Bart ocaklarında hainler var, siz hepiniz hainsiniz!

Halk Chaval'in etrafında, ürkütücü bir şekilde toplanıyor, yumruklar kalkıyor, "Kahrolsun! Kahrolsun!" bağırtıları yükselmeye başlıyordu. Chaval'in benzi atmıştı. Fakat Étienne'i alt etmek hırsı içinde, bir fikir onu harekete geçirdi:

– Beni dinleyiniz! dedi. Yarın Jean-Bart'a gelin, çalışıyor muyum, görürsünüz! Biz de sizdeniz, bunu size söylemek için beni gönderdiler. Ocakları söndürmek lazım, makinistlerin de grev yapması lazım. Tulumbalar durursa daha iyi! Su, ocakları patlatır, ne var ne yok gürültüye gider!

Bu sefer onu da ateşli ateşli alkışladılar ve Étienne'in kendisi de coştu. Ağaç kütüğü üstünde, konuşmacılar birbiri arkasından çıkıyor, gürültü ortasında türlü el kol hareketleriyle, ortaya acımasızca öneriler atıyordu. Bu, bir iman çılgınlığı, mucize beklentisinden usanıp sonunda onu kendisi gerçekleştirmeye karar vermiş, yeni bir inanç birliğinin sabırsızlığıydı. Açlıktan boşalan kafalar, ortalığı kıpkızıl görüyor, içinden evrensel mutluluğun yükselmekte olduğu kutsal bir zaferin ortasında, yangın ve kan düşlüyordu. Sakin sakin durmakta olan ay, bu kabaran dalgayı aydınlığa boğuyor, derin orman, bu yok etme çağrısını büyük bir

sessizlikle kuşatıyordu. Sadece donmuş yosunlar, topukların altında çatırdıyor; beyaz göğe ince dallarıyla kapkara resmi çizilen sağlam ve dik kayın ağaçları, diplerinde kaynaşan bu yoksul yaratıkları görmüyor, işitmiyorlardı.

İtişmeler oldu, Maheude, kendini tekrar Maheu'nün yanında buldu; ikisi de sağduyularını kaybetmiş, aylardan beri, kafalarının içine yavaş yavaş işleyen öfkeye kapılıp sürüklenmiş bir halde, mühendislerin başını isteyecek kadar ileri giden Levaque'ı haklı buldular. Pierron ortadan kaybolmuştu. Bonnemort ve Mouque, ikisi birden konuşuyorlar, işitilmeyen birtakım belirsiz ve sert sözler söylüyorlardı. Dalga geçmek için Zacharie, kiliselerin yıkılmasını istedi; bu sırada Mouquet de, sırf gürültüyü artırmak için, elindeki sopayı yere vuruyordu. Kadınlar kuduruyorlardı. Levaque Kadın, yumrukları kalçalarında, Philomène'e, güldüğünden dolayı çıkışıyordu; Mouquette, jandarmaların bir yerlerine tekme savurup fiyakalarını bozacağından söz ediyordu; Lydie'nin elinde ne salata ne de sepet bulunduğunu görünce onu tokatlayan Brûlé Kadın, kin duyduğu bütün patronlar adına, boşluğa şamar indirmeye devam ediyordu. Bébert, Madam Rasseneur'ün Polonya'yı aşırırlarken kendilerini gördüğünü bir çıraktan haber aldığı için, Jeanlin'in bir an sesi soluğu kesildi; ancak Bébert, gizlice gidip hayvanı Avantage'ın kapısına bırakacağını söyleyince daha yüksek perdeden bağırmaya başladı, yeni çakısını çıkardı, açtı ve gururla pırıldattı.

Étienne kesin bir karar verilmesi için bir dakikalık bir sessizlik sağlamaya uğraşmıştı. Sesi kısılmış, bitkin bir halde, durmadan:

– Arkadaşlar! Arkadaşlar! diye sesleniyordu.

Sonunda sözünü dinletti.

– Arkadaşlar! Yarın sabah, Jean-Bart'dayız, anlaştık mı?

– Evet evet, Jean-Bart'da! Kahrolsun hainler!

Bu üç bin sesin uğultusu gökyüzünü doldurdu ve ayın parlak ışığı altında kayboldu.

BEŞİNCİ BÖLÜM

I

Saat dörtte ay batmıştı, çok karanlık bir geceydi. Deneulinlerin evinde herkes uykudaydı. Eski, tuğla ev, Jean-Bart madeniyle arasındaki bakımsız, büyük bahçenin bir ucunda, kapıları ve pencereleri örtülü, sessiz ve karanlıktı. Evin öteki yüzünden üç kilometre kadar uzakta, ormanın gerisinden büyük bir köy olan Vandame köyünün ıssız yolu geçiyordu.

Deneulin, bir önceki günün bir kısmını maden kuyusunda geçirdiği için yorulmuş, yüzünü duvara dönmüş horladığı sırada, rüyasında, kendisine seslenildiğini işitti. Sonunda uyandı, gerçekten bir ses işitti, koştu, pencereyi açtı. Çavuşlarından biri, bahçede, ayakta duruyordu.

– Ne var? diye sordu.

– Mösyö, ayaklanma var; işçilerin yarısı çalışmak istemiyor, ötekilerin de madene inmesine engel oluyorlar.

Mösyö Deneulin, uykudan kafası sersem ve uğultulu; dışarının şiddetli soğuğu, buzlu bir duş gibi vücudunu birdenbire kavramış, söylenen sözü pek de iyi anlayamıyordu.

– Zorlayın insinler yahu! diye söylendi.

Çavuş devam etti:

– Bir saattir sürüyor. Sonunda, gelip size haber vermeyi düşündük. Belki siz daha iyi anlatırsınız.

– Tamam, geliyorum.

Çabucak giyindi; şimdi tamamıyla aklı başına gelmişti. Çok kaygılıydı. Ne aşçı kadın ne uşak, yerlerinden kımıldamışlardı, ev soyulsa haberleri olmayacaktı. Fakat sahanlığın öte tarafından kaygılı fısıltılar işitiliyordu; çıkacağı sırada kızlarının oda kapısı açıldı, ikisi de, çarçabuk sırtlarına geçirdikleri beyaz sabahlıklarla ortaya çıktılar.

– Baba, ne var?

Büyük kızı, Lucie, yirmi iki yaşına gelmişti, uzun boylu, esmer, kendini beğenmiş tavırlıydı. Küçüğü, Jeanne, daha on dokuz yaşında, ufak tefek, altın sarısı saçlı, sevimli bir güzeldi.

Deneulin onlara güven vermek için:

– Önemli bir şey değil, dedi. Galiba patırtıcı takımı aşağıda gürültü çıkarmışlar. Gidip ona bakacağım.

Fakat kızlar itiraz ettiler, sıcak bir şey içmeden bırakmak istemediler. Yoksa her zamanki gibi, yine midesi harap bir halde dönüp gelirdi. O çırpınıyor, işinin çok acele olduğunu yeminle söylüyordu.

Nihayet Jeanne, onun boynuna sarılarak:

– Dinle, dedi. Bir kadehçik rom içersin, iki de bisküvi yersin; yoksa bu halimle beni de beraber götürmek zorunda kalırsın.

Bisküvilerin boğazına takılıp kalacağını söyleyerek kabul etti. Kızlarının ikisi birden, ellerinde şamdanlarıyla, önü sıra aşağı iniyorlardı. Aşağıda, yemek odasında, aceleyle ona hizmete koyuldular. Biri kadehe rom koyuyor, öteki, bir paket bisküvi getirmek için kilere koşuyordu. Annelerini pek küçükken kaybetmişler, kendi kendilerine, hayli zorlukla, babaları tarafından şımartılarak büyümüşlerdi. Büyük kız tiyatrolarda şarkı söylemek istiyordu. Küçüğü resim delisiydi; zevklerinde, onu başkalarından ayıran bir ataklık vardı. Fakat işlerin pek iyi gitmemesi yüzünden evin yönetimi dara düşünce, bu gerçeklerden uzak yaşayan kızlar, gözleri hesaplardaki kuruş hatalarını ortaya çıkaran gayet becerikli ve kurnaz birer ev kadını oluvermişlerdi. Şimdi, her iki sanatçı kız da, erkeksi davranışlarla evin bütçesini yönetiyorlar, meteliği hesaplıyorlar, esnafla kavga ediyorlar, tuvaletlerini dur-

madan onarıyorlar, böylece, evin gitgide artan para darlığını dışarıya belli etmemeyi başarıyorlardı.

Lucie, boyuna:

– Ye baba, diyordu.

Sonra, onun susarak, yüzü tasalı, yine dalgınlaştığını görünce, tekrar korktu.

– Durum, demek o kadar kötü ki, bize böyle surat ediyorsun. Biz senin yanında kalacağız, öğle yemeğini bizsiz yesinler.

O sabah için kararlaştırılan bir gezintiyi anlatmak istiyordu. Madam Hennebeau arabasıyla önce Grégoirelara gidip Cécile'i, sonra gelip onları alacaktı. Ardından hep birlikte Marchiennes'e gidecekler, orada öğlen yemeği yiyeceklerdi. Müdürün karısının davetlisiydiler. Bu fırsattan faydalanarak, orada demir atölyelerini, yüksek fırın ocaklarını, kok fırınlarını göreceklerdi.

Jeanne da:

– Tabii kalırız, dedi.

Fakat Deneulin öfkelendi.

– Ne gereği var! Bir şey yok, diyoruz size... Lütfen yataklarınıza girin, kararlaştırıldığı gibi, saat dokuzda da hazırlanmış olun.

Kızlarını öptü ve aceleyle çıktı. Bahçenin donmuş toprağında ses çıkaran çizmelerinin uzaklaşan gürültüsü işitildi.

Jeanne rom şişesinin mantarını özenle tıkadı, Lucie de bisküvileri kilitledi. Oda, sofrasında yavan yemekler yenilen salonlarda görülen soğuk bir temizlik gösteriyordu. Kızların ikisi de, aşağıya böyle erkenden inmelerinden faydalanarak, bir gün evvelden, odada bir dağınıklık kalıp kalmadığına bakıyorlardı. Yerde bir peçete sürünüyordu. Uşak azar işitecekti. Sonunda, tekrar yukarı çıktılar.

Deneulin sebze bahçesinin dar yollarından en kestirmesini seçip yürümeye başladığı sırada, tehlikeye düşen parasal varlığını on misline çıkarmayı kurarak paraya çevirdiği Montsou'daki hissesini, şimdi büyük riskler karşısında bulunan bir milyonunu düşünüyordu. Akla gelmedik çok büyük onarım işleri, yüksek giderli işletme koşulları, sonra, tam kâr edeceği sırada bu sanayi krizinin yarattığı yıkımlar gibi, aralıksız şanssızlıklar peşini

bırakmamıştı. Eğer kendi ocağında da grev çıkarsa, bitmiş demekti. Küçük bir kapıyı itti, ocak binaları, koyu karanlıkta, birkaç fener ışığının beneklediği ayrı bir gölge halinde seçiliyordu.

Jean-Bart, Voreux kadar önemli değildi, fakat yenilenen donanım, mühendislerin de dediği gibi, orayı güzel bir ocak haline getirmişti. Kuyunun bir buçuk metre genişletilmesi ve yedi yüz sekiz metre derine kadar kazılmasıyla yetinilmemiş, yeni makine, yeni asansörler, bilimin en son gelişmelerine uygun, baştan başa yeni araç gereçle donatılmıştı. Hatta, bina yapımına varıncaya kadar, bir görüntü güzelliği verilmek istendiği görülüyordu. Saçağı oymalı bir kriblaj hangarı, bir saatle süslenmiş bir kule, Rönesans stili kilise başı gibi yuvarlak bir harman odası ve bir makine dairesi, siyah ve kırmızı tuğlalarla yapılmış, mozaik helezonlarla süslü bir baca vardı. Tulumba, madenin öteki kuyusuna, eski Gaston-Marie ocağına konulmuştu ve yalnız boşaltma işine ayrılmıştı. Jean-Bart'ın, çıkarma ağzının sağında ve solunda olmak üzere, biri buharlı vantilatöre öteki merdivenlere mahsus iki bölmesi vardı.

Chaval daha sabahın üçünde herkesten evvel gelmiş, arkadaşlarını baştan çıkarmış, Montsou'dakiler gibi yaparak, araba başına beş santim zam istemek için onları kandırmıştı. Çok geçmeden, işçilerin dört yüzü de, el hareketleri ve bağırtılar arasında, barakadan harmana taşmıştı. Çalışmak isteyenler yalın ayak, kürekleri veya kazmaları kollarının altında, lambalarını ellerinde tutuyorlardı; ötekilerse tahta ayakkabıları daha ayaklarında, aşırı soğuktan dolayı kaputları omuzlarında, kuyunun ağzını engellemişlerdi. Düzeni yeniden sağlamak için, onlardan, çalışmak isteyenlerin kuyuya inmelerine engel olmamalarını ve mantıklı davranmalarını rica etmekte olan çavuşların, bağırmaktan sesleri kısılmıştı.

Fakat Chaval Catherine'i, pantolonlu ve ceketli, başında mavi başlığıyla görünce öfkelendi. Sabahleyin kalkarken, ona sert bir şekilde, yataktan çıkmamasını söylemişti. Catherine, işin böyle durmasına canı sıkıldığı için, yine de onun peşinden gelmişti. Çünkü Chaval, kendisine hiç para vermezdi, ancak Catherine

çok defa, hem onun için hem kendisi için harcama yapıyordu. Hiç para kazanmazsa, hali ne olurdu? İçinde hiç çıkmayan bir korku, ekmeksiz ve yersiz kalan sürücü kızların, sonunda gittikleri Marchiennes'deki genelev korkusu vardı.

Chaval:

– Buraya ne halt etmeye geldin? diye haykırdı.

Catherine kekeleyerek, bir geliri olmadığını, çalışmak istediğini söyledi.

– Demek bana karşı koyuyorsun öyle mi kahpe... Hemen eve dön, yoksa seni tekmeleye tekmeleye götürürüm!

Catherine korkarak geriledi. Fakat işlerin ne şekil alacağını görmeye karar vererek, oradan ayrılmadı.

Deneulin kriblajın merdiveninden geliyordu; fenerlerin zayıf aydınlığına karşın, bütün sahneyi, kazmacılarını, yükleyicilerini, pasacılarını*, sürücülerini, çıraklarına varıncaya kadar bütün yüzlerini tanıdığı, gölgelere gömülü bu karmakarışık kalabalığı, keskin bir bakışla gördü. Yeni ve hâlâ temiz ocak ağzında durdurulmuş olan iş, bekliyordu. Basınç altındaki makinenin buharı, hafif ıslık sesleri çıkarıyor, asansörler, işlemeyen kablolara asılı duruyor, yolda bırakılmış kömür arabaları demir döşemede kalabalık ediyorlardı. Ancak seksen tane lamba alınmıştı, geri kalanlar lamba odasında yanıyor, bekliyordu. Fakat Deneulin'in söyleyeceği bir söz herhalde yetecek ve bütün iş hayatı tekrar başlayacaktı.

Yüksek sesle sordu:

– E! Ne oluyor çocuklar? Canınızı sıkan nedir? Açıklayın bana da anlaşalım.

İşçilerini fazla çalıştırmakla beraber, onlara karşı baba gibi davranmak, alışkanlığıydı. Sözünü dinleten, sert görünümü ve boru gibi öten sesinin babacan haliyle, önce onları kazanmaya çalışır, çok defa da kendini sevdirirdi. İşçiler, onun en çok cesaretine saygı gösterirlerdi. Durmadan onlarla beraber ocaklarda bulunur, kuyuda bir kaza olduğu zaman, tehlikeye önce o koşardı.

---

* *Pasa*: Maden ocaklarında madenlerin arasında çıkan taş, toprak vb. yabancı nesneler. (TDK)

Grizu olaylarından sonra, en cesaretliler bile duraksarken, onu, koltuklarının altından bir ip geçirerek, iki defa dibe indirmişlerdi.

– Size güvendiğime beni pişman mı edeceksiniz? diye devam etti. Biliyorsunuz ki, bir jandarma karakolu teklifini reddettim... Serbestçe söyleyin, sizi dinliyorum.

Şimdi, hepsi, sıkılarak susuyorlar, onun yanından uzaklaşıyorlardı. Sonunda Chaval:

– Mesele şu, Mösyö Deneulin, işe devam edemeyeceğiz, araba başına beş santim fazla istiyoruz, dedi.

Deneulin şaşırmış gibiydi:

– Nasıl! Beş santim ha! Bunu neden istiyorsunuz? Ben sizin payandalama işlerinizden yakınmıyorum, Montsou Yönetimi gibi, size yeni bir ücret tarifesi uygulamak düşüncesinde de değilim.

– Olabilir, fakat Montsou'daki arkadaşlar, gene de haklılar. Hem tarifeyi kabul etmiyorlar hem beş santim zam istiyorlar, zira şimdiki götürü fiyatlarıyla temiz iş çıkarmaya olanak yok... Beş santim fazla istiyoruz, öyle değil mi, arkadaşlar?

Destek sesleri yükseldi, sert hareketler arasında gürültü yine başlıyordu. Yavaş yavaş hepsi, daralan bir çember halinde, yaklaşıyorlardı.

Deneulin'in gözlerinde bir alev çaktı, zorbalık yanlısı bir yönetici gibi, yumrukları sıkıldı. İşçilerden birini ensesinden yakalamak arzusuna kapılacağından korkuyordu. Tartışmayı akıllıca yürütmeye karar verdi.

– Beş santim istiyorsunuz, işin bu değerde olduğunu da kabul ediyorum. Fakat bu parayı veremem. Eğer verecek olursam, açıkçası, biterim... Düşünün ki, sizin yaşayabilmeniz için, ilkin ben yaşayabilmeliyim. Son aşamaya gelmiş durumdayım, en ufak bir fiyat artışı beni yıkmaya yeter... İki yıl önce, son grevde, istediğinizi kabul ettim, hatırlarsınız. Fakat o zaman olanak vardı. O zam bile çok zararlı oldu, zira işte iki yıldır didinip duruyorum... Gelecek ay size nereden para bulacağımı düşünmektense, işi bugün, hemen yüzüstü bırakmayı tercih ederim.

Chaval, işlerini bu kadar açıkça anlatan patronun karşısında, kötü kötü gülüyordu. Ötekiler inatla başlarını eğiyorlar, bir işletmecinin, işçilerinin sırtından milyonlar kazanmadığını kafalarına yerleştirmek istemiyorlar, onun sözlerine inanmıyorlardı.

O zaman Deneulin diretti. Hep pusuda duran ve ilk aksaklıkta kendisini yutmaya hazır bekleyen Montsou'yla olan savaşını anlatıyordu. Aralarında, kendisini tutumlu olmaya zorlayan, vahşi bir çekişme vardı. Kaldı ki, Jean-Bart'ın fazla derin olması, çıkarma giderlerini artırmaktaydı; bu da, kömür yataklarının yeterince kalın olmasıyla, ucu ucuna denkleştirilebilmiş olumsuz bir durumdu. Son grevde, işçilerinin bırakıp gitmesinden korkarak Montsou'yu örnek almak zorunda kalmasaydı, gündelikleri hiçbir zaman artırmayacaktı. Şimdi onları, yarınlarıyla korkutuyordu. Eğer, kendisini, madeni satmak ve Montsou Yönetimi'nin korkunç boyunduruğu altına girmek zorunda bırakırlarsa, ne de güzel bir sonuç almış olacaklardı, ya! O, uzakta, bilinmez bir tapınakta, tahtına kurulup oturmuyordu; madencinin tüyünü yolmak için emrinde müdürler olan ve madencinin asla tanımadığı o hissedarlardan biri değildi; o, bir patrondu, parasından daha başka tehlikeye attığı şeyler vardı; aklını, sağlığını, hayatını tehlikeye atıyordu. İşin durması, düpedüz ölüm demek olacaktı; çünkü stoğu yoktu; oysa siparişleri de göndermek gerekirdi. Öte yandan, araç gereç sermayesi boşu boşuna bekleyemezdi. Verdiği sözleri nasıl yerine getirecekti? Dostlarının kendisine verdiği paraların faizini kim ödeyecekti? Sonu yıkım olacaktı. Sözünü bitirirken:

– İşte arkadaşlar, dedi. Sizi inandırmak isterdim... Bir adamdan, kendi kendini boğazlaması istenemez değil mi? Ben size, istediğiniz beş santimi de versem, grev yapmanıza da ses çıkarmasam, yine kendi gırtlağımı kendim kesmiş olacağım.

Sustu. Homurtular işitildi. Madencilerin bir kısmı kararsız görünüyordu. Birçokları kuyunun yanına gittiler.

Bir çavuş:

– Hiç olmazsa, dedi. Herkes serbest olsun... Kimler çalışmak istiyor?

Catherine, ilk ilerleyenlerin arasındaydı. Fakat Chaval onu hiddetle geriye itti ve haykırdı:

– Hepimiz aynı fikirdeyiz, arkadaşlardan ayrılanlar, yalnız enayilerdir!

O andan sonra, uzlaşma olanağı kalmamış gibi göründü. Bağırtılar tekrar başlıyordu, kuyunun başındaki işçiler, tartaklanarak uzaklaştırılıyor, duvara çarpıp ezilme tehlikesi geçiriyorlardı. Bir an geldi ki, müdür, umutsuzluk içinde, tek başına savaşmaya, bu kalabalığı kaba kuvvetle kontrol altına almaya kalkıştı. Fakat bu boşuna bir delilikti, çekilmek zorunda kaldı. Böylece birkaç dakika, harmancının odasında bir iskemleye oturdu; nefes nefese kalmıştı. Güçsüzlüğü onu öyle şaşırtmıştı ki, hiçbir şey düşünemiyordu. Sonunda yatıştı, bir gözetmen çağırarak Chaval'i kendisine yollamasını söyledi. Chaval onunla görüşmeye razı olunca, müdür, odada bulunanları bir el işaretiyle uzaklaştırarak:

– Bizi yalnız bırakın, dedi.

Deneulin'in fikri, bu herifin gizli amacını anlamaktı. Daha ilk sözlerinden, onun gururlu bir adam olduğunu, kıskanç bir tutkunun, yüreğini kemirdiğini anlamıştı. Onu pohpohlayarak ele geçirdi, kendisi gibi değerli bir işçinin geleceğini bu şekilde yok etmesine şaşırmış göründü. Dediğine bakılırsa, yakında onun için iyi bir gelecek düşünüyordu. Kendisini sonra çavuş yapacağını açık açık söyleyerek sözüne son verdi. Chaval ses çıkarmadan dinliyordu. Yumrukları önce sıkılmışken, sonra yavaş yavaş gevşedi. Kafasının içinde, fikirler durmadan dolaşıyordu. Grevde direnecek olursa, Étienne'in yardımcısı olup kalacaktı, şimdiyse önünde şefler arasına geçmek gibi bir başka umut kapısı açılıyordu. Yüzünü bir gurur sıcaklığı kaplıyor, onu sarhoş ediyordu. Bir de sabahtan beri beklediği grevciler alayı, bu saatten sonra artık gelmezdi. Herhalde bir engel çıkmış, belki de jandarmalar gelmiş olmalıydı. Boyun eğmenin tam zamanıydı. Fakat bu öneriyi başıyla yine geri çeviriyor, küskün bir tavırla göğsünü dövüyor, dürüst bir adam rolü yapıyordu. Sonunda, Montsou'dakilere verdiği randevudan patrona söz etmeden arkadaşları yatıştıracağına ve onları madene inmeye razı edeceğine söz verdi.

Deneulin ortada görünmedi, çavuşlar da uzakta durdular. Chaval'in harmanda kömür arabalarından birinde, ayakta durup bir saat konuştuğunu, tartıştığını dinlediler. İşçilerden bir kısmı ona yuh çekiyordu; yüz yirmisi, onun kendilerine verdirdiği kararda direnerek, çok kızgın, çekilip gittiler. Saat yediyi geçiyordu, sabah oluyor, gayet berrak, çok soğuk havalara özgü güzel bir gün aydınlanıyordu. Birdenbire ocağın sarsıntıları yeniden başladı; durdurulan iş devam ediyordu. Önce makinenin kolu harekete geçti, makaralardaki tel halatlar, çözüle sarıla, dalıp çıktı, Sonra, işaretlerin gürültüsü arasında iniş başladı, asansörler doluyor, kuyuya iniyor, tekrar çıkıyor ve kuyu, çıraklardan, sürücü kızlardan, kazmacılardan oluşan günlük tayınını yutuyordu; dökümden döşemeler üstünde, boşaltma işçileri, gök gürültüsüne benzer uğultularla arabalarını sürüyorlardı.

Chaval, sırasını bekleyen Catherine'e:

– Orada ne halt ediyorsun? diye haykırdı. Dolaşıp duracağına aşağıya insene!

Saat dokuzda Madam Hennebeau, yanında Cécile olduğu halde arabasıyla gelince, Lucie'yle Jeanne'ı, tuvaletlerini yirmi defa bozup yapmış oldukları halde hazır ve pek şık bir kıyafette buldu. Fakat Deneulin, at üstünde, arabaya refakat eden Négrel'i görünce şaştı. O ne? Erkekler de mi davetliydi? Bunun üzerine Madam Hennebeau, o anaç davranışıyla, açıkladı. Gözünü korkutmuşlardı. Yollarda hain suratlı insanlar var diyorlardı, o da yanına bir koruyucu almayı uygun bulmuştu. Négrel gülüyor, onlara güven veriyordu. Hiç kuşku duyulacak bir şey yoktu, hepsi, her zamanki gibi yaygaracıların verdikleri gözdağından başka bir şey değildi. Bir cama taş atmaya cesaret edecek bir tek kişi yoktu. Hâlâ başarısının sevinci içinde olan Deneulin, bastırılan Jean-Bart ayaklanmasını anlatıyor, şimdi içinin tamamen rahat ettiğini söylüyordu. Böylelikle, Vandame yolu üzerinde, bu hanım kızlar arabaya binerlerken, hepsi bu çok güzel güne bakıp neşeleniyorlar, uzakta, kırlar ortasında, gitgide artan sürekli gürültüyü, kulaklarını yere dayasalar koşar adımlarını işitecekleri, yürüyüş halindeki kalabalığı algılayamıyorlardı. Madam Hennebeau:

– O halde anlaştık! dedi. Akşama matmazelleri almaya gelir ve yemeği bizimle beraber yersiniz... Madam Grégoire da Cécile'i almaya geleceğine söz verdi.

Deneulin:

– Kesinlikle gelirim, dedi.

Araba Vandame tarafına hareket etti, Jeanne ve Lucie, dışarı sarkıp hâlâ yolun kenarında ayakta duran babalarına gülmüşlerdi. Négrel, hızla dönen tekerleklerin arkasından, hoş bir tırısla geliyordu.

Ormandan geçildi, Vandame'dan Marchiennes'e giden yola sapıldı. Tartaret'ye yaklaştıkları sırada, Jeanne, Madam Hennebeau'ya, Côte Verte'i görüp görmediğini sordu. Madam Hennebeau da, beş seneden beri o yörede oturduğu halde, o tarafa hiç gitmemiş olduğunu söyledi. Bunun üzerine o yöne saptılar. Tartaret orman kenarında, altında, yüzyıllardan beri, tutuşmuş bir kömür madeni yanan, volkanik arazi çoraklığında, ekili olmayan bir yerdi. Burası bir efsane konusu olmuştu; yerli maden işçileri, şöyle bir öykü anlatırlardı: İçinde sürücü kızların kötülük çirkefine yuvarlandıkları bu yer altı Sodom'una* gökten ateş yağmış, kızlar dışarı çıkmaya bile vakit bulamamışlardı; bugün bile, bu cehennemin dibinde alev alev yanıyorlardı. Donuk kırmızı renkte yanık kayalar, cüzzam yaraları gibi, şap lekeleriyle örtülüydü. Çatlakların kenarından, sarı çiçekler gibi kükürt fışkırıyordu. Geceleyin, bu deliklerden bakmaya cesaret edebilen yürekliler, orada, içerinin ateşinden kavrulan günahkâr ruhların alevini gördüklerini yeminle söylerlerdi... Yerin üzerinde başıboş ışıklar uçuşuyor, çöp ve büyü çanağı kokulu sıcak buharlar, durmadan tütüyordu. İşte bu lanetli Tartaret toprağının ortasında; her zaman yeşil çimenleriyle, yaprakları durmadan yenilenen kayın ağaçlarıyla, yılda üç defaya kadar ürün veren tarlalarıyla, Côte Verte, doğaüstü sonsuz bir bahar gibi yükseliyordu. Burası, derin yer tabakalarının

* *Sodom*: Kutsal kitaplarda sözü edilen ve içine düştükleri ahlaksızlıklar nedeniyle Allah tarafından yok edilen iki şehirden biri. Diğeri Gomorra'dır. (*Ed.*)

yangınıyla ısınan doğal bir seraydı. Orada, kar, hiçbir zaman durmazdı. Ormanın, yaprakları dökük ağaçları yanındaki kocaman yeşillik demeti, bu aralık günü, dondan, kenarları bile sararmadan gelişip durmaktaydı.

Biraz sonra, araba, ovada yola çıkmıştı. Négrel efsaneyle alay ediyor, bir maden kuyusunda yangının, çok defa, kömür tozlarının mayalanması sonucu nasıl tutuştuğunu anlatıyordu. Yangın söndürülmezse, sonu gelmez şekilde yanardı. Belçika'daki bir maden kuyusuna, akışı değiştirilen bir ırmak akıtılarak kuyunun suyla doldurulduğunu, örnek olarak söylüyordu. Fakat sustu. Bir zamandan beri, araba, her dakika işçi gruplarıyla karşılaşıyordu. Kendilerini yolun kenarına çekilmeye zorlayan bu lüksü tepeden tırnağa süzerek, yan gözlerle bakıyorlar, sessizce geçip gidiyorlardı. Sayıları durmadan artıyordu. Beygirler, Scarpe üstündeki küçük köprüde yavaş yürümek zorunda kaldılar. Ne vardı da bu kalabalık, böyle yollara dökülmüştü? Kızlar korkuyorlardı; Négrel, uğultulu kırlarda bir patırtı kokusu sezmeye başlıyordu. Nihayet Marchiennes'e gelindiği zaman, hepsi rahat bir nefes aldılar. Kok fırını dizileri ve yüksek fırın ocaklarının kuleleri, kızıllıklarını söndürür gibi görünen güneşin altında, sonsuz kurumlarını havaya saçan dumanlar püskürtüyorlardı.

II

Jean-Bart'da Catherine bir saatten beri çalışıyor, kömür arabalarını aktarma yerine kadar sürüyordu. Öyle tere batmıştı ki, yüzünü silmek için bir an durdu.

Chaval, götürü arkadaşlarıyla birlikte kazma salladığı kömür alnından, tekerleklerin uğultusunu işitmez olunca şaştı. Lambalar ölgün yanıyor, kömür tozu etrafı göstermiyordu.

– Ne oluyor? diye haykırdı.

Catherine, sıcaktan eriyeceğini ve kalbinin durduğunu hissettiğini söyleyince, öfkeli öfkeli cevap verdi:

– Budala, benim gibi yap, gömleğini çıkar!

Yedi yüz sekiz metre derinlikte, Kuzeyde, Désirée damarının ilk yolunda ve ocak katından üç kilometre uzakta idiler. Madenciler ocağın bu kısmından konuşurlarken cehennemden bahsetmiş gibi sararırlar, seslerini kısarlar; çok defa, cayır cayır yanan bu derinliklerin sözünü etmemeyi daha doğru buluyormuş gibi, başlarını sallamakla yetinirlerdi. Galeriler kuzeye doğru daldıkça Tarteret'ye yaklaşıyor, yukarıda kayaları kavuran iç yangına doğru gidiyordu. Kömür alınlarının şimdi bulundukları nokta, ortalama kırk beş derece sıcaklıktaydı. Ovadan geçen yolcuların çatlaklardan gördükleri, kükürt ve iğrenç buharlar püskürten alevlerin ortasında, lanetli yerin tam göbeğinde bulunuyorlardı.

Ceketini önceden çıkarmış olan Catherine durakladı, sonra pantolonunu da çıkardı; öylece kolları çıplak, bacakları çıplak, gömleği beline bir iple bluz gibi bağlı, yeniden arabasını sürmeye başladı.

Yüksek sesle:

– Neyse, böyle belki daha iyi olur, dedi.

Bunaltısının içinde, belirsiz bir korku vardı. Orada çalışmaya başladıkları beş günden beri, çocukluğunda durmadan dinlediği masalları, ağza alınmasına cesaret edilemeyen şeylerin cezası olarak Tartaret toprağı altında yanan o eski zaman sürücü kızlarını düşünüyordu. Şimdi, böyle saçma sapan şeylere inanacak yaşta olmadığına kuşku yoktu, ancak ne olursa olsun, duvardan, bir soba gibi kıpkızıl, gözleri kor gibi yanan bir kızın birdenbire çıktığını görse ne yapardı? Bunu düşündükçe daha fazla terliyordu.

Ocaktan seksen metre ötedeki aktarma yerinde, bir başka sürücü kız, kömür arabasını alıyor, seksen metre daha öteye, varagelenin dibine kadar götürüyor, harmancı da, yukarı yollardan inen öteki arabalarla beraber, o arabayı gönderiyordu.

Otuz yaşında zayıf bir dul olan bu kadın, Catherine'i gömlekle görünce:

– Ooh! dedi. Sen rahatı bulmuşsun. Ben yapamıyorum, çıraklar pis pis sözlerle rahat bırakmıyorlar.

Genç kız:

– Adam sen de! diye cevap verdi, Erkeklere kulak asmam! Çok terliyorum.

Boş bir arabayı sürerek döndü. Asıl fenası, Tartaret'ye yakın olmasının yanı sıra, yerin dibindeki bu yolda, sıcaklığı dayanılmaz hale getiren bir başka neden daha vardı. Bu yol, eski bir ocak olan Gaston-Marie'nin kullanılmayan bir galerisine bitişikti. Çok derin olan o ocakta, on yıl önce bir grizu patlamış, yangın çıkmıştı. Hâlâ devam eden bu yangının yol açtığı yıkımı sınırlamak üzere, killi topraktan bir duvar örmüşlerdi ve durmadan da aynı duvarı onarıyorlardı. Ateşin, havasız kalınca sönmesi gerekirdi. Fakat herhalde, bilinemeyen hava akımları bu ateşi körüklüyor olmalıydı ki, on yıldır yanıyor; duvarı, bir fırının tuğlaları gibi kızdırıyordu, öyle ki, yanından geçerken sıcaklığı duyuluyordu. İşte araba yolu da, bu duvar boyunca, yüz metreden fazla uzanıyor ve burada ısı, altmış dereceyi buluyordu.

Catherine, iki defa gidip geldikten sonra yine boğulacak gibi oldu. Neyse ki, çevrenin en kalın damarlarından biri olan bu Désirée damarında, yol geniş ve rahattı. Tabaka bir metre doksan santim boyundaydı ve işçiler ayakta çalışabiliyorlardı. Fakat boyunları kıvrık çalışmaya bile gönüllüydüler, yeter ki bir parça serinlik olsundu.

Chaval, Catherine'in kımıldamadığını anlar anlamaz, yine şiddetle haykırdı:

– Hey, uyuyor musun? Bu kaltağı kim çaktı bana? Arabanı doldurup yürüyecek misin sen?

Catherine ocağın alt başında, küreğine dayanmış, duruyordu, Chaval'in istediğini yapmadan, sersem sersem bakıyordu; bir fenalık geçirmekteydi. Lambaların kırmızımtırak ışığında onları iyice seçemiyordu. Hepsi hayvanlar gibi, çırçıplaktılar, fakat öyle kapkara, terden ve kömürden öyle pis bir haldeydiler ki, çıplaklıkları onu rahatsız etmiyordu. İleri uzanmış maymunsu gövdeleriyle, boğuk vuruşlar ve iniltiler ortasında, yorgunluktan bitkin kalan, yanıp kavrulmuş tüm organlarının korkunç görünüşüyle, karanlık bir iş peşindeydiler. Fakat onlar, kendisini herhalde

daha iyi ayırt ediyorlardı ki, kazmalar durdu ve pantolonunu çıkardığından dolayı onunla alay ettiler:

– Hey! Dikkat et, nezle olacaksın!

– Amma bacakları varmış! Chaval be, bu iki kişiye de yeter!

– Ooo! Bir kontrol etmeli. Kaldır paçanı. Daha yukarı! Daha yukarı!

O zaman, Chaval, bu alaylara kızmadan, yine Catherine'e çıkıştı.

– Hâlâ duruyor musun? Pis söz işitti miydi, hoşlanır. Yarına kadar durur, dinler.

Catherine sıkıntı içinde, arabasını doldurmaya başlamıştı, Doldurduktan sonra, onu itti. Galeri çok geniş olduğu için iki taraftaki direklere dayanamıyor, katılaşan kolları ileri doğru uzanmış, beli bükülmüş, yavaş yavaş ilerlerken, ayakları raylarda tökezliyor, dayanacak bir yer arıyordu, Kızgın duvarın hizasından geçerken, ateş işkencesi tekrar başlıyor, bütün vücudundan iri yağmur taneleri gibi, terler boşanıyordu. Yolun üçte birini ancak tamamlamıştı ki, su gibi ter içinde kaldı, gözleri bulandı, vücudu kara bir çamurla örtüldü. Dar gömleği, mürekkebe batmış gibi, tenine yapışıyor, bacaklarının hareketiyle, beline doğru çıkıyor ve yürümesini öyle engelliyor, öyle acı veriyordu ki, işi yine bırakmak zorunda kaldı.

O gün nesi vardı, bilmiyordu... Kemiklerini hiçbir zaman bu kadar gevşek hissetmemişti. Galiba içerisinin havası bozuktu. Bu uzun araba yolunda, havalandırma düzeni yoktu. Kömürden, hafif bir pınar fokurtusuyla çıkan türlü türlü buharları teneffüs ediyorlardı ve bu buharlar bazen o kadar fazla çıkıyordu ki, lambalar yanmaz oluyordu. Grizuya gelince, kömür damarı, on beş günlük bir sürenin başından sonuna, işçilerin burnuna o kadar fazla üflüyordu ki, artık bununla uğraşmıyorlardı bile. Aşağıda boğucu, ağır gazların; yukarıda, tutuşunca bir maden kuyusunun bütün ocaklarını, yüzlerce insanı, bir gürleyişte öldüren hafif gazların oluşturduğu o kötü havayı, madencilerin deyişiyle, o ölü havayı gayet iyi tanıyordu. Çocukluğundan beri o havayı o kadar yut-

muştu ki, şimdi ona dayanamayışına, kulaklarının uğuldamasına, boğazının ateş gibi yanmasına şaşırıyordu.

Artık dayanamayınca, gömleğini çıkarmak gereğini duydu. En ufak kıvrıntısı vücudunu kesen, cildini yakan bu gömlek, işkence haline geliyordu. Dayandı, arabasını sürmeye devam etmek istedi, yine doğrulmak zorunda kaldı. O zaman varacağı yerde örtüneceğini düşünerek, çarçabuk ipi, gömleği, hepsini çıkardı. Öyle acele ediyordu ki, elinden gelse derisini de yüzecekti. Şimdi de, çıplak, acınacak bir halde, çamurlu yollarda yaşam dilenen bir kadın düzeyine inmiş bir halde, sırtı isten kapkara, bir araba beygiri gibi karnına kadar çamur içinde, çırpınıyordu. Dört ayak olmuş, arabasını sürüyordu.

Fakat içini bir umutsuzluk kapladı. Soyunmuş, fakat rahatlamamıştı. Çıkaracak başka nesi vardı? Kulaklarının uğultusu başını sersem ediyor, şakakları bir mengeneyle sıkılır gibi oluyordu. Diz üstü düştü. Arabadaki kömürün içinde duran lambanın söndüğünü görür gibi oldu. Yalnız, karmakarışık fikirlerinin ortasında, onun fitilini açmak niyeti dolaşıyordu. İki defa, lambayı incelemek istedi, iki defasında da, onu yere, önüne koyunca, nefesi tükenmiş gibi soluklaştığını gördü. Birdenbire lamba sönüverdi. O zaman, her şey, karanlıklara yuvarlandı. Catherine'in başında bir değirmen taşı dönüyor, kalbine bir sıkıntı çöküyor, atışları duruyordu. Tüm organlarını etkileyen sınırsız yorgunluk, onu da uyuşturmuştu. Catherine sırtüstü düşmüş, yerde, boğucu hava içinde debelenmekteydi.

Chaval'in sesi, azarlayıcı bir tonda yükseldi:

– Galiba yine gezmede!

Kömür alnının üst başından dinledi, tekerleklerin gürültüsünü işitmedi.

– Hey! Catherine, yezit yılan!

Ses, uzakta, karanlık galeride kayboluyor, cevap olarak bir soluk bile işitilmiyordu.

– Gelip seni yerinden kımıldatayım mı?

Hep aynı ölüm sessizliği içinde, hiçbir hareket olmadı. Kızgınlıkla indi, lambası elinde, öyle bir koştu ki, sürücü kızın, yolu

kaplayan vücuduna çarpmasına az kaldı. Ağzı bir karış açık, ona bakıyordu. Ne olmuştu acaba? Bir parça kestirmek için yapmış olmasın, diye düşündü. Fakat kızın yüzünü aydınlatmak için yere eğildiği zaman lamba, sönecek gibi oldu. Lambayı kaldırdı, tekrar indirdi. Kızgınlığı geçmiş, tehlikeye düşen arkadaş karşısında, bir madencinin özverili duyguları uyanmıştı. Seslendi, gömleğini getirmelerini söyledi. Çıplak ve baygın yatan kızı kucaklamış olabildiği kadar yükseğe kaldırıyordu. İkisinin giysilerini de onun omzuna attılar, Chaval, bir eliyle yükünü tutarak, öteki eliyle iki lambayı birden taşıyarak, koşar adımla yürüyordu. Derin galeriler, önünde açılıyor ve Chaval, koşuyor, sağa sapıyor, sola sapıyor, vantilatörün üflediği, ovanın buz gibi soğuk havasından hayat aramaya gidiyordu. Sonunda bir pınarın, kayadan sızan bir suyun sesini işiterek durdu. Eskiden Gaston-Marie ocağının ulaştırması için kullanılan büyük bir araba galerisinin yol ağzında bulunuyordu. Havalandırmanın rüzgârı burada bir fırtına gibi esiyordu, serinlik o kadar fazlaydı ki, hâlâ gözleri kapalı, bilinçsiz haldeki metresini, sırtını direklere dayayarak yere oturttuğu zaman, soğuktan ürperdi.

– Catherine, beni dinle canım! Şakayı bırak... Bir parça dik dur da şunu ıslatayım.

Onu bu kadar gevşek görmek Chaval'i korkutuyordu. Bununla birlikte, kızın gömleğini suya batırabildi, yüzünü onunla yıkadı. Catherine, ergenlik çizgileri hâlâ belli belirsiz, bu gecikmiş, cılız genç kız vücuduyla, yerin dibine şimdiden gömülmüş bir ölü gibiydi. Sonra, çocuk göğsünde, vaktinden evvel kızlığını kaybetmiş küçük yoksul kız karnında ve bacaklarında bir ürperme dolaştı. Gözlerini açtı, kekeledi:

– Üşüyorum.

Chaval, rahat bir soluk alarak:

– Oh! Bu iyi oldu işte, dedi.

Onu yine giydirdi, gömleğini kolayca boynundan geçirdi, pantolonu ayağına geçirirken sıkıntı çekti ve söylendi, çünkü Catherine, bu işte kendisine yardımcı olamıyordu. Hâlâ sersemliğini gideremeyişti. Nerede bulunduğunu ve niçin çıplak olduğu-

nu anlayamıyordu. Anımsayınca utandı. Nasıl olmuş da, tepeden tırnağa soyunabilmişti? Chaval'e soruyordu: Vücudunu örtmek için, belinde bir mendil bile yoktu, onu bu halde görmüşler miydi? Chaval alay ediyor, birtakım masallar uyduruyor, kendisini oraya getirirken bütün arkadaşlarının iki sıra olduğunu, beraberce, aralarından geçerek geldiklerini söylüyordu. Sözünü dinleyip kıçını açmanın ne anlamı vardı ki? Sonra, gerisinin yuvarlak mı, yoksa yassı mı olduğunu bile arkadaşların görmediklerini, çünkü çok hızlı koştuğunu iyice anlattı.

Kendisi de giyinerek:

– Vay canına! dedi. Soğuktan geberiyordum.

Catherine, onu hiç bu kadar sevimli halde görmemişti. Ne zaman iyi bir söz söylese, kesinlikle arkasından iki de kötü sözü olurdu. Anlaşarak yaşamak ne iyi olacaktı! Yorgunluğun verdiği güçsüzlük içinde, yüreğine bir sevgi doluyordu. Ona gülümsedi ve mırıldandı:

– Öp beni.

Chaval onu öptü, yanına uzandı, yürüyecek hale gelmesini bekledi.

Catherine devam etti:

– Bak gördün mü, yukarıda öyle bağırmakta haksızdın, çünkü vallahi kımıldayacak halim kalmamıştı. Kömür alnında, siz yine o kadar sıcak duymuyorsunuz. Araba yolunda insan nasıl pişiyor, bilsen!

Chaval:

– Tabii, diye cevap verdi, Ağaç altı olsa daha rahattır... Bacada sıkıntı çekiyorsun, orası belli kızcağızım.

Catherine, onun, bu gerçeği kabul etmesinden öyle duygulandı ki, cesur görünerek:

– Geçici bir sıkıntıydı sadece. Sonra da, bugün, hava pisti... Ama birazdan görürsün, bakalım tembel miyim, çalışmak gerekiyorsa, çalışılır, değil mi ya? Ben işi yüzüstü bırakmaktansa, iş başında ölürüm.

Bir sessizlik oldu. Chaval bir kolunu kızın beline dolamış, soğuk almasın diye onu göğsüne bastırıyordu. Catherine, baca-

ya dönecek kadar dirildiğini hissetmekle beraber, kendini zevkle onun kollarına bırakıyordu.

Gayet yavaş sesle, devam etti:

– Yalnız, sen daha nazik olsan... Evet, insan bir parça birbirini sevince o kadar mutlu oluyor ki.

Sessiz sesiz ağlamaya başladı.

Chaval:

– A canım, mademki seni yanıma aldım, demek ki seviyorum, diye haykırdı.

Catherine, yalnız başını sallayarak cevap verdi. Çoklukla erkekler kadınları sırf onlara sahip olmak için alıyorlardı; mutluluklarına kulak astıkları yoktu. Kolunu her zaman böyle beline dolamış hissedeceği bir başka erkeğe rastlasaydı ne güzel bir hayat geçirirdi. Şimdi, bunu düşündükçe umutsuzlanıyor, daha sıcak yaşlar döküyordu. Başka bir erkek mi? Şimdi, bu başka erkeğin belirsiz hayali, o büyük üzüntüsünün ortasında, karşısına dikiliyordu. Ama artık olan olmuştu; tek isteği, ölünceye kadar bununla yaşamaktı. Yalnız, Chaval, kendisini, bu kadar fazla tartaklamasaydı bari.

– O halde, dedi. Ara sıra böyle olmaya çaba göster.

Hıçkırıklar sözünü kesti, Chaval onu yine öptü.

– Ne budalasın! Pekâlâ! Yemin ediyorum, bundan sonra nazik olacağım. Ben başkalarından daha fena adam değilim, haydi!

Catherine ona bakıyor, gözyaşları arasında gülümsemeye başlıyordu. Belki de haklıydı, hiç mutlu kadın görüldüğü yoktu. Sonra da, yeminine güvenmemekle beraber, onu nazik görmenin verdiği zevke kendini bırakıyordu. Ah, Yarabbi! Bu hal sürebilseydi! İkisi de, birbirine sarılmıştı ve uzun bir kucaklaşma içindelerken, işittikleri ayak sesleri üzerine yerlerinden kalktılar. Yoldan geçtiklerini gören üç arkadaş ne olduğunu anlamaya geliyorlardı.

Hep birlikte döndüler. Saat ona geliyordu; ocağın dibinde yeniden terlemeye başlamadan evvel, serin bir köşede yemek yediler. Fakat tam, ikişer dilim tereyağlı ekmeklerini bitirip mataralarından bir yudum kahve içecekleri sırada, uzak bacalardan

gelen bir gürültü onları kaygılandırdı. Ne vardı? Yine bir kaza mı olmuştu? Kalktılar, koşuştular. Her an kazmacılarla, sürücü kızlarla, çıraklarla karşılaşıyorlardı; bunların da hiçbiri bir şey bilmiyor, hepsi bağrışıyordu, herhalde büyük bir kötülük vardı. Yavaş yavaş bütün maden ocağı korkuya kapılmıştı; galerilerden kaygılı gölgeler fırlıyor, lambaları sallanarak karanlıklarda koşuşuyorlardı. Nerede ne olmuştu? Niçin söylemiyorlardı.

Birdenbire, bir çavuş:

– Halatları kesiyorlar! Halatları kesiyorlar! diye haykırarak geçti.

O zaman panik başladı. Karanlık yollarda, çılgınca bir koşuşma oldu. Akıllara durgunluk geliyordu. Halatlar ne hakla kesiliyordu? Hem işçiler madende bulunurken halatları kim kesiyordu? Pek acımasızca bir şeydi bu.

Fakat bir başka çavuşun sesi gürledi, kayboldu:

– Montsou işçileri halatları kesiyorlar! Herkes çıksın!

Chaval işi anlayınca, Catherine'i olduğu yerde durdurdu. Dışarı çıktığı takdirde Montsou'dakilerle karşılaşacağını düşününce, dizlerinin dermanı kesiliyordu. Demek ki, jandarmaların eline düştüğünü sandığı sürü gelmişti ha? Bir an geri dönüp, Gaston-Marie'den çıkmayı düşündü. Fakat orası artık kullanılmıyordu. Chaval sövüyor, duraksıyor, korkusunu belli etmiyor, böyle koşmanın manasız olduğunu söyleyip duruyordu. Herhalde onları, maden kuyusunun dibinde bırakmazlardı ya!

Çavuşun sesi bir daha yankılandı, yaklaştı:

– Herkes çıksın! Merdivenlere! Merdivenlere!

Chaval de arkadaşlarıyla beraber sürüklendi, yürüdü. Catherine'i tartakladı, yeteri kadar hızlı koşamadığını söyleyerek suçlu çıkardı. Kuyunun dibinde yalnız kalıp açlıktan ölmelerini mi istiyordu? Çünkü Montsou haydutları, herkesin çıkmasını beklemeden merdivenleri parçalayabilirlerdi. Bu korkunç tahmin, hepsinin dengesini bozmaya yetti. Şimdi, galeriler boyunca, birbirini yercesine bir koşuşma, herkesten evvel yukarı çıkmak için en başa geçmeye çalışan bir deliler yarışı başlamıştı. Merdivenlerin parçalandığını, hiç kimsenin kuyudan çıkamayacağını

haykıranlar vardı. Ocak katı alanında, ürküntü içinde gruplar halinde çıkmaya başladıkları zaman, tam anlamıyla bir izdiham oldu. Kuyuya doğru atılıyorlar, merdiven bölmesinin daracık kapısı önünde birbirlerini çiğniyorlardı. Atlarını dikkatle ahıra sokan, kuyuda gecelemeye alışık yaşlı bir seyis, kendisini oradan nasıl olsa gelip çıkaracaklarına emin, onları, aşağılayan ve tasasız bir gözle bakıyordu.

Chaval, Catherine'e:

– Benim önüm sıra çıksana! dedi. Bari düşersen tutarım.

Kız, vücudunu tekrar terlere batıran bu üç kilometrelik koşudan bitmiş, nefes nefese, farkına varmadan, kendisini kalabalığın itiş kakışına bırakıyordu. O zaman, Chaval, kızın kolunu, kırarcasına çekti; o zaman Catherine bir çığlık kopardı, gözlerinden yaşlar aktı. Chaval yeminini unutmuştu bile, Catherine hiçbir zaman mutlu olamayacaktı.

– Yürüsene! diye haykırdı.

Fakat Catherine, bu adamdan çok korkuyordu. Önden çıkarsa durmadan kendisini tartaklayacaktı. Onun için direniyor, ilerlemiyor; arkadaşların telaşlı kalabalığı da onları yana doğru itiyordu. Su sızıntıları iri damlalar halinde dökülüyor, tepinen ayaklar altında sarsılan yer, on metre derinlikteki çamurlu havuzun üstünde titriyordu. İki yıl önce, yine bu Jean-Bart'da korkunç bir kaza olmuş, bir demir tel kopmuş, asansörü bu havuzun çamurlu suyuna düşürmüş, iki işçi boğulmuştu. Şimdi hepsi bunu düşünüyordu; kalaslar üstlerine yığılırsa oraya düşüp öleceklerdi.

Chaval:

– Haydi oradan, kazma kafalı! diye bağırdı. Geber öyleyse, kurtulurum!

Sonra yürüdü, Catherine de peşinden çıktı.

Kuyunun dibinden yukarıya kadar, her biri aşağı yukarı yedi metrelik yüz iki merdiven vardı. Her biri, merdiven kısmıyla aynı genişlikteki bir sahanlığa oturtulmuştu ve dört köşe bir delikten, ancak omuzlar sığabiliyordu. Burası, kuyunun iç kenarıyla çıkartma kısmının bölmesi arasında, yedi yüz metre yüksekliğinde, dar bir baca, rutubetli, karanlık ve sonsuz bir yer altı korido-

ruydu ki, içinde, merdivenler, düzgün katlar halinde, neredeyse dimdik, üst üste yerleştirilmiş bulunuyordu. Bu dev gibi sütunu tırmanmak için, sağlam bir insanın, yirmi beş dakika zaman harcaması gerekirdi. Aslına bakılırsa, bu merdiven kısmı ancak kaza olduğu zaman kullanılıyordu.

Catherine, önce, cesurca tırmandı. Çıplak ayakları, yolların keskin çıkıntılarına alışık olduğu için, yıpranmasın diye demir çubuklarla çevrilmiş, dört köşe basamaklardan rahatsız olmuyordu. Araba sürmekten nasır tutan elleri, avuçlarına fazla kalın gelen tırabzanları kolaylıkla kavrıyordu. Hatta bu beklenmedik çıkış, her merdivende üç kişi olmak üzere, süzülen, kendini yukarı doğru çeken insanlardan oluşmuş, başı gün ışığına ulaştığı zaman kuyruğu hâlâ havuzun üstünde sürüklenecek olan bu uzun yılan, onu oyalıyor, üzüntüsünden uzaklaştırıyordu. Henüz yukarı varılmamıştı, merdivene ilk ayak basanlar, olsa olsa, kuyunun üçte biri kadar bir yere ulaşmış olmalılardı. Artık hiç kimse konuşmuyordu, yalnız ayaklar, boğuk bir gürültüyle yol alıyor; lambalar, başıboş yıldızlar gibi aşağıdan yukarıya, durmadan büyüyen bir çizgi halinde, aralıklı bir dizi oluşturuyordu.

Catherine, arkasından gelen bir işçi çırağının, merdivenleri saydığını işitti. O da saymayı düşündü. O zamana kadar, on beş merdiven çıkmışlar ve bir kata gelmişlerdi. Fakat aynı dakikada, Chaval'ın ayaklarına çarptı. Chaval sövdü; haykırarak dikkat etmesini söyledi. Bütün grup yavaş yavaş duruyor, hareketsizleşiyordu. Ne vardı? Ne oluyordu? Bu arada herkes yeniden konuşmaya, soru sormaya, korkmaya başlamıştı. Dipten itibaren kuşkular artıyor, gün ışığına yaklaştıkları kadar, yukarının bilinmezliği soluklarını daha çok tıkıyordu. Birisi tekrar aşağı dönmek gerektiğini, merdivenlerin parçalanmış olduğunu haber verdi. Hepsinin kafası bununla, boşlukla karşılaşmak korkusuyla boğuşuyordu. Yukarıdan aşağı, ağızdan ağza bir başka haber geldi. Bir kazmacının, basamakta ayağı kaymıştı. İşin aslını bilen yoktu, bağırtılardan, konuşmalar işitilmiyordu, orada mı geceleyeceklerdi? Sonunda, gerçeği daha iyi öğrenmeye vakit kalmadan, ayakların adımları ve lambaların sallantısı ortasında, aynı

ağır ve yorucu hareketle, çıkış yeniden başladı. Kırık merdivenlerle, herhalde daha yukarıda karşılaşacaklardı.

Otuz ikinci merdivende, üçüncü bir katı geçerken, Catherine, bacaklarının ve kollarının katılaştığını hissetti. Önce, cildinde hafif gıcıklanmalar olmuştu. Şimdi, ayaklarının altı ve elleri, demirle tahtanın dokunmasını duymuyordu. Gitgide daha yakıcı, belirsiz bir sızı, kaslarını kızıştırıyordu. Sürekli artan baş dönmesi arasında, büyükbabası Bonnemort'un anlattığı öyküleri anımsıyordu. Merdiven bölmesinin henüz olmadığı ve on yaşında kız çocuklarının, açıkta dikili merdivenlerden, kömürü sırtlarında çıkardıkları zamanlarda, içlerinden birinin ayağı kaydığında yahut sepetlerin birinden bir kömür parçası düştüğünde, üç dört çocuğun birden, tepe aşağı yuvarlandığı olurdu. Bedenine saplanan kramplar dayanılmaz bir hale geliyordu; merdivenin sonuna hiçbir zaman ulaşamayacaktı.

Yeni duraklamalar, soluk almasını sağladı. Fakat her defasında, yukarıdan gelen korku esintileri, onun sersemliğini büsbütün artırıyordu. Üstünde ve altında soluklar daralıyor, bu bitmez tükenmez tırmanış baş dönmesi veriyor, bunun neden olduğu mide bulantısını, ötekilerle beraber Catherine de hissediyordu. Karanlıklar ortasında kendinden geçmiş, duvarların vücuduna yaptığı basınçla çileden çıkmış, boğulacak gibi oluyordu. Bir yandan da rutubetten titriyor, vücudundan iri ter damlaları dökülüyordu. Su seviyesine yaklaşıyorlardı, yağmur, lambaları söndürecek kadar kuvvetle yağıyordu.

Chaval iki defa soru sordu, Catherine'den cevap alamadı; aşağıda ne yapıyordu, dilini mi yutmuştu? Kuvveti kesilip kesilmediğini pekâlâ söyleyebilirdi. Yarım saatten beri çıkıyorlardı; fakat o kadar ağır çıkıyorlardı ki, ancak elli dokuzuncu merdivendeydiler. Daha kırk üç merdiven vardı. Catherine, sonunda, kekeleyerek, hâlâ dayandığını söyledi. Yorulduğunu söyleseydi, yine tembel sözünü işitecekti. Basamakların demiri herhalde ayaklarını berelemiş olacaktı ki, kemiklerine kadar testereyle kesildiği hissine kapılıyordu. Her kavrayışında, parmaklarını kapayamayacağı derecede katılaşmış ve derileri yüzülmüş elleri-

nin, tırabzanı bırakıvereceğini sanıyordu. Durmadan harcadığı çabadan, omuzları yerinden, bacakları kalçalarından çıkmış gibi, sırtüstü düşecek hale geliyordu. Hele, merdivenlerin eğiminin az olmasından sıkıntı çekiyordu. Bu neredeyse dimdik durum, onu, karnını tahtaya yapıştırarak, bileklerinin kuvvetiyle tırmanmaya zorluyordu. Şimdi, solumalar, ayak seslerini örtüyor, bölmenin kenarına çarpıp on misli artan büyük bir hırıltı, dipten yükselip gün ışığında bitiyordu. Bir inilti oldu, ağızdan ağza kelimeler dolaştı, bir işçi çırağının kafası, bir sahanlığın kenarına çarpıp yarılmıştı.

Catherine hâlâ çıkıyordu. Su seviyesini geçtiler. Yağmur durmuştu, hurda demir ve ıslak tahta kokusuyla zehirlenen mahzen havasını, bir sis büsbütün ağırlaştırıyordu. Catherine istem dışı, hafif sesle, sayıp duruyordu: Seksen bir, seksen iki, seksen üç; daha on dokuz merdiven vardı. Yalnız, saydığı bu rakamların ritmi ona kuvvet veriyordu. Yaptığı hareketleri artık anlar halde değildi. Gözlerini yukarı kaldırdığı zaman, lambaların, sarmal biçimindeki dönüşlerini görüyordu. Kanı akıyordu, ölüm hali geçiriyordu, ufacık bir nefes onu devirecekti. Asıl kötüsü şuydu ki, aşağıdakiler şimdi itmeye başlamışlardı; bütün bu insan sütunu, yorgunluğun verdiği yükselen bir öfkeye ve güneşe kavuşmak gereksiniminin baskısına boyun eğerek, ileri atılıyordu. En öndeki arkadaşlar, dışarı çıkmışlardı; demek ki kırık merdiven yoktu; fakat yukarıda soluk almaya başlamış olanlar varken, geride kalanların çıkmasını engelleyecek herhangi bir merdiven kırılması olasılığının hâlâ bulunmakta olduğu düşüncesi, onları deliye döndürüyordu. Yeni bir durma daha olunca sövgüler savruldu, hepsi itişe kakışa, birbirini çiğneyerek, ne olursa olsun yukarı varmak için tırmanmaya koyuldular.

O sırada Catherine düştü. Umutsuz bir çığlıkla Chaval'e seslenmişti. O işitmedi, dövüşmekle, öne geçmek için bir arkadaşının böğrünü tekmelemekle uğraşıyordu. Catherine'se yuvarlandı, çiğnendi. Baygınlığı arasında düş görmekteydi; sanki o eski zamanlardaki küçük sürücü kızlardan biriymiş de, üst baştaki bir sepetten kayan bir kömür parçası, taşla vurulan bir serçe gibi,

onu kuyunun dibine yuvarlamıştı. Sadece beş merdiven daha kalmıştı; bir saat vakit harcamışlardı. Omuzlar üstünde, dar bölmenin duvarlarının desteğiyle, gün ışığına nasıl çıkarıldığını bilemedi. Birdenbire, kendisini, güneşin göz kamaştırıcı aydınlığı altında, yuh çeken uğultulu bir kalabalığın ortasında buldu.

III

Sabahleyin, gün doğmadan, daha o saatte, işçi mahalleleri, yollardan taşarak bütün ovayı kaplayan bir gürültüyle çalkalanmıştı. Ancak, kararlaştırıldığı şekilde yola çıkılamamıştı. Etrafa bir haber yayılıyordu. Atlı askerler ve jandarmalar ovada dolaşıyorlardı. Gece vakti Douai'den geldikleri söyleniyor; Rasseneur, Mösyö Hennebeau'yu bilgilendirerek, arkadaşları satınakla suçlanıyordu. Hatta bir sürücü kız, uşağı, postaneye telgraf götürürken gördüğüne yemin ediyordu. İşçiler yumruklarını sıkıyorlar, solgun tan aydınlığında, panjurlarının arkasından askerleri gözlüyorlardı.

Saat yedi buçuğa doğru, güneş doğarken, sabırsızlanmakta olanları rahatlatan bir başka söz yayıldı. Boşuna kaygılanmışlardı; askerlerin dolaşması, grevin ilanından beri, Lille valisinin isteği üzerine, Generalin ara sıra yaptığı türden bir askerî gezintiden başka bir şey değildi. Grevciler bu validen nefret ediyorlar; uzlaştırıcı bir aracılık sözü vermiş olmasına karşın, her sekiz günde bir Montsou'da asker dolaştırarak, bu sözünü sadece onları boyun eğmeye zorlamakla sınırlandırdığı için, onu, kendilerini kandırmakla suçluyorlardı. Bu yüzden, atlı askerlerle jandarmalar, atlarını, katı topraklarda tırısa kaldırıp işçi mahallelerini çın çın öttürmekle yetinerek, rahat rahat Marchiennes yolunu tuttuktan sonra, işçiler, tam işlerin kızışacağı sırada tabanları yağlayarak çekip giden askerlerinden dolayı, bu vali beceriksiziyle alay ettiler. Saat dokuza kadar kendilerini tuttular, evlerin önünde sessizce beklediler ve kaldırım üstünde durup son jandarmaların eğik sırtlarını seyrettiler. Montsou burjuvala-

rı, başları kuş tüyü yastıklarına gömülü, geniş yataklarında daha uyuyorlardı. Müdürlükte, Madam Hennebeau'nun arabaya binip gittiği görülmüştü. Mösyö Hennebeau herhalde çalışıyordu, zira her tarafı kapalı ve sessiz konakta, yaşam belirtisi yok gibiydi. Hiçbir ocak, askerlerce koruma altına alınmış değildi. Bu, tehlike anındaki ölümcül bir öngörüsüzlük, yıkımların yarattığı doğal bir beceriksizlik, durumun farkında olmak açısından, bir yönetimin içine düşebileceği tam bir hataydı. Saat dokuzu çalarken de, madenciler, bir gün evvel ormanda kararlaştırılan randevuya gitmek üzere, Vandame yolunu tuttular.

Aslında Étienne, orada, Jean-Bart'da, güvendiği üç bin arkadaşı bulamayacağını hemen anlamıştı. Birçoğu eylemin ertelendiğini sanıyordu ve daha da kötüsü, yola çıkmış bulunan iki üç grup, eğer Étienne başlarına geçmeyecek olursa, işlerini zora sokacaktı. Şafak sökmeden önce yola çıkan yüze yakın işçi, diğerlerini beklemek üzere kayın ağaçlarının altına sığınmak zorunda kalmışlardı. Étienne'in, yukarı çıkıp kendisine danıştığı Souvarine omuz silkti; her şeyi göze alan on kişinin, bir yığın insandan daha fazla iş başarabileceğini söyledi; sonra, önünde açık duran bir kitaba daldı, onlara karışmak istemedi. Montsou'yu yakmak gibi gayet basit bir şey yeterli olacakken, iş yine duygusallığa dönüşme tehlikesi gösteriyordu. Étienne bahçe yolundan çıkarken, Rasseneur'ün demir sobanın başında, sapsarı bir çehreyle oturduğunu, karısının da, sırtından hiç çıkarmadığı o siyah robuyla daha büyümüş gibi, onu sert ve uslu sözlerle azarladığını gördü.

Maheu verilen sözün tutulması gerektiğini söyledi. Böyle bir randevunun kutsallığı vardı. Ama gece hepsinin ateşini söndürmüştü. Maheu şimdi, bir kötülükten korkuyor ve arkadaşların akıllı davranmalarını sağlamak için, orada olmanın görevleri olduğunu söylüyordu. Maheude bir işaretle onayladı. Étienne, hiç kimsenin hayatına kıymadan, devrimci gibi hareket etmek gerektiğini, yumuşakça yineleyip duruyordu. Yola çıkmadan bir gün önce kendisine verilen bir ekmek ve bir şişe ardıç suyu hissesini reddetti; fakat sırf soğuğa dayanabilmek için üst üste üç küçük kadeh içti, hatta yanına, dolu bir matara aldı. Alzire ço-

cukları bekleyecekti. İhtiyar Bonnemort, bir gün evvel çok yol yürüdüğü için bacakları tutulmuş, yataktan çıkmamıştı.

Önlem olarak, hep birlikte gitmediler. Jeanlin uzun zamandan beri ortadan kaybolmuştu. Maheu'yle Maheude, Montsou'ya doğru saparak yola çıktılar, Étienne de arkadaşlarla buluşmak üzere ormana doğru yürüdü. Yolda bir kadın kalabalığına ulaştı. İçlerinde Brûlé'yle Levaque Kadın vardı. Yürürken Mouquette'in getirdiği kestaneleri yiyorlar, midelerini daha fazla tutsun diye, kabuklarını beraber yutuyorlardı. Fakat Étienne ormanda kimseyi bulamadı, arkadaşlar Jean-Bart'a gitmişlerdi bile. O zaman koşmaya başladı ve Levaque'la, yüz kadar başka işçinin ocak ağzına girecekleri sırada, madene vardı. Her taraftan madenciler sökün ediyordu. Maheuler büyük yoldan, kadınlar tarlalardan dolaşarak darmadağın, başsız, silahsız, taşan bir suyun eğimlerin peşi sıra süzülüşü gibi, doğal bir şekilde oraya akıyorlardı. Étienne, Jeanlin'in bir köprü üstüne tırmanmış, tiyatro seyretmeye gelmiş gibi oraya yerleşmiş olduğunu gördü. Daha hızlı koştu, ilk girenlerle birlikte içeri girdi. Hepsi ancak üç yüz kişiydiler.

Harmana giden merdivenin başında Deneulin gözükünce, bir duraksama oldu. Deneulin yüksek sesle:

– Ne istiyorsunuz? diye sordu.

Kızlarının, içinden, kendisine gülerek baktıkları araba gözden kaybolunca, o, yeniden belirsiz bir kaygıyla ocağa dönmüştü. Ama orada her şey düzen içindeydi, madenciler kuyuya inmişlerdi, çıkarma makinesi işliyordu. Deneulin de yine güven kazanmış, başçavuşla konuşuyordu ki, grevcilerin yaklaşmakta oldukları kendisine haber verildi. Deneulin çarçabuk, kriblajin bir penceresine koştu. Ocak ağzını tutan ve gitgide artan bu kalabalık karşısında, güçsüz kaldığını hemen kavramıştı. Dört tarafı açık bu binalar nasıl savunulabilecekti? Etrafına kendi işçilerinden ancak yirmi kadarını toplayabildi. Sonu gelmişti.

Belli etmediği bir öfkeyle yüzü sapsarı, bu yıkılışına cesurca boyun eğmek için kendini zorlayarak yine:

– Ne istiyorsunuz? diye sordu.

Kalabalık arasında itişmeler, homurtular oldu. Nihayet Étienne, ortaya atıldı:

– Mösyö, dedi. Size kötülük etmek için gelmedik. Fakat işin her tarafta durması gerekiyor.

Deneulin onu açıkça, budalalıkla suçladıktan sonra:

– Ocağımda işi durdurursanız bana iyilik etmiş olacağınızı mı sanıyorsunuz? dedi. Arkamdan bir kurşun sıkmakla bunun arasında hiçbir fark yoktur... Evet, işçilerim aşağıda ve yukarıya çıkmayacaklar ya da önce beni öldürmeniz gerekiyor!

Bu sert sözler gürültüyle karşılandı. Maheu, korkutucu bir halde ileri atılan Levaque'ı tuttu; Étienne bir yandan hâlâ konuşuyor, devrimci hareketlerinin haklılığına Deneulin'i inandırmaya çalışıyordu. Fakat o, çalışmanın bir hak olduğunu söyleyerek karşılık veriyor; bir de bu saçma şeyleri tartışmak istemediğini, kendi ocağında kendi sözünün geçmesini istediğini söylüyordu. Üzüldüğü tek şey, bu düzenbazları atmak için orada dört jandarma bulunmamasıydı.

– Evet, kabahat benim, bu başıma gelenleri hak ettim. Sizin gibi hergelelerle ancak zor kullanarak baş edilir. Bir de hükümet, verdiği bazı izinlerle sizi elde edeceğini sanıyor. Elinize silah verildi miydi, hükümeti alaşağı edersiniz, yapacağınız budur.

Étienne titriyor, fakat hâlâ kendini tutuyordu. Sesini alçalttı:

– Rica ederim Mösyö, emir veriniz de işçilerinizi yukarı çıkarsınlar. Arkadaşlarımı tutabileceğime emin değilim. Kötü bir durumun önüne geçmek sizin elinizdedir.

– Hayır, defolun! Ben sizi tanıyor muyum? Benim adamım değilsiniz, benimle tartışacak hiçbir şeyiniz yok... Evleri soymak için kırlarda böyle dolaşanlara haydut derler.

Deneulin'in sesini, şimdi sövgüyle karışık bağrışmalar örtüyor, hele kadınlar ona aşağılayıcı sözler savuruyorlardı. O bunlara kafa tutup duruyor, sözünü yürüten, yüreğini boşaltan bu açık konuşma, ona rahatlık veriyordu. Mademki öyle de böyle de batacaktı, boşuna çene çalmayı korkaklık sayıyordu. Fakat kalabalık durmadan artmaktaydı, şimdi beş yüze yakın adam kapılara sal-

dırıyordu. Deneulin kendini paralattıracaktı. O arada başçavuş, onu hızla geri çekti.

– Rica ederim Mösyö! dedi. Cinayet çıkacak. Boş yere kan döktürmekte ne yarar var?

Deneulin çırpınıyordu, kalabalığa son bir defa daha bağırdı:

– Haydut sürüsü, güç yeniden bizim tarafımıza geçtiği zaman siz görürsünüz!

Kendisini çekip götürdüler. Bir itişme oldu, sürünün en önünde bulunanlar merdivene saldırdılar, tırabzanını eğrilttiler. Kadınlar bağrışarak erkekleri itiyor, kışkırtıyorlardı. Yalnız bir sürgüyle duran, kilitsiz kapı hemen açılıverdi. Fakat merdiven çok dardı; eğer en geride bulunanlar, diğer girişlerden girmeyi düşünmemiş olsaydılar, sıkışıp kalan bu insan sürüsü, uzun zaman içeri giremeyecekti... Artık, barakadan, kriblajdan, kazan dairelerinden, her taraftan taşmaktaydılar. Beş dakikaya kalmadan, bütün ocak ellerine geçti; kendilerine dayatan bu patrona karşı, üstünlüklerinin coşkusuyla sürüklenip hareket ve gürültü dolu bir taşkınlık içinde, ocağın üç katına yayılıyorlardı.

Maheu korkmuş, Étienne'e:

– Sakın adamı öldürmesinler! diyerek, ilk saldıranlar arasına katılıp koşmuştu.

Étienne de koşmaktaydı. Sonra da Deneulin'in çavuş odasına girip kapandığını anlayınca:

– Ne yapalım? Kabahat biz de mi? Kuduz gibi herif! diye cevap verdi.

Çok kaygılı olmasına karşın bu öfkeye yenilmeyecek kadar da sakindi. Ancak, bu kalabalığın kendi yönetiminden çıktığını ve kendi öngörüsü olan, halkın isteklerini soğukkanlılıkla yerine getirmesi kararına aykırı taşkınlıklar gösterdiğini görerek şeflik gururu da inciniyordu. Boş yere soğukkanlılık tavsiye ediyor, boşu boşuna etrafı harap ederek düşmanlarına koz vermemek gerektiğini haykırıyordu.

Brûlé Kadın:

– Kazanlara! diye bağırıyordu. Ateşleri söndürelim!

Eline bir eğe geçiren Levaque, onu bir kama gibi sallıyor, gürültüyü bastıran korkunç bir sesle:

– Halatları keselim! Halatları keselim! diye haykırıyordu.

Çok geçmeden, herkes aynı sözü tekrara başladı. Yalnız Étienne'le Maheu şaşkın bir halde, hâlâ karşı çıkıyorlar, gürültünün ortasında konuşuyorlar, kalabalığı susturamıyorlardı. Sonunda, Étienne, şu sözü söyleyebildi:

– Fakat aşağıda insanlar var, arkadaşlar!

Gürültü arttı, her taraftan sesler yükseliyordu:

– Olsun! İnmeseydiler! Oh olsun hainlere! Evet evet, dipte kalsınlar! Hem merdiven de var, çıkarlar!

Merdiven düşüncesinin onların daha fazla üstelemesine neden olduğunu görünce Étienne, boyun eğmek gerektiğini anladı. Daha büyük yıkımlar olmasından korkarak, makineye doğru seğirtti. Kuyunun üst başından eğelenen tel halatlar, aşağı düşüp korkunç ağırlıklarıyla kafesleri ezmesin diye, onları hiç olmazsa yukarı çıkarmak istiyordu. Makinist ve birkaç gündüz işçisi, ortadan kaybolmuşlardı. Levaque ve daha iki kişi, makaraların takılı bulunduğu demir çatıya tırmandıkları sırada Étienne, hareket koluna yapıştı, çekti. Kafesler, çengellere dayanıp henüz durmuştu ki, çeliği kesen eğenin keskin sesi işitildi. Büyük bir sessizlik oldu, bu gürültü, bütün ocağı dolduruyor gibiydi... Hepsi başlarını kaldırmışlar, heyecan içinde bakıyorlar, dinliyorlardı. İlk sırada bulunan Maheu, sanki eğenin dişleri, içine bir daha inilmeyecek olan bu yoksulluk çukurlarından birinin tel halatını kemirmekle, onları bir kötülükten kurtarıyormuş gibi, içini vahşi bir sevincin kapladığını hissediyordu.

Fakat Brûlé Kadın hâlâ:

– Ateşleri devireceğiz! Kazanlara! Kazanlara! diye haykırarak, barakanın merdivenine dalıp kaybolmuştu.

Kadınlar peşinden yürüdüler. Maheude, arkadaşları yatıştırmaya çalışan kocası gibi, onların etrafı kırıp dökmelerini önlemek için aceleyle seğirtti. İçlerinde en sakini oydu. Kimseye zarar vermeden hakkını istemek olasıdır, diye düşünüyordu. Kazan dairesine girdiği zaman, kadınlar oradan ateşçileri kovuyorlardı

bile. Brûlé Kadın, eline koca bir kürek almış, ocaklardan birinin önüne çömelmiş, sert hareketlerle boşaltıyor, alevli kömürü tuğla zemine döküyor ve kömür, orada siyah bir duman çıkararak yanıp duruyordu. Beş jeneratör için on ocak vardı. Öteki kadınlar da üşüştüler. Levaque Kadın küreğini iki eliyle kullanıyordu; Mouquette, bir yerini yakmamak için eteğini bacaklarına kadar çekmişti. Hepsi, bu yangın alevlerinin vuruşuyla kıpkızıl bir renge boyanmış, büyücü törenini andıran bu ateş karşısında kan ter içinde, saçları taraz taraz, uğraşıyorlardı. Kömür yığını yükseliyor, şiddetli sıcak, geniş kazan dairesinin tavanını yalıyordu.

Maheude:

– Yeter! Ambar tutuşuyor, diye haykırdı. Brûlé Kadın:

– Daha iyi, dedi. İş tamam olur... Oh olsun! Kocamın ölümünü onlara ödetirim, demiyor muydum?

O esnada, Jeanlin'in keskin sesi işitildi.

– Dikkat! Ben ateşi söndürüyorum! Ne var ne yok boşaltıyorum!

En önde girmiş, bu patırtıdan çok hoşlanarak, kalabalığın içinde oradan oraya sekmiş, zarar verebileceği bir şeyler aranıp durmuştu. Sonra, buharı boşaltmak için, boşaltma musluklarını açmak aklına gelmişti. Buhar, bir silah patlar gibi fışkırdı, ocakların beşi birden bir fırtına sesiyle boşaldı ve yıldırım gürültüsünü andırır öyle bir uğultu çıkardı ki, kulakların zarı patlıyordu. Buharın ortasında her şey kayboldu. Ateş kararıyordu, kadınlar, kırık dökük hareketlerle kımıldayan gölgeler haline geldiler. Yalnız, çocuk gözüküyordu. Galeriye tırmanmış, beyaz buhar savruntuları arkasında, bu kasırgayı yaratmış olmanın sevinciyle ağzı kulaklarında, kendinden geçmiş, duruyordu.

Bu, bir çeyrek saate yakın sürdü. Ateş yığınlarını tamamıyla söndürmek için birkaç kova su dökmüşlerdi. Yangın tehlikesi kalmamıştı. Fakat sürünün hiddeti geçmiyor, tersine artıyordu. Erkekler, ellerinde çekiçlerle aşağı iniyorlar, kadınlar bile demir çubuklar alıyorlardı. Jeneratörleri delmek, makineleri kırmak, ocağı yıkmak sözleri duyuluyordu.

Étienne bunları haber alınca, Maheu'yle beraber koştu. Bu öç alma taşkınlığına kendisi de kapılmış, yarı sarhoş, sürükleniyordu. Bununla beraber, direniyor, demir teller kesilmiş, ateşler söndürülmüş, kazanlar boşalmış olduğu için hiç çalışma olanağı kalmadığından, artık sakin olmalarını rica ediyordu. Onu, yine dinleyen yoktu, sözü bir kez daha çiğnenecekti. Tam o sırada dışarıdan, merdiven bölmesinin ufak, basık kapısı önünde bağrışmalar yükseldi:

– Kahrolsun hainler! Şu pis hainlerin suratına bakın! Kahrolsun! Kahrolsun!

Kuyudaki işçilerin çıkışı başlamıştı. İlk çıkanlar, gün ışığıyla gözleri kamaşmış, oracıkta durup gözlerini kırpıştırıyorlardı. Sonra, yola kadar çıkıp kaçmaya çalışarak, dizi halinde geçtiler.

– Kahrolsun alçaklar! Kahrolsun ikiyüzlü hainler!

Bütün grevci sürüsü koşuşmuştu. Üç dakikadan daha az bir süre içinde binalarda bir tek kişi kalmamıştı; Montsou ocağının beş yüz işçisi iki taraflı dizildiler, madene inmek hainliğinde bulunan Vandame işçilerini, bu iki sıranın arasından geçmek zorunda bıraktılar. Artık, giysileri lime lime, çalışırken bulandığı kara çamurlarla alacalı bulacalı bir halde, bölmenin kapısından gözüken her işçi, yuhalarla, acımasız alaylarla karşılanmaktaydı: Şunun üç parmak bacağı var, kıçından bacaklı! Bunun burnunu Volkan'daki orospular yemiş! Şu berikinin gözlerinden akan iç yağı, on kiliseye mum olur! Ötekinin de kıçı yok, fasulye sırığı gibi! Göğsü karnında, karnı gerisinde, alabildiğine iri bir sürücü kadın, çılgınca bir kahkahaya yol açtı. Elle dokunmak isteyenler oluyor, alaylar artıyor, vahşiliğe dönüşüyordu; yumruklar yağmaya başlayacaktı. Bu arada zavallı adamlar, titreşerek, bu küçültücü sözlere sessiz sedasız boyun eğerek, yan bakışların bir saldırısını bekleyerek geçip gidiyorlar, ocaktan dışarı çıkıp tabanları yağlayabilince seviniyorlardı.

Étienne:

– Ooo! dedi. Kuyuda kaç kişi imiş bunlar?

İşçilerin, arkası kesilmeden durmadan çıktıklarını görüyor, madene inip çalışanların, sadece açlığın baskısıyla ve çavuşların korkusuyla bu işe karar vermiş birkaç kişi olmadığını anlayınca, küplere biniyordu. Demek ki ona, ormanda yalan söylemişlerdi, öyle mi? Hemen bütün Jean-Bart işçileri madendeydi. Birden, bir çığlık kopardı, Chaval'in eşikte, ayakta durduğunu görerek seğirtti.

– Vay canına! Bizi bu randevuya mı çağırdın? dedi.

Sövgüler işitildi, hainin üstüne atılmak için bir itişme oldu. Bu ne demekti? Bir gün evvel kendileriyle beraber ant içmişti, şimdi ötekilerle beraber kuyudan çıkıyordu! Bunu herkesle alay etmek için mi yapıyordu?

– Tutun! Kuyuya atın! Kuyuya atın!

Chaval, korkudan sapsarı kesilmiş, kekeliyor, özür dilemeye çalışıyordu. Fakat sürünün öfkesi Étienne'e de bulaşmıştı. Kendini kaybetmiş bir halde, onun sözünü kesti:

– Kendin ettin, kendin bulacaksın... dedi. Haydi! Yürü bakalım, öküz kafalı!

Başka bir çığlık sözünü kesti. Şimdi de Catherine kapıda gözüküyordu. Parlak güneşten gözleri kamaşmış, kendini bu yabanilerin ortasında bulunca korkmuştu. Yüz iki merdiven tırmanmaktan bacakları harap, avuçları kan içinde, nefes nefese durduğu sırada, Maheude onu gördü, elini kaldırarak üstüne atıldı:

– Ah! Kahpe, sen de ha! Anan açlıktan geberirken, sen, bir godoşun hatırı için ona ihanet ediyorsun öyle mi?

Maheu karısının kolunu tuttu, tokadı önledi. Fakat kızını o da tartaklıyor, karısı gibi, o da onu kızgınlıkla azarlıyordu. İkisi de kendilerinden geçiyorlar, arkadaşlardan fazla haykırıyorlardı.

Catherine'i görünce Étienne, büsbütün çileden çıkmıştı. Sonra yineleyerek:

– Haydi! dedi. Öteki ocaklara! Sen de bizimle beraber geleceksin, pis herif!

Chaval barakadan tahta ayakkabılarını almaya, buz kesilen omuzlarına yün fanilasını atmaya ancak vakit bulabildi. Hepsi onu sürüklüyorlar, kendi aralarında koşmaya zorluyorlardı.

Catherine de korkudan şaşkına dönmüş, ayakkabılarını giydi, soğuklar geldiğinden beri giymeye başladığı eski erkek ceketini sırtına geçirip düğmelerini ilikledi, sevgilisinin peşinden koştu. Onu yalnız bırakmak istemiyordu. Çünkü kesin bir şekilde onu öldüreceklerdi.

O zaman Jean-Bart, iki dakikada boşaldı. Eline bir çağrı borusu geçiren Jeanlin, sanki öküzleri toplar gibi, onu boğuk seslerle öttürüyordu. Kadınlar, Brûlé Kadın, Levaque Kadın, Mouquette koşmak için eteklerini topluyorlardı. Levaque da elindeki baltayı, bir bando şefinin çubuğu gibi sallıyordu. Daha başka arkadaşlar da durmadan gelmekteydi. Bine yakın işçi, karmakarışık, taşkın bir sel gibi, tekrar yolda akmaya başlamıştı. Çıkılacak geçit çok dardı, tahta perdeleri yıktılar.

– Ocaklara! Kahrolsun hainler! Çalışma yok!

Jean-Bart birdenbire derin bir sessizliğe gömüldü. Ne bir insan ne bir nefes. Deneulin çavuşların odasından çıktı ve kendisinin arkasından gelmelerini bir el hareketiyle önleyerek, yalnız başına ocağı dolaştı. Benzi soluk, yüzü çok durgundu. Önce kuyunun başında durdu, başını kaldırdı, kesilen tel halatlara baktı. Çelik uçlar, hiçbir işe yaramaz halde sallanıyordu. Eğe, dokunduğu yerde, taze bir yara bırakmıştı ve bu yara, kara yağların ortasında pırıldıyordu. Sonra makineye çıktı, felce uğramış dev bir organın eklemi gibi kımıldamadan duran kola uzun uzun baktı, soğuyan demirine dokundu, bir ölüye dokunmuş gibi, bu soğuktan vücudu ürperdi. Sonra kazanların yanına indi, sönmüş, alabildiğine açık, suya boğulmuş ocakların önünde ağır ağır yürüdü, jeneratörlere ayağıyla vurdu, çıkardıkları kof sesi dinledi. Eh! Artık her şey bitmişti, iflas tamamdı. Tel halatları tamir etse bile, ocakları yaksa bile, nereden işçi bulacaktı? Grev on beş gün daha sürerse, bu, batmak demekti. Yıkımının bu kesinliği karşısındaysa, Montsou haydutlarına karşı artık kin beslemiyordu; yüzyıllarca süren genel bir hatanın, herkesin ortağı olduğu bir suçun varlığını algılamaktaydı. Yabani insanlar oldukları muhakkaktı, fakat okuma bilmeyen ve açlıktan ölen yabaniler.

IV

O sırada işçi sürüsü, buzlarla bembeyaz kesilen düz ovada, solgun kış güneşi altında koşuyor, yoldan taşıyor, pancar tarlalarına giriyordu.

Fourches-aux-Boeufs'den sonra Étienne, grubun başına geçmişti. Durmadan yürüyorlardı ve Étienne bağırarak emirler veriyor, yürüyüşü düzenliyordu. Başta Jeanlin, borusuyla vahşi bir hava öttürerek koşuyordu. Sonra, en ön sıralarda, birkaçı sopalarla silahlanmış kadınlar vardı. Söz verilen adalet kentini uzaklarda arar gibi vahşi bir bakış takınan gözleriyle, Maheude ve paçavra giysilerinin altında, bacaklarını, harbe giden askerler gibi, alabildiğine açan Brûlé Kadın, Levaque Kadın, Mouquette, hep birlikte ilerliyorlardı. Kötü bir karşılaşma olursa jandarmalar, bakalım kadınlara el kaldırmaya cesaret edebilecekler miydi? Erkekler bir sürü gibi karmakarışık, genişleyen bir kuyruk halinde, demir çubuklarla silahlanmışlar, Levaque'ın, keskin ağzı güneşte parıldayan tek baltasının önderliği altında, arkadan geliyorlardı. Ortada yürüyen Étienne, Chaval'i gözden kaybetmiyor, kendi önünde yürümeye zorluyordu. Maheu arkadan tasalı bir tavırla geliyor, sevgilisine bir zarar gelmesin diye onun yanı sıra yürümekte ısrar eden ve erkeklerin ortasında tek kadın olan Catherine'e ara sıra göz atıyordu. Çıplak başlarda saçlar rüzgârla dağılıyor, Jeanlin'in elindeki borudan çıkan iç tırmalayıcı yaygaralarla sürüklenip giden tahta ayakkabıların, başıboş bırakılmış, dörtnala koşan bir hayvan sürüsü gibi çıkardığı tıkırtılardan başka ses işitilmiyordu.

Fakat birdenbire, bir başka çığlık yükseldi:

– Ekmek! Ekmek! Ekmek!

Öğle vakti olmuştu. Altı hafta süren grevin, kırlar ortasındaki bu koşuyla kamçılanan açlığı, midelerde uyanıyordu. Sabahki tek tük kırıntının, Mouquette'in verdiği birkaç kestanenin üzerinden çok zaman geçmişti. Mideler haykırıyor, bu acı, hainlere karşı duyulan kızgınlığa ekleniyordu.

– Kuyulara! Çalışmak yok! Ekmek!

Mahalledeyken kendi payını yemek istemeyen Étienne, içinde dayanılmaz bir kazıntı hissediyordu. Yakınmıyordu; fakat bilinçsiz bir hareketle, ara sıra matarasını alıyor, bir yudum ardıç suyu içiyordu. Öyle ürperiyordu ki, sonuna kadar gidebilmek için buna gereksinmesi olduğunu sanıyordu. Yanakları hararetleniyor, gözleri bir alevle tutuşuyordu. Ama aklı başındaydı, hâlâ boş yere zarar verilmesine engel olmak istiyordu.

Joiselle yoluna geldikleri zaman, patronuna kininden dolayı sürüye katılmış olan Vandame kazmacılarından biri:

– Gaston Marie'ye! Tulumbayı durduralım! Jean-Bart'ı su bassın! diye haykırarak arkadaşları sağa saptırdı.

Sürüklenen kalabalık, Étienne karşı çıktığı halde sağa dönüyordu. Étienne suların boşalmasına engel olmamalarını rica ediyordu. Galerileri bozmak neye yarardı? Kızgın olduğu halde, onun işçi kalbi buna karşı çıkıyordu. Maheu de bir makineden öç almayı yersiz buluyordu, fakat kazmacı hâlâ öç çığlıkları atıp duruyordu, Étienne de daha kuvvetli bağırmak zorunda kaldı:

– Mirou'ya! Kuyuda hainler var! Mirou'ya! Mirou'ya!

Bir işaretle kalabalığı yine soldaki yola çevirirken Jeanlin yine başa geçmiş, borusunu daha yüksek sesle öttürüyordu. Büyük bir dalgalanma oldu. Gaston Marie bu defalık kurtulmuştu.

Mirou'ya kadar olan dört kilometrelik yolu, uçsuz bucaksız ovada, koşar gibi adımlarla, yarım saatte aldılar. Kanal, bu tarafta, ovayı uzun bir buz şeridiyle ikiye biçiyordu. Ufkun göğünde, ovanın, bir denizdeymiş gibi uzayıp kaybolan kararlı tekdüzeliğini, sadece buz tutmuş dallarıyla koskocaman kollu şamdanlara dönen, kanal sahilindeki, yaprakları dökük ağaçlar bozuyordu. Montsou ve Marchiennes, arazinin bir yükseltisi arkasında kayboluyor, çıplak ova, göz alabildiğine uzanıp gidiyordu.

Madene geldikleri zaman, bir çavuşun, kriblaj iskelelerinden biri üzerinde dikilip kendilerini karşıladığını gördüler. Montsou çavuşlarının en emektarı olan Quandieu babayı hepsi iyi tanırdı. Yüzü ve saçı sakalı bembeyaz, yaşı yetmiş olan bu yaşlı adam, madenlerde, bir sağlık anıtıydı.

– Burada ne arıyorsunuz, arabozucu sürüsü? diye bağırdı.

Kalabalık durdu. Bu bir patron değil, bir arkadaştı ve bu yaşlı işçinin karşısında duydukları saygı onları durdurmuştu.

Étienne:

– Kuyuda işçiler var. Çıkar onları, dedi.

Quandieu baba:

– Evet, dedi. İşçiler var. Altı düzine adam var, ötekileri korkuttunuz, kötü herifler! Ama peşin söyleyeyim, ocaktan bir tek kişi bile çıkacak değildir, yoksa karşınızda beni bulursunuz!

Sesler yükseldi, erkekler itiştiler, kadınlar ilerlediler. Çavuş iskeleden hızla inmiş, şimdi kapıya siper olmuştu. O zaman Maheu karışmak istedi:

– İhtiyar, bu bizim hakkımızdır. Arkadaşları bizimle birlik olmaya zorlamazsak, grevi nasıl genelleştiririz?

Yaşlı adam bir an sustu. Kuşkusuz, birlik olma konusundaki bilgisizliği, bir kazmacınınkine eşitti. Sonunda, cevap verdi:

– Hakkınızdır, bir şey dediğim yok. Fakat ben, aldığım emri bilirim... Burada yalnızım. İşçiler saat üçe kadar kalmak üzere madene inmiştir, üçe kadar kalacaktır.

Son kelimeler, yaygaralar arasında kayboldu. Yumruklarını uzatıp ona gözdağı veriyorlardı, kadınlar onun sesini boğuyorlar, sıcak nefeslerini yüzüne üflüyorlardı. Fakat o başı dik, kar gibi beyaz sakalı ve saçlarıyla sıkı duruyordu. Cesaret sesini o kadar artırıyordu ki, gürültünün üstünde, açık açık işitiliyordu.

– Allah bilir geçemezsiniz! Tel halatlara el sürmenize müsaade etmektense, geberirim daha iyi... İtmeyin, gözünüzün önünde kendimi kuyuya atarım!

Bir uğultu oldu, kalabalık ürpererek geri çekildi. Yaşlı adam devam etti:

– Bunu hanginiz anlamıyorsunuz? Ben de sizin gibi bir işçiyim. Burayı bekle, dediler, bekliyorum.

Ve Quandieu baba dar kafası, yarım yüzyıllık kuyu dibi hayatının karanlık sıkıntılarından sönen gözleriyle, görev başındaki bir asker gibi direniyor, anlayışı bundan öteye gitmiyordu. Arkadaşlar heyecanla ona bakıyorlar, yaşlı adamın kendilerine söylediği şeyi, bu askerce emre uymayı, kardeşliği ve tehlike karşısında

boyun eğmeyi, ruhlarının bir köşesinde buluyorlardı. Quandieu baba, onların hâlâ durakladıklarını görerek, yine:

– Gözünüzün önünde kendimi kuyuya atarım, dedi.

Kalabalık büyük bir sarsıntı geçirdi. Hepsi arkalarını dönmüşlerdi. Sağdaki yoldan, kırların ortasında, sonsuzluklara doğru tekrar koşmaya başladılar. Yeniden sesler yükseliyordu:

– Madeleine'e! Crevecoure'e! Çalışma yok! Ekmek, ekmek!

Fakat ortada, yürüyüşün coşkusu arasında, bir itişme oldu. Chaval'in fırsattan yararlanarak kaçmak istediği söyleniyordu. Étienne onu bir kolundan yakalamış, bir hainlik düşünüyorsa belini kıracağını söyleyerek korkutuyordu. Diğeri çırpınıyor, çok öfkeli itiraz ediyordu:

– Nedir bu yaptıklarınız? Serbest değil miyim? Bir saattir donuyorum, yıkanmam gerekiyor. Bırak beni!

Gerçekten, vücuduna terle yapışan kömür canını acıtıyor, yün ceketi vücudunu soğuktan korumuyordu.

Étienne:

– Yürü, diye cevap verdi. Yoksa seni bir yıkarız ki. Kan isteyip işi azıtmasaydın.

Durmadan koşuyorlardı. Étienne sonunda, yorgunluğa iyi dayanan Catherine'e döndü. Onu yanı başında, arkasındaki eski erkek ceketiyle, çamurlu pantolonuyla, soğuktan titrer ve bu kadar çaresiz bir halde görmek acı veriyordu. Yorgunluktan ölmüş olmalıydı. Bununla beraber, koşuyordu. Sonra:

– Sen gidebilirsin, dedi.

Catherine işitmemiş göründü. Yalnız, Étienne'le göz göze gelince, bakışlarında küçük bir kırgınlık alevi parlamıştı. Catherine durmuyordu. Erkeğini bırakıp gitmesini niçin istiyordu? Chaval, gerçi, nazik değildi; hatta bazen onu dövüyordu bile. Fakat onun erkeğiydi, kendisine ilk sahip olan adamdı ve bin kişiden fazla insanın ona çullanmasına fena halde kızıyordu. Gerekirse Chaval'i sevgisinden değil, sırf gururundan dolayı korurdu.

Maheu sert sert:

– Çekil git, dedi.

Babasının bu emri, onu bir an yavaşlattı. Titriyordu, gözlerine yaşlar doluyordu. Sonra, korktuğu halde, yine eski yerine geldi, koşmaya devam etti. Artık ses çıkarmadılar.

Kalabalık Joiselle yolundan geçti, bir süre Cron yolunda yürüdü, sonra Cougny'ye doğru çıktı. O tarafa fabrika bacaları, dümdüz ufka çizgiler çekiyor; tahta hangarlar, tuğla atölyeler, geniş, tozlu pencereleriyle, yol boyunca sıralanıyordu. Arka arkaya iki işçi mahallesinin, önce Yüzseksenler, sonra Yetmişaltılar Mahallesi'nin, basık evleri önünden geçtiler. Her iki mahalleden de boru sesine, bütün ağızlardan yükselen yaygaraya aileler çıktılar, erkek, kadın ve çocuk sürüleri kalabalığa katılarak koşmaya başladılar. Madeleine'in önüne geldikleri zaman bin beş yüz kadar olmuşlardı. Yol tatlı bir inişle aşağı iniyordu. Grevcilerin oluşturduğu uğultulu dalga, molozluğun yanından dolaşarak, ocak ağzına yayıldı.

O sırada, saat ikiyi geçmemişti. Fakat çavuşlar durumu haber aldıkları için, işçileri ocaktan erken çıkarmışlardı. Kalabalık madene vardığı sırada çıkış bitmek üzereydi; ocakta kalan yirmi kadar işçi, o sırada kafesten çıktılar. Kaçıştılar, ötekiler, taşlarla kovaladılar. İkisi dayak yedi, birinin ceketinin kolu koptu. Bu kovalamaca malzemeyi kurtarmış, ne tel halatlara ne de kazanlara dokunulmuştu. Dalga şimdi uzaklaşıyor, bitişik ocağa saldırıyordu.

Bu ocak, Cerevecoeur ocağı, Madeleine'den ancak beş yüz metre ötedeydi. Sürü orada da işçilerin ocaktan çıkışıyla karşılaştı. Kadınlar, orada, bir sürücü kızı yakalayıp kamçıladılar, pantolonu yarıldı, kaba etleri ortaya çıktı, erkekler gülüştüler. Küçük sürücü çocuklar tokat yiyorlar, kazmacılar, kaburgaları dayaktan mosmor, burunları kan içinde, kaçışıyorlardı. Bu arada artan bu azgınlığın, çılgınlığı bütün kafaların dengesini bozan bu eski öç alma duygusunun ortasında, hainlerin ölümünü isteyen ve az ücret verilen emeğin kiniyle ekmek arayan midelerin homurtusunu haykıran bağırtılar sürüyor, boğuk boğuk yükseliyordu. Tel halatları kesmeye başladılar, fakat eğe kesmiyordu. Şimdi ileri, hep ileri gitmek ateşiyle yandıkları için, bu iş fazla

uzun sürüyordu. Kazan dairesinde bir musluk kırıldı; ocaklara kovalar dolusu taşan su, döküm ızgaraları çatlatıyordu.

Dışarıda Saint-Thomas üstüne yürümekten söz edildi. O ocak, disiplini en sıkı ocaktı, grev oraya bulaşmamıştı; yedi yüze yakın işçi, orada, ocağa inmiş olsa gerekti. Bu, öfkelerini artırıyordu. Onları, elde sopa, meydan savaşına çıkar gibi bekleyeceklerdi. Bakalım yere serilip kalan kim olacaktı. Fakat Saint-Thomas'da, o sabah alay ettikleri jandarmaların bulunduğu sözü ağzından ağza dolaştı. Nereden haber alınmıştı? Hiç kimse bir şey söyleyemiyordu. Ne olursa olsun korktular ve Feutry-Cantel'e gitmeye karar verdiler. O zaman çılgınlık onları tekrar ele geçirdi, tahta ayakkabılarını takırdatarak kendilerini yine yolda buldular. "Feutry-Cantel'e! Feutry-Cantel'e!" diye bağrışıyorlardı. Orada, herhalde dört yüzü aşkın hain olacaktı; eğlence vardı! Üç kilometre ötede bulunan ocak, Scarpe suyu yanında, bir tümseğin arkasında gizli bulunuyordu. Beaugnies yolunun ötesinde, Plâtrières yokuşunu tırmandıkları sırada, kimin olduğu bilinmeyen bir ses, atlı askerlerin, belki de orada, Feutry-Cantel'de bulunduklarını söyledi. O zaman sürünün bir başından öbür başına kadar, atlı askerlerin orada oldukları sözü tekrar edildi. Bir duraksama koşuyu yavaşlattı, saatlerden beri yollarını teptikleri, işsizlik ortasında uyuyan bu memlekette, panik yavaş yavaş esmeye başlıyordu. Niçin askerlerle karşılaşmamışlardı? Yaklaştığını hissettikleri bastırma hareketini düşündükçe bu serbestlik onları şaşırtıyordu.

Nereden geldiği bilinmeyen yeni bir emir, onları bir başka ocağa doğru yönlendirdi:

– Victoire'a! Victoire'a!

Victoire'da jandarma ve atlı asker yok muydu? Belli değildi. Hepsine bir güven gelmiş gibiydi. Gerisin geri dönerek Beaumont tarafına indiler. Joiselle yoluna çıkmak için tarlalar arasından geçtiler. Tren hattı yollarını kesiyordu, parmaklıkları devirerek demir yolunu aştılar. Şimdi Montsou'ya yaklaşıyorlardı, arazinin hafif dalgaları alçalıyor, pancar tarlalarının oluşturduğu denizi, çok uzaklara, Marchiennes'in kara evlerine kadar genişletiyordu.

Bu sefer, koskoca beş kilometrelik yolu yürüyeceklerdi. Onları öyle bir öfke sürüklüyordu ki, aşırı yorgunluklarını, bitkin ve hırpalanmış ayaklarının acısını duymuyorlardı. Grup durmadan büyüyor, yolda, işçi mahallelerinden katılan yeni arkadaşlarla artıyordu. Magache köprüsünden kanalı geçip de Victoire madeni önüne geldikleri zaman, iki bin kişi olmuşlardı. Fakat saat üçü çalmış, işçiler ocaktan çıkmış, aşağıda bir tek kişi kalmamıştı. Uğradıkları düş kırıklığıyla, boşuna gözdağı vermeye çalıştılar, sadece, nöbet almaya gelen toprak işçilerini tuğla parçalarıyla karşılayabildiler. Bir kaçışma oldu, ıssızlaşan ocağa egemen oldular. Karşılarında tokatlanacak bir tek hain yüzü bulamayınca da, öfkelerinden eşyaya saldırdılar. Ruhlarındaki kin, yavaş yavaş şişen zehirli bir çıban gibi patlamıştı. Yıllardır süregelen açlık, bu defa öldürme ve yakıp yıkma açlığına dönüşmüştü.

Étienne bir hangarın arkasında, bir kömür arabası dolduran yükleme işçilerini gördü.

– Siz buradan defolup gider misiniz? diye haykırdı. Tek parça kömür dışarı çıkacak değil!

Verdiği bir emir üzerine, yüz kadar grevci koşuştu; yükleme işçileri, uzaklaşacak kadar vakit ancak buldular. Birkaç kişi atları koşumlarından çıkardı, hayvanlar butlarından dürtülünce ürküp kaçtılar; daha başkaları arabayı devirip oklarını kırmakla uğraşıyordu.

Levaque kızaklara saldırmış, baltasını kuvvetle indirerek iskeleleri kırmaya çalışıyordu. İskeleler dayanıyordu. O zaman rayları sökmeyi, ocak ağzının bir başından öbür başına kadar yolu kesmeyi düşündü. Az sonra bütün sürü bu işe koyuldu. Maheu elindeki demir çubuğu bir manivela gibi kullanarak demir yatakları söktü. Bu süre içinde Brûlé Kadın, öteki kadınları peşine takıp sürüklemişti. Lamba odasını bastılar, sopalar rastgele savrularak yeri lamba kırıklarıyla doldurdu. Maheude kendinden geçmiş, Levaque Kadın kadar hızlı vuruyordu. Hepsi yağlara bulanmıştı; Mouquette ellerini eteklerine siliyor, bu pis giysisiyle alay ediyordu. Eğlence olsun diye Jeanlin, onun ensesinden aşağı bir lamba boşaltmıştı.

Fakat alınan bu öçler karın doyurmuyordu. Mideler daha fazla haykırmaya başlamıştı ve o büyük sızlanma, yine her şeyin üstünde işitildi:

– Ekmek! Ekmek! Ekmek!

Victoire'da, eski bir çavuş, bir bakkal dükkânı işletiyordu. Herhalde korkmuş olacak ki, barakasını bırakıp gitmişti. Kadınlar dönüp geldikten ve erkekler, yolu sökme işini bitirdikten sonra dükkâna saldırdılar. Dükkânın kepenkleri hemen devrildi. İçeride ekmek bulamadılar. İki parça çiğ etten ve bir çuval patatesten başka bir şey yoktu. Yalnız, yağma sırasında, elli şişe kadar ardıç suyu bulundu ve bu da kuma dökülmüş bir damla su gibi eridi.

Étienne boşalttığı matarasını doldurabildi. Yavaş yavaş kötü bir sarhoşluk, bir aç sarhoşluğu gözlerini kanlandırıyor, soluk dudaklarının arasından, dişleri, kurt dişi gibi ortaya çıkıyordu. Birdenbire, kargaşalık arasında, Chaval'in sıvıştığını gördü. Bir sövgü savurdu, birkaç kişi seğirtti, direk yığınının arkasında, Catherine'le beraber saklanan kaçağı yakaladılar.

Étienne:

– Ah, alçak herif! Lekelenmekten korkuyorsun değil mi? diye bağırıyordu. Tulumbaları durdurmak için makinistlerin grev yapmasını ormanda isteyen sendin, şimdi yan çiziyorsun ha! Pekâlâ! Tekrar Gaston-Marie'ye gideceğiz. Sana tulumbayı kırdıracağım. Evet, kıracaksın!

Sarhoştu. Birkaç saat evvel kurtardığı o tulumbaya adamlarını, şimdi kendisi saldırtıyordu.

– Gaston-Marie'ye! Gaston-Marie'ye!

Hepsi onu alkışladılar ve fırladılar; omuzlarından yakalayıp şiddetle itilerek sürüklenen Chaval, hâlâ kendisini bırakmalarını, yıkanmak istediğini söyleyip duruyordu.

Ötekilerle beraber koşmaya başlayan Catherine'e, Maheu:

– Defol! diye haykırdı.

Fakat Catherine bu defa gerilemedi bile; ateşli gözlerle babasına baktı ve koşmasını kesmedi.

Sürü çıplak ovadan bir kere daha geçti. Uzun, düz yollardan, sürekli genişleyen topraklardan, geldiği yere dönüyordu; saat dörttü, ufukta alçalan güneş, bu öfkeli sürünün gölgelerini donmuş toprağa uzatmaktaydı.

Montsou'ya uğramadan geçtiler, daha yukarıdan Joiselle yoluna yine vardılar ve Fourche-aux-Boeufs dönemecinden geçerek yolu uzatmamak için Piolaine'in duvarları yanından geçtiler. Grégoirelar, Cécile'i almak üzere Hennebeaulara akşam yemeğine gitmeden evvel noteri ziyaret etmeleri gerektiğinden, evden çıkmış bulunuyorlardı. Ev ıssızdı; ıhlamurlu yoluyla, kış mevsiminin yoluk bıraktığı sebze ve meyve bahçesiyle, uykuya dalmış gibiydi. Pencereleri içerinin sıcağıyla buğulanan evde, hiçbir hareket yoktu. Bu derin sessizlikse, bir sadelik ve rahatlık izlenimi veriyor, mal sahiplerinin, içinde bir ömür geçirdikleri güzel yataklar, güzel yemekler ve akıllı uslu mutluluktan oluşan aile hayatını gösteriyordu.

Kalabalık yolundan kalmadan, üstü şişe kırıklarıyla kaplı koruma duvarları boyunca, parmaklıklardan içeri kötü kötü bakıyordu.

– Ekmek! Ekmek! Ekmek! çığlıkları tekrar başladı.

Bu bağırışlara, yalnız, ağızları açık, ayakları üstünde doğrulan, kızıl tüylü, danua* cinsi, iki iri köpek, vahşi havlamalarla cevap verdiler. Kapalı bir panjurun arkasında, yalnız, aşçı Mélanie'yle oda hizmetçisi Honorine vardı. Bu çığlığa koşmuşlar, korkudan ter döküyorlar, bu azgınların geçişini benizleri atmış, seyrediyorlardı. Yanı başlarındaki bir cama bir taşın, sadece bir tanecik taşın çarptığını ve camı kırdığını işitince dizleri üstüne çöktüler; korkudan öleceklerdi. Bu, Jeanlin'in kaba bir şakasıydı. Bir ip parçasıyla bir sapan yapmış, oradan geçerken Grégoirelara da küçük bir selam vermişti. Şimdi, borusunu tekrar öttürmeye başlamıştı bile. Sürü uzaklarda kayboluyor, bağırtıları gitgide hafifliyordu:

– Ekmek! Ekmek! Ekmek!

* *Danua*: (Fr."Danois", Tr."Danimarkalı") Kısa, parlak tüylü, büyük bir Alman av köpeği cinsi. (*Ed.*)

Yuvarlandıkça kuvveti artan bir sel gibi önüne geleni kırıp döken, ne bulursa silip süpüren, iki bin beş yüzden fazla taşkın insandan oluşan, daha da büyümüş bir yığın olarak Gaston-Marie'ye geldiler. Jandarmalar bir saat önce oradan geçmişler, köylünün yanlış yol göstermeleri üzerine Saint-Thomas tarafına gitmişlerdi. Telaşlarından maden ocağını beklemek üzere birkaç nöbetçi bırakmayı bile akıl edememişlerdi. Bir çeyrek saatten daha az bir zaman içinde ateşler söndürüldü, kazanlar boşaltıldı, binalar tutuldu ve yıkıldı. Fakat en çok tulumba tehlikedeydi. Buharın son nefesiyle durmuş olmasını yeter görmüyorlar; hayatına kıyılacak canlı bir insana saldırır gibi, üstüne atılıyorlardı.

Étienne, Chaval'in eline bir çekiç tutuşturarak:

– Evvela sen vuracaksın! dedi. Haydi! diğerleriyle beraber ant içtin!

Chaval titriyor, geriliyordu; bu itiş kakış arasında çekiç düştü, ötekiler beklemeden tulumbayı demir çubuklarla, tuğlalarla, ellerine geçirdikleri her şeyle vura vura parçalıyorlardı. Birkaçı onun üstünde, sopa bile kırdılar. Cıvatalar fırlıyor, çelik ve bakır kısımlar, koparılmış organlar gibi, sökülüp dağılıyordu. Alabildiğine indirilen bir kazma vuruşu, dökme demirden bedeni parçaladı, su fışkırdı, boşaldı ve can çekişme hırıltısını andıran, son bir gurultu işitildi.

Bu, artık sondu. Sürü tekrar dışarı çıktı. Chaval'in yakasını hâlâ bırakmayan Étienne'in arkasında, taşkınlık içinde, birikti.

– Öldürün haini! Kuyuya! Kuyuya!

Chaval perişan, yüzü kül gibi, kekeliyor, o saplantılı düşüncesinin aptalca inadıyla, hep yıkanma gereksiniminden söz edip duruyordu. Levaque Kadın:

– Mademki rahatsız oluyorsun, dur, dedi. Al, işte sana leğen!

Orada tulumba sularının sızıntısından oluşmuş birikinti vardı. Kalın bir buz tabakasıyla bembeyaz örtülmüştü. Chaval'i oraya ittiler, buzu kırdılar, kafasını bu soğuk suya daldırmaya zorladılar.

Brûlé Kadın:

– Daldır kafanı, diyordu. Daldırmazsan içine atarız... Şimdi de iç bakalım, evet evet! Hayvan gibi kafanı sokup içeceksin!

Dört ayak üzerinde suyu içmek zorunda kaldı. Hepsi acımasızca gülüyorlardı. Bir kadın kulaklarını çekti, bir başka kadın yol ortasında bulduğu bir avuç taze at dışkısını suratına attı. Eski fanilası, parçalanmış, artık sırtından düşüyordu. Chaval'se korku içinde, kasılıyor, kaçmak için çırpınıp duruyordu.

Maheu onu itti; Maheude de onu tartaklayanlar arasındaydı, ikisi de eski hınçlarını çıkarıyorlardı; Mouquette bile eski sevgilileriyle ahbap kaldığı halde buna çıkışıyor, mıymıntı diyor, hâlâ erkek olup olmadığını görmek için pantolonunu çıkarmalı gibi laflar ediyordu.

Étienne onu susturdu:

– Yeter, dedi! Hepinizin karışmasına gerek yok... Bana bak, istersen bu işi aramızda halledelim.

Yumrukları sıkılıyor, gözleri bir katilin kudurgan öfkesiyle tutuşuyor, sarhoşluğu, öldürme ihtiyacına dönüyordu.

– Hazır mısın? İkimizden birinin ölmesi lazım... Bir bıçak verin şuna. Benim bıçağım yanımda.

Catherine bitkin, korku içinde ona bakıyordu. Onun, kendisine anlattığı şeyleri hatırlıyordu. Anasıyla babası olacak ayyaşlar, vücudunu öyle zehirlemişlerdi ki, içki içince üçüncü kadehten sonra, bu zehir kendini gösteriyor ve öldürme isteği duyuyordu. Birdenbire atıldı, ufacık ellerinin ikisiyle birden Étienne'nin suratına iki tokat attı, öfkeyle boğula boğula haykırdı:

– Alçak! Alçak! Alçak! Bütün bu iğrençlikler yetmiyor mu? Ayakta duracak hali yokken, şimdi de onu öldürmek mi istiyorsun?

Annesiyle babasına döndü, ötekilere döndü:

– Hepiniz alçaksınız! Alçaksınız! Beni de onunla beraber öldürün. Ona yine el sürecek olursanız paralarım sizi! Ah! Alçaklar!

Erkeğinin önüne durmuş, yediği dayakları unutuyor, yoksul hayatını unutuyor, Chaval kendisine sahip olduğu için onun malı

olduğunu, ona böyle zarar vermelerinin kendisi için utanılacak bir şey olduğunu düşünerek kuvvet buluyor, onu koruyordu.

Étienne kızın tokatlarını yiyince sapsarı kesilmişti; önce onu tepeleyecek oldu. Sonra, sarhoşluğundan ayılan bir kimse gibi yüzünü sildi, derin bir sessizlik ortasında, Chaval'e:

– Hakkı var, dedi. Yeter... Çek arabanı!

Chaval hemen tabanları kaldırdı, Catherine de onun peşinden koştu. Kalabalık şaşkınlıktan donakalmış, yolun dönemecinde, onların gözden kayboluşlarına bakıyordu. Yalnız Maheude mırıldandı:

– Hata ediyorsunuz, onu tutmak gerekirdi. Kesinkes bir hainlik yapacak.

Bu arada sürü tekrar yola düşmüştü. Saat beşi çalmak üzereydi, güneş, ufuk çizgisinde, bir ateş kızıllığıyla yanıyor, uçsuz bucaksız ovayı alev rengine boyuyordu. Yoldan geçen bir satıcı, atlı askerlerin Crevecoeur tarafından inmekte olduklarını haber verdi. O zaman, geriliediler ve bir emir ağızdan ağza dolaştı:

– Montsou'ya! Müdürlüğe! Ekmek! Ekmek! Ekmek!

V

Mösyö Hennebeau karısını Marchiennes'e, öğle yemeğine götüren arabanın gidişini izlemek üzere, çalışma odasının penceresi önünde duruyordu. Arabanın yanı sıra hayvan üstünde giden Négrel'i, bir an gözleriyle izlemiş, sonra gelip masasının başına rahatça yerleşmişti. Ev, karısının ve yeğeninin varlıklarıyla canlanmadığı zaman boş gibi görünüyordu. O gün de arabacı madamı gezmeye götürmüştü; yeni oda hizmetçisi Rose, saat beşe kadar izinliydi; evde, odadan odaya, terliklerini sürüyerek dolaşan oda hizmetçisi Hippolyte'le, şafak vaktinden beri mutfakta tencerelerle boğuşarak ev sahiplerinin o akşam verecekleri ziyafetle uğraşan aşçı kadından başka kimse yoktu. Bundan dolayı Mösyö Hennebeau, ıssız evin bu derin sessizliği içinde, bol çalışmayla dolu bir gün geçirmeye hazırlanıyordu.

Hippolyte kim gelirse geri çevirmek üzere emir aldığı halde, saat dokuza doğru, Dansaert'in bir haber getirdiğini bildirdi. Müdürün, bir gün önceki orman toplantısından ancak o zaman haberi oldu... Anlatılan o kadar açıktı ki, dinlerken onun Pierronne'la aşklarını düşünüyordu ve bu sevgili ilişkisi de o kadar bilinen bir şeydi ki, haftada iki üç imzasız mektup, başçavuşun bu taşkınlıklarını haber veriyordu. Hiç şüphe yok, Pierronne'un kocası gevezelik etmişti; bu düzen koruyucusunun istihbaratında yastık kokusu vardı. Mösyö Hennebeau bu fırsattan yararlandı bile; her şeyi bildiğini hissettirdi ve bir rezalet çıkmaması için dikkatli davranmasını önermekle yetindi. Dansaert, raporunun yol açtığı bu kınamadan kaygıya ve korkuya kapılarak bunu yadsıyor, özürler diliyor, ancak birdenbire kızaran koca burnu, suçunu açığa vuruyordu. Ama üzerinde durmadı, bu kadar ucuz kurtulduğuna seviniyordu zira bir görevli, ocakta güzel bir kızla fingirdeyecek olursa, müdür, dürüst insanlara özgü acımasız bir sertlikle davranarak kendini gösterirdi. Grev hakkında konuşmaya devam ettiler. Bu orman toplantısı yine yaygaracıların kuru gürültüsünden başka bir şey değildi, kuşkulanacak önemli bir şey yoktu. Herhalde işçi mahalleleri o sabahki asker gezintisinin yaratması gereken korkunun etkisiyle, birkaç gün daha kesinlikle kımıldayamayacaklardı.

Mösyö Hennebeau yalnız kalınca valiye bir telgraf çekmeyi düşündüyse de, boşuna kaygılandığını göstermiş olmaktan çekinerek vazgeçti. Grevin en çok on beş gün süreceğini her bir yana söyleyecek, hatta yönetime yazacak kadar anlayışsızlık göstermiş olduğuna hâlâ üzülüyordu. Grevin iki aya yakın bir zamandan beri sürüp gittiğini büyük bir şaşkınlıkla görüyor ve bundan umutsuzluğa kapılıyordu; üstlerinin her gün biraz daha azalan güvenini tekrar kazanmak için parlak bir hareket yapmak zorunda olduğunu düşünmekteydi. Bir patırtı çıkması olasılığına karşı, yönetimden emir istemişti. Cevap gecikiyordu; emrin öğleden sonraki postayla gelmesini bekliyordu. Eğer yöneticiler de aynı fikirdeyseler, ocakların koruma altına alınması için telgraf gönderecek olmanın tam zamanı olduğunu düşünüyordu. Ona

göre, böyle hareket edilmesi durumunda, kesin bir şekilde dövüş çıkacak, kan dökülecek, ölenler olacaktı. Her zamanki enerjisine karşın bu kadar büyük bir sorumluluk onu rahatsız etmekteydi.

Saat on bire kadar rahat rahat çalıştı. Ölüm sessizliğine gömülü evde, çok uzakta, birinci katta bir odayı temizleyen Hippolyte'in cila sopasının sesinden başka gürültü işitilmiyordu. Sonra üst üste iki telgraf aldı. Birinci telgrafta Montsou sürüsünün Jean-Bart'ı kuşattıkları haber veriliyor; ikinci telgrafta tel halatların kesilişi, ateşlerin söndürülüşü, bütün yıkım anlatılıyordu. Anlayamadı. Grevciler İşletmenin ocaklarına saldıracakları yerde, Deneulin'in ocağında ne arıyorlardı? Aslında, Vandame'ı yakıp yıkabilirlerdi de; bu, tasarladığı galibiyet planını olgunlaştırırdı. Öğleyin, büyük yemek salonunda yalnız başına yemek yedi. Sessizce hizmet gören uşağın, terlik sesini bile işitmiyordu. Bu ıssızlık, düşüncelerine daha fazla karamsarlık ve sıkıntı veriyordu. O sırada, koşar adım gelen bir çavuş içeri alındı ve sürünün Mirou üzerine yürüdüğünü ona haber verdi. Hemen arkasından, kahvesini içerken başka bir telgraf, Madeleine'le Crevecoeur'ün de tehlikede oldukları haberini getirdi. O zaman şaşkınlığı en yüksek dereceyi buldu. Postanın saat ikide gelmesini bekliyordu. Acaba hemen asker çağırmalı mıydı? Yoksa yönetimin emirlerini öğrenmeden harekete geçmemek ve sabretmek daha mı iyi olurdu? Odasına döndü, bir gün önce Négrel'den, valiye yazmasını rica ettiği notu okumak istedi. Fakat bulamadı; Négrel geceleri çok defa kendi odasında yazı yazdığı için notu belki orada unutmuştur diye düşündü ve öylesine, aklı bu yazıya takılı, onu arayıp bulmak için hızlı hızlı odaya çıktı.

İçeri girince Mösyö Hennebeau şaşırdı. Oda toplanmamıştı. Herhalde Hippolyte'in unutkanlığından yahut tembelliğinden olacaktı. Orada bütün bir gece kapalı kalan nemli bir sıcak vardı ve musluğu açık kalan kalorifer bu sıcağı artırmıştı. Genzine keskin bir koku doldu. Bunu hâlâ leğende dolu duran tuvalet sularına verdi. Odanın içi karmakarışıktı. Giysiler darmadağın duruyordu; iskemlelerin arkalıklarına ıslak havlular asılmıştı; yatak apaçıktı, çekilmiş bir çarşaf, halıya doğru sarkıyordu.

Mösyö Hennebeau, önce etrafa umursamaz gözlerle baktı; üstü kâğıtlarla dolu bir masaya doğru ilerlemiş, bir türlü bulunamayan notu arıyordu. Kâğıtları birer birer, iki defa gözden geçirdi, aradığı notun orada olmadığı besbelliydi. Bu aklı havalarda Paul, notu nereye tıkıştırmış olabilirdi.

Böylece Mösyö Hennebeau, her eşyaya göz gezdirerek odanın ortasına geldiği zaman, açık duran yatağın içinde, bir kıvılcım gibi ışık saçan, parlak bir şey gördü. Düşünmeden ilerledi, elini uzattı. Bu, çarşafın kat yerine girmiş, altın rengi küçük bir şişeydi. Çabucak, Madam Hennebeau'nun yanından hiç ayırmadığı eter şişesini tanımıştı. Fakat bunun orada bulunuşuna aklı ermiyordu. Bu şişe Paul'ün yatağına nasıl gelmişti? O an, birdenbire, korkunç bir şekilde yüzü soldu. Karısı orada yatmıştı.

Hippolyte'in sesi kapının aralığından hafifçe duyuldu:

– Affedersiniz Mösyö, yukarı çıktığınızı gördüm de...

Hizmetçi odaya girmişti, içerinin karışıklığı onu şaşırttı.

– Aman, sahi oda toplanmadı! Ama Rose da bütün evin işini benim sırtıma yıkıp sokağa gitti.

Mösyö Hennebeau şişeyi avucunda saklamış, kırarcasına sıkıyordu.

– Ne istiyorsunuz? diye sordu.

– Mösyö, bir adam daha geldi... Crevecoeur'den geliyor, bir mektup getirmiş.

– Peki! Gidin söyleyin, beklesin.

Karısı orada yatmıştı ha! Hennebeau kapıyı sürmeledi. Avucunu tekrar açtı, etine gömülüp kırmızı bir iz bırakan şişeye baktı. Birdenbire görüyor, işitiyordu; bu rezalet evinde aylardan beri sürmekteydi. Eski kuşkusunu, kapılardaki sürtünmeleri, sessiz evin içinde gece vakti dolaşan çıplak ayakların sesini hatırlıyordu. Evet bunlar, buraya, yatmaya çıkan karısının ayak sesleriydi!

Karyolanın karşısındaki bir iskemleye çökmüş, gözlerini yatağa dikmiş, dakikalarca, ağır bir yumruk yemiş gibi orada kalmıştı. Bir gürültüyle kendine geldi. Kapıyı vuruyorlar, açmaya uğraşıyorlardı. Hizmetçinin sesini aldı.

– Mösyö... A! Mösyö kapıyı sürmelemişler...

– Yine ne var?

– Galiba durum aceleyiniş, işçiler önlerine gelen her şeyi kırıp döküyorlarmış. Aşağıda iki kişi daha var. Telgraflar da geldi.

– Rahat bırakın beni! Birazdan iniyorum!

Yatağı sabahleyin Hippolyte yapsaydı, şişeyi o bulacaktı. Bu düşünce Hennebeau'yu buz gibi dondurdu. Aslında bu hizmetçi, herhalde işin farkındaydı. Yatağı belki yirmi defa bu ilişkinin sıcaklığı içinde bulmuş, yastığın üzerinde madamın saçlarını, çarşafları kirleten iğrenç izleri gözüyle görmüştü. Onu üsteleyerek rahatsız etmesi, kötü niyetli oluşundandı. Belki de efendilerinin ahlaksızlığından zevk duyarak kulağını kapıya dayayıp dinlediği de olmuştu.

O zaman Mösyö Hennebeau artık kımıldamadı. Hep yatağa bakıyordu. Bu kadınla evlenişi, hemen başlayan kalp ve vücut anlaşmazlığı, o farkına bile varmadan karısının edindiği sevgililer; hasta bir kadının iğrenç düşkünlüğüne anlayış gösterir gibi, on yıl göz yumduğu o adam, ıstırapla dolu uzun geçmiş, gözünün önünden geçiyordu. Sonra Montsou'ya gelişleri, onu iyileştirebileceğini deli gibi ummaları, sararıp solmalarla geçen uyuşuk sürgün ayları; karısını en sonunda kendisine geri verecek olan yaşlılık günlerinin yaklaşması. Sonra yeğenleri, karısının analık ettiği; kendisine, ölen ve sonsuza dek küllenen kalbinden bahsettiği Paul gelmişti. Ama o budala koca, hiçbir şeyi kestiremiyor, kendi karısı olan, başka insanların sahip oldukları, ancak kendisinin sahip olamadığı bu kadına tapıyordu! Başkalarından artakalanı lütfen kendisine verecek olsa, karşısında diz çökecek kadar utandırıcı bir aşkla ona tapıyordu! Başkalarının artığıysa, o, bu çocuğa vermekteydi.

O sırada uzaktan gelen bir çıngırak sesi Mösyö Hennebeau'yu ürpertti. Sesi tanıdı. Kendi emrince, postacı geldiği zaman kapı böyle çalınırdı. Kalktı, acıyan boğazından kendiliğinden taşan bir sövgü bolluğu içinde, yüksek sesle söylendi:

– Vız gelir! Mektupları da, telgrafları da, vız gelir!

Şimdi onu korkunç bir öfke kaplıyor, bu pislikleri tekmeleye tekmeleye içine daldıracağı bir çirkef çukuru arıyordu. Bu kadın

bir orospuydu. Hennebeau çirkin kelimeler arıyor, onun hayalini bu kelimelerle tokatlıyordu. Cécile'le Paul'ün evlenmelerini ne sessiz bir gülümsemeyle gözlediğini birdenbire hatırlayınca, büsbütün çileden çıktı. Bu aşırı zevk düşkünlüğü ortasında, sevgi bile, kıskançlık bile, yok muydu? Demek ki, bu, ahlaksızca bir oyuncaktan, erkeğe alışkanlıktan, alışılmış bir tatlıyı yer gibi yararlanılan bir eğlenceden başka bir şey değildi. Böylece Hennebeau bütün sorumluluğu ona yüklüyor, çocuğu neredeyse suçsuz buluyordu. Kadın yol üzerinde rastgele aşırılmış bir ham meyve nasıl yenirse, iştahı uyanınca onu öylece ısırmıştı. Aile içinde, yemeği, yatağı ve kadını kabul edecek kadar güler yüzlü ve oldukça kullanışlı yeğenler kalmadığı zaman kimi bulacak, nereye kadar düşecekti?

Kapıyı çekingen bir el tıkırdattı ve Hippolyte anahtar deliğinden seslenmek cesaretini gösterdi:

– Mösyö, postacı geldi... Mösyö Dansaert de yine geldi, boğuşuyorlar diyor.

– İniyorum, Allah Allah!

Onlara ne yapması gerekirdi? Marchiennes'den döndükleri zaman, artık çatısının altında bulunmasını istemediği pis hayvanlar gibi kovacak mıydı? Eline bir sopa alacak, çiftleşmelerinin zehrini başka tarafa götürmelerini haykıracaktı. Bu odanın nemli ılıklığı onların soluklarıyla, birbirine karışan nefesleriyle ağırlaşmıştı. Onun nefesini tıkayan boğucu koku, karısının cildinden dağılan misk kokusuydu. Bu da onun ahlaksızca zevklerinden biriydi, keskin kokulara karşı duyduğu cinsel bir zevk gereksinmesiydi. Hennebeau şimdi, yerde sürünen kaplarda, içi hâlâ dolu duran leğenlerde, ahlak bozukluğuna bulanmış çarşafların, eşyanın, tüm odanın karışıklığı içinde, cinsel ilişkinin sıcaklığını, kokusunu, canlı duran ihaneti görüyordu. Güçsüzlüğün verdiği öfke içinde yatağı yumruklamaya başladı; bütün bir gece süren aşk sahnelerinden onlar da bitkin kalmış gibi, yumruklarının altında gevşek ve cansız duran, kaymış yorganların, buruşuk çarşafların görüntüsü karşısında kudurdu, yatağı altüst etti, vücutlarının gömülüp iz bıraktığı yerleri didikledi.

Fakat birdenbire, Hippolyte'in tekrar yukarı çıktığını işitir gibi oldu. Bir utanç hissederek durdu, bir süre daha nefes nefese kaldı, alnını sildi, kalbinin hoplayışlarını yatıştırdı. Ayakta, bir aynanın karşısında, tanıyamayacağı kadar değişik bir hal alan kendi yüzünü seyrediyordu. Sonra yüzünün büyük bir soğukkanlılık çabasıyla, yavaş yavaş yatıştığını görerek, aşağı indi.

Aşağıda Dansaert'den başka beş haberci, ayakta beklemekteydiler. Hepsi de grevcilerin kuyular arasındaki yürüyüşleri hakkında, ağırlığı gitgide artan haberler getirmişlerdi. Başçavuş, Quandieu babanın kahramanca hareketiyle kurtulan Mirou'daki olup bitenleri uzun uzadıya anlattı. Hennebeau dinliyor, başını sallıyordu. Fakat işitmiyordu; aklı yukarıda, odada kalmıştı. Sonunda hepsini savdı, önlem alacağını söyledi. Yalnız kalınca yazı masasının başına oturdu, başını avuçları içine aldı, gözleri kapalı, uykuya dalar gibi bir halde kaldı. Gelen mektuplar oradaydı. Beklediği mektubu, yönetimin cevabını, bunların içinde aradı. Satırlar önce gözlerinin önünde titreştiler. Sonunda yöneticilerin, bir parça patırtı çıkmasını istediklerini anladı. Gerçi kendisine, işleri büsbütün kötüleştirmesini tavsiye etmiyorlardı; fakat kargaşalığın sert bir bastırma hareketine yol açacağı, bunun da grevin sonunu çabuklaştırmaya yarayacağı anlatılmak isteniyordu. Artık duraksamadı; Lille valisine, Douai kıta kumandanlığına, Marchiennes jandarmasına, her tarafa telgraflar gönderdi. İçi rahat etmişti. Artık kapanıp oturmaktan başka yapacak şey yoktu. Hatta damla hastalığından rahatsız olduğu sözünü bile çıkarttı. Öğleden sonraki vaktini de çalışma odasına saklanarak, hiç kimseyi kabul etmeden, yağan bütün telgrafları ve mektupları okumakla geçirdi. Grevci sürüsünü böylece uzaktan, Madeleine'den Crevecoeur'e, Crevecoeur'den Victoire'a, Victoire'dan Gaston-Marie'ye kadar izledi. Öte yandan saldırıya uğrayan ocaklara yollarından saptıkları için hep sırtlarını dönen jandarmaların ve atlı askerlerin şaşkınlıklarını bildiren haberler de geliyordu. İstedikleri kadar boğuşsunlar, ne bulurlarsa yakıp yıksınlardı. O, başını yine elleri arasına almış, parmaklarıyla gözlerini kapamış, boş evin derin sessizliğine gömülüyor, akşam

yemeğini hazırlamak için ocak başında harıl harıl çalışan aşçı kadının, ara sıra kulağına çarpan tencere gürültülerinden başka bir şey işitmiyordu.

Akşam karanlığı odayı karartmaya başlamıştı. Saat beşti. Dirsekleri hâlâ kâğıtlarına dayalı, sersem bir halde, kımıldamadan duran Mösyö Hennebeau, bir patırtı işiterek sıçradı. İki alçağın döndüklerini sanmıştı. Fakat gürültü artıyordu; tam pencereye yaklaştığı anda, müthiş bir bağırtı yükseldi.

– Ekmek! Ekmek! Ekmek!

Jandarmalar Voreux'nün saldırıya uğradığını sanarak, o ocağı işgal etmek için arkalarını dönüp dörtnala oraya koşarken, Montsou'yu saran grevcilerdi bunlar.

İlk evlerden iki kilometre uzakta, büyük yolla Vandame yolunun kesiştiği dört yol ağzının biraz aşağısında, Madam Hennebeau ve kızlar da, bu grubun geçişini seyretmişlerdi. Marchiennes'de neşeli bir gün geçirmişler, demirhane müdürünün evinde eğlenceli bir öğle yemeği yemişler, öğleden sonra da vakit geçirmek için atölyelerde ve yakınındaki bir cam fabrikasında ilginç bir gezi yapmışlardı. Bu güzel kış gününün berrak gurubunda dönerlerken Cécile, yol kenarında küçük bir çiftlik görmüş, bir kâse süt içmek hevesine düşmüştü. Bunun üzerine hepsi arabadan inmişlerdi. Négrel hoş bir hareketle at üzerinden yere atlamıştı. Bu şık insanları görerek şaşıran köylü kadın fırlamış, sütü getirmeden evvel bir yaygı sermek istemişti. Fakat Lucie ve Jeanne sütün sağılışını görmek istiyorlardı. Ellerinde kâselerle ağıla kadar gitmişlerdi. Bu, onlar için bir kır eğlentisi olmuştu. Bastıkça ayakları içine gömülen samana bir hayli gülüşmüşlerdi.

Madam Hennebeau, o iyiliksever ana görüntüsüyle, dudaklarının ucuyla sütü içmekteyken, dışarıdan gelen, homurtuyu andırır garip bir gürültü onu kaygılandırdı:

– Nedir bu?

Yolun kenarında bulunan ağıl, aynı zamanda ot ambarı işini de gördüğü için geniş bir araba kapısı vardı. Genç kızlar başlarını uzatmışlar, sol tarafta gördükleri manzaraya, Vandame yolundan doğru, bağrışarak gelen kara dalgaya, karmakarışık kalabalığa şaşkın şaşkın bakıyorlardı.

Onlarla beraber dışarı çıkan Négrel:

– Vay! diye söylendi. Bizim yaygaracılar sonunda işi azıttılar mı ne?

Köylü kadın:

– Belki yine kömürcülerdir, dedi. İki defadır geçiyorlar. Galiba iş kötüye gidiyormuş, memleketi ellerine almışlar.

Her kelimeyi dikkatle söylüyor, yaptığı etkiyi görmek için yüzlerine bakıyordu; hepsinin korktuğunu ve bu karşılaşmadan derin bir sıkıntıya düştüklerini görünce, hemen ilave etti:

– Ah serseriler! Ah serseriler!

Négrel tekrar arabaya binip Montsou'ya gitmek için çok geç kaldıklarını görerek, arabacıya arabayı hemen çiftlik avlusuna sokmasını emretti. Araba orada, bir sundurmanın arkasına saklandı. Kendisi de bir delikanlının dizginini tuttuğu atını bu sundurmanın altına bağladı. Dönüp geldiği zaman yengesiyle genç kızları, korku içinde buldu. Kendi evine sığınmalarını öneren köylü kadınla beraber gitmeye hazırlanıyorlardı. Fakat Négrel, orada daha güvende olacaklarını düşünmekteydi; kesinlikle hiç kimse, onları bu samanın içinde aramaya gelmezdi. Ama kapı iyi kapanmıyordu; öyle çatlakları vardı ki, kurt yenikli tahtalarının arasından yol gözüküyordu.

– Haydi, cesaret! dedi. Hayatımızı pahalıya satacağız!

Bu şaka, korkuyu artırdı. Gürültü büyüyordu. Görünürde daha bir şey yoktu ve ıssız yolun üstünde, büyük boralardan evvel çıkan yellere benzer bir fırtına esiyor gibiydi.

Cécile gidip samanın içine saklanarak:

– Hayır, hayır, bakmak istemiyorum, dedi.

Madam Hennebeau sapsarı olmuş, rahatını kaçıran bu adamlara karşı öfke içinde geride duruyor, yan gözle ve nefretle bakıyordu; Lucie ve Jeanne, titredikleri halde görüntüden hiçbir şey kaçırmamak isteğiyle, tek gözlerini bir çatlağa uydurmuşlardı.

Uğultu yaklaşıyordu, yer sarsıldı ve Jeanlin, borusunu üfleyerek, en önde göründü.

Cumhuriyetçi fikirlere sahip olduğu halde, kadınların yanında ayak takımıyla alay etmekten hoşlanan Négrel:

– Koku şişlerini hazırlayın, halkın alın teri geçiyor, diye mırıldandı.

Fakat bu şakası, koşuşmaların ve çığlıkların kasırgası arasında kaynadı. Kadınlar gözükmüştü; saçları darmadağın, koşmaktan tarazlanmış; sırtlarındaki paçavralardan çıplak tenleri, açlık tutsağı çocuklar doğurmaktan yorulmuş o dişi çıplaklıkları görünen bine yakın kadın... İçlerinden birkaçı çocuklarını kolları arasında tutuyor, kaldırıyor, bir yas ve öç bayrağı gibi sallıyordu. Daha genç diğerleri, savaşçı kadınlar gibi göğüsleri kabarık, ellerindeki sopaları kaldırıyorlardı. Ürkünç, yaşlı kadınlar da öyle haykırıyorlardı ki, sıska boyunlarının damarları kopacak gibi oluyordu. Sonra erkekler sökün ettiler. Çırakların, kazmacıların, tamircilerin oluşturduğu iki bin ağızlı üst üste bir yığın, bir tek kitle halinde yuvarlanıyordu. Öyle sıkışık öyle birbirine karışmışlardı ki, ne rengi solmuş pantolonları ne yırtık pırtık yün ceketleri ayırt edilebiliyor, hepsi aynı toprak rengi özdeşliği içinde eriyordu. Gözler ateş saçıyor, yalnız, Marseillaise* okuyan karanlık ağızların boşluğu görülüyordu, marşın dizeleri, tahta ayakkabıların sert toprağa vurup çıkardığı takırtıların eşliğinde, anlaşılmaz bir uğultu arasında kaybolmaktaydı. Başların üstünde, havaya dikilen demir çubukların arasında, dimdik duran balta geçti; artık bu sürünün bayrağı gibi olan bu bir tek balta, aydınlık gökyüzünde, bir giyotin bıçağının keskin yüzünü andırıyordu.

Madam Hennebeau:

– Ne korkunç yüzler! diye mırıldandı.

Négrel, dişleri arasından:

– Bir tanesini bile tanıyorsam kahrolayım! dedi. Nereden çıkmış bu haydutlar?

Gerçekten öfke, açlık, o iki aylık acı ve madenden madene o çılgınca koşuş, Montsou kömürcülerinin durgun yüzlerini, yırtıcı hayvan suratı gibi uzatmıştı. O sırada güneş batıyor, koyu erguvan rengindeki son ışıkları, ovayı kan rengine boyuyordu. O sırada, yoldan bir kan seli akar gibi oldu; kadınlar ve erkekler, ha-

* *Marseillaise*: Fransa'nın milli marşı. Fransız devrim şarkılarından olan Marseillaise, 1795 yılında bu ülkenin milli marşı olarak kabul edilmiştir. (*Ed.*)

rıl harıl hayvan boğazlamakla uğraşan kasaplar gibi kan rengine bulanmış, koşmaya devam ediyorlardı.

Lucie ve Jeanne, bu güzel korku görüntüsü karşısında, sanat anlayışları içinde coşarak, yavaş sesle:

– Oh! Çok güzel! dediler.

Bununla beraber korkuyorlardı; bir yalağa yaslanmış olan Madam Hennebeau'nun yanına doğru geriledilerler. Bu tahtaları ayrık kapının aralıklarından içeri bir göz atılmasının, boğazlanmalarına yeteceğini düşündükçe, Madam Hennebeau'nun vücudu, korkudan buz kesiliyordu. Aslında çok cesur olan Négrel de, orada, elinde olmaksızın bir korkuya, o, bilinmezliklerden esip gelen korkulardan birine kapılmış, yüzünün renginin attığını hissediyordu. Cécile, kuru otların içinde, kımıldamadan duruyordu. Ötekiler, gözlerini çevirmek istedikleri halde yapamıyorlar, yine bakıyorlardı.

Gördükleri şey, bu yüzyıl sonunun kanlı bir gecesinde, kesin olarak hepsini sürükleyip götürecek olan devrimin kızıllığıydı. Evet, bir akşam, salıverilen, başıboş bırakılan halk, yollarda böyle koşuşacaktı; burjuvaların kanlarına bulanacak başları gezdirecek, kırılan kasalardaki altınları etrafa saçacaktı. Kadınlar haykıracaklardı, erkekler ısırmak için açılmış bu kurt ağızlarıyla görüneceklerdi. Evet, aynı paçavralar, aynı tahta ayakkabı takırtıları, kirli tenlerle, pis kokulu nefeslerle, aynı korkunç kalabalık, taşkın ve barbarca atılışlarıyla, eski dünyayı silip süpürecekti. Yangınlar alevlenecek, şehirlerde taş taş üstünde kalmayacaktı; fakirlerin, bir gece içinde kadınları iğne ipliğe döndürdükleri, zenginlerin mahzenlerini boşalttıkları o büyük kızışmadan, o büyük ziyafetten sonra, ormanlardaki vahşet hayatına dönülecekti. Belki yeni bir dünyanın oluşacağı güne kadar, ne varlıklardan bir metelik, ne kazanılmış sosyal durumlardan bir unvan... Hiçbir şey kalmayacaktı. Evet, yoldan bir doğa gücü gibi geçenler işte bu şeylerdi ve onun korkunç esintileri yüzlerine çarpıyordu.

Büyük bir bağırtı yükseldi, Marseillaise'i bastırdı:

– Ekmek! Ekmek! Ekmek!

Lucie ve Jeanne, baygınlık geçiren Madam Hennebeau'ya sokuldular. Négrel, onları vücuduyla korumak ister gibi önlerine

durdu. Eski toplum bu akşam mı yıkılıyordu yoksa? O sırada gördükleri bir olay, onları büsbütün şaşkına çevirdi. Sürü geçip gidiyordu, yalnız, en gerideki serpintileri kalmıştı. O sırada Mouquette gözüktü. Yavaş yavaş gidiyor, bahçelerinin kapılarında, evlerinin pencerelerinde burjuva gözlüyordu. Bir burjuva görünce de, yüzlerine tüküremediği için, onları önemsemediğini en fazla etkili saydığı şekilde onlara gösteriyordu. Herhalde o sırada yine bir burjuva görmüş olmalıydı ki, birdenbire eteklerini kaldırdı, eğildi, güneşin son bir parıltısı içinde çırçıplak, koskocaman kıçını gösterdi. Bu görüntünün ahlaksız bir tarafı yoktu; bir öfkeydi ve güldürmüyordu.

Her şey kayboldu, dalga, şerit gibi ince uzun yol boyunca, çiğ renklerle boyalı, alacalı, basık evlerin arasından Montsou'ya doğru yuvarlanıyordu. Arabayı avludan çıkardılar, fakat arabacı, eğer grevciler yolları tutuyorlarsa, madamı ve matmazelleri sağ salim götürmek işini üstüne almaya cesaret edemiyordu. Asıl kötüsüyse, başka yol yoktu.

Kendinden geçen, korkudan büsbütün öfkeye kapılan Madam Hennebeau:

– Evet, ama eve dönmemiz lazım, yemek bekliyor, dedi. Bu pis işçiler, yine misafirim olduğu günü seçtiler. Gel de bunlara iyilik et!

Lucie'yle Jeanne, Cécile'i otların arasından çekip çıkarmaya uğraşıyorlardı; o, yabanilerin hâlâ geçmekte olduklarını sanarak debeleniyor, durmadan, görmek istemediğini söyleyip duruyordu. Sonunda, hepsi arabaya yerleştiler. Atına binen Négrel, o zaman, Réquillart'ın dar sokaklarından geçmeyi düşündü. Arabacıya:

– Yavaş sürün, dedi. Çünkü yol berbattır. Eğer ileride büyük yola çıkmanızı engelleyecek kalabalıklara rastlarsanız, eski ocağın arkasında durursunuz, yola yayan devam eder, eve küçük bahçe kapısından gireriz; siz de arabayı ve atları rastgele bir yere, bir hanın sundurması altına çekersiniz.

Kalktılar. Sürü uzakta, Montsou'ya doğru akıyordu. Kasaba halkı iki defadır jandarmalar ve atlı askerleri gördüğü için kor-

kudan deliye dönmüş, yerinde duramıyordu. Korkunç öyküler ağızdan ağza dolaşıyordu. Burjuvaların karnını deşmekle gözdağı veren, el yazısı duvar ilanlarından söz ediliyordu; bunları hiç kimse okumamıştı ama yine, metinlerini harfi harfine tekrar edenler vardı. Hele noterin evinde, korku son derecesine varmıştı. Çünkü noter posta vasıtasıyla imzasız bir mektup almıştı. Bu mektupta evinin mahzeninde bir fıçı barut gömülü olduğu ve eğer halkın tarafını tutmazsa, kendisini havaya uçuracakları haber veriliyordu.

Grégoirelar, bu mektup gelince, uğramış oldukları noterin evinde kalmışlar, konuyu tartışıyorlar, bunun kaba bir şakacının oyunu olduğunu düşünüyorlardı. O sırada, grevciler sürüsünün saldırısı, evdekileri büsbütün korkuya düşürdü. Grégoirelar gülümsüyorlardı. Perdenin bir ucunu kaldırıp bakıyorlar, herhangi bir sakıncanın varlığını kabul etmiyorlar, işin uzlaşmayla biteceğine emin olduklarını söylüyorlardı. Saat beşi çalıyordu. Hemen karşıdaki Hennebeaulara akşam yemeğine gitmek için sokağın tenhalaşmasını bekleyecek vakitleri vardı. Cécile herhalde dönmüş, onları bekliyordu. Fakat Montsou'da hiç kimse, onların güvenini paylaşır görünmüyordu. Kaygı içinde koşuşan insanlar vardı; kapılar, pencereler hızla kapanıyordu. Sokağın öte tarafında Maigrat'nın, kol demirleri vurarak dükkânını kapattığını gördüler. Adamın yüzü öyle solmuştu ve öyle titriyordu ki, ufacık, sıska karısı demirleri sıkıştırmak zorunda kalıyordu.

Sürü müdürün konağı önünde durmuştu, aynı bağırtı yükseldi:

– Ekmek! Ekmek! Ekmek!

Mösyö Hennebeau pencerenin önünde ayakta durduğu sırada Hippolyte, camların taşla kırılmasından korkarak, pencere kanatlarını örtmek için odaya girdi. Alt kattaki pencereleri de bu şekilde kapattı; sonra birinci kata çıktı, birer birer bütün ispanyoletlerin* gıcırdadığı, panjurların gürültüyle kapandığı işitildi. Ne yazık ki, zemin katı altındaki mutfağın geniş pen-

* *İspanyolet*: Pencere kanatlarını kapadıktan sonra sürgülemeye yarayan ve ortasında her iki yana işleyen tutacak yeri bulunan uzun demir sürgü. (TDK)

ceresini aynı şekilde kapatmaya olanak yoktu. Tencerelerle kebap şişi altında yanan ateşlerin kızıllığı vuran bu pencere, kaygı uyandırmaktaydı.

Dışarıdaki durumu görmek isteyen Mösyö Hennebeau elinde olmadan, yine ikinci kata, Paul'ün odasına çıktı. Sol tarafta bulunan bu odanın durumu hepsinden daha uygundu, İşletmenin çalışma alanlarına kadar, yolu baştan başa görüyordu. Panjurların arkasında, kalabalığı görecek bir şekilde durdu. Fakat bu oda, silinip temizlenen, düzene konulan tuvalet masasıyla, çarşafları tertemiz, gergin, soğuk yatağıyla, onu tekrar etkilemişti. Öğleden sonraki bütün öfkesi, yalnızlığının derin sessizliği ortasındaki o çok öfkeli boğuşma, şimdi kocaman bir yorgunluğa dönüşmüştü. Varlığı, şimdi bu oda gibi soğuklaşmış, sabahki pisliklerden temizlenmiş, her zamanki düzene girmişti. Bir rezillik çıkarmak neye yarardı? Evinde bir değişiklik var mıydı? Karısının, sadece fazladan bir sevgilisi daha vardı; onu aile içinden seçmiş olması, olayı biraz kötüleştiriyordu. Belki de bunda, fayda bile vardı, çünkü bu suretle dış görünüşü kurtarmış oluyordu. Mösyö Hennebeau delice kıskançlığını düşündükçe, kendi haline acıyordu. Şu yatağı yumruklarla dövmek ne gülünç şeydi! Mademki bir başka erkeğe katlanmıştı, buna da pekâlâ dayanabilirdi. Sonunda bu, biraz daha fazla hafife alma meselesiydi... Ağzında korkunç bir acılığın zehrini duyuyor, her şeyin boş olduğunu, varoluşun o hep süregelen acısını hissediyor; çirkefin ortasında kendi haline bıraktığı bu kadına hâlâ taptığını, onu hâlâ arzu ettiğini görerek kendinden utanıyordu.

Pencerenin altında, gürültüler, eskisinden daha kuvvetle yükseldi:

– Ekmek! Ekmek! Ekmek!

Mösyö Hennebeau, dişlerini sıkarak:

– Budalalar! dedi.

Yüksek maaşından dolayı kendisine sövgüler savurduklarını, işçiler açlıktan ölürken midesini güzel yemeklerle dolduran avare, şişko, pis domuz diye bağırdıklarını işitiyordu. Kadınlar mutfağı görmüşlerdi; kızaran sülün ve keskin kokusu boş midelerini

harap eden soslar karşısında, çığlık çığlığa atıp tutmaya başladılar. Ah! Bu alçak burjuvalar! Onlara işkembelerini patlatacak kadar şampanya ve mantar yedirmeliydi ki, görsünlerdi!

– Ekmek! Ekmek! Ekmek!

Mösyö Hennebeau, yine:

– Budalalar! dedi. Sanki ben mutlu muyum?

Anlamayan bu adamlara karşı, içinden bir öfke kabarıyordu. Onlar gibi sağlam vücutlu olmak, rahat rahat ve düşünmeden çiftleşebilmek için yüksek maaşını, onlara sevinerek hediye ederdi. Ne olurdu, onları kendi sofrasına oturtup sülünüyle tıka basa karınlarını doyursa, kendisi de çitlerin arkasında, kızları yere yatırsa ve onları kendisinden evvel yatıranlarla alay etseydi! Vücuduna dilediği gibi sahip, karısını tokatlayıp komşu kadınlardan zevk duyacak kadar düşük, kendi emri altındaki adinin de adisi adamlardan biri yerinde, bir tek gün olsun bulunabilse, eğitimini, rahatını, lüksünü, müdürlük gücünü, her şeyini vermeye hazırdı. Şimdi kendisi de açlıktan gebermeyi, karnının boş olmasını, midesinin, beynini döndürecek kramplarla burkulmasını diliyordu. Belki bu, o süregelen acısını dindirirdi. Evet! Hayvan gibi yaşamak, kendisine ait hiçbir şeye sahip olmamak, en çirkin, en pis sürücü kızlarla birlikte buğday tarlalarında sürtmek ve bununla yetinebilmek!

– Ekmek! Ekmek! Ekmek!

O zaman tepesi attı ve gürültü ortasında, çok öfkeli haykırdı:

– Ekmek! Yalnız ekmek yeter mi, budalalar?

Kendisi yiyordu işte, fakat yine acı içinde inliyordu. Yıkılmış aile yuvası, acılara gömülen bütün hayatı, bir ölüm hıçkırığı gibi boğazına doğru yükseliyordu. Yiyecek ekmeği bulunmak, her şey iyi gidiyor demek değildi. Dünyada tadılan mutluluğu, sadece zenginliğin bir bölümü sanan hangi aptaldı? Bu devrim düşçüleri, toplumu yıkıp yerine bir yenisini kurabilirlerdi. Fakat herkese payını vermekle, insanlığa fazladan tek bir zevk kazandıramazlar, onun tek bir acısını azaltamazlardı. Ayrıca, yeryüzündeki mutsuzluğu artırmış olacaklar, herkesi, içgüdülerin rahatça doyurulabildiği yerlerden çıkartıp yatıştırılamayan tutkuların acı-

sının bulunduğu yerlere yükselttiklerinde, onları günün birinde, köpekler gibi ulutacaklardı. Hayır, tek güzel şey, var olmamaktı; eğer var olunuyorsa da ağaç olmak, taş olmak, daha bile az bir şey, yoldan geçenlerin topukları altında zedelenmeyecek bir kum tanesi olmaktı.

Böylece acısı artan Mösyö Hennebeau'nun gözlerine yaşlar doldu, yakıcı damlalar halinde, yanaklarından aşağı dökülmeye başladı. Akşam karanlığı yolu kaplarken, konağın ön yüzüne taşlar yağmaya başladı. Hennebeau şimdi, bu açlara karşı kızgınlık hissetmiyor, yalnız, kalbinde sızlayan yaranın öfkesiyle, gözyaşları içinde söylenip duruyordu.

– Budalalar! Budalalar!

Fakat midenin feryadı üstün çıktı. Bir uğultu fırtına gibi esti, her şeyi susturdu:

– Ekmek! Ekmek! Ekmek!

VI

Catherine'in tokatlarıyla sarhoşluktan ayılan Étienne, arkadaşlarının başında kalmıştı. Fakat kısık bir sesle onları Montsou üstüne salarken, içinde bir başka ses, mantığın sesi, bütün bu işlerin neye yaradığını şaşkınlıkla sormaktaydı. O, bunların hiçbirinin olmasını istememişti. Nasıl olmuştu da, soğukkanlılıkla hareket etmek ve bir kötülük çıkmasını önlemek kararıyla Jean-Bart'dan hareket ettiği halde, şiddetten şiddete geçerek akşamı etmiş, sonunda müdürün konağını kuşatmaya gelmişti?

Oysa:

– Durun! diye haykıran kendisiydi.

Önce sadece grevcilerin gidip ne var ne yok kırıp dökmek istedikleri İşletme şantiyelerini kurtarmayı düşünmüştü. Şimdi, taşlar, konağın ön yüzünü sıyırmaya başlayınca, daha büyük yıkımları önlemek için sürüyü hangi haklı av üstüne salacağını düşünüyor, bulamıyordu. Yolun ortasında, böyle güçsüz ve tek başına durduğu sırada, birisi, Tison Meyhanesi'nin eşiğinde ayakta

duran bir adam ona seslendi. Meyhane sahibi kadın çarçabuk kepenkleri örtmüş, yalnız kapıyı açık bırakmıştı.

– Evet, benim... Dinle.

Bu, Rasseneur'dü. Sabahleyin evlerinde kalıp akşam üstü havadis almaya gelen, hemen hepsi İkiyüzkırklar Mahallesi'nden otuz kadar adam ve kadın, grevciler yaklaşınca, bu meyhaneye dolmuşlardı. Zacharie, karısı Philomène'le beraber bir masayı tutmuşlardı. Daha ötede Pierron ve Pierronne, arkalarını dönmüşler, yüzlerini saklıyorlardı. Kimse de bir şey içmiyordu, sadece oraya sığınmışlardı.

Étienne, Rasseneur'ü tanıdı ve oradan uzaklaşmak istedi. Fakat beriki ilave etti:

– Beni görünce rahatsız oluyorsun değil mi? Sana önceden haber vermiştim, can sıkıcı işler başlıyor. Şimdi, ekmek isteyin bakalım, kurşun versinler.

O zaman Étienne dönüp onun yanına geldi ve cevap verdi:

– Beni rahatsız eden, kollarını kavuşturup bizim, hayatımızı tehlikeye koymamıza seyirci olan korkaklardır.

Rasseneur sordu:

– Amacın karşıyı soymak mı?

– Amacım, sonunda hep birlikte geberinceye kadar arkadaşlardan ayrılmamak.

Étienne umutsuz, ölüme hazır, yine kalabalığa karıştı. Yolun üstünde üç çocuk, taş atıyordu, onlara var kuvvetiyle bir tekme savurdu ve arkadaşları durdurmak için bağırarak, camları kırmanın bir işe yaramadığını söyledi.

Jeanlin'in yanına gelen Bébert'le Lydie, ondan, sapanın nasıl kullanılacağını öğreniyorlardı. Her biri bir taş fırlatıyor, hangisi en çok zarar verecek diye yarış ediyorlardı. Lydie beceriksizce fırlattığı bir taşla, kalabalık ortasında bir kadının başını yarmıştı. Oğlanların ikisi de kahkahalarla gülüyorlardı. Arkalarında Bonnemort ve Mouque, bir peykenin üstüne oturmuşlar, onlara bakıyorlardı. Bonnemort'un şiş bacakları, vücudunu o kadar güçlükle taşıyordu ki, oraya kadar bin güçlükle sürüklenmişti. Yüzü, ağzından tek kelime alınamayan günlerdeki kül rengine

büründüğü için, nasıl bir isteğin sürüklemesiyle oraya geldiği belli değildi.

Artık Étienne'i kimsenin dinlediği yoktu. Emirler verdiği halde taş yağmuru sürüyordu ve Étienne, gemlerini kendi eliyle çözdüğü, çok güç hareketlenen, fakat sonrasında öfke içinde vahşi bir kararlılığa gömülüp korkunçlaşan bu yabanilerin karşısında şaşkınlık ve kaygıya düşüyordu. Ağır ve durgun, ateşlenmek için aylarca bekleyen, ardından hiçbir şey dinlemeksizin, içlerindeki hayvan acımasızlıktan baygın hale gelinceye kadar en iğrenç yabaniliklere atılan bütün eski Flaman kanı oraya toplanmıştı. Güneyde halk daha çabuk ateşlenir, yalnız, daha az iş görürdü. Étienne, Levaque'ın elindeki baltayı almak için onunla dövüşmek zorunda kaldı. İki elleriyle taş atan Maheuleri nasıl tutacağını bilemiyordu. En çok da kadınlar, kanlı bir öfke içinde coşmuş, dişlerini ve tırnaklarını göstererek zayıf bedeniyle hepsini yöneten Brûlé Kadın'ın kışkırttığı Levaque Kadın, Mouquette ve diğerleri onu korkutuyordu.

Fakat ansızın bir duruş oldu, bir dakikalık şaşkınlık, Étienne'in yalvarmalarıyla elde edemediği bir parça sessizliği sağlamıştı... Bu aralık, sadece, karşıdaki müdürün evine gitmek üzere Grégoireların, notere veda etmelerinden ileri geliyordu. Grégoirelar o kadar sakin görünüyorlar ve bir asırdan beri eğik boyunlarından beslendikleri babacan madencilerinin, sırf şaka ettiklerine o kadar inanıyorlardı ki, işçiler şaşırıp kalmışlar, gökten inen bu yaşlı mösyöyle bu yaşlı madamı yaralamak korkusuyla, gerçekten de taş atmaktan vazgeçmişlerdi.

Onların bahçeye girmelerine, merdiveni çıkmalarına, bir türlü açılmayan, kol demiri vurulmuş kapıyı çalmalarına izin verdiler. Tam o sırada oda hizmetçisi Rose, Montsoulu olduğu için hepsini tanıdığı öfkeli işçilere gülerek, izinden dönüyordu. Kapıyı yumruklaya yumruklaya, nihayet Hippolyte'i, kanadı yarı açmak zorunda bırakan o oldu. Tam zamanıydı, Grégoirelar eve girerken taş yağmuru yine başladı.

– Kahrolsun burjuvalar! Yaşasın sosyal adalet!

Rose, bu macera hoşuna gitmiş gibi, konağın girişinde hâlâ gülüyor, korku içinde olan hizmetçiye, hep:

– Fena adamlar değildirler, onları tanıyorum, diyordu.

Mösyö Grégoire şapkasını özenle astı. Sonra Madam Grégoire'a yardım edip kalın çuha mantosunu çıkardı ve:

– Şüphesiz, dedi. Yüreklerinde fenalık yoktur. Adamakıllı haykırdıktan sonra, daha iştahlı yemek yiyecekler.

O sırada Mösyö Hennebeau ikinci kattan iniyordu. Sahneyi görmüştü, her zamanki soğuk ve efendi haliyle davetlilerini karşılamaya geliyordu. Onu sarsan gözyaşlarınıysa, yalnız yüzünün solukluğu anlatıyordu. Adam yatışmıştı, şimdi onda sadece, görevini yapmaya kararlı, dürüst bir yönetici ruhu vardı.

– Biliyor musunuz, dedi. Bizimkiler henüz dönmediler.

Grégoirelar ilk defa olarak bir kaygıyla sarsıldılar. Cécile dönmemişti ha? Bu madencilerin şakaları daha sürecek olursa, nasıl gelecekti?

Mösyö Hennebeau:

– Evi bu kuşatmadan kurtarmayı düşündüm, diye ilave etti. Ne fena ki burada yalnızım, aslında, dört askerle bir çavuş çağırtıp bu serserileri attırmak için uşağı nereye göndereceğimi de bilmiyorum.

Hâlâ orada bekleyen Rose, cesaret gösterip tekrar mırıldandı:

– Ama Mösyö, fena adamlar değillerdir onlar.

Müdür başını salladı, dışarıda gürültü artıyor, evin yüzüne çarpan taşların tok vuruşları işitiliyordu.

– Onlara kızmıyorum, hatta hoş görüyorum. Kötülüklerine uğraştığımızı sanmak için insan, onlar kadar sersem olmalı. Ancak güvenlikten sorumluyum... Dediklerine göre, yollarda jandarmalar varmış, oysa sabahtan beri bir tek jandarma göremedim!

Sözünü kesti, Madam Grégoire'a yol göstererek:

– Rica ederim Madam, dedi. Orada durmayınız, salona geçiniz.

Fakat aşçı kadın, sabrı tükenmiş bir halde mutfaktan yukarı çıktı, onları giriş aralığında birkaç dakika daha alıkoydu. Yemekten sorumluluk kabul etmeyeceğini, Marchiennes'deki

pastacıdan börek için milföy hamuru beklediğini, saat dörtte göndermelerini istediği halde hâlâ gelmediğini söyledi. Belki de malını yağma etmişlerdi. Hamurların bir fundalık arkasında paylaşıldığını, ekmek isteyen üç bin açın bununla karın doyurduklarını görür gibi oluyordu. Ne olursa olsun, Mösyö bilmeliydi ki, eğer yemek, devrim yüzünden bir kazaya uğrarsa, onu ateşe atmayı yeğlerdi.

Mösyö Hennebeau:

– Biraz sabır, dedi. Bütün umutlar yok olmuş sayılmaz, pastacı daha gelebilir.

Sonra, salonun kapısını kendisi açarak Madam Grégoire'a döndüğü sırada, girişteki peykenin üstünde bir adamın oturduğunu görerek büyük bir şaşkınlığa uğradı. Gitgide artan akşam karanlığında, onu, o zamana kadar seçememişti.

– A! Siz misiniz, Maigrat? Ne var?

Maigrat ayağa kalktı ve korkudan değişmiş, iri ve sapsarı yüzü ortaya çıktı. Her zamanki durgun şişman adam halini kaybetmişti. Haydutlar dükkânına saldırırlarsa, yardım ve koruma istemek üzere müdür hazretlerinin konağına gizlice geldiğini, alçak gönüllülükle anlattı.

Mösyö Hennebeau:

– Görüyorsunuz ki ben bile tehdit altındayım ve adamım yok, diye cevap verdi. Dükkânınızda kalıp malınıza bekçilik etseniz daha iyi olurdu.

– Kol demirlerini koydum, sonra karımı orada bıraktım.

Müdür hafifsediğini gizlemedi ve sabırsızlandı. O sıska vücutlu, cılız yaratık, doğrusu tam bekçilik ederdi ya!

– Her neyse, benim elimden bir şey gelmez, kendinizi korumaya çalışın. Hem hiç durmadan eve gitmenizi öneririm, çünkü yine ekmek istiyorlar, bakın... Dinleyin.

Gerçekten gürültü yine başlıyordu ve Maigrat, bağırtılar ortasında, kendi adını işitir gibi oldu. Eve dönmeye artık olanak kalmamıştı, onu paralarlardı. Öte taraftan, her şeyin biteceğini düşündükçe şaşkına dönüyordu. Yüzünü kapının camlı kanadına yapıştırdı, ter dökerek, titreyerek bu yıkımı gözledi; o arada Grégoirelar, artık salona geçiyorlardı.

Mösyö Hennebeau misafirlerini sakince ağırlamaya çalışıyordu. Ama onları, boşuna oturmaya davet ediyordu. Her yanı sıkı sıkı kapatılmış, engellerle desteklenmiş ve ortalık kararmadan önce iki lambayla aydınlatılmakta olan oda, dışarıdan işitilen her yeni uğultuda, korkuyla dolmaktaydı. Perdelerin boğduğu hava içinde, halkın kızgınlığı daha kaygı verici şekilde, belirsiz ve korkunç bir gözdağı ile homurdanıyordu. Gene konuşmaya başladılar, söz dönüp dolaşıp hep o akıl ermez başkaldırıya geliyordu. Hennebeau olayların çıkmasından önce hiçbir şeyin farkına varamamış olduğuna şaşıyordu; edinmiş olduğu bilgiler de o kadar kötüydü ki, hâlâ Rasseneur'e öfkeleniyor, onun iğrenç etkisini sezdiğini söylüyordu. Zaten jandarmalar gelecekti, kendisini yüzüstü bırakmalarına olanak yoktu. Grégoirelara gelince, onlar, yalnız kendi kızlarını düşünüyorlardı. Zavallı yavrucak, o kadar da çabuk korkardı ki! Belki tehlikeyi görünce, araba Marchiennes'e dönmüştü. Yoldaki gürültü patırtıdan ve ara sıra, kapalı kepenklere çarpıp davul gibi sesler çıkaran taşların gürültüsünden gerginlik içinde, bir çeyrek saat daha beklediler. Bu durum dayanılır gibi değildi, Mösyö Hennebeau dışarı çıkacağını, bu yaygaracıları tek başına kovalayıp arabayı karşılamaya gideceğini söylerken Hippolyte, bağırarak çıkageldi.

– Mösyö! Mösyö! Madam geliyor, Madamı öldürüyorlar!

Araba Réquillart Sokağı'nı, öfkeli gruplar arasından dolaşıp geçemediği için Négrel konağa kadar olan yüz metre yolu yayan gelerek, ahırın yanında, bahçeye açılan küçük kapıyı çalmak düşüncesini yerine getirmişti. Bahçıvan kapıyı işitirdi, orada kapıyı açacak birisi kesinlikle bulunurdu.

Önce işler pek yolunda gitmişti, Madam Hennebeau ve kızlar kapıyı çalıyorlardı bile. Tam o sırada bunu haber alan kadınlar, ara sokağa saldırdılar. Kapı açılmıyordu. Négrel omuz vurarak kanadı devirmeye çalışmış, yapamamıştı. Kadın kalabalığı artıyordu, oradan uzağa sürükleneceğinden korktu, çaresiz kalınca saldıranlar arasından geçerek sokak kapısını tutmak üzere, yengesiyle genç kızları önüne katıp yürütmeye karar verdi. Fakat bu hareket, bir itiş kakışa yol açtı. Onları bırakmıyorlardı, çığlık

çığlığa haykıran bir grup yollarını kesmişti. Kalabalık sağdan soldan akın ediyor, işin aslını daha anlayamamış, sadece boğuşma ortasında sıkışıp kalmış bu tuvaletli kadınlara şaşkınlıkla bakıyordu. O dakikada kargaşalık öyle bir hale geldi ki, o acelecilik ve şaşkınlık içinde, nasıl olduğu anlaşılamayan bir olayla karşılaşıldı. Evin giriş kısmına gelen Lucie'yle Jeanne, oda hizmetçisi kadının aralık tuttuğu kapıdan içeri süzülmüşlerdi; Madam Hennebeau da kızların ardından bu işi başarmıştı; sonunda da hepsinin peşinden Négrel girdi, Cécile'in en önden girdiğine emin olduğu için kapıyı sürmeledi. Cécile orada değildi, öyle bir korkuya kapılmıştı ki yolda kaybolmuş, eve arkasını dönerek, kendiliğinden, tehlikenin tam ortasına atılmıştı.

Hemen şu çığlık yükseldi:

– Yaşasın sosyal adalet! Burjuvalara ölüm! Ölüm!

Bazıları uzaktan, yüzünü örten tül altında, onu Madam Hennebeau zannediyordu. Bazısı da müdürün karısının bir ahbabı olan civardaki bir fabrika sahibinin, işçilerin nefretini kazanmış karısı olduğunu söylüyordu. Hem kim olursa olsun onları kudurtan şey kadının siyah robu, kürk mantosu, hatta şapkasının beyaz tüyüydü. Güzel kokular sürünmüştü, bir saati vardı, kömüre el değmemiş tembel kadınlar gibi ince bir cildi vardı.

Brûlé Kadın:

– Dur hele! diye haykırdı. Dantelini senin kıçına sokalım da gör.

Levaque Kadın ilave etti:

– Bu kaltaklar, bunları bizden çalıyorlar. Biz soğuktan geberirken onlar kürk giyiyorlar... Soyun şunu, çırçıplak yaşamayı da öğrensin!

Mouquette hemen fırladı:

– Evet evet, kırbaçlayalım!

Böylece kadınlar, bu vahşi yarışmada solukları kesilerek paçavralarla örtülü kollarını uzatıyorlar, hepsi bu zengin kızından bir parça koparmak istiyorlardı. Hiç kuşkusuz onun kıçı, başka kadınların kıçından daha güzel değildi. Hatta bunların birçoğu, o süslü şeylerin altında, kokmuş bir vücut taşıyordu. Haksızlık

artık yeterince uzun sürmüştü, bir etekliği yıkatmak için elli metelik harcamaktan çekinmeyen bu kaltakların hepsini, işçi kadınlar gibi giyinmeye elbette zorlayacaklardı!

Cécile, bu azgın yaratıkların ortasında, dizlerinin bağı çözülmüş titriyor, aynı cümleyi yirmi defadır yineliyordu.

– Madamlar, rica ederim; madamlar, bana dokunmayın!

Ancak, boğuk bir sesle haykırdı; soğuk eller boynuna yapışmıştı. Onu böyle yakalayan, insan dalgasıyla itilerek önüne kadar sürüklenmiş olan yaşlı Bonnemort'du. Uzun yoksulluğunun verdiği şaşkınlık içinde, bilinmedik bir kinin etkisi altında, yarım asırlık o her şeye boyun eğen halinden birdenbire sıyrılmış, açlıktan sarhoş olmuş gibiydi. Hayatında bir düzine arkadaşını ölümden kurtardıktan, kendi hayatını grizu karşısında ve göçükler altında tehlikeye attıktan sonra, bu beyaz genç kız gerdanının büyüsü altında, söyleyemeyeceği şeylere, bunu yapmak gereksinimine kendini kaptırıyordu. İşte o gün, dili tutulduğu için, anılarını gevelemekle uğraşan o yaşlı, sakat hayvan tavrıyla, parmaklarını sıkıyordu.

Kadınlar:

– Hayır, hayır! diye haykırıyorlardı, Kıçını açın! Kıçını açın!

Konaktakiler olayı görür görmez, Négrel ve Mösyö Hennebeau, cesaretle, Cécile'in yardımına koşmak için kapıyı yine açmışlardı. Fakat kalabalık şimdi bahçe parmaklığına doğru yığıldığı için, dışarı çıkmak kolay değildi. Grégoirelar korku içinde sokak kapısı önüne çıkarlarken, orada bir boğuşma başlamıştı.

Maheude, yüzündeki tül bir kadın tarafından yırtılan Cécile'i tanıyınca, büyükbabaya seslendi:

– Bırak ihtiyar! Piolaine'lerin kızı bu!

Öte yandan Étienne, bir kıza karşı yapılan bu öç alma hareketi karşısında donakalmış, sürünün elinden Cécile'i almaya uğraşıyordu. Aklına bir şey geldi, Levaque'ın elinden çekip aldığı baltayı havaya kaldırarak haykırdı:

– Maigrat'nın dükkânına! Orada ekmek var! Maigrat'nın dükkânını yıkalım!

Gerçekten de dükkânın kapısına ilk baltayı o indirmişti. Levaque, Maheu ve daha başka arkadaşlar onun arkasından gittiler. Fakat kadınlar direniyorlardı. Cécile, Bonnemort'un parmaklarından Brûlé Kadın'ın ellerine geçmişti. Lydie'yle Bébert, Jeanlin'in yönetiminde, dört ayak yürüyerek madamın gerisini görmek için etekleri altına sokuluyorlardı. Genç kızı çekiştirmeye başlamışlardı, giysileri yırtılıyordu. Tam o sırada atlı bir adam ortaya çıktı. Hayvanını sürüyor, zamanında davranıp yoldan çekilmeyenleri kırbaçlıyordu.

– Ah! Reziller. Şimdi kızlarımızı mı hırpalıyorsunuz?

Bu, akşam yemeği için randevuya gelen Deneulin'di. Hızla yere atladı, Cécile'i belinden kavradı; diğer eliyle de atını görülmemiş bir ustalıkla ve kuvvetle yönlendirerek onu canlı bir kama gibi kullanıyor, hayvanın çifteleri önünde gerileyen kalabalığı yarıyordu. Parmaklığın önünde boğuşma sürmekteydi. Fakat o, kol bacak ezerek geçti. Bu umulmadık yardım, sövgüler ve yumruklar ortasında büyük bir tehlike karşısında bulunan Négrel'le Mösyö Hennebeau'yu kurtardı. Sonunda Négrel, bayılan Cécile'le birlikte eve girerken uzun boyuyla, müdüre siper olan Deneulin, kapının önünde, neredeyse omzunu kıracak olan bir taş yedi.

– Tamam, diye haykırdı. Makinelerimi kırdınız, şimdi de kemiklerimi kırın!

Çarçabuk kapıyı kapadı, tahtayı bir taş yağmuru dövdü. Deneulin:

– Ne azgın şeyler! dedi. İki saniye daha geçseydi, kafamı kof bir helvacı kabağı gibi yaracaklardı... Ne denir ki? Ne yaptıklarını bilmiyorlar, gebertmekten başka çare yok.

Salonda Grégoirelar, Cécile'in ayıldığını gördüklerinde ağlıyorlardı. Genç kızın hiçbir yerine bir şey olmamıştı, bedeninde bir sıyrık bile yoktu. Yalnız, tülü kaybolmuştu. Fakat aşçıları Mélanie kadın gelip de grevci sürüsünün Piolaine'i nasıl harap ettiğini anlatınca, kaygıları arttı. Korku içinde, efendilerini haberdar etmeye koşmuştu. Patırtı arasında, o da, hiç kimse farkına varmadan aralık kapıdan girmişti; sonu gelmeyen öyküsüyle de

Jeanlin'in attığı bir tek taşla kırılan bir tanecik cam, duvarları çatlatıp bırakan planlı bir top ateşi şekline bürünmüştü. O zaman Mösyö Grégoire'ın aklı karıştı. Kızını boğazlıyorlardı, evini yıkıyorlardı, demek ki bu maden işçilerinin, onların emeğiyle sessiz sedasız yaşadığı için kendisine düşman oldukları doğruydu öyle mi?

Bir havlu ve kolonya getiren oda hizmetçisi kadın, yine:

– Ama yine de garip şey, fena insanlar değillerdir, dedi.

Madam Hennebeau oturmuş, benzi sapsarı, heyecanını hâlâ gideremiyordu. Yalnız, Négrel'i tebrik ettikleri zaman bir parça gülümseyebildi. Delikanlıya en çok, Cécile'in annesiyle babası teşekkür ediyorlardı, artık söz kesilmişti. Mösyö Hennebeau ses çıkarmadan bakıyor; gözleri karısından, o sabah öldüreceğine yemin ettiği bu sevgiliye, sonra yakında, kendisini herhalde bu adamdan kurtaracak olan genç kıza gidiyordu. Hiçbir acelesi yoktu, yalnız bir şeyden, karısının daha fazla düşmesinden, belki uşağa kadar inmesinden korkuyordu. Deneulin, kızlarına sordu:

– Siz, yavrularım, sizin bir yerinizi kırmadılar ya?

Lucie'yle Jeanne çok korkmuşlardı, fakat bu durumu gördükleri için seviniyorlardı. Şimdi gülüyorlardı.

Babaları:

– Vay canına! diye devam etti. Ne güzel bir gün! Eğer çeyiz istiyorsanız, kendiniz kazansanız iyi olur; üstelik beni de beslemeye hazır olun.

Sesi titreyerek şaka ediyordu. Kızlarının ikisi birden kollarına atılınca gözleri yaşardı.

Mösyö Hennebeau, bu iflas sözünü dinlemişti. Ansızın bir fikir, yüzünü aydınlattı. Gerçekten Vandame, Montsou'nun malı olacaktı. Bu umut ettiği bir ödüldü; kendisine, yöneticilerin güvenini tekrar kazandıracak olan bir şanstı. Yaşamının her kötü anında, aldığı emirlerin sert uygulamalarına sığınıyor, içinde yaşadığı askerce disiplinden, kendi sınırlı mutluluk payını sağlıyordu.

Şimdi yavaş yavaş yatışıyorlardı; salon, yanan iki lambanın sakin ışığı altında ve kapı perdelerinin ılık sessizliği ortasında,

yorgun bir rahatlığa dalıyordu. Dışarıda ne oluyordu acaba? Yaygaracılar susuyorlardı, taşlar, cepheleri dövmez olmuştu; yalnız, boğuk ve kuvvetli vuruşlar, tahtaları derin derin öttüren çarpışlar işitiliyordu. Ne olduğunu anlamak istediler, yine giriş aralığına çıkıp kapının camlı kanadından dışarı bir göz attılar. Hatta kadınlarla kızlar yukarı çıkıp birinci kat pencerelerinin panjurları arkasında yer aldılar.

Mösyö Hennebeau, Deneulin'e:

– Karşıda, şu meyhanenin kapısındaki Rasseneur alçağını görüyor musunuz? dedi. Kokusunu almıştım, mutlaka bu işte parmağı var.

Ancak Maigrat'nın dükkânını baltayla yıkan Rasseneur değil, Étienne'di. Durmadan da arkadaşları çağırıyordu: Dükkânın içindeki mallar, kömürcülere ait değil miydi? Onları bu kadar uzun zamandan beri sömüren, İşletmenin bir sözüyle aç bırakan bu hırsızdan, o malı geri almaya hakları yok muydu? Yavaş yavaş hepsi, müdürün konağını bırakıp bitişik dükkânı yağmalamaya koşuyorlardı. Ekmek! Ekmek! Ekmek! çığlığı tekrar uğuldamaya başlamıştı. Bu kapının arkasında ekmek bulacaklardı, işte. Sanki daha fazla beklerlerse, yol üstünde can vereceklerini birdenbire anlamışlar gibi, açlığın verdiği büyük bir kudurganlıkla ayaklanıyorlardı. Kapıya öyle saldırıyorlardı ki, Étienne, her balta vuruşta birini yaralayacağından korkuyordu.

O sırada, konağın giriş aralığından ayrılmış olan Maigrat, önce mutfağa sığınmıştı; fakat oradan bir şey işitmiyor, dükkânının feci saldırılara uğradığını düşünüyordu. Dışarıdaki tulumbanın arkasına saklanmak üzere yine yukarı çıkmış bulunuyordu ki, kapının çatırdadığını; arasına kendi adının da karıştığı yağmanın gürültülerini açıkça işitti. Demek ki bu sadece bir karabasan değildi. Şimdi yine görmüyorsa da işitiyordu, kulakları uğuldayarak saldırıyı izliyordu. Her darbe ta yüreğine vuruluyordu. Bir menteşe yerinden fırlamış olmalıydı; beş dakika daha geçerse, dükkânı ele geçireceklerdi. Bu, onun kafasının içinde, gerçek ve korkunç şekillere bürünüyordu; haydutlar saldırıyorlar, çekmeleri kırıyorlar, çuvalları parçalıyorlar, ne bulur-

larsa yiyorlar, ne bulurlarsa içiyorlardı, evin kendisini de sürükleyip götürüyorlardı, hiçbir şey, kasaba kasaba dolaşıp dilenmek için bir sopa bile kalmıyordu. Hayır, kendisini büsbütün yok etmelerine fırsat vermeyecekti, oracıkta gebermesi daha iyiydi. Oradan bakmaya başladığından beri, evinin yan tarafındaki pencerelerden birinde, karısının, camlar arkasındaki cılız, solgun ve belli belirsiz şeklini görüyordu. Herhalde dayağa alışmış o zavallı yaratık tavrıyla, vuruşlara seyirci kalıyordu. Aşağıda bir sundurma vardı ve öyle bir yerdeydi ki, konağın bahçesinden, aradaki duvarın kaplamalarına tutunarak dama çıkılabilirdi; sonra oradan, kiremitlere sürtünerek pencereye kadar varabilirdi. Şimdiyse, evinden çıktığına üzülüyor, oraya bu şekilde dönme zorunda olması ona sıkıntı veriyordu. Belki ev eşyası yığılarak mağazanın kapısını tıkamaya vakit bulabilirdi; hatta daha başka kahramanca savunma şekilleri yaratıyor, yukarıdan aşağı kaynar zeytinyağı, tutuşmuş petrol dökmeyi tasarlıyordu. Bu arada, malına karşı duyduğu bu sevgisi korkusuyla çarpışıyor ve Maigrat korkuyu yenmeye çalışıyordu. Baltanın daha derin bir ses çıkardığını işitince, birdenbire karar verdi. Cimriliği üstün gelmişti, kendisi ve karısı, bir tek ekmek vermektense, çuvallara vücutlarını siper edeceklerdi.

Hemen arkasından yuhalar yükseldi:

– Bakın! Bakın! Kedi dama çıkmış! Kediye bak! Kediye bak!

Kalabalık, sundurmanın damında Maigrat'yı görmüştü. Vücudu ağır olduğu halde kırılan tahtalara aldırış etmeden, o hızla duvar kaplamalarına tırmanıvermişti; şimdi de kiremitlere yapışıyor, pencereye ulaşmaya çalışıyordu. Fakat eğiklik çok fazlaydı, karnı, hareketlerini engelliyor, tırnakları sökülüyordu. Böyle olduğu halde taşlanmak korkusuyla titremeye başlamamış olsa, yukarı kadar tırmanabilecekti; gözden kaybettiği kalabalık, aşağıdan hâlâ haykırıyordu:

– Kediye bak! Kediye bak! Aşağıya devirelim şunu!

Birdenbire iki eli birden kurtuldu. Maigrat bir top gibi yuvarlandı, oluğa çarpıp zıpladı ve ara duvarın üstüne o kadar fena düştü ki, sokak tarafına yuvarlandı, kafası bir taşın sivri köşesi-

ne çarpıp yarıldı. Beyni dışarı fırlamış ve hemen ölmüştü. Karısı yukarıda, camların arkasında, solgun haliyle, anlamsızca bakmaktaydı.

Önce bir şaşkınlık oldu. Étienne elinden baltayı düşürmüş ve durmuştu. Maheu, Levaque, ötekiler, hepsi dükkânı unutmuşlar, üzerinden ağır ağır, ince bir kırmızı şerit halinde kan sızan duvara bakıyorlardı. Yaygaralar durmuştu; gitgide artan akşam karanlığı ortasında sessizlik yayılıyordu.

Birdenbire feryatlar tekrar yükseldi. Kadınlar, kan tutmuş saldırıyorlardı.

– Demek ki, Allah varmış! Ah! Domuz herif, bitti artık!

Hâlâ sıcak olan cesedin etrafını almışlar, gülerek sövgüler savuruyorlar, patlayan kafasına bakıp pis suratlı diyorlar, ekmeksiz geçen ömürlerinin uzun kinini, ölünün suratına haykırıyorlardı.

Ötekilerle beraber kuduran Maheude:

– Sana altmış frank borcum vardı, aldın işte, hırsız dedi. Artık veresiye yok diyemeyeceksin... Dur! Dur! Seni biraz daha şişmanlatayım!

On parmağıyla toprağı kazıyordu; iki avuç toprak aldı, ölünün ağzına ite kaka doldurdu.

– Al! Yesene! Al! Ye, ye, bizi yiyordun!

Sövgüler arttı. Ölü sırtüstü serilmiş, alabildiğine açık, dikilip kalmış gözleriyle, gece karanlığının inmekte olduğu sonsuz göğe, hiç kımıldamadan bakıyordu. Ağzına doldurulan bu toprak, onun vermek istemediği ekmekti. Artık yalnız bu ekmeği yiyecekti. Fakirleri aç bırakmak ona uğurlu gelmemişti.

Fakat kadınların ondan alacakları daha başka öçler de vardı. Dişi kurtlar gibi koklayarak etrafında dolaşıyorlardı. Hepsi içlerini ferahlatacak bir hareket, bir vahşilik arıyorlardı.

Brûlé Kadın'ın cırlak sesi işitildi.

– Kedi gibi hadım etmeli!

– Evet! Evet! Kedi gibi! Kedi gibi! Bize çok etti, pis herif!

Mouquette pantolonunu çekerek onu soyarken, Levaque da onun bacaklarını kaldırıyordu. Brûlé Kadın da kuru, acuze elleriyle çıplak butları ayırdı, o ölü erkeklik organını yakaladı. Sıska

belini geren ve uzun kollarını çatırdatan bir güçle kavrayıp tutmuş, var kuvvetiyle çekiyordu. Gevşek deriler dayanıyordu, tekrar çekiştirdi, nihayet kopardı, bu kıllı ve kanlı et parçasını, bir başarı kahkahasıyla havada salladı.

– Kopardım! Kopardım!

Keskin sesler, bu iğrenç ödülü sövgülerle selamladı.

– Ah! Teres, artık kızlarımızın karnını dolduramayacaksın!

– Evet, artık paranı vücudumuzdan almak yok; bir ekmek almak için hepimizi sıradan geçiremeyeceksin.

– Nah! Sana altı frank borcum var, bir taksit ister misin? Eğer hâlâ elinden geliyorsa, ben razıyım!

Bu alaylar hepsini korkunç bir neşeyle sarstı. Orada, artık kendi ellerindeki cansız, kanlı parçayı, her birinin canını yakan ve sonunda ezdikleri, zararlı bir hayvan gibi, birbirlerine gösteriyorlardı. Ona tükürüyorlar, çenelerini ileri uzatıp öfkeli bir nefret gülmesi içinde bağrışıyorlardı:

– Artık bir şey yapamayacak! Artık bir şey yapamayacak! Toprağa erkek olarak tıkılamayacak... Defol, çürü orada, mıymıntı!

O zaman Brûlé Kadın, o et parçasını olduğu gibi sopasının ucuna taktı ve bayrak gibi havaya kaldırarak yola atıldı, kadınlar çığlıklar atarak, karmakarışık, onun peşi sıra gittiler. Kan damlaları yere dökülüyor, o zavallı organ, kasap dükkânında asılı bir et parçası gibi sallanıyordu. Madam Maigrat yukarıda, pencerenin önünde, hâlâ kımıldamadan duruyordu; fakat batan güneşin son parıltısı ortasında, camların bulanık pürüzleri, beyaz yüzünün şeklini bozuyor, onu güler gibi gösteriyordu. Dayak yiyen, her saat ihanet gören, sabahtan akşama kadar bir defter üstüne kapanıp oturan bu zavallı kadın, kafası ezilen o zararlı hayvanı sopanın ucunda taşıyan kadınlar sürüsü koşa koşa uzaklaştığı sırada, belki de gülüyordu.

Bu iğrenç organ koparma işi korkunç bir duygusuzluk içinde geçmişti. Ne Étienne ne Maheu ne başkaları işe karışmaya vakit bulabilmişlerdi: Bu cehennem cadıları koşuşması karşısında, hareketsiz duruyorlardı. Tison Kahvehanesi'nin kapısı önünde, Rasseneur'ün başkaldırıdan sapsarı çehresi ve gördüklerinden

şaşkınlığa düşen Zacharie'yle Philomène'in başları görünmüştü. İki yaşlı adam, Bonnemort ve Mouque çok ciddi, başlarını sallıyorlardı. Yalnız, Jeanlin eğleniyor, Bébert'i dirseğiyle dürtüyor, Lydie'yi başını yukarı kaldırmaya zorluyordu. Fakat kadınlar gerisin geri dönmüşler, müdürlük pencerelerinin önünden geçerek geliyorlardı. Panjurların arkasındaysa madamlarla matmazeller, boyunlarını uzatıyorlardı. Duvar engel olduğu için salıneyi görememişlerdi ve kararan gecenin ortasında, gözleri iyi seçemiyordu.

Dışarıya bakacak kadar cesaretlenen Cécile:

– O sopanın ucunda ne götürüyorlar kuzum? diye sordu.

Lucie'yle Jeanne, bunun olsa olsa bir tavşan derisi olacağını söylediler.

Madam Hennebeau, yavaş sesle:

– Hayır hayır, dedi. Sucukları yağma etmiş olacaklar, bir domuz eti parçasına benziyor.

O sırada ürperdi ve sustu. Madam Grégoire onu diziyle dürtmüştü. İkisi de ağızları bir karış açık kalakaldılar, kızlar sapsarı olmuşlar, artık soru sormuyorlar, iri iri açılan gözleriyle, karanlıkların derinliğindeki bu kızıl hayaleti izliyorlardı.

Étienne baltayı yine havaya kaldırdı. Fakat huzursuzluk geçmiyordu ve o ceset şimdi yolu kesiyor, dükkânı koruyordu. Birçokları geri çekilmişti. Sanki hepsi doyuma ulaşmış, yatışmıştı. Maheu tasalı dururken bir ses, kulağına, kaçmasını söyledi. Başını çevirince karşısında, hep o erkek kaputu sırtında, simsiyah ve nefes nefese duran Catherine'i gördü. Bir el hareketiyle onu itti. Dinlemek istemiyor, onu dayakla korkutuyordu. O zaman kız, umutsuz bir hareket yaptı, tereddüt etti, sonra Étienne'e koştu.

– Kaç kaç, jandarmalar geliyor! dedi.

O da yemiş olduğu tokatlardan, kanının tekrar yanaklarına toplandığını duyumsuyor, onu kovarak aşağılıyordu. Fakat Catherine usanmıyor, baltayı elinden atması için onu zorluyor, iki koluyla yakalamış, dayanılmaz bir kuvvetle sürüklüyordu.

– Sana, jandarmalar geliyor, diyorum! Beni dinle canım. Anlayacağın varsa, onları çağırmaya Chaval gitti, alıp gelecek. Fakat bu benim fenama gitti, geldim... Kaç, senin yakalanmanı istemiyorum.

Dört nala gelen atların ağırlığı kaldırımı titrettiği sırada, Catherine onu çekip götürdü. Hemen bir feryat yükseldi:

– Jandarmalar! Jandarmalar!

Öyle bir kargaşalık, öyle acele bir kaçışma oldu ki, yol iki dakika içinde boşaldı, bir kasırgayla süpürülmüş gibi, hiç kimseler kalmadı. Tison Kahvehanesi'nin önünde yalnız Rasseneur kalmış; içi ferah, yüzü aydınlık, kılıçların kolayca kazandıkları zaferi alkışlıyordu. Bu sırada ıssız, ışıkları sönük Montsou'da, yüzeyleri örtülü evlerin sessizliği içinde, burjuvalar ter döküyorlar, dışarı bir göz atmaya cesaret edemiyorlardı; korkudan çeneleri atmaktaydı. Ova, kalın geceye gömülüyordu; üzüntülerle dolu gökyüzünün derinliğinde, alev alev yanan yüksek fırın ocaklarıyla kok fırınlarından başka bir şey yoktu. Jandarmaların nal sesleri ağır ağır yaklaşıyordu; tek tek ayırt edilmeksizin, kara bir yığın halinde, sokağın başında gözüktüler. Arkalarında, onların savunmasına bırakılmış olan Marchienne pastacısının arabası vardı. Nihayet gelebilen bu arabadan bir çırak atladı ve milföy hamurlarını sessizce indirmeye başladı.

ALTINCI BÖLÜM

I

Şubat ın ilk on beş günü de geçti; kara bir soğuk, yoksullara hiç acımadan, şiddetli kışı uzatıyordu. Lille valisi, bir savcı, bir generalden oluşan hükümet temsilcileri yeniden yollarda dolaşmışlardı. Jandarmalar yetmemiş bütün bir alay asker gelip Montsou'yu ele geçirmiş; askerler Bougnies'den Marchiennes'e kadar olan yer içinde kamp kurmuştu. Silahlı timler kuyuları koruyordu, her makinenin başında askerler vardı. Müdürün konağında, İşletme şantiyelerinde, bazı burjuvaların evlerine varıncaya kadar her tarafta süngüler sivriliyordu. Kaldırımlı yol boyunca, devriye askerlerinin ağır ağır geçişlerinden başka bir şey duyulmuyordu. Voreux molozluğunun üstünde, yukarıda esen buz gibi rüzgârın ortasında, düz ovayı izleyen bir gözcü gibi, sürekli olarak bir nöbetçi dikilmiş duruyor; her iki saatte bir, tıpkı düşman memleketindeymiş gibi, nöbetçilerin sesleri işitiliyordu:

– Kimdir o? Parola ver!

Hiçbir tarafta, iş yeniden başlamamıştı. Aksine grev artmıştı. Crèvecoeur, Mirou, Madeleine ocakları da, Voreux gibi kömür ihracatını durdurmuştu; Feutry-Cantel ve Victoire ocakları, her sabah bir miktar işçi kaybediyorlardı; o zamana kadar grevden uzak kalmış olan Saint-Thomas'da, işçi noksanı vardı. Şimdi, madencilerin gururunu kamçılayan bu kuvvet gösterisi karşısında, sessiz bir direnme başlamıştı. İşçi mahalleleri, pancar tarlaları

ortasında, bomboş gibi görünüyordu. Hiçbir işçi yerinden kımıldamıyordu; rastgele, tek başına bir işçi görülüyor, o da kırmızı pantolonluların önünden geçerken yan gözle bakıyor, başını eğiyordu. Bu tasalı büyük sessizliğin altında, tüfeklere karşı bu pasif direnişte, kafese kapatılmış, gözleri terbiyecisine dikilmiş, o arkasını döndüğü zaman ensesinden ısırmaya hazır yırtıcı hayvanların yalancı yumuşaklığı, zoraki ve sabırlı baş eğişleri vardı. İşin bu duruşundan büyük zarar gören İşletme, Belçika hududundaki Borinage'dan* işçi alacağını söylüyor, fakat buna cesaret edemiyordu; böylece savaş hep aynı şekilde, evlerine kapanan kömür işçileriyle, askerlerin koruması altındaki ölü ocaklar arasında sürüp gidiyordu.

O korkunç günün hemen ertesi günü, bu sessizlik bir anda oluşmuştu ve bunun altında öyle bir panik gizliydi ki, yaratılan zarar ve korkular hakkında, olabildiğince susuluyordu. Yapılan araştırma, Maigrat'nın düşme sonucu öldüğünü ortaya koymuş, cesedin üzerinde yapılan o müthiş organ koparma hareketi belirsiz kalmış ve daha şimdiden bir efsaneye dönüşmüştü. Öte yandan İşletme, uğradığı zararları açıklamıyor, Grégoirelar da kızlarını, tanıklık yapması gerekeceği bir dava skandalıyla karşı karşıya bırakmaktan çekiniyorlardı. Ama bazı tutuklamalar yapılmıştı; bunlar, her zamanki gibi, hiçbir şey bilmeyen, budala ve şaşkın, kuru kalabalık takımından insanlardı. Pierron yanlışlıkla, elleri kelepçeli, Marchiennes'e kadar gitmişti. Arkadaşları hâlâ buna gülüyorlardı. Rasseneur'ün de iki jandarma arasında götürülmesine az kalmıştı. Müdürlükte işten çıkarılanların listesi yapılmakla yetiniliyor, işçilerin çalışma karneleri yığın halinde geri veriliyordu. Maheu kendininkini almıştı, Levaque da öyle; aynı zamanda, İkiyüzkırklar Mahallesi'ndeki arkadaşlarından otuz dördünün eline çalışma karneleri verilmişti. Bütün sorumluluk da, patırtı akşamından beri ortadan kaybolan, hiç durmadan arandığı halde izi bulunamayan Étienne'e yükleniyordu. Chaval garezinden onu haber vermiş, anasıyla babasını kurtarmak isteyen Catherine'in yalvarması sonunda, başka isimler vermekten

* *Borinage*: Belçika'da eski bir kömür havzası. (*Ed.*)

kaçınmıştı. Günler geçiyordu; işin henüz bitmediği hissediliyor, yürekler üzüntü dolu, olayın sonu bekleniyordu.

Artık Montsou'da, burjuvalar her gece kulakları, kuruntudan ileri gelen bir tehlike çanının sesiyle uğultulu, burun delikleri kekremsi bir barut kokusuyla dolu, sıçrayarak uyanıyorlardı. Fakat kafalarını asıl karıştıran şey, Rahip Joire'ın yerine gelen o kızıl kor gözlü zayıf yeni papazın, Rahip Ranvier'nin verdiği bir vaaz oldu. Eski rahibin gülümser ve saygılı hali, herkesle iyi geçinmeye çalışan o şişman ve yumuşak adamın eşsiz özeni neredeydi? Rahip Ranvier, yöresinin şerefini lekelemekle uğraşan iğrenç haydutları savunmaya kalkışmasın mı? Grevcilerin yaptıkları alçaklıklara bahaneler buluyor, burjuvalara şiddetle saldırıyor, bütün sorumluluğu onlara yüklüyordu. Burjuvazi, kiliseyi, en eski özgürlüklerinden yoksun bırakarak kendine yarar sağlamak istemiş ve bu dünyayı kötü bir adaletsizlik ve acı dünyası haline getirmişti; dinsizliği yüzünden, ilk Hristiyanların inançlarına ve kardeşçe geleneklerine dönmek istememesi yüzünden, anlaşmazlıkları uzatarak korkunç bir yıkımı hazırlayan oydu. Böylece rahip zenginlere gözdağı vermeye kalkışmış, Allah'ın sesini işitmemekte daha fazla direnirlerse, onun, kesin bir şekilde fakirlerden yana çıkacağını söyleyerek onları uyarmıştı. Allah, inançsız zenginlerin elinden varlıklarını alacak, onları yeryüzündeki zavallılara dağıtarak adına uygun bir iş yapacaktı. İnanan kadınlar bu sözler karşısında titreşiyorlardı; noter, buna, sosyalizmin daha da kötüsü, diyordu; herkes papazı, kalabalık bir sürünün en başında, elinde bir haç, 89 senesi burjuva toplumunu var kuvvetiyle vurarak yıkar vaziyette görüyordu.

Uyarılan Mösyö Hennebeau, omuz silkerek şu cevabı vermekle yetindi.

– Fazla canımızı sıkarsa, Piskopos bizi ondan kurtarır.

Böylece panik, ovanın bir başından öbür başına eserken, Étienne yer altında, Réquillart'ın derinliğindeki, Jeanlin'in ininde yaşıyordu. Saklandığı yer orasıydı. Hiç kimse onu o kadar yakında sanmıyordu; madenin ta içinde, eski kuyunun bu kör yolundaki bacaya sığınmakla onun gösterdiği bu sessiz cesaret,

araştırmaların yönünü saptırmıştı. Yukarıda, kulenin devrilmiş çatı direkleri arasında biten yabani erik ve muşmula ağaçları, deliği tıkıyordu; artık oraya ayak basan yoktu, nasıl adım atılacağını bilmek, üvez ağacının köklerine sarılıp henüz sağlam duran basamaklara erişebilmek için korkmadan kendini aşağı bırakmak gerekiyordu; onu koruyan daha başka engeller, merdiven bölmesinin boğucu sıcağı, yüz yirmi metrelik tehlikeli bir iniş, sonra, çalıntı eşyayla dolu haydut mağarasına varıncaya kadar galerinin sıkışan kenarları arasından yüzükoyun, güçlükle sürünerek geçilen çeyrek fersahlık yol vardı. Étienne orada bolluk içinde yaşıyordu, ardıç suyu, balık kurusundan artmış bir parça, her türlü erzak bulmuştu. Büyük ot yatak çok güzeldi, banyo ılıklığındaki bu hiç değişmeyen hava içinde, herhangi bir rüzgâr akımı yoktu. Yalnız, ışıksız kalmak durumu vardı. Jandarmalarla alay etmekten memnun bir yabani alışkanlığı ve dikkatiyle onun gereksinimlerini karşılamak işini üzerine alan Jeanlin, ona, merheme varıncaya kadar her şeyi getiriyor, fakat bir paket mum ele geçirmeyi başaramıyordu.

Daha beşinci günden sonra Étienne, yalnız yemek yerken ışık yakmaya başladı. Karanlıkta lokmalar boğazından geçmiyordu. Hep aynı derecede karanlık, bu bitmez tükenmez gece, ona en fazla sıkıntı veren şeydi. İstediği kadar güven içinde uyusun, karnı tok, sırtı pek olsun, gece karanlığı hiçbir zaman beynine, bu kadar ağırlıkla çökmüş değildi. Bu karanlık, ona, kendi düşüncelerinin ağırlığı gibi geliyordu. Şimdi, işte çalıntı mallarla yaşıyordu! Kendi komünist kuramlarına karşın, eski eğitiminden kalma huzursuzluğu diriliyor ve Étienne, kuru ekmekle yetiniyor, payına düşeni kemiriyordu. Fakat ne yapabilirdi? Yaşamak lazımdı, görevini yerine getirememişti. Bir başka utanç altında daha eziliyor, dondurucu soğukta, boş mideye içtiği ardıç suyunun azgın sarhoşluğuyla, elinde bıçak, Chaval'in üstüne atılmış olmanın üzüntüsünü duyuyordu. Bu, ona, tüm bu bilinmez korkunçluğu, o atadan geçme hastalığını, bir tek damla alkole dayanma gücü bırakmayan, onu hemen adam öldürecek kadar aşırı öfkeli hale getiren o zincirleme ayyaşlık soyaçekimini hatır-

latıyordu. Sonunda katil mi olacaktı? Étienne, toprağın bu derin sessizliği içinde kendini güvende bulunca, vahşiliği kanıksamış bir halde, tıka basa yiyip uyuşan bir hayvan uykusuyla, iki gün uyumuştu; ancak, tiksinti devam ediyor, Étienne, korkunç bir içki âleminden sonra olduğu gibi, vücudu kırık dökük, ağzı zehir gibi acı, başı ağrılar içinde, yaşıyordu. Aradan bir hafta geçti; durumdan haberdar edilen Maheuler bir mum gönderemediler. Yemek yerken bile etrafını görmemeye katlanmak gerekiyordu.

Şimdi Étienne, ot yatağına uzanıp saatlerce kalıyordu. Sahibi olduğunu sanmadığı bazı belirsiz düşünceler onu ele geçiriyordu. Bu, bilgisini ilerlettikçe, kendini arkadaşlarından ayrı bir yere koyan bir üstünlük hissi, kişiliğini yüksek gören bir duyguydu. Hiçbir zaman bu kadar fazla düşünmemişti, ocaktan ocağa o delice koşuşmanın ertesi gününde, bu tiksintinin neden ileri geldiğini kendi kendine soruyor; bu sorunun cevabını vermeye cesaret edemiyordu; birtakım anılar, çekişmelerin adiliği, içgüdüsel duyguların kabalığı, rüzgârda dalgalanan bütün bu yoksulluğun kokusu onu tiksindiriyordu. Karanlıkların sıkıntısına karşın, işçi mahallesine döneceği andan ürktüğü oluyordu. Aynı tekne içinde yaşayan bu sürü halindeki yoksullar ne iğrenç şeydi! Kendisiyle ciddi şekilde politikadan konuşabilecek bir tek kişi yoktu; hayvan gibi bir yaşayış, her zaman insanı boğan o soğan kokusuyla bozulmuş aynı hava! Étienne onları efendi yaparak göklerini genişletmek, hepsini rahat ve burjuvalar gibi kibar tavırlara yükseltmek istiyordu; fakat bu ne uzun bir iş olacaktı! Étienne'se, bu açlık zindanında, başarıyı beklemek cesaretini kendinde bulamıyordu. Onların başkanı olmaktan duyduğu gurur, onların yerine kafa yormak için harcadığı sürekli çaba onu ötekilerden ayırıyor, benliğine, tiksindiği o burjuvalardan birinin ruhunu üfürüyordu.

Jeanlin bir akşam, bir arabacının fenerinden çaldığı bir mum parçası getirdi; bu da Étienne için büyük bir avuntu oldu. Karanlıklar onu nihayet sersemletip deli edecek kadar kafasına ağırlık verince, mumu bir an olsun yakıyordu; sonra, karabasanı atlatır atlatmaz, hayatı için ekmek kadar gerekli olan bu aydınlığı özenle kullanmak amacıyla, onu söndürüyordu. Sessizlik kulaklarında

uğulduyordu; işittiği, bir fare sürüsünün kaçışından, eski payandaların çatırtısından, ağını ören bir örümceğin çıkardığı hafif gürültüden başka bir şey değildi. Böylece Étienne, bu ılık yokluk içinde gözleri açık, tekrar saplantısına, arkadaşlarının yukarıda ne yaptıkları düşüncesine dönüyordu. Kendi tarafından yapılacak bir bozgunculuğu, alçaklığın en son derecesi sayıyordu. Böyle saklanmasının sebebi serbest kalmak, öğüt vermek ve harekete geçmekti. Uzun düşünceleri sonunda, amacını saptamıştı. Daha iyi bir durum bekleyerek bir Pluchart olmak, işi bırakmak, kafa işlerinin insanın bütün zamanını aldığı ve çok sessizliğe gerek duyduğu bahanesiyle yalnız başına, temiz bir odada, sadece politika alanında çalışmak istiyordu.

İkinci haftanın başında çocuk, jandarmaların, onun Belçika'ya geçtiğini sandıklarını söyleyince Étienne, gece olur olmaz, kovuğundan çıkmak cesaretini gösterdi. Durumdan bilgi sahibi olmak ve buna göre daha fazla direnmeye gerek olup olmadığını anlamak istiyordu. O, partinin kaybedildiği kanısındaydı; grevden önce sonuçtan şüpheliydi, sadece olaylara uymuştu; şimdiyse, ayaklanmanın sarhoşluğundan sonra, o ilk şüphesine dönüyor, İşletmeye boyun eğdirmekten umudunu kesiyordu. Fakat bunu henüz kendi kendine söyleyemiyordu; bozgunun doğuracağı olumsuzlukları, kendi sırtına yüklenecek olan acıların bütün o ağır sorumluluğunu düşündükçe, bir yürek sıkıntısına yenik düşüyordu. Grevin bitmesi, kendi rolünün sona ermesi, amaçlarının yıkılması, hayatının tekrar madendeki uyuşukluğa, mahalledeki iğrençliklere dönmesi demek değil miydi? O zaman dürüst, yalana dayalı adi hesaplardan uzak olarak inancını yeniden elde etmeye uğraşıyor, direnme olasılığının hâlâ var olduğunu, emeğin bu kahramanca ölüme atılışı karşısında sermayenin de kendini yok edeceğini, kendine kanıtlamaya çalışıyordu.

Gerçekten de bütün memlekette, yıkıntıların uzun yankıları sürmekteydi. Geceleyin Étienne, saklandığı ormandan çıkan bir kurt gibi karanlık kırlarda dolaşırken, ovanın bir başından öbür başına kadar, iflasların yıkıntısını işitir gibi oluyordu. Artık yol kenarlarından geçerken binaları donuk göğün altında çürümekte

olan, kapalı, cansız fabrikalardan başka bir şey görmüyordu. En çok şeker fabrikaları zarar görmüştü; Hoton şeker fabrikası, Fauvelle şeker fabrikası, işçi sayısını azalttıktan sonra, arka arkaya kapanmışlardı.

Dutilleul un değirmeninde, son değirmen taşı, ayın ilk cumartesi günü durmuştu; maden ocakları için tel halat yapan Bleuze halat fabrikası, işsizlik yüzünden, tamamıyla kapanmıştı. Marchiennes tarafında durum, her gün kötüleşiyordu. Gageboi̇s cam fabrikasının bütün ocakları sönmüştü; Sommeville yapı atölyeleri, durmadan adam çıkarıyordu; demirhanenin üç yüksek fırınından yalnız bir tanesi yanıyordu; ufuktaki kok fırınları takımlarından biri bile yanar halde değildi. İki yıldan beri gitgide kötüleşen sanayi krizinin doğurduğu Montsou kömürcüleri grevi, yıkımı hızlandırarak o krizi artırmıştı. Amerika siparişlerinin durması ve aşırı derecede üretime yatırılan sermayenin hareketsiz kalması sonucu oluşan durgunluğun yarattığı sıkıntı sebeplerine, şimdi de, henüz yanmakta olan birkaç kazan için gerekli olan kömürün, bu öngörülememiş olan yokluğu katılıyordu; ocakların makinelere, gerekli olan bu gıdayı vermemeleriyse, artık, son can çekişme demekti. Genel sıkıntı karşısında korkuya kapılan İşletmenin, üretimi azaltıp madencilerini aç bırakmasıyla, daha aralık sonunda, ocak ağızlarında bir tek parça kömürü kalmamıştı. Her şey birbirine bağlı bulunuyordu; yıkım ta uzaklardan esiyordu; bir düşüş, bir başka düşüş doğuruyor, sanayi kuruluşları birbirini çiğneyerek, öyle hızlı yıkımlar serisi içinde yuvarlanıyordu ki yankıları, Lille, Douai, Valencienne gibi civar şehirlerin derinliklerinde çınlıyor, bankerler batıp kaçıyor, aileleri yokluğa sürüklüyorlardı.

Étienne, ara sıra, buz gibi soğuk gecenin ortasında, bir yolun dönemecinde durup çöküntü seslerini dinliyordu. Karanlıkları kuvvetle soluyor, içine bir yokluk sevinci giriyor; sınıfsızlığın, tırpan gibi geçtikten sonra, dikili tek bir zenginlik kalmamak koşuluyla yerle bir ederek sonlandıracağı, eski dünyanın üstüne doğacak günün umuduyla doluyordu. Fakat bu yok etme sırasında onu en fazla ilgilendiren, İşletmenin ocaklarıydı. Gözleri karan-

lıktan bulanarak tekrar yürümeye başlıyor, ocakları birer birer dolaşıyor, yeni bir zarar olduğunu gördükçe seviniyordu. Yolların bakımsızlığı uzadıkça, kötülüğü gitgide artan göçükler devam ediyordu. Mirou'nun kuzey galerisi üstünde toprağın çöküntüsü o kadar artıyordu ki, Joiselle yolu, yüz metrelik mesafe boyunca, bir depremle sarsılmış gibi batmıştı; İşletmeyse, bu kazalar etrafında çıkan sözlerden kaygılanarak tarla sahiplerine, kaybolan topraklarının bedelini, pazarlık etmeden ödüyordu. Kayaları göçüğe çok uygun olan Crèvecoeur ve Madeleine, gitgide daha fazla tıkanmaktaydı. Victoire'da iki çavuşun toprak altında kaldığı söyleniyordu; Feutry-Cantel'i su basmıştı; Saint-Thomas'nın her yanında direkler, bakımsızlıktan dolayı kırılıyordu, bir kilometrelik galeri tavanını örmek gerekiyordu. Bu suretle, her an, çok büyük harcamalar çıkıyor, hissedarların paylarında gedikler açılıyordu ve ocakların zaman içinde hızla yıkıntıya uğraması, bir yüzyıl içinde yüz katına çıkan Montsou'nun ünlü sermayesini sonunda yiyip bitirecekti.

Bu yinelenen darbeler karşısında Étienne tekrar umutlanıyor, direnerek geçecek bir üçüncü ayın, canavarı, orada, bilinmez tapınağı içinde bir tanrı gibi diz çöküp oturan, yorgun, tıka basa doymuş hayvanı, sonunda öldüreceğine inanıyordu. Montsou karışıklıklarından sonra, Paris gazetelerinin aşırı bir heyecana kapıldıklarını biliyordu; hükümet yanlısı gazetelerle karşıt görüşlü gazeteler arasında sert tartışmalar olmuş; en çok imparatorluğun, önce cesaret verdiği halde şimdi kendisinden korkmaya başladığı Enternasyonal'i hedef alan korkunç öyküler yazılmıştı. Maden Yönetimi de bunları işitmemezlikten gelmeye cesaret edemediği için yöneticilerden ikisi, inceleme yapmak üzere lütfen gelmek zahmetinde bulunmuşlar, fakat geldiklerine üzülmüş gibi davranıp sonuçtan hiç kaygılanmamış görünerek öylesine ilgisiz bir halde, işlerin pek yolunda gittiğini açıklamışlar, üç gün sonra da dönmüşlerdi. Ama bu mösyölerin, memlekette kaldıkları sürece, aralıksız toplantı halinde oldukları, ateşli bir hareketlilik içinde bulundukları ve çevrelerindeki hiç kimsenin, tek kelimesinden söz etmediği işlere daldıkları da, öte yandan, Étienne'e

söylenmişti. Étienne'se onları, yalandan rahat görünmekle suçluyor, gidişlerini kaygılı bir kaçış sayıyor ve bu korkunç adamların her şeyi oluruna bıraktıklarına göre, şimdi, kazandıklarına kesin gözüyle bakıyordu.

Fakat ertesi gece tekrar umutsuzluğa düştü. İşletmenin beli, öyle kolayca kırılamayacak kadar sağlamdı. Milyonlar kaybedebilirdi; sonra da o milyonları, işçilerin ekmeğinden çalarak tekrar onun sırtından kazanacaktı. O gece Jean-Bart'a kadar uzanmış; bir gözetmen, Vandame'ın Montsou'ya devrinden söz edildiğini kendisine söylediğinde gerçeği anlamıştı. Deneulin'in evinde acınacak bir yoksulluğun, bir zengin yoksulluğunun süregeldiği söyleniyordu. Babaları güçsüzlüğünden hastalanmış, para sıkıntısı içinde yaşlanmıştı; kızlar, alacaklı esnafla boğuşuyorlar gömleklerini kurtarmaya çalışıyorlardı. Su içtiklerini kimse görmesin diye saklanan bu burjuvaların evindeki sıkıntı, aç işçi mahallesindekinden daha fazlaydı. Jean-Bart'da iş tekrar başlamamıştı ve Gaston-Marie'ye yeni bir tulumba koymak zorunluluğu ortaya çıkmıştı; fazla olarak, çabuk davranılmış olduğu halde bir su baskını olmuş, büyük masraflara yol açmıştı. Deneulin nihayet, Grégoirelardan yüz bin frank ödünç istemeyi göze almış, beklediği gibi, olmaz cevabını alınca, büsbütün fena olmuştu. Kendisini sevdikleri için sonuçsuz kalacak bir boğuşmaya girmesini önlemek nedeniyle hayır dediklerini söylüyorlar ve madeni satmasını öneriyorlardı. O hep, büyük bir güçle, olmaz diyordu. Grevin zararını kendisinin çekmesi onu çileden çıkarıyordu. Önceleri kan beynine çıkmış, boğazı inme inecek gibi sıkılmış, bu öfkenin kendisini öldüreceğini sanmıştı. Sonra çaresiz, yapılan tekliflere kulak vermişti. Kendisine oyun ediyorlar, bu çok güzel avın, sırf parasızlık yüzünden işletmesi zora düşen, bu tamir görmüş, yeni baştan teçhiz edilmiş kuyunun değerini düşürüyorlardı. Alacaklılarının ağzını kapatabilecek kadar para koparabilse yine de mutlu olacaktı. Montsou'ya gelip yerleşen yöneticilerle iki gün didişmiş, güç durumundan yararlanmaya çalışan bu adamların ilgisiz davranışları karşısında çok öfkeli, gür sesiyle, "Asla!" diye bağırmış durmuştu. İş bu kadar-

la kalmış, yöneticiler onun son nefesini sabırla beklemek üzere Paris'e dönmüşlerdi. Étienne, zararların bu şekilde denkleştirilmesinin istendiğini sezinlemiş; boğuşmada yanı başına düşen küçüklerin cesetlerini yiyip yenilgilerden bile semirerek çıkacak kadar kuvvetli olan büyük sermayelerin, yenilmez gücü karşısında tekrar cesaretini kaybetmişti.

Neyse ki ertesi gün Jeanlin, kendisine iyi bir haber getirdi. Voreux'de kuyunun iç kaplama direkleri, yıkılma tehlikesi gösteriyordu, bütün aralıklardan sular sızıyordu; onarmak için çarçabuk dülgerler çağırmak zorunda kalmışlardı.

Étienne ovayı görür durumda, molozluğun tepesinde hep bekleyen nöbetçinin siyah silüetinden çekindiği için o zamana kadar Voreux'ye yaklaşmamıştı; ona gözükmeden yaklaşmak olası değildi, her tarafı görüyordu, havada alayın bayrağı gibi duruyordu. Sabahın saat üçünde gök kararda ve Étienne ocağa gitti; orada arkadaşlar, iç kaplama direklerinin bozuk durumunu kendisine anlattılar. Hatta onlar bu direklerin, baştan başa onarımının hemen gerektiği düşüncesindeydiler. Bu da, üç ay süreyle, kömür çıkarma işlemini durduracaktı. Étienne dülgerlerin kuyu içinde işleyen çekiçlerinin gürültüsünü dinleyerek uzun zaman dolaştı. Sarılması gerekli bu yara, onun yüreğine haz veriyordu.

Şafak vakti dönerken, nöbetçiyi yine molozlukta buldu. Bu sefer, kendisini, kesinlikle görecekti. Halkın içinden alınıp halka karşı silahlandırılan bu askerleri düşünerek yürüyordu. Eğer ordu birdenbire devrim tarafını tutuverse, bu ne kolay bir başarı olurdu! Kışlalardaki işçinin, köylünün, köklerini hatırlayıvermesi yeterli olurdu. Bu, ordu içinde bir bozgun olabileceğini düşündükleri zaman, burjuvaların çenelerini takırdatan en korkunç tehlike, en büyük korkuydu. İki saat içinde, eşitlikten uzak hayatlarının zevkleri ve iğrençlikleriyle birlikte, süpürülecek, yok edileceklerdi. Daha şimdiden koskoca alayların, hep birden, sosyalizm salgınına yakalandıkları söyleniyordu. Doğru muydu acaba? Adalet, burjuvazi tarafından dağıtılan mermiler sayesinde üstün gelecek miydi? Böylelikle genç adam, bir başka umuda kapılarak, erleri ocaklarda nöbet bekleyen alayın grevcilere katıl-

dığını, İşletmeyi toptan kurşuna dizdiğini ve madeni, sonunda madencilere verdiğini düşlüyordu.

O zaman kafasının içi bu fikirlerin uğultusuyla dolu, molozluğa doğru tırmanmakta olduğunu anladı. O askerle niçin konuşmayacaktı? Ne fikirde olduğunu öğrenirdi. Toprakların arasında kalmış parçaları arar gibi yaparak kayıtsız bir tavırla yaklaşıyordu. Nöbetçi kımıldamadan duruyordu.

Nihayet Étienne:

– Ne dersin arkadaş, pis bir hava değil mi? dedi. Galiba kar gelecek.

Nöbetçi çillerle dolu, solgun yumuşak yüzlü, çok sarışın, genç bir askerdi. Kaputunun içinde, acemi bir er gibi beceriksiz görünüyordu.

– Evet, belki de, zannederim, diye mırıldandı.

Sonra da mavi gözleriyle kül rengi göğe; isi, uzakta, ovanın üstüne kurşun ağırlığıyla çökmüş bu dumanlı gün doğumuna uzun uzun baktı.

Étienne:

– Sizi buraya dikip kemiklerinizi donduruyorlar, ne sersem şeyler! diye devam etti. Sanki Kazakların gelmesi bekleniyormuş gibi! Üstelik burada da boyuna rüzgâr esiyor.

Küçük asker sızlanmadan, titriyordu. Gerçi orada yaşlı Bonnemort'un fırtınalı gecelerde barındığı taştan bir kulübe vardı; fakat molozluğun tepesinden ayrılmama emri verilmiş olduğu için asker yerinden kımıldamıyordu; elleri soğuktan öyle katılaşmıştı ki, artık, silaha değdiklerini hissetmiyordu. Voreux'yü koruyan altmış erlik karakoldandı; bu zalim nöbet sık sık geldiği için ayakları soğuktan donup orada ölecek durumlara gelmişti. Görev böyle gerektiriyordu; buyruğa sessizce uyma, onu tam manasıyla uyuşturuyor, sorulara, uyuklayan bir çocuk gibi, kekeleyerek cevaplar veriyordu.

Étienne onu politikadan konuşturmak için boş yere bir çeyrek saat uğraştı. Anlamadan, evet-hayır diyordu; Yüzbaşının cumhuriyetçi olduğunu söyleyen arkadaşlar vardı; onunsa bu hususta

bir fikri yoktu, hepsi birdi. Ateş etmesini emrederlerse, ceza görmemek için ateş edecekti. İşçi, ayaklarına kırmızı bir pantolon geçirilerek kalpleri değiştirilen bu kardeşlere, orduya karşı, halkın duymakta olduğu kine kapılmış, onu dinliyordu.

– Peki, isminiz ne sizin?

– Jules

– Nerelisiniz?

– Plogofluyum, orada.

Kolunu rastgele uzatmıştı. Orası dediği yer Bretonya'daydı*, fazla bir şey bilmiyordu. Solgun, ufak yüzü canlanıyordu; hareketlendi, gülmeye başladı.

– Annem ve kız kardeşim var. Beni bekliyorlar, kuşkusuz; ama daha gitmeme vakit var... Oradan ayrıldığımda, beni Pont l'Abbé'ye kadar geçirdiler. Beygiri Lepalmeclerden almıştık, Audierne yokuşunun alt başında az daha ayakları kırılıyordu. Kuzenim Charles sucuk getirmişti, bizi bekliyordu, fakat kadınlar ağlıyorlardı, sucuk boğazımızdan geçmiyordu... Ah! Yarabbi! Ah! Yarabbi! Memleket ne kadar uzakta!

Gülmekte olduğu halde gözleri yaşarıyordu. Issız ve çorak Plogof toprakları, fırtınalarla dövülen o yabani Raz burnu, ona, fundalıkların pembeleştiği mevsimde, bir güneş pırıltısı içinde gözüküyordu.

– Baksanıza, dedi. Eğer ceza görmezsem, acaba iki yıl sonra bana bir ay izin verirler mi?

O arada Étienne, küçükken ayrıldığı Provence'dan bahsetti. Gün ağarıyor, kül rengi gökte kar taneleri uçuşmaya başlıyordu. Bir ara, kendisini yukarıda görmekten şaşırmış olan Jeanlin'in, çalılıklar arasında dolandığını fark ederek kuşkuya kapıldı. Çocuk, bir el işaretiyle onu çağırıyordu. Bu, askerlerle kardeş olma sevdası ne yarar sağlardı? Daha seneler ve seneler isterdi, sanki başarılı olacakmış gibi, bu işe boşuna kalkıştığına üzülüyordu. Fakat Jeanlin'in el hareketinin anlamını birdenbire kavradı. Nöbetçiyi değiştirmeye geliyorlardı. Ayrıldı, kalbi, bozgunun ger-

---

* *Bretonya*: (Fr."Bretagne") Fransa'nın kuzeybatısında yer alan, Atlantik Okyanusu ve Manş Denizi'yle çevrili yarımada. (*Ed.*)

çekliğiyle bir kere daha burkularak saklanmak üzere, koşa koşa Réquillart'a döndü; çocuk da yanı başında koşuyor, o sünepe askerin kendilerine ateş ettirmek için karakola haber verdiğini söylüyor, askeri suçlu buluyordu.

Jules molozluğun tepesinde, gözleri yağan kara dalmış, kımıldamadan duruyordu. Çavuş, askerleriyle beraber yaklaşıyordu, karşılıklı, kural gereği seslenmeler oldu:

– Kim o? Parola ver!

Sanki ele geçirilmiş bir memlekette çın çın öter gibi, sert adımların uzaklaştıkları işitildi. Gitgide artan günün aydınlığına karşın, işçi mahallelerinde hiç kimse kımıldamıyor, kömürcüler, asker çizmesi altında susuyorlar ve kuduruyorlardı.

II

Kar, iki günden beri yağıyordu; sabahleyin dinmişti, uçsuz bucaksız örtüyü şiddetli bir soğuk donduruyordu; yolları mürekkep gibi duvarları ve ağaçları ise kömür tozu dolu bu kara memleket, göz alabildiğine beyaz, bembeyazdı; İkiyüzkırklar Mahallesi karın altında, kaybolmuş gibi serili yatıyordu. Damlardan bir tek duman çıkmıyordu. Yollardaki taşlar kadar soğuk, ateşsiz evler, kiremitlerin üstündeki kalın kar tabakasını eritmiyordu. Beyaz ovanın ortasında mahalle, beyaz taşlarla döşeli bir alan, kefene bürünmüş ölü bir kasaba görünümündeydi. Yalnız, geçip giden devriyeler, yollar boyunca ayaklarının çamurlu izlerini bırakmışlardı.

Maheulerin evinde son kürek kömür kırıntısı bir gün evvel yanmış, bitmişti. Serçelerin bile bir ot parçası bulamadıkları bu korkunç havada, molozlukta kırıntı toplamayı akıldan çıkarmak lazımdı. Alzire, o zavallı elleriyle karı eşeleyerek kömür kırıntısı aramakta ısrar ettiği için ölüm halinde yatıyordu, Maheude, Doktor Vanderhaghen gelinceye kadar onu bir yorgan parçasına sarmıştı; doktorun evine iki defa gittiği halde kendisini bulamamıştı; ama doktorun hizmetçisi kadın, Mösyönün, geceye kalmadan mahalleye uğrayacağına söz vermişti ve kadın, pence-

renin önünde, ayakta, onu gözlüyor; aşağı inmek isteyen küçük hasta, soğumuş ocağın yanının daha sıcak olduğu hayali içinde, bir iskemle üstünde soğuktan titriyordu. Karşısında yaşlı Bonnemort, bacakları tutulmuş, uyuyor gibiydi. Ne Lénore ne de Henri eve dönmüşlerdi; para dilenmek için Jeanlin'le birlikte yollarda sürtüyorlardı. Yalnız Maheu, boş odanın içinde ağır adımlarla dolaşıyor, odanın sonuna kadar her gidişinde, artık kafesini göremeyen bir hayvanın sersem tavırlarıyla duvara çarpıyordu. Gaz yağı da bitmişti; fakat dışarıdaki karın parıltısı o kadar beyazdı ki, gece karanlığı basmış olduğu halde, odayı belli belirsiz aydınlatıyordu.

Bir tahta ayakkabı tıkırtısı işitildi ve Levaque Kadın, kendinden geçmiş bir halde fırtına gibi kapıyı itti, daha eşikten Maheude'e bağırdı:

– Kiracım benimle yattığı zaman, bana yirmi metelik vermesi için zorladığımı sen söyledin öyle mi?

Beriki omuz silkti:

– Can sıkıyorsun, ben bir şey söylemedim... Önce bunu sana kim söyledi?

– Söylemişsin dediler, bilmene gerek yok... Hatta bizim edepsizlik ettiğimizi, duvarlarının arkasından işittiğini, ben hep sırtüstü yattığım için evi pislik götürdüğünü de söylemişsin... Bunu da söylemedim de bakayım!

Kadınların bitmeyen gevezeliği yüzünden her gün kavgalar oluyordu. Hele kapı komşu evler arasında dargınlıklar, barışmalar, her günkü olağan şeylerdi. Fakat hiç bu kadar zorlu bir kavgaya tutuştukları olmamıştı. Grevden beri açlık, kinleri artırıyordu; herkes çatacak yer arıyordu. İki mahalle kadını arasındaki ağız kavgası, iki erkek arasında boğazlaşmayla bitiyordu.

Nitekim Levaque da, Bouteloup'yu zorla sürükleyerek geliyordu.

– İşte arkadaş burada, karımla yatmak için ona yirmi metelik vermiş mi, söylesin bakalım.

Kiracı, gür sakallı yumuşak ve ürkek yüzüyle reddediyor, kekeliyordu:

– Yo! Hayır, asla, hiçbir şey vermedim, asla!

Bunun üzerine Levaque, korkutucu bir tavır takındı, yumruğunu Maheu'nün burnuna doğru uzattı:

– Haberin olsun, bu bana gelmez. Böyle bir karısı olursa, insan belini kırar... Onun dediğine sen de mi inanıyorsun?

Umutsuzluğunun ortasında rahatsız edildiğine öfkelenen Maheu:

– Hay Allah cezanı versin, diye haykırdı, Bu dedikodular nereden çıktı yine? Çektiğimiz yoksulluk yetişmiyor mu? Defol şuradan; yoksa tepelerim! Hem, evvela, karımın böyle dediğini kim söyledi?

– Kim mi söyledi? Pierronne söyledi.

Maheude keskin bir kahkaha attı ve Levaque Kadın'a doğru yürüdü:

– Ya! Pierronne söyledi ha? Pekâlâ! Onun bana söylediğini de ben sana söyleyeyim. Evet! Biri altta, öteki üstte, iki kocanla beraber yattığını söyledi!

Bunun üzerine artık, anlaşmak olanağı kalmadı. Hepsi öfkeleniyorlardı; Levaquelar Maheulere cevap olarak, Pierronne'un, onlar hakkında daha bir sürü şeyler dediğini, yok, Catherine'i sattıklarını; yok, Étienne'in Volkan'da kapmış olduğu pis bir hastalığın, küçüklere varıncaya kadar hepsine bulaştığını söylüyorlardı.

Maheu haykırdı:

– Böyle dedi ha, böyle dedi ha! Pekâlâ! Şimdi oraya gidiyorum, hele söyledim desin, ağzına tokadı yapıştırırım.

Dışarı fırlamıştı; tanıklık etmek için Levaquelar peşinden yürüdüler, Bouteloup'ysa kavgadan çok korktuğu için gizlice eve sıvıştı. Ağız kavgasının hızıyla Maheude de dışarı çıkacağı sırada, Alzire'in bir iniltisini işitip durdu. Yorganın uçlarını, küçük kızın titreyen vücuduna örttü, gözleri dalgın, yine pencerenin önüne dikildi. Şu doktor da hâlâ ortada yoktu!

Pierronların kapısı önünde Maheu'yle Levaquelar, karın içinde tepinen Lydie'yle karşılaştılar. Ev kapalıydı, bir pencere kepen-

ginin aralığından ışık sızıyordu; çocuk sorulara, önce sıkılarak cevap verdi: Hayır, babası evde yoktu, çamaşır bohçasını getirmek için, çamaşırhaneye, Brûlé Kadın'ı bulmaya gitmişti. Sonra şaşırdı, annesinin ne yaptığını söylemek istemedi. Sonra, sinsi ve garezli bir gülüşle, baklayı ağzından çıkarıverdi. Annesi onu kapı dışarı etmişti. Çünkü içeride Mösyö Dansaert vardı ve Lydie onların konuşmalarına engel oluyordu. Başçavuş, sabahtan beri iki jandarmayla beraber işçi mahallesinde dolaşıyor, şuradan buradan işçi toplamaya çalışıyor, zayıfları sıkıştırıyor, pazartesi günü Voreux'ye inilmeyecek olursa, İşletmenin Borainleri* işe almaya karar verdiğini önüne gelene söylüyordu. Gece olmaya başladığı için Pierrone'u yalnız bulunca jandarmaları göndermişti; sonra bol ateşin karşısında, bir kadeh ardıç suyu içmek üzere, Pierronne'un evinde kalmıştı.

Levaque, yatak zevkine düşkün bir gülüşle:

– Şşşt! Susun, seyredelim! dedi. Sonra anlaşırız... Sen çekil şuradan, yumurcak!

O bir gözünü panjurun aralığına uydururken, Lydie birkaç adım geri çekildi. Fıkır fıkır gülüyor, sırtı ürpertilerle kabarıyordu. Sıra Levaque Kadın'a gelince o da baktı; fakat karnına ağrılar girmiş gibi, tiksindiğini söyledi. Kendisi de görmek istediği için onu öteye iten Maheu, uğraşmaya değmeyeceğini söyledi. Sonra, sırayla birer birer gözlerini uydurup komedi seyreder gibi bakmaya devam ettiler. Pırıl pırıl temiz oda, bol ateşle aydınlanıyordu; masanın üstünde çörekler ve bir şişeyle kadehler duruyordu; kısacası tam anlamıyla bir eğlence vardı. Öyle ki, içeride gördükleri, her iki erkeği de fena halde öfkelendiriyordu; başka zaman olsa, bununla altı ay alay ederlerdi. Pierronne'un etekleri havada, kana kana fingirdemesi gülünçtü. Fakat arkadaşların bir lokma ekmeği, bir kömür kırıntısı yokken, böyle koskoca ateş karşısında keyif çatmak ve bisküvi yiyip can beslemek ayıp değil miydi?

Lydie:

– Babam geliyor! diye haykırarak tabanları kaldırdı.

---

* *Borain*: Borinage halkına verilen ad. (*Ed.*)

Pierron çamaşır bohçası omzunda, sallana sallana çamaşırhaneden geliyordu. Maheu hemen ona seslendi:

– Baksana bana, karın Catherine'i sattığımı, evde hepimizin bulaşıcı hastalığa yakalandığımızı söylemiş diyorlar... Senin evde de karın, ha bire derisini aşındıran adamla, sana ne hediye ediyor?

Pierron şaşalamış, anlayamıyordu. O aralık, sesleri işitip korkan Pierronne ne yapacağını öyle şaşırmıştı ki, ne oluyor diye görmek için kapıyı araladı. Onu kıpkırmızı yüzüyle, göğsü açık, eteği belinde gördüler; odanın sonunda Dansaert, aceleyle pantolonunu giyiyordu. Başçavuş, bu hikâyenin müdürün kulağına gitmesi korkusuyla titreyerek sıvıştı, kayboldu. O zaman kahkahalar, yuhalar, sövgülerle dolu korkunç bir skandal oldu.

Levaque Kadın, Pierronne'a bağırıyordu:

– Sen başkalarına hep pis diyorsun, kendini şeflere temizletirsen, elbette temiz olursun.

Levaque ekliyordu:

– Söylemekte haklı doğrusu! Kaltağın biri, karımın, birimiz altta, birimiz üstte, hem benimle hem kiracıyla beraber yattığını söylemiş! Evet evet, söylemişsin, bana söylediler.

Fakat Pierronne, kendine gelmiş, hepsinden güzel ve hepsinden zengin olmanın verdiği güvenle, oldukça hafifser şekilde, bu ağır sözlere karşı kafa tutuyordu.

– Ne demişsem demişim, defolun şuradan! Ben ne yaparsam yaparım, sizin ne vazifeniz, kıskançlar! Tasarruf sandığında para biriktiriyoruz diye çekemiyorsunuz değil mi? Haydi haydi, istediğinizi söyleyin, kocam, Mösyö Dansaert'in bizim eve niçin geldiğini biliyor.

Gerçekten Pierron öfkeleniyor, karısını savunuyordu. Kavga ona döndü, satılmış, hafiye, İşletmenin köpeği diye bağırdılar, eve kapanıp iyice tıkınmakla suçladılar, ihanetine karşılık şeflerden ücret aldığını söylediler. Pierron karşılık veriyor, Maheu'nün, kapısının altından tehditler sokuşturduğunu, üstünde, çaprazlama iki tane ölü kemiğiyle bir kama bulunan bir kâğıt attığını iddia ediyordu. İşte açlık, en sakinlerini bile kudurtmaya başlayalı

beri bütün kadın kavgalarında olduğu gibi, bu sefer de olay, ister istemez erkekler arasında bir boğuşmayla sonuçlandı. Maheu'yle Levaque, yumruklarını kaldırıp Pierron'a saldırmışlardı; ayırmak gerekti.

Brûlé Kadın da çamaşırhaneden geldiği zaman, damadının burnundan oluk gibi kan akıyordu. Durumu anlayınca:

– Bu domuz benim onurumu lekeliyor, demekle yetindi.

Sokak yeniden ıssızlaştı; karın çıplak beyazlığını, tek bir gölge bile kirletmiyordu. Böylece tekrar ölü hareketsizliğine dönen işçi mahallesi, şiddetli soğuğun altında, açlıktan ölüyordu.

Maheu kapıyı kaparken:

– Doktordan ne haber? diye sordu.

Hâlâ pencerenin önünde, ayakta duran Maheude:

– Gelmedi, diye cevap verdi.

– Küçükler geldiler mi?

– Hayır, gelmediler.

Maheu, beynine topuz yemiş öküz gibi, bir duvardan ötekine, ağır adımlarla tekrar gidip gelmeye başladı. İskemlenin üstünde katılaşıp kalan Bonnemort Baba, başını bile kaldırmamıştı. Alzire de bir şey söylemiyor, onları üzmemek için titrememeye gayret ediyordu; fakat acıya dayanmak için o kadar çaba harcadığı halde, ara sıra öyle titriyordu ki, zayıf sakat kız vücudunun yorgan altındaki ürpertisi işitiliyordu; bir yandan da odayı bir ay ışığıyla aydınlatan bembeyaz bahçelerin tavandaki solgun aksine, alabildiğine açık gözleriyle bakıyordu.

Artık ev boşalmıştı; yokluğun son sınırına gelmiş, son can çekişme anını yaşıyorlardı. Şiltelerin yününden sonra, yüzleri de koltukçu kadının dükkânına gitmişti; sonra yatak çarşafları, çamaşırlar, satılabilen ne varsa hepsi gitmişti. Bir akşam büyükbabanın bir mendili, iki meteliğe satılmıştı. Fakir evin ayrılmak zorunda kalınan her eşyası giderken gözlerden yaşlar akıyordu; hele anaları, bir kapı önüne bırakıp kurtulmak için bir çocuk götürür gibi, kocasının eski hediyesi olan pembe karton kutuyu, bir akşam, etekliğinin içinde götürdüğünü hatırladıkça hâlâ inliyordu. Çırçıplaktılar, derilerinden başka satacak şeyleri yoktu; o

da o kadar hırpalanmıştı ki, hiç kimse on para vermezdi. Onun için aramak zahmetine katlanmıyorlar, hiçbir şey kalmadığını, her şeyin bittiğini, ne bir mum ne bir parça kömür ne bir patates bulmak umudu olduğunu biliyorlardı. Ölümlerini bekliyorlar, yalnız çocuklardan dolayı öfkeleniyorlardı; çünkü küçük kızı, boğmadan evvel hasta etmek gibi boşuna bir kötülük onların canını acıtıyordu.

Maheude:

– Hele şükür geldi, dedi.

Pencerenin önünden kara bir gölge geçiyordu. Kapı açıldı. Fakat gelen Doktor Vanderhaghen değildi, yeni gelen köy papazı Rahip Ranvier'ydi. Kendisini bu ışıksız, ateşsiz, ekmeksiz, ölmüş evin ortasında bulunca şaşırmış görünmedi. Daha önce üç komşu eve uğramış, oradan geliyordu. Dansaert jandarmalarla nasıl dolaşıyorsa o da evden eve geziyor, iyi niyet sahibi adamlar topluyordu. Girer girmez, o hoşgörüsü olmayan coşkulu sesiyle konuştu:

– Pazar günü ayine niçin gelmediniz, çocuklarım? Hata ediyorsunuz, sizi ancak kilise kurtarabilir... Haydi bakayım, önümüzdeki pazara geleceğinize söz verin.

Maheu ona baktıktan sonra, hiçbir şey söylemeden, ağır ağır yeniden yürümeye başlamıştı. Cevabı Maheude verdi:

– Ayine mi papaz efendi, niçin? Allah bizimle alay etmiyor mu? Bakınız! Şurada, ateşten titreyen yavrum ona ne yaptı? Yoksulluğumuz yetişmiyormuş gibi, ona içirecek bir fincan sıcak şey bulamazken bir de hasta etmesi pek gerekliydi, değil mi?

O zaman papaz, ayakta, uzun uzun anlattı. Dinini tanıtmak için vahşilere vaaz veren bir misyoner hareketiyle grevi, o korkunç yoksulluğu, açlığın o artan kinini sömürmekteydi. Kilisenin fakirlerle beraber olduğunu, günün birinde, Allah'ın öfkesini zenginlerin haksızlıklarına yönelterek adaleti üstün kılacağını söylüyordu. İşte o gün yakında ışıyacaktı, çünkü zenginler Allah'ın yerini almışlar, gücü dinsizce çalarak, Allahsızca yönetmeye başlamışlardı. Fakat işçiler yeryüzü olanaklarının hakça paylaşılmasını istiyorlarsa, İsa'nın ölümünde küçükler ve

güçsüzler nasıl havarilerin etrafına toplandılarsa, onlar da yazgılarını, hemen rahiplerin eline bırakmalıydılar. İşçilerin sayısız kalabalığını yönlendirdiği ve yönettiği takdirde papa ne kadar kuvvetli olacak, rahipler kurulu nasıl bir orduya sahip bulunacaktı! Bir hafta içinde dünya, kötülerden temizlenecekti, onursuz efendiler kovulacaktı, sonunda Allah'ın gerçek egemenliği yürüyecek, herkes kendi yeteneğine göre ödüllendirilecek, emeğin yasası evrensel mutluluğu düzene koyacaktı.

Maheude onu dinlerken Étienne'in, sonbahar geceleri, sıkıntılarının sonunun yaklaştığını haber veren sözlerini işitir gibi oldu. Ancak öteden beri cübbelilerden kuşkulanırdı.

– Bu dedikleriniz çok güzel papaz efendi, dedi. Fakat siz galiba burjuvalarla uyuşamıyorsunuz da ondan... Bütün öteki papazlarımız müdürlükte yemek yerlerdi, biz ekmek ister istemez bizi şeytanla korkuturlardı.

Rahip tekrar söze başladı, kiliseyle halk arasındaki acınacak anlaşmazlığı anlattı. Şimdi örtülü cümlelerle şehir papazlarına, piskoposlara; zevke alışmış, boyunduruk altına girmiş, liberal burjuvaziyle iş birliği yapan; ancak bağlı gözlerinin verdiği sersemlik içinde dünya egemenliğini elinden alanın da, yine o burjuvazi olduğunu göremeyen, yüksek rahipler kuruluna saldırıyordu. Kurtuluş köy papazlarından gelecekti, hepsi yoksulların yardımıyla, İsa'nın egemenliğini tekrar kurmak için ayaklanacaklardı. Böylece Rahip Ranvier, daha şimdiden onların başına geçmiş gibi, bir çete reisi, bir İncil devrimcisi davranışıyla iri kemikli vücudunu dikleştiriyor, gözleri karanlık odayı aydınlatacak derecede kuvvetli bir ışıkla doluyordu. Bu ateşli vaaz, onu mistik sözler içinde alıp sürüklüyordu; zavallılar, çoktan beri onun ne söylediğini anlamaz olmuşlardı.

Maheu birdenbire homurdandı:

– Bu kadar lafa lüzum yok, önce bize bir ekmek getirseydiniz daha iyi ederdiniz.

Papaz:

– Pazar günü ayine gelin, diye haykırdı. Allah'ın gücü her şeye yeter!

Ardından çıktı gitti, vaaz vermek üzere bu sefer de Levaquelara girdi; kilisenin son başarısı düşleriyle öyle uçuyor, gerçekleri öyle hafife alıyordu ki, acıları kurtuluşun tetikleyicisi olarak gören o kendi zavallılığı içinde bu açlıktan ölmekte olanların ortasında, sadaka dağıtmadan, elleri bomboş, işçi mahallelerini dolaşıp duruyordu.

Maheu hâlâ yürüyordu ve sadece döşemeleri titreten o düzgün sarsıntı işitiliyordu. Pasla kemirilmiş bir makara gürültüsü oldu, yaşlı Bonnemort, soğuyan ocağa tükürdü. Sonra adımların muntazam sesi tekrar başladı. Ateşler içinde dalan Alzire, yavaş sesle sayıklamaya başlamıştı; havanın sıcak olduğunu, güneşte oyun oynadığını sanarak gülüyordu:

Maheude kızın yanağına elini değdirdikten sonra:

– Hey Yarabbi sen bilirsin! diye söylendi, Şimdi de ateş gibi yanıyor... Bu domuz herif artık gelmez, haydutlar gelmesine engel olmuşlardır.

İşletme doktorundan bahsediyordu. Ama kapının tekrar açıldığını görünce sevinçle haykırdı. Fakat kolları iki yanına düştü, dimdik, yüzü tasalı, kalakaldı.

Étienne kapıyı dikkatle kapadıktan sonra:

– İyi akşamlar, dedi.

Çoklukla gece karanlığında, böylece gelirdi. Maheuler daha ikinci gün, onun saklandığı yeri öğrenmişlerdi. Fakat sırrı açmıyorlardı, işçi mahallesinde hiç kimse, genç adamın nereye gittiğini iyice bilmiyordu. Bu onun etrafında bir efsane yaratmıştı. Kendisine hâlâ inanıyorlardı, gizemli sözler dolaşıyordu. Étienne bir orduyla, sandıklar dolusu altınla tekrar çıkıp gelecekti; hep o dindarca bir olağanüstülük beklentisi içinde, idealin gerçekleşeceğini, onun kendilerine söz verdiği adalet beldesine birdenbire gireceklerini umuyorlardı. Kimisi onu Marchiennes yolu üstünde, üç mösyöyle birlikte, bir arabada gördüğünü söylüyor, kimisi iki gün daha İngiltere'de kalacağını kesinlikle ifade ediyordu. Ama gitgide güvensizlik başlıyordu; zevzekler onu bir mahzende saklanmakla suçluyorlar, Mouquette'in vücudunu ısıttığını söylüyorlardı. Bu ilişki ona zarar vermişti. Kendisine

inananların umutsuzluğa düşüp belirsizce ondan uzaklaşmaları sonucu, şöhretinin zirvesindeyken yavaş yavaş gözden düşüyordu ve umutsuzluğa kapılanların sayısı da azar azar artıyor olmalıydı.

– Ne pis hava! diye ilave etti. Sizde ne var ne yok, hâlâ gün günden beter mi? Küçük Négrel, Borainleri getirmek için Belçika'ya gitmiş dediler. Doğruysa hapı yuttuk!

İçeride gölgeleri daha da koyulaşan, ancak orada olduklarını bildiği bu zavallıları görmek için gözlerini alıştırmak zorunda kaldığı o buz gibi soğuk ve karanlık odaya girince, bedenini bir ürperti kaplamıştı. Ait olduğu sınıftan ayrılmış, okuyup incelmiş hırslı bir işçi olarak o tiksintiyi, o huzursuzluğu duyuyordu. O koku, o yığın halindeki vücutlar, boğazını tıkayan o korkunç acıklı hal, nasıl bir yoksulluktu! Bu can çekişme halinin görüntüsü onu öyle şaşkına çeviriyordu ki, onlara katlanmayı önerecek söz arıyordu.

Fakat Maheu, kızgınlıkla onun karşısına dikilmiş, şöyle haykırmıştı:

– Borainler mi? Buna cesaret edemezler o enayiler! Bize ocakları yıktırmak istiyorlarsa, kuyuya Borainleri indirsinler bakalım!

Étienne kımıldamaya olanak bulunmadığını, ocakları koruyan askerlerin Belçikalı işçileri kuyulara inerken gözeteceklerini sıkılarak söyledi. Maheu'yse, yumruklarını sıkıyor, en çok, kendi deyimiyle, o süngüleri sırtında hissettiği için kızıyordu. Artık kömürcüler kendi yurtlarına sahip değiller miydi? Çalışmaya zorlamak için dolu silahlarla onlara kürek mahkûmları gibi mi davranılacaktı? Kuyusunu seviyordu, iki aydan beri oraya inemediğinden dolayı büyük bir üzüntü içindeydi. Üstelik, o yabancıları kuyuya indirmekle gözdağı verdikleri bu aşağılayıcı davranışı düşündükçe, gözünü kan bürüyordu. Sonra çalışma karnesinin eline verildiğini hatırladı, yüreği sıkıldı.

– Niçin öfkeleniyorum bilmem, diye söylendi. Artık orada işim kalmadı... Beni buradan da kovacak olurlarsa, sokakta geberirim.

Étienne:

– Bırak canım, dedi. İstersen çalışma karneni yarın geri alırlar. İyi işçiler kovulmaz.

Yüksek ateşin verdiği sayıklama haliyle sessiz sessiz gülen Alzire'i işitince, şaşırarak sustu. O ana kadar yalnız, Bonnemort Baba'nın kaskatı gölgesini fark edebilmişti ve bu hasta çocuk neşesi onu korkutuyordu. Küçükler de bu yüzden ölmeye başlarlarsa artık bu kadarı fazla olurdu. Sesi titreyerek kararını verdi:

– Yok, bu böyle devam edemez, bittik... Yenilgiyi kabul etmemiz lazım.

O ana kadar hareketsiz ve sessiz duran Maheude, birdenbire parladı, senli benli konuşarak, bir erkek gibi söverek onun yüzüne karşı haykırdı:

– Ne diyorsun? Bunu söyleyen sensin ha, vay canına!

Étienne kanıtlar göstermek istedi, fakat kadın onu konuşturmuyordu.

– Tekrar edip durma be! Yoksa şu kadın halimle suratına tokadı patlatırım... Demek ki iki aydan beri açlıktan gebereceğim, evimin eşyasını satacağım, çocuklarım bu yüzden hasta olacak, sonra da hiçbir sonuç çıkmayacak, haksızlıklar tekrar başlayacak öyle mi? Yoo! Bana bak, bunu düşününce kan beynime çıkıyor. Hayır! Hayır! Boyun eğmektense her şeyi yakar, herkesi öldürürüm.

Gözdağı verici geniş bir el hareketiyle, karanlıkta Maheu'yü gösterdi:

– Duy bunu, eğer kocam madene tekrar inerse, suratına tükürüp alçaklığını yüzüne vurmak için yol üstünde bekleyecek ben olurum!

Étienne onu görmüyor, fakat havlayan bir hayvan soluğu gibi, bir hararet hissediyordu; kendi eseri olan bu kudurganlık karşısındayse ne yapacağını şaşırmış, gerilemişti. Maheude'ü o kadar değişmiş buluyordu ki, bir zamanlar, sertliğinden dolayı kendini kınayan, kimsenin ölümünü istememek gerektiğini söyleyen, şimdi de mantıklı olmak istemeyen, herkesi öldürmekten bahseden, o çok akıllı, uslu kadını, artık tanıyamıyordu. Politikadan söz eden, burjuvaları bir çırpıda süpürmek isteyen, dünyayı açlıktan ölen-

lerin emekleriyle semiren o zengin hırsızlardan kurtarmak için cumhuriyet ve giyotin isteyen kendisi değil, artık oydu.

– Evet, on parmağımla derilerini yüzeceğim... Artık yeter, sen kendin söylüyordun, bizim sıramız gelmiştir belki de! Baba, büyükbaba, büyükbabanın babası, eskilerin hepsinin bizim çektiğimiz sıkıntıları çektiklerini, oğullarımız, oğullarımızın oğullarının da aynı sıkıntıları çekeceklerini düşünüyorum da deli gibi oluyorum, bıçağa davranasım geliyor... Geçen gün az yaptık. Montsou'yu son tuğlasına kadar yere sermeliydik. Biliyor musun? Yandığım bir tek şey var; bırakmalıydım, ihtiyar, Piolaine'in kızını boğsun... Benim çocuklarımı, açlığın boğmasına ses çıkarıyorlar mı?

Sözleri gece karanlığında birer balta vuruşu gibi iniyordu. Kapalı ufuk açılmak istememişti, gerçekleşmesi olanaksız ideal, acıyla çatlayan bu kafatasının içinde zehre dönüyordu.

Geri çekilmeye başlayan Étienne, nihayet:

– Maksadımı yanlış anladınız, diyebildi. İşletmeyle anlaşmak gerekir. Kuyuların çok zarar gördüğünü biliyorum, herhalde bir uzlaşmaya razı olacaklardır.

Maheude avazı çıktığı kadar bağırdı:

– Hayır, hiçbiri olmaz!

O sırada eve dönen Lénore'la Henri de elleri boş geliyorlardı. Gerçi bir mösyö onlara iki metelik vermişti; fakat kız, küçük kardeşine durmadan tekme salladığı için iki metelik, karın içine düşmüştü; Jeanlin paraları, onlarla beraber aramıştı, fakat bulamamışlardı.

– Nerede Jeanlin?

– Aceleyle gitti anne, işlerim var, dedi.

Étienne yüreği parçalanarak dinliyordu. Maheude, vaktiyle çocukları, el açacak olursanız öldürürüm diye tehdit ederdi. Şimdi onları yollara kendisi gönderiyor, hep beraber oraya gitmekten bahsediyor, Montsou'nun on bin kömürcüsünün, yaşlı fakirler gibi sopalarını ve heybelerini alıp korku içinde kalan memleketi dolaştıklarını söylüyordu.

O zaman karanlık odada üzüntü arttı. Ufaklıklar karınları aç gelmişlerdi, yemek yemek istiyorlardı, niçin yemek yenmiyordu? Homurdandılar, yerde süründüler, nihayet can çekişen kız kardeşlerinin ayaklarını çiğnediler. Kız inledi. Anaları, kendinden geçmiş bir halde, karanlıkta, onları rastgele tokatladı. Sonra daha kuvvetli bağırarak ekmek istemeye başladıkları vakit kadın, göz yaşları içinde yere çöktü, oturdu, bir kucaklayışta, onları da, küçük sakat kızı da hep birden kavradı; bu şekilde gözyaşları, vücudunu gevşeten, dermanını kesen bir sinir boşanması içinde, uzun uzun aktı. Hep aynı cümleyi üst üste kekeliyor, ölümü çağırıyor:

– Allahım, bizi niçin almıyorsun? Allahım, halimize acı da al bizi, yeter artık! diyordu.

Büyükbaba yağmur ve rüzgâr altında eğrilmiş, yaşlı ağaç hareketsizliğini sürdürüyor; babaları başını çevirmeden, ocaktan büfeye gidip geliyordu.

O sırada kapı açıldı; bu sefer gelen Doktor Vanderhaghen'di.

– Vay! dedi. Mum yaksanız gözünüz mü bozulacaktı?.. Çabuk olalım, acele işim var.

Her zamanki gibi işten bunalmış, söyleniyordu. Neyse ki yanında kibrit vardı; hastayı muayene edebilmek için baba, birer birer altı kibrit çakıp tutmak zorunda kaldı. Hasta kız, yorganın altından çıkarılmış, bu sarsak ışığın altında titriyordu; karlar içinde can çekişen bir kuş kadar zayıftı, hem de öyle zayıftı ki, ancak kamburu görülebiliyordu. Ama gözleri alabildiğine açık, can çekişenlerin dalgın gülümsemesiyle gülümsüyor, zavallı elleri, çukura kaçmış göğsü üzerinde geriliyordu. O sırada anası, ev işine yardım eden bu çok zeki, çok uslu, biricik çocuğunu kendisinden evvel almanın doğru olup olmadığını, boğula boğula sorduğu sırada, doktor öfkelendi.

– İşte! Ölüyor, dedi... Yumurcağın açlıktan öldü. Ölen yalnız o değil, bitişik evde bir tane daha gördüm... Hepiniz beni çağırıyorsunuz, elimden bir şey gelmez, sizi iyileştirmek için et lazımdır.

Maheu parmakları yandığı için kibriti elinden atmıştı; böylelikle karanlıklar, henüz sıcak olan küçük cesedin üstüne yeniden

örtüldü. Doktor koşa koşa gitmişti. Étienne karanlık odada, hep ölümü çağıran, o dokunaklı ve sonsuz yakınışı yineleyip duran Maheude'ün hıçkırıklarından başka bir şey işitmiyordu:

– Allahım, sıra bende, beni al! Allahım, kocamı al, hepimizi al, acı bize, yeter artık!

III

O pazar günü, daha saat sekizde, Souvarine Avantage'da, her zamanki yerinde, başı duvara dayalı, tek başına oturdu kaldı. Hiçbir kömürcü, bir bardak bira içmek için nereden iki metelik bulabileceğini bilemiyordu; meyhaneler, hiçbir zaman bu kadar müşterisiz kalmamıştı. Onun için Madam Rasseneur tezgâhta, öfkeli bir sessizlik içinde kımıldamadan oturuyor, Rasseneur de dökme demirden ocağın karşısında kömürün kızıl dumanını düşünceli bir tavırla seyreder gibi, ayakta duruyordu.

Fazla sıcak odalara özgü o ağır sessizlik ortasında, birdenbire, pencere camlarından birine vurulan ufak üç sert vuruş, Souvarin'in başını çevirmesine neden oldu. Étienne onu dışarıdan birkaç defa daha, boş bir masa başında, sigarasını içerken görmüş, bu işaretle çağırmıştı. Ama makinist henüz ulaşamadan kapıyı Rasseneur açmıştı ve orada, pencerenin aydınlığında duran adamı tanıyarak:

– Seni ele veririm diye mi korkuyorsun? diyordu... Konuşmak için burası sokaktan daha rahattır.

Étienne girdi. Madam Rasseneur nezaketle bir bardak bira ikram etti, Étienne bir işaretle reddetti. Meyhaneci devam ediyordu:

– Nerede saklandığını çoktan beri biliyordum. Dostlarının dediği gibi bir ajan olsaydım, sekiz gün evvel jandarmaları sana yollardım.

Genç adam cevap verdi:

– Kendini savunmana gerek yok, senin bu tarakta bezin olmadığını bilirim... Fikirler bir olmayabilir de, insan yine birbirini sevip sayar.

Yeniden sessizlik oldu. Souvarine tekrar iskemlesine oturmuş, sırtını duvara vermiş, gözleri sigarasının dumanına dalmıştı; fakat sinirli parmakları bir kaygıyla kıvranıyordu. Onları dizleri üstünde dolaştırıyor, o akşam orada bulunmayan Polonya'nın ılık tüyünü arıyordu. Bilinç altı bir huzursuzluk içindeydi, ne olduğunu iyice bilemediği bir eksiği vardı.

Masanın öte tarafına oturan Étienne, sonunda:

– Voreux'de iş yarın başlıyor, dedi. Belçikalılar, küçük Négrel'le beraber geldiler.

Ayakta kalan Rasseneur:

– Evet, diye mırıldandı. Onları gece karanlığında çıkardılar. Allah vere de yine boğuşma olmasa!

Sonra sesini yükseltti:

– Dinle beni, tekrar kavga etmek niyetinde değilim, fakat daha fazla direnecek olursanız işin sonu kötüye varacak... Sizin olay, şu senin Enternasyonal olayının aynı. Evvelki gün Lille'de işim vardı, orada Pluchart'a rastladım. Galiba kurduğu iş bozuluyormuş.

Uzun uzun anlattı. Dernek, burjuva sınıfını hâlâ titreten bir propaganda atılışıyla bütün dünya işçilerini kazandıktan sonra, kibir ve tutku kaynaklı bir iç boğuşmayla şimdi kemiriliyor, her gün biraz daha yıkılıyordu. Anarşistler, başlangıçtaki evrimcileri uzaklaştırıp derneğin içinde yer edinmeye başlayalı, her şey yıkılıyor; ücretliliğin yeniden düzenlenmesi olan ilk amaç hizip çekişmeleri arasında kaynıyor, bilgin kadroları, disipline karşı duyulan tepki yüzünden dağılıyordu. Çürümüş eski toplumu, bir an olsun, bir üfleyişte devirmek korkusu yaratmış olan o toplu ayaklanmanın, şimdiden başarısızlıkla sonlanması beklenebilirdi.

Rasseneur:

– Pluchart bu yüzden hasta, diye devam etti. Üstelik sesi de hiç kalmamış. Ama yine söylüyor, konuşmak için Paris'e gitmek istiyor... Bizim grevin hapı yuttuğunu üç defa tekrar etti.

Étienne gözleri yerde, bütün bunları söylemekte onu serbest bırakıyor, sözünü kesmiyordu. Bir gün evvel arkadaşlarla konuşmuştu; üzerindeki kin ve şüphe esintilerini, uğradıkları bozgunu ve artık gözden düştüğünü belirten o ilk esintileri hissediyordu.

Böylece somurtkan duruyor, yanlış bir hareketten dolayı kendisinden öç almaya kalkacağı gün, halkın ona da yuha çekeceğini, önceden söylemiş olan bu adamın karşısında, başarısızlığını kabul etmek istemiyordu.

– Grev, kuşkusuz hapı yuttu; bunu Pluchart kadar ben de biliyorum, dedi. Fakat bu belli bir şeydi. Bu grevi istemeyerek kabul ettik, İşletmeyle işin yoluna konulabileceğini umuyorduk. Yalnız, insan sarhoş oluyor, birçok şeyler umuyor, iş tersine dönünce de bunun hesaba katılmış olması gerektiği unutuluyor, gökten inme bir yıkım karşısında kalınmış gibi sızlanılıyor, kavga ediliyor.

Rasseneur:

– O halde, diye sordu, Mademki partinin kaybolduğuna inanıyorsun, niçin arkadaşlara bunu anlatmıyorsun?

Genç adam ona dik dik baktı.

– Bana bak, yeter artık, dedi... Senin düşüncelerin başka, benimkiler başka. Gene de sana değer verdiğimi göstermek için dükkânına girdim. Fakat hep şu fikirdeyim ki, acıya göğüs gerersek aç bedenlerimiz halkın davasına, senin o bilge adam politikasından daha fazla yarar sağlayacaktır. Ah! Şu hınzır askerlerden biri ta kalbime bir kurşun yerleştirebilse, böyle gebermek ne güzel olurdu!

İçinde acısını sonsuza dek unutabileceği bir sığınak arayışıyla, yenikliğin bu gizli özlemini haykırdığında, gözleri nemlenmişti.

Köktenci düşüncelerinin tüm hafifsemesiyle kocasına bir bakış fırlatan Madam Rasseneur, Étienne'e:

– Güzel söylediniz! dedi.

Souvarine gözleri dalgın, sinirli elleriyle bir şeyler araştırıyor, işitmemiş gibi duruyordu. İnce burunlu, sivri küçük dişli sarışın kız yüzü, içinden kanlı görüntüler geçen mistik bir düşle vahşileşiyordu. O sırada yüksek sesle düşünmeye başlamıştı; konuşmalar arasında kulağına çarpmış olan Rasseneur'ün, Enternasyonal'le ilgili bir sözüne cevap veriyordu.

– Hepsi korkak insanlar, o entrikayı korkunç bir yıkıntı aracı yapabilecek bir tek adam vardı. Fakat istek gerekli, kimsede istek yok, işte bu nedenle devrim, bir kere daha başarısız olacak.

Tiksintili bir sesle insanların budalalıklarından yakınmaya başladı, o söylerken öbür ikisi, karanlıklara yöneltilen bu uyurgezer sırlarını dinleyerek şaşırıyorlardı. Rusya'da hiçbir iş yolunda gitmiyordu, aldığı haberlerden umutsuzluğa düşmüştü. Eski arkadaşlarının hepsi, Avrupa'yı titreten ünlü nihilistler*, papaz oğulları, küçük burjuvalar, satıcılar, birer politikacıya dönüşüyorlar, ulusal kurtuluştan öteye gitmiyorlar, despotu öldürünce dünyanın kurtulacağına inanır görünüyorlardı; ne zaman eski insanlığı olgunlaşmış ürün gibi biçmekten bahsetse, hatta çocukça bir kelime olan cumhuriyet kelimesini söylese, artık anlaşılmadığını, kaygı uyandırdığını, sıra dışı kalmış devrimci dünya vatandaşlığının başarısız prensleri arasına girdiğini hissediyordu. Ama vatansever yüreği yine çarpıyor ve sevdiği bir sözü, acılı bir hareketle tekrar ediyordu:

– Budala bunlar! Bu budalalıklarıyla hiçbir zaman işin içinden çıkamayacaklar.

Sonra sesini daha alçaltarak, acı cümlelerle, eski kardeşlik düşlerini anlattı. Ait olduğu sınıfa ve zenginliğine yüz çevirişi, işçilerle bir oluşu, hep o ortaklaşa çalışan yeni toplumun en sonunda kurulduğunu görmek umudundan ileri gelmişti. Cebindeki bütün paralar, uzun zaman, mahalle yumurcaklarına gitmişti; o, kömürcülere karşı bir kardeş sevgisi göstermiş, güvensizliklerine gülmüş, işine devamlı, az konuşur bir işçi olarak, o sessiz haliyle onları kendine çekmişti. Fakat kaynaşamıyorlardı işte; o, her türlü bağa karşı duyduğu küçümsemeyle, kibirden ve zevklerden uzak, mert duruşunu sürdürmek dürtüsüyle onlara yabancı kalıyordu. Ayrıca da o gün gazetelerde çıkan bir haberi okumuş, sabahtan beri fena halde öfkeliydi.

Sesi değişti, gözleri parıldadı, Étienne'e dikkatle baktı ve doğrudan doğruya ona söyledi.

– Marsilyalı şapka işçileri yüz bin frank büyük ikramiyeyi kazanınca, hemen gelir getirici işlere yatırmışlar ve hiçbir iş görmeden yaşayacağız demişler; aklın eriyor mu bu işe senin? Evet, siz Fransız işçileri hep bu fikirdesiniz, bir define bulup bencil ve

* *Nihilist*: Nihilizm yanlısı olan, hiççi, yokçu. (TDK)

tembel, bir köşede yalnız başınıza yemek istersiniz. Zenginlere karşı istediğiniz kadar bağırın, şansın size sağladığı parayı fakirlere geri vermeye cesaretiniz yoktur... Elinizde kendiniz sahip olduğunuz bir şey bulundukça ve burjuvalara karşı duyduğunuz kin, sırf onların yerine burjuva olmak gibi kuduz bir gereksinmeden ileri geldikçe, mutluluğa asla hakkınız olmayacak.

Rasseneur kahkahayı bastı; Marsilyalı iki işçinin büyük ikramiyeden vazgeçmeleri gerektiği düşüncesini sersemce buluyordu. Fakat Souvarine sararıyor, altüst olan yüzü, şu, halkları yok eden din öfkelerine benzer bir öfkeyle korkunç bir hale geliyordu. Bağırdı:

– Hepiniz biçileceksiniz, yere serileceksiniz, çöplüğe atılacaksınız. Sizin korkaklardan ve çıkarcılardan başka bir şey olmayan kuşağınızı yok edecek olan adam doğacaktır. Bakın, ellerimi görüyor musunuz? Eğer ellerim yapabilselerdi, bu dünyayı şöylece alıp siz yıkıntısı altında kalasınız diye, kırıntı haline gelinceye kadar sarsarlardı.

Madam Rasseneur etkilenerek, saygılı bir şekilde:

– Güzel söylediniz! diye yineledi.

Yine bir sessizlik oldu. Sonra Étienne tekrar Borinage işçilerinden söz açtı. Voreux'de alınan önlemler hakkında Souvarine'e sorular soruyordu. Fakat yine kafasındakilere dönen makinist zoraki cevap veriyor, yalnız, ocakları bekleyen askerlere mermi dağıtılacağını biliyordu. Bu arada, dizleri üzerindeki parmaklarının sinirli ve kaygılı hareketi o derece artıyordu ki, eksiğinin, evcil tavşanın yumuşak ve yatıştırıcı tüyü olduğunu sonunda anladı.

– Polonya nerede yahu? diye sordu.

Meyhaneci karısına bakarak güldü. Kısa bir duraklamadan sonra kararını verdi:

– Polonya mı? dedi. Isınıyor.

Anaç tavşan Jeanlin'le yaşadıklarından sonra, herhalde yaralanmış olacak ki, hep ölü doğurmuştu; işe yaramaz bir boğaz beslememek için de hemen o gün Polonya'yı, çaresiz, patatesle pişirmişlerdi.

– Ya, bu akşam bir budunu yedin... Nasıldı? Parmaklarını yalıyordun!

Souvarine önce anlamamıştı. Sonra sapsarı oldu, çenesi bir öğürtüyle gerildi; aynı zamanda, soğukkanlı görünmek istediği halde, göz kapaklarında iki iri yaş toplanmıştı.

Fakat bu duygusunun göze çarpacağı kadar vakit olmadı; kapı hızla açılmış ve Chaval, Catherine'i önüne katmış, iterek içeri girmişti. Bütün Montsou meyhanelerinde bira ve palavrayla sarhoş olduktan sonra, Avantage'a gidip eski arkadaşlara korkusu olmadığını göstermek aklına gelmişti. İçeri girdi ve metresine:

– İçeri girip bir bardak bira içeceksin, diyorum sana be! Yan bakan kim olursa kafasını kırarım! dedi.

Catherine, Étienne'i görünce şaşırmış, bembeyaz kesilmişti. Chaval de onu görünce kötü kötü, bıyık altından güldü.

– Madam Rasseneur, iki bira! İşe tekrar başlama şerefine içiyoruz!

Madam Rasseneur, hiç kimseden birasını esirgemeyen bir kadın havasıyla, hiçbir şey söylemeden biraları doldurdu. Bir sessizlik olmuştu; ne meyhaneci ne de diğer iki erkek yerlerinden kımıldamışlardı.

Chaval kaba bir şekilde devam etti:

– Benim ajan olduğumu söyleyenleri tanıyorum, yüzüme karşı söylesinler de nihayet hesaplaşalım, diye bekliyorum.

Hiç kimse cevap vermedi, erkekler başlarını çeviriyorlar, belirsizce, duvarlara bakıyorlardı.

Chaval daha yüksekten devam etti:

– Tembeller vardır, tembel olmayanlar vardır. Benim gizli işim yok, Deneulin'in iğrenç ocağını bıraktım; yarın değerimi bildikleri için yanıma verdikleri on iki Belçikalıyla beraber Voreux'ye iniyorum. Eğer buna canı sıkılan varsa söylesin, konuşuruz.

Ancak bu kışkırtıcı sözler, hafifseyen bir sessizlikle karşılanınca Catherine'e çıkıştı:

– İçecek misin sen be? Çalışmak istemeyen bütün aşağılık heriflerin gebermesi şerefine, benimle kadeh tokuştur!

Catherine kadeh tokuşturdu fakat eli öyle titriyordu ki, iki kadehin hafif şıngırtısı işitildi. Chaval şimdi, cebinden bir avuç gümüş para çıkarmış, bir sarhoş böbürlenmesiyle gözler önüne

seriyor, bunun alın teriyle kazanıldığını, kolaysa tembellerin on metelik göstermelerini istiyordu.

Arkadaşların durumu öfkesini artırıyordu, sonunda doğrudan doğruya, onur kırıcı sözler söylemeye başladı.

– Demek ki köstebekler geceleri ortaya çıkıyorlar ha? Haydutların gözükmeleri için jandarmaların uyumaları gerek, değil mi?

Étienne gayet sakin, kararlı, ayağa kalkmıştı.

– Bana bak, can sıkıyorsun... Evet, ajansın, paranda yine bir hainliğin pis kokusu var, senin satılmış vücuduna dokunmaya iğreniyorum. Ne olursa olsun hazırım, çoktan beri ikimizden birinin diğerini yemesi gerekirdi zaten.

Chaval yumruklarını sıktı:

– Haydi canım! Kızdırmak için bunlar sana vız gelir, aşağılık herif! Yalnız gelirsen eyvallah! Bana yapılan pislikleri ödetirim sana!

Catherine yalvaran kollarıyla, aralarına girmek için ilerliyordu; fakat onu itmek durumunda kalmadılar, dövüşün gerektiğini anlamış, kendiliğinden yavaş yavaş gerilemişti. Ayakta, duvara dayanmış, ses çıkarmadan durmuştu; heyecandan öyle kötürümleşmişti ki, gözleri alabildiğine açık, kendisi için birbirini öldürecek olan bu iki erkeğe bakarken, vücudu titremiyordu bile.

Madam Rasseneur, sadece, kırılır korkusuyla tezgâhın üstündeki bira kadehlerini kaldırıyordu. Sonra fazla bir merak göstermeden peykeye tekrar oturdu. Ama iki eski arkadaşın böyle boğazlaşmasına ses çıkarmamak olmazdı; Rasseneur karışmakta ısrar ediyordu. Souvarine onu omzundan yakalayıp masanın yanına getirmek zorunda kaldı ve:

– Bu seni ilgilendirmez, dedi. İki kişiden biri fazla, kuvvetli kimse, yaşamak onun hakkıdır.

Chaval saldırmayı beklemeden, yumruklarını boşluğa savuruyordu bile. O daha uzun boylu, sarsaktı; Étienne'in yüzüne nişan alıyor, bir çift kılıç kullanır gibi, birbirinin arkasından iki kolunu da gövdesiyle beraber ileri fırlatarak öfkeli yumruklar sallıyordu. O arada durmadan konuşuyor, ağız dolusu sövgülerle kızışarak gösteri yapıyordu.

– Ah! Kerhaneci, burnunu koparacağım senin! Sürteceğim o burnunu! O orospu aynası suratını uzat da domuz bulamacına çevireyim, bakalım karılar yine peşinden koşacaklar mı?

Étienne ağzını açmadan, dişleri sıkılmış, kısa boyuyla toparlanıyor, iki yumruğunu göğsüne ve yüzüne siper ederek kurallı hareket ediyor; karşı hareketleri kolluyor, yumruklarını bir yay sertliğiyle uzatıyor, korkunç vuruşlarını indiriyordu.

Önce birbirlerinin fazla canını yakmadılar. Birinin vurur gibi savurmaları, ötekinin soğukkanlı bekleyişi, boğuşmayı uzatıyordu. Bir iskemle devrildi, kaba ayakkabıları yere serpilmiş beyaz kumu çiğniyordu. Fakat gitgide nefes nefese kaldılar, solukları işitilmeye başladı, kızaran yüzleri, alevleri gözlerinin parlak deliklerinden görülen bir iç yangınıyla şişer gibi oluyordu.

Chaval:

– Vurdum! diye haykırdı. Kemiklerini kolla!

Gerçekten yumruğu, yandan savrulan bir gürz gibi onun omzunu sıyırmıştı. Étienne, can acısının verdiği bir homurtuyu tuttu, yalnız, yumuşak bir gürültü, kasların için için zedelenmesinin sesi işitildi; o da doğrudan göğse indirdiği bir sağ yumrukla karşılık verdi. Chaval sürekli geri sıçramalarıyla sakınmamış olsaydı, bu yumruğun altında ezilecekti. Bununla beraber yumruk, sol böğrüne ve öyle şiddetle yerleşmişti ki sarsıldı, nefesi kesildi. Acıdan kolunun gevşediğini hissedince korkunç bir öfkeye kapıldı ve bir tekmeyle karşısındakinin karnını deşmek için oraya nişan aldı.

Boğulan sesiyle kekeledi:

– Al! İşkembene! Ortaya sereceğim işkembeni!

Étienne tekmeden sakındı ve mertçe kavga kurallarına aykırı bu hareketten öyle tiksinti duydu ki, sessizliğini bozdu:

– Sus, hayvan! Hem tekme atma, yoksa bir iskemle vurup gebertirim seni!

O zaman boğuşma kötüleşti. Rasseneur karşı çıkıyordu; karısının, onu yerinde durduran sert bakışı olmasa, tekrar karışacaktı. Dükkânlarında iki müşterinin, hesaplaşmaya hakları yok muydu? Rasseneur onların ateşe yuvarlanmalarından korktuğu

için sadece, ocağın önüne gelip durmuştu. Souvarine o sessiz haliyle bir sigara sarmış, fakat yakmayı unutmuştu. Catherine duvara dayanmış, kımıldamadan duruyordu; yalnız, elleri kendiliğinden beline doğru yükselmiş, orada kıvranıyor, düzenli kasılmalarla giysisinin kumaşını koparıyordu. Bütün çabasını bağırmamak, hangisinden tarafa olduğunu belli edip de birinden birini öldürmemek için harcıyordu. Üstelik öyle şaşkın bir durumdaydı ki, hangisini tuttuğunu da bilmiyordu.

Çok geçmeden Chaval kesildi, kan ter içinde rastgele vurmaya başladı. Étienne, öfkeli olduğu halde sakınmaya devam ediyor, hemen her yumruğu savuşturuyor, yumrukların bazısı sıyırtıp geçiyordu. Kulağı yarıldı. Bir tırnak, boynundan bir deri kopardı ve canı öyle yandı ki, o korkunç sağ vuruşlarından birini indirerek o da sövgü savurdu. Chaval yine bir sıçrayışta göğsünü yumruktan kurtardı; fakat eğilmişti, yumruk yüzüne geldi, burnunu ezdi, bir gözünü zedeledi. Hemen burun deliklerinden kan fışkırdı, gözü şişti, morardı. Aşağılık herif, bu kızıl kanla gözü körleşmiş ve beyninin sarsıntısından sersemlemiş bir halde şaşkın kollarıyla havayı döverken, tam da göğsüne inen bir yumruk, onu büsbütün bitirdi. Bir çatırtı oldu ve Chaval, yere indirilen bir alçı çuvalı ağırlığıyla sırtüstü düştü.

Étienne bekledi:

– Kalk, daha istiyorsan, tekrar başlarız.

Chaval cevap vermeksizin, birkaç saniye süren bir sersemlikten sonra, yerde kımıldandı, kollarını, bacaklarını oynattı. Güçlükle kendini topluyordu, bir an büzülüp diz üstü oturdu, cebinin içinde, eliyle, görülmeyen bir iş yapıyordu. Sonra ayağa kalkınca, gırtlağı vahşi bir yaygarayla dolup taşarak yeniden saldırdı. Fakat Catherine görmüştü; elinde olmadan, göğsünden büyük bir çığlık yükseldi ve kendisinin de bilmediği bir seçim kararıymış gibi, onu şaşırttı.

– Dikkat et! Bıçağını çekti!

Étienne ilk darbeyi, koluyla zar zor savuşturabilmişti. Şimşirden bir kabzaya bakır bilezikle sabitlenmiş bu bıçağın geniş ağzı, yün fanilayı kesti. Étienne, Chaval'in bileğini yakalamıştı;

korkunç bir boğuşma başladı. Étienne bırakırsa sonunun geleceğini hissediyor; diğeri bileğini kurtarıp bıçağı indirmek için kolunu sarsıp duruyordu. Silah yavaş yavaş aşağı doğru iniyor, ikisinin de katılaşan kasları yoruluyordu; Étienne çeliğin soğuk dokunmasını, iki defa cildinde hissetti; ardından, son bir çaba harcamak zorunda kaldı ve düşmanının bileğini öyle bir sıkışla ezdi ki, bıçak, açılan parmakların arasından kaydı. İkisi de yere atılmışlardı; bıçağı yerden alan Étienne oldu ve bu sefer, onu, havaya o kaldırdı. Chaval'i dizinin üstüne devirmişti, gırtlağını kesmekle tehdit ediyordu.

– Ah! Hain herif, şimdi sen gebereceksin!

İçinden gelen iğrenç bir ses, kulaklarını sağır ediyordu. Bu ses ta canevinden yükseliyor, kafasının içini çekiç gibi dövüyordu; ani bir öldürme çılgınlığı, kan içme gereksinmesiydi bu. Kriz, hiçbir zaman onu böyle sarsmamıştı. Oysa sarhoş da değildi; tecavüzün eşiğinde çırpınan bir aşk delisinin umutsuz titremesiyle, bu atadan geçme hastalığa karşı boğuşuyordu. Sonunda kendine geldi, bıçağı geriye fırlattı, boğuk bir sesle kekeledi:

– Kalk, defol!

Bu sefer Rasseneur atılmış, fakat bir kazaya uğramak korkusuyla, aralarına sokulmaya cesaret edememişti. Kendi dükkânında cinayet çıkmasını istemiyordu ve öyle öfkeleniyordu ki, tezgâhta dimdik oturan karısı, ona, hep zamanı gelmeden bağırdığını söyledi. Bıçağın bacaklarına değmesine az kalan Souvarine, nihayet sigarasını yaktı. Demek ki bu iş bitmişti ha? Catherine her biri hâlâ hayatta olan iki erkeğin karşısında, sersem sersem bakıyordu.

Étienne tekrar:

– Defol! dedi. Defol, yoksa gebertirim!

Chaval yerinden kalktı, burnundan hâlâ akan kanı elinin tersiyle sildi; çenesi kana bulanmış, gözü çürük içinde, yenilmenin verdiği öfkeyle, bacaklarını sürükleyerek çekildi, gitti. Catherine bilinçsiz adımlarla onun peşine düştü. O zaman Chaval doğruldu, kini, bir sövgü dalgasıyla taştı.

– Yoo! Yoo! Mademki onu istiyorsun, onunla yat, pis orospu! Canını seviyorsan bir daha benim evime adım atma!

Kapıyı hızla vurdu. Meyhanenin ılık salonunda büyük bir sessizlik oldu, yanan maden kömürünün hafif uğultusu işitildi. Yerde yalnız, devrilen iskemle ve yere dökülmüş kumun damlalarını içtiği bir kan serpintisi kalmıştı.

IV

Étienne'le Catherine, Rasseneur'den çıkınca sessizce yürüdüler. Buzlar çözülüyor, soğuk ve yavaş bu çözülme, karı eritmeden kirletiyordu. Kül rengi gökyüzünde dolunay, çok yüksekte esen bir fırtınanın öfkeyle sürüp götürdüğü kara paçavraları andırır iri bulutların gerisinde ışıldıyor; yerdeyse hiçbir rüzgâr esmiyor, sadece, kenarlarından beyaz topakların yumuşak bir inişle yere düştüğü damlardan sızıntı sesleri işitiliyordu.

Étienne, kendisine bırakılan bu kadının varlığından sıkılmış, huzursuzluk içinde, söyleyecek söz bulamıyordu. Onu alıp kendisiyle birlikte Réquillart'da saklamak, ona saçma görünüyordu. İşçi mahallesine, anasının babasının evine götürmek istemişti; fakat kız korku göstermiş, istememişti. Hayır hayır, evi bu kadar fena şekilde bırakıp gittikten sonra, tekrar onlara yük olmaktansa her şeyi göze alırdı. Artık ikisi de konuşmuyor, bir çamur deryası haline gelmeye başlayan yollarda rastgele yürüyorlardı. Önce Voreux'ye doğru inmişlerdi, sonra sağa döndüler, molozlukla kanal arasından geçtiler.

Étienne sonunda:

– Peki, ama bir yerde yatman lazım, dedi. Benim bir odam olsaydı, seni memnuniyetle oraya götürürdüm...

Fakat garip bir utangaçlık, sözünü kesti. Geçmiş günler, vaktiyle duydukları büyük istekler, birleşmelerine engel olan incelikler, utanmalar, yine aklına geliyordu. Acaba hâlâ bu kızı istiyor muydu da bu kadar şaşırıyor, yüreği yeni bir istekle yavaş yavaş ateşleniyordu? Gaston-Marie'de suratına indirdiği tokatların anısı, şimdi kin uyandıracağı yerde, onu azdırıyordu. Şaşkınlık içindeydi; Réquillart'da ona sahip olmak çok doğal ve çok kolay görünüyordu.

– Haydi karar ver, seni nereye götüreyim? Ne de olsa benimle olmak istemeyecek kadar benden tiksiniyorsun.

Catherine, tekerlek çukurlarında kayan tahta ayakkabılarını güçlükle taşıyarak onu ağır ağır takip ediyordu; başını kaldırmadan, yavaş sesle cevap verdi:

– Benim derdim bana yetiyor zaten, beni daha fazla üzme. Bugün benim bir sevgilim, senin de bir kadının var, istediğin şey bize ne yarar sağlayacak?

Mouquette'i anlatmak istiyordu. On beş günden beri işçi mahallesinde dolaşan sözlere bakarak, Étienne'in onunla beraber yaşadığını sanıyordu. Étienne bunun doğru olmadığını yeminle söyleyince başını salladı, dudak dudağa öpüştüklerini gördüğü akşamı hatırladı.

Étienne durdu, yavaş sesle:

– Yazık değil mi, bütün bu budalaca şeylere! dedi. Ne güzel anlaşacaktık!

Catherine hafifçe ürperdi, cevap verdi:

– Boş ver, üzülme, kaybın o kadar büyük değil. Sen benim iki meteliklik tereyağı topağı kadar, ne cılız, ne çelimsiz şey olduğumu bir bilsen; kesinlikle hiç kadın olamayacağım!

Sonra serbestçe devam etti; ergenleşme çağının bu kadar geç kalması bir hataymış gibi, kendi kendini suçluyordu. Bir erkeği bulunduğu halde, bu durum onu alçaltıyor, küçük kız çocuk sırasına sokuyordu. İnsan çocuk yaparsa, yine bir dereceye kadar suçsuz görülürdü.

Étienne büyük bir acımaya kapılarak, pek yavaş sesle;

– Zavallı yavrucuğum! dedi.

Molozluğun dibinde, bu pek büyük yığının gölgesine sığınmış durumdaydılar. Tam o sırada ayın üstünden, mürekkep karanlığında bir bulut geçiyordu. Birbirlerinin yüzünü bile seçemiyorlardı; nefesleri birbirine karışıyor; arzusu onlara aylarca azap veren o öpüşme için dudakları birbirini arıyordu. Fakat birdenbire, ay tekrar ortaya çıktı, tepelerinde, ışıkla bembeyaz olan kayaların üstünde, Voreux nöbetçisini tek başına dimdik gördüler. Sonunda da öpüşmeksizin, bir utanç duygusu onları ayırdı; bu, içinde

öfke, belirsiz bir isteksizlik ve büyük bir dostluk bulunan, o eski utançlarıydı. Bilek kemiklerine kadar çıkan cıvık çamurlar içinde, tekrar, ağır ağır yürüdüler.

Étienne:

– Karar verdin mi, istiyor musun? diye sordu.

Catherine:

– Hayır, dedi. Chaval'den sonra sen, değil mi? Senden sonra da başkası... Hayır, iğrenirim, bundan hiçbir zevk duymuyorum. O halde ne faydası var?

Sustular, bir kelime söylemeden yüz adım kadar yürüdüler.

– Bari nereye gideceğini olsun biliyor musun? dedi. Böyle bir gecede seni sokakta bırakamam.

Catherine açıkça cevap verdi:

– Eve gidiyorum, Chaval benim erkeğim, onun evinden başka yerde yatamam.

– Evet ama dayaktan canını çıkarır senin!

Sessizlik yine başladı. Kız boynu eğik, omuz silkmişti. Dövecekti, döve döve yorulunca duracaktı. Bir kahpe gibi sokaklarda sürtmektense bu daha iyi değil miydi? Sonra da tokada alışıyordu, kendini avutmak için on kızdan sekizinin, kendisinden daha iyi durumda olmadıklarını söylüyordu. Sevgilisi günün birinde kendisiyle evlenirse, bu, onun açısından, yine de pek iyi bir şey olacaktı.

Étienne ve Catherine bilinçsizce, Montsou'ya doğru yürümüşlerdi ve oraya yaklaştıkça, sessizlikleri daha uzuyordu. Sanki artık beraber değillerdi. Étienne kızın Chaval'e döndüğünü görerek çok üzüldüğü halde, onu inandıracak söz bulamıyordu. Kalbi parçalanıyordu; ona, bir yoksul ve bir kaçak hayatından, kafası bir askerin attığı kurşunla delindiğinde, gündüzü olmayan bir geceden daha iyi bir gelecek sözü veremiyordu. Gerçekten çekilen bu acıya dayanmak, bir başka acı yaratmaya kalkışmamak, belki daha akıllıca bir işti. İşte Étienne de, başı önünde, onu sevgilisinin evine götürüyordu; büyük yolda, şantiyelerin köşesinde, Piquette Kahvehanesi'ne yirmi metre kala, Catherine onu durdurarak:

– Daha öteye gelme. Seni görür, yine mesele çıkar, dedi.

Kilisenin saati on biri çalıyordu, kahvehane kapalıydı, fakat aralıklardan ışık sızıyordu.

Catherine :

– Elveda, diye mırıldandı.

Elini Étienne'e uzatmıştı; genç adam bu eli avucunda tutuyordu; kız ondan ayrılmak için ağır bir çaba sarf ederek elini güçlükle çekti. Başını çevirmeden, küçük kapıdan girdi. Fakat Étienne uzaklaşmıyor, aynı yerde ayakta duruyor, evde geçen salıneyi endişeyle düşünerek gözleri oraya dikilmiş, bekliyordu. Kulak kabartıyor, dayak yiyen kadın çığlığı işitmek korkusuyla titriyordu. Ev hâlâ karanlık ve sessizdi, yalnız, birinci kat pencerelerinden birinin aydınlandığını gördü. Bu pencere açılıp da yola doğru eğilen ince gölgeyi tanıyınca ilerledi.

O zaman Catherine, gayet yavaş sesle fısıldadı:

– Daha gelmemiş, ben yatıyorum... Rica ederim, git!

Étienne yürüdü, gitti. Buzların çözülmesi artıyor, damlardan sular dökülüyor, duvarlardan, tahta perdelerden, gece karanlığına karışmış bu sanayi mahallesini oluşturan yığınlardan, nem damlaları süzülüyordu. Étienne önce yorgunluktan ve üzüntüden hasta, yerin dibine girmekten, orada yok olmaktan başka bir şeye gerek duymaksızın, Réquillart'a doğru yürüdü. Sonra aklı tekrar Voreux'ye takıldı; kuyuya inecek olan Belçikalıları; ocaklarında yabancı varlığına göz yummamaya kararlı, askerlere kin duyan arkadaşlarını düşünüyordu. Böylece erimiş kar suyu birikintilerinin ortasında, tekrar kanal boyunca yürümesini sürdürdü.

Molozluğun yakınına geldiği zaman, ay, çok berrak ortaya çıktı. Étienne gözlerini kaldırdı, yükseklerde esen kuvvetli rüzgârın kamçısıyla kaçışan bulut yığınlarının geçtiği gökyüzüne baktı; fakat bulutlar ağarıyor, parçalanıyor, daha inceliyor, ayın üstünde, bulanık bir suyun buğulu saydamlığına bürünüyordu; birbirini öyle hızla kovalıyorlardı ki, zaman zaman örtülen ay, hemen yine, aynı parlaklığıyla ortaya çıkıyordu.

Étienne, gözleri bu duru aydınlıkla dolarak başını eğdiği sırada, molozluğun tepesindeki bir görüntü onu durdurdu. Soğuktan katılaşan nöbetçi şimdi orada geziniyor, yüzü Marchiennes tarafına dönük, yirmi beş adım yürüyor, sonra Montsou tarafına dönüp geri geliyordu. Solgun gökyüzünden keskin çizgilerle ayrılmış gibi duran bu siyah görüntünün tepesinde, süngünün beyaz parıltısı görülüyordu. Aslında genç adamı ilgilendiren şey, fırtınalı gecelerde Bonnemort'un sığındığı kulübenin arkasında gözüne ilişen, kımıldayan bir gölge, pusuda sürünen bir hayvandı. Sansarı andıran uzun ve kemiksiz sırtından, Jeanlin'i hemen tanımıştı. Nöbetçi onu göremezdi, bu haydut çocuk hiç kuşkusuz bir muziplik hazırlıyordu. Çünkü askerlere karşı öfkesi bir türlü geçmiyor, insanları tüfekleriyle öldürsünler diye gönderilen bu katillerden ne zaman kurtulacaklarını sorup duruyordu.

Bir budalalık yapmasını önlemek için Étienne, çocuğu çağırmayı düşündü ve bir anlık bir duraksama geçirdi. Ay gizlenmişti, Étienne onun, sıçramaya hazır, toparlandığını gördü; fakat ay tekrar ortaya çıkıyor ve çocuk çömelmiş durumda kalıyordu. Nöbetçi her seferde kulübeye kadar ilerliyor, sonra arkasını dönüp geri gidiyordu. İşte, tam da bir bulut ortalığı karanlıklara boğduğu sırada, Jeanlin birdenbire, bir yabani kedi gibi yüksek bir zıplayışla askerin omzuna atladı, pençeleriyle oraya tutundu ve ardına kadar açık bıçağını onun boğazına sapladı. Keçe yakalık sert geldiği için bıçağın sapına iki eliyle dayanmaya, vücudunun bütün ağırlığını oraya vermeye mecbur oldu. Çoğunlukla çiftliklerin arkasında tavuklar yakalar, keserdi. Bu o kadar çabuk oldu ki, gece karanlığında askerin tüfeği, bir demir şangırtısıyla yere düşerken yalnız boğuk bir feryat koptu. Ay bembeyaz, parlamaya başlamıştı bile.

Étienne şaşkınlıktan donakalmış, hâlâ bakıyordu. Sesi, göğsüne tıkanıp kalmıştı. Tepede, molozluğun üstünde, ürküntüyle kaçışan bulutlara, artık hiçbir gölge vurmuyordu. Étienne koşar adım tepeye çıktı, Jeanlin'i, kolları açık geriye doğru serilmiş cesedin önünde, dört ayak vaziyette buldu. Parlak ışığın ortasında, karın üstünde, kırmızı pantolon ve kül rengi kaput, belirgin çiz-

gilerle ayrılıyordu. Bir damla kan akmamıştı, bıçak hâlâ kabzasına kadar, boğazda gömülü duruyordu.

Étienne düşünmeden vurduğu öfkeli bir yumrukla, çocuğu cesedin yanına serdi. Çılgınca kekeledi:

– Neden yaptın bu işi?

Jeanlin toparlandı, sıska sırtını kedi gibi kabartarak ellerinin üstünde sürüklendi; ve geniş kulakları, yeşil gözleri, çıkık çenesi yaptığı kötü işin şokuyla titriyor, parlıyordu.

– Bilmiyorum, canım öyle istiyordu.

Bu cevaba saplanıp kaldı. Üç gündür bu işin sevdasındaydı. Bu onu rahatsız ediyor, o kadar düşündürüyordu ki, başı, ta şurası, kulaklarının arkası ağrıyordu, kömürcüleri kendi köşelerinde gelip rahatsız eden bu domuz askerler için de kendini üzmeye gerek var mıydı? Ormandaki sert konuşmalardan, ocaklar arasında haykırılan yakıp yıkma ve ölüm çığlıklarından, aklında beş altı kelime kalmıştı, devrimcilik oynayan bir çocuk gibi, bunları söyleyip duruyordu. Bundan fazla bir şey bilmiyordu, onu hiç kimse zorlamamıştı, bir tarladan soğan çalma isteğine nasıl kapılıyorsa, bu istek de ona öylece gelivermişti. Bu çocuk kafasının içinde, cinayetin böyle, sinsi sinsi filizlenmiş olmasından korkuya kapılan Étienne, şuursuz bir hayvan kovar gibi, onu, bir tekme vurarak yine kovdu. Voreux'deki karakolun nöbetçinin attığı boğuk feryadı işitmiş olmasından çekiniyor, ayın ortaya her çıkışında, ocağa doğru bir bakış fırlatıyordu. Fakat hiçbir kımıldanma olmamıştı; eğildi, yavaş yavaş donan elleri yakaladı, kaputun altında vuruşu duran kalbi dinledi. Bıçağın yalnız kemik sapı görülüyordu; üzerinde kara harflerle, yalnız, bir sevgi sloganı vardı; orada "aşk" kelimesi yazılıydı.

Étienne'in gözleri, askerin boğazından yüzüne gitti, birdenbire o küçük askeri tanıdı. Bu, bir sabah kendisiyle konuştuğu er Jules'dü. O zaman bu çilli, sarışın, sevimli yüzün karşısında, yüreğine büyük bir acı çöktü. Alabildiğine açık, mavi gözler, ufukta, doğduğu memleketi ararken gördüğü o dik bakışla, gökyüzüne bakıyordu. Bir güneş parıltısı içinde gözüne gözüken, orada, orada dediği o Plogof neresiydi acaba? O fırtınalı gecede deniz,

uzakta uğulduyordu. Çok yüksekten esen rüzgâr, belki o çorak arazide esmişti. İki kadın, anayla kız kardeş ayakta duruyorlar, rüzgârın uçurduğu başlıkları ellerinde; küçüğün, aralarındaki fersahlarca uzaklığın ötesinde, o saatte ne yaptığını sanki görebileceklermiş gibi onlar da bakıyorlardı. Şimdi onu, sonsuza dek bekleyeceklerdi. Zavallı insanların, zenginler uğruna birbirini öldürmeleri ne iğrenç şeydi!

Fakat bu cesedi yok etmek gerekiyordu; Étienne önce, onu kanala atmayı planladı. Orada ortaya çıkarılacağının kesin olduğunu düşünerek caydı. O zaman heyecanı son dereceyi buldu, dakikalar geçiyordu, nasıl bir karar vermeliydi? Birdenbire aklına bir şey geldi. Cesedi Réquillart'a kadar götürebilirse, onu oraya sonsuza dek gömebilirdi.

Jeanlin'e:

– Buraya gel, dedi.

Çocuk kuşkulanıyordu.

– Olmaz, döveceksin. Hem benim işim var, iyi geceler.

Gerçekten Voreux'de, direk yığınları altındaki gizli bir kovukta, Bébert'le Lydie'ye randevu vermişti. Sorun önemliydi, Belçikalılar maden kuyusuna indikleri vakit, taşa tutulup kemikleri kırılacak olursa, kendileri de orada bulunmak için, gece eve gitmeyeceklerdi.

Étienne tekrar:

– Bana bak, dedi. Buraya gel, yoksa askerleri çağırırım, kafanı keserler.

Jeanlin de razı olunca Étienne, mendilini büktü, kanın akmasını önleyen bıçağı yerinden çıkarmadan mendili askerin boynuna sıkı sıkı sardı. Karlar eriyordu, yerde ne kan birikintisi ne boğuşma izi vardı.

– Tut bacaklarından.

Jeanlin bacaklarından tuttu, Étienne tüfeği sırtına astıktan sonra, cesedin omuzlarından yakaladı; ikisi birlikte, taşları yuvarlamamaya çalışarak yavaş yavaş molozluktan aşağı indiler. Neyse ki ay örtülmüştü. Fakat kanal boyunca yürüdükleri sırada, yine, berrak bir biçimde ortaya çıktı. Karakoldan görülmemeleri

büyük bir şanstı. Cesedin iki tarafa sallanması rahatsızlık veriyordu. Her yüz adımda bir, onu yere bırakmak zorunda kalıyorlardı. Réquillart Sokağı'nın köşesinde bir gürültü işitip donakaldılar, devriye tarafından görülmemek için bir duvarın arkasına tam zamanında saklandılar. Daha ötede, karşılarına birdenbire bir adam çıktı fakat sarhoştu, onlara söverek uzaklaştı. Nihayet ter içinde, heyecandan çeneleri birbirine vurarak, eski ocağa vardılar.

Étienne askeri merdiven bölmesinden geçirmenin kolay olmayacağını zaten kestirmişti. Bu, korkunç bir iş oldu. Önce Jeanlin'in, yukarıda durup cesedi aşağıya sarkıtması lazım geldi. Bu sırada Étienne, basamakları yıkılmış ilk iki sahanlıktan cesedin geçmesine yardım etmek için çalılıklara asılıp onunla beraber iniyordu. Sonra her merdivende, aynı hareketi yapmak, önden inip sonra cesedi kolları arasına almak zorunda kaldı. Böylece, iki yüz on metre derinliğe kadar otuz merdivende, cesedin durmadan üzerine düştüğünü hissetti. Tüfek sırtını sıyırıyordu; çocuğun cimrice sakladığı mum parçasını getirmesini istememişti. Ne faydası vardı? Işık, bu dar sıçan yolunda el tutacaktı. Ama nefes nefese asansör alanına geldikleri zaman, küçüğü mum getirmeye gönderdi. Cesedin yanına oturmuş, kalbi hızlı hızlı çarparak karanlığın ortasında onu bekliyordu.

Jeanlin elinde ışıkla tekrar görününce, Étienne ona danıştı, çünkü çocuk, bu eski galerileri, insanların geçemeyecekleri yarıklara varıncaya kadar taramıştı. Tekrar yürümeye başladılar ve ölüyü, yıkıntı halinde, dolambaçlı galerilerden, bir kilometreye yakın bir mesafe kadar sürüklediler. Sonunda tavan alçaldı, yarı yarıya kırılmış direklerin tuttuğu küçük bir kayanın altında, diz çökmüş durumdaydılar. Burası, bir tür uzun kutuydu ve küçük askeri tabuta koyar gibi oraya yatırdılar; tüfeğini yanına yerleştirdiler; sonra topuklarının var kuvvetiyle vurarak, kendileri de altında kalmak tehlikesi içinde, direkleri büsbütün kırdılar. Kaya hemen yarıldı, dirseklerinin ve dizlerinin üstünde sürtünerek kaçacak kadar zar zor vakit bulabildiler. Étienne, görmek ihtiyacıyla geri döndüğü zaman, tavanın yıkıntısı sürüyor, büyük

basıncın altında cesedi yavaş yavaş eziyordu. Böylece orada, kalın toprak yığınından başka hiçbir şey kalmamıştı.

Jeanlin evine, o haydut mağarasına dönünce, yorgunluktan bitkin bir halde ota uzanarak:

– Adam sen de! Yumurcaklar beklesinler, bir saat uyuyacağım, diye söylendi.

Étienne, ufacık bir parça kalan mumu üflemişti. O da çok yorgundu, fakat uykusu yoktu, bu karabasanın üzüntülü düşünceleri, kafasının içini çekiç gibi dövüyordu. Biraz sonra bu düşüncelerden, acı verici yalnız bir tanesi kaldı, cevap veremediği bir soru halinde onu yormaya başladı. Chaval'i bıçağın altında tuttuğu sırada niçin öldürmemişti? Ya bu çocuk, adını bile bilmediği bir askeri niçin boğazlamıştı? Bu onun, öldürmek cesareti ve öldürmek hakkıyla ilgili devrimci inançlarını sarsıyordu. Acaba kendisi korkak mıydı? Çocuk, ot yığını üstünde, cinayetinin sarhoşluğunu giderircesine, uyuşmuş biri gibi horlamaya başlamıştı. Étienne'se tiksinti ve öfke içinde, onu orada görmekten, işitmekten sıkıntı duyuyordu. Birdenbire ürperdi, korkunun rüzgârı yüzüne çarpmıştı. Toprağın derinliklerinden hafif bir sürtünme, bir hıçkırık işitir gibi oluyordu. Orada, kayaların altında, yanında tüfeğiyle yatan küçük askeri düşledi, sırtı dondu, saçları diken diken oldu. Budalaca bir şeydi bu, bütün maden sesle doluyordu, mumu yakmak zorunda kaldı, ancak bu solgun aydınlıkta, galerilerin boşluğunu görünce rahatladı.

Bir çeyrek saat daha, hep aynı çekişme içinde yorularak, gözleri bu yanan fitilde, düşündü. Bir cızırtı oldu, fitil söndü ve her şey tekrar karanlıklara gömüldü. Étienne'i yine bir ürperme aldı. Jeanlin'in bu kadar fazla horlamasını önlemek için onu tokatlamak istiyordu. Çocuğun yakınında olmak o kadar dayanılmaz bir hale geliyordu ki, bol hava almak gereksinmesiyle kıvranarak, sanki arkasından soluğunu duyduğu bir gölge geliyormuş gibi, galerilerden ve merdiven bölmesinden çabucak geçerek kaçtı.

Étienne, yukarıda, Réquillart yıkıntısı ortasında nihayet geniş bir nefes alabildi. Mademki öldürmeye cesaret edemiyordu, şu halde ölmek kendisine düşerdi. Daha önceden de aklına gelen

bu ölüm fikri yeniden doğuyor, son bir umut gibi kafasına gömülüyordu. Mertçe ölmek, devrim yolunda ölmek; her şeye bir son verecek, iyi veya kötü, hesabını görecek, daha fazla düşünmesini önleyecekti. Eğer arkadaşlar Belçikalılara hücum ederlerse, o ilk sırada bulunacaktı; şansı yardım edip nasıl olsa bir kazaya uğrardı.

Voreux etrafında dolaşmak için kuvvetli adımlarla dönüp geldi. Saat ikiyi çalıyordu, ocağı bekleyen karakol erlerinin oturduğu çavuşlar odasından yüksek sesler işitiliyordu. Nöbetçinin ortadan kaybolması, karakolu birbirine katmıştı; yüzbaşıyı uyandırmışlardı, olay yerinde dikkatle yapılan bir araştırmadan sonra, askerin kaçtığına karar verilmişti. O arada, karanlıkta etrafı gözleyen Étienne, küçük askerin söylediği o cumhuriyetçi yüzbaşıyı hatırlıyordu. Belli mi olurdu, belki de onu halktan tarafa olmaya razı edebilirdi. Erler dipçikleri havaya kaldırırdı, bu da, burjuvaların öldürülmesi için işaret olabilirdi. Yeni bir düşe kapıldı, artık ölümü düşünmüyordu; ayakları çamurların içinde, çözülen buzların buğusu omuzlarında, elde edilmesi hâlâ olanaklı bir başarı umudunun ateşiyle yanarak, saatlerce orada kaldı.

Saat beşe kadar Borainleri bekledi. Sonra İşletmenin onları, Voreux'de yatırmak kurnazlığını gösterdiğini anladı. Ocağa iniş başlıyordu, gözcü olarak orada nöbet bekleyen İkiyüzkırklar Mahallesi grevcilerinden birkaç kişi, arkadaşlara haber götürmekte kararsızdılar. Kendilerine oynanan oyunu onlara Étienne anlattı ve o, molozluğun gerisinde, kanalın yanındaki yolda beklerken, diğerleri koşa koşa gittiler. Saat altıyı çaldı, solgun gök ağarıyor, kırmızımtırak bir şafakla aydınlanıyordu ki, Rahip Ranvier, cübbesi sıska bacaklarına doğru toplanmış, bir patikadan çıkageldi. Her pazartesi günü, ocağın öte tarafındaki bir manastırın kilisesinde, bir sabah duası okumaya giderdi.

Genç adamı alevli gözleriyle süzdükten sonra, yüksek sesle:

– Günaydın dostum, dedi.

Ama Étienne cevap vermedi. Uzaktan, Voreux'nün kızakları arasından bir kadının geçtiğini görmüş ve onu Catherine'e benzettiği için kaygıya düşerek oraya doğru seğirtmişti.

Catherine gece yarısından beri, buzları çözülen yollarda taban tepiyordu. Chaval döndüğü zaman onu yatakta bulunca, bir tokat atıp kaldırmıştı. Pencereden kaçmak istemezse hemen kapıdan çıkmasını söylüyordu. Kız da ağlaya ağlaya, yarı buçuk giyimli, bacakları tekmeden çürük içinde, aşağı inmek zorunda kalmış, son bir tokatla kapı dışarı atılmıştı. Bu kabaca ayrılış onu sersem ediyordu, yolda bir sınır taşı üstüne oturmuş, Chaval'in hâlâ kendisini çağırmasını bekleyerek eve bakmış durmuştu. Zira böyle bir şey olamazdı, Chaval onu gözlüyordu; sığınacak bir kimsesi olmaksızın, böyle bırakılmış, tir tir titrediğini görünce tekrar yukarıya çıkmasını söyleyecekti.

Sonunda iki saat bekledikten sonra, bu, sokağa atılmış köpek hareketsizliği içinde soğuktan ölerek kararını verdi. Montsou'dan çıktı, sonra yine geri döndü, ne kaldırımdan seslenmeye ne kapıyı çalmaya cesaret edebildi. En sonunda işçi mahallesine, babasının evine gitmek isteyerek büyük düz yolu tuttu, kaldırımdan yürüdü. Fakat mahalleye varınca öyle utandı ki, kapalı panjurların arkasında ağırlaşan uykuya karşın, biri tarafından görülüp tanınmak korkusuyla, bahçeler boyunca koşmaya başladı. Artık ondan sonra, en ufak gürültüden ürkerek yakalanıp aylardan beri, karabasanlarından kurtulamadığı o Marchiennes genelevine, bir fahişe gibi götürülmek korkusuyla, serseri serseri dolaştı durdu. İki defa Voreux'ye kadar geldi, karakoldan işitilen kalın seslerden ürktü, peşinden gelen olup olmadığını anlamak için sürekli arkasına bakarak soluk soluğa koştu. Réquillart'ın dar sokağı hep sarhoşlarla doluydu, böyle olduğu halde, kendisini birkaç saat evvel kovan adama rastlamak umuduyla oraya dönüyordu.

Chaval'in o sabah madene inmesi gerekiyordu; Catherine onunla konuşmanın yararı olmadığını anlamakla birlikte, yine de bu düşünceyle ocağa doğru sürüklendi; aralarında her şey bitmişti. Jean-Bart'da artık çalışılmıyordu ve Chaval, Voreux'de yine iş alacak olursa onu boğacağını yeminle söylemişti, orada kendisini lekeleyeceğinden korkuyordu. O halde ne yapacaktı? Başka tarafa gitmek, açlıktan gebermek, rastgele her erkeğin da-

yağına boyun eğmek miydi kaderi? Sürükleniyor, bacakları bitik, beline kadar çamura bulanmış, yollar ortasında sendeliyordu. Çözülen buzlar şimdi yollardan, bir çamur deryası halinde akıyor ve Catherine, üstüne oturacak bir taş aramaya cesaret edemeden, bu çamurlara bata çıka, durmadan yürüyordu.

Gün ışıdı. Catherine, direk yığınları altında saklandıkları yerden burunlarını uzatan Lydie'yle Bébert'i gördüğü anda, molozluğun yanından, ölçülü adımlarla dolaşan Chaval'i sırtından tanıdı. Çocuklar geceyi orada pusuda geçirmişler, Jeanlin beklemeleri emrini verdiği için evlerine dönmeye cesaret edememişlerdi; o sırada Jeanlin, Réquillart'da, cinayetinin yorgunluğunu gidermekle uğraşırken, iki çocuk, ısınmak için sarmaş dolaş olmuşlardı. Rüzgâr, kestane ve meşe ağaçlarının dalları arasından esiyor, onlar, kullanılmayan bir oduncu kulübesindeymiş gibi büzülüyorlardı. Lydie, dayak yiyen küçük kadın olarak acılarını yüksek sesle söylemeyi göze alamıyor, Bébert, kumandanının, yanaklarını kabartan tokatlarından yakınmak cesaretini gösteremiyordu; ama doğrusu, o da fazla kötü davranıyor, delice hırsızlıklarla onları tehlikeye atıyor, sonra da paylaşmaya hiç yanaşmıyordu; onların da kalpleri buna başkaldırıyordu. Sonunda, Jeanlin'in yasağını düşünmeden, onları korkuttuğu gibi görünmez bir tokat yemeyi göze alarak öpüşmüşlerdi. Tokat gelmeyince hafif hafif öpüşmeye devam ediyorlar, bütün ezilmişliklerini, bütün duygusallıklarını, o uzun zamandan beri bastırılmış arzularını, bu karşılıklı okşamalarla gideriyorlar, başkaca bir amaç gütmüyorlardı. Bütün gece birbirlerini böylece ısıtmışlardı, bu gizli kovuğun dibinde öyle mutluydular ki, Sainte-Barbe yortusunda, meyveli pasta yiyip şarap içtikleri zaman bile bu kadar mutlu olduklarını hatırlamıyorlardı.

Ani bir boru sesi, Catherine'i ürpertti. Topukları üstünde yükseldi, Voreux karakol erlerinin silah başı yaptığını gördü. Étienne koşar adımla geliyordu, Bébert ve Lydie bir sıçrayışta, kovuklarından dışarı fırlamışlardı. Ta uzaktan, gitgide artan gün ışığının ortasında, kadınlı erkekli bir grup, öfkeli öfkeli hareketlerle, işçi mahallesinden iniyordu.

V

Voreux'nün bütün çıkış yerleri kapatılmıştı; askerlerin altınışı da silahları elde, serbest kalan tek kapıyı tutuyordu. Bu, çavuşlar odasıyla barakadan geçilen dar bir merdivenle harmana giden kapıydı. Yüzbaşı, arkadan saldıran olmaması için askerleri tuğla duvarın önüne, iki sıra halinde dizmişti.

Önce, işçi mahallesinden inen madenci grubu açıkta durdu. Topu topu otuz kişi kadardı, sert ve karmakarışık sözlerle ne yapacaklarını konuşuyorlardı.

İlk gelen Maheude, çarçabuk başına bağladığı bir mendilin altında, tarazlanmış saçlarıyla, uyuyan Estelle kucağında, ateşli bir sesle durmadan tekrar ediyordu:

– Ne kimse girsin ne de kimse çıksın! Hepsini içeride enselemeli!

Maheu onaylıyordu. Tam o sırada Mouque Baba, Réquillart'dan geldi. Geçmesini önlemek istediler. Fakat o çırpındı, atlarının ne olursa olsun yemlerini yediklerini, devrime kulak asmadıklarını söyledi. Aslında bir beygir ölmüştü, dışarı çıkarmak için kendisini bekliyorlardı. Étienne yaşlı seyisi serbest bıraktı, askerler de onun kuyuya inmesine izin verdiler. Bir çeyrek saat sonra, azar azar büyüyen grevci sürüsü sakıncalı bir hal almaya başladığı sırada, giriş katındaki kapalı geniş bir kapı açıldı, adamlar gözüktü, hâlâ ip ağın içinde bağlı duran, içler acısı bir yığın halindeki ölü hayvanı sürüklediler, erimiş kar suyu birikintileri ortasına bıraktılar. Öyle bir şaşkınlık olmuştu ki, bu adamların yeniden içeri girmesini ve kapıyı sürmelemelerini önleyemediler. Beygirin yana devrilip katılaşan başını görünce onu hepsi tanımıştı. Fısıltılar oldu:

– Trompette değil mi? Trompette bu.

Gerçekten de Trompette'ti. Kuyuya indiği günden beri bir türlü uyum sağlayamamıştı. Işık özlemiyle acı çeker gibi tasalı, işe karşı isteksiz duruyordu. Madenin emektarı Bataille, kuyu dibinde geçirdiği on senenin dayancından bir parçasını ona aşılamak için, boşuna, dostça sürtünüyor, boynunu ısırıyordu. Bu

okşamalar onun üzüntüsünü artırıyor; tüyleri, karanlıklarda yaşlanan arkadaşının verdiği sırlar karşısında ürperiyordu; ikisi de her karşılaştıklarında, her birlikte kişnediklerinde, yaşlısı, artık hatırlamamaktan, genciyse unutamamaktan yakınır gibi görünüyordu. Ahırda yemlikleri yan yanaydı; başları eğik, birbirlerinin burnuna soluyarak gün ışığında alabildiğine uzanan yeşil otların, beyaz yolların, sarı aydınlıkların, sürekli kafalarında dolaşan düşlerini birbirlerine söylüyorlardı. Sonra Trompette ter içinde ot yatağında can çekişirken Bataille umutsuz, hıçkırıklar gibi kısa tıksırışlarla, onu koklamış durmuştu. Soğumaya başladığını seziyordu. Maden onun son zevkini, güzel kokularla gökten inerek açık havadaki gençliğini kendisine hatırlatan bu arkadaşı da elinden alıyordu. Şimdi de diğerinin artık kımıldamadığını görünce korkudan kişneyerek yularını koparmıştı.

Üstelik Mouque, başçavuşu sekiz günden beri uyarıyordu. Fakat o sırada, hasta bir beygire kulak asan mı vardı? Bu efendiler, beygirleri yerinden oynatmayı hiç sevmezlerdi. Fakat şimdi, ölü beygiri çıkarmak gerekiyordu. Bir gün evvel seyis, iki adamla beraber bir saat uğraşmış, Trompette'i bağlamıştı. Onu kuyuya kadar taşımak üzere Bataille'ı getirdiler. İhtiyar beygir öyle bir dar galeriden gidiyordu ki, derisini yüzecek şekilde sarsıntılarla, ölü arkadaşını yavaş yavaş çekiyor; yorgunluktan bitkin, kafasını sallıyor, parçalama yerinde beklenen bu yığının sürekli sürtünme sesini dinliyordu.

Asansör alanında, koşumları çıkarıldıktan sonra, ölüyü yukarıya çıkarmak üzere yapılan hazırlıkları, havuz üstündeki traverslerin üzerinden itilen cesedi, bir asansör altına bağlanan ağı, tasalı bir gözle seyretti. Sonunda yükleyiciler, canlı yük işareti verdiler. Bataille boynunu uzattı, arkadaşının önce yavaş yavaş gidip sonra birdenbire karanlıklara gömülerek bu kara deliğin yukarısında sonsuzluğa kadar kayboluşuna baktı. Şimdi boynunu yukarı doğru uzatmış duruyor, zayıf hayvan belleği, belki yeryüzüne ait şeyler hatırlıyordu. Fakat artık bitmişti, arkadaşı artık bir şey görmeyecekti, kendisi de şuradan yukarı çıkacağı gün, biçare bir yığın halinde, böylece bağlanacaktı. Ayakları titremeye

başladı; uzak kırlardan gelen bol hava, soluğunu kesiyordu; ağır adımlarla ahıra döndüğü zaman sarhoş gibiydi.

Ocak ağzında kömürcüler, Trompette'in cesedi karşısında tasalı duruyorlardı. Bir kadın yavaş sesle:

– İnsan yine, canı isterse iniyor! dedi.

Fakat işçi mahallesinden yeni bir kafile geliyordu ve peşinde Levaque Kadın'la Bouteloup olduğu halde en önde yürüyen Levaque bağırıyordu:

– Kahrolsun Borainler! İçimizde yabancı istemiyoruz! Kahrolsun! Kahrolsun!

Hepsi saldırıyorlardı, Étienne onları durdurmak zorunda kaldı. Pek pek yirmi sekiz yaşında, yüzü umutsuz ve kararlı, ince, uzun boylu bir genç olan yüzbaşıya yaklaşmış, ona durumu anlatıyor, onu elde etmeye çalışıyor, sözlerinin etkisini yüzünde araştırıyordu. Boş yere cana kıymaya ne gerek vardı? Halk, madencilerin tarafında değil miydi? Hep kardeştiler, anlaşmak lazımdı. Cumhuriyet kelimesini işitince yüzbaşı sinirli bir hareket yapmıştı. Askerce katılığını sürdürüyordu, sertçe cevap verdi:

– Açıl! Görevimi yapmaya zorlamayın beni.

Étienne üst üste üç defa aynı şeyleri söyledi. Arkasında arkadaşları homurdanıyorlardı. Mösyö Hennebeau'nun ocakta bulunduğu söylentileri dolaşıyor ve kendi kömürünü kendi kazıp kazmayacağını görmek için boynuna ip bağlayıp onu aşağı sallandırmaktan söz ediliyordu. Fakat bu yanlış bir söylentiydi, orada yalnız, Négrel ve Dansaert vardı, ikisi de, bir aralık, harmanın penceresinde gözüktüler. Başçavuş Pierrone'la olan macerasından sonra utangaç, geride duruyordu; mühendisse ufacık, keskin gözlerini, cesaretle halk üzerinde gezdiriyor, insanları ve eşyayı kaplayan alaycı bir hafifsemeyle gülümsüyordu. Yuhalar yükseldi, ikisi de gözden kayboldular. Bu defa onların yerine, yalnız, Souvarine'in sarışın çehresi görüldü. Tam o sırada görev başında bulunuyordu, grevin başından beri makinesini bir gün bile bırakmamıştı; hiç konuşmaksızın, solgun gözlerinin derinliklerinde çelik çivi parıldıyormuşçasına, bir düşünceye takılıp kalmış gibiydi.

Yüzbaşı çok yüksek sesle, yine:

– Açıl! dedi. Laf dinlemiyorum, kuyuyu korumak için emir aldım, koruyacağım... Hem askerlerimin üstüne doğru yürümeyin, yoksa sizi geriletmeyi bilirim.

Sesinde bir kesinlik olmakla beraber, madencilerin durmadan çoğalan kalabalığını görerek, gitgide artan bir kaygıyla yüzü soluyordu.

Nöbeti öğleyin başkasına bırakacaktı, fakat o zamana kadar dayanamayacağından korktuğu için destek istemek üzere, maden ocağındaki çıraklardan birini Montsou'ya göndermişti.

Ona bağırıp çağırınayla cevap vermişlerdi:

– Kahrolsun yabancılar! Kahrolsun Borainler! Kendi işimize kendimiz sahip olmak istiyoruz!

Étienne üzüntülü, çekildi. Her şey bitmişti, vuruşmaktan ve ölmekten başka yapacak iş yoktu. Artık arkadaşları alıkoymaktan vazgeçti, sürü, küçük birliğe doğru aktı. Dört yüz kişiye yakındılar, civar işçi mahalleleri boşalıyor, koşar adımla geliyorlardı. Hepsi aynı şeyi haykırıyorlardı, Maheu ve Levaque askerlere, çok öfkeli bir şekilde:

– Defolun! Sizinle alışverişimiz yok! Defolun! diyorlardı.

Maheude:

– Bu sizi ilgilendirmez, diyordu. Bırakın, kendi işimizi kendimiz görelim!

Onun arkasından Levaque, daha şiddetle ekliyordu:

– Geçmek için sizi yemek mi lazım? Rica ederiz, çekin gidin!

Hatta Bébert'le birlikte, kalabalığın en civcivli yerine sokulmuş olan Lydie'nin tiz perdeden ince sesi işitiliyordu:

– Amma da sucuk kafalı asker bozuntuları ha!

Catherine birkaç adım ötede, şanssızlıkla ortasına düştüğü bu yeni sertlikler karşısında sersemlemiş bakıyor, dinliyordu. Çektiği yetişmiyor muydu? Nasıl bir suç işlemişti de, kaderi ona böyle rahat yüzü göstermiyordu? Daha dün, grevin öfkelerine akıl erdiremiyor ve insan, payına düşen tokadı yedikten sonra, daha fazlasını aramak boşuna olur diye düşünüyordu; şu andaysa, kalbi bir öç isteğiyle doluyor, Étienne'in vaktiyle, geceleri anlattığı şey-

leri hatırlıyor, şimdi askerlere ne söylediğini işitmeye çalışıyordu. Étienne onlara arkadaş diye hitap ediyor, onların da halktan olduklarını hatırlatıyor, yoksulluk sömürücülerine karşı halkla bir olmaları gerektiğini söylüyordu.

Fakat kalabalık içinde uzun bir hareketlenme oldu ve yaşlı bir kadın ortaya çıktı. Bu Brûlé Kadın'dı, korkunç derecede zayıf, boynu ve kolları çıplak, öyle hızla koşmuştu ki, ak saçları gözlerinin üstüne düşüyordu.

Nefes nefese:

– Vay canına! Geldim işte, diye kekeledi. O Pierron olacak satılmış herif beni mahzene kapatmıştı.

Hiç beklemeden, ağzı kara, sövgüler kusarak askerlere saldırdı:

– Alçak alayı! Kepaze alayı! Üstlerinin çizmelerini öper, fakir fukaranın karşısına çıktı mıydı yiğit kesilir bunlar!

O anda diğerleri de ona katıldılar, bir aşağılama yaylımı başladı. Önceleri birkaç kişi:

– Yaşasın askerler! Subayı kuyuya atın! diye haykırıyordu.

Fakat çok geçmeden, yalnız bir tek bağırtı işitilmeye başladı:

– Kahrolsun kırmızı pantolonlular!

Kardeşlik çağrılarını, birliktelik için yapılan dostça girişimleri, hareketsiz ve sessiz bir yüzle duygusuz bir şekilde dinlemiş olan bu adamlar, bu sövgü yağmuru altında da aynı sakin sertliği sürdürüyorlardı. Arkalarında yüzbaşı, kılıcını çekmişti; kalabalık onları duvara yapıştıracak gibi gitgide daha fazla sıkıştırdığı için de askerlerine, süngüye davranmalarını emretti. Emre uydular ve iki sıra çelik uç, grevcilerin göğsüne dayandı.

Brûlé Kadın:

– Ah! Alçaklar! diye bağırarak geriledi.

Şimdi de hepsi, ölüme karşı duydukları küçümseme duyguları daha artmış olarak yeniden ilerlemekteydiler. Kadınlar ok gibi atılıyorlardı, Maheude ve Levaque Kadın:

– Öldürün bizi, hadi öldürsenize! Hakkımızı istiyoruz! diye haykırıyorlardı.

Levaque, parmakları kesilmek tehlikesini göze alarak bir deste teşkil eden üç süngüyü avuçlamış sarsıyor, yerlerinden sökmek

için kendine doğru çekiyor, öfkenin on misli artırdığı bir kuvvetle büküyordu; o sırada açıkta duran Bouteloup, arkadaşının peşinden oraya geldiğine canı sıkılmış, onu rahat rahat seyrediyordu.

Maheu durmadan:

– Haydi bakalım, diyordu, Yürekliyseniz haydi, görelim sizi!

O arada ceketini çözüyor, gömleğini açıyor, çıplak göğsünü, kıllı ve kömür lekeleriyle dolu çıplak etini gösteriyordu, Sivri uçlu süngülerin üstüne yürüyor, korkunç bir küçümseme ve cesaretle, onları gerilemeye zorluyordu. Süngülerden biri memesine batmıştı; bu,onu deliye döndürmüştü; kaburga kemiklerinin çatırdadığını işitmek için süngünün daha fazla girmesine çalışıyordu.

– Korkaklar, cesaret edemiyorsunuz... Arkamızda daha on bin kişi var. Evet, bizi öldürebilirsiniz, fakat öldürülecek daha on bin kişi bulunacak.

Askerlerin durumu zorlaşıyordu, çünkü ancak son dereceye geldikleri zaman silah kullanmak için kesin emir almışlardı. Oysa bu çılgınların, vücutlarını kendi kendilerine deldirmeleri nasıl engellenebilirdi? Öte yandan alan daralıyordu; askerler şimdi duvara yapışmışlardı, daha fazla gerilemeleri olanaksızdı. Bu küçük birlik, bu bir avuç insan, yükselen deniz gibi sürekli kabaran madenci kalabalığı karşısında yine iyi dayanıyor, yüzbaşının verdiği sert ve kısa emirleri soğukkanlılıkla yerine getiriyordu. Yüzbaşı gözleri pırıltılı, dudakları sinirli bir şekilde gerilmiş, yalnız bir şeyden, askerlerinin bu küçültücü sözler karşısında öfkeye kapılmalarından korkuyordu. Dört tel bıyığı dikilen, uzun boylu, zayıf bir asker, genç bir çavuş, kaygı verici bir şekilde gözlerini kırpmaya başlamıştı bile. Onun yanında, yüzü yirmi savaşın yanığını taşıyan, kolu şeritli, yaşlı bir usta asker, süngüsünün bir saman çöpü gibi büküldüğünü görünce sararmıştı. Bir başka asker, herhalde henüz tarla kokan bir er, alçak lafını her işittiğinde kıpkırmızı kesiliyordu. Bu azgınlıklar durmuyordu; yumruklar ileri doğru uzatılıyor, çirkin sözler, yığın yığın gözdağı ve suçlamalar, suratlarına karşı savruluyordu.

Onları yüzleri sakin, askerî disiplinin gururlu ve iç karartıcı sessizliği içinde böylece tutmak, ancak emirlerin kuvveti sayesinde kolay olabiliyordu.

Bir çarpışma kesin gibi göründüğü sırada, askerlerin arkasından doğru, Çavuş Richomme'un iyi kalpli jandarma yüzüyle ve beyaz saçlarıyla, heyecandan bitkin bir halde ortaya çıktığı görüldü. Yüksek sesle konuşuyordu:

– Hay Allah kahretsin, bu kadarı da anlamsız artık! Böyle saçma şeylere gerek yok!

Sonra da süngülerle madencilerin arasına atıldı:

– Arkadaşlar, beni dinleyin... Biliyorsunuz ki ben yaşlı bir işçiyim ve hiçbir zaman sizin tarafınızı bırakmadım. İşte söz veriyorum, eğer size karşı haksızlık edecek olurlarsa şeflere söyleyeceğimi ben bilirim... Ama artık bu kadarı yeter, bu adamcağızlara kötü sözler söylemenin ve karnınızın deşilmesini istemenin bir yararı yok.

Dinliyorlar, kararsızlığa düşüyorlardı. Ne yazık ki, yukarıda Négrel'in keskin çizgili görüntüsü tekrar belirdi. Herhalde ortaya kendisi çıkacağı yerde bir çavuş göndermiş olmakla suçlanmaktan korkuyordu; bir ara konuşmaya yeltendi; ancak sesi öyle korkunç bir gürültü arasında kayboldu ki, sadece, omuzlarını silkerek pencerenin önünden tekrar ayrılmak zorunda kaldı. Artık, ondan sonra Richomme, onun adına ne kadar yalvardıysa, bu işin arkadaşça halledilmesi gerektiğini söylediyse de dinletemedi. Kendisini istemiyorlar, ondan kuşkulanıyorlardı. Fakat o direndi, aralarında kaldı:

– Allah biliyor ya, siz bu kadar budala oldukça, birlikte benim de kafamı kırsalar, sizi bırakmam!

Grevcilere dert anlatmak için yalvararak yardımını istediği Étienne, bir güçsüzlük hareketi yaptı. İş işten geçmişti, kalabalık şimdi, beş yüz kişiden fazlaydı. Bunlar sadece Borainleri kovmak için koşup gelen kızgınlar değildi. Boğuşmayı seyredip eğlenen alaycıların oluşturduğu bir meraklı kalabalığı da oraya birikmişti. Biraz uzakta, toplu birkaç kişinin ortasında Zacharie ve Philomène, oyun seyreder gibi bakıyorlardı ve öyle sakindi-

ler ki iki çocuğu, Achille'le Desirée'yi de beraber getirmişlerdi. Réquillart'dan yeni bir grup daha geliyordu. Mouquet'yle Mouquette de bu grup içindeydi. Mouquet oraya varır varmaz gülerek arkadaşı Zacharie'nin omzuna vurdu: Mouquette'se gayet ateşli, azgınların ilk sırasında koşuyordu.

Bu arada yüzbaşı ikide bir Montsou yoluna dönüp bakıyordu. İstenilen kuvvet gelmiyordu, emrindeki altmış adamı daha fazla dayanamayacaktı. Sonunda, kalabalığa gözdağı vermeyi düşündü ve halkın önünde silah doldurma emri verdi. Askerler emri yerine getirdiler. Fakat gürültüler ve alaylarla karışık huzursuzluk artıyordu.

Brûlé Kadın, Levaque Kadın ve daha başkaları:

– Ay! Şu miskinlere bak, nişan almaya hazırlanıyorlar! diye alay ediyorlardı.

Maheude, uyanan ve ağlamaya başlayan küçük Estelle'i göğsüne bastırmış o kadar yaklaşıyordu ki çavuş, o zavallı yavruyla beraber oraya niçin geldiğini sordu. Kadın:

– Üstüne vazife mi? diye cevap verdi. Cesaretin varsa kurşun sık.

Erkekler tiksintiyle başlarını sallıyorlardı. Hiçbiri, kendi üzerlerine ateş edilebileceğine inanmıyorlardı.

Levaque:

– Fişeklerinde kurşun yok, dedi.

Maheu:

– Biz Kazak mıyız? diye haykırdı, Fransızlara silah atılmaz be yahu!

Daha başkaları, Kırım* Savaşı'nda bulununca, insanın kurşundan korkusu olmayacağını söylüyorlardı. Hepsi de tüfeklerin üstüne atılmaya devam ediyorlardı. O sırada silahlar patlamış olsaydı, kalabalık içinde çok sayıda kan dökülmüş olacaktı.

İlk sırada Mouquette, askerlerin kadın vücutlarını delmek istediklerini düşünerek öfkeden boğuluyordu. Ne kadar aşağılayıcı

---

* *Kırım Savaşı*: (1853-1856) yılları arasındaki Osmanlı-Rus savaşıdır. 1854 yılında Fransa (İngiltere'yle birlikte) Osmanlı'nın yanında bu savaşa katılmıştır. (*Ed.*)

söz varsa hepsini savurmuş, yeteri kadar ağır sövgü bulamıyordu; birdenbire askerlerin suratında patlatacağı o ölümcül saldırısında bulundu, kıçını gösterdi. İki eliyle eteklerini kaldırıyor, belini uzatıyor, gerisinin kocaman yuvarlağını açıyordu.

– Alın, işte size bu gerek! Hem size bu kadar temizi çok bile, namussuzlar!

Dalıp çıkarak, oradan oraya sıçrayarak, hepsi payını alsın diye geriye dönüyor, her atıştan sonra tekrar doğruluyordu.

– Al sana Subay Efendi! Al sana Çavuş Efendi! Al sana asker!

Bir kahkaha fırtınası yükseldi, Bébert ve Lydie katıla katıla gülüyorlardı, Étienne'in kendisi de, karamsar bir bekleyiş içinde bulunduğu halde, bu aşağılayıcı çıplaklığı yerinde buldu. Şimdi bütün alaycılar ve bütün taşkınlar, askerlere, sanki bir pislik sıçramasıyla kirlenmişler gibi, yuha çekiyorlardı; sadece Catherine açıkta, eski direklerin üstünde ayakta duruyor, öç alma duygusunun bedenini saran ateşiyle susuyor, kan beynine çıkıyordu.

Fakat bir itişme oldu. Yüzbaşı, askerlerinin sinirlerini yatıştırmak için tutsak almaya karar vermişti. Mouquette bir sıçrayışta kaçtı, arkadaşların bacakları arasına atıldı. Üç madenci, Levaque ve başka iki kişi daha, en azgınların arasında yakalandılar ve çavuşlar odasında göz hapsine alındılar. Yukarıdan, Négrel ve Dansaert, yüzbaşıya içeri girmesi ve kendileriyle birlikte kapanması için haykırıyorlardı. O reddetti, bu kapıları kilitsiz binaların bir saldırıyla ele geçeceğini ve silahının elinden alınması gibi bir utanç karşısında kalacağını düşünüyordu. Birliği sabırsızlıktan homurdanmaktaydı. Bu tahta ayakkabılı yoksulların önünden kaçılamazdı. Altmış asker duvara yaslanmış, tüfekleri dolu, bu sürüyle yeniden yüz yüze geldiler.

Önce bir gerileme, derin bir sessizlik oldu. Grevciler bu güç gösterisi karşısında şaşırmışlardı. Sonra, tutsakları geri isteyen, onların hemen serbest bırakılmalarını söyleyen bir ses yükseldi. İçeride onları boğazlamakta olduklarını söyleyenler vardı. O anda birbirlerine danışmadan, aynı davranışla, aynı öç alma gereksinimine kapılarak hepsi de, çamuru oradaki kireçli ve killi topraktan sağlanan ve hemen

aynı yerde pişirilen, yakındaki tuğla yığınına koştular. Çocuklar tuğlaları birer birer çekip getiriyorlar, kadınlar etek dolusu taşıyorlardı. Biraz sonra herkesin önünde yığınlar birikti ve taş savaşı başladı.

İlk davranan Brûlé Kadın oldu. Tuğlaları sıska diz kapağında kırıyor ve hem sağ eliyle hem sol eliyle, iki parçayı birden fırlatıyordu. Levaque Kadın, şimdi kocası kodese girdiği için onu alıp götürmek umuduyla geriye çeken Bouteloup'nun yalvarmalarına karşın, öylesine şişman ve öylesine gevşek haliyle, omuzlarını yerinden çıkarırcasına fırlattığı taşlarla hedefini daha rahat vurmak için yaklaşmak zorunda kalmıştı. Hepsi coşuyordu, Mouquette, fazla etli bacaklarında tuğla kırmaya kalkıp da kana bulanınca canı sıkılmış, tuğlaları bütün bütün atmayı yeğlemişti. Çocuklar bile işe karışıyorlardı, Bébert, Lydie'ye, tuğlanın dirsek altından nasıl fırlatılacağını gösteriyordu. Tuğlalar, vurdukça tok sesler çıkartan, çok iri taneli bir dolu gibi yağıyordu. Birdenbire bu cehennem cadılarının ortasında Catherine görüldü; o da yumrukları havada, yarım tuğlaları kaldırıp ufacık kollarının bütün kuvvetiyle fırlatıyordu. Nedenini bilmeden adam öldürmek isteğiyle boğuluyor, taşıyordu. Bu kötülüklerle dolu uğursuz hayat artık bitmeyecek miydi? Erkeğinden dayak yiyip kovulmaktan, kendisi gibi aç babasından bir çorba bile isteyemeyecek durumda olmaktan, çamurlu yollarda kaybolmuş bir köpek gibi bata çıka gitmekten artık bıkmıştı. Hiçbir şey düzelmiyor, aksine kendini bildi bileli kötüleşiyordu; şimdi o da tuğla kırıyor, kimin çenesini paraladığını göremeyecek kadar gözünü kan bürümüş, her şeyi yıkmaktan başka bir şey düşünmeden, karşıya fırlatıyordu.

Askerlerin karşısından ayrılmayan Étienne'in, az daha başı yarılacaktı. Kulağı şişmişti, döndü, tuğlanın Catherine'in titrek ellerinden fırladığını anladı, ürperdi; ölüm tehlikesini göze alarak oradan ayrılmıyor, ona bakıyordu. Daha birçokları, elleri yanlarına sarkık, boğuşmanın heyecanı içinde, orada kendilerinden geçmişlerdi. Mouquet, bir kuru sıkı atış seyreder gibi: "Ooo! Bu tam hedefe vurdu!", "Bu boşa gitti!" diye atışlar hakkında yorum yapıyordu. Gülüyor, Zacharie'yi dirseğiyle dürtüyordu. O

ise, Achille'le Desirée'yi seyretsinler diye omzuna bindirmek istememiş, onları tokatlamış, Philomène'le kavga ediyordu. Uzakta, yol boyunca birikmiş seyirciler vardı. Yokuşun üst başında, işçi mahallesinin girişinde, yaşlı Bonnemort da bir sopaya dayanarak sürüklene sürüklene gelmiş, şimdi pas rengi gökte görülen silüetiyle hareketsiz duruyordu.

İlk tuğlalar fırlatılmaya başlar başlamaz Çavuş Richomme, yine askerlerle madencilerin arasına girmişti. Tehlikeye aldırmadan berikilere yalvarıyor, ötekileri sözle yüreklendiriyordu; öyle üzgün bir haldeydi ki, gözlerinden iri yaş taneleri dökülüyordu. Gürültü ortasında sözleri işitilmiyor, sadece iri ve kır bıyıklarının titrediği görülüyordu.

Fakat tuğla yağmuru daha sıklaşıyordu, erkekler de kadınlara bakarak tuğla fırlatmaya başlamışlardı.

O zaman Maheude, Maheu'nün geride durduğunu gördü. Elleri boştu, tasalı görünüyordu.

– Ne oluyorsun, söyle bakayım? diye haykırdı. Korkak mısın sen? Arkadaşların hapse gitmesine göz mü yumacaksın? Ah! Kucağımda bu çocuk olmasaydı, sen görürdün!

Avazı çıktığı kadar ağlayarak omzuna asılan Estelle, onun, Brûlé'ye ve diğerlerine katılmasına engel oluyordu. Kocası işitmiyormuş gibi göründüğü için ayağıyla ona doğru birkaç tuğla itti.

– Şunları alacak mısın sen? Yüreklendirmek için herkesin gözü önünde suratına mı tüküreyim?

Maheu tekrar kıpkırmızı kesilerek tuğlaları kırdı ve fırlattı. Karısı onu haşlıyor, sersemletiyor, arkasından öldüresiye sözlerle uluyor, gergin kolları arasında tuttuğu kızını boğacak gibi göğsüne bastırıyordu. Böylece Maheu sürekli ilerliyordu, sonunda tüfeklerle karşı karşıya geldi.

Küçük birlik, bu taş sağanağı altında kayboluyordu. Neyse ki taşlar fazla yükseğe çarpıyordu, duvar delik deşik olmuştu. Ne yapılabilirdi? Yüzbaşının solgun yüzü bir an, içeri girmek, onlara sırtını çevirmek düşüncesiyle kızardı, fakat buna olanak bile yoktu, en ufak hareket yaparlarsa paralanacaklardı. Bir tuğla,

kasketinin güneşliğini kırmıştı, alnından kan damlaları akıyordu. Askerlerinden birçoğu yaralanmıştı; yüzbaşı da onların, artık emre uymayı bırakıp o dizginleri boşalmış kendini savunma içgüdüsüyle bilinçlerini kaybetmekte olduklarını hissediyordu. Sol omuzu yerinden oynayan, teni, çamaşıra vurulan tokmak gibi sert bir vuruşla ezilen çavuş "Vay canına!" diyerek bir inilti kopardı. Yanından iki defa sıyırtıp geçen taşlarla acemi askerin bir baş parmağı ezilmişti, sağ dizinde de bir yanma duyuyordu. Daha uzun zaman böyle rahatsız edilmelerine ses çıkarılmayacak mıydı? Seken bir taş, yaşlı usta askerin göbeğinin altına isabet etmişti. Yanakları soldu, silahı titredi, zayıf kollarının ucuna doğru kaydı. Yüzbaşı üç defa ateş emri verecek duruma geldi. Bir heyecan boğazını sıkıyordu. Birkaç saniyelik sonu gelmez bir boğuşmayla, kafasında fikirler, görevler, insan ve asker olarak sahip bulunduğu bütün inançlar çarpıştı. Tuğla yağmuru artıyordu. Tam da o, "Ateş!" demek üzere ağzını açmaya hazırlanıyordu ki, tüfekler kendiliğinden ateş aldı, önce üç el, sonra beş ve daha sonra bir büyük yaylım ateşi, çok sonra da, derin sessizlik ortasında, tek bir el silah patladı.

Büyük bir şaşkınlık oldu. Ateş etmişlerdi; ağzı bir karış açık kalan kalabalık hâlâ inanamıyor, kımıldamadan duruyordu. Fakat boru, ateş kes emrini verirken yürek paralayıcı çığlıklar yükseldi. Ardından delice bir panik, kurşun yağmuruna tutulmuş bir hayvan sürüsü koşuşması, çamurlar ortasında çılgınca bir kaçışma oldu.

Bébert ve Lydie ilk üç kurşunda, üst üste yıkılmışlardı; kız yüzünden vurulmuş, oğlanın sol omzunun yukarısına bir kurşun girmişti. Hemen ölen kız, artık kımıldamıyordu. Fakat Bébert kımıldıyor, kızı, can çekişmenin sarsıntıları arasında kucaklıyor, ona, son gecelerini geçirdikleri karanlık kovukta nasıl sahip olduysa, sanki yine öyle sahip olmak istiyordu. Tam o sırada, dumanlar arasından zıplaya zıplaya, uyku sersemi bir halde Réquillart'dan ancak gelen Jeanlin, onun, kendi karıcığını kucakladığını, sonra da öldüğünü gördü.

Öteki beş el silah, Brûlé Kadın'la Çavuş Richomme'u yere sermişti. Richomme, tam arkadaşlara yalvardığı sırada sırtından vurulmuş, diz üstü düşmüş, bir kalçası üstüne devrilerek gözleri döktüğü yaşlarla dolu, yerde can çekişiyordu. İhtiyar kadın, boğazı delinmiş, kanın gurultusu ortasında son bir sövgü geveleyerek bir bağ kuru odun gibi çatırtılı ve kaskatı, yuvarlanmıştı.

Ardından da birliğin ateşi araziyi taramış, savaşı güleren seyreden yüz adım ötedeki meraklılar gurubunu biçmişti. Mouquet'nin ağzına bir kurşun girdi, onu Zacharie'yle Philomène'in ayakları dibine, parçalanmış bir halde serdi; iki çocuk, kan damlası serpintilerine bulandılar. Aynı saniyede Mouquette de karnından iki kurşun yemişti. Askerlerin nişan aldıklarını görmüş, temiz yürekli bir kızın içgüdüsel hareketiyle Catherine'in önüne atılmış, kendini sakınması için bağırmıştı; bir çığlık kopardı, çarpmanın etkisiyle sırtüstü yere serildi. Étienne seğirtti, onu kaldırmak, götürmek istedi; fakat Mouquette bir el hareketiyle, artık kendisinde hayır kalmadığını söylüyordu. Sonra, artık dünyadan çekilip gittiği için onları bir arada görmekten mutluymuş gibi, ikisine de gülümsemeye devam ederek bir hıçkırıkla sarsıldı, öldü.

Her şey bitmiş gibiydi, kurşunların uğultusu, işçi mahallesi evlerinin yüzeylerine kadar, çok uzaklarda sönmüştü ki, geç kalan, o tek, son el silah patladı.

Maheu tam kalbinden vuruldu, olduğu yerde döndü, kömürden simsiyah olmuş bir su birikintisi içine yüzükoyun düştü.

Maheude sersem sersem eğildi:

– Hey, kocacığım, kalk. Bir şey olmadı değil mi?

Erkeğinin başını çevirebilmek için ellerine engel olan Estelle'i koltuğunun altına almak zorunda kaldı.

– Söylesene! Nerenden vuruldun?

Maheu'nün gözleri donuk, ağzı kanlı bir köpükle doluydu. Anladı, ölmüştü. O zaman Maheude çamura oturdu, kızı bir bohça gibi koltuğunun altında, aptal aptal, kocasına bakmaya başladı.

Ocak serbestlemişti. Yüzbaşı, bir taşla parçalanan kasketini sinirli el hareketleriyle çıkarmış, tekrar giymişti; hayatının bu yıkıcı anı karşısında da o solgun sertliğini sürdürmekteydi; askerler, yüzleri hareketsiz, silahlarını yeniden dolduruyorlardı.

Harmanın penceresinde Négrel'le Dansaert'in korku dolu yüzleri gözüktü. Souvarine, alnında büyük bir kırışıkla, takıntılı düşüncelerinin o çivisi, sanki oraya damgalanmış gibi, ürkütücü, arkalarında duruyordu. Ufkun öte tarafında, yaylanın eteğinde Bonnemort, bir eli sopasına dayalı, öteki elini, aşağıda, aile bireylerinin boğazlanmasını daha iyi görmek için kaşlarına siper etmiş, kımıldamadan duruyordu. Yaralılar bağırıyorlar; ölüler çözülmüş buzların sulu çamurlarına bulanmış; kirli kar kalıntıları altında yer yer gözüken, mürekkep karası kömür lekeleri ortasında, kıvrılmış durumda, soğuyorlardı. Yoksulluktan zayıflamış zavallı görünümlü bu ufacık insan cesetleri ortasındaysa Trompette'in cesedi, dev gibi, acınası bir ölü et yığını halinde serilmiş, yatıyordu.

Étienne vurulup ölmemişti. Yorgunluktan ve heyecandan bitkin düşen Catherine'in yanında hâlâ beklemekte olduğu sırada, duyduğu titrek bir sesle ürperdi. Bu, dua okumaktan dönen Rahip Ranvier'ydi; iki kolunu havaya kaldırmış, bir peygamber kızgınlığıyla, katillerin üzerine Allah'ın öfkesini davet ediyordu. Adalet dönemini; bu dünyanın yoksullarını ve işçilerini öldürterek cinayetlerini doruklara çıkaran burjuvaların, yakında gök ateşiyle yok edileceklerini duyuruyordu.

YEDİNCİ BÖLÜM

I

Montsou'da patlayan silahların sesi, korkunç bir yankı halinde, Paris'e kadar ulaşmıştı. Dört günden beri bütün hükümet karşıtı gazeteler kızgınlık gösteriyorlar, ilk sayfalarında korkunç açıklamalara yer veriyorlardı. Yirmi beş yaralı, ikisi çocuk, üçü kadın olmak üzere on dört ölü vardı; hapse atılanlar da vardı; Levaque bir tür kahraman olmuştu, sorgu hâkimine eski zamanlara yaraşır etkileyici bir cevap verdiği söyleniyordu. Bu birkaç kurşunla tam can evinden vurulan imparatorluk, yarasının ağırlığını kendisi de anlamadan, dediği dedik yönetime özgü bir sessizlik gösteriyordu. Bu sadece üzücü bir çarpışmadan, ta orada, o kara memlekette, kamuoyu yaratan Paris kaldırımlarından çok uzakta, silik bir olaydan başka bir şey değildi. Çabuk unutulacaktı; İşletme işi örtbas etmek ve sinir bozucu sürecin uzamasıyla toplumsal tehlike haline gelmeye başlayan bu greve son vermek üzere, resmî emirler almıştı.

Bu yüzden, daha çarşamba sabahı Montsou'ya, yöneticilerden üç kişinin geldiği görüldü. O zamana kadar bu kırımdan dolayı sevincini açığa vurmaya cesaret edemeyen, yüreği yaralı küçük şehir bir soluk aldı ve sonunda kurtulacak olmanın tadına vardı. Hava da güzelleşmiş, ılıklığı leylak tomurcuklarını yeşillendiren parlak bir güneş, o ilk şubat güneşi açmıştı. İdare merkezinin bütün panjurları açılmıştı, koca bina tekrar hayata kavuşmuş gibiydi. Oradan da çok güzel söylentiler çıkmaktaydı; Paris'ten gelen

yöneticilerin bu korkunç durumdan dolayı çok üzgün oldukları, işçi mahallesindeki zavallılara bir baba kucağı açmak için koşarak geldikleri söyleniyordu. Şimdi darbe, istediklerinden kesinlikle daha sert şekilde vurulmuş bulunduğundan, kurtarıcılık görevlerini cömertçe yapıyorlar, geç kalmış çok iyi önlemler alıyorlardı. Önce Borainlerin işine son verdiler ve böylelikle işçilerine tanımış oldukları bu aşırı ayrıcalık çevresinde büyük gürültüler kopardılar. Sonra, ezilen grevcilerin artık tehlike oluşturmadıkları ocakların, asker tarafından korunmasına son verdiler. Kaybolan Voreux nöbetçisi konusunda sessizliği sağlayanlar da onlar oldu. Bütün yakın yerler araştırılmış, ne tüfek ne de ceset ortaya çıkmıştı; bir cinayetten kuşkulanılmakla beraber, askerin kaçak sayılmasına karar verildi. Gelecek günlerin korkusuyla, eski dünyanın köhne çatısı altında başıboş bırakılmış bir kalabalığın, bu karşı konulmaz azgınlığını açığa vurmayı tehlikeli bularak her konuda olayları bu şekilde yumuşatmaya çaba harcadılar. Zaten bu uzlaşma çalışması, tamamen yönetsel olan işleri, iyi sonuçlara ulaştırmalarına engel olmuyordu. Çünkü Deneulin'in tekrar müdürlüğe gelerek orada Mösyö Hennebeau'yla görüştüğü görülmüştü. Vandame'ın satın alınmasıyla ilgili görüşmeler devam ediyor ve Deneulin'in, yapılan önerileri kabul edeceğine kesin gözüyle bakılıyordu.

Fakat memleketi asıl çalkalandıran şey, yöneticilerin duvarlara bol bol yapıştırdıkları koca koca, sarı duyurular oldu. Bu duyurularda, gayet iri harflerle yazılı şu birkaç satır okunuyordu: "Montsou işçileri, son günlerde üzücü sonuçlarını gördüğümüz hataların, aklı başında ve iyi amaçlı işçileri, geçim olanaklarından yoksun bırakmasını istemiyoruz. Bu nedenle, pazartesi sabahı bütün ocakları açacağız ve iş yeniden başlayınca, düzeltilmesi gerekli görülecek bütün durumları özenle ve yapıcı bir şekilde inceleyeceğiz. Kısaca, yapılması doğru ve olanaklı ne varsa hepsini yapacağız."

Sabahtan öğleye kadar yarım gün içinde, on bin kömürcünün hepsi, bu duyuruların önünde geçit yaptı. Hiçbiri bir şey söyle-

miyor, çoğu başını sallıyor, diğerleri durgun yüzlerinin bir çizgisi bile kımıldamadan, ayaklarını sürüyerek çekilip gidiyorlardı.

O zamana kadar İkiyüzkırklar Mahallesi, o öfkeli direnişinde dayanmıştı. Ocağın çamurunu kızıla boyayan arkadaşlarının kanı, sanki o yolu başkalarına kapıyordu. Pierron ve onun gibi ikiyüzlüler, ancak on kişi kadar bir işçi grubu ocağa inmişti; diğerleri bunların işe gidip dönüşlerini, ne bir hareket ne bir gözdağı, hiçbir şey yapmadan kara kara seyrediyorlardı. Öte yandan, kilisenin duvarına asılan duyuru, kuşkuyla karşılanıyordu. Duyuruda, çalışma karneleri ellerine verilenlerden söz edilmiyordu. Acaba İşletme bu çalışma karnelerini geri almak istemiyor muydu? Bir intikamla karşılaşma korkusu, suça en fazla karışanların işten çıkarılmalarına karşı koymak gibi kardeşçe bir düşünce, hâlâ hepsine ayak diretiyordu. Kuşkulu bir durumdu bu, bakalım arkasından ne çıkacaktı, yöneticiler, bari bunu açıkça söylemiş olsalardı, o zaman kuyuya döneceklerdi. Basık evleri bir sessizlik eziyordu, açlık bile artık önemli değildi; acımasız ölüm, damların üstünden geçtiği günden beri hepsi ölebilirlerdi.

Öteki evler arasında özellikle bir tanesi, Maheulerin evi, yasın verdiği bitkinlik içinde, karanlık ve ıssız duruyordu. Maheude, kocasını mezara götürdüğünden beri ağzını açmıyordu. Çarpışmadan sonra Étienne'in, Catherine'i, çamurlara bulanmış, yarı ölü bir halde eve getirmesine ses çıkarmamış ve onu yatırmak için genç adamın yanında soyarken, bir an için, kızının da karnında bir kurşun yarasıyla geldiğini sanmıştı. Çünkü gömleğinde iri kan lekeleri vardı. Fakat çok geçmeden anladı; bu, o iğrenç günün sarsıntısıyla sonunda patlak veren ergenliğinin kanıydı. Hah! İşte bu yara da bir şans eseriydi; sonradan jandarmalar öldürsün diye çocuk doğurma olanağı sağlayan güzel bir hediyeydi! Artık Maheude, ne Catherine'e bir şey söylüyor ne de Étienne'le konuşuyordu. Étienne tutuklanmak riskini göze alarak Jeanlin'le beraber yatıyordu, Réquillart'ın karanlıklarına dönmeyi düşündükçe öyle bir tiksinti duyuyordu ki, hapishaneyi buna yeğ tutmaktaydı. Bütün bu ölümlerden sonra gecelerin korkunçluğu ve orada, kayaların altında uyuyan küçük askerin

açıklayamadığı korkusu, onu bir ürpertiyle sarsıyordu. Aslında, yenilgisinin verdiği sıkıntı içinde, hapishaneyi, bir sığınak gibi düşünüyordu; ancak rahatsız edildiği bile yoktu, bedenini hangi işle yoracağını bilmeden, uyuşukluk dolu saatlerini sürükleyip duruyordu. Sadece ara sıra Maheude, kızına ve ona, her ikisine de, kendi evinde ne aradıklarını sorar gibi düşmanca bir görünüşle bakmaktaydı.

Yine yığın halinde horlamaya başlamışlardı; zavallı Alzire, kamburunu artık ablasının böğrüne batıramaz olduğundan beri iki küçük, Catherine'le beraber yattıkları için Bonnemort Baba onların eski yatağında yatıyordu. Anaları evin boşluğunu, fazla genişleyen yatağının soğukluğundan dolayı, yatarken anlıyordu. Boşluğu doldurmak için boş yere Estelle'i yanına alıyordu; fakat bu kocasının yerini tutmuyor ve Maheude sessiz sessiz, saatlerce ağlıyordu. Sonra günler eskisi gibi yine geçip gidiyordu. Hep ekmekleri yoktu ve geberip büsbütün kurtulamıyorlardı da; sağdan soldan, yoksulların hayatını sürdürmek gibi bir kötülüğe yarayan, kırıntı şeyler topluyorlardı. Hayatlarında hiçbir değişiklik yoktu, yalnız, kocası eksikti.

Bu sessiz kadının görüntüsüyle umutsuzluğa düşen Étienne, beşinci gün öğleden sonra odadan çıktı ve mahallenin kaldırımlı yolu boyunca, ağır ağır yürüdü. Sıkıcı hareketsizlik, onu, kolları sallanarak başı önünde, hep aynı düşüncenin acısı içinde, sürekli gezintilere sürüklüyordu. Yarım saatten beri böyle taban tepiyordu ki, arkadaşlarının, kendisini seyretmek için kapı önlerine çıktıklarını hissederek üzüntüsü arttı. Kalan bir parça ünü de, yaylım ateşinin rüzgârıyla savrulup gitmişti; sokaktan ne zaman geçse, kendisini izleyen öfkeli gözlerle karşılaşıyordu. Ne zaman başını kaldırsa, kendisine gözdağı verir gibi bakan adamlar karşısındaydı; kadınlar, pencerelerinin ufak perdelerini aralamaktaydılar. Böylece, açlık ve gözyaşlarıyla büyüyen iri gözlerin bu bastırılmış öfkesinin, şimdilik sessizce sürüp giden bu suçlamanın altında beceriksizleşiyor, yürümesini şaşırıyordu. Arkasında sinsi suçlama, hep artıyordu. Bütün işçi mahallesinin dışarı çıkıp

zavallılığını yüzüne haykırmasından öyle korktu ki, titreyerek eve döndü.

Fakat Maheulerin evinde kendisini bekleyen sahne onu büsbütün berbat etti. İhtiyar Bonnemort, o katliam günü, sopası parça parça, yıldırımla vurulmuş yaşlı bir ağaç gibi yere serilmiş bir halde, iki komşu tarafından bulunduğundan beri çakılıp kaldığı iskemlesinde, soğuk ocağın yanında oturuyordu. Lénore'la Henri de bir gün evvel içinde lahana kaynamış olan eski bir tencereyi, açlıklarını avutmak için kulakları tırmalayan bir gürültüyle kazırlarken Maheude, Estelle'i masanın üstüne oturttuktan sonra, dimdik, Catherine'i yumruğuyla zorluyordu.

– Bir daha söyle bakayım! dediğini bir daha tekrar et bakayım!

Catherine, Voreux'ye dönmeyi düşündüğünü söylemişti. Ekmeğini kazanmayışı ve annesinin evinde fazla ve işe yaramaz bir hayvanmış gibi varlığına göz yumulduğu düşüncesi, ona her gün biraz daha dayanılmaz gibi geliyordu; aslında Chaval'in kötü bir davranışıyla karşılaşabileceğinden korkmasa, daha salı günü ocağa inmiş olacaktı. Kekeleyerek devam etti:

– Ne yaparsın? Hiçbir iş görmeden yaşanmıyor. Hiç olmazsa ekmek buluruz.

Maheude onun sözünü kesti.

– Bana bak, içinizden ocağa ilk gireni boğarım... Yoo! Babalarını öldür, sonra da çocuklarını kullan, bu kadarı fazla olur! Artık yeter, gitmiş olan gibi, hepinizin dört kolluyla gittiğinizi görmek daha iyi.

Böylece uzun sessizliği öfkeli bir söz seli içinde yok oldu. Catherine'in kendisine getireceği para da bir şeydi sanki! Pek pek otuz metelik; şefler, o Jeanlin olacak hayduda lütfen bir iş bulurlarsa, buna yirmi metelik daha katabilirlerdi. Elli metelikle yedi can beslenecekti! Küçükler çorba tıkınmaktan başka işe yaramıyorlardı. Büyükbaba yere düştüğü zaman beyninden herhalde bir şey kopmuş olacaktı, çünkü aptallaşmıştı; bari askerlerin insanlara ateş ettiklerini görünce, aklını kaybetmemiş olsaydı.

– Öyle değil mi ihtiyar? Senin işini bitirdiler sonunda. Bileğin ne kadar sağlam olursa olsun, artık hapı yuttun!

Bonnemort anlamadan, sönük gözleriyle ona bakıyordu. Saatlerce gözleri bir noktaya takılı öylece duruyor, temizlik olsun diye yanı başına konulan içi kül dolu tabağa tükürmekten başka bir şeyi akıl edemiyordu.

Maheude devam etti:

– Emekli parasını vermediler, fikirlerimizden dolayı vermek istemeyeceklerine de eminim... Yok! Yok! Bu uğursuz heriflerin yaptıkları artık fazla geldi, diyorum size!

Catherine cesaretini ele alıp:

– Ama, dedi. Duyuruda söz veriyorlar...

– Şimdi duyurusundan başlarım ha... Bizi avlayıp yemek için o da bir tuzak. Derimizi deştiler ya, artık kibarlık edebilirler.

– Peki ama anne, nereye gideceğiz? Bizi mahallede tutmazlar, kuşkusuz.

Maheude belirsiz ve korkunç bir el hareketi yaptı. Nereye mi gideceklerdi? Farkında değildi, bunu düşünmek istemiyordu, düşündükçe deli oluyordu. Başka yere, bir tarafa gideceklerdi, Tencerenin gürültüsü çekilmez bir hale geldiği için Maheude, Lénore'la Henri'ye saldırdı, ikisini de tokatladı. Dört ayak sürünen Estelle'in yere düşmesi, patırtıyı artırdı. Annesi onu dürterek susturdu. Düşer düşmez ölüverseydi, ne iyi olacaktı! Alzire'den bahsetti, darısı ötekilerin başına diyordu! Sonra birdenbire başını duvara dayadı, derin hıçkırıklarla ağlamaya başladı.

Ayakta duran Étienne, karışmaya cesaret edememişti. Evde artık hesaba katılmıyordu, çocuklar bile çekinerek ondan kaçıyorlardı. Fakat bu zavallı kadının gözyaşları yüreğini paralıyordu, hafif sesle:

– Haydi haydi, metin olun! Bir çaresini bulmaya çalışacağız, dedi.

Maheude işitmemiş göründü, şimdi hafif sesle, durmadan yakınıyordu.

– Ah! Yazık, nasıl oldu bu? Bu iğrençliklerden evvel, yine de geçinip gidiyorduk. Kuru ekmeğimizi yiyorduk ama hepimiz beraberdik... Ne oldu, Yarabbi! Ne yaptık da, bu dertlere düştük, kimimiz toprak altında, kimimiz oraya bir girebilsek diye can

atıyoruz? Doğru, bizi de beygirler gibi işe koşuyorlardı, paylaşmaya gelince bize sopa yemek, hep zenginlerin varlıklarını şişirmek düşüyordu, güzel şeylerden tatmak umudu hiç yoktu. Umut gidince yaşamak zevki de gidiyor. Evet, bu daha fazla süremezdi, bir parça soluk almak gerekiyordu... Yine de bir bilseydik! Nasıl oluyor da, adalet istiyoruz diye bu kadar acınacak duruma düştük!

Boğazı iç çekmelerle şişiyor, sesi sonsuz bir üzüntüye boğuluyordu.

– Sonra da düzenbazlar var, biraz güçlüğe katlanılması durumunda işin yoluna gireceğine söz verir, dururlar... İnsan kafasında kuruyor işte; elindekiler öyle acı veriyor ki, olmayanların peşinde koşuyor. Ben, budala gibi, neler kurmaya başlamıştım, herkesle can ciğer bir yaşam sürdüğümü görüyordum, bulutlara yükseliyor, uçuyordum, hem de nasıl! Sonra yine çamura düşünce insanın beli kırılıyor... Doğru değilmiş, gördüğümü sandığım şeylerin hiçbirisi orada yokmuş. Varsa yoksa yoksulluk, ah! İstemediğin kadar yoksulluk, üstüne üstlük, bir de kurşun!

Étienne, yaşının her damlası kendisine acı veren bu ağlamayı dinliyordu. Ülküsünün tepesinden, korkunç bir yuvarlanışla düşüp kırık dökük bir hale gelen Maheude'ü yatıştırmak için ne söyleyeceğini bilemiyordu. Kadın şimdi odanın ortasına gelmiş, ona bakıyor; son bir öfke bağırtısıyla, senli benli söylenerek:

– Ya sen, diyordu. Hepimizi bu belaya soktuktan sonra, sen de mi tekrar ocağa dönmekten söz ediyorsun? Seni suçlamıyorum. Yalnız, ben senin yerinde olsaydım, arkadaşlara bu kadar kötülük ettiğim için şimdiye kadar üzüntümden ölmüş olurdum.

Étienne cevap vermek istedi, sonra umutsuzlukla omuz silkti. Maheude'ün yası ortasında, anlamayacağı açıklamaların ne yararı olacaktı? Fazla acı çektiği için de çıkıp gitti, dışarıda şaşkın şaşkın, yine dolaşmaya başladı.

Orda yine, kapı eşiklerinde erkeklerle, pencerelerde kadınlarla, kendisini bekler gibi görünen mahalleyi buldu. O gözükür gözükmez, homurtular oldu. Kalabalık arttı. Mahalle kadınları arasında dört günden beri bir dedikodu rüzgârı esiyor, genel bir

sövgü halinde büyüyordu. Yumruklar ona doğru uzanıyordu; analar kin dolu bir işaretle, oğullarına onu gösteriyorlardı; yaşlılar ona bakarak tükürüyorlardı. Bu bozgun günlerinin ertesinde görülen bir döneklik, halkça benimsenmenin ölümcül ters yüzü, boşuna çekilen acılardan dolayı artan bir tiksinmeydi. Étienne, açlığın ve ölümün bedelini ödüyordu.

Étienne evden çıktığı sırada, Philomène'le beraber gelmekte olan Zacharie ona çarptı. Kötü kötü sırıtarak:

– Bak işte! Semiriyor, demek ki bu iş başkalarının vücudunu besliyor!

Levaque Kadın, yanında Bouteloup olduğu halde, kapısının önüne çıkmıştı. Bir kurşunla vurulup ölen oğlu Bébert'den bahsetti, haykırdı:

– Evet, çocukları öldürten alçaklar var. Benim çocuğumu bana geri vermek istiyorsa gitsin, toprağın altından çıkarsın!

Mahpus kocasını unutuyordu; Bouteloup evde kaldığı için evin düzeni bozulmamıştı. Ama yine de aklına geldi, keskin bir sesle devam etti:

– Geç bunları! Namuslu adamlar kodeste otururken, namussuzlar sokakta geziyor!

Étienne ondan kaçmak isterken, bahçelerden geçerek koşup gelen Pierronne'la karşılaştı. Pierronne, kaba hareketleri yüzünden onları asılmak tehlikesiyle karşı karşıya bırakan anasının ölümünü bir kurtuluş gibi karşılamıştı; Pierron'un kızı için, o Lydie kahpesi için de hiç ağlamıyordu; onun ölümü de tam bir kurtuluştu. Fakat uzlaşmak amacıyla, komşularla beraber oluyordu.

– Ya annem? Söyle bakalım, ya küçük kız? Senin yerine kurşunu onlar yediği zaman seni görmüşler, onların arkalarına saklanıyormuşsun!

Ne yapılabilirdi? Pierronne'un da ötekilerin de gırtlaklarını sıkıp mahalle halkıyla dövüşmek mi gerekirdi? Étienne bir an, bu isteğe kapıldı. Kanı kafasında uğulduyordu, şimdi arkadaşlarını hayvan yerine koyuyor, olayların arka arkaya doğuşundan dolayı kendisini suçlu görecek kadar akılsız ve yabani oldukları-

na öfkeleniyordu. Ne budalalıktı bu! Onları yeniden örgütlemek konusundaki yetersizliğinden dolayı bir tiksinti duyuyor, bu aşağılamaları işitmiyormuş gibi yapıp adımlarını hızlandırmakla yetiniyordu. Çok geçmeden, bu bir kaçma haline geldi, önünden geçtiği her ev ona yuha çekiyordu; peşine takılıp geliyorlardı, bütün bir halk taşan bir kinle, gitgide daha gürleyen bir sesle ona lanet okuyordu. Sömürücü o, katil o, yıkımlarının tek nedeni oydu. Ardı sıra bağıra bağıra gelen bu sürüyle beraber, benzi kül gibi, şaşkın, koşa koşa mahalleden çıktı. Sonunda yolda, birçokları onu bıraktı; fakat birkaç kişi, gelmekte direnmekteydi. Yokuşun altında, Avantage'ın önüne geldikleri zaman, Voreux'den çıkan bir başka sürüye rastladı.

Yaşlı Mouque ve Chaval de sürü içindeydiler. Kızı Mouquette'in ve oğlu Mouquet'nin ölümünden beri yaşlı adam hiçbir üzüntü, hiçbir yakınma kelimesi söylemeden, seyislik görevine devam ediyordu. Birdenbire Étienne'i görünce, bir öfkeyle saldırdı, gözlerinden yaşlar fışkırdı, tütün çiğneye çiğneye kararan ve kanayan ağzından bir sövgü seli boşaldı.

– Namussuz! Hınzır! Aptal herif! Dur, yavrucuklarının kanını ödeyeceksin, seni de ben geberteceğim!

Yerden bir tuğla aldı, kırdı, iki parçasını da fırlattı. Bu öçten çok zevk duyan Chaval pek coşmuş, bıyık altından gülüyordu.

– Evet evet, temizleyelim şunu! diye haykırdı... Parayla değil sırayla... Şimdi çık işin içinden bakalım, pis alçak!

O da Étienne'e taşla saldırdı. İlkel bir uğultu yükseliyordu, hepsi yerden tuğla kaptılar, kırdılar, askerlerin karnını nasıl deşmek istedilerse, onun da karnını deşmek için fırlattılar. Étienne şaşırmış, artık kaçmıyor, karşılarında duruyor, onları sözleriyle yatıştırmaya çalışıyordu. Bir zamanlar öyle ateşli ateşli alkışlanan eski konuşmaları, dilinin ucuna kadar geliyordu. Onları sadık bir sürü gibi avucunun içinde tuttuğu devirde, başlarını döndürdüğü kelimeleri tekrar ediyordu; fakat artık gücü ölmüştü, ona yalnız taşlar karşılık veriyordu; Étienne, sol kolu zedelenmiş, büyük bir tehlike ortasında geriliediği sırada, Avantage'ın kapısı önünde etrafı kuşatıldı.

Bir süreden beri Rasseneur, meyhanesinin kapısı önünde duruyordu.

Sadece:

– Gir, dedi.

Étienne karar veremiyordu, oraya sığınmak gururuna ağır geliyordu.

– Gir diyorum, onlarla ben konuşacağım.

Çaresiz razı oldu, içeriye saklandı, meyhaneci de geniş omuzlarıyla kapıyı tutmuştu.

– Ne yapıyorsunuz arkadaşlar, aklınızı başınıza toplayın... Biliyorsunuz ki sizi hiçbir zaman aldatmadım; ben, her zaman sessizlikten yanaydım ve beni dinlemiş olsaydınız, hiç kuşku yok, bugün bu durumda bulunmayacaktınız.

Omuzlarını ve karnını sallaya sallaya, ılık su gibi yatıştırıcı yumuşaklıktaki akıcı konuşmasını, uzun uzun sürdürdü. Eski başarısı tamamıyla yerine geliyordu; sanki arkadaşları bir ay evvel ona yuha çekmemişler, kendisini korkaklıkla suçlamamışlar gibi, halkın sevgisini zorlanmadan, doğal bir şekilde yine kazanıyordu. Onaylayıcı sesler duyuluyordu: Çok güzel! Onunla beraberdiler! Söz dediğin işte böyle söylenirdi! Bir alkış gümbürtüsü koptu.

Étienne arkada, yüreği burukluk dolu, fenalık geçiriyordu. Rasseneur'ün ormanda, kendisini, halkın iyilikbilmezliğiyle yıldırmak istediği zamanki falcılığını hatırlıyordu. Ne budala bir barbarlıktı bu! Harcanan çabalar, ne iğrenç şekilde unutuluyordu! Bu, durmadan kendi kendini yiyen kör bir kuvvetti. Bu hayvanların, kendi davalarını çürüttüklerini görerek duyduğu kızgınlığın altındaysa, kendi yıkılışının ve tutkularının içler acısı umutsuzluğu vardı. Nasıl! Her şey bitmiş miydi? Kayın ağaçlarının altında üç bin kalbin, kendi kalbiyle bir olarak çarptığını hatırlıyordu. O gün, halkın inancını avuçlarında tutmuştu, bu topluma o sahipti, onun efendisi olduğunu hissetmişti. O zaman çılgınca düşlerle sarhoş oluyordu: Montsou ayaklarına kapanıyordu, ötede Paris vardı, belki milletvekilliği vardı, burjuvaları bir nutukta, bir parlamento kürsüsünde bir işçi tarafından söyle-

necek olan ilk nutukla, serseme çeviriyordu. Oysa şimdi bunların hepsi bitmişti! Düşlerinden, zavallı bir durumda ve kendisinden iğrenilen biri olarak uyanıyordu, halkı onu tuğlalar fırlatarak kovmuştu.

Rasseneur'ün sesi yükseldi:

– Kaba kuvvet hiçbir zaman başarı kazanamamıştır, dünyayı bir gün içinde değiştirmek olası değildir. Her şeyi bir atılımda değiştireceklerine söz verenler ya gevezedir ya da dolandırıcı!

Kalabalık:

– Bravo! Bravo! diye haykırdı.

Suçlu kimdi? Étienne'in kendi kendine sorduğu bu soru, onu büsbütün eziyordu. Kendisinin de acısını çektiği bu yıkım, kiminin yoksulluğa düşmesi, kiminin boğazlanması, zayıflayan ve ekmeksiz kalan bu kadınlar, bu çocuklar, gerçekten kendi suçu muydu? Yıkımlardan önce, bir akşam, bu acıklı durumu düşlemişti. Fakat o zaman, bir kuvvet onu ayakta tutuyordu, arkadaşlara katılmış, sürüklenip gitmişti bile. Aslında, hiçbir zaman onları yönetmiş değildi; arkasından iten bu kalabalığın kışkırtması olmaksızın yapmayacağı şeyleri yapmaya zorlanmıştı; kendisini yöneten onlardı. Her sert harekette o, olaylar karşısında şaşırıp kalmıştı, çünkü bunlardan hiçbirini düşünememiş ve istememişti. Örneğin, mahalledeki sadık adamlarının, bir gün gelip kendisini taşlayacaklarını düşünebilir miydi? Onu, kendilerine, bol bol yiyip içmekten ve tembel tembel oturmaktan oluşan bir yaşam sözü vermekle suçlayan bu azgınlar yalan söylüyordu. Bu kendini aklamada, bu pişmanlıklarını yenmeye çalıştığı yargılarda, işinin usta olamamaktan ileri gelen gizli bir kaygı, onu sürekli rahatsız edip duran o yarı bilginlik kuşkusu kımıldanıyordu. Ancak cesaretinin tükendiğini hissediyordu, hatta arkadaşlarla duygudaşlığı bile artık kalmamıştı; onlardan korkuyor, kuralların ve teorilerin dışında bir doğa gücü gibi yürüyen, her şeyi silip süpüren, halkın o kör ve karşı konulamaz kocaman kütlesinden korkuyordu. Bir gönülsüzlük, seçkinleşen zevklerinin verdiği huzursuzluk, bütün varlığının daha yüksek bir sınıfa doğru ağır ağır yükselişi, onun o kütleden yavaş yavaş ayırmıştı.

O sırada Rasseneur'ün sesi, ateşli bağırtılar arasında kayboldu:

– Yaşasın Rasseneur! Varsa yoksa o, bravo, bravo!

Grup çekilip giderken meyhaneci kapıyı kapadı; ikisi de sessiz sessiz bakıştılar, ikisi de omuz silkti. Sonunda birlikte birer bardak bira içtiler.

Aynı gün, Piolaine'de büyük bir akşam şöleni vardı ve Négrel'le Cécile'in nişan töreni yapıldı. Grégoirelar bir gün öncesinden beri, yemek odasını cilalatıyorlar ve salonun tozunu aldırıyorlardı. Mélanie mutfağı yönetiyor, kokuları tavan arasına kadar çıkan kızartmaları denetliyor, salçaları karıştırıyordu. Arabacı Francis'ın, Honorine'e yardım etmesi kararlaştırılmıştı. Bahçıvanın karısı bulaşık yıkayacak, bahçıvan kapıcılık edecekti. Bu görgülü ve zengin büyük evi, o zamana kadar böyle ayaklandıran hiçbir şölen olmamıştı.

Her şey yolunda gitti. Madam Hennebeau, Cécile'e karşı gayet güler yüzlü davrandı ve Montsou noteri, müstakbel karı kocanın mutluluğuna içmeyi önermek inceliğini gösterdiğinde Négrel'e gülümsedi. Mösyö Hennebeau da çok sevimliydi, neşeli hali misafirlerin dikkatini çekti. Yönetimin güvenini kazandığı için grevi enerjik bir şekilde yendiğinden dolayı kendisine yakında lejyon donör* nişanının ofisye** rütbesi verileceği sözleri dolaşıyordu. Son olaylardan söz açmak istenmiyordu, fakat genel sevinçte bir başarı anlamı vardı; yemek, bir zafer kutlaması törenine benzemeye başlıyordu. Demek ki nihayet kurtulmuşlardı, huzur içinde yemeye ve uyumaya yeniden başlıyorlardı! Voreux çamurunun, kanlarını henüz içtiği ölülere hafifçe bir imada bulunuldu: Bu ka-

* *Lejyon donör*: (Fr."Légion d'honneur") Napoléon Bonaparte'ın konsüllük zamanında (MS.1802) yasalaşmış, o tarihten bu yana, ülkenin bütün dönemlerinde aksatılmadan verilmiş ve bugün de hâlâ verilmekte olan bir Fransız devlet nişanı. Bu nişan Fransa'ya yararlı hizmetlerde bulunan asker ve sivillerle, Fransa'yı ziyaret eden üst düzey yabancı devlet adamlarına ve yine bu ülkeye yararı dokunan yabancılara verilmektedir. (*Ed.*)

** *Ofisye*: (Fr.Officier) Lejyon donör nişanının beş kademeden oluşan rütbelerinden sondan ikincisi. Bu rütbeler büyükten küçüğe sıralı olarak, "Grand-Croix" (Büyük Haç), "Grand Officier" (Yüksek Subay), "Commandeur" (Kumandan), "Officier" (Subay), "Chevalier" (Şövalye)'dir. (*Ed.*)

çınılmaz bir dersti ve Grégoirelar, şimdi herkesin görevinin, işçi mahallelerine gidip yaraları sarmak olduğunu söylediğinde hepsi duygulandılar. Grégoirelar iyiliksever sakinliklerini yine ele almışlar, iyi yürekli madencilerini bağışlıyorlar, onları kuyuların dibinde, yüzyıllık bir boyun eğmişlikle iyi örnek oluşturmakta olduklarını görmeye başlıyorlardı. Korkusu kalmayan Montsou seçkinleri, ücret konusunun sağduyulu incelenmesi gerektiğine karar verdiler. Kızartma yenirken Mösyö Hennebeau, piskopostan gelen ve Rahip Ranvier'nin başka göreve atandığını bildiren bir mektubu okuyunca başarı taçlandı. Bütün şehir burjuvazisi, askerlere katil diyen bu papazın öyküsünü ateşli ateşli yorumladılar. Noter de sofraya tatlı geldiğinde, tam bir kararlılıkla özgür düşünceli göründü.

İki kızıyla beraber, Deneulin oradaydı. Bu neşenin ortasında, yıkımının üzüntüsünü saklamaya çalışıyordu. Daha o sabah, Vandame imtiyazının Montsou İşletmesi'ne satış sözleşmesini imzalamıştı. Köşeye sıkışmış, soyulmuş, yöneticilerin isteklerine boyun eğmiş, uzun zamandan beri göz konulan bu avı sonunda onlara bırakmış, alacaklılarına vermek zorunda bulunduğu parayı onlardan ancak koparabilmişti. Hatta son dakikada, kendisini kısım mühendisi olarak işe almak konusundaki önerilerini de iyi bir şans olarak görmüş, varlığını içine gömdüğü ocağa bu şekilde, basit bir ücretli gibi, göz kulak olmaya katlanmıştı. Bu, büyük işletmelerin yükselen dalgaları içinde boğulan ve sürekli açlık çeken sermaye devi tarafından bir bir yenilmekte olan patronların yakın bir gelecekte ortadan kalkacaklarına işaret, kişisel küçük işletmelerin ölüm çanıydı. Grevin zararını yalnız kendisi çekiyordu. Mösyö Hennebeau'nun rozeti şerefine içilirken kendi yıkımına içildiğini açıkça görmekteydi; sadece, onarılmış tuvaletlerinin içinde gayet çekici, paraya karşı tok gözlü, erkek tavırlı güzel kızlarının, iflası hiçe sayan Lucie'yle Jeanne'ın dayanıklılıklarıyla, biraz olsun avunmaktaydı.

Kahveler içilmek üzere salona geçildiği zaman Mösyö Grégoire, kuzenini bir kenara çekti ve verdiği cesurca karardan dolayı onu kutladı.

– Ne yaparsın? Senin tek hatan, Montsou milyonluk hisse senedini Vandame'a yatırman oldu. Kendini korkunç sıkıntıya soktun, milyonun da o köle gibi çalıştığın işte eridi; oysa çekmecemden kımıldamayan benim hisse senedim, hiçbir iş görmediğim halde beni gül gibi geçindiriyor, torunlarımın çocuklarını da öylece geçindirecek.

II

Pazar günü Étienne, gece olur olmaz işçi mahallesinden savuştu. Yıldızlarla dolu gayet berrak bir gök, toprağı alaca karanlığın mavi ışığıyla aydınlatıyordu. Kanala doğru indi, yavaş yavaş kıyı boyu giderek Marchiennes tarafına çıktı. Uçsuz bucaksız, erimiş bir gümüş külçesi gibi serilmiş bu geometrik şekilli su boyunca dümdüz uzanıp giden iki fersah uzunluğundaki bu çimenli patikada yürümek onun en sevdiği gezintiydi.

O yolda hiçbir zaman, kimseye rastlamazdı. Fakat o gece, kendine doğru birisinin geldiğini görerek canı sıkıldı. Yıldızların solgun ışığı altında yalnız başlarına bu iki yürüyüşçü, ancak yüz yüze geldikleri zaman birbirlerini tanıdılar.

Étienne hafif sesle:

– Hay Allah! Sen misin? dedi.

Souvarine cevap vermeden başını salladı. Bir an hareketsiz durdular; sonra yan yana, yine Marchiennes'e doğru yürüdüler. Birbirlerinden çok uzaktaymış gibi, her biri kendi düşüncelerine dalmış görünüyordu.

Nihayet Étienne:

– Pluchart'ın Paris'te kazandığı başarıyı gazetede gördün mü? diye sordu. Onu kaldırımda beklemişler, Belleville'deki o toplantıdan çıkarken alkışlamışlar... Eh, nezle olmasına karşın artık yolu açıldı. Bundan sonra istediği yere gidebilir.

Makinist omuz silkti. Laf ebelerini, çene yaparak gelir sahibi olmak için baroya girer gibi politikaya giren adamları küçümserdi.

Étienne şimdi, Darwin'den bahsediyordu. Onun beş meteliklik bir kitapta özetlenen ve herkesin anlayacağı bir şekle konulan bazı parçalarını okumuştu ve iyice anlayamadığı bu yazılardan, var olmak savaşı üzerine devrimci bir fikir ediniyor, zayıfların güçlüleri yediği, kuvvetli halk tabakasının, cılız burjuva sınıfını yuttuğu sonucuna varıyordu. Fakat Souvarine öfkelendi; ünlü doğal seçilim teorisi ancak aristokrat filozofların işine yarayan, o bilimsel eşitsizlik havarisi Darwin'i kabul eden sosyalistlerin budalalığına atıp tuttu. Ancak arkadaşı direniyor, akıl yürütmek istiyor, kuşkularını şu varsayımla açıklıyordu: Eski toplum artık yoktu, kırıntılarına varıncaya kadar silinip süpürülmüştü; iyi de, yeni dünyanın aynı haksızlıklarla yavaş yavaş bozulması, kiminin hasta, kiminin sağlık dolu olması, kiminin daha becerikli, daha akıllı, her bulduğunu yiyip semiren, ötekilerin budala ve tembel, yine köle haline gelen insan olmaları korkusu yok muydu? O zaman, bu sonsuz yoksulluk görüntüsü karşısında makinist, korkunç bir sesle bağırarak insan için adalet olasılığı yoksa, insanın yok olması gerektiğini söyledi. Ne kadar çürümüş toplum varsa, son yaratık ortadan kalkıncaya kadar, o sayıda insan öldürmek gerekliydi. Sonra yeniden sessizlik başladı.

Uzun zaman Souvarine başı eğik, yumuşak otların üstünde yürüdü; öyle dalgındı ki, uykulu halde, çatı kenarı boyunca yürüyerek düş gören bir insanın dingin özgüveniyle, suyun tam kenarından yürüyordu. Sonra bir gölgeye çarpmış gibi sebepsiz titredi. Gözlerini kaldırdı, yüzü sapsarı ortaya çıktı; arkadaşına yavaşça:

– Onun nasıl öldüğünü sana anlattım mıydı? dedi.

– Kimin?

– Kadınımın, orada, Rusya'da.

Étienne bu sesin titrekliğine; kendinin ve başkalarının acılarına karşı olan ilgisizliği içinde her zaman sakin olan bu çocuğun bu ani dertleşme gereksinmesine şaşırmış, belirsiz bir hareket yapmıştı. Sadece, o kadının, bir metres olduğunu ve Moskova'da asıldığını biliyordu. Souvarine şimdi, gözleri büyük ağaçların

maviye dönüşmüş dizileri arasından akıp giden kanalın beyazlığına dalmış, anlatıyordu:

– İşler yolunda gitmemişti. On dört gün bir kovuğun dibinde kalmış, demir yoluna mayın döşemiştik; ama imparatorun treni değil, bir yolcu treni havaya uçtu... Bunun üzerine Anuşka'yı yakaladılar. Köylü kadın kıyafetine girip bize her akşam ekmek getiriyordu. Fitili ateşleyen de o olmuştu, çünkü bu işi bir erkek yapsa göze çarpabilirdi... Altı uzun gün, kalabalık içine saklanıp davayı izledim.

Sesi pürüzlendi, bir öksürüğe yakalandı. Boğulacak gibi oldu:

– İki defa haykırmak, başlar üzerinden atlayıp onun yanına gitmek arzusuna kapıldım. Fakat neye yarardı? Bir erkek eksilirse, bir asker eksilmiş demektir; onun iri gözleri benim gözlerimle karşılaştıkça, bana hayır dediğini hissediyordum.

Tekrar öksürdü.

– Son gün, idam alanında ben de vardım... Yağmur yağıyordu, beceriksizler şiddetli yağmurun altında ne yapacaklarını şaşırıyorlardı. Diğer dört kişiyi daha asmak için yirmi dakika vakit kaybetmişlerdi. İp kopuyordu, dördüncüyü asamıyorlardı... Anuşka ayakta bekliyordu. Beni görmüyor, kalabalık arasında araştırıyordu. Bir sınır taşının üstüne çıktım, gördü, ondan sonra gözlerimizi birbirimizden ayırmadık. Öldüğü zaman hâlâ bana bakıyordu... Şapkamı salladım, çekilip gittim.

Yine bir sessizlik oldu. Kanalın beyaz çizgisi göz alabildiğine uzanıyordu, ikisi de yine kendi yalnızlıklarına gömülmüş gibi, aynı sessiz adımlarla yürüyorlardı. Ufkun derinliğinde, suyun solgun rengi, gökyüzünü ince bir ışık demetiyle deliyor gibiydi.

Souvarine sert sert devam etti:

– Bu bizim cezamızdı. Seviştiğimiz için suçluyduk... Evet, ölmesi iyi oldu, onun kanından kahramanlar doğacaktı; bana gelince, artık yüreğimde korkaklık yok... Ah! Başkalarının hayatını almak ya da kendi hayatını vermek gerektiği gün hiçbir şey, ne akraba ne kadın ne dost, eli titretecek hiçbir şeyin bulunmaması lazım!

Étienne serin gecenin ortasında, titreyerek durmuştu. Tartışmadı, yalnız:

– Uzaklaştık, dönelim mi? dedi.

Ağır ağır Voreux'ye doğru döndüler, birkaç adım yürüdükten sonra Étienne:

– Yeni duvar ilanlarını gördün mü? diye sordu.

Bu ilanlar İşletmenin o sabah yine astırdığı büyük, sarı kâğıtlardı. İşletme bu duyurularda daha açık, daha uzlaşıcı sözler söylüyor, ertesi gün madene inecek olan madencilerin çalışma karnelerini geri almaya söz veriyordu. Her şey unutulacaktı. En fazla lekelenmiş olanlara bile af sözü veriliyordu.

Makinist:

– Evet gördüm, diye cevap verdi.

– Peki! Senin düşüncen ne?

– Bu iş artık bitti, düşüncesindeyim... Sürü tekrar kuyuya inecek. Hepiniz fazla korkaksınız.

Étienne arkadaşlarını ateşli bir şekilde savundu; bir insan cesur olabilirdi, açlıktan ölen bir kalabalık, kuvvetsiz olurdu. Adım adım Voreux'ye gelmişlerdi; kuyunun karanlık yığını önünde, söze devam etti, ocağa hiç inmeyeceğine yemin etti; fakat inecek olanları hoş görüyordu. Sonra marangozların iç kaplama duvarını onarmaya vakit bulamadıkları sözü dolaştığından, bunu görmek istedi. Kuyuda tahta bir gömlek işi gören direklerin toprağın ağırlığıyla içe doğru şiştiği ve çıkarma asansörlerinden birinin, beş metreden derin bir yerde, su içinde yüzdüğü doğru muydu? Tekrar sessizliğe gömülen Souvarine, kısa cevaplar veriyordu. Daha bir gün evvel çalışmıştı, kafes sahiden suda yüzüyordu. Hatta makinistler, bu noktadan geçilirken, hızı artırmak zorunda kalıyorlardı. Fakat bütün şefler bu gözlemleri, aynı öfkeli cevapla karşılıyorlardı. Gerekli olan kömürdü, ileride daha sağlam onarılırdı.

Étienne:

– Yıkıldığını bir göz önüne getir! dedi. Cümbüşlü bir şey olur.

Souvarine, gözleri karanlıkta belli belirsiz seçilen ocağa dikilmiş, sakince cevap verdi:

– Yıkılırsa arkadaşlar anlarlar, mademki inmelerini öneriyorsun.

Montsou saat kulesi dokuzu çalıyordu; Étienne gidip yatacağını söyleyince o, elini bile uzatmadan ilave etti:

– Tamam o zaman! Elveda, ben gidiyorum.

– Nasıl, gidiyor musun?

– Evet, çalışma karnemi geri istedim, başka tarafa gidiyorum.

Étienne şaşkınlık içinde, üzgün, ona bakıyordu. Bunu, iki saat gezdikten sonra söylüyordu ve bu ani ayrılışın sadece haberi bile onun yüreğini burktuğu halde Souvarine o sözü gayet sakin bir tavırla söylemişti. Tanışmışlar, beraber güçlükler çekmişlerdi. Birbirlerini bir daha göremeyeceklerini düşünmek, ne de olsa insanı üzerdi.

– Gidiyorsun ha, peki nereye gidiyorsun?

– Oraya işte, ben de bilmiyorum.

– Ama seni tekrar göreceğim değil mi?

– Hayır, sanmam.

Sustular, söylenecek başka söz bulamadan bir süre karşı karşıya durdular.

– Öyleyse elveda.

– Elveda.

Étienne işçi mahallesine doğru çıkarken Souvarine arkasını döndü, tekrar kanalın kıyısına geldi; orada şimdi yalnız başına başı eğik, gece içinde kımıldayan bir gölge gibi karanlıklara gömülü, uzun uzun yürüdü. Zaman zaman duruyor, uzaklardan gelen saat seslerini sayıyordu. Gece yarısı çalınca kıyıdan ayrıldı ve Voreux'ye doğru ilerledi.

O sırada ocak boştu, ortada, gözleri uykudan şişmiş bir çavuştan başka kimseye rastlamadı. İşin yeniden başlaması için ocaklar ancak saat ikide yanacaktı. Önce ceketini bir dolapta unutmuş gibi yaparak onu almaya çıktı. Burgusu ucunda bir matkap, gayet sağlam bir küçük testere, bir çekiç ve bir keskiden ibaret aletler, bu cekete sarılı duruyordu. Sonra ayrıldı. Fakat barakadan çıkacağı yerde, merdiven bölmesine giden dar çıkış geçidine daldı. Ceketi koltuğunun altında, lambasız, derinliği ölçmek için basamakları sayarak yavaş yavaş indi. Üç yüz yetmiş dördüncü metrede asansörün, alt iç kaplama duvarının beşinci bölmesine

sürtündüğünü biliyordu. Elli dört merdiven sayınca eliyle yokladı, direklerin kabarıklığını algıladı. Orasıydı.

O zaman, yapacağı işi uzun zaman hesaplamış usta bir işçi becerisi ve soğukkanlılığıyla işe başladı. İlk önce bölme kaplamasının bir kanadını, çıkarma bölümüne yol açacak şekilde testereyle kesmeye koyuldu ve çabucak yanıp sönen kibritler sayesinde, iç kaplamanın durumunu ve yeni yapılan onarımı görebildi.

Calais'yle Valenciennes arasında, maden kuyuları dibe doğru kazılırken yer altında, en derin vadiler düzeyinde, uçsuz bucaksız yataklar halinde bulunan su kütlelerinden geçmek için akla gelmedik zorluklarla karşılaşılıyordu. Fışkıran su kaynaklarının engellenmesi; derin ve karanlık dalgalarıyla kenarlarının dövüldüğü, yer altı göllerinin ortasındaki bu kuyuların sulardan yalıtılması, sadece, bir fıçının tahtaları gibi birbirine bitişik kalaslarla yapılan bu iç kaplama duvarlarıyla sağlanabiliyordu. Voreux ocağı derinliğine kazılırken iki iç kaplama duvarı yapılması gerekmişti; bunlardan üstte olanı her tarafı çatlak, sünger gibi içi su dolu, çöküntülü kumlar ve beyaz killer içinde, tebeşir katmanı yakınındaydı; aşağıda olanıysa sarı renkte ve un inceliğinde, sıvı gibi akışkan kum içinde, doğrudan kömür katmanının üzerindeydi. Kuzey kömür ocaklarını yıldıran, gün ışığından üç yüz metreyi aşkın bir uzaklıkta, kapkara dalgalarını savuran, bilinmeyen ve derinliği ölçülemeyen, fırtınaları ve kazalarıyla o torrent*, o yer altı denizi tam da oradaydı. Genelde kaplama duvarları çok büyük baskı altında, her zaman iyi dayanırdı. Sadece, gittikçe dolan eski çıkartma galerisindeki sürekli göçüklerle sarsılmakta olan çevredeki toprak katmanlarının çökme tehlikesi vardı. Kayaların bu yuvarlanışı sırasında, ara sıra çatlaklar oluşuyor, yavaş yavaş direklere doğru yayılıyor, onları kuyunun içine doğru iterek zamanla şekillerini bozuyordu; işte büyük tehlike

* *Torrent*: "Torrent d'Anzin" olarak adlandırılan ve Fransa'nın kuzeyindeki maden kuyularının gerek kazımı ve gerekse işletilmesi sırasında, büyük güçlüklere yol açan yer altı selleri. Anzin, Montsou hayali bölgesine komşu ve bugün artık tükenmekte olan, en önemli kömür yataklarının bulunduğu bir sanayi beldesidir. (*Ed.*)

orada, bir göçük ve su baskını halinde kuyunun, toprak yığınıyla ve kaynaklardan akan sellerle dolmasındaydı.

Açtığı deliğe ata biner durumda oturmuş olan Souvarine, iç kaplama duvarının beşinci bölmesinde, gayet tehlikeli bir şekil bozukluğu gördü. Direkler, kasaların dışına doğru bel vermişti. Hatta birçokları desteklerinden fırlamıştı. Bitişik noktaların etrafına sarılı katranlı kıtık dolgulardan, madencilerin "pichoux"* dedikleri taşkın sızıntılar fışkırıyordu. Marangozlar da vaktin darlığından köşelere demir köşebentler koymakla yetinmişler ve bunu o kadar baştan savma yapmışlardı ki, vidaların hepsini yerlerine oturtmamışlardı. Bunların arka tarafında, torrentin kumları içinde, kuşkusuz çok büyük kımıldamalar olmaktaydı.

O zaman Souvarine, son bir baskıyla bütün köşebentler yerlerinden fırlayacak biçimde, vidaların hepsini söktü. Bu delicesine cesurluk isteyen bir işti ve çalışırken yirmi defa tekerlenmek, yüz seksen metre dibe yuvarlanmak tehlikesi atlattı. Asansörlerin, üzerinde kaydığı o meşe direklerinden yapılmış kılavuzları kavramak zorunda kaldı. Boşlukta asılı duran bu kılavuzları yer yer birbirine bağlayan traversler boyunca yürüyor, kayarak ilerliyor, ölümü tasasızca göz ardı ederek bir dizinin veya bir dirseğinin üzerinde eğiliyor, geriye doğru bükülüyordu. Üfleseler devrilecekti; üç defa kendini toparladı, kılı bile kıpırdamadı. Önce eliyle yokluyor, sonra çalışmaya başlıyor, yalnız, bu yapışkan direkler ortasında yolunu şaşırdıkça bir kibrit çakıyordu. Vidaları gevşettikten sonra direkleri sökmeye başladı; o zaman tehlike daha da büyüdü. Öteki direkleri tutan ana direği bulmuştu. Onun üzerinde uğraşıyor, dayanması azalsın diye direği deliyor, testereyle kesiyor, inceltiyordu; bir yandan da direklerden ve aralıklardan incecik fışkıran su gözlerini bulandırıyor, vücudunu ıslatıp donduruyordu. İki kibrit söndü. Bütün kibritler ıslanıyor, gece karanlığı ve bu karanlıkla dolu dipsiz derinlik sürüyordu.

---

* *Pichoux*: Bu kelimenin hiçbir dilde karşılığı bulunmamaktadır. Büyük bir olasılıkla su fışkırması sesinden esinlenerek türetilmiş yöresel bir kelime olup yazar tarafından detay olarak aktarılmıştır. (*Ed.*)

O andan sonra coştu. Görünmezliğin solukları onu sarhoş ediyor, bir yağmur sağanağının dövdüğü bu kovuğun kara korkunçluğu onu yıkıcı bir öfkeye sürüklüyordu. İç kaplama bölmesine rastgele saldırdı, onu hemen yarıp başından aşağı boşaltmak gereksinmesi içinde, matkapla, testereyle, nereyi bulduysa vurmaya başladı. Tiksindiği canlı bir yaratığın bedenine bıçak saplar gibi, bu işi barbarca yapıyordu. Bu kadar insan eti yutmuş olan, ağzı her zaman açık bu kötücül Voreux hayvanını, sonunda öldürecekti! Aletlerinin tahtayı keserken çıkardığı ses işitiliyordu; sırtını uzatıyor, sürtünüyor, iniyor, tekrar çıkıyor, bir çan kulesinin çatısı arasında bir gece kuşunun uçuşunu andıran sürekli bir hareket içinde, hâlâ, büyük bir şansla yıkılmadan duruyordu.

Fakat bu halini beğenmedi, yatıştı. Soğukkanlılıkla iş görülemez miydi? Acele etmeden yorgunluğunu giderdi, yine merdiven bölmesine girdi, testereyle kestiği kapağı iyice yerine oturtarak bölmenin ağzını kapadı. Bu kadarı yeterdi, hemen onarmaya kalkışacakları fazla büyük bir zarar vererek kuşku uyandırmak istemiyordu. Canavar karnından yaralanmıştı, bakalım akşama yaşayacak mıydı; ayrıca Souvarine işaret de bırakmıştı, hayvanın kendi kendine ölmediğini, korkuya kapılan dünya görecekti. Aletlerini rahat rahat ceketine sardı, merdivenleri ağır ağır tırmandı. Ocaktan görülmeden çıkınca, giysilerini değiştirmek aklına bile gelmedi. Saat üçü çalıyordu. Yol üstünde dikilip durdu, bekledi.

Aynı saatte, uykuda olmayan Étienne, odanın koyu karanlığı içinde, hafif bir gürültü işiterek kaygılanmıştı. Çocukların hafif nefeslerini, Bonnemort'la Maheude'ün horultularını duyuyordu; yanında da Jeanlin, uzun bir flüt ıslığıyla nefes alıyordu. Herhalde düş görmüş olacaktı, yine dalacağı sırada gürültü yine başladı. Bu, bir ot minder hışırtısı, yerinden kalkan bir insanın gürültü etmemek için harcadığı çabaydı. O zaman Étienne, Catherine'in rahatsızlandığını zannetti. Yavaş sesle sordu:

– Bana bak, sen misin? Neyin var?

Cevap veren olmadı, yalnız, ötekilerin horultusu sürüyordu. Beş dakika kadar, hiçbir kıpırdanma olmadı. Sonra yeni bir ça-

tırtı oldu. Étienne bu sefer aldanmadığına emin, odanın öbür ucuna kadar gitti, karşıki yatağı yoklamak için ellerini karanlıklara doğru uzattı. Orada genç kızı nefesi tutuk, uyanık ve kulağı kirişte, oturur vaziyette bulunca, çok şaşırdı.

– E! Niçin cevap vermiyorsun? Ne yapıyorsun bakayım?

Kız nihayet cevap verdi:

– Kalkıyorum.

– Bu saatte mi kalkıyorsun?

– Evet, çalışmak için ocağa gidiyorum.

O, bu kararının sebeplerini anlatırke Étienne gayet kederli, ot minderin kenarına oturmak zorunda kaldı. Catherine, hep kendisini suçlayan bakışlar karşısında bulunduğunu hissederek böyle işsiz yaşamaktan çok sıkıntı çekiyordu; ötede, Chaval tarafından tartaklanmak tehlikesini göze alıyordu; eğer annesi onun getireceği parayı geri çevirecek olursa, eh, o zaman ayrı oturup kendi çorbasını pişirecek kadar yaşı büyüktü.

– Haydi git, giyineceğim. Hem hatırım varsa, bir şey söyleme.

Fakat Étienne oradan ayrılmıyordu, üzgün ve acıma dolu bir okşamayla kolunu onun beline dolamıştı. Sırtlarında gömlekleriyle birbirlerine sokulmuşlar, gece uykusunun ılıklığı geçmiş olan bu yatağın kenarında, çıplak tenlerinin sıcaklığını hissediyorlardı. Genç kızın ilk davranışı, bu kucaklamadan kurtulmaya çalışmak olmuştu; sonra o da Étienne'in boynuna sarılmış, umutsuz bir kucaklayışla onu kendine çekmiş, sessiz sessiz ağlamaya başlamıştı. Bunun dışında, başka hiçbir istek duymadan, doyumsuz kalan zavallı aşklarının geçmişini düşünerek öylece kalmışlardı. Bu sonsuza dek bitmiş miydi? Artık serbest olduklarına göre, günün birinde sevişmeye cesaret edemeyecekler miydi? Utançlarını, kendilerinin bile açıkça anlamadıkları çeşitli düşünceler nedeniyle birlikteliklerine engel olan bu huzursuzluğu gidermek için sadece bir parçacık mutluluk gerekmekteydi.

Catherine:

– Sen yat, diye fısıldadı. Işık yakmak istemiyorum, annem uyanır... Vakit geldi, bırak beni.

O dinlemiyor, kızı çılgınca kucaklıyor, yüreğine sonsuz bir üzüntü doluyordu. Bir huzur gereksinmesi, baş edilmez bir mutluluk gereksinmesi onu kaplıyordu; böylece, evlendiğini, Catherine'le birlikte yaşayıp ölmekten başka istek duymadan, derli toplu bir küçük evde yaşam sürdüğünü gözünün önüne getiriyordu. Kuru ekmekle yetinebilirdi; hatta sadece bir kişilik ekmek bulunursa, o da Catherine'in olurdu. Başka ne gerekirdi ki? Yaşam daha fazla şeye değer miydi?

Fakat Catherine, çıplak kollarını çözüyordu.

– Rica ederim, bırak.

O zaman Étienne, yürekten bir davranışla onun kulağına:

– Dur, dedi. Seninle beraber geliyorum.

Bu sözü söylediğine kendisi de şaşırdı. Madene tekrar inmeyeceğine yemin etmişti, öyleyse düşünmeden, bir saniye tartışmadan dudaklarından dökülen bu ani karar nereden geliyordu? Şimdi öyle bir sessizlik içindeydi, kuşkuları bütünüyle öyle yok olmuştu ki, bir şans sonucu kurtulan ve acılarını dindirecek tek çareyi sonunda bulmuş bir insan gibi, düşüncesinde direniyordu. Bundan dolayı Catherine, onun, kendisi için özveride bulunduğunu anlayarak ocakta kötü sözlerle karşılanacağı düşüncesiyle tasalandığında Étienne, kıza kulak asmak istemedi. Hiçbir şeyin önemi yoktu, duvar ilanları af sözü veriyordu, bu yeterdi.

– Çalışacağım, karar verdim... Giyinelim, hem gürültü etmeyelim.

Karanlıklar ortasında bin türlü dikkatle giyindiler. Catherine bir gün evvel gizlice, maden giysilerini hazırlamıştı; Étienne, dolaptan, bir ceketle bir pantolon çıkardı; leğeni tıkırdatmak korkusuyla yıkanmadılar. Herkes uyuyordu, fakat annenin yattığı çıkış geçidinden geçmek gerekliydi. Giderlerken aksi gibi bir iskemleye çarptılar. Maheude uyandı, uyku sersemi:

– O ne? Kim o? diye sordu.

Catherine, Étienne'in elini sıkı sıkı tutmuş, titreyerek durmuştu.

Étienne:

– Benim, korkmayın, dedi. Bunaldım, biraz nefes almak için dışarı çıkıyorum.

– Peki peki.

Ardından Maheude tekrar uyudu. Catherine kımıldamaya cesaret edemiyordu. Sonunda aşağı odaya indi, Montsoulu bir madam tarafından verilen ekmekten kesip ayırdığı bir dilim tereyağlı ekmeği böldü. Sonra kapıyı yavaşça kapadılar ve çıkıp gittiler.

Souvarine yolun köşesinde, Avantage'ın yanında, ayakta beklemişti. Karanlığın ortasında belli belirsiz, sessiz sürü adımlarıyla geçerek işe dönen kömürcülere, yarım saatten beri bakıyordu. Kasapların, mezbahaya giden hayvanları sayması gibi, onları sayıyordu ve sayılarına şaşırıyordu. İşçi dizisi durmadan uzuyordu; o gayet soğuk, dişlerini kısmış, gözleri pırıltılı, kaskatı dikiliyordu.

Bir an ürperdi. Bu geçip giden, yüzlerini seçemediği adamların arasında bir tanesini ne de olsa yürüyüşünden tanımıştı. İlerledi, onu durdurdu.

– Nereye gidiyorsun?

Étienne şaşalamış, cevap vereceği yerde kekeliyordu.

– Ee! Sen daha gitmedin mi?

Sonra açıkladı, ocağa gidiyordu. Gerçi yemin etmişti; yalnız, belki yüz yıl sonra olacak şeyleri kollarını kavuşturup beklemek, yaşamak değildi; hem bir de kendince bazı nedenlerle bu kararı vermişti.

Souvarine onu ürpererek dinlemişti. Bir omzundan yakaladı, işçi mahallesine doğru itti.

– Evine dön, ben öyle istiyorum, anlıyor musun?

Fakat Catherine de yaklaşmış, Souvarine'i o da tanımıştı. Étienne karşı koyuyor, davranışları hakkında karar vermek işini kimseye bırakmayacağını söylüyordu. O zaman makinist, ani bir bırakışla bir adım geri çekilirken gözleri, genç kızdan arkadaşına gitti. Bir erkeğin kalbinde bir kadın bulunduğu zaman, erkek bitmiş demekti, ölebilirdi. Belki de ta orada, Moskova'da asılan

metresini başkalarının varlığından da, kendi varlığından da onu kurtaran, vücudunun o kesilen son bağını, hızla geçen bir düş şeklinde görmüştü. Sadece:

– Haydi git, dedi.

Étienne sıkılmış, duraklıyor, bu şekilde ayrılmamak için gönül alıcı bir söz arıyordu.

– E, hâlâ gitmek kararında mısın?

– Evet.

– O halde elini ver kardeşim, Yolun açık olsun, darılmaca yok.

Öteki ona, buz gibi soğuk bir el uzattı. Ne dost vardı ne de kadın.

– Bu sefer, büsbütün elveda.

– Evet, elveda.

Böylece Souvarine karanlıklar ortasında, kımıldamadan, Voreux'ye girmekte olan Étienne'le Catherine'i bakışlarıyla izledi.

III

Saat dörtte kuyuya iniş başladı. Lamba odasında, markacının bürosuna Dansaert'in kendisi yerleşmiş, gelen her işçiyi kaydediyor, kendisine bir lamba verdiriyordu. Duvar ilanlarında verilen sözü tutarak hiçbir karşı çıkmada bulunmadan, hepsini kabul ediyordu. Bununla beraber, gişede Étienne'le Catherine'i görünce irkildi, kıpkırmızı kesildi, kaydetmeyeceğini söylemek için ağzını açtı; sonra alaylı bir tavırla böbürlenmekle yetindi: Ooo! Kuvvetlilerin kuvvetlisi, demek ki yere serilmişti ha? Demek İşletme kazanmıştı ki Montsou'nun korkunç pehlivanı ondan ekmek istemeye geliyordu. Étienne ses çıkarmadan lambasını aldı ve sürücü kızla beraber kuyuya çıktı.

Fakat Catherine arkadaşların fena sözlerini orada, harmanda işiteceğinden korkuyordu. Gerçekten daha girişte, Chaval'i yirmi kadar madencinin ortasında bir asansörün boşalmasını bekler halde buldu. Chaval hiddetle kıza doğru yürürken, Étienne'i

görünce durdu. O zaman küçümseyici omuz silkmelerle, alaycı tavırlar aldı. İyi! Mademki öbürü onun yerini sıcağı sıcağına almıştı, bu ona vız gelirdi; ucuz kurtulmuştu! Mösyö artıktan hoşlanıyorsa, bu onun kendi bileceği işti; ancak bu aşağılama gösterişi altında, vücudunu bir kıskançlık titremesi kaplamıştı, gözleri ateş saçıyordu. Öte yandan arkadaşlar gözlerini indirmişler, ses çıkarmıyorlar, kımıldamıyorlardı. Yeni gelenlere yan gözle bakmakla yetiniyorlar; sonra bitkin ve öfkesiz, lambaları ellerinde, büyük alanın sürekli hava cereyanları ortasında, ince bezden ceketleri altında titreşerek sabit gözlerle kuyunun ağzına bakmaya başlıyorlardı.

Sonunda kafes, çengeller üstüne oturdu, binin diye seslendiler. Catherine ve Étienne, kendilerinden evvel Pierron'la iki kazmacının binmiş oldukları bir kömür arabasına tıkıldılar. Yanda, öbür arabada Chaval, İşletmenin, ocakları kirleten haydutları, bu fırsattan yararlanarak kovmamakla büyük yanlışlık yaptığını, gayet yüksek sesle Mouque Baba'ya söylüyordu; fakat yoksul hayatının ezikliğini tekrar ele alan yaşlı seyis artık çocuklarının ölümünden dolayı öfkelenmiyor, sadece yatıştırıcı bir el hareketiyle karşılık veriyordu.

Asansör çengellerden ayrıldı ve karanlığa doğru indiler. Hiç kimse konuşmuyordu. Birdenbire, mesafenin üçte ikisine geldikleri sırada, korkunç bir sürtünme oldu. Demirler çatırdıyordu, işçiler üst üste düştüler.

Étienne:

– Vay canına! diye söylendi, Bizi yamyassı ezecekler mi? Bu uğursuz iç kaplama tahtaları, bizi en sonunda kuyunun dibinde bırakacak; bir de onardık, diyorlar!

Ama asansör engeli aşmıştı. Şimdi öyle sert bir yağmur fırtınası içinde iniyordu ki, işçiler bu sel seslerini kaygıyla dinliyorlardı. Anlaşılan, birleşme noktalarının dolgularında fazla su kaçakları oluşmuştu.

Pierron günlerden beri çalıştığı için ona sordular; müdürlüğe bir saldırı gibi algılanabilecek olan korkusunu belli etmek istemedi; şu cevabı verdi:

– Yoo! Tehlike yok! Hep böyledir. Herhalde akıntı yerlerini tıkamaya vakit bulamamışlardır.

Sel, başları üzerinde homurdanıyordu, dibe, son asansör alanına, tam anlamıyla bir sağanak altında vardılar. Çavuşlardan hiçbirisi, durumu görmek için merdivenlerden çıkmayı akıl etmemişti. Tulumba yeterdi, dolgu işçileri ertesi gece, birleşme noktalarını gözden geçirirlerdi. Galerilerde işin yeniden düzeni, oldukça güçlük yaratıyordu. Mühendis kazmacıları kömür alınlarına göndermeden önce, ilk beş gün içinde, bütün işçilerin kesinlikle ve ivedilikle birtakım kuvvetlendirme işlemlerinde çalışmalarına karar vermişti. Her tarafta göçük tehlikesi vardı, yollar o kadar bozulmuştu ki, yüzlerce metre uzunluğundaki payandaları onarmak gerekiyordu. Bu yüzden aşağıda, her biri bir çavuşun yönetiminde, onar kişilik takımlar ayrılıyordu: Sonra bunlar, en fazla zarar görmüş noktalarda çalıştırılmaya başlanıyordu. İniş tamam olunca, ocağa üç yüz yirmi iki işçinin, yani maden tam işletme halindeyken çalışan işçi sayısının aşağı yukarı yarısı kadarının inmiş olduğu görüldü.

Catherine'le Étienne'in bulunduğu takımı, Chaval tamamladı; bu da bir rastlantı işi değildi, Chaval arkadaşların gerisine saklanmış, sonra çavuşu zorlamıştı. Bu takım, aşağı yukarı üç kilometre uzakta, Kuzey galerisinin öbür ucunda, On Sekiz Parmak damarının bir bacasını tıkayan göçüğü kaldırmaya gitti. Göçen kayaları kazma ve kürekle ayıklamaya başladılar. Étienne, Chaval ve daha beş kişi kazıyorlar, Catherine iki çırakla birlikte toprakları, arabayla varageleye kadar sürüyordu. Tek tük laf ediyorlardı, çavuş yanlarından hiç ayrılmıyordu. Bununla beraber sürücü kızın iki sevgilisi, tokatlaşma derecesine geldiler. Eski sevgili, bu sürtüğü artık istemediğini homurdana homurdana söylemekle beraber yine onunla uğraşıyor, sinsi sinsi onu tartaklıyordu; öyle ki, yeni sevgili, kızı rahat bırakmazsa tepeleyeceğini söyleyerek onu uyarmıştı. Bakışlarıyla birbirlerini yiyorlardı; ötekiler onları ayırmak zorunda kaldılar.

Saat sekize doğru, Dansaert oradan geçerek işe bir göz attı. Son derece öfkeli görünüyordu, çavuşa çıkıştı; iş hiç yolunda git-

miyordu, payandalar sırasıyla değiştirilmeliydi, böyle çalışmak olur muydu? Sonra mühendisle birlikte geleceğini söyleyerek gitti. Sabahtan beri Négrel'i bekliyor, bu gecikmenin sebebini anlayamıyordu.

Bir saat daha geçti. Çavuş, işçilerinin hepsini tavanın onarımında kullanmak için ayıklama işini durdurmuştu. Hatta sürücüyle çırakların ikisi de artık araba sürmüyorlar, payanda direklerini hazırlayıp getiriyorlardı. Bu galeri dibinde işçi ekibi, ileri karakol erleri gibi, madenin bir ucunda unutulup kalmış, öteki bacalarla bütün bağını artık kaybetmişti. Üç dört defa garip gürültüler, uzaktan uzağa koşuşmalar işiterek, işçiler başlarını çevirdiler. Ne oluyordu? Sanki yollar boşalıyor, arkadaşlar, hem de koşar adım yukarı çıkıyorlardı. Fakat gürültü, derin sessizliğin içinde kayboluyordu, işçiler, sert çekiç vuruşlarının verdiği sersemlik ortasında, yine direk çakmaya başlıyorlardı. Sonunda toprak ayıklama işine yine koyuldular, arabalar yine sürülmeye başladı.

Daha ilk seferde Catherine korkarak dönüp geldi ve varagelede kimse bulunmadığını söyledi.

– Çağırdım, cevap vermediler. Hepsi sıvışmışlar.

Şaşkınlık o derece fazla oldu ki, işçilerin onu birden ellerindeki aletleri atıp koştular. Ocağın dibinde, asansör alanına bu kadar uzak bir yerde, tek başlarına bırakılmış olmak, onları deliye döndürüyordu. Ellerinde yalnız lambaları kalmıştı, erkekler, çocuklar ve sürücü kız art arda koşuyorlardı; çavuşun kendisi ne yapacağını şaşırmış, bu sessizlikten, sonsuz uzanıp giden galerilerin bu ıssızlığından gitgide daha fazla korkarak, haykıra haykıra koşuyordu. Bir kula rastlamamaları acaba nedendi? Arkadaşları hangi kaza böyle alıp götürmüş olabilirdi? Belirsizliği süren bu sakıncalı durum, orada olduğunu duyumsadıkları ancak ne olduğunu bilemedikleri bu tehlike, korkularını artırmaktaydı.

Sonunda, asansör alanına yaklaştıkları sırada bir sel, yollarını kesti. Hemen diz kapaklarına kadar suya daldılar; artık koşamıyorlar, suyu güçlükle yarıyorlar, bir dakika gecikirlerse ölümle karşılaşacaklarını düşünüyorlardı.

Étienne:

– Hay Allah kahretsin! İç kaplama bölmesi patlamış, diye haykırdı. Dipte kalıp gideceğiz demiyor muydum?

Aşağı indiğinden beri Pierron, kuyudan dökülen selin arttığını büyük bir kaygıyla görüyordu. Bir yandan öteki iki işçiyle birlikte kömür arabalarını doldururken, bir yandan da yüzü iri damlalarla sırsıklam, kulakları yukarıda homurdanan fırtınanın uğultusuyla dolu, başını kaldırıp bakıyordu. Fakat ayaklarının altındaki havuzun, o on metre derinlikteki çukurun dolmakta olduğunu görünce korkudan titredi; su, zemin kaplamasından yukarı sızıp demir döşemeye yayılıyordu; bu da tulumbanın su sızıntılarını emmeye yetmediğinin bir işaretiydi. Tulumbanın, yorgun nefeslerle soluduğunu işitiyordu. O zaman Dansaert'e haber verdi; o da söverek, mühendisi beklemenin icap ettiğini söyledi. Pierron uyarısını iki defa tekrarladı, ikisinde de Dansaert'den, öfkeyle bir omuz silkmeden başka cevap alamadı. Eh, işte! Su yükseliyordu, onun elinden ne gelirdi?

Mouque, zor bir işe götürdüğü Bataille'la birlikte gözüktü. Hayvanı iki eliyle tutmaya mecbur oldu, uyuklayan yaşlı beygir birdenbire şahlanmış, başını kuyuya doğru uzatmış ölüm korkusuyla kişniyordu.

– Ne var kalender? Neden korkuyorsun? Ha! Yağmur yağıyor da ondan. Gel canım, sana ne!

Fakat hayvanın bütün tüyleri ürperiyordu. Mouque onu zorla araba yoluna çekti.

Hemen hemen Mouque ve Bataille bir galerinin öbür ucunda kayboldukları anda, havada bir çatırtı oldu, onun arkasından sürekli bir düşüş gürültüsü geldi. İç kaplama bölmesinin bir parçası kopmuş, duvarlara çarpa çarpa yüz seksen metreden aşağı yuvarlanıyordu. Pierron ve öteki yükleyiciler kendilerini korumayı başardılar, meşe direk, yalnız, boş bir kömür arabasını ezdi. Aynı zamanda bir su yığını, patlayan bir setten fışkıran sel gibi akmaya başladı. Dansaert yukarı çıkıp bakmak istedi; fakat o daha lafını bitirmeden, bir ikinci parça yuvarlandı. O da bu yakınlaşan yıkım karşısında korkarak, artık duraksamadı, yukarı çık-

ma emri verdi, bacalardaki işçilere haber vermek üzere çavuşları gönderdi.

O zaman korkunç bir itişme oldu. Her galeriden dizi dizi işçiler koşarak geliyor, asansörlerde yer kapmak için saldırıyorlardı. Hemen yukarı çıkmak için herkes birbirini çiğniyor, birbirini öldürüyordu. Merdiven bölmesinden çıkmayı düşünen birkaç kişi, geçidin tıkanmış olduğunu söyleyerek bağıra bağıra tekrar indiler. Hareket eden her asansörden sonra, hepsini korku sarıyordu; o asansör geçmişti, ancak ondan sonrakinin, kuyuyu yıkan engeller arasından geçebileceği belli miydi? Yukarıda yıkıntı devam ediyor olsa gerekti ki, birbirini takip eden boğuk patlamalar, dökülen sağanağın sürekli ve giderek artan uğultusu arasında, yarılan ve çatlayan direklerin gürültüsü işitiliyordu. Az sonra kafeslerden birinin dibi çıkmış, kuşkusuz, kırılan kılavuzlar arasında kayamaz olup kullanılmayacak hale gelmişti. Öteki öyle sürtünüyordu ki tel halat, muhakkak ki kopacaktı. Oysa daha, yukarı çıkarılacak yüz kadar adam vardı, hepsi hırlıyor, kan içinde, sırsıklam, birbirlerini sıkıştırıyorlardı. Düşen kalaslar iki tanesini öldürdü. Asansöre yapışan bir üçüncüsü, elli metre yüksekten düştü ve havuzun içinde kayboldu.

Bu arada Dansaert, düzeni sağlamaya çalışıyordu. Eline bir kazma almış, emre uymayan kim olursa beynini deleceğini söylüyordu; böylece onları sıraya sokmak istiyor, yükleyicilerin arkadaşları asansöre bindirip en son çıkacaklarını, bağırarak anlatıyordu. Onu dinlemiyorlardı. Korkudan sapsarı kesilen Pierron'un, ilk çıkanlarla beraber sıvışmasına engel olmuştu. Asansörün her hareketinde onu, bir tokatla geriletmek zorunda kalıyordu. Fakat kendi dişleri de birbirine çarpıyordu; bir dakika daha geçerse, o da boğulup kalacaktı. Yukarıda ne var ne yok kırılıp dağılıyordu, taşkın nehir saldırıyor, öldürücü bir direk yağmuru dökülüyordu. Birkaç işçi daha koşarak geldiği sırada Dansaert, korkudan çılgına dönmüş, bir kömür arabasına atladı, arkasından da Pierron'un atlamasına izin verdi. Asansör yükseldi.

O sırada Étienne'le Chaval'in içinde bulundukları grup, asansör önüne vardı. Asansörün yükselip kaybolduğunu gördüler, oraya doğru atıldılar; ancak iç kaplama direklerinin son yıkılışı karşısında, gerilemek zorunda kaldılar. Kuyu tıkanıyordu, asansör bir daha inmeyecekti. Catherine hıçkırıyor, Chaval'in, sövmekten sesi kısılıyordu. Yirmi kişi kadardılar, o şef olacak domuz herifler onları böylece bırakacaklar mıydı?

Mouque Baba, Bataille'ı, hiç acele etmeden tekrar alıp getirmiş, hâlâ dizgininden tutuyordu; yaşlı adam ve hayvan, her ikisi de su baskınının hızla yükselişi karşısında şaşakalmış, bakıyorlardı. Su kalçalara çıkmıştı. Étienne sesini çıkarmadan, dişleri kısık, Catherine'i kolları arasına alıp kaldırdı. Yirmisi de başları havada bağırıyor; yirmisi de kuyuya, bir nehir dolusu su püskürten ve kendilerine artık hiçbir yardıma geçit vermeyecek olan o yıkılmış kovuğa aptal aptal bakmakta direniyordu.

Dansaert yukarıda asansörden çıkarken, koşa koşa gelen Négrel'i gördü. Madam Hennebeau o sabah yataktan kalkınca, satın alınacak düğün sepetini seçmek için katalogları karıştırmak üzere aksi gibi onu alıkoymuştu. Saat ondu. Uzaktan bağırdı:

– E, neler oluyor burada?

Başçavuş:

– Kuyu mahvoldu, diye cevap verdi.

O, kekeleyerek, bu yıkımı anlatırken mühendis inanmıyor, omuz silkiyordu. Yok canım! Bir iç kaplama bölmesi öyle kolay kolay yıkılır mıydı? Abartılıyordu, önce görmek gerekirdi.

– Aşağıda kimse kalmadı değil mi?

Dansaert'in kafası karışıyordu. Hayır, hiç kimse kalmamıştı. Daha doğrusu öyle umuyordu. Ama geç kalmış işçiler bulunabilirdi:

Négrel:

– Hay Allah cezanı versin! dedi. Siz niçin çıktınız öyleyse? İnsan, adamlarını yüzüstü bırakır mı?

Hemen, lambaların sayılmasını emretti. Sabahleyin üç yüz yirmi iki lamba dağıtılmıştı. Şimdi, ancak iki yüz elli beş lamba vardı. Yalnız, işçilerden birçoğu, kendi lambalarının, panik itiş

kakışı sırasında ellerinden düşüp aşağıda kaldığını söylüyorlardı. Bir yoklama yapmaya çalıştılar, tam bir sayı alınamadı. Birtakım madenciler çekip gitmişlerdi, bir kısmı da isimlerini işitmiyorlardı. Eksik arkadaşlar hakkında hiç kimse uyuşamıyordu. Belki yirmi, belki kırk kişiydiler ve mühendis, yalnız bir noktada kesin fikir ediniyordu: Aşağıda adamlar vardı, kuyunun ağzına doğru eğilince, yıkılan direklerin arasından, suların gürültüsü içinde, bağırtıları işitiliyordu.

Négrel'in ilk işi adam gönderip Mösyö Hennebeau'yu çağırtmak ve ocağı kapatmaya girişmek oldu. Fakat iş işten geçmişti, iç kaplama bölmesinin çatırtıları peşlerinden geliyormuş gibi İkiyüzkırklar Mahallesi'ne koşan madenciler, kadınları telaşa düşürmüşlerdi. Sürü sürü kadınlar, yaşlılar, çocuklar, çığlıklarla ve hıçkırıklarla sarsılarak, koşarak yokuştan iniyorlardı. Bunları püskürtmek zorunda kaldılar, gözetmenlerden oluşturulmuş bir kordon, bu kalabalığı tutmakla görevlendirildi, çünkü yapılacak işlere engel olurlardı. Kuyudan yukarı çıkarılan işçilerden çoğu, az daha dibinde kalacakları bu vahşi kovuğun karşısında, korkunun çekimine kapılıp giysi değiştirmeyi akıl etmeden, şaşkın şaşkın duruyorlardı. Etraflarında kadınlar, kaygı içinde onlara yalvarıyor, sorular soruyor, isimleri öğrenmek istiyorlardı. Filan işçi, aşağıda kalanlar arasında mıydı? Ya, filanca? Ya, falanca? Onlar da bilmiyorlardı, kekeliyorlar, vücutları şiddetle ürperiyordu; gözlerinin önünden hiç gitmeyen korkunç bir görüntüyü uzaklaştırmak ister gibi, delicesine el hareketleri yapıyorlardı. Kalabalık çabucak büyüyor, yollardan ağıtlar yükseliyordu. Yukarıdaysa, molozluğun tepesinde, Bonnemort'un kulübesinde, yere oturmuş bir adam vardı. Bu, Souvarine'di. Oradan uzaklaşmamış bakıyordu.

Kadınlar gözyaşlarıyla boğula boğula:

– İsimlerini söyleyin! İsimlerini söyleyin! diye haykırıyorlardı.

Négrel bir an göründü, şu sözleri söyledi:

– İsimleri öğrenir öğrenmez size bildireceğiz. Fakat daha her şey bitmedi, herkes kurtulacaktır... Ben kuyuya iniyorum.

O zaman, kalabalık, heyecandan dili tutulmuş, bekledi. Gerçekten mühendis soğukkanlı bir cesaretle, kuyuya inmeye hazırlanıyordu. Asansörü söktürmüş, onun yerine tel halatın ucuna bir fıçı bağlanmasını emretmişti; ayrıca suyun, lambasını söndürmesi olasılığını düşündüğü için fıçının altına bir başka lamba takılmasını söyledi. Fıçı o lambayı koruyacaktı.

Çavuşlar, yüzleri bembeyaz ve şaşkın, titreyerek bu hazırlıklara yardım ediyorlardı. Négrel amirane bir sesle, kısaca:

– Benimle beraber ineceksiniz, Dansaert, dedi.

Sonra hepsini cesaretsiz, başçavuşun da korkudan sersemlemiş bir halde sendelediğini görünce, onu, küçümseyen bir davranışla uzaklaştırdı:

– Hayır, işime engel olursunuz... Yalnız inmek daha iyi, dedi.

Tel halatın ucunda sallanan dar fıçıya girmişti bile; bir elinde lambası, öteki eliyle işaret ipini sıkı sıkı tutarak makiniste kendisi haykırdı:

– Yavaş yavaş!

Makine makaraları harekete geçirdi; Négrel, hâlâ içinden aşağıdaki çaresizlerin çığlıkları yükselen çukurda kayboldu.

Yukarı kısımda hiçbir şey yerinden kımıldamamıştı. Négrel, üst iç kaplama bölmesinin iyi bir halde olduğunu gördü. Kuyunun ortasında sallanıyor, dönüyor, kenarları aydınlatıyordu. Ek noktalarındaki sızıntılar o kadar azdı ki lambasına zarar vermiyordu. Fakat üç yüzüncü metrede, alt iç kaplama bölmesine gelince lamba, önceden kestirdiği gibi sönmüş, fışkıran bir sızıntı fıçıyı doldurmuştu. O andan sonra etrafını ancak, fıçının altına asılı, karanlıklara kendisinden evvel dalan lamba sayesinde görebildi. Gözü pek olduğu halde, yıkımın korkunçluğu karşısında, bir ürperti yüzünü soldurdu. Birkaç parça direkten başka bir şey kalmamış, üst tarafı kasalarıyla birlikte yıkılmıştı. Gerisinde çok büyük kovuklar görünüyor, un inceliğinde sarı kumlar, gayet büyük yığınlar halinde akıyordu; aynı zamanda torrent suları, fırtınaları ve kazaları bilinmeyen bu yer altı denizi, bir kanal boşalır gibi etrafa yayılıyordu. Négrel, kaynakların oluşturduğu hortumla dövüle dövüle, döne döne durmadan artan bu boşluk-

lar ortasında kaybolmuş vaziyette, daha aşağı indi. Altında giden lambanın kırmızı bir yıldız gibi yanan ışığı, bu boşluğu o kadar az aydınlatıyordu ki Négrel, kımıldayan koca gölgelerin hareketleri ortasında, gayet uzakta, harap olmuş şehir sokakları, dört yol ağızları görürmüş gibi oluyordu. Artık insan eliyle hiçbir iş yapılamazdı. Tehlike altındaki insanları kurtarmayı denemekten başka hiçbir umudu kalmamıştı. Derine doğru daldıkça bağırtıların arttığını işitiyordu ama durmak zorunda kaldı; kalasların, kırılan kılavuz direklerinin, yarılan merdiven bölmesi kaplamalarının, tulumbanın yerinden kopmuş kumanda kollarıyla oluşturduğu karmakarışık bir yığın, aşılmaz bir engel kuyuyu tıkıyordu. Négrel yüreği sıkılarak uzun uzun baktığı sırada, bağırtılar birdenbire kesildi. Zavallılar, eğer ağızlarına şimdiye kadar sular dolmadıysa, selin bu hızla yükselişi karşısında, herhalde, galerilere kaçışmış olmalıydılar.

Négrel, kendisini yukarı çıkarmaları için ister istemez işaret ipini çekmek zorunda kaldı. Sonra işaret verip yine durdu. Bir şeye hâlâ şaşıyordu; bu çok ağır kazanın sebebini anlayamıyordu. Durumu görmek istedi, iç kaplama bölmesinin sağlam duran birkaç direğini muayene etti. Uzaktan direklerde gördüğü kesikler, yarıklar, onu şaşırtmıştı. Rutubetten ıslanan lambası can çekişiyordu, parmaklarıyla yokladı, testere yerlerini, matkap deliklerini, tüm bu ürkütücü yok etme işini, açıktan açığa gördü. Bu yıkımın, isteyerek yapıldığı ortadaydı. Şaşkınlıktan ağzı açık kalakalmıştı ki, kalaslar çatırdadı, neredeyse onu da sürükleyip götürecek olan son bir kaymayla, kasalarıyla birlikte yıkıldı. Cesareti kaybolup gitmişti; bu işi yapan adamı düşündükçe saçları dimdik oluyordu; adam, suçunun ölçüsüzlüğü oranında koskoca gövdesiyle, sanki karanlıklara karışıp da hâlâ orada duruyormuş gibi, kötülüğün uyandırdığı bağnaz bir korku, vücudunu donduruyordu. Bağırdı, elinin öfkeli bir hareketiyle işaret ipini çekti; tam da zamanıydı, çünkü yüz metre yukarıda, üst iç kaplama bölmesinin de kıpırdamaya başladığını görmüştü. Ek noktaları birbirinden ayrılıyor, kıtık dolgular dökülüyor, seller akmaya

başlıyordu. Olay artık zamana kalmıştı, iç kaplama direkleri bütünüyle sökülecek ve kuyu yıkılacaktı.

Mösyö Hennebeau, yukarıda, heyecanla Négrel'i bekliyordu.

– E? Ne var? diye sordu.

Fakat mühendis boğazı kurumuş, konuşmuyordu. Baygınlık geçiriyordu.

– İmkânı yok, görülmüş şey değil bu...

– İnceledin mi?

Négrel kuşkulu bakışlarla başını sallıyor, evet diyordu. Konuşmalarını dinleyen birkaç çavuşun yanında açık konuşmak istemiyordu, amcasını on metre öteye götürdü, bu uzaklığı yeter görmedi, biraz daha geriledi, sonra kulağına eğilerek çok yavaş sesle, saldırıyı söyledi, kalasların delindiğini, testereyle kesildiğini, ocağın, boğazından bıçaklanıp can çekiştiğini anlattı. Müdür de sapsarı kesilmiş, büyük ahlaksızlıkların ve büyük suçların çirkinliğini susmakla geçiştiren bir içgüdüsel gereksinim içinde, sesini alçaltıyordu. On bin Montsou işçisi karşısında korkudan titrer görünmek gereksizdi. İleride düşünülürdü. İkisi de bir insanın kuyuya inmek, öylece boşlukta durmak, bu korkunç iş için yaşamını defalarca tehlikeye atmak cesaretini göstermesine son derece şaşıyorlar, fısıltı halinde konuşmaya devam ediyorlardı. Yıkıcılık uğrunda gösterilen bu delice kabadayılığa akılları bile ermiyordu; o herkesin bildiği kaçış olaylarının, yerden otuz metre yüksekteki pencerelerden uçup giden o hükümlü öykülerinin kuşkuyla karşılanması gibi, apaçık olduğu halde, inanmak istemiyorlardı.

Mösyö Hennebeau çavuşların yanına yaklaştığı zaman, yüzü sinirli bir tikle seğiriyordu. Umutsuz bir hareket yaptı, ocağın hemen boşaltılması emrini verdi. Bu artık hiçbir şeyin kurtulamayacağı, boş ve henüz ayakta duran bu koskoca, tuğla yapılara dönüp dönüp bakılarak bir cenaze töreninden döner gibi iç karartıcı bir çıkış, sessiz bir ayrılış oldu.

Böylece müdürle mühendis, herkesten sonra harmandan inerlerken, kalabalık onları, sürekli yineledikleri hep o aynı bağırtıyla karşıladı:

– İsimleri! İsimleri! İsimlerini söyleyin!

Şimdi Maheude de orada, kadınların içindeydi. Geceki gürültüyü hatırlıyordu, kızı ve kiracısı herhalde beraber gitmişlerdi, kesinlikle kuyunun dibindeydiler; aslında iyi de olduğunu, yüreksizlerin ve alçakların dipte kalmayı hak ettiklerini, bağırarak söyledikten sonra seğirtmiş, heyecandan tir tir titreyerek ön sırada duruyordu. Hem kuşkuya yer kalmamıştı, çevresinde, isimler üzerinde yapılan tartışma onu aydınlatıyordu. Evet evet, Catherine oradaydı, Étienne de oradaydı, bir arkadaş ikisini de görmüştü. Fakat diğer isimler üzerine hâlâ anlaşamıyorlardı. Hayır, filanca değil, tam tersi falancaydı, belki Chaval kalmıştı; oysa bir çırak, onunla birlikte kuyudan çıktığına yemin ediyordu. Levaque Kadın'la Pierronne, tehlikede olan hiç kimseleri bulunmadığı halde dövünüyorlar, ötekiler kadar bağırıp duruyorlardı. İlk çıkanlardan biri olan Zacharie, her şeyle alay eder göründüğü halde, ağlayarak karısına ve anasına sarılmış ve onun yanında durarak onunla beraber titriyor, kız kardeşine karşı beklenmedik, taşkın bir sevgi gösteriyor, şefler kesin olarak onaylamadıkça, onun kuyuda bulunduğuna inanmak istemiyordu.

– İsimleri! İsimleri! Allah aşkına, isimleri!

Négrel sinirlenmiş, gözetmenlere çok yüksek sesle:

– Şunları susturun canım! demişti. İnsanı üzüntüden öldürecekler, isimleri biz de bilmiyoruz.

Aradan iki saat geçmişti. İlk kargaşa arasında hiç kimse diğer kuyuyu, eski Réquillart kuyusunu düşünmemişti. Mösyö Hennebeau, o taraftan kurtarma işine girişileceğini söylediği sırada bir söz dolaştı; beş işçi, kullanılmayan eski merdiven bölmesinin çürümüş basamaklarından çıkarak su baskınından kurtulmuşlardı; bu arada Mouque Baba'nın ismi söyleniyor, hiç kimse onu kuyuda sanmadığı için bu, şaşkınlık yaratıyordu. Ancak bu beş kişinin kurtulma öyküsü, gözyaşlarını artırıyordu; on beş arkadaş yollarını şaşırmış, göçüklerin oluşturduğu duvarların arkasında kalmış, onların peşinden gelememişti; artık yardımlarına koşmaya olanak da yoktu, çünkü Réquillart'ı basan su, on metreyi bulmuştu bile. Bütün isimler öğrenilmişti, hava, ağır bir

bedel ödeyen bu halkın iniltisiyle doluyordu. Négrel öfkeyle yine bağırdı:

– Sustursanıza şunları! Hem geri çekilsinler, evet evet, yüz metre geriye! Tehlike var, geri itin, geri itin.

Bu zavallı insanlarla dövüşmek gerekti. Daha başka kötülükler bulunduğunu düşünüyorlar, ölüleri gizlemek için kendilerini kovduklarını sanıyorlardı; o zaman çavuşlar, kuyunun, madeni yutacağını anlatmak zorunda kaldılar. Bunu işitince, şaşkınlıktan dilleri tutuldu, nihayet adım adım gerilediler; fakat kalabalığı tutan gözetmen sayısını bir misli artırmak zorunluluğu ortaya çıktı; çünkü ellerinde olmayan bir kuvvetle çekiliyormuş gibi, durmadan geri geliyorlardı. Yol üzerinde bin kadar insan çalkalanıyordu. Bütün işçi mahallelerinden, hatta Montsou'dan koşup gelenler vardı. Yukarıdaysa, molozluğun tepesindeki o kız çehreli sarışın adam, parlak gözlerini ocaktan ayırmadan, can sıkıntısını gidermek için aralıksız sigara içiyordu.

Böylece bekleme başladı. Vakit öğle olmuştu, hiç kimse yemek yememişti ve hiç kimse uzaklaşmıyordu. Kirli kül rengi, puslu gökten, pas rengi bulutlar geçiyordu. Rasseneur'ün çiti arkasında koca bir köpek, kalabalığın oradaki varlığına öfkelenmiş, durmadan acı acı havlıyordu. Bu arada kalabalık, yavaş yavaş çevre tarlalara yayılmış, yüz metre ötede ocağın etrafını çevirmişti. Büyük boşluğun ortasında, Voreux yükseliyordu. Ne bir kul ne bir gürültü vardı, bir çöldü sanki; açık kalan pencereler ve kapılar, içerinin tek başına bırakılmışlığını gösteriyordu; unutulan kızıl tüylü bir kedi, bu ıssızlığın baskısını sezerek bir merdivenden atladı ve kayboldu. Herhalde jeneratör ocakları yeni sönüyordu, çünkü yüksek tuğla baca, kara bulutlar altında hafif dumanlar püskürtüyor; kulenin, esintiyle dönen rüzgâr gülü, yakın sürede ölecek bu koca binaların tek üzüntülü sesi olan keskin, küçük küçük çığlıklarla gıcırdıyordu.

Saat iki olmuş, hiçbir şey yerinden kımıldamamıştı. Mösyö Hennebeau, Négrel, koşup gelen öteki mühendisler kalabalığın ilerisinde, fraklardan ve siyah şapkalardan bir grup oluşturuyorlardı; onlar da bacakları yorgunluktan bitik, vücutları ateş

içinde, böyle büyük bir yıkıma güçsüz bir şekilde tanık olmaktan acı duyarak, can çekişmekte olan birinin başı ucunda bekler gibi tek tük sözler fısıldaşıp duruyorlar, uzaklaşmıyorlardı. Üst iç kaplaması da tamamıyla yıkılmakta olsa gerekti, ağır yankılar, derinlere düşen direklerin aralıklı gürültüleri işitiliyor, bunların arkasından sürekli sessizlikler oluyordu. Yara durmadan genişliyordu. Aşağıdan başlayan göçük yükseliyor, yüzeye yaklaşıyordu. Négrel sinirli bir sabırsızlığa yakalanmıştı, görmek istiyordu. Tam bu korkunç boşluk içinde ilerlemeye başlamıştı ki atılıp omuzlarından tuttular. Neye yarayacaktı? Hiçbir şeyi önleyemezdi ki! O arada bir madenci, yaşlı bir adam, gözetmenlerden kurtularak barakaya kadar koştu; fakat elini kolunu sallayarak tekrar gözüktü, tahta ayakkabılarını almaya gitmişti.

Saat üçü çaldı. Hâlâ bir şey yoktu. Halk bir yağmur sağanağı altında ıslanmış, fakat bir adım gerilememişti. Rasseneur'ün köpeği tekrar havlamaya başlamıştı. İşte tam o anda, saat üçü yirmi dakika geçe, yer ilk sallantıyla sarsıldı. Voreux bu sarsıntıyla ürpermiş, fakat hâlâ sağlam, ayakta kalmıştı. Ancak arkasından ikinci bir sarsıntı oldu ve açılan ağızlardan uzun bir çığlık koptu. Katranlı kriblaj hangarı iki defa sallandıktan sonra, korkunç bir çatırtıyla yıkılmıştı. Büyük bir baskı altında çatı direkleri kırılıyor ve birbirine öyle sert şekilde sürtünüyorlardı ki, kıvılcımlar saçılıyordu. O andan sonra yer durmadan titredi; sarsıntılar, yer altı çöküntüleri, püskürme halinde volkan uğultuları birbirini kovalıyordu. Uzakta köpek artık havlamıyor, yaklaştığını hissettiği sallanmaları haber verir gibi acı acı uluyor; seyreden bütün bu insanlar, kadınlar, çocuklar, kendilerini yerinden oynatan her sarsıntıda, üzüntülü çığlıklarını tutamıyorlardı. On dakikadan daha az bir süre içinde, kulenin arduvazlı damı çöktü, harman alanı ve makine dairesi çatladı, ikisinde de oldukça büyük birer oyuk açıldı. Sonra gürültüler bitti, yıkıntı durdu, yeniden büyük bir sessizlik oldu.

Bir saat kadar Voreux böyle, bir kısmı yıkılmış, bir barbarlar ordusu tarafından topa tutulmuş gibi kaldı. Artık bağıran yoktu, genişleyen seyirci çemberi bakıyordu. Kriblajın yığın halindeki

putrelleri altında, kırılan tumba makineleri, delinmiş ve eğrilmiş elekler göze çarpıyordu. Fakat asıl yıkıntı harman alanında, tuğla yağmuru ortasında, moloz halinde yere devrilmiş koca koca duvar parçaları arasında görülüyordu. Makaraların takılı olduğu demir çatı bükülmüş, yarı yarıya kuyuya dalmıştı; bir asansör asılı kalmıştı, bir tel halat ucu kopmuş, sallanıyordu; ayrıca kömür arabalarından, demir döşeme kapaklarından, merdivenlerden oluşan ezilmiş bir yığın vardı. Rastgele kurtulan lamba odası; sol tarafta, ufak lambalarının parlak dizisiyle gözüküyordu. Ters yüz olmuş odasının içinde, makinenin taştan kalın temeli üzerinde, sapasağlam oturduğu görülüyordu. Bakır kısımlar pırıldıyordu; iri çelik parçalar yok edilemeyecek kaslar gibi duruyor, yukarı kıvrılan koskoca kol, gücünün rahatlığıyla yere uzanmış bir devin güçlü dizine benziyordu.

Mösyö Hennebeau, o bir saatlik ara sonunda, umudun tekrar doğduğunu düşündü. Toprakların sarsıntısı bitmiş olmalıydı, makineyi ve binaların kalanını kurtarabileceklerdi. Fakat yaklaşmayı hâlâ önlüyor, daha yarım saat sabretmek istiyordu. Bekleme dayanılmaz bir hale geldi; umut heyecanı artırıyor, bütün yürekler çarpıyordu. Ufukta büyüyen bir kara bulut akşam karanlığını çabuklaştırıyor, toprağın fırtınalarından artakalan bu yıkıntı üzerine, gün, iç sıkıntısı içinde kavuşuyordu. Saat yediden beri kımıldamadan, bir şey yemeden orada bekliyorlardı.

Tam mühendisler dikkatlice ilerledikleri sırada, birdenbire yerin son derece kuvvetli bir sarsıntısıyla hepsi kaçıştılar. Yer altında patlamalar oluyor, çok büyük bir top bataryası patlıyormuş gibi yerin dibi dövülüyordu. Artık sağlam kalan son binalar üst üste devriliyor, birbirini eziyordu. Önce kriblajın ve harman alanının yıkıntısı, bir tür anafora karışıp gitti. Sonra kazan dairesi yarıldı, kayboldu. Onun arkasından, içinde tahliye pompasının hırıldadığı dört köşe kule, bir gülleyle vurulmuş bir adam gibi, yüzükoyun yere kapandı. O sırada korkunç bir şey oldu, temelinden ayrılan makinenin ölümle boğuştuğu görüldü; makine yürüdü, yerinden kalkmak ister gibi kolunu, o dev gibi dizini uzattı; ancak ezile büzüle son nefesini vermekteydi. Yalnız, otuz metre

boyundaki yüksek baca, fırtına ortasında bir yelken direği gibi sarsılıyor, ayakta duruyordu. Ufalanıp toz halinde dağılacağı sanılırken, birdenbire olduğu gibi yere gömüldü, toprak tarafından içildi, çok büyük bir mum gibi eridi; yer seviyesinde hiçbir parçası, paratonerin ucu bile gözükmüyordu. Artık bitmişti; bu çukura çöreklenmiş, insan etiyle tıka basa doymuş zararlı hayvan, kalın ve uzun soluğuyla nefes alamıyordu. Voreux bütünüyle uçuruma yuvarlanmıştı.

Kalabalık haykırarak kaçıştı. Kadınlar gözlerini kapayarak koşuyorlardı. Bu korku, erkekleri bir kuru yaprak yığını gibi sürükledi. Bağırmak istemiyorlar, fakat açılan kocaman çukurun karşısında, kolları havada, gırtlakları şişerek yine de bağırıyorlardı. On beş metre derinlikteki bu sönmüş yanardağ ağzı, yoldan kanala kadar, en az kırk metre genişlikte bir yer tutuyordu. Ocak ağzı dev gibi kızaklarıyla, üstündeki raylarıyla beraber iskeleleriyle, üç vagonluk tam bir kömür arabası katarıyla, binaların arkasından aynı deliğe gitmişti. Kesilmiş ağaçlardan koca bir yığın olan yedek direkler de, saman çöpü gibi yutulmuştu. Dipte direklerin, tuğlaların, demirin, alçının yaptığı karmakarışık bir yığından, yıkımın bu kudurganlığı ortasında toz haline gelmiş, birbirine girmiş, kirlenmiş, çirkin birikintiden başka bir şey görülmüyordu. Çukur yuvarlaklaşıyor, kenarından başlayan çatlaklar, tarlalardan geçerek uzaklara kadar gidiyordu. Bir çatlak Rasseneur'ün, ön yüzü yarılan meyhanesine kadar uzanıyordu. İşçi mahallesi de mi yıkılacaktı? Bu uğursuz günün akşamı, dünyayı da ezmek ister gibi görünen bu kurşun ağırlığındaki bulutların altında, sığınmak için nereye kaçmak lazımdı?

Négrel acıyla inledi. Gerilemiş olan Mösyö Hennebeau ağladı. Yıkım daha bitmemişti; rıhtımın bir kenarı koptu ve kanal köpüre köpüre, bir hamlede çatlaklardan birine doldu. Orada kayboluyor, derin bir vadiye dökülen çağlayan gibi akıyordu. Maden bu nehri içiyordu, su baskını, şimdi galerileri yıllarca süreliğine dolduruyordu. Biraz sonra krater doldu; az önce Voreux'nün bulunduğu yerde artık çamurlu sudan bir göl, o, altında Tanrı'nın cezalandırdığı şehirlerin uyuduğu türden bir

göl vardı. Korkunun verdiği bir sessizlik ortalığı kaplamıştı, toprağın derinliklerinde uğuldayan bu suyun dökülüşünden başka ses işitilmiyordu.

O sırada, sarsılan molozluğun tepesinde, Souvarine ayağa kalktı. Ağırlığıyla, dipte can çekişen biçarelerin başını ezen bu yıkıntı karşısında hıçkırdıklarını gördüğü Maheude'le Zacharie'yi tanımıştı. Son sigarasını attı, arkasına bir defa bile bakmadan, kararan gecenin ortasında, oradan ayrıldı. Gölgesi uzakta ufaldı, karanlığa karıştı. Oraya, bilinmeze doğru gidiyordu. O sakin tavrıyla yürüyor, yok etmeye gidiyor, nerede dinamit varsa, şehirleri ve insanları uçurmak üzere oraya gidiyordu. Can çekişen burjuvazi attığı her bir adımda, ayağının altındaki sokak taşlarının yarıldığını görürse, bu işi yapan hiç kuşkusuz o olacaktı.

IV

Voreux'nün yıkılışından hemen sonraki gece Mösyö Hennebeau, gazeteler daha haberi verecek zaman bulamadan yöneticilere kendisi bilgi vermek üzere Paris'e gitmişti. Ertesi gün döndüğü zaman kendisini, o dürüst yönetici tavrıyla, gayet sakin gördüler. Besbelli sorumluluğu üzerinden atmıştı, kazanmış bulunduğu sevgi azalmış görünmüyordu, aksine kendisine lejyon donör nişanının ofisye rütbesini veren kararname, yirmi dört saat sonra imzalandı.

Fakat müdürün hiçbir zarar görmemesine karşı İşletme, bu korkunç vuruşun altında sarsılıyordu. Sorun kaybolan birkaç milyonda değil, böğründeki yarada, kuyularından birinin boğulması karşısında sürekli ve sinsi yarın korkusundaydı. Bu yıkımdan öyle etkilendi ki, bir kere daha susması gerektiğini anladı. Bu iğrenç işi kurcalamak neye yarardı? Haydudun ortaya çıkarılması, onu bir kahraman gibi gösterecekti. Onun bu iğrenç kahramanlığı, başka kafaların da dengesini bozarak yeni bir kundakçı ve katil sürüsü yaratacaktı. Böyle bir şeye ne gerek vardı ki? Aslında İşletme gerçek suçluyu bulamamış, bir

tek kişinin bu kadar büyük bir işi yapacak kadar atılganlık ve dayanıklılık gösterebileceğini olanaksız sayarak, sonunda suç ortaklarından oluşan bir ordunun varlığına inanmıştı. Asıl onu rahatsız eden de bu düşünceydi, ocakları etrafında, bundan sonra, tehlikenin gitgide büyüdüğü düşüncesiydi. Müdür geniş bir haber alma örgütü kurmak, ardından suça katıldıklarından kuşkulanılan sakıncalı adamları gürültüsüzce, birer birer işten çıkarmak üzere emir almıştı. Yüksek bir politik önlem olarak bu temizlikle yetindiler.

Yalnız, bir tek kişi hemen işten çıkarıldı, o da başçavuş Dansaert'di. Pierrone'un evindeki rezaletten beri varlığı dayanılmaz bir hale gelmişti. Tehlike anındaki davranışı, adamlarını yüzüstü bırakan bir kumandan gibi yaptığı korkaklık neden olarak gösterildi. Öte taraftan bu önlem, başçavuştan tiksinen madencilere, gizlice sağlanmış bir çıkardı.

Fakat halk arasına söylentiler sızmıştı. Müdürlük, grevciler tarafından bir barut fıçısının ateşlendiği yolundaki bir söylentiyi yalanlamak üzere bir gazeteye düzeltme göndermek zorunda kalmıştı. Ondan evvel, hükümet mühendisi, kısa bir araştırma sonunda verdiği raporda çıkarma bölmesinin, toprak basıncından dolayı doğal bir şekilde yıkıldığını söylüyordu; İşletme susmayı ve ilgisizlikten dolayı uyarı almayı kabul etmişti. Yıkım üçüncü günden sonra, Paris basınının polis olayları sütununu şişirmeye başladı. Maden ocağının dibinde işçilerin can çekişmesinden başka laf edilmiyor, her sabah yayınlanan haberler kapışılarak okunuyordu. Montsou'da da burjuvalar Voreux'nün sadece adını işitmekle sararıyorlar, konuşamaz oluyorlardı; en cesurların bile birbirlerinin kulağına fısıldamaktan korktukları bir efsane oluşuyordu. Bütün memleket, kurbanlar için de büyük bir acıma duyuyordu; harap olan ocağa gezintiler düzenleniyor, gömülen zavallıların tepesine bütün ağırlığıyla çöken yıkıntının korkusunu tatmak için ailece oraya koşuluyordu.

Kısım mühendisliğine atanan Deneulin işe başlar başlamaz, yıkımın ortasına düşmüştü; ilk işi, kanalı yatağına iade etmek oldu, çünkü bu sel, zararı her saat daha kötü bir hale getiriyordu.

Büyük inşaata gerek vardı, bir set yapmak üzer hemen yüz kadar işçi topladı. Suyun taşkınlığı ilk setleri iki defa söktü, götürdü. Şimdi tulumbalar koyuyorlar, kıyasıya didiniyorlar, bu kaybolan araziyi adım adım, zorla geri alıyorlardı.

Fakat kuyunun yuttuğu madencilerin kurtarılması işi, daha fazla ilgi uyandırıyordu. Négrel, en üst düzeyde çaba göstermek göreviyle hâlâ sorumlu bulunuyordu ve çalışacak adam da eksik değildi; bütün kömürcüler bir kardeşlik duygusuyla, çalışmak için koşa koşa geliyorlardı. Grevi unutuyorlar, ücret düşünmüyorlardı; kendilerine hiçbir para verilmese de olurdu, mademki ölüm tehlikesine maruz arkadaşlar vardı, canlarını tehlikeye koymaktan başka bir şey istemiyorlardı. Hepsi, ellerinde kazma kürekleri, titriyorlar, hangi noktaya vurmak gerektiğini öğrenmek için bekliyorlardı. Çoğu, kazadan sonra korkudan hastalanmıştı; sinirli ürpertiler içinde, soğuk terlere bulanarak, sürekli karabasanların sıkıntısıyla bunaldıkları halde yataklarından kalkıyorlar, alınacak öçleri varmış gibi toprakla dövüşmek isteğinde de, yine en fazla onlar direniyorlardı. Ne yazık ki, yararlı bir iş görmek için, "Ne yapmalı, kuyuya nasıl inmeli, kayaları hangi taraftan kazmaya girişmeli?" soruları karşısında, sorunlar başlıyordu.

Négrel'in fikrince, zavallılardan hiçbirisi hayatta değildi, on beşi de ya suyla ya da havasızlıktan boğularak kesin bir şekilde ölmüştü ancak bu maden kuyusu kazalarında kural, dipte örtülüp kalan insanları daima hayatta kabul etmektir; o da bu açıdan akıl yürütüyordu. Kendisine ilk sorduğu soru, adamların nereye sığınmış olabilecekleriydi. Danıştığı çavuşlar ve yaşlı madenciler, şu noktada birleşiyorlardı: Yükselen suyun karşısında, arkadaşlar herhalde, galeriden galeriye geçerek en yüksek bacalara kadar çıkmışlardı, öyle ki hiç kuşkusuz, üst yollardan birine tıkanıp kalmışlardı. Esasen bu, Mouque Baba'nın verdiği bilgiye de uyuyordu. Hatta onun verdiği karmakarışık bilgi, şaşkınlık içindeki kaçışma sırasında arkadaşların küçük gruplara ayrıldığını, kaçanların yolda, ayrı ayrı katlara dağıldıklarını akla getiriyordu. Fakat sonra, yapılabilecek işler konuşulduğunda, çavuşların fi-

kirlerinde ayrılıklar oluşuyordu. Toprak yüzeyine en yakın yollar yüz elli metre derinlikte olduğu için bir kuyu açmak düşünülemezdi. Tek giriş yeri olarak kuyuya yaklaşılabilecek biricik nokta olarak Réquillart kalıyordu. Asıl kötüsü şuydu ki, suya gömülmüş olan bu eski ocakla Voreux arasında artık bağ yoktu ve onun, su seviyesi üstünde tek serbest noktası, birinci asansör katına bağlı galeri bölümleriydi. Suyun boşaltılması yıllarca sürerdi, şu halde en iyi çare bu galerileri gözden geçirmek, bir ucunda kazazede madencilerin olduğu düşünülen suya batmış yollarla komşulukları olup olmadıklarını anlamaktı. Mantık yoluyla bu sonuca ulaşıncaya kadar, uygulaması güç bir yığın çözüm yolunu ayıklamak için bir hayli tartışılmıştı.

Bunun üzerine Négrel, arşivin tozlarını silkeledi ve her iki ocağın eski planlarını bulunca da, bunları inceledi, araştırılması gereken noktaları belirledi. Yavaş yavaş bu didişme onu da hareketlendiriyordu; o da insanlara ve olaylara karşı olan alaycı ilgisizliğine karşın, bir özveride bulunma isteğine kapılmıştı. İlk zorluklarla, Réquillart'a inmek konusunda karşılaştılar. Kuyunun ağzını ayıklamak, üvez ağacını devirmek, yabani erik ve muşmula ağaçlarını kökünden kesmek gerekti; ayrıca merdiven basamaklarını da onardılar. Sonra el yordamıyla araştırmalar başladı, on işçiyle birlikte inen mühendis, onlara damarın, kendisinin gösterdiği bazı kısımlarına, kazmalarının demiriyle vurduruyordu. Ardından derin bir sessizlik içinde, hepsi birden kulağını kömüre veriyor, uzak vuruşların cevap verip vermediğini dinliyordu. Fakat girilebilen bütün galerileri boşuna dolaştılar, hiçbir cevap almıyorlardı. Kaygı artmıştı. Kömür tabakasını hangi noktadan delmek gerekiyordu? Kuyuda hiç kimse yok gibi göründüğüne göre, kime doğru yürüyeceklerdi? Bununla beraber direniyorlar, gitgide artan bir kaygının verdiği sinirlilikle arıyorlardı.

İlk günden beri Maheude, sabahları Réquillart'a geliyordu. Kuyunun önünde bir kalasın üstünde oturuyor, akşama kadar oradan kımıldamıyordu. Çıkan biri olunca ayağa kalkıyor, gözleriyle soruşturuyordu: Bir şey yok mu? Hayır, bir şey yoktu!

Bunun üzerine yeniden oturuyor, hiçbir şey söylemeden, yüzü sert ve gergin, yine bekliyordu. Jeanlin de, inini ele geçirdiklerini görünce, çaldıklarının ele geçirileceğini anlayan bir yırtıcı hayvan gibi, kaygılı hareketlerle çevrede dolaşıp durmuştu. Kayaların altında yatan küçük askeri düşünüyor, bu güzel uykuyu bozmalarından korkuyordu; fakat madenin o tarafını sular kaplamıştı, bir de araştırmalar daha sola doğru, batı galerisi yönünde ilerliyordu. Önce Philomène de, araştırıcı işçi takımında bulunan Zacharie'yle beraber olmak üzere gelmişti; fakat yok yere üşümek, sonunda canını sıkmıştı. Mahallede kalıyor, rahata düşkün, tasasız bir kadın görünümüyle, sabahtan akşama kadar öksürmekle gün geçiriyordu. Zacharie'yse tersine, ne yaptığını bilmiyordu; kız kardeşini bulmak için imkânı olsa toprağı yiyecekti. Geceleri bağırıyor, onu, yardım çağırmaktan yırtılan boğazıyla, açlıktan iğne ipliğe dönmüş görüyor, işitiyordu. İki defa, aradıkları yerin orası olduğunu, bunu gayet iyi hissettiğini söyleyerek rastgele kazmak istemişti. Mühendis onun kuyuya inmesine artık izin vermiyor, o da kovulduğu bu kuyudan uzaklaşmıyor, bir iş yapmak gereksinimiyle kıvranarak durmadan dönüp duruyor, annesinin yanında bile oturup bekleyemiyordu.

Üçüncü gündü. Umudunu kesen Négrel o akşam bütün işi bırakmaya karar vermişti. Öğleyin, yemekten sonra, son bir çaba harcamak üzere adamlarıyla beraber tekrar dönüp geldiği zaman, Zacharie'nin yüzü kıpkırmızı, kollarını oynatarak:

– Orada! Bana cevap verdi! Gelin! Gelsenize! diye bağıra bağıra ocaktan çıktığını görüp şaşırdı.

Zacharie nöbetçiyi dinlememiş, merdivenlerden süzülüp girmişti ve orada, Guillaume damarının ilk yolunda, duvarın vurulduğuna yemin ediyordu. Négrel inanmıyordu:

– İyi ama, söylediğiniz yerden şimdiye kadar iki defa geçtik, dedi. Neyse, göreceğiz bakalım.

Maheude ayağa kalkmıştı; inmesini önlemek zorunda kaldılar. Gözleri bu kovuğun karanlıklarında, kuyunun kenarında dimdik durmuş bekliyordu. Aşağıda Négrel, uzun aralıklarla, üç

vuruşu kendi vurdu. Sonra, işçilerden tam bir sessizlik isteyerek kulağını kömür tabakasına dayadı. Hiçbir gürültü işitmedi, başını salladı. Besbelli zavallı çocuk düş görmüştü. Bu sefer öfkeli bir şekilde, Zacharie de vurdu; o yine işitiyor, gözleri parlıyor, vücudu sevinçle titriyordu. O zaman öteki işçiler arka arkaya, aynı denemeyi tekrarladılar. Hepsi hareketleniyor, uzaktan gelen cevabı gayet açık işitiyorlardı. Bu, mühendisi şaşırttı, kulağını tekrar dayadı, sonunda oldukça hafif bir gürültü, belli belirsiz işitilen ritimli bir uğultu, madencilerin tehlike durumunda kömür tabakasına vurdukları, o belli ölçüdeki vuruşa benzer bir ses işitti. Maden kömürü, sesi, çok uzaklara kadar, kristal gibi bir netlikte ulaştırırdı. Orada bulunan bir çavuş, arkadaşlarla aralarındaki tabaka kalınlığının elli metreden aşağı olduğunu sanmıyordu. Fakat ellerini şimdiden onlara uzatabilmiş gibiydiler sanki; bir sevinç koptu. Négrel hemen yaklaşma işine başlanması emrini vermek zorunda kaldı.

Zacharie, yukarıda Maheude'ü yine gördüğü zaman kucaklaştılar. O gün, öğrenme dürtüsüyle oraya gezinmeye gelmiş olan Pierronne:

– Fazla sevinmeyin, demek acımasızlığını gösterdi. Eğer Catherine orada yoksa, sonra daha fazla üzülürsünüz.

Doğruydu, Catherine belki de başka yerdeydi. Zacharie öfkeyle haykırdı:

– Çekil şuradan! Orada, ben biliyorum.

Maheude sessiz, yüzü hareketsiz, yine oturmuştu. Öylece yeniden beklemeye başladı.

Bu durum Montsou'da duyulur duyulmaz, yeni bir insan dalgası daha geldi. Hiçbir şey görmüyorlar, fakat yine de orada duruyorlardı. Meraklıları uzakta tutmak zorunluluğu ortaya çıktı. Aşağıda gece gündüz çalışılıyordu. Mühendis bir engelle karşılaşmak korkusuyla, damarda, aşağı doğru inen üç galeri açtırmıştı, üçü de kapalı kalan madencilerin bulundukları sanılan noktada birleşiyordu. Bu daracık tünellerde, kömürü bir tek kazmacı kazabiliyordu; her iki saatte bir nöbet değiştiriyorlardı; sepetlere doldurulan kömür de, delik kazıldıkça uzayan bir insan

zinciri tarafından elden ele verilerek çıkarılıyordu. İş, önce çok çabuk ilerledi; bir günde altı metre kazdılar.

Zacharie, kömür kazma işine verilen seçme işçiler arasına girmek iznini almıştı. Bu, paylaşılamayan şerefli bir görevdi ve uygulamaya göre nöbet süresi olan iki saatin sonunda, yerini başkası almak isteyince kızıyordu. Arkadaşlarının sırasını çalıyor, kazmayı elinden bırakmak istemiyordu. Onun kazdığı galeri, az sonra, ötekilerden ileri geçti; o, kömüre öyle öfkeli vuruşlarla saldırıyordu ki, göğsünün, içinde demir atölyesi varmışçasına gürüldeyen soluğu, bu dar tünelden yükseliyordu. Çamura bulanmış, simsiyah, yorgunluktan sarhoş gibi oradan çıkınca yere düşüyordu, onu bir örtüyle sarmak zorunda kalıyorlardı. Sonra tekrar sendeleyerek dalıyor, kuvvetli ve tok vuruşlardan, boğuk iniltilerden oluşan bir savaş, coşkulu bir yok etme hırsı yine başlıyordu. Asıl kötüsü, kömürün sertleşmeye başlamasıydı; eskisi kadar çabuk ilerlemediğine kızarak kazmasını iki defa kırdı. İlerlediği her bir metrede artan, içinde havanın dolaşamadığı bu ince yolun dibinde dayanılamaz bir hale gelen sıcaktan da acı çekiyordu. Gerçi kolla çevrilen bir vantilatör çalışıyordu ama, hava akımı düzenli değildi; üç defa, havasızlıktan boğulan kazmacıları, baygın bir halde dışarı çıkardılar.

Négrel kuyunun içinde, işçileriyle beraber yaşıyordu. Yemeklerini aşağı indiriyorlardı, ara sıra bir kaputa sarınıp bir saman yığını üstünde iki saat uyuyordu. Cesaretleri artıran şey, öte taraftaki zavallıların yakarışları, çabuk yetişmeleri için vurdukları, gitgide daha açık işitilen yardım çağrısıydı. Bu çağrı, şimdi gayet açık, bir armonikanın pullarına vurulur gibi müzikal tınlamalar işitiliyordu. Ses sayesinde yön tayin ediliyor, savaşlarda top sesine doğru yüründüğü gibi bu duru seslere doğru gidiliyordu. Kazmacılar her nöbet değiştirdikçe Négrel aşağı iniyor, duvara vuruyor, sonra kulağını yapıştırıyordu; şimdiye kadar, her seferinde de, cevap hızlı ve çabuk gelmişti. Hiç şüphesi kalmamıştı, doğru yönde ilerliyorlardı. Fakat ne uğursuz bir yavaşlıkla! Kesinlikle zamanında yetişemeyeceklerdi. Önce iki gün içinde on üç metre yol kazmayı başarmışlardı; ancak üçüncü gün beş metreye, son-

ra dördüncü gün üç metreye düşmüşlerdi. Kömür öyle sıkışıyor, sertleşiyordu ki, şimdi güçlükle iki metre kazabiliyorlardı. Dokuzuncu gün, insanüstü çabalardan sonra, otuz iki metre ilerlemiş bulunuyorlardı ve önlerinde daha yirmi metre kadar yol bulunduğunu hesaplıyorlardı. Kapalı kalanlar içinse, on ikinci gün başlıyordu; o dondurucu karanlıklarda, ekmeksiz, ateşsiz, on iki defa yirmi dört saat! Bu korkunç düşünce göz kapaklarını ıslatıyor, kollar işe daha sıkı sarılıyordu. Oradaki insanların, bundan daha fazla yaşamaları olanaksız gibi görünüyordu; uzaktan işitilen vuruşlar, önceki günden beri hafiflemişti; işitilmez olmalarından her an korkuluyordu.

Maheude her gün düzenli olarak geliyor, kuyunun ağzında oturuyordu. Sabahtan akşama kadar yalnız kalamayan Estelle'i de kucağına alıp getiriyordu. Saatten saate çalışmaları böylece izliyor, umutları ve umutsuzlukları paylaşıyordu. Kuyu civarında bekleşen gruplardan Montsou'ya kadar her tarafta koşuşturmalı bir bekleme görülüyor, sonu gelmez fikirler yürütülüyordu. Memleketin bütün kalpleri orada, toprağın altında çarpıyordu.

Dokuzuncu gün, öğle yemeği saatinde, nöbet değiştirmek üzere Zacharie'ye seslendikleri zaman cevap alamadılar. Deli gibiydi, sövgüler savurarak didiniyordu. Bir anlığına dışarı çıkmış olduğu için Négrel de onu nöbet değişimine zorlayamamıştı. Ancak orada, bir çavuşla üç de madenci vardı. Lambası kötü yanan Zacharie, işini geciktiren bu titrek ışıktan dolayı öfkelenerek, herhalde lambasını açmak dikkatsizliğini göstermiş olacaktı. Oysa şiddetli emirler verilmişti; çünkü grizu sızıntıları görülmüştü, havalandırma düzeneği bulunmayan bu dar galerilerde, çok fazla oranda gaz vardı. Ansızın bir yıldırım gürültüsü oldu, dar tünelden, misket dolu bir top ağzından çıkar gibi bir ateş sütunu fışkırdı. Her taraf ateş almıştı, galerilerin bir başından diğer başına kadar, hava barut gibi tutuşmuştu. Bu alev seli çavuşla üç işçiyi sürükledi, kuyudan yukarı çıktı, kayalar ve direk parçaları püsküren bir patlama halinde gün ışığına fışkırdı. İzleyenler kaçtılar, Maheude korkudan Estelle'i göğsüne bastırarak ayağa kalktı.

Négrel ve işçiler dönüp geldikleri zaman, korkunç bir öfkeyle sarsıldılar. Sorumsuzca bir hainlikle, çocuklarını kazara öldüren bir üvey anayı döver gibi, toprağa topuklarıyla vuruyorlardı. Özveride bulunuluyor, arkadaşların yardımına koşuluyor ama gene de kurban vermek gerekiyordu. Koskoca üç saatlik uğraş ve tehlikenin ardından galerilere girilmişti; kazaya uğrayanların yukarı çıkarılışıysa çok acı oldu. Çavuş da işçiler de ölmemişti, fakat korkunç yaralar bedenlerini kaplıyor, kızarmış et kokusu saçıyordu; ateşi içmişlerdi, yanıklar boğazlarına kadar iniyordu; durmadan feryat ediyorlar, öldürülmeleri için yalvarıyorlardı. Üç madenciden biri, grev sırasında, Gaston-Marie'nin tulumbasını son bir kazma vuruşuyla patlatan adamdı; öteki ikisinin ellerinde hâlâ yara izleri vardı, parmakları askerlere tuğla fırlatmaktan yüzülmüş, kesilmişti. Onlar geçerken kalabalık, yüzleri soluk, titreyerek şapkalarını çıkardı.

Maheude ayakta bekliyordu. Sonunda Zacharie'nin cesedi göründü. Giysileri yanmıştı; vücut kavrulmuş, tanınmaz hale gelmiş, kapkara bir kömür parçasından başka bir şey değildi. Başı patlama sırasında ezildiği için yok olmuştu. Bu korkunç kalıntıyı bir sedye üstüne koydukları zaman Maheude, göz kapakları ateş gibi yanarak bir damla gözyaşı dökmeden, bilinçsiz adımlarla peşinden yürüdü. Uykuya dalan Estelle'i kucağında tutuyor, saçları rüzgârla uçuşa uçuşa acınası bir yürüyüşle gidiyordu. İşçi mahallesinde Philomène aptallaşıp kaldı, sel gibi yaş döktü ve hemen yatıştı. Fakat ana, aynı yürüyüşle Réquillart'a dönmüştü. Oğluyla beraber gitmiş, kızını beklemeye geliyordu.

Üç gün daha geçti. Umulmadık güçlükler içinde, kurtarma işine tekrar başlanmıştı. Neyse ki yaklaşma galerileri grizu patlaması sonrası göçmemişti; yalnız, bu galerilerin havası ateş gibi yanıyordu ve öyle ağır, öyle bozuk bir havaydı ki, daha başka vantilatörler koymak zorunda kaldılar. Kazmacılar her yirmi dakikada bir nöbet değiştiriyorlardı. İlerliyorlardı, arkadaşlarla aralarında ancak iki metre yer kalmıştı. Ancak bu defa istekle çalışmıyorlar, sırf öç almak hırsıyla sert sert kazma sallıyorlardı; zira

gürültüler durmuştu, yardım çağrısı artık o net ve kısa ritmiyle duyulmuyordu. İşe başlandığının on ikinci, kazanın on beşinci günüydü; sabahtan beri bir ölüm sessizliği vardı.

Yeni kaza Montsou'nun merakını artırdı; burjuvalar öyle bir istekle gezintiler düzenliyorlardı ki, Grogoire'lar da herkes gibi yapmaya karar verdiler. Bir gezinti planlandı, onlar kendi arabalarıyla Voreux'ye gideceklerdi. Madam Hennebeau da Lucie'yle Jeanne'ı kendi arabasına alıp oraya getirecekti. Deneulin onlara, kendi çalışma alanını gezdirecekti, sonra Réquillart'dan dolaşarak eve dönülecek, Négrel'den galerilerin ne durumda oldukları tam olarak öğrenilecek, hâlâ umutlu olup olmadığı anlaşılacaktı. Sonunda da akşam yemeği hep beraber yenecekti.

Saat üçe doğru Grégoirelarla kızları Cécile, yıkılan ocağın önüne geldikleri zaman, kendilerinden önce gelen Madam Hennebeau'yu deniz mavisi tuvaletiyle, soluk şubat güneşinden korunmak için şemsiyesinin altına sığınmış buldular. Pırıl pırıl gökyüzü, bahar ılıklığındaydı. Mösyö Hennebeau da Deneulin'le birlikte oradaydı; Madam Hennebeau'ysa Deneulin'in kanala set çekmek için harcamak zorunda kaldıkları çabalar hakkında verdiği bilgiyi, dikkatsizce dinlemekteydi.

Yanına her zaman bir resim defteri alan Jeanne, olayın korkunçluğundan etkilenmiş, resim çizmeye başlamıştı; Lucie de bir vagon yıkıntısı üstüne, onun yanına oturmuş, sevinçle haykırıyor, manzarayı "etkileyici" buluyordu. Daha tamamlanmayan set birçok yerinden su kaçırıyor ve köpüklü dalgalar, batan ocağın yerindeki kocaman oyuğa yuvarlana yuvarlana, bir çağlayan gibi dökülüyordu. Ancak, bu krater boşalıyor, toprak tarafından içilen suyun seviyesi alçalıyor, dipteki korkunç karışıklığı ortaya çıkarıyordu. O güzel günün tatlı maviliği altında, burası bir batak, çamur içine gömülmüş ve altüst olmuş bir şehir kalıntısı görünümündeydi.

Hayal kırıklığına uğrayan Madam Grégoire:

– Bunu görmek için zahmet edip buraya kadar geliyorlar ha! dedi.

Cécile, sağlıklı yüzü pembe pembe, tertemiz havayı solumaktan memnun, neşeleniyor, şakalaşıyor; Madam Hennebeau'ysa bir tiksintiyle dudağını bükerek:

– Gerçekten hiç de güzel denecek tarafı yok, diye söyleniyordu.

İki mühendis gülmeye başladılar. Ziyaretçileri her tarafta gezdirerek tulumbaların çalışmasını ve kazıkları yere çakan mekanik çekiçlerin işleyişini anlatarak onları hep ilgilerini çekmeye çalıştılar. Fakat kadınlar kaygılanmaya başlıyorlardı; kuyunun onarılması ve ocaktaki bütün suyun boşaltılabilmesi için tulumbaların yıllarca, belki altı yedi yıl çalışacağını öğrenince ürperdiler. Yok, başka şeyler düşünmek daha iyi olurdu, bu karmakarışık işler, korkulu rüya görmekten başka şeye yaramazdı.

Madam Hennebeau arabasına doğru yürüyerek:

– Gidelim, dedi.

Jeanne ve Lucie itiraz ettiler. Nasıl, bu kadar çabuk ha! Ya daha bitmeyen resim ne olacaktı? Kalmak istediler, babaları akşama onları yemeğe götürürdü. Mösyö Hennebeau arabaya karısıyla yalnız bindi, çünkü o da Négrel'den bilgi almak istiyordu.

Mösyö Grégoire:

– İyi o zaman, siz önden gidin, dedi. Biz arkanızdan geliriz, işçi mahallesinde beş dakika bir yere uğrayacağız... Merak etmeyin, Réquillart'a sizinle aynı zamanda varırız.

Madam Grégoirela Cécile'in peşinden arabaya bindi; bu şekilde öteki araba kanal boyunca uzaklaşırken onların arabası da ağır ağır yokuşu tırmandı.

Gezintiyi bir hayır işiyle tamamlamayı düşünmüşlerdi. Zacharie'nin ölümü, bütün memleketin ağzında dolaşan, o yıkımlara uğramış Maheu ailesine karşı, yüreklerini acımayla doldurmuştu. Ailenin babasına, o hayduda, bir kurt gibi öldürülmesi gerekli olan o asker katiline acımıyorlardı. Yalnız, anaları, kocasından sonra oğlunu da kaybeden ve belki de bir ceset haline gelmiş kızı şu an toprak altında olan bu zavallı kadın onları etkiliyordu. Üstelik sakat bir büyükbabaları, bir göçük sonunda topal kalan bir çocukları, grev sırasında açlıktan ölen bir kızları

olduğu söyleniyordu. Onun için, bu aile, kötü fikirlerinden dolayı uğradığı yıkımları bir parça hak etmekle beraber, ona kendi elleriyle sadaka götürerek acımalarının enginliğini, her şeyi unutup barışma konusundaki isteklerini göstermeye karar vermişlerdi. Arabanın bir peykesi altında özenle sarılmış iki paket duruyordu.

İhtiyar bir kadın, arabacıya, ikinci adanın 16 numaralı evi olan Maheulerin evini gösterdi. Fakat Grégoirelar, paketlerle beraber arabadan inince kapıyı boşu boşuna çaldılar. Sonunda yumrukla vurdukları halde yine cevap alamadılar. Ev yas nedeniyle boşalmış, soğuk ve karanlık, çoktan beri bırakılmış bir konut gibi, üzüntülü bir sesle yankılanıyordu.

Hayal kırıklığına uğrayan Cécile:

– Kimse yok, dedi. Canım sıkıldı! Şimdi bunları ne yapacağız?

Birdenbire yandaki kapı açıldı, Levaque Kadın gözüktü:

– Ah! Affedersiniz Mösyö, Madam! Kusura bakmayın Matmazel! Komşuyu arıyorsunuz değil mi? Evde yok, Réquillart'da...

Bir laf bolluğu içinde onlara, olan biteni anlatıyor, insan birbirine yardım etmeli diyor, anneleri gidip orada bekleyebilsin diye Lénore'la Henri'ye evinde kendisi baktığını söylüyordu. Bakışları paketlere ilişmişti, gözleri hırsla parıldayarak dul kalan kendi zavallı kızından söz etmeye, kendi yoksulluğunu ortaya dökmeye başladı. Sonra duraklayan bir tavırla mırıldandı:

– Anahtar bende, eğer hâlâ girmek istiyorsanız... Büyükbaba içeridedir.

Grégoirelar ve Cécile şaşırarak ona baktılar. Nasıl! Büyükbaba orada mıydı? İyi ama cevap veren yoktu! Yoksa uyuyor muydu? O zaman Levaque Kadın kapıyı açmaya karar verdi; gördükleri, onları eşikte durdurdu.

Bonnemort orada, gözleri alabildiğine açık ve bir yerlere dikili, soğuk ocağın önünde, bir iskemleye çivilenmiş, yalnız başına oturuyordu. Oda, vaktiyle ona can veren guguklu saatin, cilalı çam mobilyaların yokluğundan dolayı, yaşlı adamın çevresinde, şimdi daha büyük görünüyordu; duvarların yeşilimtırak çiğliği üzerinde, yalnız, pembe dudakları, soğuk bir hayırseverlikle gü-

lümseyen imparatorla imparatoriçenin portreleri kalmıştı. Bonnemort, bütün bu kalabalığın içeri girdiğini bile görmemiş gibi, kımıldamıyor, kapıdan giren ışıkla gözlerini kırpmıyor, aptal aptal oturuyordu. Ayaklarının dibinde, kedilerin kirletmesi için konan türden, içi kül dolu tabağı duruyordu.

Levaque Kadın saygılı bir şekilde:

– Kabalığına aldırmayın, dedi. Beyninde bir şey kopmuş galiba. İki haftadır ağzını açmıyor.

Fakat Bonnemort bir çırpıntıyla sarsılıyor, karnından doğru derin bir kazıntı yükselir gibi oluyordu; sonra da tabağa, kalın bir siyah balgam tükürdü. Kül, boğazından söküp attığı madenin bütün kömürüyle, bir kömür çamuruyla ıslanmıştı. Yaşlı adam eski hareketsizliğine dönmüştü bile... Ancak arada sırada, tükürmek için kımıldıyordu.

Grégoirelar mideleri bu iğrençlikten dönmüş, şaşırıp kalmışlardı; ama dostça ve cesaret verici birkaç söz söylemeye gayret ediyorlardı.

Mösyö Grégoire:

– Ne o dostum, nezle mi oldunuz? dedi.

Bonnemort gözleri duvarda, başını çevirmedi. O ağır sessizlik yeniden başladı.

Madam Grégoire:

– Size sıcak bir ilaç yapmalı, diye ekledi.

Yaşlı adam, yine sessiz ve kaskatı oturuyordu.

Cécile:

– Baba, diye mırıldandı, kötürüm olduğunu bize söylemişlerdi değil mi? Ama sonradan aklımıza bile gelmedi...

Fazla sıkılarak sustu. Masanın üstüne bir sebzeli et ve iki şişe şarap koyduktan sonra ikinci paketi açmış, içinden bir çift gayet büyük ayakkabı çıkarmıştı. Bu, büyükbabaya ayrılan hediyeydi ve Cécile, artık hiç yürüyemeyecek olan zavallı adamın şişmiş ayaklarına bakarak şaşkın şaşkın, iki elinde iki ayakkabı, duruyordu.

Mösyö Grégoire etrafa biraz neşe vermek için:

– Ne dersin? Ayakkabılar biraz geç kaldı değil mi dostum? dedi. Zarar yok, yine de işe yarar.

Bonnemort işitmedi, cevap vermedi; bir taş kadar soğuk ve sert, korkunç yüzüyle oturuyordu.

O zaman Cécile, usulca ayakkabıları duvarın dibine bıraktı, fakat ne kadar dikkatli hareket ederse etsin, çiviler gıcırdadı; bu koskoca ayakkabılar, odanın içinde fazlalık gibi duruyordu.

Ayakkabılara derin bir istekle bakan Levaque Kadın:

– Merak etmeyin, teşekkür etmeyecek, diye haykırdı, Affedersiniz ama, bir ördeğe gözlük verseniz bundan farklı olmaz.

Ardından devam etti. Grégoireları kendi evine sürüklemeye çalıştı, orada kendini onlara acındıracağını umuyordu. Sonunda bir neden uydurdu, Henri'yle Lénore'u övdü, çok uslu, çok minik şeyler olduğunu söyledi; hem öyle zekiydiler ki, sorulan sorulara güzel güzel cevaplar veriyorlardı! Mösyöyle Madamın öğrenmek istedikleri şeylerin hepsini onlar söylerlerdi. Mösyö Grégoire evden çıkacağına sevinerek:

– Bir dakika gelir misin kızım? diye sordu.

Cécile cevap verdi:

– Evet, arkanızdan geliyorum.

Cécile, Bonnemort'la yalnız kaldı. Onu orada, titrek ve büyülenmiş bir halde alıkoyan şey, bu yaşlı adamı tanır gibi olmasıydı. Bu dört köşe, mosmor, kömür lekeleriyle dolu yüzle nerede karşılaşmıştı? Sonra birdenbire hatırladı; bağrışarak çevresini saran insan kalabalığını tekrar gördü, boynunu sıkan soğuk elleri hissetti. Oydu, o adamla tekrar karşılaşıyordu; dizleri üstünde duran ellerine, yaşlı olduğu halde, bütün kuvveti hâlâ sağlam duran bileklerinde toplanmış olan o işçi ellerine bakıyordu. Bonnemort yavaş yavaş uyanır gibi olmuştu, o da onu görüyor, şaşkın şaşkın onu inceliyordu. Yanaklarını bir alev kaplıyor, ağzı sinirli bir gerilmeyle çekiliyor, kenarından iplik gibi ince kara bir tükürük sızıyordu. Şimdi bir çekimin etkisiyle; genç kız, kendi soyunun süregelen tembellikleri ve tıka basa doyduğu esenliği içinde sağlık dolu, tombul ve taze; yaşlı adam sudan şişmiş, ayakları tutuk, hayvan gibi acınacak derecede çirkin, yüz yıllık çalışma ve açlıkla babadan oğula yıkıntıya dönüşmüş; ikisi de karşılıklı duruyorlardı.

Cécile'in görünmemesine şaşıran Grégoirelar, on dakika sonra, Maheulerin evine yeniden girdikleri zaman, korkunç bir çığlık kopardılar. Kızları yüzü mosmor, boğulmuş, yerde serili yatıyordu. Parmaklar, boynunda, koca bir elin kırmızı izini bırakmıştı. Bonnemort ölü bacaklarının üstünde sendeleyerek onun yanına düşmüş, bir daha kalkamamıştı Elleri hâlâ kanca gibi kıvrıktı, çevreye, o aptal haliyle, gözleri alabildiğine açık, bakıyordu. Ve düşerken tabağını kırmıştı, kül dağılmış, siyah tükürüklerin çamuru odaya serpilmişti; koca ayakkabılarsa sapsağlam, duvarın dibinde duruyordu.

Olan biteni açıkça anlayabilme olanağı hiçbir zaman bulunamadı. Cécile niçin yaklaşmıştı? İskemlesine çivili gibi oturan Bonnemort, onun gırtlağına nasıl sarılabilmişti? Besbelli kızı yakaladığı zaman olanca kuvvetini vermiş, durmadan sıkmış, çığlıklarını boğmuş, onunla beraber yere yuvarlanmış, son nefesini verinceye kadar bırakmamıştı. Bitişik evin ince bölmesinden öteye hiçbir gürültü, hiçbir bağırtı geçmemişti. Ani bir delilik nöbetine, bu beyaz genç kız gerdanı karşısında açıklanamayan bir öldürme isteğine inanmak zorunda kaldılar. Yeni fikirlere karşı çıkan ve namuslu bir adam olarak söz dinleyen bir hayvan gibi yaşayan bu yaşlı kötürümün, bu denli saldırganlık göstermesi şaşkınlıkla karşılandı. Kendisinin de bilmediği nasıl bir kin, yavaş yavaş zehirli bir hal alarak vücudunun içinden beynine yükselmişti? Olayın korkunçluğu karşısında, bunun bilinçsizlik sonucu oluştuğuna karar verildi; bu, bilinçsiz birinin işlediği bir cinayetti.

Grégoirelar diz çökmüşler, hıçkırarak ağlıyorlar, acıdan boğuluyorlardı. Tapındıkları kızları; uzun zaman özlem duydukları, sonra tüm zenginliklerine boğdukları; uykudayken ayaklarının ucuna basarak gidip yüzünü seyrettikleri; aldığı gıdayı, vücudunun semizliğini hiçbir zaman yeterli bulamadıkları bu kız! İşte, şimdi kendi hayatlarının da yıkılması demekti bu; artık onsuz yaşayacaklarına göre, yaşamanın ne yararı vardı?

Levaque Kadın telaş içinde haykırıyordu:

– Ah! Bunak herif, şu yaptığı işe bakın! Olur şey mi bu? Maheude de ta akşama gelecek! Gidip çağırayım mı, ne dersiniz?

Babayla ana bitkin bir halde, cevap vermiyorlardı.

– Daha iyi olur değil mi? Gidiyorum.

Fakat Levaque Kadın odadan çıkmadan evvel ayakkabılara göz attı. Bütün mahalle ayaklanmıştı, kalabalık birikmeye başlamıştı. Ayakkabıların çalınması olasılığı vardı, hem Maheulerde onları giyecek erkek kalmamıştı. Yavaşça ayakkabıları aldı, götürdü. Tam Bouteloup'nun ayağına göre olmalıydılar.

Réquillart'da Hennebeaular, Négrel'le beraber, Grégoireları uzun zaman beklediler. Négrel kuyudan çıkmış, bilgi veriyordu. O akşam kapalı kalan işçilerle ilişkiye geçilmesi umut ediliyordu; fakat herhalde, bulacakları şey sadece cesetler olacaktı, çünkü ölüm sessizliği sürüyordu. Mühendisin arkasında Maheude, kalasın üstüne oturmuş, bembeyaz yüzüyle onu dinlediği sırada, Levaque Kadın geldi, yaşlı adamın yaptıklarını anlattı. Maheude sabırsızlıkla ve öfkeyle karışık, geniş bir el hareketi yaptı. Ama Levaque Kadın'ın peşinden gitti.

Madam Hennebeau baygınlık geçiriyordu. Ne korkunç bir şeydi bu! Zavallı Cécile o gün ne kadar neşeli, bir saat öncesine dek ne kadar da canlıydı! Mösyö Hennebeau karısını, bir an, yaşlı Mouque'un kulübesine sokmaya mecbur oldu. Beceriksiz elleriyle giysisinin kopçalarını çözüyor, açılan göğsünün yaydığı misk kokusuyla başı dönüyordu. Madam Hennebeau, evlenmeyi yarıda bırakan bu ölüm karşısında şaşkına dönen Négrel'e gözyaşları içinde sarılınca, koca, onların birlikte ağlaşmalarına bakarak bir kaygısından kurtuldu. Bu kötü olay her işi yoluna koymuştu; yeğeninin yanında kalmasını, arabacıyla düşüp kalkmasından korktuğu için istiyordu.

V

Kuyunun dibinde yüzüstü bırakılan zavallılar, dehşetten ölüyorlardı. Şimdi karınlarına kadar su içindeydiler. Selin gürültüsü onları sersem ediyor, iç kaplama duvarlarının son dökülen parçaları, dünyanın kıyamet gürültüsüyle yıkıldığı duygusunu uyan-

dırıyordu! Onları asıl deli eden şey, ahırda kapalı kalan atların boğazlanan hayvanlar gibi korkunç, unutulmaz bir ölüm çığlığı şeklindeki kişnemeleriydi

Mouque, Bataille'ı çözmüştü. Yaşlı beygir titreyerek, yuvasından fırlayan gözleri bu durmadan yükselen suya yönelmiş, orada duruyordu. Asansör önü hızla su doluyor, tavanın altında hâlâ yanan üç lambanın kızıl aydınlığında, yeşilimtırak su yığınının arttığı görülüyordu. Tam o sırada beygir, bu buz gibi soğuk suyun tüylerini ıslattığını hissedince, birdenbire çılgın bir hızla dörtnala fırladı, araba galerilerinden birine daldı, kayboldu.

O zaman bir kaçışma oldu, insanlar hayvanı takip ettiler. Mouque:

– Burada yapacak bir şey yok! diye haykırıyordu. Réquillart tarafına bakmalı.

Geçit tıkanmadan evvel varabilirlerse, bitişik eski ocaktan çıkabilecekleri düşüncesi, şimdi onları harekete geçiriyordu. Bu yirmi işçi, lambalarını, su söndürmesin diye havada tutarak dizi halinde, itişe kakışa gidiyorlardı. Neyse ki galeri, belli belirsiz bir yokuş halinde yükseliyordu; sularla boğuşarak daha fazla batmadan, iki yüz metre ilerlediler. Bu çılgına dönen ruhlarda, uyuşup kalmış inanışlar diriliyordu, topraktan yardım umuyorlardı, bir atardamar koparıldığı için damarın kanını böylece akıtarak intikam alan topraktı. Bir yaşlı madenci, madenin kötü ruhlarını yatıştırmak için başparmaklarını dışa doğru çevirerek unutulmuş dualar kekeliyordu.

Fakat ilk dört yol ağzında, bir anlaşmazlık patlak verdi. Seyis sol tarafa geçmek istiyordu, daha başkaları sağdan gidilirse kestirme olacağına yemin ediyorlardı. Bir dakika kaybettiler.

Chaval sert sert:

– Ey! Geberin, bana ne? diye haykırdı. Ben bu taraftan gidiyorum.

Sağa saptı, iki arkadaş onun arkasından gittiler. Ötekiler Réquillart'ın dibinde büyümüş olan Mouque Baba'nın peşi sıra koşmaya devam ettiler. Ama o da duraksama yaşıyor, ne yöne döneceğini bilemiyordu Akıllar karışıyor, yaşlılar önlerindeki, bir-

birlerine karışır gibi olan yolları tanımıyorlardı. Yol ağızlarında bir kararsızlık, onları oldukları yerde durduruyordu, bir karar vermek gerekiyordu.

Étienne en arkadan geliyordu; yorgunluktan ve korkudan kötürümleşen Catherine, koşmasını engelliyordu. Ona kalsa, Chaval'le beraber sağa dönerdi, çünkü onun doğru yolda olduğunu sanıyordu. Fakat dipte kalmak tehlikesini göze alarak onu bırakmıştı. Aslında dağılma devam ediyordu, kendi bildikleri tarafa sapan daha başka arkadaşlar da olmuştu. İhtiyar Mouque'un arkasında yedi kişiden başka kimse kalmamıştı.

Étienne genç kızın gücü kalmadığını görünce:

– Boynuma asıl, dedi. Seni taşırım.

Catherine yavaş sesle:

– Yok, bırak, dedi. Artık halim kalmadı, şuracıkta hemen ölmek daha iyi.

Elli metre geride kalmışlardı ve Étienne, genç kız dayattığı halde onu yerden kaldırdığı sırada, galeri birdenbire tıkandı. Koskoca bir blok yıkılmış, onları ötekilerden ayırmıştı. Su baskını artık kayaları ıslatıyor, her tarafta göçükler oluşuyordu. Geri dönmek zorunda kaldılar. Sonra hangi tarafa yürüdüklerini artık şaşırdılar. Umut kalmamıştı; Réquillart'dan çıkma fikrinden vazgeçmek lazımdı. Tek umutları, üst bacalara ulaşmaktı, eğer sular alçalırsa belki gelir, kendilerini oradan kurtarırlardı.

Étienne sonunda, Guillaume damarını tanıdı:

– Tamam, dedi. Nerede bulunduğumuzu biliyorum. Hay Allah kahretsin! Doğru yoldaymışız ama, şimdi ne halt etsek boşuna artık! Dinle, dosdoğru yürüyelim, bacadan yukarı tırmanırız.

Su, göğüslerini dövüyordu, gayet ağır yürüyorlardı, ışıkları var oldukça, umut kesmeyeceklerdi; bu nedenle, lambalardan birini söndürdüler. Onun yağını kullanmayıp öteki lambaya boşaltmayı düşündüler. Bacaya varmak üzereydiler ki, arkalarından gelen bir gürültüyle döndüler. Kendileri gibi, yolları tıkanan arkadaşlar geriye mi geliyorlardı? Uzaktan homurtulu bir soluk işitiliyordu; köpükler saçarak yaklaşan bu fırtınanın ne olduğu-

nu anlayamıyorlardı ve karanlığın içinden beyazımtırak, dev gibi bir vücudun çıktığını, onlara ulaşmak için ortasında sıkışıp kaldığı fazla dar payandaların arasında çırpındığını görünce bağırdılar. Bu, Bataille'dı. Asansör önünden fırladıktan sonra, karanlık galeriler boyunca dörtnala çılgın gibi koşmuştu. On bir yıldır içinde oturduğu bu yer altı şehrinde, yolunu bilir gibi görünüyordu; içinde yaşadığı bu sonsuz gecenin karanlığında, gözleri iyi görüyordu. Başını eğerek bacaklarını kısarak dörtnala koşuyor, koşuyor; iri vücuduyla doldurduğu, yer altının bu dar tünellerinde uçuyordu. Yollar birbirini takip ediyor, dört yol ağzı çatallanıyor fakat o hiç duraksamıyordu. Nereye gidiyordu? Belki oraya, o gençlik yıllarının hayaline, içinde dünyaya geldiği Scarpe Nehri kenarındaki değirmene, havada iri bir lamba gibi yanan güneşin o belirsiz anısına doğru gidiyordu. Yaşamak istiyordu, hayvan belleği uyanıyordu; ovaların havasını solumak isteği, sıcak göğün altında, aydınlığa çıkılan deliği, o kapıyı buluncaya kadar, onu dosdoğru ileriye koşturuyordu. Sanki bir başkaldırma, eski boyun eğmişliğini sürükleyip götürüyordu; bu ocak gözlerini kör ettikten sonra, şimdi de onu öldürecekti. Peşini kovalayan su kalçalarını kamçılıyor, sağrısını ısırıyordu. Ancak, ileri doğru daldıkça galeriler daralıyor, tavan alçalıyor, duvar kabarıyordu. Bununla beraber o koşuyor, derisi sıyrılıyor, vücudu direklere takılıyor, lime lime kopuyordu. Maden onu yakalamak ve boğmak için her taraftan sıkıştırıyor gibiydi.

O sırada, Étienne ve Catherine, onun, yanlarına gelirken kayalar arasında sıkışıp kaldığını gördüler. Çarpmış, ön ayaklarının ikisini de kırmıştı. Son bir gayretle birkaç metre sürüklendi; fakat kalçaları sığmıyordu, toprak vücudunu kavramış, onu kıskıvrak bağlamıştı. Kanayan başı ileri uzandı, bulanık, iri gözleriyle yine bir geçit aradı. Su onu hızla kaplıyordu, ahırda ölen öteki beygirlerin sürekli ve acıklı hırıltısıyla kişnemeye başladı. Bacakları kırılan, hareket edemez durumda, gün ışığından uzak bu derinlikte debelenen yaşlı hayvanın can çekişmesi korkunç bir şey oldu. Yardım naraları dinmiyor, sular yelesini ıslattıkça, ileri doğru uzattığı alabildiğine açık ağzıyla, daha kısık sesle kiş-

niyordu. Dolan bir fıçının boğuk gurultusunu andırır, son bir hırıltı işitildi. Sonra derin bir sessizlik oldu.

Catherine hıçkırıyordu:

– Of Allahım! Götür beni! Aman Allahım! Korkuyorum, ölmek istemiyorum... Götür beni!

Ölümü görmüştü. Ne kuyunun yıkılınası ne ocağı su basması, hiçbir şey, can çekişen Bataille'ın çıkardığı sesten duyduğu o korku kadar onu yakından etkilememişti. Onu hâlâ işitiyor, kulakları o sesle çınlıyor, bütün vücudu ürperiyordu.

– Götür beni! Götür beni!

Étienne onu kucaklamış, götürüyordu. Aslında tam zamanıydı, omuzlarına kadar sırsıklam, bacaya tırmandılar. Étienne Catherine'e yardım etmek zorunda kalıyordu, çünkü kızın direklere tutunacak kuvveti kalmamıştı. Üç defa, kollarından kurtulacağını ve yükselen suları arkalarında çağıldayan derin denize düşeceğini sandı. Ama daha su girmemiş ilk yola vardıkları zaman birkaç dakika nefes alabildiler. Su tekrar gözüktü, yeniden tırmanmak zorunda kaldılar. Böylece bu tırmanış saatlerce sürdü, yükselen su onları yoldan yola atıyor, durmadan yukarı çıkmaya zorluyordu. Altıncı yolda, bir duraklama onları umutlandırdı, su düzeyi olduğu yerde durur gibiydi sanki. Fakat daha kuvvetli bir yükselme oldu, yedinci, sonra sekizinci yola tırmanmak zorunda kaldılar. Bir tek yol kalmıştı, oraya varınca suyun kazandığı her santimetre yüksekliğe heyecanla bakmaya başladılar. Bu yükseliş durmazsa, yaşlı beygir gibi tavana yapışıp boğazlarına sular dolarak öleceklerdi demek?

Her an göçük gürültüleri yankılanıyordu. Bağırsakları fazla ince maden, içine akıp onu gırtlağına kadar dolduran kocaman su yığılmasıyla patlayarak baştan başa sarsılmıştı. İtilen hava galerilerin sonunda toplanıyor, sıkışıyor, yarılan kayaların, altüst olan toprakların ortasında, korkunç gürültülerle patlıyordu. Bu, bir yer altı afetinin korkunç gürültüsüydü; bu, tufanların dağları, ovaların altına gömerek yeryüzünü altüst ettikleri zamandan gelen o eski doğal felaketlerin bir bölümüydü.

Bu sürekli yıkıntıdan sarsılan, sersemleyen Catherine, yalvarır gibi ellerini bitiştiriyor, durmadan aynı sözleri kekeliyordu:

– Ölmek istemiyorum... Ölmek istemiyorum...

Étienne onu yatıştırmak için suyun artık kımıldamadığına yemin ediyordu. Şöyle böyle altı saattir kaçıyorlardı, neredeyse yardım gelecekti. Altı saat diyor, fakat bilmeden söylüyordu, zaman kavramını kaybetmişlerdi. Gerçekte, Guillaume damarı içinde yukarı doğru çıkışları sırasında, bütün bir gün geçmişti.

Islak vücutlarıyla titreye titreye oturdular. Catherine giysilerini sıkmak için utanç duymadan soyundu; sonra pantolonunu ve ceketini giydi, bunlar üstünde kurudular. Ayakları çıplak olduğu için Étienne onu, kendi tahta ayakkabılarını giymeye zorladı. Şimdi sabırla bekleyebilirlerdi, lambanın fitilini kısmışlar, hafif bir kandil ışığı bırakmışlardı. Fakat mideleri kopuyordu, ikisi de açlıktan öldüklerinin farkına vardılar. O ana kadar, yaşadıklarını hissetmemişlerdi. Yıkım olduğu sırada yemek yememişlerdi, şimdi ekmek dilimlerini sudan şişmiş, çorbaya dönmüş bir halde buldular. Catherine kendi ekmeğinden hissesine düşen payı almadığı için Étienne'e öfkelendi ve ekmeğini yer yemez, yorgunluktan, soğuk toprağın üstünde uyudu. Étienne uykusuzluktan nöbetler geçiriyor, başı ellerinin arasında, gözleri bir noktada dikili, onu bekliyordu.

Böylece kaç saat geçti? Farkında değildi. Bildiği bir şey vardı, önünde, bacanın deliğinden, karanlık ve kımıldayan suyun, kendilerini yakalamak için sırtı durmadan kabaran o canavarın, yeniden belirdiğini görmüştü. Önce ince bir çizgi, kıvrak bir yılan gibi uzandı; sonra kıpırdayan, sürtünen bir sırt gibi yayıldı; çok geçmeden de yanlarına kadar geldi; uyuyan genç kızın ayakları ıslandı. Étienne heyecan içinde, onu uyandırmakta duraksadı. Bu rahatını bozmak, onu, belki de bol hava ve güneş ortasında bir yaşam düşü gördüğü derin uykudan uyandırmak, acımasızlık olmaz mıydı? Hem nereden kaçacaklardı? Ancak kafasında araştırıyordu, damarın bu kısmında yapılmış olan varagelenin, üst asansör katındaki varageleyle uç uca bağlantı halinde olduğunu hatırladı. Bu bir umuttu. Suların yükselişini izleyerek kendilerini

oradan kovalamasını bekleyip Catherine'i olabildiği kadar uzun süre uyumaya bıraktı, sonunda yavaşça kaldırdı, kız tepeden tırnağa ürperdi.

– Ah! Yarabbi! İşte! Yine başlıyor, hey Allahım!

Hatırlıyor, ölümün yaklaştığını görerek bağırıyordu.

Étienne:

– Hayır, sakin ol, dedi. Geçecek yol var, yemin ediyorum.

Varageleye gitmek için tekrar omuzlarına kadar ıslanarak iki büklüm yürümek zorunda kaldılar. Uzunluğu yüz metre kadar, baştan başa payandalanmış bu kovuktan, daha da tehlikeli bir çıkış başladı. Önce, arabalardan birini aşağıda sabitlemek üzere, halatı çekmek istediler; çünkü onlar yukarı çıkarken öteki araba inecek olursa, ezilirlerdi. Fakat halat kımıldamadı, düzeneği bozan bir engel vardı. Yürümelerini zorlaştıran bu halatı kullanmaya cesaret edemeden tehlikeyi göze alıp tırnakları kaygan direklerde sökülerek yürüdüler. Étienne arkadan geliyor, Catherine elleri kan içinde, ayağı kaydıkça onu, kafasıyla tutuyordu. Birdenbire, varagelenin ortasında yollarını kesen kırık direklere çarptılar. Topraklar akmıştı, bir göçük, daha yukarı çıkmaya engel oluyordu. Neyse ki, oraya açılan bir kapı vardı, bir yola çıktılar.

Önlerinde bir lamba ışığı görüp şaşırdılar. Bir adam, öfkeyle onlara haykırıyordu:

– Benim kadar aptal başka açıkgözler de varmış!

Chaval'i tanıdılar, toprakları varageleyi tıkayan göçüğün ortasında mahpus kalmıştı. Hatta, onunla birlikte giden iki arkadaş başları yarılıp yolda kalmışlardı. O, dirseğinden yaralanmış, dizleri üstünde sürünerek geri dönüp onların lambalarını alacak, ceplerini karıştırıp ekmek dilimlerini çalacak kadar cesaret göstermişti. Uzaklaştığı sırada, arkasında son bir yıkıntı, galeriyi tıkamıştı.

Hemen, yerin dibinden çıkan bu adamlarla, erzakını hiçbir zaman paylaşmayacağına yemin etti. Onları öldürürdü bile; sonra, o da onları tanıdı, öfkesi geçti, hain bir sevinçle gülmeye başladı.

– Ooo! Sen misin Catherine? Burnun sürtüldü de, kocana mı gelmek istedin? İyi iyi! Beraber bocalarız.

Étienne'i görmemezlikten geliyordu. Onunsa bu rastlantıya canı sıkılmış, kendisine sokulan sürücü kızı korumak için bir hareket yapmıştı. Ama durumu kabul etmek gerekiyordu. Sanki bir saat evvel dostça ayrılmışlar gibi, arkadaşına sakince sordu:

– İyice baktın mı? Kömür alınlarından geçilemiyor mu? Chaval hâlâ alay ediyordu:

– Alınlardan... Tamam, buldun! Onlar da yıkılmış, iki duvar arasındayız, tam anlamıyla fare kapanında... Ama eğer iyi dalgıçsan, varageleden dönüp gidebilirsin.

Gerçekten su yükseliyor, şapırtısı işitiliyordu. Dönüş yolu kesilmiş bulunuyordu. Chaval'in hakkı vardı, büyük yıkıntılarla arkası ve önü tıkanan bu galeri dibi, bir fare kapanıydı. Hiçbir çıkış yoktu, üçü de örülüp kalmışlardı.

Chaval, hep alaycı, ilave etti:

– O halde kalıyorsun ha? En iyisi de o; hem beni rahat bırakırsan, ben sana ağzımı açıp bir söz bile söylemem. Burada iki erkek için de hâlâ yer var... İkimizden hangimizin daha evvel gebereceğini yakında görürüz, yeter ki yardım gelsin, onu da zor gibi görüyorum.

Genç adam:

– Duvara vursak, dedi. Belki işitirler.

– Ben vura vura yoruldum. Al! Şu taşla sen kendin bir dene...

Étienne, ötekinin vura vura ufaladığı taş parçasını aldı ve damarın dip tarafına, tehlike içindeki işçilerin varlıklarını bildirmek için verdikleri uzun işareti, o madenci işaretini vurdu. Sonra kulağını dayadı, dinledi. Yirmi defa bu işareti tekrarladı. Hiçbir gürültü gelmiyordu.

Bu zaman içinde Chaval, soğukkanlılıkla, yerleşir gibi yapıyordu. Önce üç lambasını duvarın kenarına dizdi. Lambalardan yalnız bir tanesi yanıyordu, ötekiler sonra kullanılacaktı. Sonra hâlâ duran iki dilim ekmeğini bir direğin üstüne koydu. Orası büfeydi, akıllıca davranırsa bu ekmekle, iki gün, rahatça yetinebilirdi. Döndü:

– Haberin olsun Catherine, dedi. Karnın fazla acıkırsa, yarısı senindir.

Genç kız susuyordu. Bu iki erkek arasında bulunuşu, sıkıntısını büsbütün artırıyordu.

Böylece korkunç hayat başladı. Ne Chaval ne Étienne ağızlarını açmıyorlar, birbirinden birkaç adım ötede, yerde oturuyorlardı. Chaval'in hatırlatması üzerine, öteki, boş bir aydınlık lüksü olan kendi lambasını söndürdü; sonra yeniden sessizliklerine gömüldüler. Catherine eski sevgilisinin kendisine fırlattığı bakışlardan ürkerek genç adamın yanına uzanmıştı. Saatler geçiyor, durmadan yükselen suyun hafif mırıltısı işitiliyordu; bir yandan da, ara sıra, derin vuruşlar, uzaktan gelen akisler, madenin son çöküntülerini haber veriyordu. Lamba boşalıp da onu yakmak için bir başka lambayı açmak gerekince, grizu korkusu bir an onları kaygılandırdı; fakat karanlıklarda yaşamaktansa havaya uçmayı yeğ tutmaktaydılar; ancak hiçbir patlama olmadı, grizu yoktu. Yeniden uzanmışlardı, saatler akıp gitmeye devam etti.

Étienne'le Catherine, bir gürültü işitip heyecanla başlarını kaldırdılar. Chaval yemek yemeye karar vermişti: Yarım dilim ekmeği kesmiş, hepsini birden yemek isteğine kapılmamak için, uzun uzun çiğniyordu. Açlıkla kıvranan ötekiler, ona baktılar. Chaval, kışkırtır gibi, sürücü kıza:

– Sahi istemiyor musun? dedi. Hata ediyorsun.

Catherine, boyun eğmekten korkarak gözlerini yere indirmişti. Midesi açlıktan öyle kasılıyordu ki, göz kapakları yaşlarla dolmaktaydı. Fakat Chaval'in ne istediğini biliyordu; daha o sabah ensesine üflemişti; onu ötekinin yanında görünce, eski taşkın isteklerine benzer bir arzuya kapılmıştı. Onu çağıran bakışlarında çok iyi tanıdığı bir alev; annesine kiracısıyla kepazelikler yaptığını söyleyerek yumrukla üzerine yürüdüğü sıradaki o kıskançlık krizlerine benzer bir alev vardı. Ama Catherine istemiyordu, ona dönerse, içinde can çekiştikleri bu daracık mahzende, bu iki erkeği birbirine saldırtmaktan korkuyordu. Hey Allahım! Dostça ölemezler miydi?

Étienne, Chaval'den bir lokma ekmek dilenmektense, açlıktan ölürdü. Sessizlik ağırlaşıyordu, yine birer birer umutsuzca geçen tekdüze dakikaların yavaşlığı içinde, bir sonsuzluk uzayıp gider gibi oldu. Birlikte kısılıp kaldıklarından beri bir gün geçmişti. İkinci lamba sönükleşiyordu, üçüncüyü yaktılar.

Chaval öbür dilimini ısırdı ve homurdandı:

– Gelsene budala!

Catherine ürperdi. Étienne, onu davranışında serbest bırakmak için öteye dönmüştü. Sonra, kımıldamadığını görünce, yavaş sesle:

– Git çocuğum, dedi.

O zaman Catherine'in, içine attığı gözyaşları akmaya başladı. Ayağa kalkacak kuvveti bile bulamadan, aç olup olmadığını bilmeden, tüm bedenini kaplayan bir acıyla kıvranarak uzun uzun ağlıyordu. Étienne ayağa kalkmış, gidip geliyor, bu yaşam kalıntısını tiksindiği düşmanıyla bitişik yaşamak zorunda bırakıldığından dolayı öfke içinde, madenci işaretini boşu boşuna vurup duruyordu. Birbirinden uzakta gebermeye yetecek kadar yer bile yoktu! On adım atar atmaz, geri dönmek ve bu adama toslamak durumunda kalıyordu. Ya o, toprağın altında bile paylaşamadıkları üzgün kız! O da son hayatta kalanın malı olacak, kendisi evvel ölürse onu, elinden bu adam alacaktı. Bu işin sonu gelmiyordu, saatler saatleri kovalıyor, insanı isyan ettiren bu ortak yaşam solukların zehriyle, bir arada giderilen doğal gereksinmelerin pisliğiyle kötüleşiyordu. İki defa, kayaları yumruklarıyla yarmak ister gibi onlara hücum etti.

Yeni bir gün daha bitiyordu ve Chaval, Catherine'in yanına oturmuş, son yarım dilim ekmeğini onunla paylaşıyordu. Genç kız lokmaları güçlükle çiğniyordu, Chaval ona, diğerinin yanında sahip olmadan ölmek istemeyen kıskançlık direnişiyle, her lokmayı bir okşamayla ödetiyordu. Catherine bitkin, kendini bırakıyordu. Fakat Chaval ona sahip olmak isteyince, kız sızlandı:

– Öf! Bırak, kemiklerimi kırıyorsun.

Étienne görmemek için titreyerek başını direklere dayamıştı. Çılgın gibi bir sıçrayışta döndü, geldi.

– Bırak şunu diyorum sana!

Chaval:

– Bu seni ne ilgilendiriyor? dedi. O benim karım, bana aittir sanırım!

Böylece kızı, meydan okumak için tekrar kucakladı, tekrar sıkıştırdı, kırmızı bıyıklarını onun ağzına yapıştırdı, bir yandan da devam ediyordu:

– Bizi rahat bırak, anladın mı? Lütfen öteye git de, iş yolunda mı ona bak.

Fakat Étienne, dudakları bembeyaz, bağırdı:

– Bırakmazsan boğarım seni!

Öteki hızla ayağa kalktı, çünkü sesin ıslık gibi çıkışından, işi sonlandırmak istediğini anlamıştı. Ölüm onlara çok ağır gelir gibi görünüyordu; ikisinden birinin, hemen yerini bırakması gerekliydi. Eski kavga, yakında yan yana uyuyacakları toprağın altında, yeniden başlıyordu; o kadar dar yerleri vardı ki, yumruklarını kaldırsalar derileri sıyrılıyordu.

Chaval:

– Kendini kolla, diye homurdandı. Bu sefer seni yerim.

Étienne o zaman deliye döndü. Gözlerini kızıl bir sis bürüdü, boğazı bir kan dalgasıyla tıkanmıştı. Kanlı bir balgamın yol açtığı kuvvetli bir öksürük nöbeti gibi engellenemez, nesnel bir gereksinmeye, öldürmek gereksinmesine kapıldı. Bu, giderek yükseldi, o kalıtsal yarasının baskısıyla, istencinin dışında patladı. Duvarda çok geniş ve çok ağır bir şist parçası yakalamış, sarsıyor, yerinden söküyordu. Sonra onu iki eliyle kaldırdı, on misli artan bir kuvvetle Chaval'in kafasına indirdi.

Chaval geriye sıçrayacak vakit bulamadı. Suratı ezilmiş, kafası yarılmış bir halde düştü. Beyni, galerinin tavanına dağılmıştı, yaradan, bir pınarın sürekli akışı gibi, kırmızı bir kan fışkırıyordu. Yerde hemen bir birikinti oldu, lambanın isli yıldızı bu birikinti içinde pırıldadı. Karanlık duvarlarla örülü bu mezar odasını kaplıyordu; ceset yerde, kömür parçacıklarından oluşmuş kara bir yığın gibiydi.

Étienne'se eğilmiş, gözleri alabildiğine açık, ona bakıyordu. Demek ki olan olmuştu, öldürmüştü. Bütün uğraşmalarını, kaslarında uyuklayan zehirle, o, kalıtımsal olarak devraldığı yavaş yavaş biriken alkolle yaptığı gereksiz boğuşmaları, silik bir şekilde hatırlıyordu. Oysa sadece açlık sarhoşuydu, anası ve babasının uzaklarda kalan sarhoşluğu yetmişti. Bu cinayetin korkunçluğu karşısında saçları dikiliyor, fakat eğitilmiş yanı karşı koyduğu halde, sonunda yatışan bir açlığın hayvansı sevinciyle, coşku içinde kalbi çarpıyordu. Sonra bir gurur, daha kuvvetli olmanın gururunu duydu. Boğazı bir bıçakla delinen ve bir çocuk tarafından öldürülen küçük asker gözünün önüne gelmişti. İşte, kendisi de adam öldürmüştü.

Fakat Catherine dimdik ayağa kalkmış, büyük bir çığlık koparmıştı:

– Aman Yarabbi! Öldü!

Étienne vahşi bir şekilde sordu:

– Acıdın mı?

Kız nefesi tutulmuş, kekeliyordu. Sonra, sendeleyerek onun kollarına atıldı:

– Hadi! Beni de öldür! Hadi! İkimiz de ölelim!

Omuzlarına yapışıp onu kucaklıyordu. Étienne de onu göğsüne bastırmaktaydı; böylece öleceklerini umdular. Fakat ölüm acele etmiyordu, kollarını çözdüler. Sonra, Catherine gözlerini kaçırırken Étienne ölüyü sürükledi, içinde hâlâ yaşamak zorunda oldukları dar alandan çıkarmak için onu varageleye attı. Ayakları altında bu ceset durdukça, yaşamak kolay olmayacaktı. Onun, köpükler saçarak suya daldığını işitince korkuya kapıldılar. Demek ki su, bu kovuğu da doldurmuştu, öyle mi? Galeriye taşan suyu görmüşlerdi.

O zaman yeni bir savaş başladı. Son lambayı yakmışlardı; o da, düzgün ve kararlı yükselişi durmak bilmeyen sel sularını aydınlatarak tükenmekteydi. Su, önce bilek kemiklerine geldi, sonra diz kapaklarını ıslattı. Yol yokuştu; dibe sığındılar; bu şekilde birkaç saat kazandılar. Fakat sonra, su tekrar peşlerinden geldi, bellerine kadar gömüldüler. Ayakta, sıkışıp kalmış, sırtları

kayaya yapışık, suyun durmadan arttığını, hep ama hep arttığını görüyorlardı. Ağızlarına kadar gelince, artık her şey bitecekti. Duvara astıkları lamba, hızla kaynaşan dalgacıkları sarı bir renge boyamaktaydı; ışık soluklaşıyordu; sanki selle birlikte büyüyen karanlık tarafından yutuluyormuş gibi, durmadan ufalan bir yarım daireden başka bir şey görünmüyordu. Ardından, karanlık bir anda çevrelerini sardı; lamba, son yağ damlasını da püskürttükten sonra sönmüştü. Tam bir gece, salt bir karanlıktı, gözlerini gün ışığına bir daha açmaksızın, içinde uyuyacakları toprak gecesinin karanlığıydı bu.

Étienne boğuk bir sesle:

– Hay Allah belasını versin! diye sövdü.

Catherine, sanki karanlıkların kendisini yakaladığını hissetmiş gibi ona sokulmuştu. Hafif sesle, madencilerin bir sözünü tekrarladı:

– Ölüm lambayı üflüyor.

Bununla birlikte, bu korku karşısında içgüdüleri boğuşmaktaydı; bir yaşama tutkusu onları canlandırdı. Étienne lambanın çengeliyle şisti kazmaya başladı. Catherine de tırnaklarıyla ona yardım ediyordu. Peykeye benzer, yüksekçe bir yer yaptılar, ikisi birlikte oraya tırmanınca bacaklarını sallayıp oturdular, sırtlarını kamburlaştırdılar, çünkü tavan onları başlarını eğmeye zorluyordu Şimdi su, yalnız topuklarını donduruyordu; fakat soğuğun bilek kemiklerini, baldırlarını, dizlerini, baş edilmez ve aralıksız bir hareketle kesmeye başladığını duyumsamakta gecikmediler. İyice düzeltilmemiş olan peyke, öyle yapışkan bir nemle ıslanıyordu ki, kaymamak için birbirlerine sıkı sıkı tutunmak zorunda kalıyorlardı. Artık sınıra dayanmışlardı; bitik, aç, ekmeksiz, ışıksız, bir tek hareket yapmaya cesaret edemeden içinde oturmak durumunda oldukları bu oyukta ne kadar bekleyeceklerdi? Özellikle, ölümün geldiğini görmelerine engel olan karanlıktan sıkıntı çekiyorlardı. Büyük bir sessizlik sürüyor, gırtlağına kadar suyla dolan maden artık kımıldamıyordu. Şimdi altlarında, sadece, galerilerin dibinden doğru sessiz sularını kabartan bu denizin varlığını algılamaktaydılar.

Hepsi aynı derecede karanlık saatler birbirini kovalıyordu ve onlar, zaman hesabını gitgide daha fazla şaşırarak o saatlerin uzunluğunu tam olarak ölçemiyorlardı. Sıkıntıları, dakikaları uzatması gerekirken onları hızla alıp götürüyordu. Daha iki gün, bir gecedir kapalı kaldıklarını sanıyorlardı, oysa üçüncü gün bitmekteydi. Her türlü yardım umudu kaybolmuştu, onların orada bulunduklarını kimse bilmiyordu, hiç kimse oraya inmek gücünde değildi ve su baskını bağışlasa bile açlık onları öldürecekti. Son bir defa daha imdat işareti vermeyi düşünmüşlerdi, fakat taş suyun altında kalmıştı. Zaten kim işitecekti?

Catherine ağrıyan başını, kaderine boyun eğmişçesine damara dayamıştı; ürpererek doğruldu:

– Dinle! dedi.

Étienne önce, hep yükselen suyun hafif şıpırtısından bahsettiğini sandı. Yalan söyledi, onu teselli etmek istedi:

– Ben yapıyorum, ayaklarımı oynatıyorum, onu işittin.

– Hayır hayır, onu demiyorum... Orada, dinle!

Catherine kulağını kömüre dayıyordu. Étienne anladı, onun gibi yaptı. Bir iki saniyelik bir bekleme içinde boğulacak gibi oldular. Sonra çok uzaktan, çok hafif, uzun aralıklarla vurulan üç vuruş işittiler. Fakat hâlâ kuşkuluydular, kulakları çınlıyordu, işittikleri şey belki de, kömür tabakasındaki çıtırtılardı. Cevap vermek içinse, neyle vuracaklarını bilemiyorlardı.

Étienne'in aklına bir şey geldi.

– Sende tahta ayakkabılar var, dedi. Ayaklarından çıkar, topuklarıyla vur.

Catherine vurdu, madenci işaretini verdi; sonra dinlediler ve uzaktan, tekrar o üç vuruşu işittiler. Yirmi defa tekrar ettiler, yirmi defa cevap aldılar. Ağlıyorlar, dengelerini kaybetmek tehlikesini göze alarak kucaklaşıyorlardı. En sonunda, arkadaşlar oradaydılar, geliyorlardı. Kurtarıcılar, sanki onları oradan kurtarmak için kayayı parmaklarıyla yarıvereceklermiş gibi bir sevinç ve aşk şaşkınlığı, bu bekleyişin acılarını ve uzun süre boşu boşuna imdat çağırmanın verdiği öfkeyi süpürüp götürüyordu.

Catherine neşeyle haykırıyordu:

– Şansımız varmış da başımı dayamışım, değil mi?

Étienne de:

– Sende de ne kulak var, diyordu. Ben hiçbir şey işitmiyordum.

O andan sonra sırayla dinlediler; hep, birinden biri, en küçük işarete cevap vermeye hazır, dinliyordu. Çok geçmeden, kazma seslerini duydular. Yaklaşma çalışmaları başlamıştı, bir galeri açılıyordu. Hiçbir gürültüyü kaçırmıyorlardı. Fakat sevinçleri kayboldu. Birbirlerini aldatmak için ne kadar gülseler de, yavaş yavaş yine umutsuzluğa düşüyorlardı. Önce anlamaya çalışmışlardı. Kesinlikle Réquillart'dan doğru geliniyordu, galeri kömür tabakasının içinden iniyordu, belki de birçok galeriler açıyorlardı, çünkü kömür alanında üç kişi vardı. Sonra daha az konuştular, arkadaşlarla aralarında olan kocaman kalınlığı hesap edince de sustular. Sessizlik içinde düşüncelerine devam ediyorlar, bir işçinin bu kalınlıktaki bir tabakayı delmek için günlerce ve günlerce vakit kaybedeceğini hesaplıyorlardı. Asla kısa sürede yetişemeyeceklerdi, o zamana kadar yirmi kere ölürlerdi. Böylece, üzgün, katlanan kaygıları içerisinde karşılıklı söyleşmeye bile cesaret edemeden, umutsuzca, sırf ötekilere hâlâ hayatta olduklarını söylemek gereksinimiyle, çağrılarına tahta ayakkabıyı vurarak cevap veriyorlardı.

Bir gün, iki gün geçti. Altı günden beri kuyunun dibindeydiler. Diz kapaklarında kalan su, ne yükseliyor ne alçalıyordu; sanki bacakları, bu buz banyosunda erimekte gibiydiler. Bir saat kadar ayaklarını çekebiliyorlardı; fakat durum, o zaman o kadar rahatsız bir hale geliyordu ki, korkunç kramplarla kıvranıyorlar, ayaklarını tekrar aşağı sarkıtmak zorunda kalıyorlardı. Her on dakikada bir, bellerini oynatarak bedenlerini kaygan kayanın üstüne çekiyorlardı. Kömürün çıkıntılı kırıkları sırtlarına batıyordu, kafalarını yarmamak için başlarını hep eğik tutmak zorunda olduklarından, enselerinde sürekli ve yoğun bir ağrı duyuyorlardı. Soluk alma zorluğu artıyordu, suyun ittiği hava, içinde kapalı bulundukları kilise çanı gibi yerde sıkışıp kalıyordu. Kısılan sesleri, çok uzaktan geliyor gibiydi. Kulak çınlamaları belirmeye başladı, bir tehlike çanının öfkeli ötüşlerini, bir dolu sağanağı

altında kaçışan bir sürünün bitmez tükenmez ayak seslerini işitiyorlardı.

Catherine önce açlıktan korkunç şekilde acı duydu, buruşmuş zavallı ellerini boğazına götürüyor, midesi bir kerpetenle koparılır gibi derin, geniş soluklar alıyor, durmadan yürek paralayan bir şekilde inliyordu. Aynı işkenceyle kıvranan Étienne, karanlıkta, heyecanlı bir araştırmayla ellerini dolaştırırken parmakları, yanı başında, yarı yarıya çürümüş bir payanda direğine rastladı ve bunu ufaladı; sürücü kıza bir avuç verdi ve Catherine o kırıntıları, oburcasına yuttu.

İki gün boyunca, bu çürümüş tahtayla hayatta kaldılar, onu tamamıyla yediler, bitirince üzüldüler, lifleri dayanan ve daha sağlam, öteki tahtaları koparmaya çalışarak ellerinin derilerini yüzdüler. Acıları arttı, giysilerinin kumaşını çiğneyemedikleri için öfkeleniyorlardı. Étienne'in belindeki kösele bir kemer, açlıklarını bir parça giderdi. Étienne dişleriyle ufak ufak parçalar kesti; Catherine bunları çiğniyor, yutmaya uğraşıyordu. Bu, çenelerini avutuyordu, yemek yedikleri duygusunu veriyordu. Sonra, kemer tükenince, tekrar giysi kumaşını çiğnemeye başladılar, saatlerce emdiler.

Fakat biraz sonra bu korkunç krizler yatıştı; açlık, sadece derin, sinsi bir acı ve hatta yavaş ve giderek ilerleyen bir güç zayıflığı olarak kaldı. İstedikleri kadar su bulmasalar, kuşkusuz öleceklerdi. Şöylece eğiliyorlar, avuçlarıyla içiyorlardı; bunu da defalarca yineliyorlar, öyle bir susuzluk içinde yanıyorlardı ki, bütün bu su, bunu gideremiyordu.

Yedinci gün Catherine, su içmek için eğildiği sırada, eli, önünde yüzen bir cisme çarptı.

– Baksana şuna... Nedir?

Étienne, karanlıklar ortasında, eliyle yokladı.

– Anlayamadım, bir hava bölmesinin örtüsüne benziyor.

Catherine suyu içti, fakat ikinci defa avucunu doldururken o cisim, tekrar eline çarptı. Kız korkunç bir feryat kopardı.

– Aman Yarabbi, o!

– O kim?

– O işte, biliyorsun ya! Bıyıkları elime değdi.

Bu, kabaran suların varageleden yukarı doğru ittiği Chaval'in cesediydi. Étienne kolunu uzattı, bıyıkları, ezik burnu o da hissetti; vücudu, bir tiksinti ve korku ürpermesiyle sarsıldı. Catherine korkunç bir mide bulantısıyla, ağzında kalan suyu tükürmüştü. Kan içmiş gibiydi sanki; önündeki bütün bu derin su, şimdi ona, bu adamın kanıymış gibi geliyordu.

Étienne:

– Dur, diye kekeledi. Öteye iteyim.

Bir tekme vurdu, ceset uzaklaştı. Fakat biraz sonra, onun tekrar bacaklarına çarptığını hissettiler.

– Hay Allah belanı versin! Defol be!

Üçüncüsünde Étienne, onu olduğu yerde bırakmak zorunda kaldı. Onu hep oraya süren bir akıntı vardı. Chaval gitmek istemiyor, onlarla beraber olmak ve onlara yaslanıp kalmak istiyordu. Bozuk havayı büsbütün bozan korkunç bir arkadaş oldu. Bütün gün su içemediler, ölmeyi göze alarak dayandılar; ancak ertesi gün, acıya katlanamadılar; her avuç suyu alırken cesedi öteye itiyorlar, yine içiyorlardı. Kıskançlıkta direnerek ikisi arasına tekrar girdiğine bakılacak olursa, kafasını ezmek bir işe yaramamıştı. Birleşmelerine engel olmak için ölmüş haliyle bile, sonuna kadar yanlarında bulunacaktı.

Bir gün daha, sonra bir gün daha. Étienne suyun her ürpertisinde, öldürdüğü adamdan hafif bir yumruk yiyordu; bu, varlığını hatırlatan bir komşunun, basit bir dirsek vuruşuydu. Her seferinde de ürküyordu. Durmadan onu şişmiş, morarmış, ezik suratındaki kızıl bıyıklarıyla görüyordu. Sonra, artık hatırlayamıyordu. Onu öldürmemişti: Beriki, yüzüyordu, kendisini ısıracaktı. Şimdi Catherine uzun, bitmez tükenmez gözyaşı krizleriyle sarsılıyor, sonra bir halsizlik içinde dalıp gidiyordu. Nihayet dayanılmaz bir uyuklama hali başladı. Étienne onu uyandırıyor, kız ağzında birkaç söz geveliyor, göz kapaklarını bile kaldırmadan yine uyuyordu; o boğulmasın diye de, kolunu onun beline dolamıştı. Şimdi, arkadaşlara cevap veren oydu. Kazma darbeleri yaklaşıyordu, seslerin sırtın-

dan geldiğini işitiyordu. Fakat onun kuvveti de azalıyordu, işaret verecek gücü hiç kalmamıştı. Orada bulunduklarını biliyorlardı, daha fazla yorulmaya ne gerek vardı? Yardıma gelinebileceği artık onu ilgilendirmiyordu. Beklemenin sersemliği ortasında, saatlerce, ne beklediğini unutacak hale geliyordu.

Acılarını hafifleten bir olay onları biraz yatıştırdı. Su alçalıyordu, Chaval'in cesedi uzaklaştı. Dokuz günden beri kurtarılmaları için çalışılıyordu ve onlar, ilk olarak, galeride birkaç adım yürüyebiliyorlardı ki, korkunç bir sarsılışla yere kapandılar. Birbirlerini aradılar, kucak kucağa kaldılar; deliye dönmüşlerdi, ne olduğunu anlayamadılar, yıkım yeniden başlıyor sandılar. Artık hiçbir hareket yoktu, kazma sesleri kesilmişti.

Yan yana oturdukları köşede, Catherine hafifçe güldü.

– Dışarıda hava güzel olmalı... Gel, buradan çıkalım.

Étienne önce, bu delilikle savaştı. Fakat onun daha sağlam olan kafası da, aynı deliliğin bulaşmasıyla sarsılıyordu; gerçeği tam olarak kavrama yeteneğini kaybetti. Her ikisinin de bütün duygularında, hele ateşler içinde çırpınan, bir söz ve davranış gereksinmesiyle kıvranan Catherine'in duygularında yanılsamalar beliriyordu. Kızın kulaklarının uğultusu çağlayan su şıpırtısına, kuş seslerine dönmüştü; ayrıca, keskin bir çimen kokusu duyuyordu, etrafı gündüz gibi görüyor, gözlerinin önünde öyle geniş, iri sarı lekeler uçuşuyordu ki, kendisini günlük güneşlik bir havada, dışarıda, kanalın yanında, buğdayların içinde sanıyordu.

– Ne sıcak değil mi? Alsana beni. Beraber olalım, ah! Her zaman, her zaman beraber!

Étienne onu kendine çekiyor, Catherine ona sokuluyor, uzun uzun sürtünüyor, mutlu bir kız gibi anlatıyor, anlatıyordu:

– Bu kadar uzun zaman beklediğimize ne budalalık etmişiz! Ben seni görür görmez hemen sevmiştim, sen anlamadın, somurttun... Sonra bizim evde geceleri, arka üstü yatıp birbirimizin nefes alışını dinler, birleşmek için can atar, uyuyamazdık, hatırlıyor musun?

Neşesi Étienne'e de geçti, sessiz sedasız sevişmelerini hatırlayarak şaka etti:

– Beni bir kere dövdündü, evet evet! İki yanağıma da tokat vurdundu!

Catherine mırıldandı:

– Çünkü seni seviyordum. Seni düşünmemek istiyordum. Artık tamamıyla bitti diyordum, ama günün birinde birleşeceğimizi de biliyordum... Bir fırsata, güzel bir rastlantıya bakardı, öyle değil mi?

Étienne'in vücudunu buz gibi bir ürperti kaplıyordu, bu düşü kışkırtmak istedi. Sonra yavaşça:

– Asla bitmiş hiçbir şey yok, her şeyin yeniden başlaması için bir parça mutluluk yeter.

– O halde beni alıkoyuyorsun, bu sefer tamam değil mi?

Sonra kendinden geçerek kaydı. O kadar güçsüzdü ki, kısılan sesi sönüyordu. Étienne korkarak onu kalbine bastırıp tutmuştu.

– Rahatsız mısın?

Kız şaşırarak doğruldu.

– Hayır, hiç de değil... Niçin?

Fakat bu sual onu düşlerinden uyandırmıştı. Çılgınca karanlıklara baktı, yeni bir hıçkırık krizi içinde ellerini ovuşturdu:

– Aman Yarabbi! Aman Yarabbi! Ne kadar karanlık!

Artık ne buğdaylar ne çimen kokuları ne tarla kuşlarının cıvıltısı ne de sarı, büyük güneş vardı; yıkılan, suya boğulan madende, pis kokan karanlıkta, içinde günlerden beri can çekiştikleri bu mezarın ölü ıslaklığı içindeydiler. Duygularının düştüğü yanılsama, şimdi bunun korkunçluğunu artırıyordu. Catherine, çocukluğuna ait batıl öykülerin etkisine yeniden kapılmış, kara adamı, kuyuya gelip ahlaksız kızların gırtlağını sıkan hortlak yaşlı madenciyi görüyordu.

– Dinle, işittin mi?

– Hayır, bir şey yok, hiçbir şey işitmiyorum.

– Var, o adam, biliyorsun ya! Bak! İşte orada... Toprak, bir atardamarı kesildi diye öç almak için damardaki bütün kanı bo-

şalttı; adam da orada, görüyor musun, bak! Geceden daha kara... Ah! Korkuyorum, korkuyorum!

Titreyerek sustu. Sonra, çok yavaş sesle devam etti:

– Hayır, bu hep öteki.

– Kim öteki?

– Bizimle beraber olan, ölen.

Chaval'in hayali kafasından çıkmıyordu ve belirsiz şekilde ondan bahsediyor, o düzeysiz yaşamlarını, Jean-Bart'da nazik davrandığı tek günü, dayaktan canını çıkardıktan sonra onu öldüresiye okşadığı sövüp sayma ve tokat günlerini anlatıyordu.

– Geliyor, diyorum sana, birleşmemize yine engel olacak! Yine başlıyor kıskançlığı... Ah! Kov şunu, al beni, büsbütün al beni!

Bir atılışta Étienne'in boynuna sarılmıştı, dudaklarını aradı, kendi dudaklarını hırsla oraya yapıştırdı. Karanlıklar aydınlandı, Catherine güneşi tekrar gördü, rahatlamış bir sevgili gülüşüyle yine güldü. Étienne onu, lime lime ceketle pantolonun altında yarı çıplak, böyle etine yapışık hissedince titreyerek bir erkeklik uyanışıyla kucakladı. Sonunda da, bu mezarın dibinde, bu çamurdan yatakta, mutluluğa ulaşmadan ölmemek ve son bir defa daha yaşamdan tat almak isteğini, o inatçı yaşamak isteğini, düğün gecelerini yaşadılar. Hiçbir şeyden umutları olmadan, ölüm içinde seviştiler.

Sonra her şey bitti. Étienne gene aynı köşede yere oturmuştu, dizleri üzerinde kımıldamadan yatan Catherine'i tutuyordu. Saatler, saatler geçti. Uzun zaman, kızı uyuyor sandı; sonra eliyle dokundu, çok soğuktu, ölmüştü. Yine de onu uyandırmak korkusuyla kımıldamıyordu. Ona, kadın olduktan sonra, ilk kendisinin sahip olduğunu ve Catherine'in gebe olabileceğini düşündükçe duygulanıyordu. Daha başka düşünceler, onunla beraber gitmek isteği, ileride birlikte yapacakları şeylerin sevinci, ara sıra aklına takılıyordu, fakat o kadar belirsiz şekilde ki, sanki uykunun soluğuymuşcasına, alnına belli belirsiz dokunuyor gibiydi. Étienne güçsüzleşiyordu, sadece ufacık bir hareket yapacak kadar, Catherine'in buz gibi katılaşmış bedeniyle, uyuyan bir çocuk gibi hâlâ orada olduğunu anlamak için elini yavaşça kımıldatacak ka-

dar kuvveti kalmıştı. Her şey yok oluyordu, karanlığın kendi bile yokluğa karışmıştı ve Étienne, yer ve zamanın dışındaydı, hiçbir yerde değildi. Gerçi, başı hizasında bir gürültü vardı, saldırışları gitgide yaklaşan vuruşları işitiyordu; fakat önce, sonsuz bir yorgunlukla uyuşmuş, cevap vermeye erinmişti; şimdiyse, bunun ne olduğunu artık bilmiyordu, sadece kızın, önünden doğru yürüyüp gittiğini ve ayağındaki tahta ayakkabılarının hafif tıkırtısını işittiğini sanıyordu. İki gün geçti, Catherine kımıldamamıştı; Étienne, o bilinçsiz el hareketiyle ona dokunuyor, onu bu kadar sakin hissettikçe içi rahatlıyordu.

Bir çarpışla sarsıldı. Sesler uğulduyor, kayalar, ayaklarının dibine kadar yuvarlanıyordu. Gözüne bir lamba ilişince ağladı. Kırpışan gözleri ışığı kolluyor, karanlıklar ortasında belli belirsiz gözüken bu kırmızımtırak nokta karşısında kendinden geçmiş bir halde, ona bakmadan duramıyordu. Şimdi, arkadaşları onu almış götürüyorlardı, kenetlenen dişlerinin arasından kaşık kaşık et suyu akıtmalarına ses çıkarmadı. Ancak Réquillart galerisinde, birini, karşısında ayakta duran mühendis Négrel'i tanıdı. O anda, birbirini hafife alan bu iki insan, isyancı işçiyle şüpheci şef, birbirinin boynuna sarıldılar, benliklerindeki tüm insanlığın bu derin kargaşası içinde, hıçkıra hıçkıra ağladılar. Bu, kuşakların zavallılığıydı; yaşamın içine yuvarlanabileceği aşırı derecede bir acı, çok büyük bir üzüntüydü.

Gün ışığında, Catherine'in ölüsünün yanına yığılan Maheude, bir çığlık attı, sonra bir daha, sonra bir daha, gayet uzun, bitmeyen çığlıklarla haykırdı. Kuyudan, bir göçük altında ezildiği zannedilen Chaval ve kafaları parçalanmış, beyinleri boşalmış, karınları su dolup şişmiş bir çırakla iki kazmacı, birçok ceset yukarıya çıkarılmış, yere sıralanmıştı. Kalabalık arasında kadınlar akıllarını kaybediyorlar, eteklerini yırtıyorlar, yüzlerini tırmalıyorlardı. Étienne, lambaların ışığına alıştırılıp bir parça beslendikten sonra, nihayet dışarı çıkarıldığı zaman bir deri bir kemik, saçları bembeyaz, orada gözüktü. Bu yaşlı adamın karşısında herkes geriliyor, ürperiyordu. Maheude çığlıklarını kesti, alabildiğine açık ve üzerine dikili gözleriyle, şaşkın şaşkın ona baktı.

VI

Sabahın dördüydü. Serin nisan gecesi, gündüz yaklaştıkça ılınıyordu. Duru gökyüzünde yıldızlar titreşirken bir tan aydınlığı, doğuyu pembeye boyuyordu. Uyuklayan karanlık kırlarda, çok hafif bir ürperti, uyanış öncesi o belli belirsiz kıpırtı vardı.

Étienne geniş adımlarla, Vandame yolunu tutturmuş gidiyordu. Montsou'da, hastanenin bir karyolasında altı hafta yatmıştı. Daha sapsarı, pek güçsüz olduğu halde, vücudunda, gidecek kadar kuvvet duymuştu ve gidiyordu. Hep, ocakları adına korkan ve arka arkaya işten adam çıkaran İşletme, onu alıkoyamayacağını kendisine haber vermişti. Ama yine de ona yüz frank yardım parası veriyor ve bundan sonra bedenine fazla ağır gelecek olan maden işini bırakması için bir de baba öğüdü ekliyordu. Ancak Étienne yüz frangı almamıştı. Pluchart verdiği bir cevapla onu Paris'e çağırmış, yol parası da göndermişti. Eski düşü gerçekleşiyordu. Bir gün evvel hastaneden çıkınca, Bon-Joyeux'de, dul Désir Kadın'ın orada yatmıştı. Sabah olunca da erkenden kalkmıştı, bir tek isteği vardı; saat sekizde Marchiennes'den trene binmeden önce, arkadaşlara veda etmek istiyordu.

Étienne, pembeleşen yolun üstünde bir an durdu. Erken gelen bu çok saf bahar havasını solumak hoş oluyordu. Hava olağanüstü güzellikte olacak gibi görünüyordu. Ortalık yavaş yavaş ağarıyor, toprağın yaşamı da güneşle beraber canlanıyordu. Kızılcık ağacından bastonunu yere kuvvetle vurarak uzakta, ovanın gece sislerinden sıyrılışına baka baka tekrar yürümeye başladı. Hiç kimseyi görmemişti, yalnız Maheude bir defa hastaneye gelmiş, sonra herhalde gelememişti. Fakat Étienne, şimdi, İkiyüzkırklar Mahallesi'nin tamamıyla Jean-Bart ocağına indiğini, Maheude'ün de orada iş aldığını biliyordu. Issız yollar yavaş yavaş kalabalıklaşıyor, kömürcüler yüzleri soluk, sessiz, sürekli olarak Étienne'in yanından geçiyorlardı. İşletmenin bu başarısını kötüye kullandığı söyleniyordu. İki buçuk ay süren grevden sonra, açlığa yenilerek yine ocağa döndükleri zaman, payandalama ücreti tarifesini, şimdi arkadaşların kanına bulanmış, o kötü

örtülü ücret indirimini kabul etmek zorunda kalmışlardı. Çalışmalarından bir saati çalınıyordu, boyun eğmemek için etmiş oldukları yemini bozduruyorlardı, zorla bozdurulan bu yemin se bir yumruk gibi boğazlarında takılıp kalıyordu. İş Mirou'da, Madeleine'de, Crèvecoeur'de, Victoire'da, her tarafta tekrar başlamıştı. Her tarafta, sabah sisleri ortasında, karanlıklara gömülü yollar boyunca, mezbahaya götürülen davar gibi başları yerde insan dizileri, sürü deprenişiyle yürüyordu. İnce bez ceketlerinin altında titreşiyorlar, kollarını kavuşturuyorlar, bellerini büküyorlar, gömlekle ceket arasına yerleştirilen brikenin kamburlaştırdığı sırtlarını kabartıyorlardı. Ancak, bu topluca işe dönüşte hepsi kapkara, hiç gülmeyen, sağına soluna bakmayan bu sessiz gölgelerde, dişlerin öfkeyle sıkılarak, yüreklerin kinle dolarak sadece midenin zorlamasına boyun eğildiği görülmekteydi.

Étienne ocağa yaklaştıkça, bunların sayısının arttığını görüyordu. Hemen hepsi ayrı yürüyorlardı, grup halinde gelenler daha şimdiden bitkin, başkalarından da kendilerinden de bezgin, dizi halinde ve birbirinin peşinden yürüyorlardı. Étienne bunların içinde, sapsarı bir alnın altında, gözleri kömür gibi pırıldayan çok yaşlı birini gördü. Bir başkası, genç birisi, bastırılmış bir fırtına esintisiyle soluyordu; çocuğun tahta ayakkabıları ellerindeydi ve yerde, kalın yün çoraplarının yumuşak gürültüsü belli belirsiz işitiliyordu. Bu, sonsuz bir akış, bir bozgun, sürekli başı eğik yürüyen, savaşımına tekrar başlayıp öç almak gereksinimiyle için için yanıp tutuşan, yenilmiş bir ordunun zorunlu yürüyüşüydü.

Étienne, Jean-Bart'a vardığı zaman, ocak karanlıktan sıyrılıyordu. Kızaklara asılı lambalar, yükselen şafağın ortasında hâlâ yanıyordu. Karanlık binaların tepesinde, bir buhar sütunu, hafifçe al boyalı beyaz bir sorguç gibi yükseliyordu. Harmana gitmek üzere kriblajın merdiveninden geçti.

İniş başlıyordu, barakadan yukarı işçiler çıkıyordu. Bu gürültü ve bu hareketlilik ortasında, bir an kımıldamadan durdu. Sürülen arabalar dökme demir döşeli yeri sarsıyor, boru sesleri, çıngırak gürültüleri, işaret kütüğüne çarpan çekiç vuruşları

ortasında makaralar dönüyor, tel halatları çözüyordu; böylece Étienne, kafeslerin hiç durmadan inip çıkmasıyla, lokmaları kolayca boğazından geçiriveren obur bir dev gibi, yüklerle insanı, o, insan eti tayınını yutan canavarı yine görüyordu. Geçirdiği kazadan beri, madenden sinirli bir korku duyuyordu. Dibe dalan bu asansörler karşısında içi çekiliyordu. Başını çevirmek zorunda kaldı. Kuyu onu öfkelendiriyordu.

Fakat solgun fenerlerin gölgeli bir ışıkla aydınlattığı oldukça loş, geniş alanda hiçbir dost yüz göremiyordu. Orada yalın ayak, lambaları ellerinde bekleyen madenciler, kuşkulu iri gözleriyle ona bakıyorlar; sonra başlarını eğip utanır bir görüntüyle geriliyorlardı. Onlar hiç kuşkusuz kendisini tanıyorlardı ve ona karşı artık hınçları kalmamıştı, aksine ondan çekinir görünüyorlar, kendilerini korkaklıkla suçladığını düşünerek kızarıyorlardı. Bu durum onun göğsünü kabarttı; bu yoksulların kendisini taşa tuttuklarını unutuyor, onları kahraman haline getirmeyi, halkı, kendi kendini yiyen bu doğa gücünü yönetmeyi yeniden düşünüyordu.

Bir asansöre işçiler doldu ve bu bir kafes dolusu adam dibe daldı. Daha başkaları gelirken Étienne, sonunda, grev sırasındaki yamaklarından birini, ölüme ant içen bir babayiğidi gördü.

Canı sıkılarak:

– Sen de mi? diye söylendi.

Beriki sarardı, dudakları titriyordu; sonra bir özür olarak:

– Ne yaparsın? dedi. Karım var.

Şimdi barakadan çıkan yeni kafilenin içinde, hepsini tanıyordu.

– Sen de mi? Sen de mi? Sen de mi?

O zaman hepsi ürperiyorlar, boğuk bir sesle kekeliyorlardı:

– Anam var... Çocuklarım var... Ekmek lazım.

Kafes tekrar yukarı çıkmamıştı; tasalı bir halde onu beklediler, bozgunlarının verdiği öyle bir acı içindeydiler ki, göz göze gelmekten çekiniyorlar, sürekli kuyuya bakıyorlardı.

Étienne:

– Ya Maheude nerede? diye sordu.

Cevap vermediler. Bir tanesi onun da geleceğini, işaretle anlattı. Ötekiler, acımayla titreyerek kollarını kaldırdılar. Ah! Zavallı kadın! Ne acınacak haldeydi! Sessizlik sürüyordu ve arkadaşları veda etmek için onlara elini uzattığı zaman, hepsi bu eli kuvvetle sıktılar. Hepsinin bu sessiz el sıkışlarında, boyun eğmiş olmanın öfkesi, öç almanın ateşli umudu vardı. Asansör gelmişti, bindiler, dibe daldılar, uçurum hepsini yedi.

Pierron baretinin derisine takılı, çavuşların serbest alevli lambasıyla, görünmüştü. Sekiz günden beri asansör alanında takım başıydı ve işçiler açılıp ona yol verdiler, çünkü saygı gördüğünde gurur duyuyordu. Étienne'i görünce canı sıkıldı, ama yaklaştı ve genç adam gideceğini haber verdiği zaman, sonunda rahatladı, konuştular. Karısı, kendisine çok iyi muamele eden bütün şeflerin yardımıyla şimdi Gelişim Kahvehanesi'ni işletiyordu. Fakat sözünü yarım bıraktı. Mouque Baba'nın, atlarının gübresini saatinde yukarı çıkarmadığını söyleyerek ona çıkıştı. İhtiyar dinliyor, başını eğiyordu. Sonra, bu azardan dolayı nefesi tutulmuş bir halde, kuyuya inmeden evvel o da Étienne'in elini, diğerleri gibi uzun uzun, içe atılmış öfkenin ateşi ve gelecek başkaldırmaların titremesiyle dolu bir şekilde sıktı. İşte, avucunda titreyen bu yaşlı el, çocuklarının ölümünden dolayı kendisini bağışlayan bu yaşlı adam, Étienne'i o kadar duygulandırdı ki, o gözden kaybolana dek, tek kelime söylemeden baktı.

Biraz sonra Pierron'a:

– Maheude bu sabah gelmiyor mu? diye sordu.

Önce Pierron, anlamamış gibi davrandı; çünkü ara sıra, sadece ondan söz etmekle insanın işi ters gidiyordu. Ardından, bir emir vermek bahanesiyle uzaklaşırken sonunda:

– Ne? dedi. Maheude... İşte geliyor...

Gerçekten Maheude, lambası elinde, pantalon ve ceket giymiş, başında başlık, barakadan geliyordu. İşletme, birçok yıkımla karşılaşan bu zavallı kadının durumuna acıdığı için kırk yaşında olduğu halde, onun yine kuyuda çalışmasına, yardımsever bir ayrıcalık göstererek izin vermişti. Ayrıca, sürücülükte çalıştırılması zor göründüğünden, kendisini kuzey galerisinde, havalandırma

düzeni bulunmayan Tartaret altındaki o cehennem bölgelerine yerleştirdikleri bir küçük vantilatörü işletmeyle görevlendirmişlerdi. On saat süreyle, kızgın bir sıçan yolunun dibinde, vücudu kırk derece sıcakla pişerek beli bükük, tekerlek çevirip duruyordu. Otuz metelik kazanıyordu.

Étienne onu, arkasında erkek giysileriyle, acınacak bir halde, göğsü ve karnı ocağın rutubetiyle daha fazla şişmiş gibi görünce, şaşkınlıktan kekeledi, gideceğini ve kendisine veda etmek istediğini anlatmak için kelime bulamıyordu.

Maheude dinlemeden ona bakıyordu, nihayet senli benli hitap ederek:

– Nasıl? Beni görünce şaşırdın, değil mi? dedi... Madene bizden ilk inecek olanı boğarım diyordum, oysa ben kendim iniyorum işte, kendi kendimi boğmam lazım, değil mi? Ah! Evdeki yaşlı adamla çocuklar olmasa, bu işi çoktan yapardım, inan!

Sonra, kısık ve yorgun sesiyle devam etti. Özür dilemiyor, sadece durumu anlatıyor, ölecek hale geldiklerini, mahalleden kovulmamak için sonunda, çalışmaya karar verdiğini söylüyordu.

Étienne:

– Yaşlı adam nasıl? diye sordu.

– Hep öyle pek sessiz, pek temiz. Ama aklı büsbütün yok oldu... O olaydan dolayı ceza almadı, biliyor musun? Tımarhaneye koymak istiyorlardı ama ben razı olmadım, bir et suyu içirip icabına bakarlardı... Ama yaptığı iş bize çok zarar verdi, çünkü emekli maaşını hiç vermeyecekler, İşletmedekilerden biri, verilirse ahlaka aykırı olur, dedi bana.

– Jeanlin çalışıyor mu?

– Evet, Kumpanya ona bir dışarı işi buldu. Yirmi metelik kazanıyor... Yoo! Sızlanmıyorum, şefler, bana kendileri de söyledikleri gibi, çok iyilik ettiler... Küçüğün yirmi meteliği, benim kazandığım otuz metelikle beraber elli metelik ediyor. Evde altı kişi olmasak yiyecek ekmek bulurduk. Estelle şimdi atıştırıyor; asıl fenası, Lénore'la Henri madene inecek yaşa gelinceye kadar dört beş sene beklemek lazım.

Étienne kendini tutamadı, acıyan bir hareket yaptı.

– Onlar da mı?

Maheude'ün sapsarı yanaklarına bir kırmızılık yayılmıştı, gözleri parlıyordu. Fakat omuzları üzüntünün ağırlığı altında ezilmiş gibi çöktü.

– Ne yaparsın? Ötekilerden sonra onlar... Hepsi orada can verdiler, sıra bunlarda.

Sustu, araba iten sürücüler onları rahatsız etti. Tozlu geniş pencerelerden alaca aydınlık içeri giriyor, fenerleri donuk bir ışığa boğuyordu; makinenin gürültüsüyse her üç dakikada bir tekrar başlıyor, tel halatlar çözülüyor, asansörler adam daldırıp duruyordu.

Pierron:

– Haydi haylazlar, çabuk olalım! diye bağırıyordu. Binin, yoksa bugün bu işin arkasını bir türlü alamayacağız.

Maheude'e bakıyordu; o, yerinden kımıldamadı. Üç asansör indiği halde üçüne de binmemişti, uykudan uyanır gibi ve Étienne'in ilk sözlerini hatırlayarak:

– Demek ki gidiyorsun öyle mi? diye sordu.

– Evet, bu sabah.

– Hakkın var, fırsat olunca başka tarafa gitmek daha iyi... Seni gördüğüme memnun oldum, hiç olmazsa sana karşı yüreğimde bir hınç olmadığını öğrenmiş oldun. Bütün o ölümlerden sonra, bir aralık, seni öldüresim geldi. Ama insan düşünüyor, sonunda suçun hiç kimsede olmadığını anlıyor, değil mi ya? Hayır hayır, suç senin değil, herkesin suçu bu.

Şimdi ölülerinden, kocasından, Zacharie'den, Catherine'den bahsediyor, sakin sakin konuşuyordu; yalnız, Alzire'in adını andığı zaman, gözleri yaşardı. O akıllı kadın sakinliğine geri dönmüştü, olayları gayet akıllıca değerlendirebiliyordu. Bu kadar zavallıyı öldürmek, burjuvalara uğur getirmeyecekti. Mutlaka günün birinde bunun cezasını göreceklerdi, çünkü fenalık kimsenin yanına kalmazdı. Hatta bu işe karışmaya gerek bile kalmayacaktı, kendiliğinden yıkılacaklardı, askerler işçilere silah attığı gibi, patronlara da silah atacaklardı. İşte, bu yüzyıllık boyun eğme içinde, onu yeniden iki büklüm eden bu kalıtsal düzenin

ortasında, kafası böylece işlemiş ve orada, haksızlığın daha fazla süremeyeceği, artık Allah yoksa acı çekenlerin öcünü almak üzere bir başka Allah çıkacağı inancı yer almıştı.

Kuşkulu bakışlarla, yavaş sesle konuşuyordu. Sonra, Pierron yanlarına yaklaştığı için yüksek sesle ilave etti:

– Mademki gidiyorsun, o halde bizdeki eşyanı al... Daha iki gömlek, üç mendil, bir eski pantolon var.

Étienne koltukçuya gitmekten kurtulan birkaç parça pırtıyı eliyle reddetti.

– Hayır, değmez, çocuklara kalsın... Paris'te bir yolunu bulurum.

İki asansör daha inmişti ve Pierron, bu sefer Maheude'e doğrudan doğruya seslendi:

– Ey, bana bakın, sizi bekliyorlar! Laflamanız daha bitmedi mi?

Fakat Maheude arkasını döndü. Bu satılmış herif ne diye her şeye karışıyordu? İnişinden o sorumlu değildi. Asansör önündeki kendi adamları zaten ondan yeteri kadar tiksiniyorlardı. Şimdi Maheude lamba elinde, mevsim ılık olduğu halde hava akımları ortasında vücudu buz kesilerek durmayı sürdürüyordu.

Ne Étienne ne o artık konuşacak bir kelime bulabiliyorlardı. Karşı karşıya duruyorlardı, öyle üzgündüler ki birbirlerine bir şeyler daha söylemek istiyorlardı.

Nihayet Maheude, laf söylemiş olmak için konuştu:

– Levaque Kadın gebe, Levaque hâlâ hapiste, gelinceye kadar Bouteloup onun yerini tutuyor.

– Ha! Evet, Bouteloup.

– A, dinle, anlattım mıydı sana? Philomène gitti.

– Nasıl gitti?

– Evet, Pas-de-Calaisli bir madenciyle gitti. İki yumurcağını bana bırakacak diye korktum. Ama bırakmadı, beraber götürdü... Kan tüküren, hep ölecekmiş gibi duran bir kadın, ne dersin?

Bir an daldı, sonra yavaş sesle devam etti:

– Benim için neler söylemediler! Hatırlarsın, seninle yattığımı söylüyorlardı. Kocam öldükten sonra, daha genç olsaydım, ol-

mayacak şey değildi, değil mi? Fakat bugün, bu işin olmadığına daha memnunum, çünkü ikimiz de muhakkak pişman olacaktık.

Étienne sadece:

– Evet, pişman olacaktık, diye tekrarladı.

Bu kadarla kaldı, daha fazla konuşmadılar. Bir asansör Maheude'ü bekliyordu, öfkeyle onu çağırıyorlardı, para cezasıyla tehdit ediyorlardı. O zaman inmeye karar verdi, Étienne'in elini sıktı. Étienne çok üzgün, hâlâ ona, sapsarı yüzüyle, mavi başlıktan fırlayan akçıl saçlarıyla, pantolonun ve bez ceketin altında, biçimi bozulmuş, fazla verimli cins bir dişi hayvan vücuduyla, bitmiş ve tükenmiş haline bakıyordu. Aslında, bu son el sıkışta, yine arkadaşların o uzun uzun, sessiz kucaklaşmalarını, bir işe yeniden başlanacağı gün için kendisine randevu veren dostluğu buluyordu. Çok iyi anladı, Maheude'ün gözlerinin derinliğinde o sakin inanç vardı. Yakında görüşeceklerdi ve bu sefer büyük vuruşu yapacaklardı.

Pierron:

– Amma da tembel şey! diye bağırdı.

Maheude itile kakıla, daha dört kişiyle birlikte, bir kömür arabasına yerleşti. Canlı yük haberi vermek için işaret ipini çektiler, asansör çengelden kurtuldu, karanlığa daldı ve tel halatın hızla inişinden başka ortada hiçbir şey kalmadı.

O zaman, Étienne ocaktan ayrıldı. Aşağıda, kriblaj hangarının altında, kalın bir kömür tabakasının ortasında, bacaklarını uzatıp yere oturmuş birini gördü. Bu, iri taneleri ayıklama işinde kullanılan Jeanlin'di. Bacakları arasına bir kömür topağı almış, çekiçle vurarak üzerindeki şist parçalarını ayıklıyordu; ince bir toz onu öyle bir ise boğuyordu ki, çocuk, ayrık kulaklı, ufacık yeşil gözlü maymun suratını kaldırmamış olsaydı, Étienne onu hiç tanıyamayacaktı. Jeanlin alaycı bir gülüşle güldü, son bir vuruşla topağı kırdı, yükselen kara tozun içinde kayboldu.

Dışarıda Étienne, dalgın dalgın, bir süre yolu tuttu. Kafasında çeşit çeşit fikirler uğulduyordu. Fakat açık havada, serbest göğün altında bulunduğunu hissederek geniş geniş nefes aldı. Güneş, berrak ufukta yükseliyordu, bütün kırda neşeli bir uyanış vardı.

Uçsuz bucaksız ovanın üstüne, Doğudan batıya doğru sapsarı bir ışık seli dökülmekteydi. Bu hayat dolu ısı etrafa yayılıyor, içinde toprağın soluklanmasının, kuşların cıvıltısının, suların ve koruların bütün mırıltılarının titremekte olduğu, bir gençlik ürpertisi halinde büyüyordu. Yaşamak hoş bir şeydi, yaşlı dünya, bir bahar daha yaşamak istiyordu.

İşte Étienne bu umutla dolu, gözleri yeni mevsimin bu neşesi içinde sağa sola dalarak, yürüyüşünü ağırlaştırdı. Kendisini düşünüyor, maden kuyusu dibindeki çetin deneyimiyle olgunlaştığını ve güçlendiğini hissediyordu. Eğitimi tamam olmuştu; gördüğü ve yargıladığı haliyle, burjuvaziye karşı savaş ilan eden, devrimin tartışmacı bir askeri gibi silahlanmış gidiyordu. Pluchart'la buluşmak, Pluchart gibi sözü dinlenir bir şef olmak sevinci, ona, cümlelerini kendisinin düzenlemekte olduğu nutuklar fısıldıyordu. Programını genişletmeyi düşünüyordu, kendisini sınıfının üstüne çıkaran burjuvaca inceliş, onu burjuvaziye karşı daha büyük bir kine sürüklüyordu. Yoksulluklarının kokusu şimdi onu rahatsız eden bu işçileri, onurlu bir yere yükseltmek istiyordu ve onları en saygın, en kusursuz insanlar olarak insanlığın içinde yeniden kuvvet kazanabileceği, tek bir soyluluk ve tek bir güç olarak gösterecekti. Şimdiden kendisini kürsüde, halk onu yıkıp yok etmedikçe, halkla beraber başarıya ulaşmış görüyordu.

Çok yüksekten gelen bir tarla kuşunun sesini işitip gökyüzüne baktı. Kırmızı ufak bulutlar, gecenin son sisleri, duru mavi gökte eriyordu; birden, Souvarine'le Rasseneur'ün yüzleri bulanık şekilde gözünün önüne geldi. Herkes gücü kendi tarafına çektiğinde, işler kesinlikle kötü giderdi. Örneğin, dünyayı yenileştirmesi gereken şu ünlü Enternasyonal, kuvvetli ordusu bölünmeye uğrayıp iç kavgalarla darmadağın olduktan sonra güçsüz kalmaktaydı. Darwin yoksa haklı mıydı, dünya, türünün olgunluğu ve devamı adına, kuvvetlilerin zayıfları yediği bir çatışma alanı mıydı sadece? Bilgisinden emin bir adam gibi karara vardığı halde, bu soru onu şaşırtıyordu. Fakat bir düşünce kuşkularını dağıttı, onu neşelendirdi; yapacağı ilk konuşma-

da, Darwin teorisi üzerindeki eski açıklamasını tekrar edecekti. Bir sınıfı yemek gerekiyorsa, daha yeni ve uzun ömürlü halkın, zevkten bitkin düşmüş olan burjuvaziyi yemesi gerekmez miydi? Yeni kan, yeni toplumu yaratacaktı. Böylece, çürümüş eski halkları sil baştan oluşturacak olan bu barbarlar saldırısının bekleyişi içinde, yakın gelecekteki bir devrime; yangınının, yüzyılın sonunu, şimdi gökte kanadığını gördüğü şu tan kızıllığına boyayacağı gerçek devrime, işçilerin devrimine olan kesin inancı, yeniden doğuyordu.

Étienne düşlere dalmış, yolun çakıllarına kızılcık bastonuyla vurarak, hâlâ yürüyordu. Etrafına baktıkça da, memleketin köşe bucağını yeniden inceliyordu. Tam da, Fourche-aux-Boeufs'de ocaklar yağma edildiği gün, sürünün kumandasını orada ele aldığını anımsadı. Bugün öldürücü, ücreti az, hayvanca çalışma yine başlıyordu. Ötede, yerin altında, yedi yüz metre derinlikten boğuk, düzenli ve sürekli vuruşlar işitir gibi oluyordu. Bu, kuyuya indiklerini gördüğü arkadaşlar, sessiz öfkeleri içinde kömüre kazma vuran siyah arkadaşlardı. Gerçi yenilmişlerdi, bu işte para kaybetmişlerdi, ölenleri olmuştu; ancak, Paris, Voreux'deki silah seslerini unutmayacaktı, imparatorluğun kanı da bu onulmaz yaradan akacaktı; sanayi krizi sona yaklaşıyor, fabrikalar birer birer açılıyordu ama, artık uzlaşma olanağı kalmadan savaş durumu sürüyordu. Kömürcüler sayılarını öğrenmişler, kuvvetlerini denemişler, bütün Fransa işçilerini adalet isteyen çığlıklarıyla sarsmışlardı. Bu yüzden de, yenilmiş olmaları kimseye rahatlık sağlamıyordu; Montsou burjuvalarını, yengilerinin ortasında, grev yarınlarının için için süren kaygısı kaplamıştı, bu büyük sessizliğin ardında, önüne geçilemez sonlarının, bir şekilde yine orada olup olmadığını anlamak için dönüp arkalarına bakıyorlardı. Devrimin aralıksız yenileneceğini ve belki de yarın, genel bir grevle, yardımlaşma sandıklarına sahip, ekmek yiyerek aylarca dayanabilecek tüm işçilerin anlaşmasıyla patlak verebileceğini anlıyorlardı. Bu defasında, yıkıntı halindeki burjuva toplumuna bir omuz vurulmuştu ve atılan adımların altında bunun çatırtısını duymuşlardı; sarsılan çürük yapı yıkılıncaya ve uçuruma

yuvarlanıp Voreux gibi yerin dibine gömülünceye kadar, daha başka sarsıntıların geleceğini, durmadan geleceğini anlıyorlardı.

Étienne sola, Joiselle yoluna saptı. Sürüyü Gaston-Marie'ye saldırmaktan burada alıkoyduğu aklına geldi. Uzakta, pırıl pırıl güneşin altında birçok ocağın, sağda Mirou'nun, yan yana Madeleine'le Crèvecoeur'ün kulelerini görüyordu. Her tarafta çalışmanın uğultusu vardı, yerin dibinden işitir gibi olduğu kazmalar şimdi, ovanın bir ucundan öbür ucuna kadar vuruluyordu. Bir vuruş, bir vuruş daha, sonra durmadan başka vuruşlar, ışığa gülen tarlaların, yolların, kasabaların altında ötüyordu. Yer altı zindanının tüm karanlık çalışması, kayaların kocaman kitlesi altında öyle eziliyordu ki, acılı, derin soluğunu duyabilmek için onun yer altında olduğunu bilmek gerekirdi. Şimdi de Étienne, güç kullanmanın, belki de işi çabuklaştırmaya yetmeyeceğini düşünüyordu. Kesilen tel halatlar, sökülen raylar, kırılan lambalar, ne boşuna yorgunluktu! Yıkıcı bir sürü halinde üç mil uzağa kadar koşmak yorgunluğa değer miydi? Günün birinde yasallığın daha korkunç olabileceğini, belirsiz şekilde kestirebiliyordu. Yargıları olgunlaşıyordu, hınçlarının verdiği çılgınlık devresini atlatmıştı. Evet, Maheude'ün o sağduyusuyla dediği gibi, bu sefer asıl vuruş yapılabilirdi. Yasalara uygun olarak sakince örgütlenmek, güçlerinin derecesini bilmek, sendikalar halinde toplanmak; sonra da bir sabah dirsek dirseğe gelindiğinde, birkaç bin tembelin karşısına milyonlarca işçi olarak çıkıp gücü ele geçirmek, efendi olmak gerekiyordu. Ah! Bu, gerçeğin ve adaletin nasıl bir uyanışı olacaktı! Tıka basa doymuş, çöreklenmiş Tanrı; yoksulların, yüzünü hiçbir zaman görmeden, kendisini etleriyle besledikleri, o bilinmeyen uzaklıktaki tapınağının derinliğinde saklı koskocaman put, dakikasında geberecekti.

Fakat Étienne, Vandame yolunu bırakarak kaldırıma çıkmıştı. Sağda yokuş aşağı inip kaybolan Montsou'yu görüyordu. Karşısında Voreux yıkıntıları, üç tulumbanın durmadan suyunu boşalttığı o Allah'ın cezası çukur vardı. Sonra ufukta öteki ocaklar, Victoire, Saint-Thomas, Feutry-Cantel görünüyordu; kuzeye doğru yüksek fırınların ve kok fırınları dizilerinin uzun bacaları,

bu duru sabah havası içinde dumanlarını salmaktaydılar. Sekiz trenini kaçırmamak için acele etmesi lazımdı, çünkü daha altı kilometrelik yolu vardı.

Şimdi ayaklarının altında derinden gelen vuruşlar, kazmaların o dikbaşlı vuruşları devam ediyordu. Arkadaşlar hep oradaydılar, attığı her adımda onların kendisini izlediklerini biliyordu. Şu pancar tarlasının altında, iki büklüm, vantilatörün uğultusuyla birlikte, soluğu bu kadar kısık çıkan Maheude değil miydi? Solda, sağda, daha ileride, buğdayların, akdikenlerin, fidanların altında, daha başkalarını da tanır gibi oluyordu. Geniş göğün ortasında, nisan güneşi bütün parlaklığıyla ışıldıyor, döl veren toprağı ısıtıyordu. Bu besleyici göğüsten hayat fışkırıyor, tomurcuklar, yeşil yapraklar halinde patlıyor, tarlalar, otların iteklemesiyle ürperiyordu. Her tarafta tohumlar, bir sıcak ve aydınlık gereksinimiyle hareketlenerek şişiyor, uzuyor, ovayı çatlatıyordu. Taşkın bir özsu fısıltılı seslerle akıyor, tohumların çıtırtısı kocaman öpücükler gibi yayılıyordu. Arkadaşlar yine vuruyorlar, yine vuruyorlar, sanki yüzeye yaklaşmışlar gibi, giderek daha belirgin, kazmalarıyla vuruyorlardı. Güneşin alevli ışıkları altında, bu serpilme sabahında kırlar, işte bu uğultuyla gebe kalmıştı. Saban izlerinde yavaş yavaş süren, gelecek yüzyılın hasatları için büyüyen ve filizlenmesi yakında toprağı yaracak olan, öç peşinde, kara bir ordu halinde, insanlar yetişiyordu.

SON

Germinal, işçi sınıfı mücadelesini destanlaştıran bir başyapıttır. Romanda, maden ocaklarındaki ağır ve tehlikeli çalışma koşulları, maden işçilerinin yoksulluğu, iç dünyaları, sevgileri ve mücadeleleri üstün bir anlatımla tasvir edilir. Zola'nın uzun süreli gözlemlere dayanarak ince ince ördüğü bu ölümsüz eser, tarih sahnesinde etkin bir özne olarak kendini duyuran proletaryayı, roman kahramanı olarak yeniden canlandırır. Acımasız sömürüyü, adaletsizliği, işçilerin yarattıkları değerden neden hiç pay alamadıkları gerçeğini, okurun suratına bir tokat gibi çarpar. Yazıldığı günden bugüne dünya çapında yüzden fazla ülkede yayınlanan ve sinemaya da uyarlanan romanda anlatılan, 2014 Mayıs'ında Soma'da yaşanan büyük facianın da gösterdiği gibi, tarihin acı bir sayfası değildir sadece, işçi sınıfının güncel hikâyesidir.

1860'larda, Fransa'nın kuzeyinde, sıradan bir gecede, genç ve işsiz bir adam olan Étienne, Montsou'ya yürümektedir. Burası, sömürüye, yoksulluğa ve ölüme terk edilmiş bir madenci kasabasıdır. Étienne, kasabanın geçim kaynağı olan maden ocağına inecektir. Ancak sermaye sahiplerinin giderek ağırlaştırdığı çalışma şartları, tüm kasaba halkını özgürlük ve ekmek için karşı konulamaz bir mücadeleye sürükleyecektir.

13 Mayıs 2014 günü kaybettiğimiz Soma Madencilerinin anısına...

THG 0108254 ERH
2016
THG 0108254 ERH

24 TL. KDV DAHİL

ISBN 978-605-4836-62-8
9 786054 836628

Yordam Kitap